

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

แสง อุดมศรี

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

© แสวง อุดมคติ ป.ธ.๖, พ.ม., พธ.บ., M.A. (Pol. Sc.)

ISBN 974 - 575 - 124 - 3

เรียงคอมพิวท์

และจัดรูปเล่ม : แผนกคอมพิวเตอร์ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ออกแบบปก : ฝ่ายศิลปกรรมโรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทร. ๒๒๑-๘๘๙๒, ๒๒๔-๘๒๑๔

ราคา บาท

คำนำ

การอยู่ร่วมกันของบุคคลเป็นจำนวนมากในสังคมขนาดใหญ่ ย่อมจะมีความขัดแย้งกระทบกระทั่งกันเกิดขึ้นทั้งในด้านความคิด การพูดและการกระทำ ถ้าผู้มีอำนาจรับผิดชอบสูงสุดในแต่ละสังคม มีคุณธรรมประจักษ์ไม่เพียงพอ หรือไม่เข้าใจ เรื่องที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง มุ่งแต่จะใช้อำนาจเป็นธรรม ความขัดแย้งกระทบกระทั่งดังกล่าวก็จะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ

สังคมพระสงฆ์เป็นสังคมขนาดใหญ่ ที่ดำรงอยู่คู่กับสังคมมนุษย์มาแต่สมัยบรรพกาล แม้แต่ละบุคคลที่เข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมนี้ จะได้ผ่านการพิจารณากลับกรองมาอย่างถูกต้อง ตามรูปแบบแห่งการบรรพชาอุปสมบทที่บัญญัติไว้ในพระวินัยทุกประการ แต่เมื่อพระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังไม่มีโอกาสได้บำเพ็ญสมณธรรมอย่างจริงจัง เพื่อบรรเทากิเลสให้เบาบางออกไปจากจิตใจของตน ๗ แล้ว โอกาสที่จะทำความผิดพลาดเสียหายทางกาย วาจา และใจ ย่อมจะมีมากบ้างน้อยบ้างเป็นธรรมดา เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นที่รัฐจะต้องตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ขึ้นมา เพื่อให้คณะสงฆ์ใช้เป็นรูปแบบปกครองกันเอง ซึ่งจะเป็นมาตรการรักษาและส่งเสริมพระธรรมวินัยให้ดำรงอยู่ต่อไป

การปกครองคณะสงฆ์ไทย เป็นวิชาโทบังคับที่มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย กำหนดให้พระนิสิตปีที่ ๓ ต้องเรียนเหมือนกันหมดทั้ง ๔ คณะ เพื่อให้เข้าใจหลักการปกครองและการบริหาร รอบรู้ในเหตุการณ์ของคณะสงฆ์ และเข้าใจในการจัดองค์กร เพื่อเตรียมตัวเป็นนักบริหารคณะสงฆ์ที่ดีในอนาคต เพื่อประโยชน์ในการสืบพระศาสนา เพื่อบริหารและพัฒนาบุคลากรในสถาบันสงฆ์ต่อไป โดยข้าพเจ้าได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์บรรยายพิเศษในวิชานี้ติดต่อกันมาตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๓๑ ทำให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคทั้งในส่วนของผู้บริหาร และผู้เรียนมาโดยลำดับ เพราะหนังสือที่จะใช้อ่านประกอบการศึกษาค้นคว้าในวิชานี้ ไม่มีใครนิยมเรียบเรียงและพิมพ์เผยแพร่เท่าไรนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะท่านผู้รู้ต่างพากันคิดว่าการเรียบเรียงหนังสือในลักษณะนี้จำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงความขัดแย้งกระทบกระทั่งที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งถ้าพิจารณาเพียงผิวเผินก็อาจถูกเพ่งมองว่าเป็นผลเสียต่อภาพพจน์ของสังคมพระสงฆ์มากกว่าที่จะเป็นผลดีก็ได้

การเรียบเรียงหนังสือ การปกครองคณะสงฆ์ไทย ขึ้นมาในครั้งนี้ แม้จะต้องประสบกับอุปสรรคในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหาหนังสืออ่านประกอบเป็น

(๔)

ไปด้วยความยากลำบาก แต่ก็ได้อาศัยประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นเวลาอันยาวนาน
 กอปรด้วยท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณณกมหาเถร) วัดจักรวรรดิราชาวาส
 ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) วัดมหาธาตุ พระศาสนโศภน
 (ปลอด อุตตการิเถร) วัดราชาธิวาสวิหาร พระวิสุทธาธิบดี (ไสว จิตวีรเถร) วัดไตรมิตร
 วิหาราราม พระธรรมวรนายก (สมบุญ จันทกเถร) วัดอุดมธานี จังหวัดนครนายก พระ
 สุวิมลธรรมอาจารย์ (ผ่อง สุวิมุตโต) วัดมหาธาตุ พระเมธีสุทธิพงศ์ (ระวีง วชิรภาโณ) วัด
 สระเกษ พระครูวรปัญญาคุณ (วรอุทัย วรปญโญ) วัดมหาธาตุ พระมหาสำรวม ปิยธมโม
 วัดอุดมธานี จังหวัดนครนายก พระมหาสมชัย กุศลจิตโต วัดจันทาราม อาจารย์โชติ
 ทองประยูร พ.ท. ประเสริฐ สุตบรรทัด อาจารย์ธนิต อยู่โพธิ์ อาจารย์พิฑูร มลิวัลย์
 อาจารย์มนัส พวงลำเจียก อาจารย์สวัสด์ ขาติเมธี ฯลฯ ได้เมตตาเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นในวง
 การคณะสงฆ์ และให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ ในกาลและเทศะต่าง ๆ กัน นอกจากนี้
 นี้อาจารย์ชยันต บาลศรี เจ้าหน้าที่การศึกษา ๔ สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม
 กรมการศาสนา ได้เมตตาให้ค้นหนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ได้ตามปรารถนา นับว่า
 ทุกท่านที่ได้กล่าวนามมานี้มีส่วนสำคัญที่สุด ที่ทำให้การเรียบเรียงหนังสือการปกครอง
 คณะสงฆ์ไทย มีเนื้อหาสาระและหลักฐานอ้างอิงสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือการปกครองคณะสงฆ์ไทย จะสามารถอำนวยความสะดวก
 โยชนาให้แก่พระนิสิตปีที่ ๓ ทั้ง ๔ คณะ ตลอดจนพระภิกษุสามเณรและผู้สนใจในวงกว้าง
 ได้ใช้เป็นอุปกรณ์ประกอบการศึกษาค้นคว้าได้เป็นอย่างดี ส่วนคุณความดีบางประการที่
 จะพึงเกิดขึ้นจากการเรียบเรียงและจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ขอมอบถวายและมอบให้
 แด่บรรดาพระมหาเถรานุเถระและครูอาจารย์ทุกท่านที่ได้กล่าวนามมาแล้ว สำหรับข้อ
 บกพร่องซึ่งอาจเกิดจากการพิสูจน์อักษรหรือความสมบูรณ์ของข้อมูลมิได้เพียงพอ ก็หวัง
 ว่าคงจะได้รับความเมตตาจากท่านผู้รู้ช่วยทักท้วงหรือชี้แนะ เพื่อจะได้นำมาปรับปรุงแก้ไข
 ในการจัดพิมพ์ครั้งต่อไป.

แสวง อุดมศรี

๑๖๑/๕๓๙ ถนนจรัญสนิทวงศ์ ๒๗

เขตบางกอกน้อย กทม. ๑๐๗๐๐

โทร. ๔๑๘-๑๑๕๐

สารบัญ

คำนำ	(๑)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
- การปกครอง	๒
- ลักษณะการใช้อำนาจ	๕
- อาณาจักรกับศาสนจักร	๖
- ศาสนากับสังคมปัจจุบัน	๙
บทที่ ๒ การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล	๑๕
- พุทธอุปัฏฐาก	๑๖
- การเมืองการปกครอง	๑๘
- ขยายฐานพระพุทธรศาสนา	๒๑
- โปรดพระเจ้าพิมพิสาร	๒๓
- ลักษณะสังคมพุทธ	๒๗
- การบวช	๒๙
- พระวินัย	๓๒
- การปกครอง	๓๗
- บทสรุป	๔๒
บทที่ ๓ การปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล	๔๕
- พระธรรมวินัย	๔๕
- การสังคายนา	๔๗
- สังคายนา ครั้งที่ ๑	๔๘
- ปรับอาบัติพระอานนท์	๔๙
- พระปรารณะคัดค้านการสังคายนา	๕๒
- สังคายนา ครั้งที่ ๒	๕๓
- สังคายนา ครั้งที่ ๓	๕๘
- สมณทูต	๕๙
- ความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ	๖๐

(๖)

- บทสรุป	๖๒
บทที่ ๔ การปกครองคณะสงฆ์ไทย	๖๕
- สมัยกรุงสุโขทัย	๖๕
- สมัยกรุงศรีอยุธยา	๖๘
- สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	๗๐
- กำเนิดธรรมยุต	๗๔
- บทสรุป	๘๒
บทที่ ๕ การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง	๙๓
- การขยายฐานของธรรมยุต	๙๕
- พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑	๙๙
- การตราพระราชบัญญัติ	๑๐๕
- การสืบต่ออำนาจและการปกครอง	๑๑๐
- การครองจีวร	๑๑๒
- พระมหาสมณวินิจัย วากระเบียบครองผ้าของพระมหานิกาย	๑๑๖
- ประกาศถอนบ้างแก้ไขบ้าง ซึ่งระเบียบครองผ้าของพระมหานิกาย	๑๒๒
- บทสรุป	๑๒๖
บทที่ ๖ การปกครองคณะสงฆ์สมัยปัจจุบัน	๑๓๑
- ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง	๑๓๒
- อิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง	๑๓๕
- ประกาศการปกครองคณะสงฆ์	๑๓๖
- คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา	๑๔๓
- เจ้าคณะใหญ่ ๔ คณะ	๑๔๕
- เจ้าคณะมณฑล ๑๐ คณะ	๑๔๕
- อุปสรรคของคณะปฏิสังขรณ์ ฯ	๑๔๗
- ชัยชนะของคณะปฏิสังขรณ์ ฯ	๑๕๓
- อำนาจที่เปลี่ยนมือ	๑๕๘
- แดงการณของคณะบัญชาการคณะสงฆ์	๑๖๓
- รายงานการประชุมเถรสมาคมคณะมหานิกาย	๑๖๗
- คำปฏิญญาของพระเมธาธรรมรต	๑๖๘

(๗)

- พระดำรัสสมเด็จพระสังฆราช	๑๖๙
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๔	๑๗๐
- สมาชิกสังฆสภาชุดแรก	๑๗๖
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องสมาชิกสังฆสภา	๑๗๘
- ประกาศตั้งประธานและรองประธานสังฆสภา	๑๘๒
- คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕)	๑๘๖
- ประกาศตั้งสังฆนายก	๑๙๐
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๑๙๑
- คณะวินัยธรชุดแรก	๑๙๒
- ประกาศแต่งตั้งประธานคณะวินัยธร และพระวินัยธรชั้นฎีกา	๑๙๓
- ประกาศแต่งตั้งและสืบเปลี่ยนสังฆมนตรี	๑๙๕
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๑๙๖
- การรวมนิกายสงฆ์	๑๙๖
- แต่งตั้งกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัย	๒๐๓
- ประกาศตั้งประธานและรองประธานสังฆสภา	๒๐๕
- ประกาศตั้งประธานและรองประธานสังฆสภา	๒๐๖
- คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๔๙)	๒๐๗
- ประกาศตั้งสังฆนายก	๒๐๗
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๒๐๘
- คำสั่งคณะสงฆ์ ที่ ๑/๒๔๔๙ เรื่อง ตั้งผู้สั่งการแทนสังฆนายก	๒๑๐
- สำนักอบรมครูวัดสามพระยา	๒๑๒
- วัตถุประสงค์ของ ส.อ.ส.	๒๑๓
- ธรรมยุติกบลิทธิเสรีภาพ	๒๑๕
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๒๑๖
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๒๑๗
- เลือดก้อนหนึ่ง	๒๓๗
- ประกาศแต่งตั้งสังฆมนตรี	๒๓๙
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๒๔๐
- ธรรมยุติกกับการปกครองตนเอง	๒๔๒
- คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๓ (พ.ศ. ๒๔๙๓)	๒๔๖

(๘)

- ประกาศตั้งสังฆนายก	๒๔๖
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๒๔๗
- คำสั่งคณะสงฆ์ ที่ ๑๗๒/๒๔๙๓ เรื่อง ตั้งผู้สั่งการแทนสังฆนายก	๒๔๘
- คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๔ (พ.ศ. ๒๔๙๔)	๒๔๙
- ประกาศตั้งสังฆนายก	๒๕๐
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๒๕๑
- โคนสังฆนายก	๒๕๒
- คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๙๔)	๒๖๘
- ประกาศตั้งสังฆนายก	๒๖๙
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๒๗๐
- แยกการปกครอง	๒๗๑
- คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๙๘)	๒๗๔
- ประกาศตั้งสังฆนายก	๒๗๕
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๒๗๖
- ประกาศตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี	๒๗๗
- เค้าวเื่อนเนด็จการ	๒๗๘
- คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๐๓)	๒๘๘
- ประกาศตั้งสังฆนายก	๒๘๘
- ประกาศตั้งคณะสังฆมนตรี	๒๘๙
- คำแถลงการณ์ของทางการคณะสงฆ์ เรื่อง การแต่งตั้งคณะสังฆมนตรี	๒๙๑
- โคนพระพิมลธรรม	๒๙๕
- พระบัญชาให้พระพิมลธรรม ออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ	๓๐๔
- ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง ถอดพระสมณศักดิ์	๓๐๖
- จัปกุมพระอาสาเถร	๓๐๘
- สันยุคลสังฆาธิปไตย	๓๒๒
- บทสรุป	๓๒๕

บทที่ ๙ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

- พระบรมราชโองการของ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	๓๓๕
- กฎพระสงฆ์	๓๓๗
- ฉบับที่ ๑	๓๓๗

(๕)

- ฉบับที่ ๒	๓๓๙
- ฉบับที่ ๓	๓๔๑
- ฉบับที่ ๔	๓๔๔
- ฉบับที่ ๕	๓๔๖
- ฉบับที่ ๖	๓๔๗
- ฉบับที่ ๗	๓๔๙
- ฉบับที่ ๘	๓๕๓
- ฉบับที่ ๙	๓๕๙
- ฉบับที่ ๑๐	๓๖๐
- พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑	๓๖๕
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔	๓๗๙
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕	๓๙๑
- บทสรุป	๔๐๒

บทที่ ๘ สมณศักดิ์	๔๐๕
- ความหมาย	๔๐๖
- ประเภทสมณศักดิ์	๔๐๘
- การขอสมณศักดิ์	๔๑๐
- หลักเกณฑ์การพิจารณา	๔๑๕
- บทสรุป	๔๑๘

<u>บรรณานุกรม</u>	๔๒๑
--------------------------	------------

บทที่ ๑

บทนำ

การอยู่ร่วมกันของคนเป็นจำนวนมากในสังคมขนาดใหญ่ย่อมจะมีความขัดแย้ง กระทบกระแทกกัน ทั้งในด้านความคิด การพูดและการกระทำเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เพราะแต่ละคนมีพื้นฐานทางครอบครัว การศึกษา และอบรมจิตใจมาแตกต่างกัน หากไม่มีหลักแห่งความประนีประนอมที่จะทำให้คนส่วนใหญ่ตกลงยินยอมกันได้ สภาพแห่งการเอารัดเอาเปรียบ และเข่นฆ่าล้างผลาญชีวิตระหว่างมนุษย์ด้วยกันก็จะเกิดตามมา และนับวันแต่จะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น จนหาความสุขไม่ได้

ความขัดแย้งกระทบกระแทกที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์เป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นระหว่างบุคคลในสังคมเดียวกันหรือต่างสังคมกันก็ตาม เมื่อพิจารณากันให้ลึกซึ้งแล้วก็น่าเชื่อว่า มีสาเหตุมาจากผลประโยชน์ที่มนุษย์แต่ละคน แต่ละกลุ่มหรือแต่ละสังคมได้รับมาอย่างไม่เหมาะสม ไม่เป็นธรรมหรือไม่สมดุลกันเป็นสำคัญ คำว่าผลประโยชน์ดังกล่าวนี้มีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม หากจะกล่าวให้ชัดเจนก็คือผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ และจิตใจนั่นเอง

ผลประโยชน์ทางวัตถุ หมายถึงทรัพย์สิน เงินทอง เสื้อผ้า ข้าว น้ำ บ้าน ที่ดิน เป็นต้น ที่มนุษย์ทุกคนทุกสมัยต่างพยายามดิ้นรนแสวงหามาเป็นสมบัติของตนให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ หากเห็นว่าได้รับมาไม่เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ ตำแหน่งหน้าที่การงาน หรือขีดชั้นแห่งความสามารถที่ตนเองมีอยู่ แต่ละคนก็จะเกิดความรู้สึกไม่พอใจ พร้อมทั้งทำการวิพากษ์วิจารณ์คัดค้านในหลายๆ รูปแบบ ถ้าไม่สามารถประนีประนอมให้คนส่วนใหญ่ยอมรับได้ ความขัดแย้งกระทบกระแทกกันก็จะขยายวงกว้างออกไป จนเป็นเหตุนำไปสู่การตามเข่นฆ่าล้างผลาญชีวิตกันได้

ผลประโยชน์ทางจิตใจ หมายถึงเกียรติยศ ตำแหน่งหน้าที่การงาน การยกย่องสรรเสริญ การให้กำลังใจ ข้อเสนอนะนะ คำอบรมพรา้สอน ความรัก ความเมตตาปรารณาดีต่อกัน ตลอดจนถึงคุณธรรมความรู้ หรือความสุขทางเพศที่มนุษย์คิดว่าเป็นความสุขทางใจหรือทรมานใจจนนำไปสู่การหย่าร้างกัน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มนุษย์ปุถุชนธรรมดาในสังคมทุกระดับทุกยุคทุกสมัย ล้วนมีความปรารถนาและอยากได้มาเป็นของตนเองเสมอเหมือนกัน หากไม่ได้รับสิ่งเหล่านี้หรือได้รับมาในลักษณะที่คิดว่า ไม่ถูกต้องชอบธรรมและสมควรกัน ความขัดแย้งกระทบกระทั่งจนเป็นเหตุนำไปสู่การตามเช่นฆ่าล้างผลาญชีวิตกันก็จะเกิดขึ้นโดยไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้

การที่มนุษย์แต่ละคน แต่ละกลุ่มหรือแต่ละสังคม ต่างพยายามยื้อแย่งผลประโยชน์ ทั้ง ๒ ลักษณะ ให้มาเป็นของตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ไม่ว่าจะโดยวิธีการอันชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรม เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมก็ตาม เมื่อต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกัน และกัน การอยู่ร่วมกันของคนเป็นจำนวนมากก็จะหาความสงบสุขไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยจึงพยายามแสวงหาหรือคิดค้นหลักการหลากหลายรูปแบบเพื่อนำมาแก้ปัญหาเหล่านี้ เพื่อให้คนส่วนใหญ่ภายในสังคมเดียวกันหรือระหว่างสังคมหนึ่งกับอีกสังคมหนึ่ง ได้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันในการแบ่งปันหรือพิทักษ์ผลประโยชน์ให้เป็นไปตามสัดส่วนที่เห็นว่าถูกต้อง เหมาะสมและเป็นธรรม ตามฐานะ ภาวะ ตำแหน่งหน้าที่การงาน และขีดขั้นแห่งความสามารถที่แต่ละคนจะพึงได้รับและยึดครองไว้เป็นสมบัติของตน หากใครไม่ปฏิบัติตามหลักการที่กำหนดไว้นี้ก็จะถูกลงโทษทัณฑ์ตามควรแก่กรณี

การปกครอง

การปกครอง คือการจัดทำกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการตัดสินกรณีขัดแย้งเกี่ยวกับการตีความหมายและการใช้กฎหมาย ซึ่งทุกคนในสังคมจะต้องยอมรับและปฏิบัติตาม หากมีใครขัดขึ้นไม่ยอมรับหรือทำการบางอย่างในลักษณะที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่คนอื่น ย่อมจะได้รับโทษทัณฑ์บางประการตามควรแก่กรณี ทั้งนี้ เพื่อเป็นการปกป้องมิให้มีใครมาทำความเดือดร้อนจนวายเป็นเหตุขึ้นแก่สังคม และเพื่อเป็นการคุ้มครองคนที่ยอมรับปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางสังคมหรือกฎหมายให้ดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุข

นักคิดในสมัยบรรพกาลเป็นจำนวนไม่น้อย ต่างได้ประจักษ์ความจริงและยอมรับ

กันเป็นอย่างดีว่า ความแตกแยกหรือความขัดแย้งกระทบกระทั่งที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคม หรือระหว่างสังคมหนึ่งกับอีกสังคมหนึ่งนั้น มีสาเหตุมาจากการแย่งชิงหรือแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นไปอย่างไม่ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพแห่งความเป็นจริงของแต่ละบุคคลในสังคมหรือในระหว่างสังคมแต่ละสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้จึงได้พยายามคิดค้นหลักการหลากหลายรูปแบบเพื่อนำมาเป็นหลักในการประนีประนอมหรือแบ่งปันผลประโยชน์ให้เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสมแก่ความสามารถและสภาพความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ในสังคม เช่น การแบ่งบุคคลในสังคมออกเป็นระบบชนชั้น มีการกำหนดหน้าที่และผลประโยชน์ที่บุคคลในแต่ละชนชั้นจะพึงกระทำหรือพึงได้รับ หรือการกำหนดหลักแห่งความเสมอภาค เพื่อให้ทุกคนมีความทัดเทียมกันในการปฏิบัติหน้าที่และยึดครองผลประโยชน์ ตลอดจนหลักการอีกหลากหลายรูปแบบที่เน้นหนักในด้านคุณธรรม เพื่อปลูกฝังหรือพัฒนาให้เกิดขึ้นในจิตใจที่จะทำให้อคนในสังคมไม่ยึดติดอยู่ในผลประโยชน์ทางวัตถุมากเกินไป

หลักการประนีประนอมผลประโยชน์เหล่านี้ ได้รับการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ จนทำให้น่าเชื่อว่าจะกลายมาเป็นแม่บทให้มีระบบการปกครอง เพื่อให้มีลักษณะสอดคล้องและครอบคลุมกลไกต่าง ๆ ทางสังคมได้กว้างขวางมากขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา จริยธรรมหรือการเมือง เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะสภาพทางสังคมมีการขยายตัวกว้างขวางออกไปตามปริมาณของประชากรที่ทวีจำนวนเพิ่มมากขึ้นนั่นเอง การปกครองสังคมขนาดใหญ่ เช่นระดับประเทศ จำเป็นต้องกำหนดให้มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุด ซึ่งในความหมายทางรัฐศาสตร์เรียกว่า อำนาจอธิปไตย ประเทศที่มีเอกราชทุกประเทศจะต้องมีอำนาจอธิปไตยเป็นของตนเอง ประเทศอื่นๆ ไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ก็ตาม ไม่สามารถจะเข้าไปก้าวก่ายแทรกแซงการบริหารกิจการภายในหรือการดำเนินนโยบายภายนอกของประเทศนั้น ๆ ได้ อำนาจอธิปไตยนี้มีไว้เพื่อให้ทำหน้าที่ในการออกกฎหมาย เรียกว่าอำนาจอธิบัญญัติ ทำหน้าที่ในการนำกฎหมายออกไปบังคับใช้แก่ประชาชนภายในประเทศของตน เรียกว่าอำนาจบริหาร และทำหน้าที่ในการพิจารณาตัดสินอันเป็นกรณีขัดแย้งให้เป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมาย เรียกว่าอำนาจอตุฎการ

นักทฤษฎีทางการเมืองยุคทุกสมัย ได้พยายามคิดค้นและพัฒนาารูปแบบการปกครองประเทศอยู่เสมอๆ เพื่อให้เหมาะสมและสามารถนำไปปฏิบัติอย่างได้ผล จนก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง แต่รูปแบบการปกครองที่ปรมาจารย์ทางทฤษฎีการเมืองชาวกรีก ๒ ท่าน คือเพลโต (PLATO) และอริสโตเติล (ARISTOTLE) ได้คิดค้นวางไว้อย่างคล้ายคลึงกัน ดูจะมีลักษณะเป็นสากลที่นักรัฐศาสตร์ในยุคต่อ ๆ มา ต่างให้การยอมรับ และนักศึกษารัฐศาสตร์จะต้องเรียนรู้สืบต่อมาตราบท่าปัจจุบัน ดังแผนผัง

ต่อไปนี้เป็น

เจ้าของอำนาจอธิปไตย	การปกครอง	
	เพื่อประชาชน	เพื่อผู้ปกครอง
คนเดียว	ราชาธิปไตย	ทฤษฏาธิปไตย
คณะบุคคล	อภิชนาธิปไตย	คณาธิปไตย
ประชาชนทั้งหมด	ประชาธิปไตย	เผด็จชน

การที่ปรมาจารย์ทางทฤษฎีการเมืองชาวกรีกทั้ง ๒ ท่าน ได้คิดค้นและวางรูปแบบการปกครองไว้เช่นนี้ เพราะคำนึงถึงจำนวนบุคคลผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย และความมุ่งหมายในการใช้อำนาจการปกครองเป็นหลัก กล่าวคือ^๑

การปกครองโดยคน ๆ เดียว คือการที่บุคคลคนเดียวเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุดในการออกกฎหมาย บริหารและตัดสินคดีต่าง ๆ แต่เพียงผู้เดียว ถ้าการปกครองในรูปแบบนี้เป็นไปเพื่อความสมบูรณ์มั่งคั่งของประชาชนส่วนใหญ่ เรียกชื่อว่า ราชาธิปไตย (MONARCHY) แต่ถ้าเป็นไปเพื่อความสมบูรณ์มั่งคั่งของผู้ปกครองเพียงคนเดียว หรือเฉพาะพรรคพวกของตนเองเท่านั้น เรียกชื่อว่า ทฤษฏาธิปไตย (TYRANNY) การปกครองในรูปแบบนี้สามารถเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งตามทฤษฎีเทวสิทธิ (DIVINE RIGHT) คือถ้ากษัตริย์ได้รับการยอมรับว่าสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้า หรือพระเจ้าทรงมอบหมายให้มาทำการปกครอง เรียกชื่อว่า สมบูรณ์ญาสิทธิราช (ABSOLUTE MONARCHY) แต่ถ้ากษัตริย์มิได้สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้า และพระเจ้ายกมิได้ทรงมอบอำนาจให้มาทำการปกครอง เรียกชื่อว่า เผด็จการ (DICTATORSHIP)

การปกครองโดยคณะบุคคล คือการที่บุคคลเพียงกลุ่มน้อยเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย มีอำนาจเด็ดขาดสูงสุดในการออกกฎหมาย บริหารและตัดสินคดีต่าง ๆ ถ้าการปกครองในรูปแบบนี้เป็นไปเพื่อความสมบูรณ์มั่งคั่งของประชาชนส่วนใหญ่ เรียกชื่อว่า

๑. เสน่ห์ จามริก : ความคิดทางการเมือง จากแปลได้ถึงปัจจุบัน (งานแปล), โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๒๒, น. ๗๑

๒. สุบุญ นวลชุกุล และคณะ : การเมืองและการปกครองไทย, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พ.ศ. ๒๕๒๓, น. ๓-๔

อภิชนาธิปไตย (ARISTOCRACY) แต่ถ้าเป็นไปเพื่อความสมบูรณ์มั่งคั่งเพียงเฉพาะคณะบุคคลหรือพรรคพวกแห่งคณะของบุคคลนั้นเท่านั้น เรียกชื่อว่า คณะธิปไตย (OLIGARCHY)

การปกครองโดยประชาชนทั้งหมด คือการที่ประชาชนทั้งหมดเป็นเจ้าของอำนาจธิปไตย บุคคลหรือคณะบุคคลใดที่จะมาเป็นผู้ปกครองจะต้องได้รับความเห็นชอบและยินยอมจากประชาชนทั้งหมด การออกกฎหมาย บริหาร และตัดสินคดีต่าง ๆ จะต้องกระทำในนามของประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจธิปไตยอย่างแท้จริง การปกครองในรูปแบบนี้เรียกชื่อว่า ประชาธิปไตย (DEMOCRACY) แต่ถ้าการปกครองดำเนินไปในลักษณะที่ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่หาความสมบูรณ์มั่งคั่งและความสงบสุขไม่ได้ มีแต่ความวุ่นวายระส่ำระสายทุกข์ยากอยู่ตลอดเวลา เรียกชื่อว่า ฝูงชน (MOB-RULE) ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับรูปแบบการปกครองที่เรียกชื่อว่า อนาธิปไตย (ANARCHY) การปกครองในลักษณะเช่นนี้คือการไม่มีรัฐบาล ไม่มีกฎหมาย ประชาชนจะทำการทุกอย่างตามที่ตนต้องการ ทำให้สภาพสังคมมีแต่ความสับสนวุ่นวายหาความสงบสุขไม่ได้

ดังนั้น การจะรู้ว่ารูปแบบการปกครองชนิดใดมีลักษณะเช่นใด จะสังเกตได้จากผู้เป็นเจ้าของอำนาจธิปไตย และความมุ่งหมายในการใช้อำนาจการปกครองว่าเป็นไปเพื่อตนเอง คณะบุคคลหรือประชาชนส่วนใหญ่เป็นสำคัญ รูปแบบการปกครองที่ปรมาจารย์ทางทฤษฎีการเมืองชาวกรีกทั้ง ๒ ท่าน ได้คิดค้นและวางไว้นี้ ถือว่าเป็นรูปแบบที่เป็นสากลที่สุดที่นักศึกษาศาสตร์ในสมัยต่อ ๆ มา จะต้องเรียนรู้สืบต่อมาตราប់เท่าปัจจุบัน

ลักษณะการใช้อำนาจ

ดังได้กล่าวแล้วว่า การปกครองคือการจัดทำกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการตัดสินกรณีขัดแย้งเกี่ยวกับการตีความและการใช้กฎหมาย ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองอย่างไม่มีทางเลือกเลี่ยงได้ การใช้อำนาจของรัฐบาลซึ่งเป็นองค์กรในการบริหารประเทศ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วสามารถแยกออกได้เป็น ๓ ลักษณะด้วยกัน ดังต่อไปนี้ :-

๑. เผด็จการเบ็ดเสร็จ หมายถึงการที่รัฐบาลเข้าไปควบคุมกิจกรรมทุกอย่าง ทั้งในด้านการศึกษา ศาสนา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น ประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองไม่มีสิทธิเสรีภาพที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ได้ ทุกอย่างเป็นไปตามที่รัฐบาลกำหนดหรือจัดการให้ทั้งสิ้น แม้จะไม่พอใจแต่ก็ไม่สามารถจะคัดค้านหรือวิพากษ์วิจารณ์อะไรได้

๒. อำนาจอธิปไตย หมายถึงการที่รัฐบาลยอมเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพเกือบทุกด้าน คงยกเว้นเพียงเฉพาะด้านการเมืองเท่านั้นที่รัฐบาลจะเข้มงวดกวดขันเป็นพิเศษ ไม่ยอมเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมแต่อย่างใด หรือหากจะมีการเปิดโอกาสบ้าง ก็เป็นเพียงกลวิธีเพื่อกลบเกลื่อนมิให้นานาอารยประเทศตำหนิการปกครองประเทศของตนเองมากเกินไปเท่านั้น

๓. เสรีนิยม หมายถึงการที่รัฐบาลเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเสรีภาพของตนเองอย่างเต็มที่ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล ทั้งในด้านการศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น รัฐบาลจะเข้าไปควบคุมบ้างก็เพียงเฉพาะในสิ่งที่เห็นว่าจำเป็นเท่านั้น เช่น ในด้านความสงบสุขของประเทศ การเข้าไปแทรกแซงเพื่อจัดการเอาโรคเอดส์ของคณส่วนน้อย โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนส่วนใหญ่ มีความสมบูรณ์มั่งคั่งและดำรงอยู่ด้วยความสงบสุขเป็นสำคัญ

การใช้อำนาจของรัฐบาลทั้ง ๓ ลักษณะนี้ อาจมีอยู่ในรัฐบาลที่กล่าวอ้างว่าดำเนินการปกครองทั้งในรูปแบบของราชาธิปไตย อภิชนาธิปไตย หรือประชาธิปไตย เป็นต้นก็ได้ อย่างไรก็ตาม ถ้ารัฐบาลได้ใช้อำนาจการปกครองในลักษณะแข็งกร้าว ปิดกั้นมิให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมรู้เห็นหรือร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาลเลย รัฐบาลนั้นก็จะต้องอยู่ได้ไม่นาน อาจถูกประชาชนรวมตัวกันลุกฮือขึ้นมาทำการโค่นล้มได้ ตรงข้ามกับรัฐบาลที่ใช้อำนาจการปกครองในลักษณะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ และคัดค้านหรือวิพากษ์วิจารณ์การบริหารของรัฐบาลจนกิจกรรมต่างๆ เช่น การเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดตั้งรัฐบาล หรือมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายบริหารประเทศ เป็นต้น รัฐบาลนั้นก็จะต้องอยู่ได้นาน แม้จะหมดวาระการบริหารประเทศไปแล้ว แต่ก็อาจได้รับเลือกตั้งให้กลับเข้ามาทำการบริหารประเทศอีกต่อไปก็ได้

อาณาจักรกับศาสนจักร

อาณาจักรกับศาสนจักร เป็นสถาบันหลักที่ดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมของมนุษย์ มาตั้งแต่สมัยบรรพกาล บางครั้งสถาบันทั้งสองนี้ต่างดำรงอยู่ในลักษณะสนับสนุนส่งเสริมกันและกัน บางครั้งก็ขัดแย้งกัน บางครั้งก็พยายามแสดงบทบาทสะท้อนออกมาในลักษณะคล้ายกับต้องการที่จะครอบงำสถาบันของกันและกัน เพื่อให้สถาบันของตนเองมีความยิ่งใหญ่และเกรียงไกรที่สุดในสังคมแต่เพียงสถาบันเดียว ถ้าประชาชนซึ่งเป็นตัวกลางในฐานะเป็นพลเมืองของอาณาจักรและเป็นศาสนิกของศาสนจักร รู้ไม่เท่าทันต่อบทบาทที่แต่ละฝ่ายได้

แสดงออกไป อาจถูกฮือขึ้นมาประหัตถ์ประหารเช่นฆ่าล้างผลาญชีวิตกันให้ล้มตายลงไปเป็นจำนวนมากก็ได้

อาณาจักรในสมัยก่อนมีกษัตริย์เป็นผู้นำ มีหน้าที่คล้ายกับเป็นช้างเท้าหน้าของสังคมมนุษย์ ทำการปกป้องคุ้มครองประเทศมิให้ข้าศึกศัตรูมารุกราน ขจัดหรือแก้ไขปัญหามิให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน ตลอดจนพยายามส่งเสริมให้ประชาชนได้ประกอบอาชีพตามความเหมาะสม หากใครไม่เชื่อฟังหรือก่อความไม่สงบขึ้นก็จะได้รับการว่ากล่าวตักเตือนหรือลงโทษทัณฑ์ตามควรแก่กรณีจนถึงแก่ชีวิตได้ ในขณะเดียวกันประชาชนซึ่งอยู่ในฐานะเป็นพลเมืองของอาณาจักร จะต้องแสดงความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ เคารพกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางสังคมที่กำหนดไว้ ส่งส่วยหรือเสียภาษีบำรุงอาณาจักร ตลอดจนมีหน้าที่เป็นทหารช่วยปกป้องคุ้มครองประเทศในยามสงครามอีกด้วย

ศาสนจักรมีพระหรือนักบวชหรือผู้ประกาศศาสนาเป็นผู้นำ มีหน้าที่คล้ายกับเป็นช้างเท้าหลังของสังคมมนุษย์ ทำการอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีความรู้ดีปฏิบัติชอบตามหลักการของศาสนาด้วยการปลุกฝังคุณงามความดีให้เกิดขึ้นในจิตใจ พร้อมทั้งพร่ำสอนมิให้ทำความชั่วร้าย อันเป็นสาเหตุของความเดือดร้อนวุ่นวายมาสู่ตนเองและคนอื่น ในขณะเดียวกันประชาชนซึ่งอยู่ในฐานะเป็นศาสนิกของศาสนจักร จะต้องน้อมรับเอาคุณธรรมทางศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ตลอดจนเสียสละผลประโยชน์ทางด้านวัตถุบางประการนำไปอุปถัมภ์บำรุงพระหรือนักบวชหรือผู้ประกาศศาสนาตามความเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะศึกษากันในเชิงของการเมืองและการปกครอง ทั้งอาณาจักรและศาสนจักรต่างก็มีเป้าหมายคล้ายคลึงกัน กล่าวคือต่างฝ่ายต่างก็มุ่งมั่นที่จะทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข พยายามจัดการเอาตัวเขาเปรียบหรือเช่นฆ่าล้างผลาญชีวิตของกันและกัน หากมีปัญหาเกิดขึ้นก็จะต้องดำเนินการแก้ไขให้เป็นไปในทางที่ดีโดยมีระเบียบกฎเกณฑ์หรือหลักการวางไว้อย่างเป็นกิจลักษณะ อาจแตกต่างกันบ้างก็แต่เพียงว่า ระเบียบกฎเกณฑ์หรือหลักการของฝ่ายอาณาจักรมีลักษณะเป็นรูปธรรมหรือคล้ายกับต้องการพิทักษ์ผลประโยชน์ทางวัตถุ ในขณะที่ทางฝ่ายศาสนจักร มีลักษณะเป็นนามธรรมหรือคุณธรรมอันเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ทางด้านจิตใจ เพื่อมิให้มนุษย์หันไปยึดติดอยู่ในด้านวัตถุมากเกินไป แต่ทั้งอาณาจักรและศาสนจักรต่างก็มีเป้าหมายอยู่ที่ประชาชนเป็นสำคัญเสมอเหมือนกัน

จากการศึกษาในเชิงดังกล่าวนี้ บางยุคบางสมัยประวัติศาสตร์ได้บันทึกเงื่อนไขว่า

บางประการไว้ให้สังเกตได้ว่า สถาบันทั้งสองนี้ดำรงอยู่ในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยหรือส่งเสริมสนับสนุนกันและกัน เช่น กษัตริย์ได้แสดงพระองค์ให้เป็นที่ปรากฏว่า ทรงมีศรัทธาแก่กล้าและปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนาอย่างเคร่งครัด พร้อมทั้งทรงชักนำประชาชนในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐให้ปฏิบัติตามด้วย ในฝ่ายของพระหรือนักบวชหรือผู้ประกาศศาสนาก็จะทำการอบรมพราศสอนหลักคำสอนทางศาสนาให้ประชาชนนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เป็นศาสนิกที่ดีของศาสนาต่อไป เมื่อประชาชนเป็นคนดีมีศีลธรรมประจำใจแล้วก็จะพยายามมุ่งมั่นสร้างคุณงามความดีมากยิ่งขึ้นด้วยการเลิกละการเลวร้ายเปรียบและการเช่นฆ่าล้างผลาญชีวิตกัน ซึ่งก็เท่ากับช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมให้ดำเนินไปอย่างมีสันติสุขและสงบราบรื่นมากขึ้น ลักษณะเช่นนี้เองคือการถ้อยทีถ้อยอาศัยหรือส่งเสริมสนับสนุนกันและกันของอาณาจักรกับศาสนจักร”

แต่บางครั้งอาณาจักรกับศาสนจักรต่างพยายามที่จะแสดงบทบาทให้สะท้อนออกมาในลักษณะคล้ายกับต้องการที่จะครอบงำสถาบันของกันและกัน หรือหากจะพูดอีกแง่หนึ่งก็คือการแย่งชิงความเป็นแกนนำทางสังคมของทั้งสองฝ่ายนั่นเอง ทั้งนี้ ก็เพื่อให้สถาบันของตนอยู่ในฐานะโดดเด่นหรือสูงกว่าอีกสถาบันหนึ่ง เช่น การจัดกลุ่มบุคคลในสังคมออกเป็น ๔ วรรณะ (ชนชั้น) คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร พร้อมทั้งกำหนดคุณสมบัติหรือหน้าที่ของกลุ่มบุคคลใน ๔ วรรณะ ให้ต้องยอมรับและปฏิบัติตาม^๓ ซึ่งก็เท่ากับเป็นการกำหนดให้พราหมณ์เป็นวรรณะสูงสุดในสังคมอินเดียสมัยก่อน หรือการกำหนดคุณธรรมของกษัตริย์ไว้ในรูปแบบแตกต่างกัน เช่น กษัตริย์จะต้องจัดการอารักขาป้องกันมิให้พระอรหันต์ที่มีอยู่ในรัฐได้รับความเดือดร้อน เรือเชิญพระอรหันต์ให้มาอยู่ในรัฐ เป็นต้น^๔ กษัตริย์จะต้องบริจาคทรัพย์สิ่งของแจกจ่ายแก่อาณาประชาราษฎร์ในเวลาเกิดภัยพิบัติ เป็นต้น^๕ กำหนดพระจริยาวัตรของกษัตริย์” ตลอดจนการสวมมงกุฏ หรือการปลุกเร้ากษัตริย์ของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปให้แสดงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าด้วยการยกทัพไปทำสงครามครูเสดถึง ๗ ครั้ง^๖ หรือการที่พระเจ้าเฮนรี ที่ ๘ (HENRY VIII ค.ศ. ๑๕๐๑ - ๑๕๔๗) แห่งอังกฤษ ทรงดำเนินการให้รัฐสภาออกพระราชบัญญัติให้กษัตริย์ทรงเป็นประมุขสูงสุด

๓. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๔/๕๕-๕๘/๔๖-๕๐

๔. ม.ม. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๓/๓๗๘/๓๖๐

๕. ที.ม. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๐/๑๓๔/๖๔

๖. ชุ.ชา. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๒๔/๑๗๖/๗๒

๗. ที.ป. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๑/๔๔/๕๑-๕๒

๘. คณะทศกัณฐ์ : คู่มือสอบสังคมศึกษา ชุด ป.ม. (พิมพ์ครั้งที่ ๖), สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, พ.ศ. ๒๕๑๓.

ของประเทศ ทั้งนี้ เพื่อให้ภคัษัตริย์ทรงดำรงฐานะอยู่เหนือพระสันตปาปานั่นเอง^๔ ลักษณะเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นได้อย่างเด่นชัดว่า ทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรต่างพยายามแสดงบทบาทให้สะท้อนออกมาในลักษณะคล้ายกับ ต้องการที่จะครอบงำสถาบันของกันและกัน เพื่อแย่งชิงความเป็นแกนนำทางสังคม อย่างแท้จริงนั่นเอง

สำหรับการขัดแย้งกันระหว่างอาณาจักรกับศาสนจักร ส่วนมากจะเกิดขึ้นในกลุ่มประเทศที่นับถือศาสนาประเภทเทวนิยม ซึ่งมีหลักความเชื่อที่เน้นหนักลงไปว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา นักบวชหรือนักคิดของศาสนาประเภทนี้พยายามสร้างทฤษฎีต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อให้คนทั่วไปยอมรับหลักความเชื่อดังกล่าว เช่น ทฤษฎีเทวสิทธิ (DIVINE RIGHT) ได้ระบุชัดเจนไปว่า บุคคลที่จะเป็นกษัตริย์ปกครองประเทศได้จะต้องสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้า หรือไม่อย่างนั้นก็ต้องได้รับความเห็นชอบจากพระเจ้ามอบอำนาจให้มาทำการปกครอง หากจะพิจารณาให้ลึกซึ้งก็จะเห็นว่า ทฤษฎีดังกล่าวนี้มีความมุ่งหมายที่จะจัดหรือสยบบทบาทของอาณาจักรให้ตกอยู่ภายใต้การบงการของศาสนจักรนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้กษัตริย์หลายพระองค์ต้องถูกถอดมงกุฎ นักคิดหลายท่านถูกทรมานจนถึงแก่ความตาย เพราะได้กระทำการบางอย่างหรือคิดค้นทฤษฎีที่เป็นไปในลักษณะขัดแย้งอย่างรุนแรงกับหลักความเชื่อทางศาสนา หลายครั้งที่การขัดแย้งระหว่างอาณาจักรและศาสนจักรได้เกิดขึ้นอย่างรุนแรงและขยายวงกว้างออกไปสู่ประชาชน ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐและเป็นศาสนิกของศาสนา จนเป็นเหตุให้มีการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินลงไปเป็นจำนวนมากอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ทั้งอาณาจักรและศาสนจักรต่างก็มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมมนุษย์สืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบัน หากจะมีการกำหนดหน้าที่ของแต่ละฝ่ายไว้ให้ชัดเจน แต่ละฝ่ายต่างพยายามปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้เต็มที่ และเวลามีปัญหาข้อขัดแย้งเกิดขึ้น ก็ควรจะได้ทำการปรึกษาหารือแก้ไขปัญหาร่วมกันอย่างเป็นกิจลักษณะ ย่อมจะส่งผลให้สังคมมนุษย์สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขและราบรื่นมากยิ่งขึ้นอย่างแน่นอน

ศาสนากับสังคมปัจจุบัน

สังคมปัจจุบันโดยเฉพาะสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก รูปแบบแห่งการพัฒนาหลากหลายที่รัฐและเอกชนได้พยายามคิดค้นขึ้นมา เพื่อนำไปพัฒนาสภาพความเป็นอยู่

๔. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๔๐๕

ของประชาชนให้ดีขึ้น หากจะมองโดยสรุปแล้วก็อาจคิดว่า สังคมไทยในยุคปัจจุบันมีความเจริญมากกว่าสมัยก่อน แต่ถ้าจะพิจารณาที่ละประเด็น ๆ ก็มีสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าภาพรวมแห่งความเจริญของสังคมไทยนั้นกลับมีปัญหามากขึ้นเกิดขึ้นอย่างมากมาย เช่น :-

การดำรงชีวิตหรือการประกอบอาชีพของประชาชนมีลักษณะหมิ่นเหม่ต่ออันตรายทุกเลี้ยววินาที การเอารัดเอาเปรียบหรือการแย่งชิงผลประโยชน์โดยเฉพาะทางด้านวัตถุเป็นไปอย่างแหลมคมชนิดที่พลาดเพียงพริบตาเดียวก็จะต้องประสบกับความหายนะกันไปเลย ภาพแห่งความขัดแย้งหรือประหัตประหารชีวิตของกันและกันเป็นไปอย่างโหดเหี้ยม และมีปรากฏให้เห็นดาษดื่นทั่วไปทุกวงการ คนบางกลุ่มหันหลังให้กับหลักคำสอนทางศาสนา ในขณะที่เดียวกันพระหรือนักบวชหรือผู้ประกาศศาสนาเป็นจำนวนไม่น้อยได้พยายามสะท้อนภาพแห่งการดำรงชีวิตออกมาในลักษณะหุรหราและพุ่มเพี้ยคล้ายกับการดำรงชีวิตของฆราวาสผู้มีอันจะกินโดยทั่วไป สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะการพัฒนาทางวัตถุกับจิตใจดำเนินไปในลักษณะที่มีความเหลื่อมล้ำห่างไกลกันมาก จนกลายเป็นช่องว่างทางสังคมไทยที่นับวันแต่จะขยายตัวออกไปกว้างขวางมากยิ่งขึ้น

หากจะมองย้อนกลับไปดูภาพแห่งสังคมไทยในอดีต จะเห็นว่าปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ไม่เคยมีในสังคมไทยมาก่อนเลย หรือหากจะมีก็ไม่มากและไม่เหี้ยมเกรียมดังเช่นปัจจุบัน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสังคมไทยในสมัยก่อนยังมีลักษณะการดำรงอยู่อย่างสนิทแนบแน่นกับสถาบันทางศาสนา หรือพูดอีกแง่หนึ่งก็คือบทบาทของศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมไทยมากมายหลายประการ บทบาทของพระสงฆ์ที่สะท้อนออกไปสู่ประชาชนมีหลายรูปแบบ เช่น การศึกษา โรงพยาบาล โรงมหรสพ การตัดสินคิดความ วิชาชีพ ศิลปกรรม หัตถกรรม หรือประติมากรรม เป็นต้น ล้วนแต่ตั้งอยู่ที่วัดโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการหรือควบคุมแทบทั้งสิ้น เมื่อประชาชนเข้ามาใช้บริการที่วัดซึ่งมีพระสงฆ์เป็นผู้จัดขึ้น ย่อมมีโอกาสดูแลที่สัมพันธ์กับหลักคำสอนทางศาสนา ตลอดจนได้เห็นรูปแบบที่ดีไปเป็นตัวอย่าง ในที่สุดประชาชนส่วนใหญ่ก็จะพยายามแข่งขันกันทำคุณงามความดี และพยายามละเว้นจากการทำความชั่วร้ายต่าง ๆ ดังนั้น สังคมไทยในสมัยก่อนจึงดำรงอยู่อย่างสงบสุข คนส่วนใหญ่มีความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน มีการช่วยเหลือและแบ่งปันสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่กันและกัน ซึ่งภาพแห่งการดำเนินชีวิตเหล่านี้ก็กลายเป็นสิ่งที่หาได้ยากอย่างยิ่งในสังคมไทยปัจจุบัน

จากสภาพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน ย่อมเป็นตัวแปรที่สะท้อนให้เห็นได้อย่างเด่นชัดว่า บทบาทของศาสนาที่มีต่อสังคมนั้นอ่อนตัวลงไปมาก งานบริการประชาชนที่เคยมีวัดเป็นศูนย์กลาง และมีพระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการหรือควบคุมนั้น รัฐบาลได้ดึงออกไป

ดำเนินการเองจนเกือบหมดสิ้น แม้จะมีบางศาสนายังดำเนินกิจกรรมบางอย่างด้วยมือของนักการศึกษาเอง เช่น การจัดการศึกษา การรักษาพยาบาล หรือการสาธารณสงเคราะห์ เป็นต้น แต่ก็นับว่าเป็นดุลยสงัดได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น ในขณะที่ศาสนาซึ่งมีประชาชนให้ความเคารพนับถือมากที่สุดในประเทศไทย เช่น พระพุทธศาสนา หากไม่กลัวความจริงกันจนเกินไปก็น่าจะพูดได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบันได้อ่อนตัวลงไปมาก และนับวันแต่จะค่อย ๆ อ่อนตัวลงไปมากยิ่งขึ้น หากจะมีบทบาทบางอย่างที่สามารถสะท้อนออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมอยู่บ้าง ก็น่าจะเป็นบทบาทในด้านพิธีกรรมเสียมากกว่า แม้กระนั้นบทบาทด้านนี้บางครั้งก็สะท้อนให้เห็นว่ามีลักษณะสับสนและแตกต่างคล้ายกับขัดกันอยู่ในตัวอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะแต่ละวัดและแต่ละนิกาย ต่างก็ยึดถือแบบฉบับเป็นของตนเอง ไม่มีการประสานงานหรือร่วมมือกันพิจารณากำหนดรูปแบบแห่งพิธีกรรมให้มีลักษณะผสมกลมกลืนหรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

จริงอยู่ การนำเสนอบทบาทของศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบันในลักษณะเช่นนี้ อาจทำให้คิดไปว่าเป็นการนำเสนอในเชิงลบหรือทำลายมากกว่าที่จะเป็นไปในเชิงบวกหรือสร้างสรรค์ และบางฝ่ายอาจภาคภูมิใจว่าศาสนายังมีบทบาทต่อสังคมไทยในปัจจุบันอีกมากมาย เช่น โรงเรียนของรัฐเป็นจำนวนมาก ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด ยังตั้งอยู่ในบริเวณที่ดินของวัด พระสงฆ์มีส่วนเป็นผู้นำในการสร้างโรงเรียน เป็นผู้อุปถัมภ์หรือให้ทุนการศึกษาแก่เยาวชน ตลอดจนเป็นผู้ดำเนินการสร้างโรงพยาบาลหรือสาธารณสถานอื่น ๆ เป็นต้น ถ้าแต่ละฝ่ายจะพอใจบทบาทของศาสนาหรือพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบันกันเพียงแค่นี้ ก็น่าจะนำมาเป็นสาเหตุแห่งความภาคภูมิใจได้ แต่ถ้าจะเปรียบเทียบกับบทบาทของศาสนาหรือพระสงฆ์ที่มีต่อสังคมไทยในสมัยก่อนกับสมัยปัจจุบันแล้วยังห่างไกลกันมาก และเมื่อมองโดยสรุปแล้ว พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันน่าจะอยู่ในฐานะเป็นผู้ส่วยบุญเก่าหรือผลงาน ที่อดีตพระมหาเถรานุเถระในยุคก่อน ๆ ได้สร้างสรรค์ไว้แทบทั้งสิ้น

แม้จะมีหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐที่ยังตั้งอยู่ภายในบริเวณที่ดินของวัด เช่น โรงเรียน เป็นต้น เมื่อว่ากันตามความเป็นจริงแล้ว วัดตกอยู่ในฐานะถูกวิตรอนสิทธิ์จนแทบจะไม่มีหน้าที่อะไรที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องได้เลย การบริหาร การจัดการเรียนการสอนล้วนเป็นเรื่องที่ทางราชการเป็นผู้รับผิดชอบเองทั้งสิ้น นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังทำร้ายตัววัดกันให้โรงเรียนกับวัดแยกออกจากกันเป็นสัดส่วนต่างหาก พร้อมทั้งได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเสียใหม่โดยตัดคำว่า วัด ออกไป เช่น :-

โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์

เป็น โรงเรียนเทพศิรินทร์วิทยาลัย

โรงเรียนวัดชีโนรส	เป็น โรงเรียนชีโนรสวิทยาลัย
โรงเรียนสุตริวิวัฒนาพุดमारาม	เป็น โรงเรียนสุตริวัฒนาพุดमारาม
โรงเรียนวัดสิงห์	เป็น โรงเรียนสิงหราชพิทยาคม

ฯลฯ

การตัดคำว่า วัด ออกไปดังกล่าวนี้ บุคคลในกระทรวงศึกษาธิการจะดำเนินการเอง โดยผลการ หรือได้ปรึกษาหารือกับเจ้าอาวาสของวัดต่าง ๆ ที่โรงเรียนเหล่านี้ตั้งอยู่หรือไม่ก็ตาม นับว่าเป็นการลดบทบาทของวัดมิให้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องหรือร่วมรับผิดชอบเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนที่ตั้งอยู่ภายในบริเวณที่ดินของวัดอย่างเด่นชัดที่สุด เมื่อเป็นเช่นนี้วัดกับโรงเรียนจึงเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างอยู่ ไม่มีอะไรที่จะผูกพันให้มาเกี่ยวข้องกันมากนัก เพียงแต่บางครั้งบางคราวทางโรงเรียนอาจนิมนต์พระให้ไปช่วยสอนหรืออบรมศีลธรรมแก่นักเรียนบ้างเท่านั้น ถ้าทางโรงเรียนไม่นิมนต์มา พระก็ไม่รู้จะเข้าไปที่โรงเรียนในฐานะอะไร จากสภาพดังกล่าวนี้ บรรดาครู นักเรียนตลอดจนผู้ปกครองนักเรียน จึงต้องให้ความเคารพและเชื่อฟังครูใหญ่หรือผู้อำนวยการของโรงเรียนต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ภายในบริเวณที่ดินของวัดมากกว่าเจ้าอาวาสหรือพระในวัดนั้น ๆ เป็นธรรมดา

ส่วนสาเหตุสำคัญที่สุดที่ทำให้บทบาทของศาสนาที่สะท้อนออกมาสู่สังคมไทยในปัจจุบันมีลักษณะอ่อนตัวลงไปมาก น่าจะขึ้นอยู่กับระบบการบริหารงานภายในของศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ที่เป็นไปในลักษณะขาดเอกภาพ และไม่มีแนวนโยบายที่เด่นชัด เช่น ในภาคการปกครองหนึ่งมีเจ้าคณะภาค ๒ รูป จังหวัดหนึ่งมีเจ้าคณะจังหวัด ๒ รูป และอำเภอหนึ่งมีเจ้าคณะอำเภอ ๒ รูป เป็นต้น เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด หรือเจ้าคณะอำเภอของแต่ละนิกายขาดการประสานงานกัน ไม่มีการปรึกษาหารือวางแผนงานร่วมกันอย่างเป็นกิจลักษณะ เพราะเจ้าคณะแต่ละระดับสังกัดนิกายต่างกัน และต่างก็มีระบิตระงัดกันอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนี้การบริหารคณะสงฆ์ในระดับสูงขึ้นไป เช่น ระดับหนต่าง ๆ และมหาเถรสมาคมก็มิได้กำหนดนโยบายการบริหารงานให้เด่นชัดลงไป ไม่มีการจัดระบบองค์กรการบริหารงาน และไม่มีสำนักงานกลางที่จะใช้เป็นที่ทำงานอย่างเป็นกิจลักษณะ พร้อมทั้งไม่ยอมรับวิถีวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อนำมาประยุกต์ปรับปรุงการบริหารงานให้เป็นระบบและมีความคล่องตัวขึ้น คงพอใจที่จะมีและเสวยผลผลิตของวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้การบริหารงานของคณะสงฆ์แต่ละระดับ จะมีบุคลากรประจำและรับผิดชอบกันเพียง ๒ รูป เช่น ระดับหนก็มีเพียงเจ้าคณะใหญ่และเลขาธิการ ระดับภาค

ก็มีเพียงเจ้าคณะภาคกับเลขานุการ ระดับจังหวัดก็มีเพียงเจ้าคณะจังหวัดกับเลขานุการ ระดับอำเภอก็มีเพียงเจ้าคณะอำเภอกับเลขานุการ ฯลฯ ระดับวัดก็มีเพียงเจ้าอาวาสกับเลขานุการเท่านั้น ส่วนบุคลากรคือพระภิกษุสามเณรอีกเป็นจำนวนมากถูกปล่อยปละละเลยให้อยู่เฉย ๆ หรือหากจะพูดให้ชัดก็คืออยู่ในภาวะว่างงานนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ระบบการบริหารของคณะสงฆ์จึงไม่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับระบบการบริหารงานในระดับเดียวกันของฝ่ายอาณาจักรได้เลย

ดังนั้น การจะฟื้นฟูบทบาทของศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ ให้เป็นที่ยอมรับและเป็นประโยชน์กว้างไกลแก่สังคมไทยเพิ่มมากขึ้น นอกจากพระสงฆ์จะต้องหันกลับมาสำรวจและปรับปรุงบทบาทภายในของตนเองเป็นการเฉพาะแล้ว ทางฝ่ายอาณาจักรน่าจะมีส่วนเข้ามากกระตุ้นและปรับปรุงกลไกบางอย่างของคณะสงฆ์ให้เป็นไปในลักษณะเปิดกว้างต่อการรับบุคลากรคือพระภิกษุสามเณรให้เข้ามามีส่วนรับผิดชอบในการบริหารงานในแต่ละระดับให้เพิ่มมากขึ้น และควรจะมีระบบ ปลดถ่ายบุคลากรมิให้ดำรงตำแหน่งรับผิดชอบการบริหารงานของคณะสงฆ์ยาวนานเกินไป เพราะบุคลากรที่มีอายุมากเกินไปจนเข้าสู่วัยชรา นั้นย่อมขาดความกระตือรือร้นขาดความฉับไวต่อเหตุการณ์ และต้องการพักผ่อนเหมือนกับคนทั่ว ๆ ไป หากปล่อยไว้บริหารงานต่อไปจนถึงสิ้นอายุขัย ความผิดพลาดเสียหายย่อมจะเกิดขึ้นแก่การคณะสงฆ์โดยส่วนรวมมากกว่าที่จะเป็นผลดี

การพิจารณาในประเด็นนี้เป็นหน้าที่โดยตรงของรัฐ โดยเฉพาะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเป็นผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ ควรจะได้พิจารณาถึงผลดีและผลเสียของการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ว่าแตกต่างกันอย่างไร และควรจะต้องถึงเวลาหรือยัง ที่จะพิจารณาเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่เสนอคณะรัฐมนตรี เพื่อพิจารณาเสนอให้รัฐสภาตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ให้มีลักษณะเหมาะสมและคล่องตัวต่อการที่จะนำมาใช้เป็นแม่บทในการบริหารคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ และเป็นประโยชน์กว้างไกลต่อการพระศาสนาและประเทศชาติต่อไป.

เมื่อเธอทั้งสองจะพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งเธอ
เข้าใจว่ามีปรีชาญาณลุ่มลึกและฉลาดหลักแหลม ก็จึง
พากันไปเกิด

ส่วนเราเองจะขอปักหลักเผยแพร่ลัทธิหาอยู่หากิน
กับคนใจต่อไป เพราะคนใจที่จะพากันมาสู่สำนักของเรา
นั้นยังมีอยู่อีกมาก...

สัพพัญญูเวฬุภุมม
เจ้าสำนักอมราวีกเขปทิสฺส

บทที่ ๒

การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

ภาคพื้นชมพูทวีป ซึ่งปัจจุบันประกอบด้วยประเทศอินเดีย ปากีสถาน เนปาล บังกลาเทศ ฯลฯ เป็นดินแดนที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล สภาพดินฟ้าอากาศมีทั้งร้อนที่สุดและหนาวที่สุด แห้งแล้งที่สุดถึงขนาดเป็นทะเลทราย ไม่สามารถปลูกพืชพันธุ์อะไรได้เลย ป้อนถึงอุดมสมบูรณ์ที่สุด ความเป็นอยู่ของประชาชนก็มีทั้งร่ำรวย มหาศาลมีทรัพย์สินสมบัติมากที่สุดที่จะนับได้ และยากจนข้นแค้นที่สุดถึงกับต้องถือแผ่นกระเบื้องเดินขอทานเลี้ยงชีวิตก็มี แม้กระนั้นภูมิภาคแห่งนี้กลับเป็นอู่อารยธรรม วัฒนธรรม ลัทธิประเพณี และบ่อเกิดของศาสนาที่สำคัญ ๆ ของโลกมากที่สุด

การมีดินแดนและอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลที่ไร้ความสมดุลทางธรรมชาติ กลายเป็นผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนให้ตกอยู่ในลักษณะสุดโต่งทั้งสองด้านโดยไม่มีทางที่จะปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้ นักคิดชาวชมพูทวีปคนแล้วคนเล่าต่างพยายามคิดค้นทฤษฎีและแสวงหาหลักการต่าง ๆ เพื่อนำมาแก้ไขปัญหาเหล่านี้ จนถึงกับกล่าวอ้างอำนาจเบืองบนซึ่งมนุษย์ไม่สามารถจะควบคุมหรือสัมผัสได้ด้วยประสาททั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มาเป็นแนวทางเพื่อให้ประชาชนยอมรับและแก้ไขปัญหาร่วมกัน แต่ในที่สุดหลักการเหล่านี้บางครั้งกลับมีลักษณะคล้ายกับบีบบังคับให้ประชาชนต้องยอมรับสภาพความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่ดำรงอยู่ในสังคมสมัยนั้น กล่าวคือมีการแบ่งกลุ่มบุคคลซึ่งมีหน้าที่ทางสังคมออกเป็น ๔ ประเภท คือ :-

๑. พรหมณ์ ชนชั้นเจ้าตำราวิชาการ
๒. กษัตริย์ ชนชั้นเจ้าผู้ปกครองตลอดจนข้าราชการพลเรือนและทหารตำรวจ
๓. แพศย์ ชนชั้นพ่อค้าและกสิกร
๔. ชูทร ชนชั้นต่ำที่ต้องขายแรงงานเลี้ยงชีพ คือทาสและกรรมกร

การแบ่งกลุ่มบุคคลออกเป็น ๔ ประเภท ดังกล่าวนี คงจะอาศัยรูปแบบของการประกอบอาชีพและหน้าที่ที่ปฏิบัติอยู่ในขณะนั้นเป็นหลัก เพื่อให้เกิดความเด่นชัด คล่องตัว และไม่ก้ำก๋ายในการปฏิบัติหน้าที่ของกันและกัน ต่อมาหลักการเหล่านี้ได้เบี่ยงเบนออกไปมาก โดยมีการอ้างเหตุผลต่าง ๆ มาสนับสนุนว่า บุคคลกลุ่มที่ ๑ และที่ ๒ เป็นกลุ่มชนชั้นสูง ทั้งโดยชาติตระกูลและหน้าที่ที่รับผิดชอบ ในขณะที่เดียวกันก็กล่าวว่า บุคคลกลุ่มที่ ๓ และกลุ่มที่ ๔ เป็นกลุ่มชนชั้นต่ำทั้งโดยชาติตระกูลและการประกอบอาชีพ เมื่อเป็นเช่นนั้นกลุ่มบุคคลชั้นสูงจึงดูเหมือนมีคุณคุณและพยายามกดขี่บีบบังคับ ตลอดจนพยายามดักดวงอาผลประโยชน์จากกลุ่มชนชั้นต่ำทุกวิถีทาง โดยไม่มีใครสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ เพราะกลุ่มบุคคลชั้นสูงทั้ง ๒ กลุ่ม ซึ่งฝ่ายหนึ่งทำการผูกขาดความชั่วของทางวิชาการและพร่ำสอนจริยธรรม ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งยึดกุมอำนาจรัฐ ต่างก็ดำเนินการประสานประโยชน์เพื่อรักษาสถานะร่วมกันไว้ได้อย่างเหนียวแน่น ดังนั้น กลุ่มบุคคลชั้นต่ำโดยเฉพาะศูทรจึงถูกผลักดันให้ตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบจนกลายเป็นทาสขายแรงงานโดยไม่มีทางที่จะปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้

พุทธอุบัติ

ท่ามกลางปัญหาสังคมหลากหลายของชาวชมพูทวีปที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในลักษณะดังกล่าวนี้ ก่อนพุทธศักราช ๕๑ ปี เจ้าชายสิทธัตถะ พระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางเจ้าสิริมหามายา ซึ่งทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นมกุฎราชกุมารแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ และทรงได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีที่สุดอยู่เฉพาะภายในปราสาท ๓ ฤดู ที่ชื่อว่า สุจันทะ โกกนุทะและโกญจนะ พระองค์ทรงมีพระวรชายาชื่อว่า ยโสธรา และพรั่งพร้อมด้วยนางสนมหน้าตาสวยงามอีกเป็นจำนวนมากคอยเฝ้าปรนนิบัติรับใช้ ตลอดระยะเวลาเหล่านี้เจ้าชายสิทธัตถะมิได้มีโอกาสทรงทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของประชาชน และปัญหาสังคมอีกมากมายแต่อย่างใด

ตอนเย็นวันหนึ่ง ในขณะที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงมีพระชนมพรรษาได้ ๒๙ พรรษา และพระนางยโสธรากำลังทรงพระครรภ์แก่ใกล้จะถึงกำหนดประสูติกาล พระองค์ได้เสด็จประพาสพระราชอุทยานแต่โดยลำพัง ในระหว่างทางที่เสด็จผ่านไปนั้นได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ ที่เทวดาเนรมิตไว้ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตายและบรรพชิต^๒ ปราภฏว่า

๒. พ.พุทธ. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๓๓/๑๔/๕๗๕

๓. ธมฺมปท - อฏฺฐกถา ปอโม ภาค (ฉบับมหาจุฬาฯ), โรงพิมพ์พระจันทร์, พ.ศ. ๒๔๙๕, น. ๗๔

พระองค์ทรงเกิดความสังเวชสลดพระหฤทัยต่อสภาพของเทวทูตทั้ง ๓ เบื้องต้นเป็นอย่างมาก และทรงพอพระทัยในเทวทูตที่ ๔ คือ บรรพชิต ต่อมาได้ทรงทราบข่าวว่าพระนางยโสธรา ทรงคลอดพระโอรสแล้ว จึงได้เสด็จกลับพระราชวังด้วยพระหฤทัยที่ห่วงใยในพระโอรส

การที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๓ เบื้องต้นดังกล่าวนี้ หากจะกล่าวอีกรูปแบบหนึ่งให้สามารถมองเห็นเป็นรูปธรรมก็น่าจะได้แก่กลุ่มบุคคลชั้นต่ำคือ ศูทรแก่ ๆ ยากจนคนแคระ ไม่มีบ้านเรือนจะอยู่อาศัย จึงนอนเจ็บและตายกันอยู่ข้างถนน หนทางแบบคนอนาถานั้นเอง สภาพความเป็นอยู่ของบุคคลเหล่านี้อยู่ในลักษณะ ไม่มี ข้าวจะกิน ไม่มีบ้านเรือนที่จะอยู่อาศัย ร่างกายซูบซีดผ่ายผอม เนื้อตัวสกปรก นุ่งห่มด้วย เสื้อผ้าเก่า ๆ ขาดหน้าขาดหลัง อาศัยชอกบ้านเรือนของคนอื่นหรือต้นไม้ตามถนนหนทาง เป็นที่อยู่หลับนอน ซึ่งสภาพเช่นนี้มีให้เห็นกันทั่วไปตามเมืองใหญ่ ๆ ทุกยุคทุกสมัยมา ตราบเท่าปัจจุบัน

แต่เจ้าชายสิทธัตถะคงจะมีได้ทรงเคยเห็นสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของพวก ศูทรยากจนเช่นนี้มาก่อน เพราะเวลาจะเสด็จไปทางไหนก็จะเสด็จไปอย่างเป็นทางการ โดยเจ้าหน้าที่จะเตรียมการอารักขาและจัดถนนหนทางให้มีความสะอาดเรียบร้อยไว้ล่วงหน้า ก่อนเป็นเวลาหลายวัน เมื่อถึงเวลาที่จะเสด็จไป ณ สถานที่ต่าง ๆ จึงเป็นไปด้วยความสะดวกสบาย และได้ทอดพระเนตรเห็นแต่สิ่งที่ดีและสวย ๆ งาม ๆ ทั้งสิ้น การได้ทอดพระเนตร เห็นสภาพที่แท้จริงของพวกศูทรที่นอนเจ็บและตายอยู่ข้างถนนดังกล่าวนี้ คงจะมีส่วนทำให้ พระองค์ทรงครุ่นคิดอย่างหนักว่า พระองค์ทรงดำรงอยู่อย่างสะดวกสบายนานับประการ ในขณะที่มีคนอีกเป็นจำนวนมากต้องมาดำรงชีวิตอยู่ในลักษณะเช่นนี้ หากจะปล่อยเลยตามเลยก็จะเท่ากับช่วยให้สภาพความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางสังคมดำรงอยู่และนับวันแต่จะขยายตัว รุนแรงกว้างขวางออกไปมากยิ่งขึ้น หรือหากจะดำเนินการแก้ไขก็คงทำได้ยากอย่างยิ่ง เพราะ เท่ากับไปรื้อโครงสร้างทางสังคมกันเลยทีเดียว

ทั้งนี้ เพราะพระเจ้าสุทโธทนะซึ่งเป็นพระราชบิดา ทรงเป็นกษัตริย์ปกครอง กรุงกบิลพัสดุ์ พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่อีกเป็นจำนวนมากต่างก็ได้ดำรงตำแหน่งรับผิดชอบ การบริหารในตำแหน่งต่าง ๆ สูงต่ำลดหลั่นกันไป หากยืนหยัดที่จะเปลี่ยนโครงสร้างทาง สังคมอันเน่าเฟะของกรุงกบิลพัสดุ์ให้ได้ ก็คงมีทางให้เลือกทางเดียวคือการปลื้กตัวเองออกไปสร้างสังคมใหม่ เพื่อที่จะได้กำหนดโครงสร้าง วาระระบบและรูปแบบต่าง ๆ ของสังคมขึ้น มาใหม่ ซึ่งจะทำให้ประชาชนทุกหมู่เหล่ามีความเสมอภาคและดำรงชีวิตอยู่อย่างทัดเทียม กัน ขจัดการเอารัดเอาเปรียบในระหว่างมนุษย์ด้วยกันให้ได้ การจะทำได้เช่นนี้คงมีทางให้ เลือกอย่างเดียวคือการบวช พร้อมทั้งประกาศศาสนาขึ้นมาให้มีลักษณะแตกต่างจาก

ศาสนาอื่น ๆ ที่มีอยู่ในขณะนั้น เพื่อให้เป็นศาสนาแห่งความหวังใหม่ของประชาชนทุกระดับอย่างแท้จริง

ในเวลาตีกสังข์ของคืนวันที่พระนางยโสธราทรงประสูติพระโอรสนั่นเอง เจ้าชายสิทธัตถะก็ได้เสด็จออกบรรพชา ณ ริมฝั่งแม่น้ำอโนมา เพื่อแสวงหาโมกขธรรม (ทุกข์) ที่สามารถนำไปแก้ไขปัญหาทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยพระองค์ได้เสด็จจาริกไปยังกรุงราชคฤห์อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ ซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาที่ทรงมีแสนยานุภาพเกรียงไกรเป็นที่ครั่นคร้ามของกษัตริย์แคว้นต่างๆ เป็นกษัตริย์ปกครองอยู่ พร้อมทั้งได้เสด็จเข้าไปศึกษาอยู่ ณ สำนักของอาฬารดาบสและอุทกดาบส จนได้บรรลุคุณธรรมสูงสุดจาก ๒ สำนักนี้ จากนั้นจึงได้เริ่มบำเพ็ญสมณธรรมอย่างหนักหน่วงติดต่อกันมาเป็นเวลา ๖ ปี จึงได้บรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา (อยู่ในบริเวณเมืองคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดียในปัจจุบัน) ในขณะที่ทรงมีพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา

ภายหลังจากที่ได้ตรัสรู้แล้วก็ได้ประทับเสวยวิมุตติสุขหรือพักผ่อนพระอิริยาบถ ณ สถานที่ใกล้เคียงกับสถานที่ตรัสรู้ พร้อมทั้งทรงใคร่ครวญถึงหลักธรรมและวิธีการที่จะประกาศพระพุทธศาสนา ตลอดจนเลือกเฟ้นบุคคลที่เห็นว่ามีสติปัญญาแก่กล้าเหมาะสมที่จะได้รับการแสดงธรรมโปรดต่อไป รวมเวลาที่พระองค์ทรงใช้ให้หมดไปในลักษณะดังกล่าวนี้ ๗ สัปดาห์ หรือ ๔๙ วัน จากนั้นวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ (ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี) พระองค์จึงได้ทรงตัดสินพระทัยเสด็จจาริกจากเมืองคยาไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี แคว้นกาสี โดยเสด็จถึงสถานที่ดังกล่าวในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ และในตอนเย็นวันนั้นเอง พระองค์ก็ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่ชนากันครั้งแรก เรียกชื่อว่า ธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร^๑ โปรดคณะปัญจวัคคีย์คือ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ผลปรากฏว่า โกณฑัญญะได้บรรลุคุณธรรมขั้นต้นคือโสดาบัน ต่อมาปัญจวัคคีย์เหล่านี้ก็ได้ทูลขออุปสมบทเป็นภิกษุชุดแรกในพระพุทธศาสนา และบำเพ็ญสมณธรรมจนได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุด คือเป็นพระอรหันต์ในโอกาสต่อมา จากนั้นท่านเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นกำลังสำคัญรับภาระช่วยประกาศพระพุทธศาสนาอย่างเต็มความสามารถ จนเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายมากขึ้นโดยลำดับ

การเมืองการปกครอง

ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า ภาคพื้นชมพูทวีปเป็นดินแดนที่มีอาณาเขตกว้าง

ใหญ่ไพศาล และสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันมาก ดังนั้น ลักษณะการเมืองการปกครองในภูมิภาคดังกล่าวจึงไม่มีเอกภาพ แบ่งแยกกันออกเป็น แคว้นใหญ่บ้างเล็กบ้าง แต่ละแคว้นต่างก็มีพระราชหรือพระมหากษัตริย์ปกครองตนเอง แคว้นขนาดใหญ่ซึ่งมีระบอบการปกครองมั่นคง จนเป็นที่รู้จักและยอมรับกันอยู่ในสมัยต้น พุทธกาลมีอยู่ ๑๖ แคว้น* คือ :-

๑. อังคะ มีเมืองจำปาเป็นราชธานี
๒. มคธ มีเมืองราชคฤห์เป็นราชธานี
๓. กาสี มีเมืองพาราณสีเป็นราชธานี
๔. โกศล มีเมืองสาวัตถีเป็นราชธานี
๕. วัชชี มีเมืองเวสาลีเป็นราชธานี
๖. มัลละ มีเมืองกุสินาราเป็นราชธานี
๗. เจติยะ มีเมืองโสตถิวัตติเป็นราชธานี
๘. กุรุ มีเมืองอินทปัตถ์เป็นราชธานี
๙. ปัญจาละ มีเมืองกัมปิลละเป็นราชธานี
๑๐. มัจฉะ มีเมืองสาถละเป็นราชธานี
๑๑. สุรเสนะ มีเมืองมถุราเป็นราชธานี
๑๒. อัชสกะ มีเมืองโปตลิเป็นราชธานี
๑๓. อวันตี มีเมืองอุชเชนีเป็นราชธานี
๑๔. คันธาระ มีเมืองตักกสิลาเป็นราชธานี
๑๕. กัมโพชะ มีเมืองทวารกะเป็นราชธานี
๑๖. วังสะ มีเมืองโกสัมพีเป็นราชธานี

นอกจากนี้ยังมีแคว้นขนาดเล็กอีกหลายแคว้น เช่น ลักกะ โกลิยะ ภัคคะ เทวทนะ อังคุตตราปะ ฯลฯ แคว้นเหล่านี้ต่างก็มีพระมหากษัตริย์ปกครองตนเองเหมือนกัน แต่บางครั้งก็ดำรงอยู่ในฐานะเป็นแคว้นเอกราช บางครั้งก็ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นอื่น สำหรับแคว้นขนาดใหญ่ทั้ง ๑๖ แคว้นนั้น ต่างก็ดำรงอยู่ในฐานะเป็นแคว้นเอกราชและมีพระมหากษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาโดยลำดับ แม้กระนั้นแคว้นเหล่านี้ก็ยังมี การต่อสู้แย่งชิงอำนาจความเป็นใหญ่เหนือแคว้นของกันและกันอยู่ตลอดเวลา จนเป็นเหตุให้แคว้นที่อ่อนแอกว่าต้องตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นอื่นที่มีแสนยานุภาพเข้มแข็งกว่า หรือไม่อย่างนั้น

* อ. จ. ต. ก. (ฉบับมหาวิทยาลัย) ๒๐/๗๑/๒๐๗

ก็ต้องขอทำสัมพันธไมตรีต่อกัน ส่วนระบอบการปกครองของแคว้นเหล่านี้มีเค้าเงื่อนปรากฏชัดอยู่ ๒ ระบอบด้วยกัน คือ :-

๑. ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช การปกครองในระบอบนี้มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจเด็ดขาดสูงสุดในการปกครองแต่เพียงพระองค์เดียว แคว้นอภิบาลอำนาจที่มีแสนยานุภาพยิ่งใหญ่เกรียงไกรที่สุด และเป็นแกนนำในการปกครองด้วยระบอบนี้ได้แก่แคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร อันได้ครองลงมาได้แก่แคว้นโกศลของพระเจ้าปเสนทิโกศล แคว้นอวันตีของพระเจ้าจันทปัทม และแคว้นวัชระของพระเจ้าอุเทน โดยเฉพาะพระเจ้าพิมพิสารกับพระเจ้าจันทปัทมนั้นต่างก็มีสัมพันธไมตรีต่อกันอย่างแน่นแฟ้นมาก

๒. ระบอบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตย การปกครองในระบอบนี้ถือว่า อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองเป็นของประชาชนทั้งหมด มีสภาที่เรียกชื่อว่า สังฆสภา เป็นศูนย์กลางของการประชุมพิจารณาและตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ โดยมีแคว้นวัชชีเป็นแกนนำ ตามด้วยแคว้นมัลละและแคว้นลัทธิ ฯลฯ ซึ่งเป็นแคว้นขนาดเล็ก สำหรับแคว้นวัชชีนั้นมีการเลือกผู้นำของเมืองต่าง ๆ เข้าไปเป็นสมาชิกของสภา รวมจำนวนทั้งหมด ๗,๐๗๐ คน สมาชิกดังกล่าว เช่น มหาลิ^๑ อภัย^๒ บัณทิตกุมาร^๓ อัมพลักษะ^๔ ฯลฯ จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นเป็นประมุขของแคว้นตามวาระที่กำหนดไว้ โดยความเห็นชอบของสภา ส่วนสมาชิกของสภาสามัคคีธรรมทั้งหมดต่างก็ยึดถือหลักปฏิบัติร่วมกัน ๗ ประการ คือ -

- (๑) เข้าประชุมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ
- (๒) ร่วมกันป้องกันและบริหารบ้านเมือง
- (๓) เคารพหลักการต่าง ๆ ที่ร่วมกันบัญญัติขึ้น
- (๔) เคารพและเชื่อฟังชาววัชชีขึ้นผู้ใหญ่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

๖. พระอุตรกณาทิการ (ชวินทร์ ธรรมคำ) : ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๐๗ น. ๗๖ ; พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) : พระพุทธศาสนากับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง, โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, พ.ศ. ๒๕๒๐, น. ๗

๗. ม.ธ. (ปปัญจสูทนี ภาค ๓), โรงพิมพ์ไท, พ.ศ. ๒๕๖๓, น. ๔๘๐

๘. ส.ธ. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๕/๒๕๔/๒๗๗

๙. อ.จ.ก. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๒๐/๗๕/๒๑๔

๑๐. ชู.วิมาน. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๒๖/๙๔๒/๑๐๖

๑๑. ที.ม. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๐/๑๓๔/๖๖-๖๘

- (๕) ให้เกียรติและไม่ทำอนาจารทางเพศแก่สตรีชาวต่างชาติ
- (๖) เคารพสิทธิการะบุชฌาย์และสัญลักษณ์ของชาวต่างชาติ
- (๗) ให้ความคุ้มครองและป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายที่อยู่ในแคว้นโดยชอบธรรม

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว แคว้นมคธซึ่งปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช นับว่าเป็นแคว้นอภิมหาอำนาจที่มีแสนยานุภาพยิ่งใหญ่เกรียงไกรที่สุด และพร้อมที่จะกรีธาทัพไปตีแคว้นต่าง ๆ มาเป็นเมืองขึ้นเมื่อไรก็ได้ เพราะแม้แต่แคว้นวัชชีซึ่งเป็นแคว้นที่เข้มแข็งและเป็นแกนนำในการปกครองด้วยระบอบสามัคคีธรรม หรือประชาธิปไตย ก็ยังถูกแคว้นมคธกรีธาทัพไปตีเอามาเป็นเมืองขึ้นได้ในที่สุด

ขยายฐานพระพุทธศาสนา

การศึกษาและวิเคราะห์ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงบุคลิกลักษณะ อุปนิสัย ทำดีและบทบาทของบุคคลที่กุมอำนาจรัฐ เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของสังคมแต่ละระดับ ย่อมจะเป็นประโยชน์อันมหาศาลต่อการวางแผนเข้าไปชักนำบุคคลเหล่านี้ให้หันมายอมรับและสนับสนุนบทบาทหรืองานที่ตนเองคิดจะดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการดึงบุคคลผู้กุมกลไกระดับสูงทางสังคมได้ ย่อมจะส่งผลให้มวลชนระดับล่างหันมาให้การยอมรับและสนับสนุนบทบาทหรืองานดังกล่าวของตนได้ภายในเวลาอันไม่นานนัก

ในยุคต้นพุทธกาลนั้น แคว้นมคธเป็นแคว้นอภิมหาอำนาจที่มีความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา และสังคมมากกว่าแคว้นต่าง ๆ ความเกรียงไกรของพระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์แห่งแคว้นมคธ แม้ไปไกลถึงขนาดพระมหากษัตริย์แคว้นต่าง ๆ ต้องหันมาสวามิภักดิ์หรือขอเจริญสัมพันธไมตรี ในด้านเศรษฐกิจก็มีความมั่นคงที่สุด มีอภิมหาเศรษฐกิจที่มีทรัพย์สินสมบัติมากมายมหาศาลจนไม่สามารถจะนับได้เช่น ไรตียเศรษฐี ขฤลิเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี ปุณณกเศรษฐี และกาถวัลลยเศรษฐี^{๑๒} เป็นต้น ในด้านศาสนาก็มีเจ้าลัทธินามอุโฆษหลากหลายที่ประกาศตนเป็นศาสดา เช่น ปุณณกัสสปะ เจ้าแห่งทฤษฎีที่ว่าด้วยอภิกิริยทิสฺส มักขลิโคตตลเจ้าแห่งทฤษฎีที่ว่าด้วยอเหตุกทิสฺส อธิตเทศทัมมกเจ้าแห่งทฤษฎีที่ว่าด้วยนัตถิกทิสฺส ปุรุรกกัจจายนะ เจ้าแห่งทฤษฎีที่ว่าด้วยสัสสตทิสฺส ติณชัย

๑๒. ธมฺมปท-อรรถกถา ตติโย ภาค (ฉบับมหาจุฬาฯ), โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, พ.ศ. ๒๔๙๕, น. ๔๓

เวลัฏฐบุตร เจ้าแห่งทฤษฎีที่ว่าด้วยอมราวิกเขปทีฐิ และนิครนนาฏบุตร^{๓๓} รวมทั้งขุฎิ ๓ พื้นอง คืออุรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ และกยากัสสปะ^{๓๔} ท่านเหล่านี้ต่างก็ได้ทำการเผยแพร่ทฤษฎีของตน ๆ ให้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวอมคเป็นจำนวนมาก ส่วนในด้านสังคมก็มีความเจริญมั่นคงทุกด้าน จนยากที่จะหาแคว้นอื่น ๆ มาเปรียบเทียบกับได้

พระพุทธเจ้าคงจะทรงทราบและยอมรับความเป็นอภิมาหาอำนาจของแคว้นอมคมาตั้งแต่ก่อนเสด็จออกทรงผนวชแล้ว ดังนั้นพระองค์จึงได้เสด็จจาริกไปบำเพ็ญทุกกรกิริยาและสมณธรรมจนกระทั่งได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ พร้อมทั้งทรงตัดสินพระทัยที่จะประกาศพระพุทธศาสนาแข่งขันกับเจ้าลัทธินามอุโฆษดังกล่าวแล้ว ณ แคว้นอมคก่อนแคว้นอื่น ๆ ทั้งนี้ เพราะถ้าพระองค์ทรงชักนำพระเจ้าพิมพิสาร อภิมาหาเศรษฐี ตลอดจนเจ้าลัทธินี้เหล่านั้นให้หันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาได้ บารมีหรืออิทธิพลที่ท่านเหล่านี้มีอยู่ก็จะช่วยผลักดันให้มวลชนระดับล่างทั้งภายในแคว้นอมคและแคว้นอื่น ๆ หันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาไปในที่สุด

ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมโปรดคณะปัญจวัคคีย์ ๕ ท่าน รวมทั้งสกุमारผู้เป็นบุตรของเศรษฐี ชาวเมืองพาราณสี แคว้นกาสิ และเพื่อน ๆ อีก ๕๔ ท่าน คือ จิมละ สุพาหุ ปุณณชิ และคัมปติ เป็นต้น ให้เกิดความเลื่อมใสจนกระทั่งกราบพูลขออุปสมบท และบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุคุณธรรมชั้นสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์รวมจำนวนทั้งหมด ๖๐ รูป (ไม่นับรวมพระพุทธเจ้า) จากนั้นพระองค์จึงได้ทรงตัดสินพระทัยส่งพระอรหันต์สาวกเหล่านี้ให้แยกย้ายกันออกไปประกาศหลักธรรม เพื่อช่วยกันขยายฐานของพระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลายออกไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยวัตถุประสงค์ ๓ ประการ^{๓๕} คือ :

๑. เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก
๒. เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก
๓. เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและหมู่มนุษย์

ดังนั้น เมื่อออกพรรษาแล้วพระอรหันต์สาวกจำนวน ๖๐ รูป จึงได้แยกย้ายกันออกไปประกาศหลักธรรมเพื่อเป็นการขยายฐานของพระพุทธศาสนา ตามพระพุทธประสงค์ดังกล่าว ส่วนพระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกไปที่อุรุเวลาเสนานิคม เมืองคยา แคว้นอมค

๑๓. ที.ธี. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๙/๑๖๕-๑๖๖/๕๒-๕๔

๑๔. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๔/๓๗/๓๒

๑๕. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๔/๓๒/๒๗ ; ที.ม. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๐/๔๔/๔๒

ซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้ และในระหว่างทางพระองค์ได้ทรงแสดงอนุปพุทธานุภาพ อันว่าด้วยเรื่องของทาน ศีล สวรรค์ โขขันธ์เป็นความเศร้าหมองที่ต่ำช้าของกาม และอนิสงส์ของการออกบวช ให้ภิกษุภิกษุณีจำนวน ๓๐ คน ได้ฟังจนเกิดความเลื่อมใสและกราบทูลขออุปสมบทเพื่อบำเพ็ญสมณธรรมต่อไป

จากนั้น พระพุทธเจ้าก็ได้เสด็จจาริกไปจนถึงอุรุเวลาเสนานิคม และในเวลาเย็นของวันนั้นเอง ก็ได้เสด็จไปเฝ้าภิกษุหน้ากับอุรุเวลกัสสปชฎิล ซึ่งตั้งสำนักเผยแผร์ลัทธิบูชาไฟอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคยา จนชาวอมคธเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพระเจ้าพิมพิสารได้ให้ความเคารพเลื่อมใส พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลาอันยาวนานมากกว่าจะสามารถโน้มน้าวจิตใจของอุรุเวลกัสสปชฎิลให้เกิดความเลื่อมใสและกราบทูลขออุปสมบทพร้อมด้วยชฎิลบริวารอีก ๕๐๐ ท่าน

ต่อมา นทิกัสสปะและคยาภัสสปะซึ่งเป็นชฎิลผู้น้อง และตั้งสำนักเผยแผร์ลัทธิบูชาไฟอยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคยาตอนใต้ลงมาตามลำดับ พร้อมทั้งบริวารอีก ๕๐๐ ท่าน ได้พากันเดินทางอย่างเร่งรีบขึ้นมพบชฎิลผู้พี่ด้วยคิดว่า คงจะมีเหตุการณ์ที่ไม่ดีบางอย่างเกิดขึ้น แต่เมื่อได้มาทราบความจริงทั้งหมดที่เกิดขึ้นที่ชฎิลผู้พี่ได้เล่าให้ฟังแล้วจึงพร้อมใจกันกราบทูลขออุปสมบท จากนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้แสดงอาทิตตปริยายสูตร^๖ โปรดพระภิกษุชาวชฎิลจำนวน ๑,๐๐๓ รูป จนกระทั่งได้บรรลุดุคธรรมขั้นสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์ไปในที่สุด

โปรดพระเจ้าพิมพิสาร

บุคคลและสถานที่ต่อไปที่พระพุทธเจ้าทรงตัดสินพระทัยที่จะเสด็จไปประกาศพระพุทธศาสนา คือพระเจ้าพิมพิสาร จอมราชันผู้เกรียงไกรแห่งแคว้นมคธ ซึ่งนับเป็นจุดสำคัญที่สุดที่จะเป็นเครื่องชี้อนาคตของพระพุทธศาสนาว่า จะเจริญแพร่หลายต่อไปหรือหยุดยั้งอยู่เพียงแค่นี้ ทั้งนี้ เพราะพระเจ้าพิมพิสารนั้นเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่และเกรียงไกรที่สุดเหนือบรรดาพระมหากษัตริย์ทั้ง ๑๖ แคว้นด้วยกัน นอกจากนี้กรุงราชคฤห์ซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธยังเป็นเขตอิทธิพลของเจ้าลัทธินามอุโฆษผู้ประกาศตนเป็นศาสดาทั้ง ๖ ท่าน และอภิมหาเศรษฐีทางเศรษฐกิจดังกล่าวแล้ว ดังนั้น บุคคลและสถานที่แห่งนี้จึงมีศักยภาพสูงสุดที่สามารถจะขึ้นชี้ตายให้แก่พระพุทธศาสนาได้ทั้งสองด้าน

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงเตรียมการแก้จุดแข็งและจุดอ่อนของบุคคลและสถานที่ดังกล่าวไว้ทุกรูปแบบแล้ว ดังจะเห็นได้จากภายหลังตรัสรู้แล้ว แทนที่พระองค์จะทรง

ประกาศพระพุทธศาสนาครั้งแรกแก่บุคคลคณะใดคณะหนึ่ง ณ แคว้นมคธ แต่พระองค์กลับเสด็จจาริกไปแสดงธรรมโปรดคณะปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งตั้งอยู่เขตชานเมืองพาราณสี แคว้นกาสิ และบุคคลอื่น ๆ ภายในแคว้นกาสิ จนกระทั่งมีผู้เลื่อมใสขออุปสมบทและบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุนิพพานขึ้นสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์เป็นจำนวนถึง ๖๐ รูป จากนั้นจึงเสด็จกลับมาเผชิญหน้ากับขฤิฑ ๓ พี่น้อง พร้อมทั้งบริวารอีก ๑,๐๐๐ คน และทรงสามารถสยบขฤิฑทั้งหมดให้ยอมจำนนเลิกละลัทธิบูชาไฟจนหันมากราบทูลขออุปสมบทพร้อมทั้งบรรลุนิพพานขึ้นสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์ในวันต่อมา

สำนักของขฤิฑ ๓ พี่น้องดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นสำนักหน้าด่านอันเป็นปรากฏการที่แข็งแกร่งที่สุด แม้เจ้าลัทธินามอุโฆษผู้ประกาศตนเป็นศาสดาทั้ง ๖ ท่าน ก็ยังไม่กล้าที่จะเข้าไปปะทะด้วย ชาวเมืองลุ่มน้ำคยาและเมืองอื่นๆ ต่างให้ความเคารพเลื่อมใสต่อลัทธิบูชาไฟของขฤิฑ ๓ พี่น้องนี้เป็นอย่างมาก แม้พระเจ้าพิมพิสารเอง ก็ทรงตรัสเรียกขฤิฑดังกล่าวว่า อาจารย์ และทรงมีความเคารพเลื่อมใสไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชาวเมืองเหล่านั้น ดังนั้น บริเวณริมฝั่งลุ่มน้ำคยาอันยาวไกลจึงเป็นเขตอิทธิพลของสำนักขฤิฑ ๓ พี่น้องนี้ยึดครองมาเป็นเวลาอันยาวนาน

การเตรียมการที่จะเจาะเข้าไปประดิษฐานพระพุทธศาสนา ณ กรุงราชคฤิฑ ด้วยวิธีดังกล่าวนี้ หากจะเรียกชื่อให้สอดคล้องกับภาษานิยมสมัยใหม่ก็น่าจะได้แก่ ยุทธวิธียึดป่าล้อมเมือง นั่นเอง เมื่อสยบขฤิฑ ๓ พี่น้อง พร้อมทั้งบริวารอีก ๑,๐๐๐ คน ลงได้อย่างสงบราบคาบเช่นนี้แล้ว กองทัพธรรมซึ่งมีธงชัยของพระอรหันต์เป็นสัญลักษณ์ ภายใต้การนำของพระพุทธเจ้าและพร้อมพรังไปด้วยพระอรหันต์สาวกชาวขฤิฑถึง ๑,๐๐๓ รูป จึงเคลื่อนขบวนเข้าสู่กรุงราชคฤิฑด้วยความมั่นใจ และหยุดตั้งค่ายพักอยู่ ณ ที่ดงตาล (บางท่านเรียกว่าดงไม้รวก) ภายในกรุงราชคฤิฑ เพื่อรอเวลาให้พระเจ้าพิมพิสาร จอมราชันแห่งแคว้นมคธเสด็จออกมาพบ

ชาวเมืองราชคฤิฑได้ให้ความสนใจและส่งเสียงโห่ชานเกี่ยวกับกองทัพธรรมกันอย่างอื้ออึงชนิดที่ไม่เคยมีมาก่อน จนกระทั่งความทราบถึงพระเจ้าพิมพิสาร จอมราชันแห่งแคว้นมคธ พระองค์พร้อมด้วยพราหมณ์และคหบดีเป็นจำนวนมากจึงต้องเสด็จไปต้อนรับพระพุทธเจ้า ณ สถานที่ดังกล่าว ด้วยฐานะ ๒ ประการ คือ :-

๑. ในฐานะที่เป็นเชื้อสายกษัตริย์ด้วยกัน
๒. ในฐานะที่มีพระอรหันต์เป็นจำนวนมากมาสู่ขอบวชในศาสนา

ในระหว่างที่พระเจ้าพิมพิสารทรงสนทนากับพระพุทธเจ้าอยู่นั้น บรรดาพราหมณ์

และคบดีได้สังเกตเห็นพระอุรวลภัสสปะนั่งแวดล้อมพระพุทธเจ้าอยู่ด้วย ต่างพากันสงสัย และถามไถ่กันขึ้นมาเป็นการภายในด้วยกันว่า ระหว่างพระสมณะผู้นี้ (พระพุทธเจ้า) กับ อุรวลภัสสปะ ใครเป็นอาจารย์และเป็นศิษย์กันแน่? พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบความสงสัยของมหาชนเหล่านั้นเป็นอย่างดี จึงทรงรับสั่งให้พระอุรวลภัสสปะประกาศสถานะที่แท้จริงของตนให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของมหาชนเหล่านั้น พระอุรวลภัสสปะ จึงลุกขึ้นห่มผ้าเจวียงป่าแล้วก็ลงกราบแทบฝ่าพระบาทของพระพุทธเจ้า จากนั้นจึงได้ประกาศให้มหาชนเหล่านั้นทราบอย่างชัดเจนถึง ๒ ครั้งว่า พระผู้มีพระภาคเป็นครูของข้าพเจ้า ส่วนข้าพเจ้าเป็นเพียงสาวกของพระองค์...

เมื่อสิ้นเสียงประกาศดังกล่าวแล้ว ปรากฏว่ามหาชนเหล่านั้นต่างตกอยู่ในภาวะตะลึงงันและนิ่งเงียบ และทันทีนั้นเองพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงอนุปุพพิกาอันว่าด้วยเรื่องทาน คือ สวรรค์ เป็นต้น โปรดมหาชนเหล่านั้น ในที่สุดปรากฏว่าพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงบรรจุคุณธรรมขั้นต้นคือโศดาบัน ส่วนพรหมณ์และคบดีทั้งหมดต่างก็เกิดความเลื่อมใสและประกาศตนในนามของชาวมคธจำนวน ๑๒ นหุต (๑ นหุต : ๑๐,๐๐๐) หรือประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ คน ขอเป็นอุบาสกและอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และภายหลังจากนั้นอีกไม่กี่วันพระเจ้าพิมพิสารก็ได้ทรงถวายพระราชอุทยานของพระองค์ชื่อว่า เวฬุวัน ให้เป็นอารามหรือวัดแด่พระพุทธเจ้า นับว่าเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ พระอัสสชิซึ่งเป็นพระอรหันต์ที่มีอายุน้อยที่สุดรูปหนึ่งในคณะปัญจวัคคีย์ ได้จาริกเข้ามาประกาศพระพุทธศาสนา ณ กรุงราชคฤห์เหมือนกัน บุคลิกลักษณะและปฏิปทาของพระอัสสชิได้สยบอุปติสสปริพาชกซึ่งเป็นศิษย์เอกของอัญชัยเวฬุฐบุตร เจ้าแห่งทฤษฎีที่ว่าด้วยอมราวิกเขปทีฐิ ให้ตกตะลึงจนถึงกับเดินตามอ้อนวอนขอร้องให้พระอัสสชิแสดงธรรมให้ฟัง ต่อเมื่อได้โอกาสอันเหมาะสมแล้วพระอัสสชิจึงได้กล่าวธรรมบรรยายให้ฟัง ๑ คาถา มีความว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระศาสดตรัสเหตุและความดับแห่งธรรมเหล่านั้นแล้ว..."

การได้ฟังธรรมบรรยายเพียงสั้น ๆ เท่านั้นเอง อุปติสสปริพาชกก็ได้บรรลุคุณธรรมขั้นต้นคือโศดาบันทันที พร้อมทั้งได้เรียนถามพระอัสสชิว่า ขณะนี้พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่ไหน? ซึ่งพระอัสสชิก็ได้บอกว่า ขณะนี้พระพุทธเจ้ากำลังเสด็จประทับ อยู่ ณ เวฬุวันภายในกรุงราชคฤห์เอง จากนั้นอุปติสสปริพาชกจึงได้กลับมากราบลาพระอัสสชิ และ

เดินทางไปพบโกธิตปริพพาชก ซึ่งเป็นศิษย์เอกอีกคนหนึ่งของสังยุตต์เวฬุภฏฐบุตร พร้อมทั้งได้เล่าเรื่องที่ตนเองได้ไปพบพระอัสสชิและกล่าวธรรมบรรยายบทนั้นให้ฟัง ปรากฏว่า โกธิตปริพพาชกก็ได้บรรจุคุณธรรมขั้นต้นคือโสดาบัน ด้วยการฟังธรรมบรรยายบทนั้นอีกเช่นเดียวกัน

ต่อมาปริพพาชกทั้ง ๒ ท่านนี้ ได้พากันไปหาสังยุตต์เวฬุภฏฐบุตรผู้เป็นอาจารย์ พร้อมทั้งเล่าเรื่องที่ได้พบพระอัสสชิ และชักชวนให้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยกัน แต่สังยุตต์เวฬุภฏฐบุตรไม่ยอมไปโดยกล่าวแต่เพียงว่า เมื่อเธอทั้งสองจะพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งเธอเข้าใจว่ามีปรีชาญาณลุ่มลึกและฉลาดหลักแหลมก็จงพากันไปเถิด ส่วนเราเองจะขอปักหลักเผยแผ่พระอริยสัจหาอยู่ที่กินกับคนใจต่อไป เพราะคนใจที่จะพากันมาสู่สำนักของเรานั้นยังมีอยู่อีกมาก...” เมื่อเป็นเช่นนี้ในวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๓ (ก่อนพุทธศักราช ๔๔ ปี) อุปติสสปริพพาชกและโกธิตปริพพาชกจึงตัดสินใจพาบริวารของตนจำนวน ๒๕๐ คน อลาสังยุตต์เวฬุภฏฐบุตรผู้เป็นอาจารย์ เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวัน กรุงราชคฤห์ พร้อมทั้งได้กราบทูลขออุปสมบทในตอนปลายวันนั้นเอง และเปลี่ยนชื่อใหม่เรียกตามชื่อโคตรสกุลของตนว่า พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะตามลำดับ จากนั้นก็ได้ตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมจนกระทั่งบรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์ด้วยกันทั้งหมด

ในช่วงปลายของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ (ก่อนพุทธศักราช ๔๔ ปี) ซึ่งเป็นวันที่พระสารีบุตรได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์นั่นเอง พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงประชุมพระอรหันต์สาวกจำนวนทั้งหมด ๑,๒๕๐ รูป (บริวารของพระอัฐเวฬุภฏฐปะ พระคยาภัสสปะและพระนทีภัสสปะ รวมกันจำนวน ๑,๐๐๐ รูป บริวารของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะอีก ๒๕๐ รูป) ณ เวฬุวัน กรุงราชคฤห์ ซึ่งพระอรหันต์สาวกจำนวนดังกล่าวได้พร้อมกันอยู่ ณ สถานที่แห่งนั้นแล้ว ในวันนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงชี้แจงให้พระอรหันต์สาวกจำนวนดังกล่าวได้ทราบถึงจารีตประเพณีเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติและการวางตัวของบรรพชิตในพระพุทธศาสนา เพราะพระอรหันต์สาวกเหล่านี้แม้จะได้บำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์เหมือนกันหมดทุกรูปแล้วก็ตาม แต่พึงจะได้รับการอุปสมบทและยังไม่เคยชินต่อรูปแบบของบรรพชิตในพระพุทธศาสนา อาจเป็นเหตุให้นำรูปแบบที่แต่ละท่านมีความเคยชินมาเป็นเวลานานมาประพฤติปฏิบัติโดยไม่ได้ตั้งใจอีก

ทั้งนี้เพราะพระอรหันต์สาวกจำนวนดังกล่าวนี้มีพื้นฐานความเคยชินมาจากสำนัก

ที่แตกต่างกัน คือจำนวน ๑,๐๐๐ รูป มาจากสำนักของพระชฎิล ๓ พี่น้อง ที่มีความคุ้นเคย อยู่กับการบูชาไฟมาเป็นเวลาอันยาวนาน และอีกจำนวน ๒๕๐ รูป มาจากสำนักของสัญญา เวลัญจบุตร เจ้าแห่งทฤษฎีที่ว่าด้วยอมราวิกเขปทฤษฎี จึงเป็นการสมควรที่พระอรหันต์สาวกทั้ง ๒ สาย จะได้รู้จักกันและกัน พร้อมทั้งประพฤติปฏิบัติและวางตัวให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตลอดจนจะต้องกล่าวยืนยันหยัดและเผยแพร่อุดมการณ์สูงสุดของพระพุทธศาสนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นไปในแนวทางเดียวกันด้วย คำชี้แจงเหล่านี้รวมเรียกชื่อว่า พระโอวาทปาติโมกข์^๔ และพร้อมกันนี้พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงยกย่องพระสารีบุตรว่าเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวที่สุด พระโมคคัลลานะเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์มากที่สุด กว่าบรรดาพระอรหันต์สาวกรูปอื่น ๆ และทรงแต่งตั้งให้พระสารีบุตรดำรงตำแหน่งพระอัครสาวกเบื้องขวา พระโมคคัลลานะดำรงตำแหน่งพระอัครสาวกเบื้องซ้าย การประชุมชี้แจงของพระพุทธเจ้าในครั้งนั้นได้กลายมาเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกวันหนึ่ง เรียกชื่อว่า วันมาฆบูชา

การประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่น ณ กรุงราชคฤห์ ซึ่งเป็นราชธานีของแคว้นมคธ ได้เช่นนี้ ทำให้การประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปยังแคว้นอื่นๆ ง่ายขึ้น ทั้งนี้ เพราะความเป็นอภิมาหาอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของแคว้นมคธนั้นได้แผ่อิทธิพลครอบงำ หรือสร้างความเกรงขามให้แก่สถานภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจของแคว้นอื่น ๆ อยู่เสมอมา ในส่วนของเจ้าลัทธิผู้ประกาศตนเป็นศาสดาทั้ง ๖ ท่านนั้น แม้จะมีได้หันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนา แต่การดำเนินงานก็อ่อนตัวลงไปมาก เพราะพระเจ้าพิมพิสารตลอดจนอภิมาหาเศรษฐกิจและพราหมณ์คณะดัดบรองลงมา ต่างก็หันไปให้การยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาจนเกือบหมดสิ้น โดยเฉพาะสัญญา เวลัญจบุตร ซึ่งเป็นเจ้าแห่งทฤษฎีที่ว่าด้วยอมราวิกเขปทฤษฎีนั้น ภายหลังจากที่พระอัสสชิได้ดำเนินการแยกอุปติสสปริพาชก (พระสารีบุตร) และโกติตปริพาชก (พระโมคคัลลานะ) ซึ่งเป็นกำลังสำคัญที่สุดของสำนักแห่งนี้ พร้อมทั้งบริวารอีกจำนวน ๒๕๐ คน ให้ตีจากออกมา ยอมรับนับถือและอุปสมบทในพระพุทธศาสนาได้เป็นผลสำเร็จแล้ว สัญญา เวลัญจบุตรถึงกับอาเจียนออกมาเป็นโลหิต และการดำเนินงานของสำนักแห่งนี้ก็แทบจะหมดบทบาทไปเลย

ลักษณะสังคัมพุทธ

ลักษณะสังคัมของชาวชมพูทวีปได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลแห่งหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์มาเป็นเวลานาน โดยพราหมณ์ได้แบ่งกลุ่มบุคคลในสังคัมออกเป็น ๔

ประเภทตามลักษณะพื้นฐานแห่งกำเนิดและการประกอบอาชีพคือพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร แต่สภาพความเป็นจริงแห่งการดำรงอยู่ของกลุ่มบุคคลเหล่านี้ กลุ่มของศูทรซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของสังคมต้องตกอยู่ในฐานะที่กลุ่มบุคคล ๓ กลุ่มแรก ทำการกดขี่ บีบบังคับ เอารัดเอาเปรียบและดูหมิ่นเหยียดหยามทุกวิถีทางเหมือนกับมีโซมนุษย์ด้วยกัน

แม้จะมีนักคิดชาวชมพูทวีปหลายท่านได้พยายามคิดค้นทฤษฎีต่าง ๆ ขึ้นมาหลากหลาย พร้อมทั้งตั้งสำนักขึ้นมาเผยแพร่ทฤษฎีของตนเพื่อกระตุ้นให้มีการแก้ปัญหาเหล่านี้ แต่ในที่สุดกลับกลายเป็นการสร้าง ความชอบธรรมให้แก่กลุ่มบุคคล ๓ กลุ่มแรก ได้ดำเนินการกดขี่ บีบบังคับ ฯลฯ กลุ่มของศูทรให้หนักมือยิ่งขึ้น ดังนั้น ลักษณะการดำรงอยู่ของสังคมมนุษย์ชาวชมพูทวีปดังกล่าวนี้ จึงเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นเป็นอย่างดีว่า แม้จะมีนักคิดชาวชมพูทวีปได้พยายามคิดค้นทฤษฎีขึ้นมาเพื่อนำมาแก้ปัญหาเหล่านี้ทุกยุคทุกสมัยมา แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขได้ มีหน้าซ้ำกลับมีเงื่อนไขสะท้อนให้เห็นไปในทำนองว่า กลายเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางสังคม ให้มีลักษณะเด่นชัดมากยิ่งขึ้น และเพิ่มความฟอนเฟะให้แก่โครงสร้างทางสังคมมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

กล่าวในส่วน of พระพุทธศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำต่ำสูง และโครงสร้างอันฟอนเฟะของสังคมมนุษย์ชาวชมพูทวีปเหมือนกัน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่น ณ แคว้นมคธได้เป็นผลสำเร็จ พร้อมทั้งทรงขีดวงจำกัดขอบเขตการดำเนินงานของเจ้าลัทธิผู้ประกาศตนเป็นศาสดาทิ้ง ๖ ท่าน ได้แล้ว จากนั้นพระองค์ได้ทรงวางลักษณะสังคมพุทธให้เหมาะสมแก่สภาวะแห่งการดำรงอยู่ของบุคคลในขณะนั้นออกเป็น ๔ ประเภท^{๒๐} คือ :-

๑. ภิกษุ

๒. ภิกษุณี

๓. อุบาสก

๔. อุบาสิกา

กลุ่มบุคคลที่ประกอบกันขึ้นเป็นสังคมพุทธนี้ เมื่อกล่าวโดยสรุปก็มีเพียง ๒ กลุ่ม คือกลุ่มของนักบวช (ภิกษุและภิกษุณี) และกลุ่มของฆราวาสผู้อยู่ครองเรือน (อุบาสกและอุบาสิกา) กลุ่มบุคคลเหล่านี้ต่างมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติแยกออกจากกันอย่างชัดเจนตามสภาวะที่แต่ละคนดำรงอยู่ เช่น หน้าที่ของบุคคลผู้เป็นบวชธิดา มารดา บิดา ครูกับศิษย์ พระสงฆ์กับอุบาสกและอุบาสิกา^{๒๑} เป็นต้น พระพุทธเจ้ามิได้ทรงเน้นความเป็นคนดีมี

๒๐. ธง. จตุกก. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๒๑/๑๒๔/๑๔๔-๑๕๐

๒๑. ที. ปา. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๑/๒๕๕-๒๗๒/๑๖๔-๑๖๖

คุณค่าของบุคคลในสังคมพุทธว่า จะต้องขึ้นอยู่กับชาติตระกูลหรือความเป็นคนมีอายุมากอายุน้อยแต่อย่างไร แต่พระองค์ทรงเน้นลงไปที่การปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด เพราะการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวนี้จะจำแนกบุคคลออกให้เห็นได้อย่างเด่นชัดว่า บุคคลนี้เป็นคนดีหรือชั่ว^{๒๒} โดยอำนาจอย่างอื่น ไม่สามารถจะมาดลบันดาลหรือเสกสรรปั้นแต่งมนุษย์ให้เป็นคนดีหรือชั่วได้เลย ดังนั้น การที่บุคคลแต่ละคนได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุดนี้แหละจะทำให้การอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคมพุทธดำเนินไปด้วยความสงบสุข ไม่มีการกดขี่ บีบบังคับหรือเอารัดเอาเปรียบกันและกัน

อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะให้กลุ่มของนักบวชคือภิกษุและภิกษุณีได้ดำรงตนอยู่ในฐานะเป็นกลุ่มบุคคลตัวอย่างของสังคมพุทธ โดยจะสังเกตเห็นได้จากกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพิจารณา รับบุคคลให้เข้ามาสู่กลุ่มของนักบวชหรือสังคมสงฆ์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้อย่างรอบคอบและพิถีพิถันมาก และเมื่อผ่านขั้นตอนนี้เข้าไปเป็นภิกษุหรือภิกษุณีแล้วก็ยังมีระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อีกมากมายที่จะต้องประพฤติปฏิบัติให้เสมอเหมือนกันอีกด้วย

การบวช

การรับบุคคลใดบุคคลหนึ่งให้เข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมใดก็ตาม ถ้าไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์กำหนดไว้อย่างเป็นกิจลักษณะ ไม่มีการพิจารณาให้ละเอียดรอบคอบ หรือไม่ผ่านความเห็นชอบของบุคคลส่วนใหญ่ในสังคมนั้น ๆ อาจก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติหรือยากต่อการที่จะควบคุมดูแล จนกระทั่งอาจเป็นสาเหตุนำไปสู่ความแตกแยกของสังคมนั้น ๆ ไปในที่สุด

การบวชคือขั้นตอนที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือบัญญัติขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางประกอบการพิจารณารับบุคคลที่มีความประสงค์จะเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ กล่าวคือเป็นภิกษุหรือภิกษุณีในพระพุทธศาสนา โดยทรงกำหนดคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นประธานและองค์ประชุมไว้อย่างเป็นกิจลักษณะ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะใช้อภิสิทธิ์พิจารณาอย่างรวบรัดโดยลำพังไม่ได้ ประธานและองค์ประชุมดังกล่าวจะต้องพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบและมีความเห็นร่วมกันเป็นเอกฉันท์ จึงจะอนุมติให้บุคคลนั้น ๆ ผ่านขั้นตอนนี้ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้บุคคลที่มีศรัทธา มีความตั้งใจจริงและมีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่กำหนดไว้เข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์เป็นสำคัญ สำหรับรูปแบบของการบวชนั้นพระพุทธเจ้าทรงดำเนินการเองบ้าง ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกดำเนินการกันเองบ้าง เมื่อ

กล่าวโดยสรุปแล้วก็มี ๔ รูปแบบด้วยกัน คือ :-

๑. เอิทธิกษุอุปสัมปทา การอุปสมบท (การบวช) ด้วยวิธีนี้ พระพุทธเจ้าทรงดำเนินการด้วยพระองค์เอง โดยบุคคลที่มีความประสงค์จะเข้ามาอุปสมบทดังกล่าว ถ้ายังไม่ได้บรรลุนิพพานขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาถือเป็นพระอรหันต์แล้ว พระองค์จะตรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวคิแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด แต่ถ้าบุคคลนั้นได้บรรลุนิพพานขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาถือเป็นพระอรหันต์แล้ว พระองค์ก็จะตรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวคิแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด ด้วยพระพุทธดำรัสเพียงแค่นี้ บุคคลนั้น ๆ ก็จะเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์แบบ^{๒๓}

๒. ติสระณกมฺมอุปสัมปทา การอุปสมบทด้วยวิธีนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกดำเนินการกันเอง กล่าวคือเมื่อพระองค์ได้ทรงส่งพระอรหันต์สาวกออกไปประกาศพระพุทธศาสนาตามท้องถิ่นต่าง ๆ แล้ว ปรากฏว่ามีกุลบุตรเกิดความเลื่อมใส และมีความประสงค์จะขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา พระอรหันต์สาวกเหล่านั้นต้องรับภาระพากุลบุตรดังกล่าวเดินทางข้ามวันข้ามคืนด้วยความเหนื่อยยาก เพื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และกราบทูลให้ประทานการบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรเหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงความลำบากดังกล่าวจึงทรงอนุญาตให้พระอรหันต์สาวกเป็นผู้ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ โดยทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติไว้ว่า ขอให้กุลบุตรผู้ประสงค์จะบรรพชาอุปสมบทปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ให้เรียบร้อยแล้วก้มลงกราบแทบเท้าของภิกษุ จากนั้นให้นั่งคุกเข่าประนมมือกล่าวคำปฏิญาณตนตามคำของภิกษุ ๓ ครั้งว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ฯลฯ^{๒๔} จากนั้นก็จะสำเร็จเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์แบบเช่นเดียวกัน

๓. รับโอวาท ๓ ข้อ การอุปสมบทด้วยวิธีนี้ พระพุทธเจ้าทรงดำเนินการให้เพียงเฉพาะแก่พระมหากัสสปะรูปเดียว กล่าวคือในขณะที่ยังดำรงเพศเป็นฆราวาสอยู่ครองเรือนนั้น พระมหากัสสปะคิดว่า ไม่สามารถจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ จึงปลงผมและหนวดแล้วนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกจากเรือนอธิษฐานบวชเป็นบรรพชิต เจาะจงเฉพาะพระอรหันต์ที่มีอยู่ในโลก จากนั้นจึงเดินทางค้างวันค้างคืนไปโดยลำดับ จนกระทั่งได้ไปพบพระพุทธเจ้าขณะกำลังประทับอยู่ที่พินธุปุตเตเจดีย์ ซึ่งอยู่ระหว่างกรุง

๒๓. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๔/๑๔/๑๖

๒๔. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๔/๓๔/๒๔-๓๐

ราชครูกับหมู่บ้านนาฉันทา พระมหากัสสปะจึงเดินตรงเข้าไปกราบลงแทบพระบาท พร้อมทั้งกราบทูลให้ทรงทราบถึง ๓ ครั้งว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพเจ้า ข้าพระองค์เป็นสาวก จากนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ประทานโอวาท ๓ ข้อให้พระมหากัสสปะรับไปศึกษาและปฏิบัติอย่างนี้ว่า เราจักเข้าไปตั้งหิริโอตตปเปในภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระ นวกะ และมัชฌิมะ, เราจักทั้งธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ประกอบด้วยกุศล, เราจักไม่ละกายคตาสติที่ประกอบด้วยความสำราญอันเป็นกุศล^{๒๕} ด้วยการรับโอวาท ๓ ข้อไปศึกษาและปฏิบัติดังกล่าวนี้ พระมหากัสสปะจึงได้เป็นภิกษุใน พระพุทธศาสนา

๔. ญัตติอุตตถกรรมวาจา การอุปสมบทด้วยวิธีติสสรณคมนุปสัมปทา ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอรหันต์สาวกดำเนินการให้อุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีความเลื่อมใสและมีความประสงค์จะขอเข้าเป็นสมาชิก (อุปสมบท) ของสังคมสงฆ์ดังกล่าว ต่อมาปรากฏว่ามีข้อบกพร่องไม่รัดกุมพอ พระองค์จึงทรงห้ามการให้อุปสมบทด้วยวิธีติสสรณคมนุปสัมปทา พร้อมกันนี้ก็ทรงอนุญาตให้ใช้การอุปสมบทด้วยวิธีญัตติอุตตถกรรมวาจา^{๒๖} สืบแทนต่อไป โดยในชนบทที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญให้มีการประชุมสงฆ์จำนวน ๕ รูป และในตัวเมืองให้มีการประชุมสงฆ์จำนวน ๑๐ รูปขึ้นไป ร่วมกันพิจารณาในการให้อุปสมบทแก่กุลบุตรด้วยวิธีนี้ สำหรับพระภิกษุผู้เป็นประธานสงฆ์ (อุปัชฌาย์) นั้น จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ ฉลาด, สามารถ (ให้การอุปสมบทดำเนินไปอย่างถูกต้องและอบรมสั่งสอนสิทธิวิหาริกของตนต่อไปได้) และมีพรรษาได้ ๑๐ หรือเกิน ๑๐ พรรษา^{๒๗} ส่วนกุลบุตรในขณะที่จะขออุปสมบทนั้นจะต้องไม่เป็นโรคติดต่อ ๕ ชนิด (โรคเรื้อน, ฝี, กลาก, มอครอ และลมบ้าหมู) และไม่เป็นคนมีหนี้สินรุงรัง ไม่เป็นโจรผู้ร้าย ฯลฯ^{๒๘} การอุปสมบทด้วยวิธีญัตติอุตตถกรรมวาจาที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ในครั้งนั้นได้ใช้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้

ดังนั้น การบวชหรือการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงดำเนินการด้วยพระองค์เองบ้าง ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกดำเนินการกันเองบ้าง นับว่าเป็นขั้นตอนสำคัญที่สุดที่ใช้เป็นหลักเกณฑ์พิจารณารับสมัครเข้ามาสู่สังคมสงฆ์ ที่จะต้องดำเนินการพิจารณากันอย่างละเอียดรอบคอบ โดยเฉพาะการอุปสมบทด้วยวิธีญัตติอุตตถกรรมวาจาที่คณะสงฆ์ใช้เป็นหลักปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมทุกรูปจะต้องพิจารณากันอย่างละเอียด

๒๕. ส.นิ. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๖/๑๕๔/๒๑๐-๒๑๑

๒๖. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๔/๖๙/๗๒

๒๗. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๔/๗๖/๗๗

๒๘. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๔/๘๘-๘๙, ๑๐๙-๑๑๐/๑๐๕-๑๑๐, ๑๒๔-๑๓๒

รอบคอบแล้วมีความเห็นร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์เสียก่อนจึงจะสามารถดำเนินการได้

ส่วนสตรีที่มีความเลื่อมใสและประสงค์จะขออุปสมบทเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระมาตุจฉาของพระองค์ ได้รับการอุปสมบทเป็นคนแรก โดยให้รับครุธรรม ๘ ประการ^{๖๖} ไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัดโดยไม่ละเมิดตลอดชีวิต คือ :-

๑. ภิกษุณีอุปสมบทแล้ว ๑๐๐ ปี ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจักรกรรม แก่ภิกษุที่อุปสมบทในวันนั้น ธรรมแม้มี ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่ละเมิด ตลอดชีวิต
๒. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ ตลอดชีวิต
๓. ภิกษุณีต้องหวังธรรม ๒ ประการ คือ ถามวันอุโบสถ และเข้าไปฟังคำสั่งสอนจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ตลอดชีวิต
๔. ภิกษุณีอยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย โดยสถานที่ ๓ คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน หรือโดยรังเกียจ ตลอดชีวิต
๕. ภิกษุณีต้องธรรมที่หนักแล้ว ต้องประพฤติกัมมานัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ตลอดชีวิต
๖. ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย เพื่อศึกษามาจากผู้มีศึกษาอันศึกษาแล้วในธรรม ๖ ประการ ครบ ๓ ปีแล้ว ตลอดชีวิต
๗. ภิกษุณีไม่พึงดำ บริภาษภิกษุโดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง ตลอดชีวิต
๘. ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ปิดทางไม่ให้ภิกษุณีสอนภิกษุ เปิดทางให้ภิกษุทั้งหลายสอนภิกษุณี ตลอดชีวิต

ภายหลังจากที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนาด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการ ไปปฏิบัติแล้ว ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้ภิกษುದำเนินการอุปสมบทแก่สตรีได้ พร้อมทั้งทรงกำหนดคุณสมบัติและขั้นตอนการอุปสมบทแก่สตรีไว้อย่างเป็นกิจลักษณะ^{๖๗} แต่ปัจจุบันนี้ไม่มีการให้อุปสมบทแก่สตรีเป็นภิกษุณีแล้ว

พระวินัย

การอยู่ร่วมกันของคนเป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นสังคมของนักบวชหรือสังคมของฆราวาสก็ตาม ถ้ายังไม่สามารถฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้หลุดพ้นจากวังวนของ

๒๙. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๗/๔๐๓/๒๓๔-๒๓๕

๓๐. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๗/๔๐๔, ๔๒๓-๔๒๖/๒๓๗, ๒๕๕-๒๖๐

ความโลภโกรธและหลงได้อย่างเด็ดขาดแล้ว ย่อมจะเกิดความขัดแย้งกันขึ้นไม่ช้างใดก็ช่วงหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นที่จะต้องมีการระเบียบหรือกฎเกณฑ์อะไรสักอย่างหนึ่ง ที่คนส่วนใหญ่ของสังคมนั้นให้ความเห็นชอบร่วมกันว่า สามารถใช้เป็นมาตรการหรือแนวทางควบคุมความประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลให้เป็นไปในลักษณะที่ถูกต้องเหมาะสมต้งาม ทั้งนี้ ก็เพื่อให้สังคมนั้น ๆ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุขและไม่กินหนากการไปภายในระยะเวลาอันสั้นนั่นเอง

สังคมสงฆ์เป็นสังคมบรรพกาลที่ดำรงอยู่คู่กับสังคมของมนุษย์มายาวนานไม่น้อยกว่า ๒,๕๗๔ ปี สมาชิกของสังคมนี้มีพื้นฐานที่มาแตกต่างกัน กล่าวคือบางท่านเคยเป็นพระราชามหากษัตริย์ เศรษฐีคหบดี มีการศึกษาสูงบ้าง ต่ำบ้าง ชาติตระกูลสูงบ้าง ต่ำบ้าง จนกระทั่งเคยเป็นคนยากจนคนแค่นที่สุดก็มี แต่ทุกคนที่สมัครเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมนี้ ในระยะเริ่มแรกนั้นล้วนมีความเลื่อมใสเป็นเบื้องต้น และผ่านขั้นตอนแห่งการรับเข้าเป็นสมาชิกของสังฆมคคคือการอุปสมบทมาอย่างถูกต้องทั้งสิ้น นอกจากนี้ในขณะอุปสมบทเสร็จใหม่ ๆ ยังไม่ทันออกจากที่ประชุมสงฆ์ พระอุปัชฌาย์หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายก็จะบอกให้ทราบถึงกิจวัตรที่ภิกษุจะต้องทำหรือปฏิบัติ คือวินยทาบทเลียงชีวิต ให้อำบงสุกุลอยู่อาศัยตามโคนต้นไม้ และฉันยาของด้วยน้ำมูตรนำ พร้อมกับนี้จะบอกให้ทราบถึงสิ่งที่ภิกษุจะทำได้โดยตลอดชีวิต คือการเสพเมถุนธรรม (ร่วมประเวณีกับสตรี ฯลฯ) ขโมยทรัพย์สิ่งของของคนอื่นมิมูลค่าตั้งแต่ ๑ บาทขึ้นไป มำมนุษย์ และกล่าวอวดอ้างคุณวิเศษที่ตนเองไม่มี"

อย่างไรก็ตาม แม้จะได้บอกถึงสิ่งที่ประพฤติได้และสิ่งที่จะต้องละเว้นอย่างเด็ดขาดให้ทราบอย่างชัดเจนเช่นนี้แล้ว แต่ถ้าภิกษุรูปใดยังมิได้ปฏิบัติธรรมจนสามารถบรรเทาความโลภ โกรธ และหลง ให้เบาบางออกไปจากจิตใจ จนกระทั่งได้บรรลุคุณธรรมชั้นพระอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่ง โอกาสที่ภิกษุแต่ละรูปจะทำความผิย้อมมีเป็นธรรมดาจะแตกต่างกันอยู่บ้างก็ตรงที่ว่า ทำลงไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือจงใจ (เจตนา) ทำเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการตราระเบียบกฎเกณฑ์ขึ้นมา เพื่อใช้เป็นมาตรการควบคุมความประพฤติของภิกษุแต่ละรูปให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน

พระวินัยหรือสิกขาบทคือธรรมบัญญัติการปกครอง ที่พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์พิจารณาาร่วมกันบัญญัติขึ้น เพื่อใช้เป็นมาตรการควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาของภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ถ้าภิกษุรูปใดประพฤติล่วงละเมิดก็

จะได้รับโทษทั้งที่เป็นสถานหนักและเบาลดหลั่นกันตามลักษณะของความผิดที่ได้ทำลงไป กล่าวคือโทษสถานหนักมีการประหารชีวิตและกักขังหรือจองจำ ส่วนโทษสถานเบาคือการยอมรับสารภาพความผิดที่ได้ทำลงไป จากนั้นให้กล่าวคำปฏิญาณยืนยันต่อหน้าภิกษุผู้บริสุทธิ์ว่า จักสำรวมระวัง และไม่ทำ ไม่พูด ไม่คิดล่วงละเมิดอีกต่อไป^{๓๒}

ส่วนภิกษุผู้เป็นพระอริยบุคคลตั้งแต่ชั้นโสดาบันขึ้นไป โอกาสที่ท่านจะทำ พูดหรือคิดล่วงละเมิดพระวินัยดังกล่าวดังกล่าวไม่มีแล้ว เพราะท่านเหล่านี้มีแต่จะมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติธรรมให้ได้บรรลุเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงขึ้นไปจนถึงเป็นพระอรหันต์ เมื่อเป็นเช่นนี้ พระวินัยหรือสิกขาบทจึงดำรงอยู่ในลักษณะมีเหมือนไม่มี กล่าวคือไม่มีผลบังคับใช้อะไรได้แก่พระอริยบุคคลดังกล่าวได้เลย เช่นเดียวกับกฎหมายที่ฝ่ายอาณาจักรตราขึ้น หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วก็จะเห็นว่า ไม่มีผลบังคับใช้แต่อย่างใดต่อบุคคลที่ประพฤติปฏิบัติชอบจนสังคมให้การยอมรับได้อย่างสนิทใจว่าเป็นพลเมืองดีนั้นแหละ

สำหรับลักษณะของการบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบทนั้น พระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติรวดเดียวจบภายในเวลา ๑ ปี หรือ ๒ ปี ต่อเมื่อปรากฏมีภิกษุปฏิบัติผิดไปจากหลักการที่ได้ให้ไว้ในขณะอุปสมบทเสร็จใหม่ ๆ เกิดขึ้น พระองค์จะทรงประชุมสงฆ์พิจารณาหารือร่วมกันถึงความผิดที่ภิกษุแต่ละรูปได้ทำลงไปจนได้ความจริงประจักษ์ชัดเมื่อที่ประชุมมีความเห็นดีเห็นชอบร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์แล้ว จากนั้นจึงทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นไว้เป็นข้อ ๆ เฉพาะกรณีไป พร้อมทั้งทรงอ้างชื่อภิกษุรูปแรกที่ทำความผิดในลักษณะนั้น ๆ และอ้างชื่อภิกษุรูปอื่น ๆ ที่พยายามหลีกเลี่ยงทำความผิดในลักษณะคล้ายคลึงกัน ตลอดจนอ้างสถานที่ประกอบไว้เป็นหลักฐานชัดเจน จนกระทั่งเห็นว่าไม่มีช่องโหว่ที่ภิกษุรูปอื่น ๆ จะนำมาเป็นข้ออ้างทำความผิดในแต่ละลักษณะได้อีกต่อไป

ดังนั้น แม้อายุของพระพุทธศาสนาจะยาวนานและเจริญแพร่หลายไปประดิษฐานอย่างมั่นคง ณ ประเทศต่าง ๆ และมีกุลบุตรต่างชาติต่างภาษาเกิดความเลื่อมใสเข้ามาขออุปสมบทโดยลำดับ ๆ มา แม้กระนั้นพระวินัยก็ยังมีผลบังคับใช้ได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของแต่ละสังคมโดยไม่มีคำว่าล้าสมัย ทั้งนี้ เพราะพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์ร่วมกันพิจารณานับบัญญัติขึ้นไว้ในครั้งนั้นได้กระทำกันอย่างรอบคอบรัดกุม และครอบคลุมอย่างทั่วถ้วนจนหาช่องโหว่อะไรไม่ได้ ตรงข้ามกับกฎหมายของฝ่ายอาณาจักรที่ต้องมีการแก้ไข ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกกันทุกยุคทุกสมัยมาสาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะการตรากฎหมายได้กระทำกันก่อนที่จะมีความผิดเกิดขึ้น

โดยการคาดคะเนเอาว่า ถ้าทำความผิดอย่างนี้จะต้องมีโทษอย่างนั้น ฯลฯ เรียกว่าคาดคะเนความผิดเพียงเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ไม่สามารถครอบคลุมไปถึงการทำ ความผิดในลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น :-

การห้ามไม่ให้หาบเร่หรือตั้งแผงลอยขายของบนทางเท้า ตำรวจเทศกิจก็จะดำเนินการจับกุมบุคคลที่ทำความผิดเฉพาะในกรณีนี้เท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันเมื่อมีบุคคลนำรถสองแถว รถตู้บรรทุกสิ่งของหรือรถเข็นมาจอดขายอยู่ริมถนนจนทำให้การจราจรติดขัด ตำรวจเทศกิจกลับไม่สามารถดำเนินการจับกุมได้ เพราะไม่มีกฎหมายตราไว้เกี่ยวกับการทำความผิดในลักษณะเช่นนี้ กว่ารัฐจะตราหรือแก้กฎหมายให้มีผลบังคับใช้ครอบคลุมไปถึงการทำ ความผิดในลักษณะดังกล่าวได้ก็ต้องใช้เวลาอีกนาน ปัญหาจึงขยายตัวออกไปมากขึ้นจนกลายเป็นปัญหาสังคมที่จะต้องตามแก้กันไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด

การบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบทได้ทำขึ้นเป็นครั้งแรกในช่วงตอนกลาง แห่งการอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนา ลักษณะการบัญญัติพระวินัยในครั้งนั้นไม่ได้บัญญัติให้จบเป็นหมวด ๆ ไปอย่างต่อเนื่อง ต่อเมื่อมีภิกษุทำความผิดในลักษณะเช่นใด ก็จะมีบัญญัติพระวินัยควบคุมไม่ให้มีการทำความผิดในลักษณะเช่นนั้นขึ้น บางทีบัญญัติพระวินัยที่มีโทษสถานหนักขึ้นไว้ข้อหนึ่ง แล้วก็บัญญัติพระวินัยที่มีโทษระดับรองลงมาไว้ ๓ หรือ ๔ ข้อ จากนั้นก็กลับไปบัญญัติพระวินัยที่มีโทษสถานหนักขึ้นมาอีกข้อหนึ่งสลับกันไปมาอย่างนี้ เช่น ทรงบัญญัติปาราชิกที่ว่าด้วยข้อห้ามมิให้ภิกษุลักทรัพย์สิ่งของของคนอื่นที่เจ้าของมิได้ให้มียาติด แต่ ๕ มาสกาหรือ ๑ บาทขึ้นไป จากนั้นก็ไปบัญญัติพระวินัยที่มีโทษระดับรองลงมา เช่น สังฆาติเสส ไว้เป็นบางข้อ หรือบัญญัติพระวินัยที่มีโทษระดับรองลงไปอีกไว้ ๒ หรือ ๓ ข้อ แล้วย้อนกลับมาบัญญัติพระวินัยที่มีโทษสถานหนักอีกครั้งหนึ่ง เป็นต้น การบัญญัติพระวินัยดำเนินไปในลักษณะดังกล่าวจนเห็นว่าครอบคลุมได้อย่างทั่วถ้วน ไม่มีช่องโหว่ให้ภิกษุรูปอื่น ๆ นำไปเป็นข้ออ้างเพื่อหลีกเลี่ยงการทำความผิดต่อไปได้อีก ไม่ว่าจะเป็นลักษณะใดทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม การบัญญัติพระวินัย ไม่ว่าจะเป็นส่วนที่มีโทษสถานหนักหรือสถานเบา พระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์ในสมัยนั้น ต่างก็อาศัยอำนาจประโยชน์หรือวัตถุประสงค์เสมอเหมือนกัน ๑๐ ประการ^{๓๓} คือ-

๑. เพื่อความเรียบร้อยแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์

๓๓. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑/๓๔/๒๖

๓. เพื่อข่มมบุคคลผู้เกียยยาก
๔. เพื่อการอยู่สำราญของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัตถธรรม
๑๐. เพื่อถือตามพระวินัย

ดังได้กล่าวแล้วว่า พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์พิจารณาบัญญัติขึ้น นับตั้งแต่ช่วงตอนกลางแห่งการอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนาเป็นต้นมา ไม่มีการจัดเป็นหมวด ไม่มีการจัดลำดับความสำคัญ และไม่มีการเรียงลำดับข้อ ต่อเมื่อมีการสังคายนาครั้งที่ ๑ ภายใต้การนำของพระมหากัสสปเถระ จึงได้มีการพิจารณาจัดแบ่งออกเป็นหมวด ๆ เรียงลำดับความสำคัญและแบ่งออกเป็นข้อ ๆ รวมเรียกว่าพระวินัยคือสิกขาบทสำหรับภิกษุ ๒๒๗ ข้อ^{๓๔} สำหรับภิกษุณี ๓๑๑ ข้อ^{๓๕} คือ :-

	ภิกษุ	ภิกษุณี
ปาราชิก	๔	๘
สังฆาทิเสส	๑๓	๑๗
อนียต	๒	-
นิสสัคคีย์	๓๐	๓๐
ปาจิตติย	๙๒	๑๖๖
ปาฏิเทสนีย	๔	๘
เสขยวัตร	๗๕	๗๕
อธิกรณสมณะ	๗	๗
รวม	๒๒๗	๓๑๑

พระวินัยหรือสิกขาบทอันเป็นธรรมบัญญัติการปกครอง ที่ภิกษุและภิกษุณีจะต้อง

๓๔. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๒/๖๕๕/๔๒๗

๓๕. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๓/๑๒๔๓/๒๓๑

ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดเหล่านี้ ถ้าภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดประพฤติล่วงละเมิดก็จะได้รับโทษหนักบ้างเบาบ้าง ลดหลั่นกันลงไปตามลักษณะของการทำผิด กล่าวคือถ้าประพฤติล่วงละเมิดปาราชิกข้อใดข้อหนึ่งก็จะถูกประหารชีวิต คือพ้นจากความเป็นภิกษุและภิกษุณี ถ้าล่วงละเมิดสังฆาติเสสข้อใดข้อหนึ่งก็จะถูกจับกุมคุมขัง คืออยู่กรรมตามกำหนดเวลาที่ปกปิดการล่วงละเมิด และถ้าล่วงละเมิดตั้งแต่นิสัคคีย์ลงมา ก็จะต้องยอมรับสารภาพต่อหน้าภิกษุหรือภิกษุณีผู้มีศีลบริสุทธิ์ พร้อมทั้งกล่าวคำปฏิญาณว่าจักสำรวมระวัง และไม่ทำ ไม่พูดและไม่คิดล่วงละเมิดพระวินัยหรือสิกขาบทเหล่านี้อีกต่อไป ส่วนสามเณรจะต้องสมาทานรักษาสิกขาบทหรือศีล ๑๐ ข้อ อุบาสกและอุบาสิกาจะต้อง สมาทานรักษาสิกขาบทหรือศีล ๕ ข้อบ้าง ๘ ข้อบ้าง เท่าที่คิดว่าตนแข็งแรงสามารถรักษาและปฏิบัติได้

ดังนั้น พระวินัยหรือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์พิจารณาร่วมกัน บัญญัติขึ้นในสมัยนั้น นับว่าเป็นธรรมบัญญัติการปกครองเพียงฉบับเดียวที่มีอายุยืนยาวนานที่สุดในโลก ที่สมาชิกของสังคมพุทธทั้งในส่วนที่เป็นนักบวชและฆราวาสต่างได้ประพฤติกฎมนัสนิบ ๗ กันมาโดยลำดับ จนทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมพุทธดำเนินไปอย่างมีสันติสุข ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ กตขี บิบบังคับ หรือเอารัดเอาเปรียบกันจนเกินวิสัยที่มนุษย์กับมนุษย์จะพึงทำต่อกัน ดังเป็นที่ประจักษ์กันเป็นอย่างดีในปัจจุบัน

การปกครอง

การเข้ามาเป็นสมาชิกแห่งสังคมสงฆ์ของแต่ละบุคคลในสมัยต้นพุทธกาล ส่วนแต่มีความเลื่อมใสต่อหลักธรรม อันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นเบื้องต้นทั้งสิ้น เมื่อผ่านขั้นตอนแห่งการรับเข้ามาเป็นสมาชิก (อุปสมบท) ถูกต้องครบถ้วนตามกรรมวิธีที่กำหนดไว้แล้ว ทุกท่านต่างก็ตั้งใจปฏิบัติสมณธรรมกันอย่างจริงจัง จนกระทั่งได้บรรจุเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี และอรหันต์ตามลำดับ จากนั้นก็ได้ช่วยกันประกาศพระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลายออกไป ปรากฏว่ามีผู้ศรัทธาเลื่อมใสถึงกับปฏิญาณตนขอเป็นอุบาสกและอุบาสิกา หรืออุปสมบทเป็นภิกษุภิกษุณีและบรรพชาเป็นสามเณร พร้อมทั้งมุ่งมั่นปฏิบัติสมณธรรมอย่างจริงจังจนได้บรรจุเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ และกลายมาเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสืบต่อมา

เมื่อสังคมสงฆ์กลายเป็นสังคมขนาดใหญ่ มีสมาชิกทั้งที่เป็นพระปุุชชนและอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ อยู่อาศัยร่วมกันเป็นจำนวนมาก ย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องมีปัญหาหลากหลายเกิดขึ้น เพราะแต่ละท่านต่างก็มีพื้นฐานเดิมมาจากสภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน

และแม้แต่ละท่านจะได้พยายามปฏิบัติสมณธรรมอย่างเคร่งครัดเต็มกำลังความสามารถ แต่ก็มีใ้ว่าจะต้องได้บรรลุคุณธรรมขั้นใดขั้นหนึ่งเสมอเหมือนกันภายในกำหนดเวลาเดียวกัน ดังนั้น พระปุุณฺหฺนเหล่านี้เองที่กลายเป็นผู้สร้างปัญหาขึ้นในวงการของคณะสงฆ์ทุกยุคทุกสมัยมา เช่น ภายหลังจากที่พระพุทธศาสนาได้เจริญแพร่หลายออกไปโดยลำดับ ก็เกิดปัญหาทางการปกครองครั้งยิ่งใหญ่ขึ้น กล่าวคือ :-

พระเทวทัตซึ่งเป็นราชวงศ์ชั้นสูง ได้ออกผนวชพร้อมด้วยราชวงศ์ชั้นสูงอีก ๕ ท่าน คือ ภิกขุยะ อนุรุธะ อานนท์ ภุ และกิมพิละ ปรากฏว่าท่านเหล่านี้ได้บรรลุคุณธรรมขั้นต่าง ๆ กัน คือพระภิกขุยะ พระอนุรุธะ พระภุ และพระกิมพิละ ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ พระอานนท์ได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน ส่วนพระเทวทัตได้ฤทธิ์ไถ่ก็ยังสามารถเหาะเหินเดินอากาศและปลอมแปลงเพศได้ ต่อมาพระเทวทัตเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจที่วันหนึ่ง ๆ ต้องมานั่งดูอุบาสกและอุบาสิกาเป็นจำนวนมากถือเครื่องไทยธรรมเดินตามหาแต่ที่พักของพระพุทธเจ้าบ้าง พระสารีบุตรบ้าง พระมหาโมคคัลลานะบ้าง พระมหากัสสปะบ้าง พระภิกขุยะบ้าง พระอนุรุธะบ้าง พระอานนท์บ้าง ฯลฯ แต่ที่พักของพระเทวทัตกลับไม่มีใครมาตามหาแม้แต่คนเดียว และขณะเดียวกันนี้ยังต้องมาคอยทำหน้าที่บอกที่พักของพระพุทธเจ้าและพระเถระเหล่านั้นแก่อุบาสกและอุบาสิกา ดังกล่าววันละหลายครั้งหลายหนอีกด้วย

เมื่อต้องมาตกอยู่ในภาวะอย่างนี้ พระเทวทัตจึงคิดว่าจะต้องหาวิธีการยึดอำนาจการปกครองคณะสงฆ์จากพระพุทธเจ้าให้ได้ จากนั้น จึงได้ทำการเกลี้ยกล่อมพระโกลาสิกะ พระภุไมรภคิสสะ พระขันทาทวีบุตร และพระสมุททัตต์ ให้เข้ามาร่วมเป็นแกนนำ เพื่อจะได้ช่วยกันเกลี้ยกล่อมภิกษุที่อุปสมบทใหม่ ๆ ให้เข้ามาเป็นพวกให้มากที่สุด เมื่อเห็นว่ามีการกำลังมากพอสมควรแล้ว พระเทวทัตและคณะจึงพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ วัดเวฬุวันภายในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยพระเทวทัตได้กราบทูลถวาย วัตถุประสงค์ ๕ ประการ^{๓๖} เพื่อให้พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้ภิกษุทุกรูปในพระพุทธศาสนา ต้องประพฤติปฏิบัติเหมือนกัน กล่าวคือ :-

๑. ควรอยู่ป่าตลอดชีวิต
๒. ควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต
๓. ควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต
๔. ควรอยู่โคนต้นไม้ตลอดชีวิต
๕. ไม่ควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต

๓๖. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑/๔๐๙/๓๐๔-๓๐๙

แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงรับวัตถุประสงค์ ๕ ประการดังกล่าว พร้อมทั้งตรัสห้ามว่าอย่าเลย เทวทัตต์ ภิกษุรูปใดปรารถนาจะอยู่ป่า เพื่อยบิณฑบาตหรือถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิตก็ขอให้เป็นไปตามความสมัครใจของภิกษุรูปนั้น ๆ เกิด ส่วนการอยู่ตามโคนต้นไม้ นั้น เราอนุญาตให้ภิกษุที่อุปสมบทใหม่ถือปฏิบัติติดต่อกันเพียง ๘ เดือนเท่านั้น สำหรับการฉันปลาและเนื้อนั้นเราก็อนุญาตให้ภิกษุฉันได้ด้วยจิตสำนึก ๓ ประการ คือ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน และไม่ได้นึกระแวงสงสัยว่า อุบาสกอุบาสิกาตั้งใจฆ่าสัตว์ปรุงเป็นอาหารนำมาถวายเจาะจงเฉพาะตน^{๓๗}

ความจริง พระเทวทัตต์เองก็รู้เป็นอย่างดีว่า พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงรับวัตถุประสงค์ ๕ ประการดังกล่าว แต่ที่ต้องนำเรื่องนี้เข้าไปกราบทูลถวายพระพุทธเจ้าก็ด้วยมีความมุ่งหมายลึก ๆ ที่อำพรางไว้ ๒ ประการ คือ :-

๑. ถ้าพระพุทธเจ้าทรงรับวัตถุประสงค์ ๕ ประการ พร้อมทั้งทรงรับสั่งให้ภิกษุทุกรูปในพระพุทธศาสนาต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดแล้ว ย่อมจะทำให้พระเทวทัตต์กลายเป็นผู้มีความสำคัญขึ้นมาทันที จากนั้นอุบาสกอุบาสิกา ก็จะนำไทยธรรมหรือเอกလာ อย่างอื่นมาถวายท่านเพิ่มมากขึ้น

๒. ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ทรงรับ ภิกษุผู้อุปสมบทใหม่ ๆ เป็นจำนวนมากที่ยังไม่รู้พระธรรมวินัยมากนัก ซึ่งนั่งอยู่ ณ ที่นั้น และอยู่ห่างไกลออกไป เมื่อได้ทราบเรื่องนี้แล้วก็ จะพากันคิดว่า พระเทวทัตต์มีความปรารถนาที่จะประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดกว่าพระพุทธเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้พระเทวทัตต์ก็จะได้ภิกษุเหล่านั้นมาเป็นพรรคพวกเพิ่มมากขึ้น

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธที่จะรับวัตถุประสงค์ ๕ ประการเช่นนี้ พระเทวทัตต์ จึงลุกขึ้นประกาศในท่ามกลางสงฆ์ ซึ่งกำลังนั่งประชุมอยู่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าว่า ภิกษุรูปใดปรารถนาที่จะปฏิบัติให้เคร่งครัดตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๕ ประการ ซึ่งจะ ทำให้พ้นจากทุกข์ได้ ขอจงมากับเรา ปรากฏว่ามีภิกษุที่อุปสมบทใหม่ ๆ จำนวน ๕๐๐ รูป ขอสมัครเป็นพวกของพระเทวทัตต์และแยกตนเองออกไปจากพระพุทธเจ้า แต่ในขณะเดียวกันนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงส่งพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะให้เดินทางตามไปเกลี้ยกล่อมภิกษุที่อุปสมบทใหม่ ๆ เหล่านั้นกลับคืนมาได้เป็นจำนวนมาก ส่วนพระเทวทัตต์เองเกิดความสำนึกผิดจึงให้เพื่อนภิกษุที่ร่วมเป็นแกนนำจำนวน ๔ รูป พาเดินทางกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ท่านได้มรณภาพเสียในระหว่างทางนั่นเอง

สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ในระยะแรกต้นพุทธกาล เนื่องจากจำนวนภิกษุ

ยังมีน้อยและได้บรรจุเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ เสียเป็นส่วนใหญ่ พระพุทธเจ้าจึงทรงปกครองดูแลด้วยพระองค์เองได้ ต่อมาเมื่อมีจำนวนภิกษุเพิ่มมากขึ้น และจำนวนกุลบุตรผู้มีความเลื่อมใสแสดงความประสงค์จะขออุปสมบทมากขึ้น พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นพระอุปัชฌาย์ ให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรดังกล่าวได้ และเพื่อมิให้เป็นปัญหาทางการปกครองที่เกิดจากการถือพระอุปัชฌาย์ต่างกัน พระพุทธองค์ได้ทรงอนุญาตให้มีการถือปฏิบัติอุปัชฌาย์วัตรและสัทธินาวิกวัตร กล่าวคือข้อปฏิบัติที่พระอุปัชฌาย์และภิกษุ (สัทธินาวิก) ที่ได้รับการอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์รูปนั้น ๆ จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อกัน เช่น :-

พระอุปัชฌาย์จะต้องคอยติดตามให้การอบรมพร่ำสอน ตลอดจนให้การอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ แก่สัทธินาวิกของตนอย่างสม่ำเสมอ ในขณะเดียวกันภิกษุผู้เป็นสัทธินาวิก ก็จะต้องแสดงความกระตือรือร้นที่จะปรนนิบัติรับใช้ และน้อมรับเอาโอวาทคำสั่งสอนของพระอุปัชฌาย์ไปประพฤติปฏิบัติด้วยความเคารพ เป็นต้น พร้อมกันนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์มีอำนาจทำการประณามหรือดำเนินคดีต่อนภิกษุผู้เป็นสัทธินาวิกที่ประพฤติตนไม่เหมาะสม ๕ ประการ^{๓๔} คือ :-

๑. ไม่รักใคร่
๒. ไม่เลื่อมใส
๓. ไม่ละอาย
๔. ไม่เคารพ
๕. ไม่หวังดีต่อพระอุปัชฌาย์

อนึ่ง ถ้าพระอุปัชฌาย์รูปใดก็ตามมโนคติ ทำการประณามหรือดำเนินคดีต่อนภิกษุผู้เป็นสัทธินาวิกของตนที่มีความประพฤติปฏิบัติชอบ กล่าวคือได้แสดงความกระตือรือร้นปรนนิบัติรับใช้อย่างสม่ำเสมอ น้อมรับโอวาทคำสั่งสอนไปปฏิบัติด้วยความเคารพ มีความรักใคร่ เลื่อมใส ละอาย พร้อมทั้งเคารพและหวังดีต่อพระอุปัชฌาย์อยู่ตลอดเวลา พระอุปัชฌาย์รูปนั้นก็จะต้องอาบัติทุกกฏ ดังนั้น พระอุปัชฌาย์กับภิกษุผู้เป็นสัทธินาวิก ต่างก็มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อกัน หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่มีความปรารถนาดีต่อกัน หรือทำการบางอย่างลงไปด้วยอคติ ย่อมมีส่วนที่จะต้องถูกประณามหรือต้องอาบัติทุกกฏดังกล่าวแล้ว

การที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีการถืออุปัชฌาย์วัตรและสัทธินาวิกวัตรดังกล่าวนี้ ถ้าจะพิจารณาให้ลึกซึ้งก็จะเห็นว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะมอบอำนาจ

๓๔. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๔/๖๔/๗๐

และหน้าที่ในการปกครองพระสงฆ์ในเบื้องต้น ให้เป็นภาระโดยตรงที่พระอุปัชฌาย์จะต้องรับผิดชอบ ทั้งนี้ เพราะพระอุปัชฌาย์แต่ละรูปเปรียบเสมือนเป็นบิดาบังเกิดเกล้าที่ให้กำเนิดแก่บุตรคือภิกษุผู้เป็นสังฆวิহারิก การอบรมพร่ำสอนให้บุตรได้ประพฤติปฏิบัติชอบ จึงเป็นภาระเบื้องต้นของผู้เป็นบิดามารดาที่จะต้องรับผิดชอบด้วยสามัญสำนึกของผู้ให้กำเนิด พระอุปัชฌาย์ก็เช่นเดียวกันจะต้องแบกรับภาระ ในการอบรมพร่ำสอนเพื่อให้ภิกษุผู้เป็นสังฆวิহারิกของตนได้ประพฤติปฏิบัติชอบ จนกระทั่งได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงขึ้นไปโดยลำดับ ในส่วนของภิกษุผู้เป็นสังฆวิহারิก ก็จะต้องตอบสนองคุณด้วยการปรนนิบัติรับใช้พระอุปัชฌาย์ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นบิดาผู้ให้กำเนิด พร้อมทั้งจะต้องประพฤติปฏิบัติตนตามโอวาทและคำอบรมพร่ำสอนของพระอุปัชฌาย์ ตลอดจนถึงบำเพ็ญสมณธรรมเพื่อจะได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูง ๆ ขึ้นไปดังกล่าวแล้ว ถ้าพระอุปัชฌาย์และภิกษุผู้เป็นสังฆวิহারิก ต่างได้ปฏิบัติหน้าที่ของตน ๆ จนเต็มความสามารถ ปัญหาของพระสงฆ์ก็จะไม่เกิดขึ้น สังคมของพระสงฆ์ก็จะดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและราบรื่นตลอดไป

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในเบื้องต้นนี้ พระอุปัชฌาย์จึงนับว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญที่สุด ที่จะเป็นผู้แก้ปัญหาหรือปล่อยให้ปัญหายายตัวลุกลามออกไปมากขึ้น นั้นหมายความว่า การปฏิบัติหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ในฐานะเปรียบเสมือนบิดาผู้ให้กำเนิด ได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด จะกลายเป็นกระแຈงที่สามารถสะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีที่สุด อย่างไรก็ตาม ถ้าจะมีปัญหาของพระสงฆ์ขยายตัวลุกลามออกไปมากขึ้น จนเกินอำนาจและหน้าที่ที่พระอุปัชฌาย์จะพึงแก้ไขได้ เมื่อความทราบถึงพระพุทธรเจ้า พระองค์ก็จะทรงประชุมสงฆ์พร้อมทั้งตรัสเรียกภิกษุรูปนั้น ๆ มาพิจารณาสอบสวนจนได้ความจริงแล้วร่วมกันบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบทไว้เป็นข้อ ๆ เพื่อเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุรูปอื่น ๆ ทำความผิดในลักษณะเดียวกันนี้อีกต่อไป ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ๆ

ส่วนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น มีลักษณะที่น่าเป็นไปได้เป็นอย่างมากกว่า พระพุทธรเจ้าทรงใช้ระบอบสามัคคีธรรมหรือที่นิยมเรียกกันในปัจจุบันว่า ระบอบประชาธิปไตยให้เป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์อย่างแน่นอน ทั้งนี้ เพราะภายหลังจากที่พระพุทธรเจ้าได้ตรัสวิธีอธิปหานิยธรรม ๗ ประการไว้ว่า ถ้าภิกษุทั้งหลาย วัชชีสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างสม่ำเสมอแล้ว แคว้นวัชชีก็จะมีแต่ความเจริญมั่นคงและอยู่รอดปลอดภัย โดยข้าศึกศัตรูไม่สามารถจะยกกองทัพมาย่ำยีพิทาได้^{๓๔} จากนั้นพระ

๓๔. ที.ม. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๐/๑๓๔/๖๖-๖๘; อจ. สตฺตก. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๒๓/๒๖/๑๖-๑๘

พุทธองค์ก็ได้ตรัสหลักภิกขุอุปปริทานิยธรรมไว้ ๗ ประการ^{๔๐} ซึ่งถ้าภิกษุทุกรูปสามารถประพฤติปฏิบัติตามนี้ได้อย่างสม่ำเสมอแล้วก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป กล่าวคือ :-

๑. มีการประชุมร่วมกันเป็นประจำ
๒. ประชุมร่วมกันแก้ปัญหา และทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ
๓. ไม่แก้ไขเพิ่มเติมและยกเลิกสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และจะต้องตั้งใจศึกษาสิกขาบททั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้
๔. เคารพ นับถือและเชื่อฟังพระเถระผู้ใหญ่
๕. ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของตนหา
๖. ยินดีในเสนาสนะป่าอันสงัด
๗. ตั้งสติระลึกรู้ในใจว่า เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลาจารวัตรอันดีงาม ที่ยังไม่มาก็ขอให้มา และที่มาแล้วก็ขอให้อยู่อย่างผาสุก

หลักอุปปริทานิยธรรมทั้ง ๗ รูปแบบ ที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในวัชชีและภิกษุทั้งหลายนี้ มีลักษณะเปรียบเทียบคล้ายคลึงกัน กล่าวคือถ้าภิกษุทั้งหลายและภิกษุทั้งหลายมีความสามัคคีกลมเกลียว และพร้อมเพรียงกันประพฤติดีมีอยู่ในหลักธรรมของแต่ละฝ่ายอย่างสม่ำเสมอ ย่อมจะมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองเสมอเหมือนกัน ตรงข้ามหากต่างฝ่ายต่างยึดมั่นอยู่ในความคิดเห็นของตนเอง โดยไม่ยอมยึดหลักการอันชอบธรรมร่วมกัน ย่อมจะทำให้เกิดความคิดและการกระทำแตกต่างกัน เรียกว่าไม่มีความสามัคคีกันทั้งในด้านความคิดและแนวทางในการปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้แคว้นวัชชีที่เคยมีแสนยานุภาพเกรียงไกร หรือสถาบันสงฆ์ที่มีบทบาทที่นำในด้านจิตวิญญาณ ย่อมจักต้องล่มสลายและพินาศย่อยยับไปในที่สุดได้

บทสรุป

การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลที่นำเสนอมาโดยลำดับนี้ มีแง่มุมหลากหลายที่จะทำอนให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้ระบอบสามัคคีธรรมเป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ โดยพระองค์เองทรงอยู่ในฐานะเป็นประมุขหรือประธานของภิกษุสงฆ์ทั้งหมด ทรงให้ความเสมอภาคแก่ภิกษุทุกรูป ไม่มีการหย่อนหรือตึงแก่ภิกษุที่เคยมีสถานะเดิมแตกต่างกัน เช่น บางรูปเคยมีสถานะเดิมเป็นพระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ชั้นสูง บุตรของ

๔๐. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๑๐/๑๓๖/๖๔-๗๐; ๒๓/๒๓/๑๙-๒๐

เศรษฐกิจหรือคนยากจนเดือดร้อนใจ กล่าวคือเมื่อบุคคลเหล่านี้มีความเลื่อมใสขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา ภิกษุทุกรูปก็ต้องประพฤติปฏิบัติตนเสมอเหมือนกันตามหลักของพระธรรมวินัย ที่พระองค์ทรงแสดงและบัญญัติขึ้นโดยความเห็นชอบของสงฆ์ ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ได้ทรงมอบอำนาจการตัดสินใจเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ เช่น สังฆกรรม แต่ละประเภทจะต้องได้รับการพิจารณาตรวจสอบอย่างรอบคอบ เมื่อสงฆ์มีมติเห็นชอบอย่างเป็นทางการแล้วจึงจะเริ่มทำสังฆกรรมนั้น ๆ ได้ หากสงฆ์คัดค้านแม้เพียงรูปเดียวก็ต้องพิจารณาตรวจสอบกันใหม่

ในส่วนของพระพุทธเจ้าเองก็ทรงให้ความเคารพ และปฏิบัติตามมติของสงฆ์ทุกประการ ทั้งนี้ เพื่อให้มติของสงฆ์มีความศักดิ์สิทธิ์ที่ภิกษุทั้งหมดจะต้องปฏิบัติตามโดยไม่มีข้อโต้แย้งเป็นอย่างอื่น ซึ่งก็เท่ากับเป็นการฝึกฝนให้ภิกษุทั้งหลายคุ้นเคยกับรูปแบบการปกครองในระบบสามัคคีธรรม (ประชาธิปไตย) มีการประชุมพิจารณา แก้ปัญหา ร่วมกัน ตัดสินตกลงใจเกี่ยวกับกิจการของสงฆ์ร่วมกัน เคารพมติคือความคิดเห็นของกันและกัน โดยยึดหลักการคือพระธรรมวินัยเป็นหลัก ดังปัจฉิมโอวาทที่พระองค์ได้ตรัสแก่คณะสงฆ์มีพระอานนท์เถระ เป็นต้น ที่พากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในขณะใกล้จะปรินิพพานว่า.-

อานนท์ พระธรรมและวินัยอันใด ที่เราได้แสดง
และบัญญัติไว้เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและวินัย
นั้นแหละ จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ฯลฯ”

ดังนั้น ปัจฉิมโอวาทส่วนนี้คือบทสรุปที่ทำให้สามารถชี้ชัดลงไปได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้นเป็นไปในรูปแบบของระบอบสามัคคีธรรม และแม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปแล้ว การปกครองคณะสงฆ์ก็ควรจะเป็นไปในรูปแบบของระบอบสามัคคีธรรม กล่าวคือให้ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลักหรือเป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ การทำกิจกรรมของสงฆ์ทุกอย่างให้เป็นไปตามมติโดยเอกฉันท์ของสงฆ์ทุกประการ ซึ่งรูปแบบของระบอบการปกครองดังกล่าวนี้ ก็คือรูปแบบของระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบันนี้นั่นเอง.

“อานนท์ พระธรรมและวินัยอันใด ที่เรา
ได้แสดงและบัญญัติไว้ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว
พระธรรมและวินัยนั้นแหละ จักเป็นศาสดา
ของเธอทั้งหลาย”

บทที่ ๓

การปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล

พระธรรมวินัย

การประนีประนอม ประสานหรือพิทักษ์ผลประโยชน์บนพื้นฐานอันถูกต้อง และชอบธรรมตามกติกาทาสังคม เพื่อให้คนส่วนใหญ่ยอมรับและปฏิบัติตามได้ด้วย ความสนิทใจ นับเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และมีความสามัคคีกลมเกลียวกันได้เป็นอย่างดี หากตรงกันข้ามก็จะทำให้เกิดสภาพ แห่งความแตกแยกออกไปเป็นกลุ่มเล็กบ้างใหญ่บ้าง จนกระทั่งกลายมาเป็นปฏิปักษ์ต่อกันและกันไปในที่สุด

สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากสังคมของฆราวาสทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ นอกจากภิกษุทุกรูปจะต้องประพฤติปฏิบัติตน ให้เคร่งครัดตามหลักของพระ ธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้ว ยังจะต้องปฏิบัติตนให้เป็นไปตาม จาริตประเพณีอันดีงามของสังคมและกฎหมายของฝ่ายอาณาจักรอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้น สังคมสงฆ์จึงเป็นสังคมที่มีความละเอียดอ่อนและเปราะบางมาก หากมีความผิดพลาดเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัย จาริตประเพณีอันดีงามของสังคมหรือ กฎหมายของฝ่ายอาณาจักรก็ตาม ถ้าไม่สามารถพิจารณาแก้ไขให้เป็นไปอย่างถูกต้อง ตามกระบวนการของพระธรรมวินัย จาริตประเพณีอันดีงามของสังคมและกฎหมายของ ฝ่ายอาณาจักรแล้ว ย่อมจะก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนต่อจิตใจของคนทุกระดับ และ อาจเป็นสาเหตุนำไปสู่ความแตกแยกได้ง่ายที่สุดอีกด้วย

แม้ในขณะใกล้จะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่คณะสงฆ์มีพระอานนท์เถระเป็นประธานว่า อานนท์ พระธรรมวินัยอันใด ที่เราได้แสดงและบัญญัติไว้ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและวินัยนั้นแหละ จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ฯลฯ^๑ พระพุทธเจ้าได้ตรัสกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีว่า พระพุทธเจ้ามิได้ทรงแต่งตั้งหรือมอบหมายให้ภิกษุรูปใดเป็นทายาทในการปกครองคณะสงฆ์ หากแต่ทรงมุ่งหมายให้ภิกษุทุกรูปพากันเคารพนับถือและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดเสมอเหมือนกัน ซึ่งก็เท่ากับให้พากันยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลักหรือเป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์นั่นเอง แต่เมื่อสังคมสงฆ์เป็นสังคมรวมนุคคลหลายประเภทให้เข้ามาอยู่ร่วมกัน และแต่ละท่านต่างก็มีพื้นฐานเดิมมาจากสภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน แม้จะมีความเลื่อมใสจนเป็นเหตุให้นำตนสมัครเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ โดยผ่านขั้นตอนแห่งการอุปสมบทในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง และแม้แต่ละท่านจะพยายามตั้งใจปฏิบัติสมณธรรมกันอย่างเต็มกำลังความสามารถ แต่ก็มิได้หมายความว่า จะต้องได้บรรลุคุณธรรมเสมอเหมือนกันหมดทุกรูป กล่าวคือบางรูปอาจได้บรรลุเป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี หรือพระอรหันต์ ในขณะที่ภิกษุส่วนใหญ่ยังมีระดับจิตเป็นพระปุถุชนอยู่ โอกาสที่จะทำความผิดพลาดย่อมจะมีอยู่บ้างเป็นธรรมดา

นอกจากนี้การบัญญัติพระวินัย ซึ่งเป็นเสมือนธรรมนูญการปกครอง เพื่อใช้เป็นมาตรการควบคุมความประพฤติปฏิบัติของภิกษุทุกรูปให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ยังมิได้จัดไว้เป็นหมวดหมู่และใช้วิธีการท่องจำเป็นหลัก การจดจำได้อย่างแม่นยำและรู้ความหมายได้อย่างถูกต้องจึงอยู่ในวงแคบเฉพาะพระอรหันต์สาวกเพียงไม่กี่รูปเท่านั้น การอยู่จำพรรษาของภิกษุแต่ละรูปก็เป็นไปในลักษณะกระจัดกระจายแยกย้ายกันอยู่ตามเมืองและชนบทที่ห่างไกลออกไป โดยมีโคนต้นไม้เป็นที่พำนักอาศัยเป็นส่วนมาก และอาศัยการบิณฑบาตเลี้ยงชีวิตเสมอเหมือนกัน ไม่มีพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์คอยอบรมพรัสอนและควบคุมกันอย่างใกล้ชิด เรียกว่าต่างคนต่างอยู่จุดละรูปสองรูปก็ว่าได้ เมื่อเป็นเช่นนี้สภาพภายในที่แท้จริงของสังคมสงฆ์จึงดำรงอยู่ในลักษณะหละหลวมมาก แม้พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสไว้ว่า ภิกษุรูปอื่นๆ ควรน้อมนำตนเข้าไปสักการะ เคารพ นับถือ บูชาและยกย่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่มีคุณธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ๑๐ ประการ^๒ ให้เป็นหัวหน้าหรือเป็นประธานของสงฆ์ กล่าวคือ :-

๑. ที. ม. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔

๒. ม. อ. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๔/๔๒/๖๒-๖๔

๑. มีศีล	๖. มีอุททิพย์
๒. มีสุตะ	๗. กำหนดรู้ใจของคนอื่น
๓. มีความสันโดษ	๘. ระลึกชาติได้
๔. ได้ฌาน ๔ ตามต้องการ	๙. มีตาทิพย์
๕. แสดงฤทธิ์ได้	๑๐. ลีนอาสวะแล้ว

แต่การที่จะแสวงหาพระอรหันต์ที่มีคุณธรรมครบถ้วนดังกล่าว มิใช่จะหาได้ง่ายนัก แม้จะมีอยู่แต่ท่านเหล่านี้ก็มักจะนิยมปลีกตัวออกไปอยู่อย่างสงบโดยลำพังเสียมากกว่า ซึ่งก็เป็นธรรมชาติของผู้มีคุณธรรมโดยทั่ว ๆ ไป ที่ชอบความสงบและสงัดเงียบมากกว่าที่จะมานั่งรับผู้คนเป็นจำนวนมาก และต้องมานั่งคอยแก้ปัญหาให้ใครต่อใครอยู่ตลอดเวลา เมื่อเป็นเช่นนี้สภาพภายในที่แท้จริงแห่งการปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล ซึ่งแม้พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสปัจฉิมโอวาทไว้ว่าให้ภิกษุทุกรูปพากันยึดถือพระธรรมวินัยเป็นหลัก คล้ายกับรูปแบบของระบอบการปกครองที่เรียกว่า สาธกคัมภีระหรือประชาธิปไตย จึงเป็นเรื่องยากที่จะปฏิบัติให้ได้ผลอย่างสมบูรณ์แบบ เพราะการเป็นอยู่ของพระสงฆ์ในสมัยนั้นต่างแยกย้ายกันอยู่ตามสถานที่ที่เห็นว่าสงบและสงัดจุดละรูปบ้างสองรูปบ้าง ไม่มีวัดมากมายที่จะเป็นเหตุให้มีการอยู่จำพรรษาาร่วมกันได้มากนัก และพระสงฆ์โดยส่วนใหญ่ก็มีได้ฟังธรรมเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า การเข้าใจความหมายอย่างแท้จริงของพระธรรมวินัยจึงอยู่ในระดับแตกต่างกันเป็นธรรมดา

การสังคายนา

ดังได้กล่าวแล้วว่า พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้นั้น ยังมิได้มีการจัดรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่อย่างเป็นกิจลักษณะ และใช้วิธีการท่องจำเป็นหลัก ซึ่งจำกัดอยู่เฉพาะพระอรหันต์เพียงไม่กี่รูปเท่านั้น หากไม่มีการทบทวนกันอยู่เสมอ ๆ ก็อาจเกิดความผิดพลาดได้ และอาจเป็นเหตุให้มีการอธิบายหรือตีความหมายของพระธรรมวินัยคลาดเคลื่อนแตกต่างกันออกไป ซึ่งจะส่งผลให้ภิกษุแต่ละรูปมีความคิดเห็นและถือปฏิบัติแตกต่างกันไปในที่สุด เมื่อเป็นเช่นนี้พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้ก็อาจผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อนและอันตรายกันไปในเวลาอันไม่นานนัก

การสังคายนา คือการร้อยกรองรวบรวม ชักข้อม ตรวจสอบและสวดพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่อย่างเป็นกิจลักษณะหรือเป็นระบบ กล่าวคือการร้อยกรองรวบรวมพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแต่งตั้งขึ้นไว้ให้เป็นพุทธอาณาน คือกฎข้อบังคับ

สำหรับเป็นเครื่องรักษาพุทธบริษัทให้ประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ทำตนและหมู่คณะให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย รวมเรียกส่วนนี้ว่าพระวินัย การร้อยกรองรวบรวมพระพุทธรูปที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้โดยโวหารเทศนาเป็นส่วนมาก अनुโลมตามสมมติบัญญัติของโลก รวมเรียกส่วนนี้ว่าพระสูตร และการร้อยกรองรวบรวมพระพุทธรูปที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้โดยปรมาตตเทศนาเป็นส่วนมาก เพื่อมุ่งชี้สภาพแห่งความจริงเป็นหลัก รวมเรียกส่วนนี้ว่าพระอภิธรรม จากนั้นก็จะทำการชักข้อและสวดอย่างพร้อมเพรียงกัน พร้อมทั้งมอบหมายให้ภิกษุคณะใดคณะหนึ่งเป็นผู้รับผิดชอบจดจำเป็นส่วน ๆ ไป

ต่อมาเมื่อมีภิกษุบางกลุ่มประพฤติปฏิบัติตนผิดเพี้ยน หรือมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไป บรรดาภิกษุที่ทรงธรรมทรวินัยก็จะรวมตัวกันทำสังคายนา เพื่อชักข้อและตรวจสอบว่า การประพฤติปฏิบัติและความคิดเห็นของภิกษุบางหมู่บางคณะเป็นไปตามหลักของพระธรรมวินัยหรือไม่ ถ้าเห็นว่าผิดเพี้ยนและแตกต่างไปจากพระธรรมวินัย คณะภิกษุที่รวมตัวกันทำสังคายนา ก็จะสวดยืนยันพระธรรมวินัยที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้อย่างพร้อมเพรียงกัน พร้อมกันนี้ก็จะขออุปถัมภ์ให้ฝ่ายอาณาจักรช่วยจัดภิกษุที่ประพฤติดีหรือมีความคิดเห็นนอกพระธรรมวินัยออกไป โดยคณะภิกษุที่รวมตัวกันทำสังคายนามีวัตถุประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะรักษาพระธรรมวินัยให้ดำรงอยู่ต่อไปอย่างบริสุทธิ์และถูกต้องตามที่พระพุทธรเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้ทุกประการ

สังคายนา ครั้งที่ ๑

การสังคายนา ครั้งที่ ๑ มีขึ้นในปี พ.ศ. ๑ กล่าวคือภายหลังจากที่พระพุทธรเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๓ เดือน สถานที่ทำสังคายนาครั้งนี้คือ ถ้ำสัตตบิณฑิ ภูเขาเวภาระกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยมี พระมหากัสสปเถระ เป็นประธานดำเนินการสอบถามพระอุบาลีเถระเป็นผู้แถลงเรื่องเกี่ยวกับพระวินัย พระอาณนทีเถระเป็นผู้แถลงเรื่องเกี่ยวกับพระธรรม และมีพระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์แคว้นมคธทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ การทำสังคายนา ครั้งนี้เริ่มทำกันในวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ ใช้เวลาทั้งสิ้น ๗ เดือน จึงแล้วเสร็จ

เหตุผลสำคัญที่สุดของการทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ เพื่อร้อยกรองพระธรรมวินัยที่พระพุทธรเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้ในกาละและเทศะแตกต่างกันให้เข้าเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระบบ เพื่อให้พระธรรมวินัยดำรงอยู่ตลอดไป โดยพระมหากัสสปเถระได้ปรารภถึงถ้อยคำของพระสุภัททะ ซึ่งได้กล่าวแก่ภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นพระอริยบุคคลชั้นต่าง ๆ

และยังเป็นพระปฤษณ์ ในขณะที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานได้เพียง ๗ วันว่า พอเถิด ท่านทั้งหลาย อย่าโศกเศร้ารำไรไปเลย พวกเราหันไปคิดแล้วจากพระมหาสมณะนั้น เพราะพวกเราถูกเบียดเบียนว่าสิ่งนี้ควรแก่พวกเรา สิ่งนี้ไม่ควรแก่พวกเรา ถัดนี้ พวกเราปรารถนาจะทำได้ก็ทำสิ่งนั้นได้ ไม่ปรารถนาจะทำสิ่งใดก็ไม่ทำสิ่งนั้น เมื่อการถวายพระเพลิงพระสรีระศพของพระพุทธเจ้าผ่านพ้นไปแล้ว พระมหากัสสปเถระจึงปรารภแก่สงฆ์ว่า พวกเราจงทำสังคายนาพระธรรมวินัยเถิด ภายหน้าสภาวะมีโทษธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะเสื่อมถอย สภาวะมีโทษวินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะเสื่อมถอย ภายหน้าอรรถวาทที่บุคคลจะมีกำลัง ธรรมวาทที่บุคคลจะเสื่อมกำลัง อวินัยวาทที่บุคคลจะมีกำลัง วินัยวาทที่บุคคลจะเสื่อมกำลัง" ซึ่งสงฆ์ก็เห็นชอบด้วยกับคำปรารภของพระมหากัสสปเถระทุกประการ

ประวัติพระอานนท์

การทำสังคายนาเริ่มต้นในส่วนของพระวินัยก่อน โดยพระมหากัสสปเถระเป็นประธานดำเนินการซักถามและพระอุบาลีเถระเป็นผู้แถลงชี้แจงจนเป็นที่ยุติ จากนั้นพระมหากัสสปเถระก็ได้ดำเนินการซักถามในส่วนของพระธรรม โดยมีพระอานนท์เถระเป็นผู้แถลงชี้แจงจนเป็นที่ยุติ เช่นเดียวกัน จากนั้นพระอานนท์เถระได้กล่าวชี้แจงต่อที่ประชุมว่า เมื่อใกล้จะปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า อานนท์ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์หวังอยู่ จะพึงถอนสิกขาบทเล็กน้อยก็ได้^๓

บรรดาพระอรหันต์ที่เข้าร่วมประชุมทำสังคายนาได้ซักถามพระอานนท์เถระว่า ท่านได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคหรือเปล่าว่า สิกขาบทเหล่านี้เป็นสิกขาบทเล็กน้อย ? พระอานนท์เถระตอบว่า มิได้ทูลถาม. เมื่อเป็นเช่นนั้นพระเถระแต่ละรูปต่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสิกขาบทเล็กน้อยแตกต่างกัน กล่าวคือ :-

บางรูปมีความคิดเห็นว่า เว้นปาราชิก ๔ นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

บางรูปมีความคิดเห็นว่า เว้นปาราชิก ๔ และสังฆาทิเสส ๑๓ นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

บางรูปมีความคิดเห็นว่า เว้นปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ และอนิยต ๒ นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

บางรูปมีความคิดเห็นว่า เว้นปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ และนิสัค-

๓. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๗/๔๓๗/๒๗๔-๒๗๕

๔. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๗/๔๔๑/๒๗๔

คียปาจิตติย ๓๐ นอกนั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

บางรูปมีความคิดเห็นว่า เว้นปาราชิก ๔ สังฆาติเสศ ๑๓ อนียต ๒ นิสัคคีย-
ปาจิตติย ๓๐ และปาจิตติย ๙๒ นอกนั้นเป็นสิกขา-
บทเล็กน้อย

บางรูปมีความคิดเห็นว่า เว้นปาราชิก ๔ สังฆาติเสศ ๑๓ อนียต ๒ นิสัคคีย-
ปาจิตติย ๓๐ ปาจิตติย ๙๒ และปาฏิเทสนียะ ๔ นอก
นั้นเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

เมื่อที่ประชุมมีความคิดเห็นเกี่ยวกับคำว่า สิกขาบทเล็กน้อย แตกต่างกันไปเช่นนี้
พระมหากัสสปเถระผู้เป็นประธานจึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า:-

ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สิกขาบทของพวกเราที่ปรากฏแก่คุณัลลมีอยู่
แม้พวกคุณัลลก็รู้ว่าสิ่งนี้ควรแก่พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร สิ่งนี้ไม่ควร ถ้าพวกเรา
จักถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสีย จักมีผู้กล่าวว่า พระสมณโคดมบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้ง
หลายเป็นการชั่วคราว พระศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ยังดำรงอยู่ตราบิด สาวกเหล่านี้
ยังศึกษาในสิกขาบททั้งหลายตราบนั้น เพราะเหตุที่พระศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ปริ-
นิพพานแล้ว พระสมณะเหล่านี้จึงไม่ศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย ในกาลบัดนี้ ถ้าความ
พร้อมพรุ่งของสงฆ์ถึงที่แล้ว สงฆ์ไม่พึงบัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่พึงถอนพระบัญญัติที่
ทรงบัญญัติไว้แล้ว พึงสมาทานประพฤตินในสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้ว นี่เป็น
ญัตติ ๔

จากนั้นพระมหากัสสปเถระจึงยกญัตตินี้สอดเข้าและถามสงฆ์ว่า ฯลฯ การไม่บัญญัติ
สิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤตินใน
สิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้ว ชอบแก่ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเป็นผู้หนึ่ง ไม่ชอบแก่
ท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงพูด.

ปรากฏว่า ที่ประชุมสงฆ์ต่างพากันนิ่งเงียบ ไม่มีใครพูดด้วยคำใด ๆ ออกมา เมื่อ
เป็นเช่นนี้พระมหากัสสปเถระจึงสอดสรุปว่า สงฆ์ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอน
พระบัญญัติตามที่ทรงบัญญัติแล้ว สมาทานประพฤตินในสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติ
แล้ว ชอบแก่สงฆ์ เหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าทรงความนี้ไว้ด้วยอย่างนี้

เมื่อปัญหาเกี่ยวกับเรื่องสิกขาบทเล็กน้อยยุติลงในลักษณะเช่นนี้ พระเถระหลาย
รูปต่างมีความคิดเห็นและกล่าวออกมาเหมือนกันว่า พระอานนทเถระต้องอาบัติทุกกฏ ๕

สถาน^๖ คือ :-

๑. ไม่ทอดถามให้ชัดเจนว่า สิกขาบทเล็กน้อยคืออะไรบ้าง
๒. เหยียบผ้าอาบน้ำฝน (วัสสิกสาฎก) ของพระพุทธเจ้า
๓. ปลอ่ยให้สตรีถวายบังคมพระสรีระศพก่อน
๔. ไม่ทูลวิงวอนพระพุทธเจ้าให้ทรงอยู่ต่อไป
๕. ดำเนินการให้สตรีได้บวชในพระธรรมวินัย

ความจริง ปัญหาทั้ง ๕ ประการ ซึ่งที่ประชุมยกขึ้นมาเป็นเหตุปรับอาบัติทุกกฏ แก่พระอานนท์เถระนั้น คงมิใช่ประเด็นสำคัญอะไรนัก น่าจะมีเป้าหมายที่ลึกซึ้งอย่างอื่น ซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังเพราะพระเถระแต่ละรูปที่ได้รับการพิจารณาคัดเลือกให้เข้าร่วมประชุม ทำสังคายนาในครั้งนี้ล้วนแต่เป็นพระอรหันต์เหมือนกันหมดทุกรูป ภิกษุที่ได้บรรลุดุคธรรมในขั้นนี้แล้วย่อมไม่เคลือบแคลงหรือสงสัยในพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง และบัญญัติไว้ เข้าใจสภาวะธรรมตลอดจนเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงทุกประการ แต่เป้าหมายที่สำคัญที่สุดน่าจะอยู่ตรงที่ว่า เพื่อจะทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นที่ยอมรับแก่ภิกษุและพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปว่า พระอานนท์เถระเชื้อพืงและเถระพมดิกของสงฆ์ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้บรรดาภิกษุที่ยังเป็นปุณฺณหรือพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มยกพระอานนท์เถระมาเป็นฉากกำบัง เพื่อทำการบางอย่างที่จะเป็นไปในทำนองกระด้างกระเดื่องต่อการปกครองคณะสงฆ์นั่นเอง

พระอานนท์เถระเข้าใจในประเด็นของปัญหาเหล่านี้เป็นอย่างดี ท่านจึงได้แถลงชี้แจงให้ที่ประชุมทราบเป็นข้อ ๆ ตามความเป็นจริงว่า :-

๑. ระลึกไม่ได้
๒. เหยียบผ้าอาบน้ำฝน (วัสสิกสาฎก) ด้วยความเคารพ
๓. สตรีไม่ควรอยู่ในเวลามีตค้ำ
๔. ถูกमारตลใจ
๕. พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงมีคุณูปการมากล้นแต่พระพุทธเจ้า

เมื่อพระอานนท์เถระแถลงชี้แจงปัญหาเหล่านี้จบลง ปรากฏว่าไม่มีพระเถระรูปใดติดใจสงสัยหรือซักค้านแต่อย่างใด จากนั้นท่านจึงได้กล่าวว่า กระผมมองไม่เห็นอาบัติทุกกฏในเพราะเหตุเหล่านี้ แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย กระผมจึงขอแสดงอาบัติทุกกฏนั้น ณ บัดนี้

พระปฐาณะคัดค้านการสังคายนา

ในขณะที่พระอรหันต์จำนวน ๕๐๐ รูป ภายใต้การนำของพระมหากัสสปเถระ ได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยเสร็จสิ้นแล้ว พระปฐาณะได้พาภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูป เดินทางจากทักขิณาคิริชนบทไปพักอยู่ที่วัดเวฬุวัน ภายในกรุงราชคฤห์ และได้ทราบจากบรรดาพระเถระทั้งหลายว่า พระมหากัสสปเถระและคณะได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยเสร็จสิ้นแล้ว ขอให้ท่านและคณะรับทราบการทำสังคายนาครั้งนี้ด้วย

แต่พระปฐาณะได้กล่าวว่า การสังคายนาพระธรรมวินัยที่ท่านทั้งหลายได้ประชุมทำกันมานั้นก็ดีแล้ว แต่ยังมีบางสิกขาบทที่ผมได้รับฟังมาเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า อยากจะขอให้ท่านทั้งหลายได้ประชุมทำสังคายนาใหม่อีกครั้ง ซึ่งพระมหากัสสปเถระก็ได้ประชุมพระอรหันต์จำนวน ๕๐๐ รูป ทำสังคายนาอีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งได้ยืนยันตามมติเดิมที่ได้ทำมาแล้วทุกประการ แต่พระปฐาณะก็กล่าวว่า การสังคายนาที่ท่านทั้งหลายทำมานั้นก็ดีแล้ว แต่ไม่เห็นพูดถึงสิกขาบท ๘ ข้อ^๑ ที่ผมได้รับฟังมาเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ :-

๑. การเก็บสิ่งของมีเกสือ น้ำมัน ข้าวสาร เป็นต้น ไว้ภายในที่อยู่
๒. การปรุงอาหารภายในที่อยู่
๓. การปรุงอาหารด้วยตนเอง
๔. การหยิบสิ่งของที่ยังมิได้รับประเคน
๕. สิ่งของที่นำมาจากที่นิมนต์
๖. สิ่งของที่รับประเคนไว้ก่อนถึงเวลาฉัน
๗. สิ่งของที่เกิดในป่า
๘. สิ่งของที่เกิดในสระ

พระมหากัสสปเถระได้ชี้แจงเรื่องนี้ว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเรื่องเหล่านี้ไว้จริง แต่ทรงอนุญาตให้ปฏิบัติได้เฉพาะในเวลาเกิดทุกข์ภัยเท่านั้น และต่อมาได้ทรงห้ามมิให้ภิกษุปฏิบัติเช่นนั้นแล้ว แต่พระปฐาณะก็กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระสัพพัญญุตญาณ เมื่อทรงอนุญาตหรือบัญญัติสิ่งใดไว้แล้ว จะมาทรงห้ามหรือยกเลิกในภายหลังดูไม่น่าจะเป็นไปได้มิใช่หรือ ? พระมหากัสสปเถระก็ได้กล่าวยืนยันอย่างหนักแน่นเช่นเดียวกันว่า ใช่ ! พระพุทธเจ้าทรงมีพระสัพพัญญุตญาณ เมื่อเวลาเกิดทุกข์ภัยขึ้นมา พระองค์จึงได้ทรง

๑. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๕/๒๗๔-๒๗๘/๔๒-๔๗

อนุญาตผ่อนผันให้ภิกษุปฏิบัติเช่นนั้นได้ แต่เมื่ออุทกภัยผ่านพ้นไปแล้ว พระองค์จึงทรงห้ามมิให้ภิกษุปฏิบัติเช่นนั้นอีกต่อไป

ความคิดเห็นระหว่างพระมหากัสสปเถระและพระปราณะ ในเรื่องสิกขาบท ๘ ข้อ ดังกล่าวนี้นี้ ไม่สามารถตกลงกันได้ เพราะต่างฝ่ายต่างก็ยืนยันและเชื่อมั่นในความคิดเห็นของตนเป็นสำคัญ ในที่สุดพระปราณะจึงกล่าวว่า ผมและคณะจะยืนยันและปฏิบัติตามสิกขาบท ๘ ประการ ที่ได้รับฟังมาเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าต่อไป จากนั้นก็ได้พาภิกษุวิจวาร์แยกตัวออกไปทำสังคายนาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

สังคายนา ครั้งที่ ๒

การสังคายนา ครั้งที่ ๒ มีขึ้นในปี พ.ศ. ๑๐๐ สถานที่ทำสังคายนาคือวัดวาฬการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี โดยมีพระสัพพกามีเถระเป็นประธาน พระอชิตเถระเป็นผู้จัดสถานที่ พระเจ้ากาลาสกทรวงเป็นองค์อุปถัมภ์ มีพระอรหันต์ ๗๐๐ รูป เข้าร่วมประชุมทำสังคายนา และใช้เวลาทั้งสิ้น ๘ เดือน จึงแล้วเสร็จ

เหตุผลสำคัญที่สุดของการทำสังคายนา ครั้งที่ ๒ เพื่อซักซ้อมตรวจสอบและสวดพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้ว ซึ่งเท่ากันเป็นการยืนยันถึงความบริสุทธิ์และถูกต้องให้ดำรงอยู่ต่อไป ทั้งนี้เพราะภิกษุในเมืองเวสาลี แคว้นวัชชี มีความคิดเห็นแตกแยกและขัดแย้งกันในเรื่องของวัตถุ ๑๐ ประการ คือ :-

๑. สิ่งคิลนภไป : เก็บเกลือไว้ในกระบอกที่ทำด้วยเขาสัตว์
๒. ทวงจุลภไป : ฉันทานาหารในเวลาบ่ายล่วงหน้าไปสององคุลี
๓. ความนุตรภไป : เข้าบ้านฉันอาหารที่ไม่เป็นเดน
๔. อาวาสภไป : อาวาสมีสีมาเดียวกัน ทำอุโบสถต่าง ๆ กัน
๕. อนุมตติภไป : เวลาทำสังฆกรรม แม้ภิกษุมาไม่พร้อมกันก็ทำก่อนได้ เมื่อมีภิกษุมาทีหลังจึงบอกขออนุมติ
๖. อาจิณณภไป : การประพฤติตามอย่างที่พระอุปัชฌาย์และอาจารย์เคยประพฤติมาแล้ว
๗. อมตติภไป : ฉันทนมสคที่แปรสภาพแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมส้ม
๘. ชโลคิ ปาตุ : ดื่มน้ำสุราอ่อน ๆ

๙. อทสกํ นิสิตนํ : ใช้ผ้า/นุ่งที่ไม่มีชาย

๑๐. ชาตรุปรชติ : รับทองและเงิน

ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ กลายเป็นสาเหตุให้ภิกษุในเมืองเวสาลีแตกกันออกเป็น ๒ ฝ่าย และมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง โดยฝ่ายหนึ่งมีความคิดเห็นว่า ขอบด้วยพระธรรมวินัย ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งมีความคิดเห็นว่า ไม่ขอบด้วยพระธรรมวินัย เมื่อเป็นเช่นนี้ภิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย จึงมีความประพฤติแตกต่างกันอย่างเด่นชัดตามหลักความเชื่อของแต่ละฝ่าย โดยไม่มีใครสามารถทำการประนีประนอมหรือประสานภิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย ให้หันหน้ากลับมาสมาคมคึกคักกลมเกลียวกันได้เหมือนดังเดิมอีกต่อไป

ความจริง การปฏิบัติที่ผิดเพี้ยนไปจากพระวินัยดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามไว้แล้ว เช่น ภิกษุฉันอาหารที่สั่งสมไว้เป็นปาจิตตีย์* ภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาลเป็นปาจิตตีย์* ภิกษุฉันเสร็จห้ามกัดแล้ว ฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนอีก เป็นปาจิตตีย์* ภิกษุดื่มสุราและเมรัยเป็นปาจิตตีย์* ภิกษุรับเองหรือให้คนอื่นรับทองและเงิน หรือยืนตีในทองและเงินที่คนอื่นเก็บไว้ให้ เป็นนิสสัคคียปาจิตตีย์** ฯลฯ แต่ที่เกิดการปฏิบัติผิดเพี้ยนออกไปในลักษณะเช่นนี้ อาจเป็นเพราะพระเถระที่มีส่วนรับผิดชอบ เช่นพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ปล่อยปละละเลย ไม่เข้มงวดกวดขันและเอาใจใส่ต่อสัทธวินัยของตนเองเท่าที่ควรหรือภิกษุในเมืองเวสาลีอาจถืออ้นเห็นแก่ปากแก่ท้องเกินสภาวะที่เป็นอยู่ก็ได้

แต่ในอีกประเด็นหนึ่ง คัมภีร์สันสกฤตชื่อภทธรรมติจักรศาสนา ได้กล่าวไว้ว่าการสังคายนา ครั้งที่ ๒ มีสาเหตุมาจากมติของพระมหาเถระ ๕ ประการ*** คือ :-

๑. พระอรหันต์อาจถูกมารยั่ววนได้ในความฝัน
๒. บุคคลอาจเป็นพระอรหันต์ได้โดยไม่รู้ตัว ต้องให้ผู้อื่นพยากรณ์ให้
๓. พระอรหันต์ยังมีความสงสัยในคำสอนของพระพุทธเจ้า
๔. บุคคลจะบรรลุพระอรหันต์โดยไม่มีอาจารย์ไม่ได้
๕. บุคคลจะบรรลุพระอรหันต์ได้ด้วยแปลงอุทานว่า ทุกขหนอ ๗

๙. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๒/๒๕๓/๒๓๗

๑๐. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๒/๒๔๔/๒๓๕

๑๑. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๒/๒๓๔/๒๓๐

๑๒. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๒/๒๓๗/๒๓๑

๑๓. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน ๒/๕๔๓/๖๐

๑๔. พระอุครกขาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) : ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๐๖, น. ๒๕๖-๒๕๗

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่ภิกษุในเมืองเวสาลีมีความคิดเห็นและประพฤติปฏิบัติขัดแย้งและแตกต่างกัน ดังกล่าวนี พระยสภากัณทบุตรเถระได้เดินทางจากเมืองโกสัมพี แคว้นวัชละ ไปเมืองเวสาลี เมื่อได้ทราบและเห็นพฤติกรรมของภิกษุทั้งสองฝ่ายแล้ว ท่านได้กล่าวดำหนิภิกษุที่ปฏิบัติตามวัตร ๑๐ ประการ ว่าไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย ขัดต่อพระพุทธบัญญัติ พร้อมทั้งได้ยกพระพุทธพจน์ขึ้นมากล่าวให้บรรดาอุบาสกและอุบาสิกาชาวเมืองเวสาลีฟังว่า ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ส่องแสงเจิดจ้า เพราะถูกเมฆ หมอก ควัน ละออง และอสุรินทราหู (สุริยุปราคา - จันทรุปราคา) ปิดบัง เช่นเดียวกับภิกษุที่ไม่มีสง่าราศีก็เพราะพากันดื่มสุราเมรัย ร่วมประเวณี ยินดีการรับทองและเงิน และเลียงชีพด้วยมิถาชีฬ^๔

จากนั้นพระยสภากัณทบุตรเถระ ได้เดินทางไปพบพระเถระซึ่งเป็นพระอรหันต์ ณ สถานที่ต่าง ๆ เพื่อนิมนต์ไปร่วมประชุมพิจารณาและตัดสินปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมีพระเถระที่เป็นพระอรหันต์ระดับแกนนำรวม ๘ รูป คือ :-

๑. พระสัพพกามีเถระ
๒. พระสาฬหเถระ
๓. พระกุชชโสภิตเถระ
๔. พระวาสกคามิกเถระ
๕. พระเวตเถระ
๖. พระสาณสัมภุตเถระ
๗. พระยสภากัณทบุตรเถระ
๘. พระสุนเถระ

การประชุมปรึกษาหารือครั้งยิ่งใหญ่นี้ มีพระอรหันต์เข้าร่วมประชุมเป็นจำนวนมากถึง ๗๐๐ รูป และที่ประชุมมีมติมอบหมายให้พระเถระจำนวน ๘ รูปดังกล่าวพิจารณาในด้านหลักการและรายละเอียด ในที่สุดจึงตกลงให้ทำสังคายนา ครั้งที่ ๒ โดยมีพระสัพพกามีเถระซึ่งมีพรรษาชุกกาลมากที่สุดถึง ๑๒๐ ปี เป็นประธาน และมอบให้พระอริตเถระเป็นผู้รับผิดชอบจัดสถานที่ประชุมทำสังคายนา

การทำสังคายนา ครั้งที่ ๒ นี้ ได้ประชุมทำกัน ณ วัดวาฬิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี มีพระสัพพกามีเถระเป็นประธาน มีพระอรหันต์เข้าร่วมประชุมทำสังคายนาจำนวนรวมทั้งหมด ๗๐๐ รูป มีพระเจ้ากาโลโกททรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ใช้เวลาทั้งสิ้น ๘

๑๕. ธง. จตุกก. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๒๑/๕๐/๕๙-๖๐

เดือนจึงแล้วเสร็จ ผลการสังคายนาครั้งนี้ได้ปฏิเสธไม่ยอมรับวัตถุ ๑๐ ประการดังกล่าว เพราะไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย ขัดพระพุทธบัญญัติ

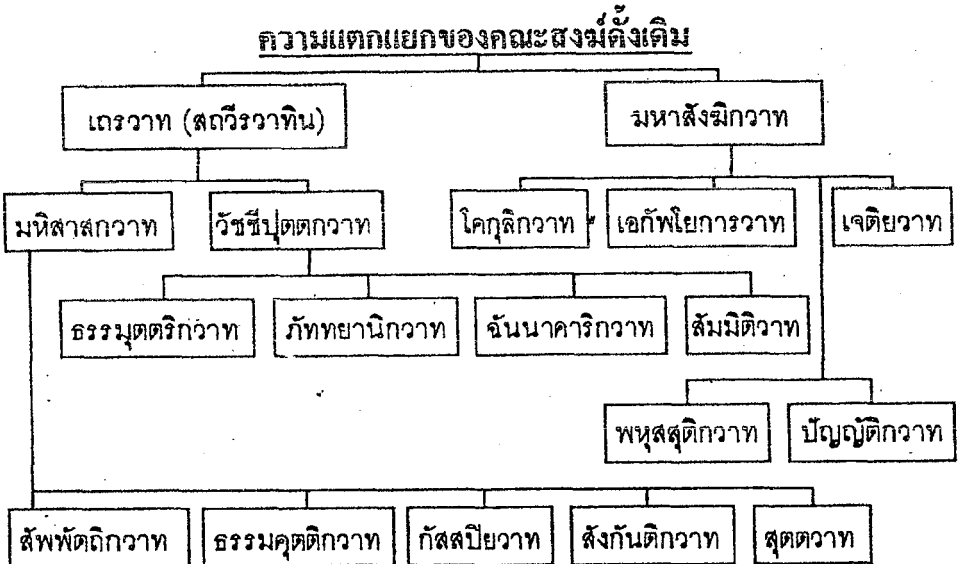
ส่วนบรรดาภิกษุที่ประพฤติดีมีนในวัตถุ ๑๐ ประการ เมื่อถูกปฏิเสธไม่ให้เข้าร่วมประชุมทำสังคายนา และเมื่อทราบว่าที่ประชุมไม่ยอมรับวัตถุ ๑๐ ประการแล้ว ต่างพากันเกิดความอึดอัดใจพร้อมทั้งได้ชักชวนภิกษุเหล่านี้นไปประชุมทำสังคายนาอีกต่างหากที่ ปุณณคร (เมืองปาฏลิบุตร) ปรากฏว่ามีภิกษุเข้าร่วมประชุมเป็นจำนวนมากถึง ๑๐,๐๐๐ รูป เรียกชื่อการทำสังคายนาครั้งนี้ว่า มหาสังคิติ และเรียกชื่อคณะของตนเองว่า มหาสังคิกะ หรือ มหาสังฆิกะ

การคณะสงฆ์ในช่วงหลังการทำสังคายนา ครั้งที่ ๒ นี้ เกิดความแตกแยกกันออกไปอย่างชัดเจนเป็น ๒ คณะใหญ่ ๆ คือคณะเถรวาท (สถวีรวาทิน) ซึ่งเป็นคณะที่สืบสายมาจากคณะของพระมหากัสสปเถระที่เป็นผู้ทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ และคณะมหาสังฆิกาวาท ซึ่งเป็นคณะของเหล่าภิกษุชาวเมืองเวสาลีที่ประพฤติดีมีนในวัตถุ ๑๐ ประการดังกล่าวแล้ว โดยได้ชักชวนภิกษุส่วนหนึ่งที่สืบสายมาจากคณะของพระปุราณะซึ่งเป็นผู้คัดค้านสังคายนา ครั้งที่ ๑ เข้ามาเป็นพวกด้วย

ความแตกแยกของภิกษุทั้ง ๒ คณะนี้ ไม่มีทางที่จะประสานให้กลับมา มีความสามัคคีกลมเกลียวกันเหมือนเดิมได้อีกต่อไป ทั้งนี้ เพราะคณะเถรวาท (สถวีรวาทิน) นั้น ถือตนว่าเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้ และสืบสายมาโดยลำดับจากคณะของพระมหากัสสปเถระ ส่วนคณะมหาสังฆิกาวาทนั้น ถูกกล่าวหาว่าเป็นคณะที่ละเลยต่อพระธรรมวินัย และขอเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระธรรมวินัยให้ผิดเพี้ยนไปจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้ การปกครองคณะสงฆ์ในช่วงนี้จึงเป็นไปแบบคณะของใครของมัน หรือสายใครสายมัน จะว่ากล่าวตักเตือนฝ่ายตรงข้ามของกันและกันคงทำได้ยาก และคณะทั้ง ๒ นี้ต่างฝ่ายต่างก็มีภิกษุให้ความเห็นชอบและประพฤติปฏิบัติตามเป็นจำนวนมากเหมือนกัน

ต่อมาคณะทั้ง ๒ นี้ ได้เกิดความแตกแยกภายในกันเองออกไปอีก กล่าวคือคณะเถรวาท (สถวีรวาทิน) แตกแยกออกเป็น ๒ คณะใหญ่ ๆ คือคณะมหีสาสกาวาทและคณะวัชรียุตตกาวาท คณะมหีสาสกาวาทแตกแยกภายในออกไปอีก ๕ คณะ คือคณะสัพพัตติกาวาท คณะธรรมคุตติกาวาท คณะกัสสปียาวาท คณะสังกันตีกาวาท และคณะสุดตาวาท ส่วนคณะวัชรียุตตกาวาทก็แตกแยกภายในออกไปอีก ๔ คณะ คือคณะธรรมุตตริกาวาท คณะภิกษุยานิกาวาท คณะฉันทาคาริกาวาท และคณะสัมมิติกาวาท สำหรับคณะมหาสังฆิกาวาทก็ได้

เกิดความแตกแยกภายในออกเป็น ๓ คณะ ใหญ่ ๆ คือ คณะโคกสิริภาพ คณะเอภัยการวาท และคณะเจติยวาท ต่อมาคณะมหาสังฆิกวาทนี้ เกิดแตกแยกกันออกไปอีก ๒ คณะ คือ คณะพนุสสุติกวาท และคณะปัญญติกวาท* ดังแผนผังต่อไปนี้ :-

ความจริงสภาพแห่งความแตกแยกเหล่านี้มีร่องรอยเกิดขึ้นมาตั้งแต่การทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ และได้ขยายร่อยรั่วลึกซึ้งมากขึ้นโดยลำดับ ภายหลังการทำสังคายนา ครั้งที่ ๒ สภาพแห่งความแตกแยกได้ขยายวงกว้างเด่นชัดเพิ่มมากขึ้นอีก มีการกล่าวหาฝ่ายตรงข้ามกันและกันว่า นอกพระธรรมวินัย ขัดต่อพระพุทธบัญญัติ ฯลฯ พร้อมกันนี้ก็ได้อ้างถึงฝ่ายของตน ๆ ว่า ประพฤติดีคัมภีร์ในพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้อย่างเคร่งครัดสืบเชื้อสายกันมาโดยลำดับ นอกจากนี้บรรดาพระอรรคณาจารย์รุ่นหลัง ๆ ก็ได้ช่วยตอกย้ำความแตกแยกให้รื้อลึกเพิ่มมากขึ้นด้วยการกล่าวหาหรือจลาจลกันถึงพระบรมศาสดาของตน ๆ และกล่าวตำหนิติเตียนบรรดาพระบรมศาสดาของฝ่ายตรงข้ามว่า มีความประพฤติเสื่อมเสียหลากหลายประการ เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่จะประสานให้สภาพแห่งความแตกแยกกลับมารวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจึงไม่มีทางเป็นไปได้ เพราะการแก้ปัญหานั้น ๆ ดูเหมือนจะเป็นไปในลักษณะตัดฝ่ายที่ตนเห็นว่า

๑๖. ร.ท.ท. แสง มนวิฑูร : ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสตร์ (งานแปล) พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธมอญจารย์ (โสม อนุโม) โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, พ.ศ. ๒๕๐๖, น. ๒๐

ผิดออกไปอย่างไม่มีเยื่อใยมากกว่า รูปแบบการแก้ปัญหาในลักษณะเช่นนี้ยังมีร่องรอยให้เห็นสืบต่อมาตราบทปัจจุบัน

สังคายนา ครั้งที่ ๓

การสังคายนา ครั้งที่ ๓ มีขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๖ สถานที่ทำสังคายนาคือวัดโศการาม เมืองปาฏลิบุตร แคว้นมคธ โดยมีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน มีพระอรหันต์ ๑,๐๐๐ รูป เข้าร่วมประชุมทำสังคายนา มีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ และใช้เวลาทั้งสิ้น ๙ เดือนจึงแล้วเสร็จ

เหตุผลสำคัญที่สุดของการทำสังคายนา ครั้งที่ ๓ เพื่อกำจัดภิกษุอลัทธิให้หมดไป และเพื่อชำระพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพราะในขณะนั้นมีบุคคลที่นับถือศาสนาอื่น ประมาณ ๖๐,๐๐๐ คน อยากได้ลาภสักการะปลอมตัวบวชแทรกแซงเข้าไปทำสังฆกรรมต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ^{๑๗} ภิกษุปลอมตัวบวชเหล่านี้มิได้ศึกษาพระธรรมวินัยให้เข้าใจ แต่กลับนำคำสอนทางศาสนาเดิมของตนไปประกาศเผยแพร่ ทำให้เกิดภาวะสับสนกันทั่วไปว่า หลักคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไรกันแน่? กอปรด้วยทางฝ่ายอาณาจักรเองก็มีศรัทธาแก่กล้าต่อภิกษุในพระพุทธศาสนา และถวายเป็นอูปถัมภ์บำรุงสิ่งอำนวยความสะดวกกันเป็นอย่างดี โดยมีได้คิดว่าหลักคำสอนต่าง ๆ ที่ภิกษุปลอมเหล่านั้นนำออกมาประกาศเผยแพร่ นั้นถูกต้องตามหลักคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาหรือไม่?

นอกจากนี้สภาพภายในที่แท้จริงของคณะสงฆ์ที่เคยแตกแยกกันออกเป็นคณะต่าง ๆ มากมาย คงอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถควบคุม และว่ากล่าวตักเตือนกันไม่ได้ การประกาศเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาย่อมจะผิดเพี้ยนแตกต่างไปจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้มากบ้างน้อยบ้าง เรียกว่าต่างฝ่ายต่างตีความหลักธรรมเพื่อให้เชื่ออำนวยความสะดวกแห่งความเป็นอยู่ของภิกษุแต่ละคณะ เมื่อเป็นเช่นนี้สภาพภายในของคณะสงฆ์ในแต่ละคณะคงขัดแย้งกันเองไปในตัว การปกครองคณะสงฆ์น่าจะอยู่ในสภาพอ่อนตัวหรือไร้เอกภาพ ไม่มีใครฟังใคร ไม่มีใครยอมกันและกัน บุคคลภายนอกที่นับถือศาสนาอื่นจึงสามารถปลอมตัวเข้ามาบวชเพื่อแสวงหาความสะดวกสบายในรูปแบบของภิกษุจึงทำได้ง่ายมาก เพราะภิกษุอีกคณะหนึ่งก็คงเข้าใจว่า บรรดาภิกษุปลอมบวชเหล่านี้คงสังกัดอยู่ในคณะตรงกันข้าม ดังนั้น สภาพแห่งความสับสนทางหลักคำสอนและ

๑๗. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๑๑

ความประพฤติปฏิบัติจึงเกิดขึ้นอย่างดาดำให้เห็นกันอยู่ทั่วไป

ท่ามกลางสภาพแห่งความยุ่งเหยิงและสับสนของคณะสงฆ์ที่ดำรงอยู่ในลักษณะเช่นนี้ พระเถระระดับแกนนำ จำนวน ๓ รูป คือ พระโมคคัลลิตฺตบุตรติสสเถระ พระมัชฌันติกเถระ และพระมหาเทวเถระ ต่างมีความคิดเห็นร่วมกันว่า หากปล่อยให้การคณะสงฆ์ดำรงอยู่ในลักษณะเช่นนี้อีกต่อไป พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้ก็จะวิปริตผิดเพี้ยนและคลาดเคลื่อนเพิ่มมากขึ้น บัดนี้ สมควรที่จะได้ขอความอุปถัมภ์จากทางฝ่ายอาณาจักรทำสังคายนา เพื่อกำจัดภิกษุอลัทธิให้หมดไป และเพื่อชำระพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ถูกต้องต่อไป

การทำสังคายนา ครั้งที่ ๓ นี้ ได้ประชุมทำกัน ณ วัดโศการาม เมืองปาฏลิบุตร แคว้นมคธ โดยมีพระโมคคัลลิตฺตบุตรติสสเถระเป็นประธาน มีพระอรหันต์เข้าร่วมประชุมทำสังคายนาจำนวนรวมทั้งหมด ๑,๐๐๐ รูป มีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ใช้เวลาทั้งสิ้น ๙ เดือนจึงแล้วเสร็จ ผลการทำสังคายนาครั้งนี้สามารถกำจัดภิกษุอลัทธิให้หมดไปได้ และชำระพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้ทุกประการ นอกจากนี้พระโมคคัลลิตฺตบุตรติสสเถระยังได้รจนาคัมภีร์ถาววัตถุ ทำให้พระอภิธรรมมีครบ ๗ คัมภีร์ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

สมณทูต

สิ่งสำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่งที่ควรกล่าวถึงในที่นี้ คือภายหลังจากการทำสังคายนาครั้งนี้สิ้นสุดลงแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชและพระโมคคัลลิตฺตบุตรติสสเถระพร้อมด้วยคณะต่างมีความคิดเห็นร่วมกันให้จัดส่งพระอรหันต์เป็นสมณทูตเดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนาทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ รวมทั้งหมด ๙ สาย สายละ ๕ รูป กล่าวคือ :-

๑. พระมัชฌันติกเถระและคณะ	เดินทางไปแคว้นแคชเมียร์และคันทารา
๒. พระมหาเทวเถระและคณะ	เดินทางไปในทิศสมณทลซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของลุ่มแม่น้ำโคธาวารี
๓. พระรักขิตตเถระและคณะ	เดินทางไปวนวาสีประเทศ
๔. พระธรรมรักขิตตเถระและคณะ	เดินทางไปอปรินตชนบท
๕. พระมหาธรรมรักขิตตเถระและคณะ	เดินทางไปในทวารวดีประเทศ
๖. พระมหาธรรมรักขิตตเถระและคณะ	เดินทางไปยังกบประเทศ

๗. พระมัทธนิมิตเรและคณะ เดินทางไปนิมิตประเทศ
 ๘. พระโสมนเร-พระอุตตเรและคณะ เดินทางไปสุวรรณภูมิ
 ๙. พระมหินทรและคณะ เดินทางไปประเทศลังกา

การคณะสงฆ์หลังจากการทำสังคายนา ครั้งที่ ๓ ได้กลับมาสู่สภาพปกติอีกครั้งหนึ่ง เพราะเหล่าภิกษุอลัทธิทั้งที่ได้รับการอุปสมบทมาอย่างถูกต้องหรือปลอมบวชได้ถูกกำจัดออกไปเป็นจำนวนมาก หรือหากจะมีหลงเหลืออยู่บ้างก็คงไม่กล้าพอที่จะทำอะไรที่ผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อนไปจากพระธรรมวินัยให้ปรากฏในระยะนั้นอย่างแน่นอน

นอกจากนี้บรรดาพระอรหันต์จำนวน ๔๕ รูป ที่เดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ สถานที่ต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ต่างก็ได้ดำเนินการประกาศหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เจริญแพร่หลาย ณ สถานที่นั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี จนมีบุคคลเกิดความเลื่อมใสขออุปสมบทและสมาทานตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะการพระพุทธศาสนาในประเทศลังกา และสุวรรณภูมิอันได้แก่ประเทศไทยและประเทศสหภาพพม่า นั้น ได้เจริญตั้งมั่นโดยไม่ขาดสายสืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบันนี้

ความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ

ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการของคณะสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นในยุคใดสมัยใดก็ตาม ถ้าจะอาศัยเพียงลำพังของภิกษุกับภิกษุแก้ปัญหาตนเอง ย่อมเป็นการยากที่จะยุติปัญหาต่าง ๆ ให้หมดไปได้ หากต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกันและกัน โดยเฉพาะฝ่ายที่มีอำนาจและหน้าที่ในการแก้ปัญหา ถ้าไม่ดำเนินการให้เป็นไปตามหลักของพระธรรมวินัย จารีตประเพณีอันดีงามของสังคม ตลอดจนกฎหมายของบ้านเมืองแล้ว สภาพแห่งความแตกแยกกันออกเป็นหมู่เป็นคณะก็จักต้องเกิดขึ้นอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ ตัวอย่างเหล่านี้มิให้เห็นกันอยู่ทุกยุคทุกสมัยมาตราบเท่าปัจจุบัน

จริงอยู่ แม้พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสหลักราชูปธานิยธรรมที่ผู้นำฝ่ายอาณาจักรควรประพฤติปฏิบัติ เช่น จัดการรักษาคัมภีร์อันเป็นธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นต้น^{๑๔} แต่ถ้าภิกษุในแต่ละยุคแต่ละสมัยไม่สามารถประกาศหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ผู้นำฝ่ายอาณาจักรเข้าใจและเกิดความเลื่อมใสได้อย่างแท้จริง หรือผู้นำฝ่ายอาณาจักรมีความเคารพเลื่อมใสในหลักธรรมของศาสนาอื่น ซึ่งมีพระพุทธศาสนาแล้ว

๑๔. ที.ม. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๐/๑๓๔/๖๖-๖๘

การแก้ปัญหาระหว่างภิกษุกับภิกษุด้วยกันเองก็จะเป็นไปด้วยความยุ่งยากมาก หรืออาจแก้ปัญหาอะไรไม่ได้เลย

ตามปกติปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในวงการของคณะสงฆ์นั้น ย่อมมีภิกษุแยกกันออกเป็นสองฝ่าย โดยฝ่ายหนึ่งจะกล่าวยืนยันว่า คณะของตนประพฤติปฏิบัติตามหลักของพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และจะต้องกล่าวหาอีกฝ่ายหนึ่งว่า ประพฤติปฏิบัติตนผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อนไปจากหลักของพระธรรมวินัย จะถูกต้องทั้งสองฝ่ายย่อมเป็นไปได้หรือไม่ หรือจะผิดทั้งสองฝ่ายก็เป็นไปไม่ได้ก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือภิกษุฝ่ายข้างมากอาจประพฤติปฏิบัติตนผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อนไปจากหลักของพระธรรมวินัย แต่ไปกล่าวหาภิกษุฝ่ายข้างน้อยที่ประพฤติยึดมั่นอยู่ในหลักของพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดให้กลายเป็นฝ่ายผิด หรือภิกษุฝ่ายข้างน้อยอาจประพฤติปฏิบัติตนผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อนไปจากหลักของพระธรรมวินัย แต่ไปกล่าวหาภิกษุฝ่ายข้างมากที่ประพฤติยึดมั่นอยู่ในหลักของพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดให้กลายเป็นฝ่ายผิดก็ได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ภิกษุที่เชื่อมั่นว่า คณะของตนได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักของพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และมีอำนาจหน้าที่โดยตรงในการแก้ปัญหา จะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามกระบวนการของพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง โดยเรียกภิกษุฝ่ายที่ประพฤติปฏิบัติผิดมาสอบสวนให้得其ความจริง จากนั้นอาจปรับอาบัติหนักหรือเบาตามควรแก่ความผิดที่ได้กระทำลงไป ถ้าได้ความจริงประจักษ์ชัดแล้ว แต่ภิกษุฝ่ายที่ประพฤติปฏิบัติผิดไม่ยอมรับคำตัดสิน ย่อมจำเป็นอย่างยิ่งที่ภิกษุผู้มีอำนาจหน้าที่ในการแก้ปัญหาจะต้องขอความอุปถัมภ์ไปยังฝ่ายอาณาจักรให้ช่วยดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมายของฝ่ายบ้านเมือง ทั้งนี้ เพราะภิกษุทุกรูปไม่ว่าจะเป็นชาติใดหรือภาษาใดก็ตาม ย่อมจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นไปตามหลักของพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้อย่างเคร่งครัด จะต้องไม่ประพฤติปฏิบัติตนให้ขัดต่อจารีตประเพณีอันดีงามของสังคมและกฎหมายของบ้านเมือง จะหลีกเลี่ยงหรือฝ่าฝืนไม่ได้ หากมีเช่นนั้นภิกษุนั้นเองจะกลายเป็นผู้สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นในวงการของคณะสงฆ์และสังคมโดยไม่รู้จักรุหนุดย้อน และจะทำให้ปัญหาต่าง ๆ บานปลายออกไปจนไม่สามารถแก้ไขได้

ในฝ่ายของอาณาจักร ซึ่งมีอำนาจและหน้าที่โดยตรงในการบังคับใช้กฎหมาย เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมและความมั่นคงของประเทศ การจะนำกฎหมายไปบังคับใช้ในการณีความขัดแย้งในวงการของศาสนานั้น จะต้องกระทำด้วยความรอบคอบ และรัดกุมที่สุด เพื่อพิทักษ์ความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัยจารีตประเพณีอันดีงามของสังคม ความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของประเทศไว้ให้ได้ ถ้าจะคำนึงเพียงเฉพาะด้านใด

ด้านหนึ่งแล้ว ผลกระทบทั้งด้านดีและด้านเสียก็จะเกิดขึ้นแก่ศาสนาและประเทศชาติได้ง่ายมาก และอาจกลายเป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงขึ้นภายในของศาสนาเอง หรือระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรไปในที่สุดก็ได้ ทั้งนี้ เพราะศาสนานั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเคารพเลื่อมใสที่ซึ้งลึกเข้าไปสู่จิตใจของประชาชนทุกระดับ มีความละเอียดอ่อนและเปราะบางมาก

ดังนั้น ศาสนาซึ่งสามารถมองได้ทั้งในด้านของบุคคลคือภิกษุแต่ละรูป หรือจะมองในด้านของสถาบันซึ่งเป็นภาพรวมก็ตาม จะต้องมีความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐทุกยุคทุกสมัยมา จะปฏิเสธหรือไม่ยอมรับการบังคับใช้กฎหมายของรัฐไม่ได้ และรัฐจะปฏิเสธหรือไม่รับรู้การดำรงอยู่ของศาสนาก็ไม่ได้อีกเช่นเดียวกัน เพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่ฝ่ายหนึ่ง ย่อมจะส่งผลแห่งความกระทบกระเทือนไปถึงอีกฝ่ายหนึ่งด้วย การที่ฝ่ายอาณาจักรจะนำกฎหมายของรัฐไปบังคับใช้ เพื่อช่วยแก้ปัญหาข้อขัดแย้งภายในของศาสนจักร จะต้องกระทำด้วยความรอบคอบและรัดกุมที่สุด เพื่อรักษาความถูกต้องและขอบธรรมของพระธรรมวินัย จารีตประเพณีอันดีงามของสังคมและกฎหมายของบ้านเมืองไว้ให้ได้ หากมิเช่นนั้นก็จะเท่ากับไปกดดันให้เกิดสภาพแห่งความแตกแยกเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะไม่เป็นผลดีแก่ฝ่ายใดทั้งสิ้น

บทสรุป

การปกครองคณะสงฆ์สมัยหลังพุทธกาล คงดำเนินไปตามรูปแบบแห่งการปกครองคณะสงฆ์พุทธกาลทุกประการ แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปนานแล้ว แต่ภิกษุทุกรูปไม่ว่าจะเป็นพระอริยบุคคลหรือพระภุชชาก็ตาม ต่างก็พากันประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในหลักของพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้วเสมอเหมือนกัน ภิกษุทุกรูปมีสิทธิเท่าเทียมกันในการเข้าร่วมสังฆกรรมต่าง ๆ เช่น อุโบสถกรรม อุปสมบทกรรม กฐินกรรม เป็นต้น เมื่อไม่เห็นชอบด้วยก็สามารถคัดค้านได้ หรือถ้าเห็นชอบด้วยก็ยอมรับ การคัดค้านหรือการยอมรับจะต้องเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ถูกต้องของสังฆกรรมนั้น ๆ เป็นสำคัญ เมื่อทำการสอบสวนทวนความตามกระบวนการของพระธรรมวินัยแล้ว ภิกษุทุกรูปก็จะต้องยอมรับมันนั้นเสมอเหมือนกัน ลักษณะดังกล่าวนี้ก็คือหลักการของการปกครองในระบอบสามัคคีธรรมหรือประชาธิปไตยนั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตาม สังคมของพระสงฆ์เป็นสังคมขนาดใหญ่ การอยู่ร่วมกันของ

ภิกษุเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีพื้นฐานเดิมมาจากที่แตกต่างกัน แม้จะได้รับการอุปสมบทมาอย่างถูกต้องตามขั้นตอนของพระธรรมวินัยแล้วก็ตาม แต่เมื่อยังมีพื้นฐานทางคุณธรรมแตกต่างกัน กล่าวคือบางรูปเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี หรืออรหันต์ เป็นต้น ในขณะที่ภิกษุส่วนใหญ่ยังเป็นพระปุถุชนอยู่ โอกาสที่พระประเภทหลังนี้จะประพฤติปฏิบัติตนผิดเพี้ยนคลาดเคลื่อนไปจากพระธรรมวินัยน้อยบ้างมากบ้างย่อมจะเกิดขึ้นได้เป็นธรรมดา

เมื่อมีภิกษุรูปใดประพฤติปฏิบัติตนไปในทางเสียหาย พระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ของภิกษุรูปนั้น ๆ จะต้องรับผิดชอบว่ากล่าวตักเตือน ถ้าภิกษุรูปนั้น ๆ ยังไม่เลิกละหรือไม่ยอมเชื่อฟัง พระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ก็จะประชุมสงฆ์แยกหรือขับไล่ภิกษุรูปนั้น ๆ ออกจากหมู่คณะ เป็นต้น^{๑๔} ตลอดจนอาจแก้ปัญหาด้วยการประชุมสงฆ์ทำสังคายนา เพื่อตรวจสอบข้อขัดข้องและสดพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นวิธีการที่จะยืนยันถึงความบริสุทธิ์ถูกต้องของพระธรรมวินัยดังที่ได้กระทำมาแล้ว พร้อมทั้งดำเนินการขอความอุปถัมภ์ให้ฝ่ายอาณาจักรใช้อำนาจรัฐช่วยกำจัดเหล่าภิกษุที่ต่อต้าน ขอบประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาชญา อีกทางหนึ่งด้วย

การสังคายนาพระธรรมวินัยทั้ง ๓ ครั้งที่ผ่านมา นั้น ถ้าจะพิจารณาในเชิงของการเมืองการปกครองคณะสงฆ์ นอกจากมีเป้าหมายเพื่อตรวจสอบข้อขัดข้องความถูกต้องของพระธรรมวินัยดังกล่าวแล้ว ยังมีเป้าหมายอีกส่วนหนึ่งเพื่อกำจัดภิกษุอลัชชีให้หมดไปอีกด้วย แต่มีประเด็นที่น่าพิจารณาว่า การสังคายนาพระธรรมวินัยแต่ละครั้งได้กระทำกันเฉพาะในฝ่ายของภิกษุที่มีความคิดเห็นเหมือนกัน ไม่ยินยอมให้ภิกษุที่มีความคิดเห็นต่างกันเข้าร่วมประชุมพิจารณาด้วย พร้อมกันนี้ก็จะขออุปถัมภ์ให้ฝ่ายอาณาจักรใช้อำนาจรัฐช่วยกำจัดคณะของภิกษุที่มีความคิดเห็นแตกต่างจากคณะของตนออกไป ดังที่คณะของพระมหากัสสปเถระ พระลัทธิพิกากัมเถระ และพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ได้กระทำมาแล้ว

จากประเด็นดังกล่าวนี้ ถ้าจะพิจารณาในแง่ของพระวินัยย่อมเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะภิกษุที่มีพิธีและศีลเสมอกันเท่านั้น จึงจะได้รับการพิจารณาให้เข้าร่วมประชุมทำกิจกรรมดังกล่าวได้ แต่ถ้าจะพิจารณาในแง่ของธรรมหรือในแง่ของการปกครองก็ดูจะคับไป ไม่ยอมเปิดโอกาสให้คณะของภิกษุฝ่ายตรงข้ามได้เข้าประชุมพิจารณาด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ คณะของภิกษุที่ถูกกล่าวหาจึงไม่มีโอกาสได้แถลงแก้ข้อกล่าวหาเหล่านั้น ๆ ให้เป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไป การไม่ยอมรับกันและกันดังกล่าวนี้น่าจะเป็นเหตุนำไปสู่ความแตกแยกออกเป็น

คณะเล็กบ้างใหญ่บ้าง จนกลายเป็นความแตกแยกออกเป็นนิกายอย่างเด่นชัดสืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบัน

การนำประเด็นดังกล่าวนี้มาพิจารณา มิได้หมายความว่า จะปฏิเสธการทำสังคายนาของพระอรหันต์ทั้งหลายที่ได้กระทำมาแล้วทั้ง ๓ ครั้งนั้นว่าไม่ถูกต้องตามหลักของพระธรรมวินัย แต่ยกขึ้นมาเป็นข้อสังเกตในเชิงของการปกครองซึ่งควรจะมีการประสานความคิดของภิกษุทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกันได้ บางทีอาจเป็นแนวทางที่จะทำให้สภาพแห่งความแตกแยกกลับมามีความสามัคคีกลมเกลียวกันได้ หรืออาจช่วยสกัดมิให้ความแตกแยกที่เกิดขึ้นนั้นได้ขยายร่อยร้าวออกไปมากขึ้นก็ได้ การนำเสนอประเด็นนี้ขึ้นมาอาจผิดหรือถูกในอีกสักขณะหนึ่งได้ แต่ผู้ศึกษาในเชิงของการปกครองไม่ควรจะหยุดอยู่เพียงแค่นี้ ควรจะได้ศึกษาให้ลุ่มลึกยิ่งขึ้น เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ที่สามารถนำมาปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์ให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

บทที่ ๕

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

สมัยกรุงสุโขทัย

กรุงสุโขทัย เป็นอาณาจักรแห่งแรกของชนชาติไทย ที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐ และทรงเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์ปกครองอาณาจักรแห่งนี้ จากนั้นมีพระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นครองราชย์ติดต่อกันมาอีก ๕ พระองค์ อาณาจักรกรุงสุโขทัยจึงสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๑๙๒๐ พร้อมทั้งถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า ภายหลังจากการทำสงคราม ครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖ พระเจ้าอโศกมหาราช และพระโมคคัลลบุตรดิสสระ ได้ส่งสมณทูตให้เดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนา ทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ รวมทั้งหมด ๘ สาย โดยเฉพาะสาย ที่ ๘ นั้น พระโสณเถระและพระอุตตรเถระพร้อมกับคณะรวมกันเป็น ๕ รูป ได้รับมอบหมายให้เดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนาที่สุวรรณภูมิ ซึ่งปัจจุบันได้แก่ดินแดนอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทย ประเทศสหภาพพม่า (ปัจจุบันเปลี่ยนพม่าเป็น เมียนมา : MYANMAR) ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ส่วนจุดที่พระเถระทั้ง ๒ รูป พร้อมด้วยคณะเดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนาในครั้งนั้น จะอยู่ในดินแดนของประเทศใดกันแน่ ย่อมเป็นการยากที่จะกล่าวชี้ชัดให้แน่นอนลงไป เนื่องจากมีหลายประเทศต่างกล่าวยืนยันว่าอยู่ที่ประเทศของตน ๗ ดังเช่น :-

นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีของไทย ได้พิสูจน์และกล่าวยืนยันว่า สถานที่ที่พระเถระทั้ง ๒ รูป พร้อมด้วยคณะเดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนาในสมัยนั้นคือบริเวณจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน เพราะมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ ศิลารูปพระธรรมจักร เป็นต้น เป็นประจักษ์พยาน* ในขณะเดียวกันทางฝ่ายพม่าก็กล่าวยืนยันว่า เมืองสุธรรมปุระในรัฐรามัญ (รัฐรามัญในสมัยนั้นประกอบด้วยเมืองใหญ่ ๆ รวม ๓ เมือง คือ หงสาวดี เมาะตะมะ และสุวรรณภูมิ) คือสุวรรณภูมิที่พระเถระทั้ง ๒ รูป พร้อมด้วยคณะได้เดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว* นอกจากนี้ก็มพูชาและลาวก็กล่าวยืนยันในทำนองว่า สุวรรณภูมิในสมัยนั้นคือบริเวณที่ตั้งประเทศของตน ๆ เหมือนกัน

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่อาณาจักรกรุงสุโขทัยตั้งมั่นแล้ว ในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๐ - ๑๘๖๐) พระองค์ได้ทรงอาราธนาพระมหาสังฆราชชาวศรีลังกา ซึ่งเดินทางมาประกาศพระพุทธศาสนาอยู่ที่นครศรีธรรมราช จนทำให้เกิดติดิพัทธ์ของพระสงฆ์ลังกาวงศ์แพร่จรไกล ให้เดินทางไปอยู่จำพรรษา ณ วัดอรุณฤๅก ในกรุงสุโขทัย เพื่อให้ช่วยประกาศพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ให้เจริญแพร่หลายในอาณาจักรของพระองค์ ดังข้อความที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๐ เศษว่า พ่อขุนรามคำแหงกระทำโดยทานแก่มหาเถรสังฆราช ปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก หัวกกกว่าปุครูในเมืองนี้ ทุกคนออกแต่ นครศรีธรรมราชมา ฯลฯ

ความจริง อาณาจักรกรุงสุโขทัยในขณะนั้นมีร่องรอยแห่งความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาฝ่ายมหายานปรากฏให้เห็นอยู่ในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะในด้านภาษาและศิลปวัตถุ ซึ่งพราหมณ์และมหายานนิยมใช้ภาษาสันสกฤตมากกว่าภาษาบาลี หรือใบสีมาคู่มียู่ตามโบสถ์หลายแห่ง ซึ่งนักประวัติศาสตร์ได้สันนิษฐานว่า โบราณกรรมเป็นของคณะสงฆ์ฝ่ายมหายาน ส่วนใบที่สองซึ่งปักอยู่คู่กันนั้น คงเป็นของคณะสงฆ์ฝ่ายหินยานปักซ้ำอีก เพื่อให้มั่นใจว่าได้ทำถูกต้องตามพระวินัยของฝ่ายตน เมื่อเป็นเช่นนั้นคณะสงฆ์ในอาณาจักรกรุงสุโขทัยขณะนั้น จึงมีอยู่เพียง ๒ ฝ่าย คือคณะของภิกษุดั้งเดิมที่อยู่จำพรรษามาก่อน และคณะของพระมหาสังฆราชที่เดินทางมาจากเมืองนครศรีธรรมราชดังกล่าวแล้ว แต่ในที่สุดคณะของภิกษุดั้งเดิมก็ค่อย ๆ อ่อนตัวลงไป โดยได้

๑. กรมการศาสนา: ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๒, โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๒๕, น. ๒๐๓.
๒. ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร: ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสตร์ (งานแปล) พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (โสม ฉนฺโน), โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, พ.ศ. ๒๕๐๖ น. ๕๔

เข้าไปผสมผสานอยู่กับคณะของพระมหาสังฆราชเพิ่มมากขึ้น จนทำให้พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เจริญแพร่หลายในอาณาจักรกรุงสุโขทัยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

การปกครองคณะสงฆ์ในยุคกรุงสุโขทัยนี้ขึ้นต่อพระมหากษัตริย์โดยตรง ไม่มีการแตกแยกกันออกเป็นนิกายต่าง ๆ ต่อมาถึงรัชสมัยของพญาลิไท (พ.ศ. ๑๙๙๗ - ๑๙๑๙) พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๕ แห่งอาณาจักรกรุงสุโขทัย พระองค์ได้ทรงอาราธนาพระมหาสวามีสังฆราชเมืองลังกา นามว่า สุมณเถระ เข้ามาอยู่จำพรรษาที่กรุงสุโขทัย พร้อมกันนี้พระองค์ได้แยกคณะสงฆ์ออกเป็น ๒ ฝ่าย^๓ กล่าวคือ :-

๑. คามวาสี คือคณะของภิกษุที่ศึกษาเน้นหนักในด้านพระพุทธรูปเจดีย์ในพระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์อื่น ๆ ตลอดจนวิชาการบางประเภทที่ไม่ขัดต่อสมณวิสัย รวมเรียกว่า คันถธุระ ภิกษุในคณะนี้จะอยู่จำพรรษตามวัดต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชน

๒. อรัญญวาสี คือคณะของภิกษุที่เน้นหนักในด้านการปฏิบัติ มุ่งบำเพ็ญภาวนาเพื่อทำจิตให้สงบและหลุดพ้นไปจากกิเลส รวมเรียกว่า วิปัสสนาธุระ ภิกษุในคณะนี้นิยมอยู่จำพรรษา ณ วัดต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากย่านชุมชนออกไป

ส่วนความรับผิดชอบภายในของคณะสงฆ์นั้น พระมหาสวามีสังฆราชหรือปูครูดำรงตำแหน่งสังฆนายก ซึ่งเปรียบเสมือนกับเป็นประมุขปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงสุด และคงมิใช่จะมีแต่เพียงรูปเดียวเฉพาะที่กรุงสุโขทัยเท่านั้น แต่น่าจะมีหลายรูปและกระจัดกระจายกันอยู่จำพรรษตามวัดต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ตามหัวเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นเมืองบริวารของกรุงสุโขทัย และมีฐานะเป็นเสมือนประมุขมีอำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ที่สังกัดอยู่ตามหัวเมืองนั้น ๆ ส่วนพระเถระที่มีอำนาจและหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ระดับรองลงมา เรียกชื่อว่าสวามี ซึ่งก็คงมีหลายรูปและอยู่จำพรรษา ณ วัดต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ตามหัวเมืองใหญ่ ๆ ดังกล่าวเหมือนกัน

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัยดำรงอยู่ในลักษณะนี้ โดยฝ่ายคามวาสีจะรับผิดชอบดูแลภายในฝ่ายของตน และฝ่ายอรัญญวาสีก็จะรับผิดชอบดูแลภายในฝ่ายของตนเช่นเดียวกัน แต่ทั้งสองฝ่ายนี้ก็จะขึ้นตรงต่อพระสวามีและพระมหาสวามีสังฆราชหรือปูครูในเมืองนั้น ๆ และการคณะสงฆ์ทั้งหมดก็จะขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรกรุงสุโขทัย ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ภิกษุทุกรูปจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เคร่งครัดตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้เสมอเหมือนกัน มีพระเถระที่ได้

๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ตำนานคณะสงฆ์, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๖๖, น. ๗-๘

รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่คอยควบคุมดูแลความประพฤติของภิกษุสูงขึ้นโดยลำดับ นอกจากนี้อาจจะต้องประพฤติปฏิบัติตน มิให้ขัดต่อจารีตประเพณีอันดีงามของสังคม ตลอดจนกฎหมายของบ้านเมืองอีกด้วย

อาณาจักรกรุงสุโขทัยสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ. ๑๙๒๐ โดยถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ในส่วนของคณะสงฆ์ก็ต้องเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับฝ่ายอาณาจักรเหมือนกัน กล่าวคือนอกจากจะต้องประพฤติปฏิบัติตน ให้เคร่งครัดตามพระธรรมวินัยดังกล่าวแล้ว ยังจะต้องประพฤติปฏิบัติตนมิให้ขัดต่อจารีตประเพณีอันดีงามของสังคม และกฎหมายของบ้านเมือง ซึ่งเปลี่ยนเป็นอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย

สมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเป็นอาณาจักรที่ ๒ ของประเทศไทย ที่สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ พร้อมทั้งทรงเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์ปกครองอาณาจักรแห่งนี้ด้วย และมีพระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นครองราชย์ติดต่อกันมาถึง ๓๓ พระองค์ อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาจึงสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ พร้อมทั้งถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์โดยลำดับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คงดำเนินตามรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัย ทั้งนี้ เพราะการจัดระบบบริหารอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาในระยะเริ่มแรกนั้น สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ก็ทรงจัดระบบบริหารบ้านเมืองตามอย่างอาณาจักรกรุงสุโขทัยเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ คณะสงฆ์ก็คงจะแยกกันออกเป็น ๒ ฝ่าย คือคามวาสีและอรัญญวาสีเหมือนกัน แต่คณะคามวาสีคงจะอ่อนตัวลงไปมาก ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๑๙๖๕ ซึ่งอยู่ในระหว่างรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๑๙๕๒ - ๑๙๖๗) พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๖ แห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ภิกษุคณะหนึ่งมีจำนวน ๑๐ รูป คือ :-

๑. พระธรรมคัมภีร์
๒. พระเมธังกร
๓. พระญาณมงคล
๔. พระศีลวงค์
๕. พระสารีบุตร

๖. พระธรรมรัตนagar

๗. พระพุทธสาคร

๘. พระพรหมมุนี

๙. พระโสมเถระ

๑๐..พระญาณสิทธิ ^(๑)

คณะภิกษุดังกล่าวนี้ได้เดินทางไปประเทศศรีลังกาเพื่อขออุปสมบทแปลงเป็นสิงหลนิกาย และได้รับการอุปสมบทในปี พ.ศ. ๑๙๖๗ ณ อุทกุเบสิมา แม่น้ำกัลยาณี โดยมีพระวันรัตนมหาเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ พร้อมทั้งได้พำนักศึกษาพระธรรมวินัยอยู่ที่ประเทศศรีลังกาเป็นเวลานานหลายปี จากนั้นจึงเดินทางกลับกรุงศรีอยุธยาโดยนิมนต์ภิกษุชาวลังกาเดินทางมาด้วย ๒ รูป คือพระมหาวิกรมพานู และพระอุดมปัญญา

เมื่อคณะภิกษุเหล่านี้เดินทางกลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ต่างก็ได้แยกย้ายกันออกไปอบรมสั่งสอนและเผยแผ่พระธรรมวินัยตามที่ได้อุปสมบทมา จนเป็นเหตุให้เกิดคณะใหม่ขึ้นมาอีกคณะหนึ่ง เรียกชื่อว่า คณะคามวาสีฝ่ายขาว เมื่อคณะนี้ขยายตัวออกไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ก็จะมีวัดหลายวัดขอเข้ามาอยู่ในสังกัดเพิ่มมากขึ้น ซึ่งวัดเหล่านี้จะมีค่าลงท้ายว่า คณะป่าแก้ว เหมือนกันทั้งหมด เช่น วัดไตรภูมิคณะป่าแก้ว ที่สุโขทัย หรือวัดเขียนคณะป่าแก้ว และวัดสะพังคณะป่าแก้ว ที่นครศรีธรรมราชและพัทลุง เป็นต้น

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยาช่วงนี้ ได้แยกออกเป็น ๓ คณะใหญ่ ๆ กล่าวคือ :-

๑. คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ได้แก่คณะสงฆ์ดั้งเดิมที่ได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่สมัยกรุงสุโขทัย มุ่งศึกษานั่นหนักให้เกิดความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก ตลอดจนคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา และวิชาการบางอย่างที่ไม่ขัดต่อสมณวิสัย ภิกษุคณะนี้จะอยู่จำพรรษา ณ วัดต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชนเป็นส่วนมาก ขณะนั้นมีสมเด็จพระอริยวงศาสจรมหาราชาธิบดี วัดมหาธาตุ เป็นเจ้าคณะ มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ในภาคเหนือ ภาคกลางบางส่วน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. คณะอรัญญวาสี ได้แก่คณะสงฆ์ดั้งเดิมที่ได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่สมัยกรุงสุโขทัยเหมือนกัน แต่มุ่งเน้นหนักในด้านการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นหลัก เพื่อ

(๑) หมายเลขที่ ๑-๗ เป็นภิกษุชาวเชียงใหม่

หมายเลขที่ ๘-๙ เป็นภิกษุชาวอยุธยา และ

หมายเลขที่ ๑๐ เป็นภิกษุชาวกัมพูชา

ทำจิตให้สงบและหลุดพ้นไปจากกิเลส ภิกษุคณะนี้จะอยู่จำพรรษา ณ วัดต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากย่านชุมชนเป็นส่วนมาก ขณะนั้นมีพระพุทธรูปอารักษ์ วัดโบสถ์ราชเดช เป็นเจ้าคณะ มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายสมถวิปัสสนา ทั้งที่อยู่ในกรุงและหัวเมืองทางภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ทั้งหมด

๓. คณะคามวาสีฝ่ายขาว ได้แก่คณะสงฆ์ที่เดินทางไปอุปสมบทแปลงเป็นสิงห์หลัณิกายที่ประเทศศรีลังกา และเดินทางกลับมาอบรมสั่งสอนและเผยแผ่พระธรรมวินัยตามที่ได้ไปศึกษามา จนปรากฏว่ามีวัดต่าง ๆ ขอรื้อขึ้นอยู่ในสังกัดเพิ่มมากขึ้น และมุ่งศึกษานั้นหนักคล้ายกับคณะคามวาสีฝ่ายขาวเหมือนกัน มีพระวันรัตน์ วัดป่าแก้ว เป็นเจ้าคณะ มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ทางภาคใต้ของกรุงศรีอยุธยาทั้งหมด และคณะสงฆ์ในภาคกลางบางส่วน

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาดำรงอยู่ในลักษณะนี้ โดยแต่ละคณะมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ที่อยู่ในความรับผิดชอบของตน ๆ และทั้ง ๓ คณะนี้จะต้องขึ้นตรงต่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณราชาธิบดี ซึ่งเป็นประมุขของคณะสงฆ์ทั้งหมด และคณะสงฆ์ทั้งหมดก็จะต้องขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเสมอเหมือนกัน ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ภิกษุทุกรูปจะต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เคร่งครัดตามพระธรรมวินัยเป็นเบื้องต้น จากนั้นก็จะต้องประพฤติปฏิบัติตนมิให้ขัดต่อจารีตประเพณีอันดีงามของสังคม และกฎหมายของบ้านเมืองอีกด้วย

อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ เพราะประสบกับความพ่ายแพ้ในการทำสงครามกับพม่า และต้องตกอยู่ในสภาพจลาจลเป็นเวลานานถึง ๓ ปี จากนั้นจึงถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ ในส่วนของคณะสงฆ์ทั้งหมดก็ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการประพฤติปฏิบัติในส่วนของจารีตประเพณีและกฎหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคมและบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปเหมือนกัน

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

กรุงธนบุรีเป็นอาณาจักรที่ ๓ ของชนชาติไทย ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภายหลังจากทรงปราบจลาจลภายในที่เกิดจากอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า (พ.ศ. ๒๓๑๐) อยู่เป็นเวลา ๓ ปี ได้ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๓ และพระองค์ได้เสด็จขึ้น

ครองราชย์ติดต่อกันมาเป็นเวลา ๑๒ ปี อาณาจักรกรุงธนบุรีสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ พร้อมทั้งถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ส่วนกรุงรัตนโกสินทร์เป็นอาณาจักรที่ ๔ ของชนชาติไทย ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พร้อมด้วยสมเด็จพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ซึ่งเป็นพระอนุชา ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ จากนั้นพระองค์ได้เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี และมีพระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์ติดต่อกันมาตราบเท่าปัจจุบัน นับเป็นรัชกาลที่ ๙ แห่งราชวงศ์จักรี

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรีไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงมากนัก เพราะบ้านเมืองตกอยู่ในสภาพจลาจลอันเกิดจากอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าดังกล่าวแล้ว กว่าจะปราบจลาจลให้สงบราบคาบก็ต้องเสียเวลาไปถึง ๓ ปี จากนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงได้ทรงตัดสินพระทัยย้ายราชธานีมาตั้งอยู่ที่กรุงธนบุรี พร้อมทั้งทรงเร่งปรับปรุงระบบการบริหารแผ่นดินและก่อสร้างพระราชวังอย่างรีบเร่ง และยังต้องทำสงครามกับพม่าที่ยกกองทัพมาถูกรานหัวเมืองทางภาคเหนือ ลาวและเขมรที่ก่อการกบฏต่างกระเดื่องพร้อมทั้งยกกองทัพมาถูกรานหัวเมืองทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกว่าเกือบตลอดรัชสมัยของพระองค์ต้องทำสงครามและปราบปรามข้าศึกศัตรูทั้งภายในและภายนอกอยู่ตลอดเวลาอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ในส่วนของคณะสงฆ์ซึ่งได้รับความกระทบกระเทือนจากภัยของสงครามเช่นเดียวกับทางฝ่ายอาณาจักรเหมือนกัน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้ทรงทะนุบำรุงเพื่อให้กลับคืนเป็นปกติโดยเร็วที่สุด กล่าวคือพระองค์ได้ทรงอาราธนาพระอาจารย์ดี วัดประดู่ จากหัวเมืองทางภาคตะวันออก และพระอาจารย์สี วัดพนัญเชิง จากกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพระเถระที่มีความรู้ดีปฏิบัติชอบ ให้มาอยู่จำพรรษาที่วัดภายในกรุงธนบุรี พร้อมทั้งทรงสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๑ และ ๒ ตามลำดับ จากนั้นก็ได้ทรงสถาปนาพระครูสุวรรณมธีรราชมหาบุญ (ขึ้น) ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๓ และในขณะเดียวกันก็ได้ทรงรับสั่งให้รวบรวมพระไตรปิฎก ตลอดจนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจากหัวเมืองต่าง ๆ เข้ามาไว้ภายในกรุงธนบุรี แต่อาณาจักรของพระองค์ดำรงอยู่ได้เพียง ๑๒ ปี ก็สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ พร้อมทั้งมีการสถาปนาอาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นมาดังกล่าวแล้ว

ส่วนการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พร้อมด้วยพระราชอนุชาคือสมเด็จพระราชวังบวร

มหาสุรสิงหนาท ทรงสถาปนาอาณาจักรกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ และพระองค์ได้เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีเมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ พร้อมทั้งได้ทรงจัดระบบการบริหารแผ่นดินเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จากนั้นพระองค์จึงได้ทรงหันมาปรับปรุงและทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งมีปัญหาบางประการ ตกทอดมาแต่สมัยอาณาจักรกรุงธนบุรีตอนปลาย กล่าวคือทรงมีพระบรมราชโองการโปรดให้ถอดยศสมเด็จพระสังฆราช (ชิน) วัดหงษ์ ลงมาเป็นพระธรรมนิรราชมุนี และโปรดให้สมเด็จพระสังฆราช (สี) พระพุทธอาจารย์และพระพิมลธรรม ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระบรมราชโองการให้ถอดยศ กลับดำรงสมณศักดิ์และตำแหน่งเดิมอีกต่อไป

สำหรับรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ยังคงเป็นไปในรูปแบบเดิม เช่นเดียวกับในสมัยอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี แต่ก็มีเค้าเงื่อนบางประการให้สังเกตได้ว่า มีการเปลี่ยนชื่อคณะคามวาสีฝ่ายซ้ายมาเป็นคณะเหนือ และคณะคามวาสีฝ่ายขวามาเป็นคณะใต้ ส่วนคณะอรัญญวาสีนั้นแม้จะมีจำนวนภิกษุลดน้อยลงไป แต่ก็มิได้เปลี่ยนชื่อเป็นอย่างอื่น สำหรับการเปลี่ยนชื่อคณะทั้งสองดังกล่าวนี้ จะมีขึ้นในสมัยอาณาจักรกรุงธนบุรีหรือในสมัยนี้ ด้วยสืบสนอยู่ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชยังได้ทรงตรากฎพระสงฆ์ออกมารวม ๑๐ ฉบับ เพื่อใช้เป็นมาตรการควบคุมหรือลงโทษแก่ภิกษุที่ขอบพระพตูล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นประจำ เพราะถ้าจะอาศัยคำฟ้องเพียงพระวินัยคงไม่สามารถควบคุมหรือลงโทษให้เลิกละความประพฤติดังกล่าวได้แต่อย่างใด

สิ่งสำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวถึงในที่นี้ คือการทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงปรารภขึ้นว่า พระไตรปิฎกที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรับสั่งให้รวบรวมมาจากเมืองนครศรีธรรมราชบ้าง หัวเมืองทางเหนือและกรุงกัมพูชาบ้างนั้น ยังมีความคลาดเคลื่อนอยู่มาก สมควรที่จะได้ประชุมทำสังคายนาพระไตรปิฎกกันใหม่ จากนั้นจึงได้โปรดให้พระมหาเถรานุเถระ ๒๑๔ รูป และราชบัณฑิต ๓๒ คน ประชุมทำสังคายนาพระไตรปิฎก เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอก พ.ศ. ๒๓๓๑ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์^(๑) การสังคายนาดำเนินไปจนถึงเดือน ๕ ปีกะกา พ.ศ. ๒๓๓๒ จึงแล้วเสร็จ จากนั้นจึงโปรดให้จารพระไตรปิฎกที่ทำการสังคายนาเรียบร้อยแล้วลงในใบลานและปิดทองที่บัพทั้งหมดยกกว่า พระไตรปิฎกฉบับทองที่บัพทั้งหมด ๓๕๔ คัมภีร์ คือพระวินัย ๔๐ คัมภีร์ พระสุต ๑๖๐ คัมภีร์ พระอภิธรรม ๖๑ คัมภีร์ และสังคหวัตถุ ๕๓ คัมภีร์ นับเป็นใบลานทั้งหมด ๓,๖๔๖ ผูก

(๑) ปัจจุบันคือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จราชสมบิตอยู่เป็นเวลา ๒๗ ปี และเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๓ จากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จขึ้นครองราชย์นับเป็นรัชกาลที่ ๒ แห่งราชวงศ์จักรี และเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ ส่วนการปกครองคณะสงฆ์ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๒ นี้ จะมีลักษณะแตกต่างอยู่บ้างก็ตรงที่ว่า เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ แล้ว ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระพนรัตน์ (มี) วัดราชบูรณะ ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พร้อมทั้งโปรดให้อารามนาไปสถิตอยู่ ณ วัดมหาธาตุ จนกลายเป็นประเพณีว่า วัดมหาธาตุ เป็นที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์ติดต่อกันมาจนถึง พ.ศ. ๒๓๙๔ ประเพณีนี้จึงเปลี่ยนแปลงไป^๔

การปกครองคณะสงฆ์ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๓ คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ มีการตั้งคณะกลางเพิ่มขึ้นมาอีกคณะหนึ่ง โดยแยกวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ทั้งที่เป็นพระอารามหลวงและอารามราษฎร์ ให้มาขึ้นตรงต่อคณะกลาง มีกรมหมื่นนุชิตธิเบศร์ วัดพระเชตุพน เป็นเจ้าคณะ ดังนั้นการปกครองคณะสงฆ์ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๓ นี้ จึงแยกออกเป็น ๔ คณะ คือ :-

๑. คณะกลาง มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในกรุงเทพฯ ทั้งหมด
๒. คณะเหนือ มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๓. คณะใต้ มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในภาคใต้ทั้งหมด
๔. คณะอรัญญวาสี มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ทั่วประเทศ เฉพาะวัดที่มุ่งเน้นหนักในด้านการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นหลัก

การปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงสุดมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประมุข ระดับต่ำลงมาแยกออกเป็น ๔ คณะ มีเจ้าคณะเป็นผู้รับผิดชอบ และระดับต่ำลงไปอีกจนถึงระดับวัดก็จะมีเจ้าคณะเป็นผู้รับผิดชอบลดหลั่นกันลงไปตามลำดับแต่คณะสงฆ์ทั้งหมดทั่วประเทศก็ต้องขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงเป็นองค์พระประมุขของประเทศเช่นเดียวกับในรัชสมัยก่อน ๆ ที่ผ่านมาแล้ว โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาและทรงทะนุบำรุงพระสงฆ์เป็นอย่างดีในทุก ๆ ด้าน

๔. เริง อรรถวิบูลย์ : ทำเนียบสมณศักดิ์สมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระราชาคณะ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร จัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธมาจารย์ จิตญาณมหาเถระ (วน วิจิตรกุล), ป. พิศนาคะการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๑, น. ๔-๑๕

กำเนิดธรรมยุต

การเปลี่ยนแปลงทางการปกครองคณะสงฆ์ครั้งสำคัญที่สุด ซึ่งเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี การเปลี่ยนแปลงในครั้งนั้นนับเป็นอุบัติการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ ซึ่งมีทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย หรือกล่าวอีกแง่หนึ่งก็มีทั้งด้านดีและด้านเสีย เพียงแต่จะยกด้านใดมาพิจารณาเท่านั้น

นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๖ เศษ และได้รับการยอมรับนับถือให้เป็นศาสนาที่มีความสำคัญที่สุดเคียงคู่กับอาณาจักรของชนชาติไทยมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๔๐๐ แม้จะมีการแยกออกเป็นคณะคามวาสี และอรัญญวาสี หรือแยกออกเป็น คณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ และคณะอรัญญวาสีในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี แต่ก็ยังเป็นเพียงการแยกคณะกันรับผิดชอบตามสายของการปกครองเท่านั้น มิได้แยกกันออกเป็นนิกายใดนิกายหนึ่งต่างหากออกไป กล่าวคือยังมีความสามัคคีเป็นอันเดียวกันสืบต่อมาโดยลำดับ

สาเหตุสำคัญที่สุดที่ทำให้คณะสงฆ์ ซึ่งเคยเป็นอันหนึ่งอันเดียวสืบต่อกันมายาวนานถึง ๕๖๗ ปีเศษ ต้องแยกกันออกเป็นสองฝ่ายหรือสองนิกายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ น่าจะเป็นผลพวงจากการเสด็จออกผนวชของเจ้าฟ้ามงกุฎ และการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี กล่าวคือ :-

เมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๔ ปีวอก จศก จุลศักราช ๑๑๔๖ (พ.ศ. ๒๓๖๗) เวลาเช้า ๔ โมง ๙ บาท เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งราชวงศ์จักรี ได้เสด็จออกทรงผนวช ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระอุปฌาย์คู่สวดคณะปรก ๕๐ รูป* พร้อมกันนี้มีราชวงศ์ชั้นสูงออกผนวชตามเสด็จเป็นภิกษุ ๑ รูป และสามเณร ๖ รูป คือ :-

๑. พระภิกษุพระองค์เจ้าอัมไพ

๒. สามเณรพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้านิลรัตน

๕. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่า ราชธานีวาส. สหธรรมิกสำนักวัดราชธานีวาส พิมพ์ถวายเป็นธรรมบรรณาการพระราชทานเป็นที่ระลึก ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, โรงพิมพ์มหาเมฆ ราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๙๙, น. ๒๒-๒๓

๓. สามเณรหม่อมเจ้าโต
๔. สามเณรหม่อมเจ้าบุตร
๕. สามเณรหม่อมเจ้าศิริ (สมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์)
๖. สามเณรหม่อมเจ้าดิถีขณา
๗. สามเณรหม่อมเจ้าศิริ ในพระเจ้าอัยการเธอ กรมหมื่นสุรินทรรักษ์

เมื่อพระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎทรงผนวชแล้วได้รับนามฉายาว่า วชิรณาโณ จากนั้นได้เสด็จไปประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุ และทรงทำอุปัชฌายวัตรแด่สมเด็จพระอุปัชฌาย์^(๑) อยู่เป็นเวลา ๓ วัน จึงเสด็จไปประทับอยู่ที่วัดสมอราย^(๒) เพื่อทรงปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพราะทรงตั้งพระทัยว่าจะทรงผนวชอยู่เพียงพรรษาเดียวเท่านั้น แต่ความตั้งพระทัยของพระองค์ก็มีเหตุให้ต้องเปลี่ยนแปลงไป และกลายเป็นผลพวงให้คณะสงฆ์แยกกันออกเป็น ๒ นิกายในโอกาสต่อมา กล่าวคือเมื่อพระองค์ทรงผนวชได้เพียง ๑๓ วันเท่านั้น ในวันเสาร์แรม ๗ ค่ำ เดือน ๔ นั้นเอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ทรงเริ่มพระประชวรติดต่อกันจนถึงวันพุธ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ ปีวอก จศก จุลศักราช ๑๑๔๖ (พ.ศ. ๒๓๖๗) พระองค์ก็ได้เสด็จสวรรคต โดยมิได้มีพระราชดำรัสสั่งมอบเวนราชสมบัติให้แก่ผู้ใด

ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระประชวรอยู่นั้น พระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎได้เสด็จจากวัดสมอรายไปประทับอยู่ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และเสด็จเข้าไปในที่ทรงพระประชวรนั้นทุกวัน โดยประทับอยู่ที่พระแท่นทรงเครื่อง ซึ่งอยู่เคียงกันกับพระแท่นที่ทรงศีล ในพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน องค์ตะวันออก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคตในที่นั้น เมื่อเวลาเสด็จสวรรคตนั้น พระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎทรงพระกระแสงจนประชวรลมวูบไม่รู้สติพระองค์ ตกลงมาจากพระแท่น ต้องประคองพระองค์กลับออกมาภายนอก

เมื่อแผ่นดินว่างพระมหากษัตริย์ลงในลักษณะเช่นนี้ ตามโบราณราชประเพณีที่ถือปฏิบัติกันอยู่ในขณะนั้น พระเจ้าฟ้ามงกุฎย่อมอยู่ในฐานะที่จะเสด็จขึ้นครองราชย์ เพราะทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าราชโอรสพระองค์ใหญ่ในสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี

(๑) สมเด็จพระสังฆราช (ตอน) วัดมหาธาตุ

(๒) ปัจจุบันคือ วัดราชาธิวาสวิหาร สมัยนั้นพระธรรมวโรจน์ เป็นเจ้าอาวาส

๖. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๒๔

พระอัครมเหสีในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่ในขณะนั้นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ แม้จะมีได้ประสูติแต่พระอัครมเหสี แต่ก็ทรงเป็นพระองค์เจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และทรงเจริญพระชันษามากกว่า พระเจ้าฟ้ามงกุฎถึง ๑๗ ปี ในช่วงตอนปลายรัชสมัยของรัชกาลที่ ๒ ก็ได้ทรงบังคับบัญชาราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณทุกอย่าง ทำให้พระราชวงศ์และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ เคารพนับถือและยำเกรงมาก นอกจากนี้พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่กว่านี้ก็ไม่มี ที่ประชุมของพระราชวงศ์และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่จึงมีความเห็นร่วมกันว่า ถ้าจะมุ่งถึงความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ ย่อมเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะถวายราชสมบัติแก่กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ แต่ในขณะเดียวกันนี้ที่ประชุมก็ยังคลงแคลงใจอยู่ว่า พระเจ้าฟ้ามงกุฎที่ทรงผนวชอยู่นั้นจะทรงปรารณาราชสมบัติหรือไม่ สมควรที่จะให้คนไปทูลถามเพื่อให้ได้ความชัดเจนเสียก่อน

เมื่อพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงทราบความประสงค์ของที่ประชุมเช่นนั้น พระองค์จึงได้ทรงปรึกษากับเจ้าฟ้ากรมขุนอิศราบุรีจักษ์ พระเจ้าน้าพระองค์เล็ก พระเจ้าน้าพระองค์นี้เสนอว่า ควรจะคิดเอาราชสมบัติ แต่เมื่อทรงไปปรึกษากับกรมหมื่นนุฑิตชิโนรส ซึ่งทรงเป็นพระปิตุลา ที่ทรงผนวชอยู่ ณ วัดพระเชตุพน และกรมหมื่นเดชอดิศร พระเชษฐา ทั้งสองพระองค์ทรงคัดค้านว่า ไม่ใช่ว่า อย่าหวั่นราชสมบัติดีกว่า” เมื่อเป็นเช่นนั้นพระเจ้าฟ้ามงกุฎจึงตรัสตอบแก่คนที่มาทูลถามว่า จะทรงผนวชต่อไป จากนั้นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ จึงได้เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงมีพระปรมาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ นับเป็นรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี

ส่วนพระเจ้าฟ้ามงกุฎเมื่อได้ตัดสินใจพระทัยแน่วแน่แล้ว จากนั้นจึงได้เสด็จกลับไปประทับอยู่จำพรรษา ณ วัดสมอราย ได้ทรงปฏิบัติและบำเพ็ญกัมมัฏฐานภาวนาอย่างจริงจังตลอดพรรษา ทำให้ทรงทราบเสร็จสิ้นจนสุดทางที่จะศึกษาต่อไปอีกได้ จึงได้เสด็จย้ายไปประทับอยู่ ณ วัดพลับ^(๑) ซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญและเชี่ยวชาญในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานอีกแห่งหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้เสด็จไปทรงศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามวัดต่างๆ ที่ทรงทราบว่ามีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทำให้ทรงทราบลัทธิอาจารย์ต่าง ๆ มากมาย และทรงปฏิบัติได้อย่างคล่องแคล่ว จนสิ้นสุดทางที่จะหาอาจารย์มาบอกเล่าต่อไปอีกได้

๗. สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส : ความทรงจำ, สำนักพิมพ์แพรวพินทยา, พ.ศ. ๒๕๑๔, น. ๖๓

(๑) ปัจจุบันคือ วัดราชสิทธาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

พระเจ้าฟ้างุ้มกุฎทรงดำริว่า พระองค์ทรงผนวชมุ่งต่อผลอันจะพึงได้ ก็อยากจะให้ได้ผลอันนั้นตลอดถึงที่สุด แต่เมื่อได้ทราบลัทธิสมัยเหล่านั้นหมดแล้ว ลัทธิบางอย่างกลับเป็นแต่เพียงวิธีที่อาจารย์ถือต่อ ๆ กันมา หาใช่ทางที่จะให้ถึงประโยชน์อันพึงปรารถนานั้นไม่ เมื่อได้ถามถึงมูลรากของวิธีลัทธิทั้งปวง อาจารย์เหล่านั้นก็ไม่สามารถตอบให้เข้าใจได้ ถ้าการประพาศิพรมจรรย์จะหยุดอยู่เพียงแค่นี้ ก็จะเป็นการที่ทำอะไรเสมอเหมือน ๆ กันวนเวียนอยู่ ไม่ได้ความรู้หรือคุณธรรมอะไรขึ้นไปอีก เป็นที่ควรเบื่อหน่าย ย่อมเป็นการสมควรที่จะกลับไปศึกษาพระปริยัติธรรมอันเป็นส่วนแห่งคัมภีร์ ซึ่งจะเป็นทางให้ยังรู้ถึงต้นเหตุแห่งลัทธิต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริง

ภายหลังจากที่ทรงดำริเช่นนี้แล้ว ในพรรษาที่ ๒ พระเจ้าฟ้างุ้มกุฎจึงเสด็จกลับไปประทับอยู่จำพรรษา ณ วัดมหาธาตุ พร้อมทั้งทรงศึกษาพระปริยัติธรรมอันเป็นส่วนแห่งคัมภีร์อย่างจริงจัง เมื่อทรงมีความรู้เชี่ยวชาญและแตกฉานในพระปริยัติธรรมเป็นอย่างดีแล้ว จึงได้เสด็จเข้าไปแปลหนังสือ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ภายในพระบรมมหาราชวัง เจาะเบื้องพระพักตร์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และที่ประชุมของสมเด็จพระราชาคณะตลอดจนพระราชาคณะผู้ใหญ่ มีสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ ทรงเป็นประธาน ปรากฏว่า พระองค์ทรงแปลผ่านได้เปรียญ ๕ ประโยค จึงได้ทรงหยุดอยู่แค่นั้น แม้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงรับสั่งให้แปลต่อไปอีก แต่ก็ได้ทูลถวายพระพรว่า ไม่ได้หวังต่อลาภสักการะหรือยศศักดิ์อันใด ที่เข้ามาแปลถวายนี้ก็เพื่อจะให้สมพระราชหฤทัยประสงค์ที่จะทรงฟัง ก็ได้แปลถวายถึง ๒ ประโยคแล้ว ขอพระราชทานงดไว้อย่าให้ต้องแปลต่อไปอีก อันจะเป็นเหตุให้ท่านทั้งปวงเห็นว่าเกินกุณานุกรปไป

เมื่อได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมจนมีความรู้เชี่ยวชาญ และแตกฉานเพิ่มมากขึ้น โดยลำดับ พระเจ้าฟ้างุ้มกุฎทรงเกิดความเลื่อมใสพระราชหฤทัยว่า วัตรปฏิบัติและอาจารย์สมัย ซึ่งได้นำสั่งสอนกันสืบ ๆ มานี้ เคลื่อนคลาคลางเหินและหายบหายออกไปเป็นอันมาก ดูประหนึ่งว่าจะมีรากเง้ามอดอันเน่าคุดเสื่อมสูญไปเสียแล้ว จึงเกิดความรู้สึกแค้นเคืองน้อยน้อยพระราชหฤทัยในการที่จะประพาศิพรมจรรย์สืบไป แต่อย่างไรก็ตาม พระเจ้าฟ้างุ้มกุฎก็ยังทรงอยู่จำพรรษา ณ วัดมหาธาตุ จนได้ ๕ พรรษา นับแต่ทรงผนวช

ต่อมาเวลากลางวัน ๗ แห่ง พระเจ้าฟ้างุ้มกุฎได้เสด็จเข้าไปปรารหมกลางวันในพระอุโบสถวัดมหาธาตุและทรงตั้งสังกักริยาฐานบุรุษแต่สาสนาภิรักษ์เทพยดาด้วยรูปเทียนมาลา ทั้ง ๔ ทิศ ๔ ทิศ ว่า :-

ข้าพเจ้านี้อุทิศต่อพระผู้มีพระภาคย์ ออกบวชด้วยความเชื่อความเลื่อมใส มิได้เพ่ง

ต่ออำมิสสิ่งหนึ่งสิ่งใด มีลาภยศความสรรเสริญ เป็นต้น ถ้าวงศ์บรรพชาอุปสมบทที่เนื่องมา แต่พระสุคตทศพล ยังมีอยู่เหลืออยู่ในประเทศใดทิศใด ขอให้ได้ประสบดาไดยืนข่าวให้ได้ใน ๓ วัน ๗ วัน ถ้าไม่เป็นดังนั้น ข้าพเจ้าก็จะเข้าใจว่า ศาสนวงศ์นั้นสิ้นแล้ว จะสึกเป็นฆราวาส ไปรักษาศีลห้าศีลแปดตามสมควร "

ครั้นเวลาล่วงไปได้ประมาณ ๒ หรือ ๓ วัน มีพระเถระชาวรามัญรูปหนึ่งชื่อว่า พระชาย พุทธวิไล อุปสมบทมาแต่เมืองมอญ แต่มาอยู่จำพรรษาที่วัดบวรมงคล (เขต บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ในปัจจุบัน) พระเถระรูปนี้เป็นผู้ฉลาดในพระวินัยและรู้ พระพุทธพจน์เป็นอย่างดี ได้เดินทางไปเข้าเฝ้าพร้อมทั้งได้ทูลชี้แจงเรื่องศาสนวงศ์ พรรณา ถึงคำมูลแห่งสีมาวิบัติ แสดงเรื่องสีมาที่ถือว่าได้ทำถูกต้องด้วยวินัยบัญญัติ และทางปฏิบัติ วินัยวัตร เป็นต้น เมื่อพระเจ้าฟ้ามงกฎทรงสอบสวนเห็นว่าถูกต้อง และทรงเกิดความเลื่อมใสในทางวัตรปฏิบัตินั้น พร้อมทั้งได้ทรงรับเอาวินัยวงศ์นั้นมาเป็นข้อปฏิบัติสืบมา

ในปีจอ เอกศก จุลศักราช ๑๑๙๑ (พ.ศ. ๒๓๗๒) พระเจ้าฟ้ามงกฎจึงเสด็จไปอยู่ จำพรรษา ณ วัดสมอราย เป็นการถาวร พร้อมทั้งทรงเริ่มทำการสอบสวนหลักฐานต่าง ๆ ตั้งต้นแต่ให้หุดสีมาวัดสมอรายขึ้นมาทอพระเนตรเห็นว่านิมิตที่เป็นสีมานั้นเล็กไปไม่ได้ขนาด ก็เป็นข้อที่ตั้งแห่งความสงสัยไปจนถึงวิธีสมมติสีมาว่า จะปฏิบัติมากไปด้วยประการต่าง ๆ เมื่อ มาพบสีมาวิบัติขึ้นแห่งหนึ่งเช่นนั้นแล้ว ทำให้สงสัยสีมาอื่น ๆ ต่อไป จนถึงสงสัยว่าอุปสมบท กรรมจะไม่บริสุทธิ์บริบูรณ์ เมื่ออุปสมบทกรรมไม่บริสุทธิ์แล้ว รากเง้าที่สืบศาสนวงศ์มาก็ จะเป็นอันนำไปเสียด้วย จากนั้นพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทรงหาความบริสุทธิ์ ให้ต้องแท้ จึงได้จัดหาแพมาจอดที่หน้าวัด สมมติขึ้นเป็นโบสถ์น้ำ นิมนต์พระเถระและพระ สงฆ์จำนวน ๑๔ รูป ที่ได้รับการอุปสมบทมาแต่กัลยาณสีมา มาทำอุปสมบทกรรมให้ แก่พระองค์ในโบสถ์แพซึ่งเป็นนทีสีมานั้นอีกครั้งหนึ่ง โดยมีพระสุนทรมุณี (ชาย พุทธวิไล) วัดบวรมงคล เป็นพระอุปัชฌาย์

เมื่อพระเจ้าฟ้ามงกฎทรงมีความมั่นใจพระทัยว่าได้รับการอุปสมบทอย่างถูกต้องในปี พ.ศ. ๒๓๗๒ ณ โบสถ์แพนั้นแล้ว จากนั้นพระองค์ก็ได้ทรงเริ่มประกาศพระหมจรวิไให้ บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ทรงอนุเคราะห์แก่กุลหัตถ์ด้วยธรรมิกถาและอนุศา-

๘. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่า ราชวิลาส สหธรรมิกสำนักวัดราชวิลาส พิมพ์ถวายเป็นธรรมบรรณาการพระราชทานเป็นที่ระลึก ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๙๙, น. ๒๙-๓๐

สโนวาทินธัมมัสสวนกาล ประดิษฐานวงศ์ธรรมยุตต์ให้รุ่งเรืองแพร่หลายขึ้น^๙ ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พร้อมกันนี้คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายก็เริ่มครองจีวรคลุมแหวกแขนขวาออกทางอกตามแบบอย่างพระรามัญไปด้วย ในขณะที่คณะสงฆ์เดิมซึ่งถูกเรียกว่า มหานิกาย นั้นครองจีวรแบบห่มตอง ลักษณะการนุ่งห่มจีวรของคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายจึงแตกต่างกันตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ตั้งพระเจ้าฟ้ามงกุฎเป็นพระราชาคณะ แต่ไม่พบหลักฐานแน่นอนว่า ตั้งในปีใดและมีราชทินนามอย่างไร พร้อมกันนี้ก็มิได้เสียวิพากษ์วิจารณ์แพร่หลายออกไปว่า คนที่ไปวัดสมอรายนั้นต้องการยกย่องพระเจ้าฟ้ามงกุฎทางการเมือง ฯลฯ จนความข้อนี้ทราบไปถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงรำคาญที่มีคำกล่าวเช่นนั้น จึงได้ทรงปรึกษากับสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ แต่ครั้งยังดำรงฐานันดรศักดิ์ที่พระยาศรีพิพัฒน์ จากนั้นจึงโปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์พระเจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นเสมอเจ้าคณะรองและโปรดให้เชิญเสด็จมาครองวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งอยู่ภายในกำแพงวัง (วัดสมอรายอยู่นอกกำแพงวัง) เมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนยี่ ปีมอก อัฐศก จุลศักราช ๑๑๙๔ ตรงกับวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙ พระเจ้าฟ้ามงกุฎจึงได้เสด็จจากวัดสมอรายไปประทับอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร พร้อมด้วยพระเถระเป็นคณะที่ปรึกษาอีก ๙ รูป^{๑๐} คือ :-

๑. พระพรหมสรเถระ คือ พระญาณรักขิต (สุข) วัดบรมนิวาส ต่อมาลาสิกขาไปรับราชการมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาธรรมการบดี
๒. พระธัมมสิริเถระ คือ พระเทพโมลี (เอี่ยม) วัดเครือวัลย์
๓. พระพุทธสิริเถระ คือ สมเด็จพระวันรัต (ทับ) วัดโสมนัสวิหาร
๔. พระปัญญาอัคคเถระ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
๕. พระธัมมรักขิตเถระ คือ พระครูปลัดทิต วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาลาสิกขาไปรับราชการมีบรรดาศักดิ์เป็นพระศรีภูริปรีชา

๙. พรายสิงห์ (นามแฝง) : กำเนิดธรรมยุตต์และมหานิกาย พิมพ์ครั้งที่ ๓, โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, พ.ศ. ๒๕๔๙, น. ๕๐

๑๐. เสวียน ฤๅมพาวาส : สมเด็จพระสังฆราช สมัยจักรีวงศ์, สำนักพิมพ์ร่วมสาสน์, เทพนมิตการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๐๘, น. ๑๗๓-๑๗๔

๖. พระโศภิตเถระ คือ พระศรีวิสุทธิวงศ์ (พิทักษ์) ต่อมาลาสิกขาไปรับราชการ มีบรรดาศักดิ์เป็น พระยาศรีสุนทรโวหาร
๗. พระพุทธสันตเถระ คือ พระอมรโมลี (ลบ) วัดบุปผาราม
๘. พระปุลสเทวเถระ คือ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุลสเทวมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
๙. พระสุวัฑฒเถระ คือ พระปลัดเรือง วัดบวรนิเวศวิหาร

เมื่อพระเจ้าฟ้างุ้มกุญพร้อมด้วยพระเถระคณะที่ปรึกษากิจดังกล่าว เสด็จไปประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระองค์ได้ทรงวางระเบียบธรรมยุติกนิกายให้รัดกุมขึ้น ทำให้มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นจำนวนพระสงฆ์ของธรรมยุติกนิกายก็มีเพิ่มมากขึ้นและขยายออกไปสู่วัดต่าง ๆ อีกหลายวัด รูปแบบการครองจีวรอย่างพระมอญที่คณะธรรมยุติกนิกายนิยมถือปฏิบัติก็พลอยแพร่หลายออกไปตามลำดับ ทำให้คณะสงฆ์ดั้งเดิมที่ถูกเรียกว่ามหานิกายเกิดความอึดอัดใจไม่ใช่น้อย แม้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงวิตกในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน แต่ก็มีได้ทรงรับสั่งหรือชักท้วงอันใดออกไปให้เป็นทีกระทบกระเทือนแต่พระเจ้าฟ้างุ้มกุญ จนเวลาใกล้เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีรับสั่งเฉพาะกับสมเด็จพระยาเดชาดิศรว่า :-

กรุงศรีอยุธยาสงมา ๓ รัชกาลเข้าทั้งประจุบันนี้ ได้ทรงเคยเห็นพระสงฆ์มุ่งสบงหมั่มจีวรเป็นลูกบวบด้วยกันทั้งสิ้น แต่พระพม่ารามัญครองผ้าผืนกับภิกษุของเรา จึงเรียกว่าพระมอญ เดียวนี้พระไทยก็หมั่มผ้าเป็นมอญ ทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้าฉันเกล้าฉันกระหม่อมยังเสด็จอยู่ ก็คงจะได้ว่ากล่าวกันให้เห็นว่าควรไม่ควรมานานมาแล้ว แต่พระองค์กลัวจะเป็นบาปเป็นบุญเป็นคุณเป็นโทษ พระสงฆ์จะแตกร้างกันไป จึงมิได้ว่ากล่าว แต่พระราชหฤทัยนั้น โปรดอย่างบูรณอย่างเดียว ถ้าสืบไปเบื้องหน้า ภิกษุไทยซึ่งหมั่มผ้าเป็นมอญนั้น สูญไป ทรงเห็นว่าจะควรกับศรีอยุธยา ถ้ากลับมากขึ้นด้วยเหตุอันใดอันหนึ่งก็จะเสียพระนามว่า เป็นเมืองมอญเมืองพม่าเสียแต่ครั้งนั้น ให้สมเด็จพระยาเดชาดิศร นำความนี้ไปทูลกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ซึ่งเป็นพระบรมญาติผู้ใหญ่ ทรงไว้ซึ่งผ้ากาสาขาวพัตร ทั้งรู้พระสัทธิธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นอันมาก แล้วก็เป็นภิกษุศรีอยุธยา พระราชทานจีวรผืนหนึ่งให้ไปถวาย มีคำสั่งว่าถ้าครองได้ก็ให้ถวาย ถ้าไม่รับก็ให้เอากลับคืนมา "

๑๑. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : เรื่องวัดสมอลาฬ อันมีนามว่า ราชวิลาส, สหธรรมิกสำนักวัดราชวิลาส พิมพ์เป็นธรรมเนียมบรรณาการพระราชทานเป็นที่ระลึก ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๙๙, น. ๔๒

กรมหมื่นปรมาณูชิตชินโรต จะได้ทรงดำเนินการให้เป็นไปตามรับสั่งหรือไม่อย่างไรไม่เป็นที่ปรากฏ แต่พระเจ้าฟ้ามงกุฎได้ทรงทำสารสาธการถวายฉบับหนึ่งว่า :-

แต่ก่อนเมื่อแรกทรงผนวชเป็นภิกษุหนุ่ม กำลังยังตั้งนำหาความรู้วินัยสิกขา ไปคบหา กับพระสงฆ์พวกศึกษาข้างคิดเลียดไปต่าง ๆ ได้ฟังท่านพูดกันว่า หม่อมอย่างรามัญ เห็นถูกต้องด้วยเหตุต่าง ๆ ก็พลอยเห็นไปด้วย แต่ยังมีได้ทรงเอง ครั้นภายหลังพระสงฆ์อื่น ๆ ท่านหม่อมเข้าไปในพระราชวัง เป็นรับสั่งตามเลย ๆ ไปมิได้มีรับสั่ง ก็พลอยดีใจไปว่าทรงพระกรุณาโปรดให้ถือตามชอบใจ จึงพลอยทำตามโดยรักไปข้างทางสิกขา หาได้นึกมาถึงพระเกียรติยศและการแผ่นดินเป็นสำคัญแข็งแรงดังทรงพระราชดำริห์ครั้งนี้ไม่เลย ถ้านึกได้แต่ครั้งนั้นก็เห็นจะมีได้ประพุดติมาดังนี้ อนึ่ง เมื่อครั้งนั้นก็เป็นแต่ศิษย์พระสงฆ์อนุจรอยู่ ๕-๖ องค์ ไม่ทราบว่าจะมีศิษย์หา มากมายไป ครั้นไปอาไศรยพึ่งพระบารมีที่ทรงชุบเลี้ยงบริสัชยจึงมากขึ้น จึงคิดเห็นบ้างว่าจะประพุดติหม่อมอย่างรามัญ ไม่สมควรแก่เกียรติยศและประเพณีพระนคร แต่การเลยมานานแล้วก็กระดากอยู่แลไม่มีผู้ใหญ่บังคับบัญชาเป็นที่อ้างก็เกรงใจศิษย์หาพวกพ้องที่ประพุดติเหมือนกันนั้นอยู่ ครั่งนี้ได้รับสั่งในกรมเป็นที่อ้างก็ยินดีจะประพุดติตามพระราชประสงค์ สนองพระเดชพระคุณมิให้มีความรำคาญเคืองพระบรมราชอัธยาไศรย พระเดชพระคุณเป็นที่ล้นพ้น ชีวตรอยู่ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

อนึ่ง จะได้เป็นสามัคคีคารวด้วยพระราชาคณะผู้ใหญ่ต่อไปในเบื้องหน้าด้วย

พระราชปฏิญาณนี้ ลงวันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ ปีมะจิด ไทยศก จุลศักราช ๑๒๑๒ (พ.ศ. ๒๓๕๓)^{๑๒}

เมื่อทรงทำปฏิญาณเช่นนี้แล้ว พระเจ้าฟ้ามงกุฎและคณะสงฆ์ทั้งหมดในคณะธรรมยุติกนิกาย ได้ทรงปฏิญาณยอมเลิกหม่อมอย่างพระมอญ คือกลับมาครองจีวรแบบเดียวกับคณะสงฆ์ดั้งเดิมที่ถูกเรียกว่ามหายานิกายอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็เกินไปเพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น ประมาณ ๑ ปีเท่านั้น เพราะในปีต่อมาคือ พ.ศ. ๒๓๕๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็ได้เสด็จสวรรคต พร้อมกันนี้พระเจ้าฟ้ามงกุฎก็ได้ทรงลาผนวชออกมามีเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ บรรดาราชากษัตริย์ ในวันเพ็ญวิสาขบูชาวันมี ปีกุนตรีศก จุลศักราช ๑๒๑๓ (พ.ศ. ๒๓๕๔) ตามคำทูลอาราธนาของพระราชวงศ์และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ ทรงมีพระปรมาภิไธยว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี และในวันที่ทรงลาผนวชนั้นเองพระองค์ได้ทรงประกาศแต่พระสงฆ์ทั้งปวงว่าการที่จะหม่อมอย่างไรวินั้นแล้วแต่ความพอใจ มิได้ทรงรังเกียจแต่ถือว่าเป็นความสำคัญ

๑๒. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, ๔๒-๔๔

อันใด^{๑๓} เมื่อเป็นเช่นนี้คณะสงฆ์ในคณะธรรมยุติกนิกายทั้งหมด จึงได้หันกลับมาครองจีวรคลุมแหวกแขนขวาออกทางอกเช่นเดียวกับพระสงฆ์มอญสืบต่อมาตราพบเท่าปัจจุบัน

บทสรุป

การปกครองคณะสงฆ์ไทยเริ่มตั้งแต่สมัยอาณาจักรกรุงสุโขทัย ประมาณพ.ศ. ๑๘๐๐ เป็นต้นมา ล้วนแต่ได้ประเพณีดีมีนัยอยู่ในหลักที่สำคัญที่สุดทั้งของฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักร ๓ ประการเสมอเหมือนกันมาโดยลำดับ กล่าวคือ :-

๑. พยายามประพฤติปฏิบัติตนให้เคร่งครัดตามพระธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้
๒. พยายามประพฤติปฏิบัติตนตามกรอบของจารีตประเพณีอันดีงามของสังคม
๓. พยายามประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบแห่งกฎหมายของบ้านเมือง

แม้ในบางยุคบางสมัยจะมีการแบ่งแยกคณะสงฆ์ออกเป็นคณะคามวาสีและคณะอรัญญวาสี หรือคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะอรัญญวาสีและคณะคามวาสีฝ่ายขวา หรือแยกออกเป็นคณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้และคณะอรัญญวาสี เป็นต้น แต่ก็เพียงการแบ่งแยกอำนาจหน้าที่กันรับผิดชอบตามสายการปกครอง ซึ่งจะทำให้เกิดความคล่องตัวและเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการปกครองคณะสงฆ์มากขึ้นเท่านั้น มิใช่เป็นการแบ่งแยกกันออกเป็นนิกายจนเป็นนานาสังวาส ไม่สามารถทำสังฆกรรม เช่น อุโบสถกรรม อุปสมบทกรรม เป็นต้น ร่วมกันได้ คณะสงฆ์ทุกคณะยังคงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีความเป็นอยู่เสมอเหมือนกัน (สมานสังวาส) พร้อมทั้งขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราชที่ทรงเป็นประมุขสูงสุดของฝ่ายศาสนจักรในแต่ละยุคแต่ละสมัยมาโดยลำดับ

การคณะสงฆ์เริ่มส่อเค้าให้เห็นว่า จะต้องแบ่งแยกกันออกเป็น ๒ ฝ่าย หรือ ๒ นิกาย เมื่อกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ได้เสด็จเล็งถวัลยราชสมบัติ บรรดาราชภิเษก ขึ้นเป็นรัชกาล ที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี ในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ พร้อมกับการตัดสินใจอย่างแน่วแน่ของพระเจ้าฟ้ามงกุฎว่า จะทรงผนวชอยู่ต่อไป แต่ต่อมาอีกประมาณ ๕ ปี คือ พ.ศ. ๒๓๗๒ เค้าแห่งความแบ่งแยกดังกล่าวก็เริ่มปรากฏเด่นชัดขึ้น เมื่อมีพระสงฆ์จำนวนหนึ่งเรียกชื่อคณะของตนเองว่า ธรรมยุติกนิกาย ได้เริ่มประกาศพรหมจรรย์และให้การบรรพชาอุปสมบทตามรูปแบบที่กำหนดขึ้นใหม่ด้วยมีความเห็นว่า ถูกต้องที่สุดตามหลักของพระ

๑๓. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๔๔

วินัยตามที่ได้ศึกษาและสอบสวนมาเป็นอย่างดีแล้ว

ในขณะเดียวกันนี้ คณะสงฆ์ดั้งเดิมซึ่งเป็นพระสงฆ์ส่วนใหญ่ของประเทศอยู่ในขณะนั้น ที่พากันประพฤติปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้อย่างเคร่งครัดสืบ ๆ กันมา จนก่อให้เกิดคุณูปการหลากหลายแก่ประเทศชาติและพระศาสนามาเป็นเวลาอันยาวนานถึง ๕๗๒ ปีเศษ ได้ถูกตั้งชื่อให้ใหม่ว่า มหานิกายพร้อมกันนี้ก็ถูกตั้งข้อสังเกตว่า น่าจะมีรากเง้ามูลแห่งการสืบศาสนวงศ์อันนำสู่เสื่อมสูญไปเสียแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้นคณะสงฆ์ในสยามประเทศจึงต้องแบ่งแยกกันออกเป็น ๒ นิกาย จนถึงขนาดจะทำให้สังฆกรรม เช่น อุโบสถกรรมและอุสสมบทกรรม เป็นต้น ร่วมกันไม่ได้ หรือหากมีเหตุจำเป็นจนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ที่จะทำให้พระสงฆ์ทั้ง ๒ นิกายนี้ต้องเข้าร่วมประชุมทำสังฆกรรมร่วมกัน เช่น อุสสมบทกรรม เป็นต้น คณะสงฆ์อีกนิกายหนึ่งก็จะต้องทำสังฆกรรมนั้นซ้ำใหม่อีกครั้งหนึ่ง เรียกตามภาษาของพระวินัยว่า ทัพพีกรรม โดยคณะสงฆ์ฝ่ายที่ทำสังฆกรรมซ้ำใหม่นั้นคิดว่า สังฆกรรมที่ทำร่วมกันระหว่างพระสงฆ์ ๒ นิกายนั้น ไม่บริสุทธิ์ เพราะพระสงฆ์อีกคณะหนึ่งมีความเป็นอยู่และรูปแบบอีกหลายอย่างแตกต่างกัน จะทำสังฆกรรมร่วมกันไม่ได้

แต่อย่างไรก็ตาม การที่คณะสงฆ์ต้องแบ่งแยกกันออกเป็น ๒ ฝ่าย หรือ ๒ นิกายนี้ อาจเกิดมาจากการประพฤติปฏิบัติตนย่อหย่อนไปจากพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จนไม่สามารถจะประพฤติพรหมจรรย์อยู่ร่วมกันต่อไปอีกได้ หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจมีเป้าหมายบางประการอยู่เบื้องหลัง ล้วนแต่เป็นประเด็นที่สามารถหยิบยกขึ้นมาพิจารณากันได้ทั้งสิ้น หรืออาจพิจารณาว่าเป็นเรื่องดีและเสียก็ได้ ดังเช่น :-

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งเป็นพระมหาเถระในคณะธรรมยุติกนิกาย มีเกียรติประวัติ ความคงแก่เรียน และได้ปฏิบัติศาสนกิจเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ประเทศชาติและพระศาสนาโดยอเนกประการ ดังเป็นที่ประจักษ์กันเป็นอย่างดีมาตราบเท่าปัจจุบัน ท่านได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการที่คณะสงฆ์จำเป็นต้องมีหลายนิกายว่า :-

ถ้าการถือการปฏิบัติเป็นแบบเดียวกันจริงแล้ว จะเป็น ๒ นิกาย หรือ ๕ นิกายดังที่เป็นอยู่เวลานี้ได้อย่างไร ที่มีมหานิกายบ้าง ธรรมยุติกนิกายบ้าง รามัญนิกายบ้าง และเป็นจีนนิกาย อาณานิิกายบ้าง ซึ่งเข้ากันไม่ได้ก็เพราะถือลัทธิวิธีและปฏิบัติไม่เป็นแบบเดียวกัน เพราะความเข้าใจในพระวินัยและนิยมต่างกัน ถ้าจะพยายามรวมนิกายให้เป็นอันเดียวกัน ก็จะกลายเป็นเหมือนพยายามแยกนิกาย คือพวกที่เข้ากันได้ก็จะเป็นอีกนิกายหนึ่ง ซึ่งจะเข้ากันไม่ได้กับพวกที่นิยมถือลัทธิวิธีและปฏิบัติตามที่ตนนิยมมาเดิม

อนึ่ง การมีบรรพชิตหลายนิกาย หาใช่เป็นเหตุแตกสามัคคีไม่ กลับจะต่างเป็นเครื่องเทียบเคียงสนับสนุนให้กันและกันปฏิบัติเคร่งครัดตามหลักที่ตนนับถือยิ่งขึ้น ดีกว่ามีแต่นิกายเดียวซึ่งไม่มีนิกายอื่นเป็นเครื่องเทียบเคียงฯ ถ้าหากมีบรรพชิตหลายนิกายเป็นเหตุให้ประชาชนแตกสามัคคีกันจริงแล้ว การมีพลเมืองหลายเหล่า เช่น มีทหารหลายเหล่า มีข้าราชการพลเรือนหลายเหล่า มีราษฎรหลายเหล่า บางพวกเป็นชาวนา บางพวกเป็นชาวสวน บางพวกเป็นกรรมกร บางพวกเป็นพ่อค้า เป็นต้น แยกกันออกไปตามความรู้ความสามารถและความนิยม มิเป็นเหตุแตกสามัคคีกันหมดหรือ ข้อนี้หาเป็นเช่นนั้นไม่ ผู้ประพจน์ทำลายหมู่คณะ ทุจริตต่อหน้าที่ของตนต่างหากเป็นผู้แตกสามัคคี แม้จะเป็นกรรมกรด้วยกัน เป็นทหารด้วยกัน เป็นบรรพชิตนิกายเดียวกัน ก็จำต้องแตกแยกกันอยู่เอง ฯ

บรรพชิตก็ตาม คฤหัสถ์ก็ตาม เมื่อมีจำนวนมาก ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่จะแบ่งเป็นหลายนิกาย หลายเหล่า ตามความรู้ความสามารถและความนิยมของคนนั้น ๆ แม้ในนิกายเดียวกัน ในเหล่าเดียวกัน ตลอดถึงในครอบครัวเดียวกัน ก็ยังต่างกันตามความสามารถ ตามหน้าที่และความนิยม แต่ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนให้เต็มความสามารถ ไม่ทุจริตต่อหน้าที่แล้ว ก็สามัคคีกันได้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงต่างนิกายจะไม่สามัคคีกัน แม้คฤหัสถ์กับบรรพชิตปฏิบัติผิดกันไกล แต่ต่างทำหน้าที่ของตนให้ดีโดยสุจริตแล้ว ก็สามัคคีกันได้ ไม่ต้องวิวาทกันและดูหมิ่นกัน ฯ”

พระเทพวิสุทธิเมธี (เจีย เขมโก ป.ธ.๙) วัดพระเชตุพน ซึ่งเป็นพระเถระที่มีความรู้แตกฉานในพระวินัยปิฎกเป็นอย่างดี และได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการฝ่ายพระวินัยปิฎก ในการแปลพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้ให้ทรงสนทนากับการแยกตัวออกไปเป็นนิกายต่าง ๆ ว่า ประวัติศาสตร์ย่อมเป็นพยานแสดงให้เห็นรูปร่างของการเกี่ยวข้องกับลัทธิศาสนาเป็นอย่างดี คือว่าเกือบไม่มีศาสนาหรือลัทธิใด ๆ ในโลก ที่จะทรงความเป็นหนึ่งอยู่ได้ ในเมื่อศาสตราจารย์เจ้าลัทธินั้น ๆ ล่วงลับไปแล้ว และรัฐธรรมนูญก็ยังรับรองความชอบธรรมของชุมชนชนในเรื่องลัทธิศาสนา สุดแต่ใครจะสมัครใจนับถือเท่าที่ไม่ขัดแก่กฎหมายบ้านเมือง”

ส่วนพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายอีกหลายรูป มี พระพรหมมุนี (ขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสุพจนมุนี : ผิน สุวโจ) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น ได้ให้ทรงสนทนากับการแยกตัวออกเป็นนิกายต่าง ๆ ว่า ความเป็นไปของศาสนานั้น ในศาสนาหนึ่งมีหลาย

๑๔. แฉลงพระธรรมนูญ เล่ม ๒๒, พ.ศ. ๒๔๗๗, น. ๖๙๖-๖๙๘

๑๕. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๑๐๑๕-๑๐๑๖

นิกายไม่ใช่แปลก เพราะไม่ปรากฏว่า ในศาสนาไหนมีนิกายเดียว ในศาสนาคริสต์ ศาสนามหามิต และศาสนาพราหมณ์ ก็มีหลายนิกาย แต่ข้อสำคัญนั้น ในทางพระพุทธศาสนา อยู่ที่ความประพฤติปฏิบัติชอบตามธรรมวินัย บัณฑิตในพระพุทธศาสนา จะเป็นนิกายไหนก็ตาม ถ้าได้ประพฤติถูกต้องตามธรรมวินัย ก็เป็นบัณฑิตที่ดีทั้งนั้น แต่ถ้าประพฤติชั่ว ก็ตรงกันข้าม เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรแก่งแย่งตีตรองกัน เพราะการทำเช่นนั้น เป็นการทำลายตนเอง และทำลายพระพุทธศาสนา ทั้งแสดงให้เห็นพวกถือศาสนาอื่นเห็นว่า บัณฑิตในพระพุทธศาสนาไม่ดีจึงได้แก่งแย่งตีตรองกันเอง เพราะฉะนั้น ควรสมัคกลมานปรองดองกัน ยึดธรรมวินัยเป็นหลัก ช่วยอุดหนุนกันและกันในทางที่ชอบ ช่วยตักเตือนแนะนำห้ามปรามกันในทางที่ผิด ถ้าเป็นเช่นนี้ ก็จักเป็นการทำนุบำรุงตนเอง และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทั้งไม่เป็นที่ดูแคลนของพวกถือศาสนาอื่น^{๑๖}

นอกจากนี้ พระมหาเถรานุเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย จำนวน ๒๒ รูป ที่ลงชื่อ ร่วมกันคัดค้านการรวมนิกายสงฆ์ พร้อมทั้งได้เสนอพรศนะเกี่ยวกับการที่คณะสงฆ์จำเป็นต้องมีหลายนิกายว่า :-

การที่ประเทศไทยต้องมีนิกายสงฆ์ ๒ นิกายนั้น ก็เพราะมีเหตุผลและความจำเป็น ในทางศาสนา แม้ในประเทศอื่นก็มีมากกว่านิกายหนึ่ง และในศาสนาอื่นก็เช่นเดียวกัน การมีหลายนิกายไม่ใช่เป็นเหตุที่ทำให้ศาสนาเสื่อมหรือก่อความไม่สงบเรียบร้อยแก่บ้านเมือง แต่ตรงกันข้าม เพราะเมื่อมีนิกายเดียวได้ปรากฏผลเสื่อมมาแล้ว โดยเฉพาะในประเทศไทย ปรากฏว่า การมีสองนิกายกลับเป็นการฟื้นฟูพระศาสนา เพราะได้ช่วยกันตรวจสอบในทางศึกษา ในทางปฏิบัติให้เป็นไปในทางเจริญ ดังที่คณะธรรมยุติได้ค้นคว้าหาความถูกต้องตามพระธรรมวินัย เผยแผ่ให้แพร่หลาย เป็นการฟื้นฟูการศาสนา ทั้งในด้านปริยัติ ทั้งในด้านปฏิบัติ ตลอดจนถึงแต่งตำรับตำราแบบแผน ฯลฯ เพราะฉะนั้น การที่จะบังคับให้รวมกันจึงเป็นทางให้เกิดความผิดพลาดเสื่อมทรมานแก่การพระศาสนา และเป็นการฝืนธรรมดาศาสนาและฝืนประวัติศาสตร์ศาสนาที่เป็นไปไม่ได้มาแล้ว^{๑๗}

สำหรับนักปราชญ์ฝ่ายคฤหัสถ์ ๒ ท่าน คือ นายทองสีบ ศุภะมาร์ค และนายเสถียร

๑๖. สมุดปกเหลือง : เรื่องร่าง พ.ร.บ. การบริหารคณะสงฆ์, คำแถลงการณ์ก่อนพิจารณา, รายงานการประชุม, ร่าง พ.ร.บ. การบริหารคณะสงฆ์ที่พิจารณาแล้ว และคำแถลงการณ์โดยครบถ้วน พ.ศ. ๒๔๔๑, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๔๑ น. ๗-๘

๑๗. สำเนาหนังสือร้องเรียน และบันทึกคำชี้แจงประกอบหนังสือร้องเรียนเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๔, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๔๔, น. ๓-๔

โพธิ์นั้นทะ ได้ให้พระคณะเกี่ยวกับความแตกแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ของแต่ละศาสนาไว้อย่างสมเหตุสมผลมีรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ :-

นายทองสีบ ศุภะมาร์ค (อดีตพระศรีวิสุทธิวงศ์ ; ทองสีบ จารุณโณ ป.ธ. ๙ วัดมกุฏกษัตริยาราม พระคณาจารย์เอกทางรจนา หัวหน้ากองตำรากรมการศาสนาและกรรมการยกร่างพระราชบัญญัติการบริหารคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๐) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (พ.ศ. ๒๔๔๐ - ๒๔๔๑) ได้แถลงต่อสภาผู้แทนราษฎรในวันประชุมพิจารณาร่างพระราชบัญญัติการบริหารคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๐ เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ ว่า :-

การจะบัญญัติกฎหมายบังคับให้พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายกับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายต้องรวมกันหรือแยกกันก็ตามเท่ากันเป็นการติดสิทธิเสรีภาพของท่าน เพราะในรัฐธรรมนูญมาตรา ๑๓ บัญญัติไว้ว่า บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนาหรือลัทธิใด ๆ และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตนเมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน

ถ้าสภาผู้แทนราษฎรลงมติว่า ให้รวมกันก็เป็นการขัดรัฐธรรมนูญ ถ้าตกลงว่าให้แยกกันก็เห็นว่าขัดต่อรัฐธรรมนูญ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว พระราชบัญญัติการบริหารคณะสงฆ์ที่สภา ฯ จะลงมติอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นโมฆะ เพราะรัฐธรรมนูญมาตรา ๖๑ บัญญัติไว้ว่า บทบัญญัติแห่งกฎหมายใด มีข้อความแย้งหรือขัดแก่อรัฐธรรมนูญนี้ ท่านว่าบทบัญญัตินั้น ๆ เป็นโมฆะ

ศาสนาต่าง ๆ นั้น เมื่อนานเข้าก็แยกออกไป ขอให้ดูศาสนาที่แยกออกไป ไรมันคาทอลิกยังแยกออกไปเป็นโปรเตสแตนต์ เป็นออร์ทอดอกซ์ ศาสนามหัดแยกออกเป็นหลายนิกาย และพุทธศาสนาก็แยกออกเป็นมหายานและหินยาน และมหายานยังแยกออกไปต่าง ๆ อีก เช่น จีน ญวน เกาหลี ญี่ปุ่น ทิเบต ในหินยานก็แยกออกไปอีก คือ พวกลัทธิวัชรยาน พวกราหมัญญวศ์ ในลังกานั้นมี ๓ นิกาย ในพม่ามี ๓ นิกาย ในเขมรมี ๒ นิกาย ส่วนในสยามจะมีกี่นิกายข้าพเจ้ายังสงสัย เพราะนอกจากธรรมยุติกนิกายและมหานิกายแล้ว ยังมีรามัญนิกายอีก

ในใจของข้าพเจ้าเอง มีความประสงค์อยากจะให้แยกกัน เหมือนเรือสองลำ หรือรถสองคัน ถ้าเราผูกติดกันแล้วให้แล่นไป จะไปเร็วหรือช้ากว่าที่จะปล่อยให้ไปทีละลำหรือทีละคัน และคนเราถ้าจะผูกติดกันเหมือนเรือแล้วปล่อยให้วิ่งไปอย่างเดียวกัน กับปล่อยให้วิ่ง

ไปทีละคน ใครจะเร็วกว่ากัน

เพราะฉะนั้นในทางศาสนานี้ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะให้แยกกัน แต่ก็ยังสงสัยว่าเมื่อสภา ฯ ลงมติว่า ให้แยกกัน แต่ท่านอยากจะรวมกัน หรือลงมติว่าให้รวมกัน แต่ท่านเกิดอยากจะแยกกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะขัดต่อรัฐธรรมนูญ เพราะไปขัดเสรีภาพของท่าน...”

ส่วนนายเสถียร โพธิ์นันทะ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้แตกฉานในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายมหายานและหินยาน พร้อมทั้งได้ดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบเรียบร้อย และเคร่งครัดตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยตลอด ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก ตลอดจนเป็นนักปาฐกถาและบรรยายธรรมที่คนทั่วไปให้การยอมรับกันเป็นอย่างดี ท่านได้ให้ทรงคนะไว้ว่า :-

ศาสนาใดไม่มีการเปลี่ยนแปลง ศาสนานั้นก็เจริญไม่ได้ ทุกศาสนาถึงจะมีนิกายมากมายสักเท่าไร และถึงแม้จะล่วงกาลผ่านสมัยมานานแล้วก็ตาม หน้าตาดั้งเดิมของศาสนาก็หาได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ได้ พระพุทธศาสนาของเราเป็นศาสนาที่ยิ่งใหญ่และมีอายุมาก ศาสนาหนึ่ง มีมนุษย์ชาตินับถือมากมายหลายร้อยล้าน บรรดาประเทศบ้านเมืองที่ขึ้นต่อพระธรรมของพระองค์นั้น ต่างก็มีภาษา ธรรมเนียมความนิยมต่าง ๆ กัน ฉะนั้น เมื่อวิสัยของพระพุทธศาสนาส่งทอดไปถึง ก็ย่อมที่จะต้องสัมผัสถูกวัฒนธรรมเหล่านั้น และแล้วก็ต้องผสมกลมกลืนกันได้ ก็สามารถแปร่งวิสัยจริงเรื่อง เพราะฉะนั้น นิกายเป็นอันมากจึงได้ถูกแสงสรวรขึ้น ”

แต่ในขณะเดียวกันนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) วัดสามพระยา ซึ่งเป็นพระมหาเถระที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูงมาก และมีความรู้แตกฉานในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จนได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมาธิการฝ่ายพระสุตตันตปิฎก ในการแปลพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ และเป็นสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระสุตตันตปิฎก ในการสังคายนาพระธรรมวินัย ตรวจชำระพระไตรปิฎก พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในการก่อตั้งและดำเนินงานตลอดจนดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการสำนักอบรมครูวัดสามพระยา (ส.อ.ส.) ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๙ - ๒๕๐๐ ในสมัยยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระปริยัติโกณ ท่านได้แสดงปาฐกถาพิเศษเรื่องกลไกการปกครองคณะสงฆ์เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๑ ณ ห้องอบรมครู วัดสามพระยา

๑๘. ธราววงศ์ - รักศรีวงศ์ : กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา หรือการปฏิวัติแห่งการสวาทสังคัม, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๙๒, น. ๓๔๐-๓๔๑

๑๙. เสถียร โพธิ์นันทะ : ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๑๙, น. ๑-๒

ต่อหน้าบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่สนใจเข้ารับฟังประมาณ ๑,๕๐๐ ท่าน ท่านได้กล่าวถึงเรื่อง นิภายสงฆ์ดังข้อความตอนหนึ่งว่า :-

ความแบ่งตัวของคณะใหม่ (ธรรมยุติกนิกาย) ทุกวิถีทางในสมัยที่เป็นโอกาสเช่นนี้ หากมุ่งดีต่อส่วนรวมแล้ว อาจจะยอมรับว่า เป็นการกระทำที่ดีที่สุด และจะยอมให้ถึง ๑๐๐% แต่ข้อเท็จจริงเท่าที่ปรากฏเป็นเช่นนั้นไม่ เป็นการมุ่งประโยชน์เฉพาะคณะไปเสีย ซึ่งเป็น วิสัยของคนที่ยังมีตัวตน ทิฐิ เพราะมุ่งหาความดีด้วยการย่ำเหยียบคณะเดิม (มหานิกาย) เข้ามาระคนปนอยู่ด้วย ข้อสำคัญที่สุดในเรื่องชนิดนี้ ซึ่งยังเป็นเสมือนหนึ่งหนาม ยอกอกอยู่ในใจของคณะเดิม ก็คือว่า คณะใหม่เห็นว่า คณะเก่าไม่เป็นพระ เป็นแต่เพียง ตามเนรเท่านั้น ฯลฯ”

ต่อมาวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) ในสมัยที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระปริยัติโกณ ท่านก็ได้แสดงปาฐกถาพิเศษเรื่อง สังฆเภท ให้อบรมมครู วัดสามพระยา ต่อหน้าผู้ฟังเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ดังข้อความตอน หนึ่งว่า :-

ความแตกกันนั้น อย่าว่าแต่ในทางพระศาสนาเลย เพียงแต่ในครอบครัวเท่านั้น ความแตกกันไม่ใช่เป็นทางแห่งความผาสุก ไม่ใช่เป็นทางสวัสดิ มีแต่จะทอนกำลังของกัน และกันเสมอไป การทอนกำลังของตัวเอง จะเป็นส่วนเฉพาะบุคคลก็ดี เฉพาะหมู่คณะก็ดี ถ้าจะถามพระ พระก็คงบอกว่าไม่ดี ถ้าจะถามฆราวาส ฆราวาสก็คงจะบอกว่า ไม่ดีเช่น เดียวกัน ไม่มีใครสรรเสริญเลยว่าดี ฯลฯ”

ส่วนอีกพระคนหนึ่ง ที่กล่าวถึงการแบ่งแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในวง การของคณะสงฆ์ว่ามีทั้งดีและเสียอยู่ในตัวของมันเองคือสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสโร) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งเป็นพระมหาเถระที่มีความรู้แตกฉานในหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จนได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมาธิการฝ่ายพระอภิธรรมปิฎก ใน การแปลพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ และเป็นสังฆปาโมกข์ ฝ่ายพระอภิธรรมปิฎกในการสังคายนาพระธรรมวินัย ตรวจชำระพระไตรปิฎก พ.ศ. ๒๕๓๐ นอกจากนี้ท่านยังเป็นพระมหาเถระที่มีบทบาทสูงส่งและโดดเด่นในเชิงของนักคิดที่มีสาย ตายาวไกลและโลกทัศน์กว้างขวาง เป็นนักบริหาร นักพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ทั้งในด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ตลอดจนเป็นพระมหาเถระชาวไทยรูปแรกที่เดินทาง

๒๐. ส.อ.ธ. : ปาฐกถาพิเศษ เรื่องกลไกการปกครองคณะสงฆ์ และเรื่องสังฆเภท, การพิมพ์พานิชย์, พ.ศ. ๒๕๔๔, น. ๙-๑๐

๒๑. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๔๑

ไปประกาศหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปในต่างประเทศ ทั้งในทวีปเอเชีย ยุโรปและอเมริกา ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๑ - ๒๕๐๒ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ท่านมณีวัฑฒิต ที่ได้ประสบกับโลกธรรมทั้งฝ่ายที่สมมติกันว่าดีและชั่วมาอย่างโชกโชน ทั้งด้านงานแห่งการต่อสู้และสร้างสรรค์ไว้มากมาย ชนิดที่จะหาพระมหาเถระรูปอื่นมาเปรียบเทียบได้ยาก ท่านได้กล่าวเปิดเผยให้ผู้ใกล้ชิดทราบว่า :-

เมื่อศาลทหารกรุงเทพฯ ได้พิพากษายกฟ้อง ปลดปล่อยหลวงพ่อกับพี่ชายจากข้อกล่าวหาในคดี มีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ และกระทำความผิดต่อความมั่นคงของรัฐภายในราชอาณาจักร ที่อัยการศาลทหารกรุงเทพฯ เป็นโจทก์ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ แล้ว มีบรรพชาหลายท่านอ้างตัวเองว่า เป็นผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์บ้าง เป็นผู้ใกล้ชิดพระเถระผู้ใหญ่และอริยชนบางคนบ้าง นำความวิตกของตนเองและผู้ใหญ่เหล่านั้นมาพูดปรารภให้หลวงพ่อกับพี่ชายฟังอยู่เสมอ ๆ ว่า ท่านคิดจะตั้งนิกายใหม่ไหม? ต่อไปนี้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยคงจะประสบกับความยุ่งยากลำบากสืบเนื่องมากขึ้น เพราะจะมีนิกายท่านอาจารย์หรือนิกายวัดมหาธาตุ เกิดขึ้นมาอีก ฯลฯ

หลวงพ่อกับพี่ชายได้ตอบคนเหล่านั้นไปว่า พระสงฆ์เรามีหลายนิกายได้ดี ทุกวันนี้ถ้าจะคิดให้พระสงฆ์เราทำงานอย่างจริงจังแล้ว ลำพังพระสงฆ์ที่มีอยู่สองนิกาย คือธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ในปัจจุบันนี้ยังไม่พอ ถ้าพระสงฆ์เรามีมากนิกายก็จะช่วยกันทำงานให้เป็นประโยชน์แก่พระศาสนาและประเทศชาติได้มากขึ้น ปัจจุบันนี้ทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ เราต้องการพระสงฆ์ที่มีความรู้ดีและปฏิบัติชอบมากเหลือเกิน เราอยากให้ไปช่วยเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในท้องถิ่นหรือในประเทศของเราจริง ๆ ถ้าเราสามารถสนองความต้องการของเขาได้ก็จะเป็นประโยชน์อย่างมหาศาล การคิดว่าพระสงฆ์เรามีหลายนิกายไม่ดี ทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากนั้น น่าจะหยุดคิดหรือไม่ต้องไปวิตกกังวลได้แล้ว ไม่มีประโยชน์อะไร เสียเวลา เสียสมองเปล่า ๆ ถ้ามีพวกท่านคิดว่าไม่ดีแล้ว นิกายที่สองที่ตั้งขึ้นมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ก็ไม่ดีใช่ไหม ? ทำให้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเกิดความยุ่งยากลำบากสืบเนื่องขึ้นใช่ไหม ? ขอให้คิดดูให้ดี ๆ หรือช่วยไปบอกผู้ใหญ่ที่มีความวิตกกังวลใจดังกล่าวให้ทราบตามนี้ด้วย

จากทรรศนะต่าง ๆ เกี่ยวกับการที่คณะสงฆ์ไทย มีเหตุให้ต้องแบ่งแยกกันออกเป็นธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ดังที่ได้นำเสนอมานี้ น่าจะเป็นเหตุผลที่ดีที่สุดที่สามารถนำมาเป็นบทสรุปลงในที่นี้ได้ว่า การแบ่งแยกคณะสงฆ์ออกเป็นธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ในยุคต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุง

รัตนโกสินทร์ นั้น ถ้าแต่ละฝ่ายแต่ละนิกายจะนำมาเป็นเหตุเปรียบเทียบกันและกัน เพื่อทำการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องหรือจุดอ่อนแห่งคณะของตนให้หมดไป ตั้งใจค้นคว้าศึกษาหาความรู้และเข้มงวดกวัดวั้นพระภิกษุสามเณรในฝ่ายของตน ๆ ให้มีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบอย่างเคร่งครัดตามพระธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้อย่างจริงจัง พร้อมทั้งช่วยกันสร้างสรรค์คุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่พระศาสนาและประเทศชาติ โดยส่วนรวมให้มากที่สุด เป็นต้น การแบ่งแยกกันออกเป็นนิกายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่นิกายก็ตาม น่าจะถือว่าเป็นสิ่งที่ดีมากกว่าเสีย

แต่ตรงกันข้าม ถ้าแต่ละฝ่ายที่ดำเนินการแยกนิกายด้วยมือกุศลจิตบางประการ ชอนเร้นอยู่ในใจ พยายามประพฤติปฏิบัติชอบเพียงเพื่อนำมาเป็นเหตุเชิดชูยกย่องฝ่ายของตนว่า เป็นพระดีปฏิบัติชอบและดูหมิ่นเหยียดหยามอีกฝ่ายหนึ่งว่าเลวทรามต่ำช้า พยายามใช้ความได้เปรียบบางประการที่ฝ่ายของตนมีอยู่มาเป็นเหตุกดดันหรือแย่งชิงผลประโยชน์บางอย่างให้ตกมาเป็นของตนแต่เพียงฝ่ายเดียว หรือพยายามกดขี่บีบบังคับรอนอีกฝ่ายหนึ่งให้ตกต่ำและย่อยยับในทุกวิถีทาง ตลอดจนไม่ยอมทำสังฆกรรมร่วมกันด้วยการอ้างเลศเพทุบายนานาประการ เป็นต้น การแบ่งแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในลักษณะเช่นนี้ น่าจะถือว่าเป็นสิ่งชั่วร้ายและเลวทรามมากกว่าที่จะเห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ไทย นับตั้งแต่สมัยอาณาจักรกรุงสุโขทัย เป็นต้นมา บางยุคบางสมัยก็มีทั้งส่วนที่เป็นจุดแข็งที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของคณะสงฆ์ว่า ได้สร้างสรรค์คุณประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นอนกประการโดยลำดับมา บางยุคบางสมัยก็มีจุดอ่อนที่สะท้อนให้เห็นว่า ทางฝ่ายอาณาจักรต้องเข้ามาช่วยประคับประคองแก้ไขให้ เพื่อให้สถาบันของคณะสงฆ์สามารถดำรงอยู่เคียงคู่กับสังคมไทยต่อไป

แม้เมื่อตกมาถึงตอนต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คณะสงฆ์แห่งสยามประเทศซึ่งเคยสมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมายาวนาน แต่มีเหตุให้ต้องแบ่งแยกกันออกเป็นธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย มีลักษณะเป็นนานาสังวาสแก่กันและกัน จนไม่สามารถทำสังฆกรรมร่วมกันได้ ซึ่งลักษณะแห่งความแบ่งแยกที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น ยังดำรงสภาพดังกล่าวอยู่ต่อมาตราบนานัปการ

ดังนั้น การที่คณะสงฆ์แห่งสยามประเทศต้องแบ่งแยกออกเป็น ๒ นิกายดังกล่าวนี้ สามารถพิจารณาได้ทั้งในด้านอันเป็นจุดอ่อนภายในระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเอง และใน

ด้านที่แผ่ความปรารถนาบางอย่างซ่อนเร้นไว้ภายในก็ได้ ในขณะที่เดียวกัน ถ้าจะพิจารณา
ว่าเป็นผลดีหรือเป็นผลเสียแก่คณะสงฆ์และประเทศชาติโดยรวมก็ได้ เพียงแต่ว่าจะยก
ประเด็นไหนขึ้นมาพิจารณา และผู้พิจารณาจะมีกุศลจิตหรืออกุศลจิตเป็นพื้นฐานมากน้อย
เพียงใด คัมภรศนะต่าง ๆ ทั้งจากฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ได้นำเสนอมาเป็นบทสรุป
ไว้แล้วในเบื้องต้น.

... มีพระบรมราชโองการมา นพระบัณฑูรสรุสังฆนาท ดำรัส
 สั่ง กรมหมื่นบวรวัชชี สุริยพันธุ์ ให้มีหมายประกาศไปแก่พระราชา
 คณะเปรียญทั้งปวงให้รู้ว่า แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัวนั้น พระราชาคณะเปรียญเล็กน้อย ไม่มากนัก ในเดี๋ยวนี้พระ
 ราชาคณะเปรียญสักมาก มีบาญชีได้ถึง ๖๐ เศษ แปลกกว่าแต่ก่อน
 ตั้งแต่นี้ต่อไป ถ้าพระราชาคณะเปรียญสักออก จะโปรดฯให้เป็น
 ไพร่หลวงโรงพิมพ์แล้วจะได้จำไว้ว่าจะได้นายประกัน เมื่อได้นาย
 ประกันแล้ว จะให้เข้าเดือนทำการพิมพ์ ถ้าไปเดินกับข้าราชการผู้
 ใหญ่ผู้น้อยตำแหน่งใด ๆ ให้มากราบทูลขอ ก็ได้พระราชทานเลย
 แล้วจะลงพระราชอาญาแก่ผู้ที่ไม่เดิน ๕๐ ที่ ขอพระราชาคณะเปรียญ
 ทั้งปวง จงได้รู้ดังคำประกาศนี้ทั่วทุก ๆ องค์ตามรับสั่ง

บทที่ ๕

การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนกลาง

การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง จะขอกำหนด เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๔ - ๒๔๖๘ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์จักรี นับเป็น ยุคที่คณะสงฆ์ดั้งเดิมซึ่งเป็นพระสงฆ์ส่วนใหญ่ของประเทศ คือมหานิกาย เริ่มสูญเสีย อำนาจทางการเมืองในระดับสูงติดต่อกันมาโดยลำดับ จนต้องปรับเปลี่ยน ทำที่และยอมรับรูปแบบบางประการของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายมาปฏิบัติสืบต่อ มาตราบนานพอปัจจุบัน

ในตอนปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ นั้น ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชได้ว่างลง เพราะสมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบูรณะ^{๑)} ได้สิ้นพระชนม์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริ ที่จะทรงสถาปนาพระพิมลธรรม (คู่) วัดสุทัศน์เทพวราราม ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช แต่ยังมีได้ทรงดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ พระองค์ก็ได้เสด็จสวรรคต (พ.ศ. ๒๓๙๔) เสียก่อน เมื่อพระเจ้าฟ้ามงกุฎทรงลาผนวชออกมาเสด็จเลิกลังวัดราชสมบัติ บรรพชาภิเษก ขึ้นเป็นรัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี ทรงมีพระปรมาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ แล้ว พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า กรมหมื่นปรมาธิบดีชินโรส วัดพระเชตุพน ทรงมีคุณสมบัติเหมาะสมสมควรว่าพระมหาเถระรูปอื่น ๆ เพราะทรงเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอผู้ใหญ่และทรงเป็นพระปิตุลา ที่พระองค์ทรงเคารพนับถือมาก

๑. เมื่อได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชแล้ว โปรดให้หนีไปประทับ ณ วัดมหาธาตุเหมือนกัน แต่ยังมีได้เสด็จไป เพราะวัดมหาธาตุกำลังอยู่ในระหว่างการบูรณะปฏิสังขรณ์

เมื่อทรงพิจารณาเห็นเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก สถาปนาพระเกียรติยศ กรมหมื่นปรมานุชิตชิโนรสขึ้นเป็น กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นประธานปกครองคณะสงฆ์ทั้งฝ่ายมหานิกาย และธรรมยุติกนิกายทั่วประเทศ ใน พ.ศ. ๒๓๙๔ นั้นเอง นับเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และทำให้ประเพณีที่เคยยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนานว่า ในกรณีที่มีพระมหาเถระวัดอื่น ๆ ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช จะต้องโปรดให้แห่ไปประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุ เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาตราบเท่าปัจจุบันนี้

ในขณะเดียวกันนี้ได้โปรดให้ตั้งพระพิมลธรรม (คู่) วัดสุทัศนเทพวราราม ขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ เพื่ออนุโลมตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แต่มิได้เป็นสมเด็จพระสังฆราช คงเป็นเพียงเจ้าคณะใหญ่คณะเหนือเท่านั้น นอกจากนี้ยังได้โปรดให้สถาปนาพระปิฎกธรรมาธิบดี (พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงตั้งเป็นพระราชาคณะเสมอพระราชาคณะชั้นสามัญ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๒ ขึ้นเป็นกรมหมื่นบวรรั้งมีสุริยพันธุ์ ปิยพรหมจรรยวรรตมยุติ เป็นอธิบดีสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหาร เรียกในประกาศเฉลิมพระนามว่า ธรรมยุติกนิกายสงฆ์มัธยมบวรนิเวศาทิคณะ เทียบเท่าเจ้าคณะใหญ่พิเศษปกครองเฉพาะคณะธรรมยุติกนิกายทั่วประเทศ พร้อมกันนี้ได้โปรดให้ยกขึ้นเป็นอนุนายกรองจากกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส อีกด้วย*

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในตอนต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ นี้ นอกจากจะแบ่งออกเป็น ๔ คณะ เหมือนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แล้ว ยังมีคณะธรรมยุติกเพิ่มขึ้นมาอีกคณะหนึ่ง กล่าวคือ :-

๑. คณะกลาง สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) วัดมหาธาตุ เป็นเจ้าคณะใหญ่
๒. คณะเหนือ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (คู่) วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นเจ้าคณะใหญ่
๓. คณะใต้ สมเด็จพระวันรัตน์ (เผ่ง) วัดอรุณราชวราราม เป็นเจ้าคณะใหญ่
๔. คณะอรัญญวาสี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) วัดสระเกศ เป็นเจ้าคณะใหญ่

๑. เสงี่ยม อุมพวาธ : สมเด็จพระสังฆราช สมัยจักรีวงศ์, สำนักพิมพ์รวมสาสน์, เทพนมิตการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๐๘, น. ๑๗๔-๑๗๕

๒. กรมการศาสนา : ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑, โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๒๕, น. ๑๐๒

๕. คณะธรรมยุติก กทมหมื่นบวรวัธสีสุริยพันธ์ (พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวร
นิเวศวิหาร เป็นเจ้าคณะใหญ่

การขยายฐานของธรรมยุต

ดังได้กล่าวแล้วว่า คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้แยกตนเองออกไปจากคณะ
สงฆ์ดั้งเดิม ซึ่งต่อมาถูกเรียกชื่อว่า มหานิกาย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ จากนั้นก็ได้เจริญแพร่
หลายมาโดยลำดับ และภายในเวลาเพียง ๒๒ ปี (พ.ศ. ๒๓๗๒ - ๒๓๙๔) เท่านั้น คณะ
ธรรมยุติกนิกายก็ประสบความสำเร็จสูงสุดในฝ่ายอาณาจักร กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้เสด็จสวรรคต และในขณะเดียวกัน
นั้นพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่และคณะเสนาบดีได้ประชุมพิจารณาและมีความเห็นร่วมกันให้
ทูลเชิญพระเจ้าฟ้ามงกุฎ วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งทรงสถาปนาคณะสงฆ์คณะธรรมยุติก
นิกายขึ้นมา ให้ทรงลาผนวชออกมาเสด็จเกลี้ยกล่อมราชสมบัติ บรมราชาภิเษก ขึ้นเป็น
รัชกาลที่ ๔ แห่งราชวงศ์จักรี

กล่าวในส่วนของศาสนจักร (พุทธจักร) กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส (พระ
องค์เจ้าวาสุกรี) วัดพระเชตุพน ซึ่งรัชกาลที่ ๔ ได้โปรดสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ นับเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่พระองค์
ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งนี้เพียงระยะเวลาอันสั้น และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๓๙๖ ในขณะที่ทรงมีพระชนมายุได้ ๖๔ พระชันษา ในขณะนั้นมีพระมหาเถระ
ระดับเจ้าคณะใหญ่ ๕ รูป ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ควรได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระ
สังฆราชรูปที่ ๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพียงแต่ว่ารูปใดจะมีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุด
นั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง กล่าวคือ :-

๑. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อุ) วัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะใหญ่คณะ
เหนือ (ยังไม่พบหลักฐานแน่นอนว่า ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ไต แต่ในช่วง พ.ศ. ๒๓๙๖ นั้น
ท่านคงยังมีชนมายุอยู่) เป็นพระมหาเถระที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ที่ ๓ ทรงมีพระราชดำริที่จะสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโก
สินทร์ แต่รัชกาลที่ ๓ ก็ได้เสด็จสวรรคตเสียก่อน ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๔ คือ พ.ศ. ๒๓๙๔
ท่านจึงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะในราชทินนามนี้ เพื่ออนุโลม
ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

๒. สมเด็จพระวันรัตน์ (เซ่ง) วัดอรุณราชวราราม เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๓ เป็นเปรียญแต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ากี่ประโยค ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๓๙๖ ได้ ๗๓ ปี

๓. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) วัดมหาธาตุ เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๖ เป็นเปรียญ ๙ ประโยค มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎกเป็นอย่างดี เคยร่วมกับหม่อมไกรสรทักท้วงการแปลหนังสือของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยยังทรงผนวช ท่านได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๓๙๖ ได้ ๗๐ ปี

๔. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) วัดสระเกศ เจ้าคณะใหญ่คณะอรัญญวาสี (ยังไม่พบหลักฐานแน่นอนว่า ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ไต แต่ในช่วง พ.ศ. ๒๓๙๖ นั้น ท่านยังมีชนมายุอยู่) เป็นเปรียญ ๓ ประโยค ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔

๕. กรมหมื่นบวรรั้งษิสุริยพันธุ์ (พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ทรงประสูติเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒ มิได้ทรงเป็นเปรียญ ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นบวรรั้งษิสุริยพันธุ์ ปิยพรหมจรรยวธรรมยุติ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ มีพระชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๓๙๖ ได้ ๔๔ พระชันษานับว่ามีพระชนมายุพรรษาน้อยกว่าพระมหาเถระทั้ง ๔ รูป ข้างต้น

แต่อย่างไรก็ตาม ในที่สุดกรมหมื่นบวรรั้งษิสุริยพันธุ์ (พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ก็ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงมีอำนาจปกครองคณะสงฆ์ทั้ง ๒ นิกายทั่วประเทศ นับเป็นการประสบความสำเร็จสูงสุดของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือในฝ่ายอาณาจักร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยที่ยังทรงผนวชอยู่นั้นได้สถาปนาคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นมา ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ ทรงเป็นองค์พระประมุขของประเทศ ต่อมาอีก ๒ ปีเศษ คือ พ.ศ. ๒๓๙๗ กรมหมื่นบวรรั้งษิสุริยพันธุ์ เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ก็ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๓. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่าราชอาวาส, สหธรรมิกลำนักวัดราชอาวาส พิมพ์ถวายเป็นธรรมบรรณาการพระราชทานเป็นที่ระลึก ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระวัสสาอัยยิกาเจ้า, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๙๙, น. ๒๗-๒๘

การปกครองคณะสงฆ์ในช่วงนี้ คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายคงตกอยู่ในสภาพอืดอิดใจมิใช่น้อย แต่จะพูดหรือทำอะไรก็ไม่ได้ โอกาสที่จะขึ้นไปครองอำนาจสูงสุดในตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งถือว่าเป็นประมุขของพุทธจักรนั้น คงไม่มีช่องทางใดที่จะเป็นไปได้ เพราะสภาพแวดล้อมบางประการไม่เอื้ออำนวย นอกจากนี้กรมหมื่นบวรวัธบุรี (พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวรนิเวศวิหาร ในขณะที่ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช ทรงมีพระชนมายุเพียง ๔๔ พระชันษาเท่านั้นเอง

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพแห่งความอืดอิดภายในของคณะสงฆ์ในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี คือในปีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดสถาปนากรมหมื่นบวรวัธบุรี (พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวรนิเวศวิหาร ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นั้นเอง ปรากฏว่า มีพระเปรียญและพระราชาคณะเกิดความเบื่อน่ายในสมณเพศลาสิกขาออกไปเป็นจำนวนมากถึง ๖๐% ผิดกับในรัชสมัยที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ยังทรงครองราชย์อยู่ มีพระเปรียญและพระราชาคณะลาสิกขาน้อยมาก ดังนั้นเมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นอย่างผิดปกติ เช่นนี้ ในวันศุกร์ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีชวด จศก จุลศักราช ๑๒๖๖ (พ.ศ. ๒๓๙๗) นั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึงได้ทรงมีประกาศเรื่องพระราชาคณะ ฐานา เปรียญสิกขาเกินไป จะต้องเข้าเดือนทำการพิมพ์ว่า :-

... มีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรงสั่ง กรมหมื่นบวรวัธบุรี ให้มีหมายประกาศไปแก่พระราชาคณะ เปรียญทั้งปวงให้รู้ว่า แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระราชาคณะ เปรียญสิกขาน้อย ไม่มากนัก ในเดี๋ยวนี้ พระราชาคณะเปรียญสิกขามาก มีบาญชีได้ถึง ๖๐ เศษ แปลกกว่าแต่ก่อน ตั้งแต่บัดต่อไป ถ้าพระราชาคณะ เปรียญสิกขาออก จะโปรดฯ ให้เป็นไพร่นหลวงโรงพิมพ์แล้วจะได้จำไว้กว่าจะได้นายประกัน เมื่อได้นายประกันแล้ว จะให้เข้าเดือนทำการพิมพ์ ถ้าไปเดินกับข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยตำแหน่งใด ๆ ให้มากราบทูลขอ ก็มีได้พระราชทานเลย แล้วจะลงพระราชอาญาแก่ผู้ที่ไปเดิน ๕๐ ที ขอพระราชาคณะ เปรียญทั้งปวง จงได้รู้ดังคำประกาศนี้ทั่วทุก ๆ องค์ตามรับสั่ง “

อย่างไรก็ตาม แม้สภาพภายในของคณะสงฆ์โดยเฉพาะฝ่ายมหานิกายจะตกอยู่ในสภาพอืดอิดใจในหลาย ๆ ด้าน แต่รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในรัชสมัยของพระบาท

๔. ประชุมประกาศ รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๐๔ : คณะสงฆ์วัดอนงค์าราม พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหาไพจิตรวิจารณ์ อินทโชตเถระ, โรงพิมพ์ดำรงธรรม, พ.ศ. ๒๕๑๑, น. ๘๓

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ นี้ ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แต่อย่างใด กล่าวคือยังมีคณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ คณะอรัญญวาสี เหมือนเดิม จะมีเพิ่มขึ้นมาเป็นพิเศษอีกคณะหนึ่งก็เพียงเฉพาะคณะธรรมยุติกาท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีความรู้แตกฉานในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มากกว่าพระมหากษัตริย์องค์อื่น ๆ เพราะพระองค์ทรงผนวชอยู่เป็นเวลานานถึงประมาณ ๒๗ พรรษา และตลอดเวลาที่ทรงผนวชอยู่นั้นก็ได้ทรงศึกษาและปฏิบัติทั้งในด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ อย่างเต็มที่ จนถึงกับทรงตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นโดยทรงมุ่งที่จะให้พระสงฆ์ในคณะนี้มีการศึกษาพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด และไม่นำความเชื่อทางไสยศาสตร์มาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา^๕ เมื่อพระองค์ทรงลาผนวชเสด็จออกมาครองราชย์แล้ว ได้ทรงพระราชนิพนธ์พระบรมราชูปถัมภ์เมื่อแผ่ไปถึงศาสนาอื่นๆ ด้วย เช่น พระราชทานที่ดินริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณตอนใต้ของบางกอกดัดให้เป็นที่ดินสร้างโบสถ์ ทรงยกย่องพระญวนนิกายมหายานอย่างเป็นทางการ เป็นต้น ส่วนในด้านการนับถือศาสนานั้น พระองค์ทรงให้เสรีภาพแก่ประชาชนอย่างเต็มที่ โดยทรงแนะนำให้ใช้เหตุผลในการเลือกนับถือศาสนาว่า :-

อนึ่ง การแสวงหาแลนับถือศาสนา ซึ่งจะเป็นที่พึงของตนในชาตินี้ก็เป็นการดีสมควรเป็นอย่างยิ่งแล้วควรที่ท่านทั้งปวงทุก ๆ คนจะไตร่ตรองใคร่ครวญด้วยปัญญาตนเอง เมื่อเห็นคุณประจักษ์ว่า ศาสนาใดในหมู่ใดพวกใดจะเป็นที่พึงได้ควรแก่ปัญญาแล้ว ก็จงถือแลปฏิบัติตามศาสนานั้นโดยนាំใจตนเอง...

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงเสวยราชสมบัติอยู่เป็นเวลา ๑๗ ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๔ เป็นต้นมา จนถึงวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๓๐ (พ.ศ. ๒๔๑๑) จึงได้เสด็จสวรรคต โดยมีได้ทรงมอบหมายราชสมบัติให้แก่พระราชวงศ์องค์ใด ครั้นเวลาเที่ยงคืนของวันนั้นเอง พระราชวงศ์เสนาบดีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พร้อมด้วยพระเถระผู้ใหญ่ ๒๕ รูป มีกรมหมื่นบวรวัชรีย์สุริยพันธุ์ (พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นต้น ได้ประชุมปรึกษาหารือและมีความเห็นร่วมกันว่า ขอให้ยกสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ กรมขุนพิณิตประชานาถ ซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ขึ้นครองราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๕ แห่ง

๕. แนวพระราชดำริแก่รัชกาล : ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแพทย์ ม.ร.ว. จดุมพร เกษมสันต์ พ.ช., ท.ม., โรงพิมพ์คุรุสภา, พ.ศ. ๒๕๒๗, น. ๖๑

๖. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๖๒

ราชวงศ์จักรี ขณะนั้นพระองค์ทรงมีพระชนมพรรษาได้เพียง ๑๖ พระพรรษา

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์

ร.ศ. ๑๒๑

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นี้ แนวความคิดทางการเมืองและวัฒนธรรมแบบตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมไทยเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังถูกประเทศมหาอำนาจตะวันตกหาเหตุคุกคามอยู่ตลอดเวลา แต่ด้วยพระปรีชาญาณอันสูงส่งคัมภีร์ภาพของพระองค์ รวมทั้งความจงรักภักดีของพระราชาวงศ์และเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ในขณะนั้น จึงทำให้ประเทศไทยยังคงรักษาเอกราชอธิปไตยไว้ได้ โดยมิได้ตกเป็นเมืองขึ้นหรืออาณานิคมของประเทศมหาอำนาจดังกล่าวเหมือนกับประเทศต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคแห่งนี้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงและพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้านให้เจริญรุ่งเรือง จนปรากฏผลเป็นที่พอพระราชหฤทัยแล้ว ในด้านศาสนานั้นพระองค์ได้พระราชทานเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนาแก่ประชาชนอย่างเต็มที่ ดังพระราชดำรัสตอบพระสงฆ์ที่พระราชวังบางปะอินว่า... การศาสนาอันไม่เป็นที่ขัดขวางสิ่งใดในราชการแผ่นดิน ผู้ใดเห็นว่าศาสนาใดจะถูกต้องก็ถือตามชอบใจของผู้นั้น มิได้ถูกกัอยู่แก่ผู้ถือศาสนานั้นเอง ในหนังสือสัญญาและธรรมเนียมในกรุงเทพฯ ก็มิได้ห้ามปรามคนที่ถือศาสนา..."

ส่วนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในตอนต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ยังไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง แม้จะมีการตราพระราชบัญญัติและกฎข้อบังคับต่าง ๆ เกี่ยวกับพระภิกษุสามเณรบ้าง แต่ก็ยังเป็นเพียงแนวทางปฏิบัติภายในบางประการเท่านั้น จนกระทั่งถึงวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๗ ได้สิ้นพระชนม์ลง ในขณะนั้นพระมหาเถระที่ควรได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีจำนวนเพียง ๒ รูป เท่านั้น คือ :-

๘. ประมวลพระราชโองการ และพระราชดำรัสของรัชกาลที่ ๕, โรงพิมพ์เดลิเมล์, พ.ศ. ๒๔๔๑, น. ๑๔๒

๑. สมเด็จพระวันรัตน์ (แดง สีลวฑฺฒโน) วัดสุทัศนเทพวราราม ประธานคณะสงฆ์มหานิกาย ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ ได้รับการอุปสมบท เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ เป็นเปรียญ ๘ ประโยค ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ ๗๑ ปี และมีพรรษา ๕๐ พรรษา

๒. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทโว) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๖ อุปสมบทครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ ที่วัดราชาธิวาสวิหาร โดยมีพระสุนทรมุณี (ชาย พุทฺธวิโส) เป็นพระอุปัชฌาย์ และพระเจ้าฟ้ามางกฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ท่านสอบได้เปรียญ ๙ ประโยค แต่ต่อมาเกิดเบื้อหน่วยในสมณเพศและได้ลาสิกขาออกไป ดำรงเพศเป็นฆราวาสอยู่จนถึงอายุ ๓๔ ปีเศษ จึงกลับเข้ามารับการอุปสมบทใหม่อีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ ที่วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ สมัยยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นบวรวัชรวิสุทธิยพันธ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ และพระศรีวิสุทธิวงศ์ (ฟัก) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นพระกรรมวาจาจารย์ ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะในราชทินนามนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ ๗๙ ปี และมีพรรษานับแต่อุปสมบทครั้งหลังได้ ๔๑ พรรษา

พระมหาเถระทั้ง ๒ รูปนี้ ต่างมีกำเนิดมาจากครอบครัวของสามัญชนเหมือนกัน แต่มีคุณสมบัติบางประการแตกต่างกันบ้างดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว แม้กระนั้นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทโว) วัดราชประดิษฐ์ ก็ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชในราชทินนามเดิม เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ นับเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และนับเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ อีกด้วย แต่สมเด็จพระสังฆราชพระองค์นี้ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งได้เพียง ๖ ปีเท่านั้น ก็สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒

เมื่อตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลงทางราชการคงปล่อยให้ตำแหน่งนี้ว่างไปก่อน ไม่ได้รีบร้อนดำเนินการสถาปนาพระมหาเถระรูปใดขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ใหม่ แต่อย่างใด ส่วนคณะสงฆ์ในสมัยนั้นแบ่งออกเป็น ๒ นิกายใหญ่ ๆ คือหินยาน (เถรวาท) และมหายาน (อักษรวาท) ซึ่งแต่ละนิกายก็มีการแตกแยกภายในออกไปอีก คือ :-

๑. หินยาน (เถรวาท) แตกแยกภายในออกไป ๓ นิกาย ได้แก่

๑.๑ มหานิกาย คือพระสงฆ์ดั้งเดิม เกิดก่อนธรรมยุติกนิกาย

- ๑.๒ ธรรมยุติกนิกาย คือพระสงฆ์ที่แยกตัวออกไปรับการอุปสมบทในรามัญนิกาย ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงผนวชอยู่ เป็นต้นมา
- ๑.๓ รามัญนิกาย คือพระสงฆ์ที่สืบเชื้อสายมาจากรามัญ (มอญ) ประเทศ
๒. มหายาน (อาจรวาท) แดกแยกภายในออกไป ๒ นิกาย ได้แก่
 - ๒.๑ อานัมมิกาย คือพระสงฆ์ที่สืบเชื้อสายมาจากญวนและอุปสมบทตามรูปแบบของมหายาน
 - ๒.๒ จีนนิกาย คือพระสงฆ์ที่สืบเชื้อสายมาจากจีนและอุปสมบทตามรูปแบบของมหายาน

ส่วนการปกครองคณะสงฆ์ไทย (มหานิกายและธรรมยุติกนิกาย) ในช่วงนี้แบ่งออกเป็น ๔ คณะ^๑ โดยไม่มีคณะอรัญญวาสีซึ่งมีมาแต่สมัยอาณาจักรกรุงสุโขทัย กล่าวคือ

๑. คณะเหนือ คือคณะมหานิกาย รวมวัดในหัวเมืองซึ่งขึ้นกับกรมมหาดไทยก่อนจัดเป็นกระทรวง โดยมากอยู่ฝ่ายเหนือ มีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง ปญฺญาทีโป) วัดราชบูรณะ เป็นเจ้าคณะใหญ่ และพระพิมลธรรม (ยัง เขมาภิกขโต) วัดโสมนัสวิหาร เป็นเจ้าคณะรอง

๒. คณะใต้ คือคณะมหานิกาย รวมวัดในหัวเมืองที่ขึ้นกับกรมพระกลาโหมและกรมท่า โดยมากอยู่ปากน้ำใต้ มีสมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทโย) วัดมหาธาตุ เป็นเจ้าคณะใหญ่ และพระธรรมวโรดม (จ่าย ปุณฺณทตฺโต) วัดเบญจมบพิตร เป็นเจ้าคณะรอง

๓. คณะกลาง คือคณะมหานิกาย ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นวัดที่กระจัดกระจายไม่ได้ขึ้นกับคณะไหน และรวมทั้งวัดมหานิกายในนครเขื่อนขันธ์ (พระประแดง) ด้วย มีสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (หม่อมเจ้าทัต) วัดพระเชตุพน เป็นเจ้าคณะใหญ่ และพระพรหมมุนี (เขียว จันทสิริ) วัดราชาธิวาส เป็นเจ้าคณะรอง

๔. คณะธรรมยุติกฯ รวมวัดธรรมยุตทั้งหมดในกรุงเทพฯ และหัวเมืองไม่ว่าปากน้ำใต้หรือฝ่ายเหนือ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นเจ้าคณะใหญ่ และพระศาสนโศภน (อ่อน อธิสโก) วัดราชประดิษฐ์ เป็นเจ้าคณะรอง

การปกครองคณะสงฆ์นับตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔) เป็นต้นมา จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

๑. แฉ่งการปกครองฯ เล่ม ๒, พ.ศ. ๒๔๕๗, น. ๓-๕

เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๔๓) คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายซึ่งเป็นคณะสงฆ์ดั้งเดิมและเป็นคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ของประเทศ เริ่มสูญเสียบทบาทและถูกแทรกแซงการบริหารภายในเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ ตรงข้ามกับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายซึ่งเป็นคณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นใหม่และเป็นคณะสงฆ์ส่วนน้อยของประเทศ ได้อาศัยความได้เปรียบบางประการยึดครองอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูง คือ ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชติดต่อกันมา ๒ สมัย นับเป็นเวลายาวนานถึง ๔๕ ปีเศษ นอกจากนี้ยังแทรกแซงเข้าไปดำรงตำแหน่งบริหารคณะสงฆ์ในระดับล่างอีกหลายตำแหน่ง ส่วนการบริหารภายในของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายทั่วประเทศนั้น พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายดำรงตำแหน่งรับผิดชอบปกครองกันเอง โดยพระเถระฝ่ายมหานิกายไม่สามารถสอดแทรกเข้าไปมีส่วนรับผิดชอบปกครองได้แต่ประการใด การตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายดังกล่าวนี้เป็นที่รู้และประจักษ์แก่ใจกันเป็นอย่างดี แต่คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายก็ไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์หรือคัดค้านอย่างเป็นทางการได้แต่อย่างใด

ต่อมาวันที่ ๑๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะทรงทำนุบำรุงสงฆ์มณฑลให้เจริญมั่นคงยิ่งขึ้น จึงทรงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับจะทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้พระสงฆ์ดำเนินการปกครองกันเอง เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระความรับผิดชอบของรัฐให้เหลือเพียงเฉพาะฝ่ายอาณาจักร โดยรัฐจะทำหน้าที่ในด้านการให้ความอุปถัมภ์ การให้ข้อเสนอแนะและคอยแก้ปัญหาบางสิ่งบางประการ กล่าวคือเมื่อคณะสงฆ์สามารถแก้ปัญหาภายในให้ยุติลงได้ด้วยควมเรียบร้อยแล้วก็ไม่จำเป็นที่รัฐจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง แต่ถ้าไม่สามารถแก้ปัญหาภายในให้ยุติลงได้ด้วยควมเรียบร้อย และคณะสงฆ์ได้ขอความร่วมมือมาเพื่อให้เข้าไปช่วยแก้ปัญหาดังกล่าว รัฐย่อมถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องเข้าไปช่วยคลี่คลายปัญหาเหล่านั้นให้ยุติลงด้วยควมสงบเรียบร้อย โดยมุ่งถึงประโยชน์สุขและความสงบเรียบร้อยของพระศาสนาและประเทศชาติเป็นสำคัญ

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ แบ่งออกเป็น ๔ หมวด มี ๔๕ มาตรา มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้ :-

หมวดที่ ๑

ว่าด้วยนามและกำหนดใช้พระราชบัญญัติ

- มาตรา ๑ นามและกำหนดที่จะใช้พระราชบัญญัติ
 มาตรา ๒ ยกเลิกกฎหมายที่ขัดขวางต่อพระราชบัญญัตินี้

หมวดที่ ๒

ว่าด้วยเจ้าคณะใหญ่

- มาตรา ๓ กิจและลัทธิของนิกายต่าง ๆ ไม่เกี่ยวกับการปกครอง
 มาตรา ๔ พระมหาเถระผู้ใหญ่ ๔ รูป มีอำนาจสิทธิขาดในที่มหาเถรสมาคม

หมวดที่ ๓

ว่าด้วยวัด

- มาตรา ๕ ประเภทของวัด ๓ อย่าง
 มาตรา ๖ ที่วัดและที่ขึ้นแก่วัด ๓ อย่าง
 มาตรา ๗ กรรมสิทธิ์ของวัดและที่ธรณีสงฆ์
 มาตรา ๘ วัดร้างฝ่ายพระราชอาณาจักรปกครอง
 มาตรา ๙ การสร้างวัด

หมวดที่ ๔

ว่าด้วยเจ้าอาวาส

- มาตรา ๑๐ เจ้าอาวาสวัดหลวงและวัดราชวร
 มาตรา ๑๑ ผู้กำกับแขวงเลือกตั้งเจ้าอาวาส
 มาตรา ๑๒ เจ้าคณะแขวงเลือกตั้งเจ้าอาวาส
 มาตรา ๑๓ หน้าที่เจ้าอาวาส
 มาตรา ๑๔ ผู้อาศัยอยู่ในวัดต้องช่วยการงานเจ้าอาวาส
 มาตรา ๑๕ ภิกษุสามเณรต้องมีสังกัดอยู่ในโบสถ์วัด
 มาตรา ๑๖ คฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ในวัด มีหน้าที่เหมือนพลเมือง
 มาตรา ๑๗ อำนาจของเจ้าอาวาส
 มาตรา ๑๘ การอุทธรณ์คำสั่งของเจ้าอาวาส
 มาตรา ๑๙ การแต่งตั้งรองเจ้าอาวาส

หมวดที่ ๕

ว่าด้วยคณะแขวง

- มาตรา ๒๐ การแบ่งคณะแขวงในกรุงเทพฯ และหัวเมือง
 มาตรา ๒๑ การเลือกตั้งผู้กำกับแขวงและเจ้าคณะแขวง
 มาตรา ๒๒ วัดขึ้นคณะแขวง

มาตรา ๒๓	ฐานานุกรมของผู้กำกับแขวง
มาตรา ๒๔	หน้าที่ผู้กำกับแขวง
มาตรา ๒๕	อำนาจผู้กำกับแขวงในกรุงเทพฯ
มาตรา ๒๖	หน้าที่เจ้าคณะแขวง
มาตรา ๒๗	อำนาจเจ้าคณะแขวง
มาตรา ๒๘	ฐานานุกรมของเจ้าคณะแขวง
มาตรา ๒๙	การแต่งตั้งรองเจ้าคณะแขวง

หมวดที่ ๖

ว่าด้วยคณะเมือง

มาตรา ๓๐	การเลือกเจ้าคณะ
มาตรา ๓๑	หน้าที่เจ้าคณะเมือง
มาตรา ๓๒	อำนาจเจ้าคณะเมือง
มาตรา ๓๓	ฐานานุกรมของเจ้าคณะเมือง
มาตรา ๓๔	การแต่งตั้งรองเจ้าคณะเมือง

หมวดที่ ๗

ว่าด้วยคณะมณฑล

มาตรา ๓๕	การเลือกเจ้าคณะมณฑล
มาตรา ๓๖	รองเจ้าคณะมณฑล
มาตรา ๓๗	หน้าที่เจ้าคณะมณฑล
มาตรา ๓๘	อำนาจเจ้าคณะมณฑล
มาตรา ๓๙	ฐานานุกรมของเจ้าคณะมณฑล

หมวดที่ ๘

ว่าด้วยอำนาจ

มาตรา ๔๐	การอุดหนุนกำลังและอำนาจเจ้าคณะ
มาตรา ๔๑	เจ้าคณะทำทัณฑกรรมแก่บรรพชิตผู้มีความผิดได้
มาตรา ๔๒	คฤหัสถ์ขัดอำนาจเจ้าคณะมีความผิด
มาตรา ๔๓	การตัดสินคดีและอุทธรณ์
มาตรา ๔๔	อำนาจและหน้าที่การปกครองคณะพิเศษ
มาตรา ๔๕	ผู้รักษาการพระราชบัญญัติ

การตราพระราชบัญญัติ

การตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ออกมาประกาศใช้ ถือว่าได้ดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่ทรงมีพระราชปรารภไว้อย่างชัดเจนว่า ถ้าการปกครองสังฆมณฑลเป็นไปตามแบบแผนอันเรียบร้อย พระศาสนาที่จะรุ่งเรืองถาวร และจะชักนำประชาชนทั้งหลายให้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาในวาท ประพจน์ดีขึ้นมาปฏิบัติและร่ำเรียนวิชาคุณในสังฆสำนักยิ่งขึ้นเป็นอันมาก ทั้งนี้ เพราะการปกครองในฝ่ายอาณาจักรนั้นได้รับการปรับปรุงพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปก่อนหน้านี้แล้วหลายสิ่งหลายประการ จนปรากฏผลเป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไป

คณะบุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ โดยเฉพาะในฝ่ายบรรพชิตน่าจะมีเพียงเฉพาะพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีสิ่งที่จะต้องให้เห็นถึงความได้เปรียบและเสียเปรียบระหว่างนิกายได้อย่างชัดเจนหลายประการ ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการบังคับใช้ของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ กล่าวคือ :-

๑. ไม่มีข้อความในมาตราใดบัญญัติไว้เกี่ยวกับคำว่า สมเด็จพระสังฆราช การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช และสถานะของสมเด็จพระสังฆราช ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะในขณะนั้น (พ.ศ. ๒๔๔๕) อยู่ในระหว่างว่างสมเด็จพระสังฆราชก็ได้ แต่ถ้าจะมีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชดังเช่นที่เคยปฏิบัติมา ซึ่งไม่นิยมทั้งช่วงเวลาให้เนิ่นนานนัก พระมหาเถระที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ควรได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช ก็มิได้อยู่หลายรูป เช่น :-

๑.๑ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แดง ปญฺญาทีโป) วัดราชบูรณะ เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๕ เป็นเปรียญ ๗ ประโยค และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ ๗๐ ปี

๑.๒ สมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทโย) วัดมหาธาตุ เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ ซึ่ง

๙. กรมการศาสนา : ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑, โรงพิมพ์การศาสนา พ.ศ. ๒๕๒๕, น. ๑๑๖

เป็นพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๐ เป็นเปรียญ ๔ ประโยค และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ ๖๕ ปี

- ๑.๓ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ฤทธิ ธมฺมสิริ) วัดอรุณราชวราราม เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๐ เป็นเปรียญ ๕ ประโยค และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ ๖๕ ปี

- ๑.๔ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ประสูติเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ทรงเป็นเปรียญ ๕ ประโยค และมีพระชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ ๔๒ พรรษา

แต่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชถูกปล่อยให้ว่างอยู่เป็นเวลานานด้วยเหตุผลใดไม่เป็นที่ปรากฏ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ จึงมีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นับเป็นเวลาตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างอยู่นานถึง ๑๑ ปี (พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๕๓)

๒. ผลจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ เท่ากับเป็นการยอมรับฐานะของนิกายสงฆ์ไทย ซึ่งขณะนั้นมีอยู่ ๒ นิกาย คือมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย ให้ดำรงอยู่ต่อไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย พร้อมทั้งห้ามมิให้ดำเนินการแทรกแซงกิจและลัทธิเฉพาะภายในของนิกายนั้น ๆ อีกด้วย ซึ่งในประเด็นนี้ถ้าจะพิจารณาให้ลึก ๆ ก็คงมุ่งหมายไปในทำนองว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่ (มหานิกาย) จะไปปกครองหรือบีบบังคับรอนพระสงฆ์ส่วนน้อย (ธรรมยุติกนิกาย) ไม่ได้นั่นเอง

๓. การยกสมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ ตำแหน่ง และพระราชาคณะเจ้าคณะรองอีก ๔ ตำแหน่ง ขึ้นเป็นพระมหาเถระที่ทรงปรึกษาในการพระศาสนาและปกครองบำรุงสังฆมณฑลทั่วไป ดำเนินการประชุมวินิจฉัยในมหาเถรสมาคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการยกพระมหาเถระจำนวนดังกล่าวขึ้นเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่งนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้เกิดสภาพได้เปรียบและเสียเปรียบระหว่างนิกายทั้งสองดำเนินไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพราะในขณะนั้น (พ.ศ. ๒๔๕๕) มีพระมหาเถระทั้ง ๒ นิกายดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่และเจ้าคณะรองดังนี้ :-

- ๓.๑ คณะเหนือ มีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (แสง ปญฺญาทีโป) วัดราช-

บุรณะ ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย เป็นเจ้าคณะใหญ่ และพระพิมลธรรม (ยัง เขมาภิรโต) วัดโสมนัสวิหาร ซึ่งเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เป็นเจ้าคณะรอง

- ๓.๒ คณะใต้ มีสมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทโย) วัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย เป็นเจ้าคณะใหญ่ และพระธรรมวโรดม (จ่าย ปุณณทตโต) วัดเบญจมบพิตร ซึ่งเป็นพระเถระฝ่ายมหานิกาย เป็นเจ้าคณะรอง
- ๓.๓ คณะกลาง มีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (ฤทธิ ธมฺมสิริ) วัดอรุณราชวราราม ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย เป็นเจ้าคณะใหญ่ และพระพรหมมุนี (เขียว จันทสิริ) วัดราชาธิวาส ซึ่งเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เป็นเจ้าคณะรอง
- ๓.๔ คณะธรรมยุติกามีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เป็นเจ้าคณะใหญ่ และพระศาสนโศภน (อ่อน อนิลโก) วัดราชประดิษฐ์ ซึ่งเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายเหมือนกัน เป็นเจ้าคณะรอง

เมื่อพิจารณารายชื่อพระมหาเถระที่ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่และเจ้าคณะรองทั้ง ๔ รูปแล้ว ปรากฏว่า พระมหาเถระฝ่ายมหานิกายดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ ๓ รูป และเจ้าคณะรอง ๑ รูป รวมเป็น ๔ รูป ส่วนพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ ๑ รูป และเจ้าคณะรอง ๓ รูป รวมเป็น ๔ รูป สรุปแล้วมีฝ่ายละ ๔ รูปเท่ากันพอดี น่าจะเป็นการสมดุลกันได้ แต่ถ้าจะพิจารณาจากจำนวนของพระสงฆ์ระหว่างนิกายทั้งสองทั่วประเทศแล้ว ปรากฏว่า พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายมีจำนวนมากกว่าพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ซึ่งขณะนั้นมีอยู่เพียงเฉพาะในกรุงเทพฯ และในส่วนภูมิภาคไม่กี่วัดเท่านั้นเอง

เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ อัตราส่วนของพระมหาเถระฝ่ายมหานิกายที่เป็นกรรมการมหาเถรสมาคมน่าจะได้กำหนดไว้ให้มีจำนวนมากกว่าพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายหรือไม่อย่างนั้นตำแหน่งเจ้าคณะรองคณะต่าง ๆ ก็ไม่น่าจะแต่งตั้งพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายให้เข้าไปดำรงตำแหน่ง น่าจะแต่งตั้งพระมหาเถระฝ่ายมหานิกายเข้าไปดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะรอง เพราะพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายทั่วประเทศมีจำนวนรวมกันแล้วมากกว่าพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายจนไม่สามารถเทียบเคียงกันได้เลย และประเด็นสำคัญที่สุดก็คือว่า ถ้าพระสงฆ์ที่เป็นนิกายเดียวกันมาเป็นเจ้าคณะปกครอง ย่อมจะได้รับ

ความร่วมมือและเกิดความเข้าใจอันดีต่อกันมากกว่าที่พระสงฆ์ต่างนิกายมาเป็นเจ้าคณะปกครอง ซึ่งมีแต่จะเกิดความรู้สึกไม่ยอมรับและขัดแย้งภายในต่อกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

นอกจากนี้การปกครองคณะสงฆ์ในระดับมณฑล เมื่อพิจารณาจากประกาศตั้งพระราชคณะเจ้าคณะมณฑล ลงวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) แล้ว ยิ่งทำให้คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้เปรียบคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเพิ่มมากขึ้นไปอีก ทั้งนี้ เพราะพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับการประกาศตั้งให้เป็นเจ้าคณะมณฑลถึง ๙ รูป ในขณะที่พระเถระฝ่ายมหานิกายเพียง ๕ รูป เท่านั้น ที่ได้รับการประกาศตั้งให้เป็นเจ้าคณะมณฑล" กล่าวคือ :-

๑. พระศาสนโศภน วัดราชประดิษฐ์ (ธรรมยุติกนิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลกรุงเทพ ฯ ภายนอกจังหวัดในกรุง
๒. พระธรรมโกษาจารย์ วัดสุทัศนเทพวราราม (มหานิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลนครไชยศรี
๓. พระธรรมไตรโลก วัดระฆังโฆสิตาราม (มหานิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลนครสวรรค์
๔. พระธรรมราชาโน้ต วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ (ธรรมยุติกนิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลกรุงเก่า
๕. พระเทพกระวี วัดมกุฏกษัตริย์ (ธรรมยุติกนิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก
๖. พระเทพมุนี วัดประยุรวงศาวาส (มหานิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา
๗. พระเทพเมธี วัดมหาธาตุ (มหานิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลชุมพร
๘. พระราชมุนี วัดเทพศิรินทราวาส (ธรรมยุติกนิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี
๙. พระสุคุณคณาภรณ์ วัดบวรนิเวศ (ธรรมยุติกนิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลจันทบุรี
๑๐. พระเมธาธรรมมรส วัดพิชยญาติการาม (ธรรมยุติกนิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลภูเก็ต

๑๐. ประมวลพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : การคณะสงฆ์, มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ ครบ ๕๐ ปี แต่วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, โรงพิมพ์ศรีนครนร, พ.ศ. ๒๕๑๔, น. ๔๔-๔๕

๑๑. พระอมรโมหิ วัดบวรนิเวศ (ธรรมยุติกนิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลราชบุรี
๑๒. พระญาณรักขิต วัดสุปัฏ (ธรรมยุติกนิกาย) เมืองอุบลราชธานี เป็นเจ้าคณะมณฑลอีสาน
๑๓. พระศิริธรรมมุนี วัดท่าโพธิ์ (ธรรมยุติกนิกาย) เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช
๑๔. พระอุตรคณาภิรักษ์ วัดพระเชตุพน (มหานิกาย) เป็นเจ้าคณะมณฑลบูรพา

ดังนั้น การบังคับใช้ของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ จึงมีลักษณะคล้ายกับกำหนดให้คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายต้องตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบ และคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายต้องอยู่ในสภาพได้เปรียบอย่างถูกต้องตามกฎหมายไปโดยปริยาย จนทำให้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างลึก ๆ อยู่ในขณะนั้นว่า พระสงฆ์ส่วนน้อยปกครองพระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้ แต่พระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่สามารถปกครองพระสงฆ์ส่วนน้อยได้ กล่าวคือ พระธรรมยุตปกครองพระมหานิกายได้ แต่พระมหานิกายปกครองพระธรรมยุตไม่ได้ ทั้งนี้ เพราะพระธรรมยุตจะกล่าวอ้างและยืนยันอยู่ตลอดเวลาว่า ได้รับพรพิเศษให้ทำการปกครองกันเองเป็นการเฉพาะ ดังเช่นพระดำรัสของสมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ตรัสในที่ประชุมพระมหาเถรานุเถระคณะธรรมยุติกนิกาย เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๗ ณ ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร ว่า

คณะธรรมยุติกนิกายนี้ เคยได้รับพระราชทานพรพิเศษ คืออำนาจที่ให้ปกครองกันเอง ไม่ต้องขึ้นอยู่ในปกครองของคณะอื่น ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ตลอดมาจนบัดนี้ แม้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ รัชกาลที่ ๕ ก็ยังมียกเว้นไว้ ทรงตั้งพระนุททัยจะรักษาพรนี้ให้ยั่งยืน....”

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโครงสร้างของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ โดยสรุปแล้ว อำนาจสูงสุดในการตรากฎ ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่ง การบริหารคณะสงฆ์ และการพิจารณาวินิจฉัยอุทธรณ์ (การพิพากษาคดี) ได้รวมศูนย์อยู่ที่ประธานมหาเถรสมาคม ซึ่งขณะนั้นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นผู้บัญชาการคณะสงฆ์ทั่วประเทศในฐานะสมเด็จพระสังฆราช” และทรงเป็นประธาน

๑๑. แฉฉงการณัคณะสงฆ์ เล่ม ๒ , พ.ศ. ๒๔๕๗, น. ๗๑

๑๒. พระประวัติ-พระคติพจน์ และเอกสารเกี่ยวกับงานมหาสมณานุสรณ์ : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ ครบ ๕๐ ปี แต่วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ห้างหุ้นส่วนจำกัดนันทชัย (แผนกการพิมพ์), พ.ศ. ๒๕๑๔.

ที่ประชุมมหาเถรสมาคม ดังนั้น โครงสร้างของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ จึงเป็นเช่นเดียวกับโครงสร้างของระบอบการปกครองที่เรียกชื่อว่า สมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งใช้ปกครองฝ่ายอาณาจักรอยู่ในขณะนั้นนั่นเอง

การสืบต่ออำนาจและการปกครอง

ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชถูกปล่อยให้ว่างมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๒ มาจนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ (๒๓ ตุลาคม ๒๔๕๓) และเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษก ขึ้นเป็นรัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์จักรี ในปีนั้นแล้ว พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชที่ว่างมาเป็นเวลานาน ซึ่งในขณะนั้นมีพระมหาเถระที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสมควรได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชมีอยู่หลายรูป เช่น :-

๑. สมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทโย) วัดมหาธาตุ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ เป็นเปรียญ ๔ ประโยค และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้ ๗๓ ปี

๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฤทธิ ธมฺมสิริ) วัดอรุณราชวราราม เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ เป็นเปรียญ ๕ ประโยค และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะในราชทินนามนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้ ๗๓ ปี

๓. สมเด็จพระพุทธาจารย์ (เขียว จันทสิริ) วัดราชาธิวาสวิหาร เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ เป็นเปรียญ ๘ ประโยค และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้ ๗๗ ปี

๔. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ประสูติเมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ทรงเป็นเปรียญ ๕ ประโยค และทรงมีพระชนมายุถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้ ๕๓ พระชันษา

พระมหาเถระทั้ง ๔ รูปนี้ ต่างมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการที่จะได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเหมือนกัน ส่วนรูปใดจะมีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุด ย่อมขึ้นอยู่กับกรณียกคุณสมบัติด้านใดมาพิจารณาเท่านั้น แต่ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงโปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษกสถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา

ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เดือนอ้าย ปีจอ พ.ศ. ๒๔๕๓ นับเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๑๐ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่โดยที่พระองค์ทรงเป็นเจ้านายชั้นสูง จึงโปรดให้เปลี่ยนพระนามใหม่ว่า สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^(๑) ทั้งนี้ เพราะทรงโปรดให้เลื่อนพระอิสริยยศขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในคราวเดียวกันนี้ด้วย

สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายรูปที่ ๓ ที่ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร (พ.ศ. ๒๓๙๗ - ๒๔๓๕) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทโวมหาเถร) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม (พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๔๒) และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ดังกล่าว

เมื่อทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชแล้ว ในช่วง พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๕๖ สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงดำเนินการโปรดให้แต่งตั้งพระมหาเถระดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่และรองเจ้าคณะ ซึ่งว่างลงหลายตำแหน่ง กล่าวคือ :-

๑. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่หนกลาง และพระพรหมมุนี (แพ ตีฆสเทโว) วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นเจ้าคณะรอง
๒. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ยัง เขมาภิมโต) วัดโสมนัสวิหาร เป็นเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และพระพิมลธรรม (ม.ร.ว. เจริญ อิศรางกูร ณ อยุธยา : ญาณฉนฺโท) วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นเจ้าคณะรอง
๓. สมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทโย) วัดมหาธาตุ เป็นเจ้าคณะใหญ่หนใต้ และพระธรรมวโรดม (จ่าย ปุณฺณทตฺโต) วัดเบญจมบพิตร เป็นเจ้าคณะรอง
๔. สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา และพระศาสนโศภน (อ่อน อธิสโก) วัดราชประดิษฐ์ เป็นเจ้าคณะรอง

(๑) ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๔ ทรงได้รับการสถาปนาเปลี่ยนพระนามใหม่เป็น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

เมื่อพิจารณารายนามของพระมหาเถระ ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ รูป ดังกล่าวนี้อแล้ว จะเห็นว่าพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ถึง ๓ รูป ส่วนพระมหาเถระฝ่ายมหานิกายได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่เพียงรูปเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ สถานการณ์ของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายจึงตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบเพิ่มมากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะก่อนหน้านี้ได้มีประกาศตั้งเจ้าคณะมณฑลทั้ง ๑๔ มณฑล ปรากฏว่า พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลถึง ๙ รูป ในขณะที่พระเถระฝ่ายมหานิกายได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลเพียง ๕ รูป ดังนั้น สภาพของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายในช่วงนี้จึงมีลักษณะไม่ต่างอะไรกับการถูกต้อนให้เดินเข้าไปสู่มุมอับ แม้ไม่อยากจะยอมจำนนแต่ก็ต้องยอมจำนน เพราะสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกไม่เอื้ออำนวยให้ได้แย้งหรือปฏิเสธสภาพดังกล่าวได้อย่างเปิดเผยและตรงไปตรงมาได้เลย

การครองชีวิต

ภายหลังจากที่ได้มีการประกาศตั้งเจ้าคณะมณฑลและเจ้าคณะใหญ่แล้ว การจะปรับปรุงคณะสงฆ์โดยเฉพาะในส่วนของมหานิกายย่อมจะทำได้ง่ายขึ้น เพราะอัตราส่วนในการดำรงตำแหน่งเจ้าคณะทั้ง ๒ ระดับ ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำกันนั่นเอง ทำให้คณะสงฆ์ส่วนใหญ่กลายมาเป็นเสียงข้างน้อย และคณะสงฆ์ส่วนน้อยกลายมาเป็นเสียงข้างมาก ถ้าจะมีพระเถระรูปใดคัดค้านหรือแสดงอาการไม่เห็นด้วยออกมาอย่างเปิดเผย อาจถูกปลดจากตำแหน่ง ลดนิยัตยัต ตลอดจนจนถูกขลอในเรื่องยศดาบรรดาศักดิ์อีกด้วย

นับตั้งแต่ตอนต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา ที่คณะสงฆ์ไทยได้แตกออกเป็น ๒ นิกาย คือ ธรรมยุติกนิกาย และมหานิกาย ทำให้คณะสงฆ์ทั้งสองนิกายนี้มีสภาพเป็นนานาสังวาสกัน มีข้อปฏิบัติหลายอย่างที่ถูกระบุขึ้นมาให้แตกต่างกัน ทำสังฆกรรม เช่น อุโบสถกรรม หรือ อุปสมบทกรรม ฯลฯ ร่วมกันไม่ได้ หากมีเหตุบีบคั้นให้พระสงฆ์ทั้งสองนิกายต้องทำสังฆกรรมร่วมกัน เช่น อุปสมบทกรรม เป็นต้น เมื่ออุปสมบทกรรมที่พระสงฆ์ทั้งสองนิกายทำร่วมกันเสร็จแล้ว พระสงฆ์อีกนิกายหนึ่งก็จะประชุมทำอุปสมบทกรรมใหม่ซ้ำอีกครั้งหนึ่ง โดยคัดเลือกเฉพาะพระสงฆ์ที่สังกัดนิกายเดียวกันเท่านั้น เข้าร่วมประชุมทำอุปสมบทกรรมใหม่ การทำเช่นนี้ในภาษาพระวินัยเรียกว่า ทัพทกรรม ความเป็นนานาสังวาระหว่างคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และมหานิกายดังกล่าวนี้ยังดำรงอยู่ต่อมาตราบนานัปการ ปัจจุบัน พร้อมทั้งเป็นชนวนเล็ก ๆ ให้กล่าวหาและนินทาว่าร้าย ตลอดจนบีบคั้นบั่นรอน

กันด้วยรูปแบบต่าง ๆ อีกด้วย

การครองจีวรเป็นรูปลักษณะหนึ่ง ที่สะท้อนให้เห็นได้อย่างเด่นชัดถึงความต่าง กันระหว่างคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย กล่าวคือพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายครองจีวรแบบ ม้วนลูกบวบบิดซ้ายแล้วยกขึ้นพาดไว้บนป่าซ้าย และแหวกชายจีวรด้านขวา พระสงฆ์ฝ่าย ธรรมยุติกนิกายครองจีวรในรูปแบบนี้มาตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๒ และน่าจะเชื่อว่าจะ ได้รับแบบอย่างมาจากคณะสงฆ์รามัญนิกาย (พระมอญ) ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายซึ่งเป็น คณะสงฆ์ดั้งเดิม และสืบเชื้อสายติดต่อกันมาจากคณะสงฆ์ในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น ครอง จีวรแบบม้วนลูกบวบบิดขวาแล้วหนีบลูกบวบไว้ใต้รักแร้ด้านซ้าย และแหวกจีวรออกข้าง ด้านขวา ต่อมาเมื่อพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายบางรูปครองจีวรตามแบบอย่างพระสงฆ์ฝ่าย ธรรมยุติกนิกาย แต่ก็มีเป็นจำนวนน้อยเพียงบางรูปและบางวัดเท่านั้น

สาเหตุที่เป็นเช่นนี้น่าจะเป็นเพราะอิทธิพลทางการปกครองและสภาพแวดล้อม บางประการ ทั้งนี้ เพราะพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายนั้นได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จพระสังฆราชติดต่อกันมาโดยลำดับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๗ เป็นต้นมา อำนาจและ หน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์จึงผูกขาดไว้กับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเรื่อยมา ทำให้ คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายมีลักษณะไม่แตกต่างอะไรกับถูกต้อนให้เดินเข้าไปสู่มุมอับ เรียกว่า หากจะบีบก็ตาย หากจะคลายก็รูด เมื่อเป็นเช่นนี้พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายบางรูปจึงเริ่ม ปรับเปลี่ยนท่าทีบางประการ โดยเฉพาะคือ การครองจีวรตามแบบอย่างพระสงฆ์ฝ่าย ธรรมยุติกนิกาย ซึ่งอาจพิจารณาได้ทั้งในด้านเพื่อความเจริญก้าวหน้าเฉพาะตน หรือเพื่อ ความอยู่รอดของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายทั้งหมด ล้วนเป็นประเด็นที่น่าพิจารณากันได้ทั้ง สองด้าน เพียงแต่จะหยิบประเด็นด้านใดขึ้นมาพิจารณาเท่านั้น

ต่อมาวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงมีรับสั่งให้พระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายไปประชุมร่วมกัน ณ ตำหนัก เพชร วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อประทานพระมหาสมณวินิจฉัยวางระเบียบครองผ้าพระมหา นิกาย ซึ่งพระองค์พร้อมด้วยพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ เจ้าคณะ ใหญ่หนกลาง ได้เสด็จประทับอยู่ในที่ประชุมนั้นด้วย เพื่อพิจารณาร่วมกันว่า พระสงฆ์ ฝ่ายมหานิกายจะครองจีวรตามแบบอย่างพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย หรือจะคงครองจีวร อยู่อย่างเดิม ขอให้ตัดสินใจเลือกเอาให้แน่ชัดลงไป เพื่อจะได้วางแบบลงให้ถูกต้องต่อไป" ส่วนพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายที่เข้าร่วมประชุมตามรับสั่งของสมเด็จพระมหาสมณะ

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในวันและสถานที่ดังกล่าวแล้ว คือ :-

๑. สมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทโย) วัดมหาธาตุ เจ้าคณะใหญ่หนใต้
๒. พระพิมลธรรม (มร.ว. เจริญ อิศรางกูร ณ อยุธยา : ภาวนาธุโร) วัดระฆังโฆษิตาราม เจ้าคณะรองหนเหนือ
๓. พระธรรมวโรดม (จ่าย ปุณฺณทตฺโต) วัดเบญจมบพิตร เจ้าคณะรองหนใต้ และผู้บัญชาการคณะมณฑลราชบุรี
๔. พระพรหมมุนี (แพ ดิสฺสเทโว) วัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะรองหนกลาง และผู้บัญชาการคณะมณฑลนครชัยศรี
๕. พระธรรมเจดีย์ (เข้ม พุทฺธสโร) วัดพระเชตุพน เจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก
๖. พระเทพเวที (นวม ป. ๕) วัดสระเกศ เจ้าคณะมณฑลอุดร
๗. พระเทพสุธี (อุม ธมฺมธโร) วัดมหาพฤฒาราม เจ้าคณะมณฑลจันทบุรี
๘. พระราชเวที (นวม ป. ๙) วัดเบญจมบพิตร พระคณาจารย์เอก เจ้าคณะแขวงบางซื่อและบางเขน
๙. พระราชสุธี (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ พระคณาจารย์เอก และเจ้าคณะแขวงบางกอกน้อย
๑๐. พระศรีสมโพธิ (นาค สุมณนาโค) วัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะมณฑลชุมพร
๑๑. พระธรรมวิহারิเถร (มัย ปณฺทิตฺโต) วัดจักรวรรดิราชาวาส เจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา
๑๒. พระทักษิณคณิศร (สาย) วัดอินทาราม เจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี
๑๓. พระศากยบุตติยวงศ์ (เผื่อน ดิสฺสทตฺโต) วัดพระเชตุพน พระคณาจารย์โท เจ้าคณะแขวงภาษีเจริญและหนองแขม
๑๔. พระปริยัติบัณฑิต (อยู่ อุตฺตรภทฺโท) วัดประยุรวงศาวาส พระคณาจารย์โท และเจ้าคณะแขวงตลิ่งชัน
๑๕. พระปิฎกโกศล (อยู่ ภาโณทโย) วัดสระเกศ พระคณาจารย์โท
๑๖. พระธรรมธราจารย์ (นวม พุทฺธสโร) วัดอนงคาราม เจ้าคณะแขวงบางลำภู และราชภัฏบูรณะ
๑๗. พระญาณโพธิ (ใจ จันทโชติ) วัดพระเชตุพน ปลัดแขวงในพระนคร
๑๘. พระอุดรคณารักษ์ (ศรี พรหมโชติ) วัดพระเชตุพน ปลัดแขวงบางกอกใหญ่
๑๙. พระธรรมเทศาจารย์ (มัย ธมฺมปาโล) วัดราชโอรส เจ้าคณะแขวงบางขุนเทียน

สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ตรัสเปิดประชุมเมื่อเวลา ๑๗.๐๕ น. ว่า ที่นิมนต์พระเถรานุเถระทั้งหลายมาประชุมวันนี้ เพื่อจะหารือวางแบบหม่ผ้าของพระมหานิกาย เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่อาจต้องใช้เวลาดิถีตรองหลายวัน ขอพระเถรานุเถระจงเข้าใจว่า การหารือในวันนี้มิได้ประสงค์ที่จะให้พระมหานิกายหม่แหวกตาม หรือจะให้คงอยู่ตามเดิม แต่ควรจะได้ตัดสินใจร่วมกันให้แน่ชัดลงไปว่าจะเอาอย่างไร เมื่อตกลงอย่างไรแล้วจะได้ออกพระมหาสมณวินิจัยต่อไป

จากนั้นพระองค์ได้ตรัสถามเจ้าคณะมณฑลแต่ละรูปแล้วได้ความว่า มีการหม่แหวก (แบบธรรมยุตินิกาย) อยู่บ้างในมณฑลราชบุรี มณฑลชุมพร มณฑลปราจีนบุรี และมณฑลนครสวรรค์ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีรับสั่งให้พระเถระ ๔ รูป ดำเนินการปรึกษารื้อกัน ว่า จะลงต้นนิษฐานอย่างไรแล้วให้นำเสนอต่อที่ประชุม พระเถระ ๔ รูป ดังกล่าวนี คือ :-

๑. พระธรรมวโรดม (จ่าย ปุณฺณทตฺโต) ผู้บัญชาการคณะมณฑลราชบุรี
๒. พระศรีสมโพธิ (นาค สุนนนาโค) เจ้าคณะมณฑลชุมพร
๓. พระทักษิณคณิศร (สาย) เจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี
๔. พระราชสุธี (เฮง เขมจารี) แทนเจ้าคณะมณฑลนครสวรรค์ที่ยังว่างอยู่

พระเถระทั้ง ๔ รูป ปรึกษารื้อกันแล้วได้นำมติกราบทูลแด่สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ว่าการหม่แหวกเป็นทางสะดวก พอใจจะวางตัวอย่างในทางนั้น จากนั้นพระองค์ได้ตรัสถามพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายที่เหลืออีก ๑๕ รูป ว่ามีความเห็นเกี่ยวกับมตินี้อย่างไร ? ปรากฏว่า พระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกาย ๑๕ รูปนี้ มีความเห็นแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายที่เห็นชอบข้างวางแบบหม่แหวก มีจำนวน ๑๓ รูป มีสมเด็จพระวันรัต (ทิตฺต อุทฺโย) วัดมหาธาตุ และพระพรหมมุนี (แพฺ ตฺถสฺสเทโว) วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นต้น ส่วนฝ่ายที่เห็นว่ายังพอใจจะหม่ตามแบบเดิม มีจำนวน ๒ รูป คือ พระพิมลธรรม (ม.ร.ว. เจริญ อิศรางกูร ณ อยุธยา : ญาณฉนฺโท) วัดระฆังโฆสิตาราม และพระเทพเวที (น่วม ป. ๕) วัดสระเกศ

สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้รับสั่งถามพระเถระทั้ง ๒ รูปนั้นว่า พวกที่หม่แหวกไปแล้วจะให้กลับมาหม่ตามเดิมด้วยหรือไม่ ?

พระเถระทั้ง ๒ รูป กราบทูลว่า ที่หม่แล้วก็ปล่อยไป ขอกราบทูลด้วยความจริงใจว่า ไม่คิดจะขัดขวาง

พระพิมลธรรม ได้อ้างเหตุผลต่อที่ประชุมว่า อุปัชฌาย์อาจารย์ได้เคยทำมาก็มี ความนิยมจะทำตามนั้น

พระพรหมมุนี กล่าวแย้งว่า ท่านผู้ใหญ่ทำไมไม่ตลอดเท่านั้น

พระเทพเวที กล่าวว่า แบบเดิมเป็นของเก่า กลับห่มเอาอย่างพม่า ลังกา จะกลายเป็นใหม่กว่าเขาที่น่าอาย

สมเด็จพระวันรัต กล่าวแก้ว่า การห่มผ้ากลายเป็นมาแล้ว แม้ผมเองก็กลายมานานแล้วเหมือนกัน

พระพรหมมุนี กล่าวแย้งฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยว่า การห่มผ้าต่างย่อมทำให้เสียผลถึงผู้อื่นด้วย เป็นเหตุรู้สึกแตกพวกไม่กลมเกลียวกัน

สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงตัดบทว่า เมื่อพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกาย มีความเห็นแยกออกเป็น ๒ ฝ่ายเช่นนี้ จะวางแบบไว้ทั้ง ๒ อย่าง เพื่อจะได้เป็นแบบอย่างการห่มผ้าต่อไป

พระมหาสมณวินิจัย

วางระเบียบครองผ้าของพระมหานิกาย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ศรีสุคตขัตติยพรหมจารี ฯลฯ บรมนาถบพิตร พระมหาสมณะ ทรงพระปรารภว่า ในรัชกาลก่อน ๆ มีพระมหานิกายห่มแหวกบ้าง แต่น้อยรูป มาในรัชกาลที่ ๕ ตอนหลัง มีพระมหานิกายตามหัวเมือง ห่มแหวกมากขึ้น ทั้งวัดทั้งแขวงทั้งเมืองก็มี เจ้าคณะมณฑลนำความกราบทูล ขอเรียนพระปฏิบัติและสามเณรทั้งในกรุงทั้งในหัวเมืองก็ห่มยกย้ายไปจากแบบเดิมตามความสะดวก แต่ไม่เหมือนกัน ต้องการวางระเบียบด้วย จึงตรัสปรึกษาด้วยพระเถรานุเถระทั้งหลายซึ่งออกนามมาแล้ว เมื่อลงมติกันแล้ว จึงประทานพระมหาสมณวินิจัยไว้ ดังต่อไปนี้ :-

๑. ก่อนแต่จะให้วินิจัยเรื่องนี้ เห็นสมควรจะกล่าวถึงการห่มผ้าตั้งแต่ครั้งพุทธกาลไว้ด้วย เพื่อจะได้เข้าใจตลอดเรื่อง

๒. จำนวนจีวรของภิกษุ สันนิษฐานตามความในพระสูตร เดิมมีแต่ผ้านุ่งกับผ้าห่ม ๒ ผืน เท่านั้น ดังมาภิสังขารเป็นของทรงพระอนุญาตเดิมขึ้นในภายหลัง

๓. ขนาดผ้าห่มของเดิมมีมาในพระปาติโมกข์ว่า ยาว ๙ คืบ กว้าง ๖ คืบ โดยสุคตประมาณ โดยการชั้นสูตรก็มี โดยได้เห็นตัวอย่างพระพุทธรูปโบราณในประเทศอินเดียก็มี ได้ความว่า ใช้ผ้าแคบสั้นเท่านั้นเอง ห่มคลุมเอาชายจีวรข้างหนึ่งพาดป่าช้ายวบลงมาถึงอก เอาชายอีกข้างหนึ่งโอบหลัง คลุมป่าช้าวัดวัดมาปกปักรักษา ห้อยลงมาทางแขนซ้าย จนมือซ้ายยึดไว้ได้ มือขวาตลอดออกทางริมจีวรด้านล่าง กลัดคุดุมที่ชายล่างจด

ถึงกันทางข้างซ้าย ห่มเช่นนี้ถูกแก่การรับบิณฑบาต ซึ่งกล่าวไว้ในบิณฑจาริกวัตรว่า เวลาจะรับภิกษา พึงยกสังฆาฏีขึ้นด้วยมือซ้าย ยืนบาตรออกด้วยมือขวา กัดคุดมนั้นก็สมพระนาถิ ต่อมาต้องการความสะดวกมากเข้า จึงเอามือขวาแหวกออกจากกริมนิจิรด้านข้าง หาลอดล่างเหมือนอย่างก่อนไม่ พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร มีชายจีวรออกสองข้างด้าน หลังแลเห็นสบงข้างหน้าแสดงอาการห่มอย่างนี้เอง ครั้นยังห่มผ้าเล็ก การห่มผ้ากลายมาเป็น ๒ อย่างแล้วดังนี้

๔. ครั้นใช้จีวรใหญ่ออกไป ห่มอย่างแบบที่ ๑ ต้องม้วนลูกบวบชักขึ้น เอาริมผ้า พาดบ่า หนีบลูกบวบไว้ที่รักแร้ซ้าย อย่างพระมหานิกายครองอยู่ ต่อมาจึงเอาลูกบวบพาด บ่าเสียทีเดียว ไม่ต้องหนีบแล้วคลายลูกบวบแหวกเอามือขวาออกอย่างพระธรรมยุตครอง

๕. เพียงเท่านั้นจะเห็นได้ว่า การห่มผ้าทั้ง ๒ อย่าง มีมูลอย่างเดียวกัน แต่ค่อย กลายมาโดยลำดับ

๖. ห่มดอง ครั้นยังใช้จีวรเล็ก เอาชายจีวรข้างหนึ่งลอดรักแร้ขวา โอบหน้าอกขึ้น ไปทาบป่าซ้าย เอาชายอีกข้างหนึ่งโอบหลังขึ้นไปปกป่าซ้าย ทับชายก่อน ห้อยลงมาทาง รววมซ้าย พระพุทธรูปเขียนแสนแสดงอาการห่มอย่างนี้เอง ครั้นใช้ผ้าใหญ่ ต้องจีบชาย ข้างหนึ่งไว้ พับทบลงมาก่อน จึงห่มอย่างพระมหานิกายห่ม อีกอย่างหนึ่ง ครั้นยังห่มผ้า เล็กเอาชายที่โอบหลังทาบป่าซ้ายก่อน แล้วจึงเอาชายที่ลอดรักแร้ขวาโอบหน้าอกปกลงไป ให้ห้อยลงข้างหลัง ครั้นใช้ผ้ากว้างยาว จึงห่มม้วนลูกบวบ เอาขึ้นพาดบนป่าซ้ายอย่างพระ ธรรมยุตห่ม

๗. การห่มผ้าที่กลายมาตามนัยนี้เป็นได้เพราะม้วนลูกบวบทางซ้ายอย่างเดียวกัน เป็นเหตุสันนิษฐานว่า พระมหานิกายครองม้วนทางขวา ไม่ถูกตามแบบเดิม

๘. สังฆาฏินั้น สำหรับใช้ซ้อนเข้าบ้านและคลุมหนว ไม่ปรากฏว่าใช้พาดบ่าใน เวลาห่มดองเหมือนในบัดนี้ แต่ได้ใช้เป็นธรรมเนียมมานานแล้ว

๙. ผ้านุ่งไม่มีขนาดขัดเหมือนผ้าห่ม แต่รู้ได้โดยนัย กว้างยาวพอจะนุ่ง ข้างบน ปิดสะดือ ข้างล่างปกหัวเข่าได้ ได้เห็นพระพุทธรูปโบราณที่กล่าวถึงนั้น ครองสบงหาได้ ม้วนชายไม่ ในที่ผ้าม้วนเข้ามาดูกรูยอยู่ ได้ขึ้นสู่ตรุดูได้ความว่า ใช้ผ้าสั้น นุ่งจีบชายเสมอ กันแล้ว รวบเข้ามาคล้ายจีบ ไม่ได้ม้วน เมื่อใช้ผ้ายาว จึงต้องม้วนเข้ามา

๑๐. ประคคอกไม่มีในบาติ ว่าเป็นบิณฑจารของภิกษุ พระพุทธรูปของเก่าก็ไม่ได้ คาคประคคอก มีแต่สำหรับภิกษุณี เรียกชื่อว่า "สังกัจฉิกา" แปลว่า ผ้ารัดหรือโอบรักแร้ ได้พบในปรณชื่อจุลคณฐี แก้อรรถแห่งบาลีวินยมหาวรรค อรรถนาในปูนหลังแห่งฎีกา และอนุฎีกาลงมา กล่าวถึงประคคอก เรียก "อุรพณฺณ" ว่าออกจาก "อัสพณฺณ" ที่แปลว่า

อังสะ ในบาฬีทรงอนุญาตของสิ่งหนึ่ง เรียกว่า “อัสวทุฏกั” แปลว่าของอันเนื่องกับบาฬี ทรงอนุญาตติดต่อกันมากับถุงบาตรและถุงสำหรับเก็บบริขารอื่น ประการการนำถุงนั้นไป ไม่สะดวก จึงเข้าใจว่าสายถุง เช่น สายโยคสำหรับถุงบาตรสำหรับคล้องจองยอบ่า แต่เมื่อเข้าใจว่าเป็นอังสะ ก็มีทางจะสันนิษฐานว่า ในเวลาที่ห่มดองอย่างจีบ เดิมคงจะแก้อังสะ ออกรัดดอกก่อน ภายหลังจึงมีขึ้นเป็นบริขารต่างหากทีเดียว

๑๑. ภิกษุทั้งหลายแม้อยู่ในนิกายต่างกัน ย่อมมีสิทธิในอันจะปฏิบัติพระวินัย ตามที่เห็นว่าจะชอบอย่างไรเสมอกันหมด ครั้นจะตั้งกำหนดลงไปว่า มหานิกายให้ห่มอย่างนั้น ธรรมยุติกนิกายให้ห่มอย่างนี้ ก็จะเป็นการตัดสิทธิทั้งสองฝ่าย ผิดกิจพระศาสนา จะเป็นเครื่องเดือดร้อนแก่ภิกษุผู้ต้องฝืนใจทำ เพราะเหตุนั้นพระมหานิกายรูปใดยังพอใจจะห่มผ้า ตามแบบเดิม ก็จงห่มไป รูปใดพอใจจะห่มแนวอก ก็จงห่มได้ แต่จงห่มให้ถูกต้องระเบียบอันวางไว้ให้ต่อไปนี้

๑๒. การห่มผ้าของพระมหานิกายตามแบบเดิม ก็กลายหาความสะดวกมาแล้ว จะวางแบบตามธรรมเนียมเดิมอย่างเดียว จะเป็นการรัดผู้ห่มเกินไป จึงวางแบบมีบริกัปปได้ ด้วย อนุโลมธรรมเนียมที่ใช้อยู่ในบัดนี้ ระเบียบห่มผ้าของพระมหานิกายตามแบบเดิมนั้น ดังนี้ :-

ก. ห่มเข้าบ้าน ห่มอุตราสงค์จีบเจวียงป่า รัดประคดออกข้างใน ห่มสังฆาฏิคลุมสองป่า เดิมม้วนลูกบวบทางขวา เปลี่ยนเป็นม้วนทางซ้าย ชักลูกบวบขึ้นหนีบไว้ที่รักแร้ซ้าย เอาริมจีวรปกป่าซ้าย ให้ชายลูกบวบปกแขนซ้าย เอามือขวาอุดทางด้านล่างแห่งจีวร แต่พระมหานิกายในทุกวันนี้ไม่ค่อยได้ห่มดองข้างในเสียแล้ว ถ้าจะไม่ห่มดองข้างใน ให้ซ่อนผ้าอุตราสงค์เป็นชั้นใน สังฆาฏิเป็นชั้นนอก ห่มคลุมหนีบลูกบวบโดยวิธีอย่างนั้น

ข. ไปอารามก็ดี เดินป่าก็ดี ห่มชั้นเดียวแต่อุตราสงค์ได้ ห่มคลุมหนีบลูกบวบโดยวิธีอย่างนั้น

ค. ในอารามห่มดอง ปิดป่าซ้ายเปิดป่าขวา ด้วยวิธีจีบผ้าพับลงมาพอดี ชักชายข้างหนึ่งโอบหลังสอดรักแร้ขวา โอบหน้าอกขึ้นไปทาบบนป่าซ้าย เอาชายที่จีบไว้พาดลงบนป่าซ้าย ให้ห้อยลงทั้งสองข้างคาดประคดออก แต่พระมหานิกายในทุกวันนี้ ห่มดองม้วนลูกบวบเป็นพื้น เว้นไว้แต่ในเวลาทำวิญญกรรมทำพิธีและสมาคมใหญ่ จะใช้ห่มม้วนลูกบวบก็ได้ แต่เปลี่ยนม้วนทางซ้าย ชักขึ้นพาดบนป่าซ้าย ให้ชายห้อยลงข้างหลัง

ง. ในเวลาทำวิญญกรรม ทำพิธี และสมาคมใหญ่ พาดสังฆาฏิไม่คาดประคด เว้นไว้บางคราว ดังจะกล่าวในข้อ ๑๕

๑๔. คำกล่าวถึงผ้าสังฆาฏิในเมื่อหมเข้าบ้านนั้น พึงรู้ว่าถ้ามีปัจจัยอันจะเก็บผ้าสังฆาฏิไว้ได้ตามพระวินัย ให้ใช้ผ้าอาศัยซ้อนแทน แต่คงให้ห่มสองชั้นเสมอไป

๑๕. ในเวลาเช้าสมาคมทำวินัยกรรมก็ดี ทำพิธีก็ดี ที่ห่มดอง ฝ่ายยังใช้ประคดอก และฝ่ายไม่ใช้ จงผ่นผันเข้าหากัน ฝ่ายใดมาก ให้อนุวัตรตามฝ่ายนั้น

๑๖. นุ่งผ้า ม้วนซ้ายเหนือปิดสะดือ ปกเข้าเพียงน่อง ออกจากวัด รัตประคดเอวด้วย

๑๗. ฝ่ายห่มคลุมหนีบลูกบวบ จะไปบิณฑบาต จงรับบาตรเข้าอุ้งสະพาย สอดสายใยคล้องจงอยป่าขวา เอาบาตรโพลไวก้างหลัง เอาออกจากจิวรทางข้างหน้า เฉพาะเวลารับภิกษา จะไย่ямด้วยก็ได้ ถ้ามือซ้าย ฝ่ายห่มแหวกจงไย่ямบาตรไม่มีอุ้ง เอากลีบจิวรคลุม นำออกนอกเฉพาะเวลารับภิกษา

๑๘. ระเบียบห่มผ้านี้ มีตัวอย่างไว้ให้ดูข้างท้ายนี้ รูปใดจะห่มอย่างใด จงทำให้ถูกแบบ

๑๙. ห้ามไม่ให้ห่มผ้าสับลับ คราวหนึ่งห่มหนีบ คราวหนึ่งห่มแหวก ให้ถือเอาเป็นวิธีวัตร

๒๐. เป็นธรรมเนียมอันดีของผู้เปลี่ยนแปลงวิธีใหม่ จะให้ผู้ใหญ่เหนือตนทราบไว้ เหตุนั้น ให้พระมหานิกายผู้ห่มแหวกอยู่แล้ว และผู้จะห่มแหวกต่อไป มาบอกขอจดทะเบียนไว้ที่เจ้าคณะ ในกรุงเทพฯ จงจดทะเบียนที่เจ้าคณะแขวง ในหัวเมืองจงจดทะเบียนที่เจ้าคณะเมือง ถ้าเป็นเจ้าทะเบียนเอง จงบอกขอจดทะเบียนที่เจ้าคณะผู้เป็นใหญ่เหนือตนขึ้น มาโดยลำดับ ให้ผู้ขออยู่กว่าจะได้รับอนุญาต จึงห่มแปลงใหม่ ห้ามไม่ให้ห่มเอง

๒๑. เจ้าคณะผู้จะรับจดทะเบียน จงสอบถามตรวจตราดูก่อน ถ้าเห็นสมควร จงอนุญาต ถ้าไม่เห็นสมควร ไม่อนุญาตก็ได้ เกณฑ์สำหรับตรวจตราดังนี้ ผู้ขออนุญาตนั้นรู้จักนิยมในอภิสมจาร คือมารยาทและขนบธรรมเนียมพอหรือไม่ ถ้าพร้อมกันทั้งวัด จงจดทะเบียนเป็นวัด ถ้าไม่เป็นเช่นนั้น จงจดทะเบียนเฉพาะบุคคล จงทำบัญชีรายชื่อตัว (ถ้าจดเป็นวัด ไม่ต้องมี) ชื่อวัด ชื่อแขวง ชื่อเมือง ของพระผู้ได้รับอนุญาต ทั้งสุรทิน เดือน คก ที่อนุญาต

๒๒. ตั้งแต่จดทะเบียนเป็นวัดแล้ว พระผู้อุปสมบทขึ้นใหม่ในวัดนั้นก็ดี มาจากที่อื่นขอเข้าอยู่ในวัดนั้นก็ดี ห่มแหวกได้ ให้ถือว่าเจ้าอาวาสเป็นเจ้าทะเบียนอยู่เอง

๒๓. พระเถระผู้ได้รับอนุญาตให้ห่มแหวกได้แล้ว ได้รับความไม่สะดวก เช่น จะไปอยู่ในวัดที่ยังใช้ห่มหนีบ จงมาบอกขอถอนชื่อจากทะเบียนก่อน ได้รับอนุญาตแล้ว กลับห่มหนีบได้ ห้ามมิให้กลับห่มเอาตามลำพัง

๒๔. พระมหานิกายผู้ห่มผ้าสับปลับดังกล่าวแล้วในข้อ ๑๙ กิติ ผู้ยังมิได้รับอนุญาตห่มเอาก่อน ยกแต่ผู้ห่มอยู่แล้ว ดังกล่าวแล้วในข้อ ๒๐ กิติ ผู้ได้รับอนุญาตและห่มแล้ว กลับห่มหนีบตามลำพัง ดังกล่าวแล้วในข้อ ๒๓ กิติ มีผิดต่อการปกครอง ให้เจ้าคณะลงทัณฑ์กรรมที่ปรับให้ทำการงานโดยสมควร พอเช็ดหลาบ เว้นไว้แต่ห่มในที่เปิดเผย

๒๕. สามเณร เข้าบ้านห่มดอง ไม่สมแก่กาละ ให้เปลี่ยนเป็นห่มคลุมสองบ่า ในวัดให้ห่มดอง ใช้วิธีอนุโลมตามเจ้าสำนัก แต่ไม่ใช้สังฆาฏิ

วินิจฉัยให้ไว้ ณ วันที่ ๑๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๕๗

(ลงพระนาม) กรม - วชิรญาณวโรรส

ต่อมาระเบียบการครองผ้าของพระมหานิกาย ที่สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประทานพระมหาสมณวินิจัยไว้ นั้น ได้เกิดเป็นปัญหามานปลายออกไปทั้งด้านความคิดและการปฏิบัติ แม้พระเถระานุเถระหลายรูปที่เข้าร่วมประชุม และมีมติให้ครองจีวรห่มแหวก (แบบธรรมยุติกนิกาย) ในครั้งนั้นแล้วก็มีได้ใส่ใจที่จะปฏิบัติตามนั้น กอปรด้วยเจ้าคณะมณฑลหลายรูป ซึ่งส่วนมากเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้นำระเบียบดังกล่าวนี้ไปประกาศให้บรรดาพระภิกษุฝ่ายมหานิกายซึ่งอยู่ในเขตปกครองให้ครองจีวรห่มแหวกอย่างเคร่งครัด ใครขัดขึ้นไม่ปฏิบัติตามก็จะถูกเพ่งเล็ง ดำหนิตีเยนตลอดจนกราบทูลฟ้องไปยังสมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เพื่อทรงพิจารณาวินิจัยสั่งการ ดังกรณีที่พระธรรมโกษาจารย์ (ม่วง ป.๔) วัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้กราบทูลเกี่ยวกับกรณีที่พระมหาลอย วัดปากพร เมืองสงขลา ไม่ยอมห่มผ้าตามระเบียบที่วางไว้ในพระมหาสมณวินิจัย เป็นต้น

สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงมีพระมหาสมณศาสนที่ ๔๕/๒๓๙ ลงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ถึงพระธรรมโกษาจารย์ เรื่องพระมหาลอยไม่ยอมห่มผ้าตามระเบียบว่า “กรณีนี้เนื่องด้วยลัทธิ เป็นหน้าที่ของหัวหน้านิกาย เรื่องการครองผ้า เราเห็นว่าในเวลานี้มหานิกายไม่มีหัวหน้านิกาย เราจึงประชุมพระเถระฝ่ายมหานิกายให้ปรึกษาวางระเบียบตกลงอย่างใดแล้ว เราให้อำนาจออกพระมหาสมณวินิจัยวางระเบียบตามนั้น เรื่องของพระมหาลอย เนื่องด้วยลัทธิ เธอไม่ยอมทำตามก็ข้างเธอ เจ้าคณะต่างนิกายไม่ควรบังคับ เป็นแต่ดเธอเสียจากพระราชพิธีหลวง ทำพอดีแล้ว” “

เมื่อระเบียบการครองผ้าของพระมหานิกายดังกล่าว ได้เกิดเป็นปัญหามานปลาย ออกไปเช่นนี้ สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พร้อมด้วยพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง จึงทรงมีรับสั่งให้พระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายจำนวน ๑๔ รูป ไปประชุมปรึกษานาหรือเมื่อวันที่ ๒๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๕ ณ ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร พระเถรานุเถระจำนวน ๑๔ รูปนั้น คือ :-

๑. สมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทัย) วัดมหาธาตุ
๒. พระพิมลธรรม (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร ณ อยุธยา) วัดระฆังโฆสิตาราม
๓. พระธรรมวโรดม (จ่าย ปุณณทตโต) วัดเบญจมบพิตร
๔. พระพรหมมุนี (แพ ตีสถเทโว) วัดสุทัศนเทพวราราม
๕. พระธรรมเจดีย์ (เข้ม พุทธโร) วัดพระเชตุพน
๖. พระเทพสุธี (อุ่ม ธมฺมโร) วัดมหาพฤฒาราม
๗. พระเทพเวที (น่วม ป. ๕) วัดสระเกศ
๘. พระราชเวที (หุ่ม ป. ๙) วัดเบญจมบพิตร
๙. พระราชสุธี (เฮ้ง เขมจารี) วัดมหาธาตุ
๑๐. พระศรีสมโพธิ (นาค สุนนาค) วัดสุทัศนเทพวราราม
๑๑. พระทักษิณคณิศร (สาย) วัดอินทาราม
๑๒. พระธรรมธราจารย์ (นวม พุทธโร) วัดอนงคาราม
๑๓. พระศากยบุตติยวงศ์ (เผื่อน ตีสถทตโต) วัดพระเชตุพน
๑๔. พระปริยัติบัณฑิต (อยู่ อุตตรภทฺโท) วัดประยุรวงศาวาส
๑๕. พระปิฎกโกศล (อยู่ ฉานเทโว) วัดสระเกศ
๑๖. พระญาณโพธิ (ใจ จันทโชติ) วัดพระเชตุพน
๑๗. พระอุดมคณารักษ์ (ศรี พุรหมโชติ) วัดพระเชตุพน
๑๘. พระธรรมเทศาจารย์ (มุย ธมฺมปาโล) วัดราชโอรส

สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ตรัสเปิดประชุมเมื่อเวลา ๑๗.๐๑ น. ว่าตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับอนุมติของท่านทั้งหลาย ออกพระมหาสมณวินิจัย วางระเบียบการครองผ้าของพระมหานิกาย พ.ศ. ๒๔๕๗ นั้นแล้ว มีพระบางท่านไม่ยอมใช้ระเบียบในพระมหาสมณวินิจัย บางรูปถึงพูดทำร้ายต่าง ๆ แม้พระบางรูปผู้เข้าประชุม ในเถรสมาคมปรึกษาเรื่องนั้นด้วยตนเอง ก็ได้ยื่นขออนุญาตเพื่อให้ทำตามระเบียบที่ท่านเคยได้ใช้มา ครั้งประชุมคราวนั้น ข้อใหญ่ใจความจะพึงยกขึ้นปรึกษาก็คือ เรื่องพระมหานิกาย ห่มแหวกจะอนุมติหรือไม่ เมื่ออนุมติแล้ววางระเบียบไว้สำหรับเพื่อความสม่ำเสมอกันเท่านั้น

แต่ข้าพเจ้าเฝ้าอุปฐากและไปถึงระเบียบของพระผู้ยังจักรครองหนีบอยู่ เพราะเห็นว่าปรมาตามลำดับเหมือนกัน อะไร ๆ หมดยังจะรักษาไว้ได้ ต้องมีระเบียบ ถ้าได้ทราบความไม่พอใจของท่านในครั้งนั้นแล้ว ข้าพเจ้าจึงงดเสียก็ได้ แม้ถึงได้ออกพระมหาสมณวินิจฉัยไปแล้ว ก็ยังอาจเลิกถอนเปลี่ยนแปลงได้อยู่ อย่างว่าแต่พระมหาสมณวินิจฉัยเลย แม้พระพุทธานุญญัติก็ดี พระราชบัญญัติก็ดี อันตั้งไว้ไม่เหมาะสม ยังได้แก้ไขเลิกถอนเสียบ้าง เรื่องนี้ก็เป็นที่ลัทธิ ไม่ใช่เกณฑ์สำหรับถือเอาเป็นเครื่องบังคับน้ำใจ ครั้นจะอนุญาตเฉพาะรูปก็ไม่เป็นหลักอันดี คราวเดียวไม่แล้วไป ในที่สุดผู้ใดไม่ขออนุญาตแต่ไม่ยอมทำตาม ก็ไม่ควรจะถูกลงโทษ การที่วางระเบียบไว้ดังนี้ ด้วยเข้าใจว่า พระเถรานุเถระอนุวัติแล้ว ผู้อื่นก็ควรจะทำตามตลอดกัน เมื่อได้ทราบว่าจะระเบียบนั้นเป็นเหตุไม่สะดวกของบางท่าน ข้าพเจ้าจึงออกประกาศถอนเสีย ได้ร่างประกาศมาอ่านด้วย ดังนี้ :-

ประกาศถอนบ้างแก้ไขบ้าง ซึ่งระเบียบครองผ้าของพระมหานิกาย^{๑๕}

สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จประทับในเถรสมาคม ตรัสประกาศไว้ว่า พระเถระบางรูปในเถรสมาคมนั้นเอง ได้ทำหนังสือถวายขอพระอนุญาต เพื่อได้ครองผ้าตามระเบียบเดิมของพระมหานิกายก่อนออกพระมหาสมณวินิจฉัยวางระเบียบครองผ้าของพระมหานิกาย พ.ศ. ๒๔๕๗ นอกจากนั้นยังได้ทรงทราบอีกว่า พระอื่นพอใจจะครองอย่างนั้นก็ยังมิถือ เจ้าคณะเคยกราบทูลเรียนพระปฏิบัติมาก็มี การครองผ้าเป็นแต่ลัทธิอย่างหนึ่ง ไม่สมควรจะบังคับฝืนน้ำใจ และระเบียบนี้ที่สุดแต่พระมหานิกาย จะลงมติว่าจะเอาอย่างไร เมื่อมีพระยังนิยมในระเบียบเดิม ก็สมควรจะผ่อนผันให้เป็นทางสะดวกของพระพวกนั้น ครั้นจะทรงอนุญาตเป็นพิเศษเฉพาะบุคคลก็ไม่ใช่หลักอันดี คราวเดียวไม่แล้วไป ในที่สุดจะไม่ทูลขออนุญาต แต่จะไม่ทำตาม ระเบียบที่ทรงวางไว้นั้นก็เป็นแต่ส่วนลัทธิไม่ใช่เกณฑ์ที่จะบังคับ จึงตรัสถอนระเบียบครองผ้าของพระมหานิกายผู้ยังจะครองหนีบลูกบวบ ข้อ ๑๒ ตอน ก. ถึงตอน ม. ข้อ ๑๖ ข้อ ๑๗ เฉพาะพระมหานิกายครองหนีบลูกบวบ และข้อ ๒๕ เฉพาะสามเณรในวัดที่ภิกษุครองหนีบลูกบวบนั้นเสีย

อนึ่ง ทรงทราบว่าระเบียบรับบาตรของพระมหานิกายครองแหวกลูกบวบ ใช้คุ้ม

๑๕. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๓๒๔-๓๓๐

บาตรไม่มีถุงนั้น สะดวกแก่พระบางวัดที่มีโจรคามอยู่ใกล้ และหาผู้เย็บถุงบาตรเป็นไปได้ยาก ไม่สะดวกแก่พระบางวัดผู้มีโจรคามอยู่ไกล ต้องควมบาตรหนัก สมควรที่จะแก้ไขระเบียบใช้บาตรของพระพวกล้างให้สะดวก จึงตรัสเพิ่มระเบียบใช้บาตรของพระมหานิกายครองแหวกไว้ในข้อ ๑๗ เดิมทั้งข้อ จะใช้อย่างไหนตามแต่จะสะดวก

ประกาศไว้ ณ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๘

(ลงพระนาม) กรม - วัชรญาณวโรราช

นอกจากจะได้ทรงออกพระมหาสมณะวินิจัย วางระเบียบครองผ้าของพระมหานิกาย ตลอดจนทรงมีประกาศตอนข้างแฉ่งข้าง ซึ่งระเบียบครองผ้าของพระมหานิกายดังกล่าวแล้ว ต่อมาวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้มีพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะปักษ์ทั้ง ๓ คือ คณะกลาง คณะเหนือ และคณะใต้ รับผิดชอบการคณะสงฆ์มณฑลต่าง ๆ ซึ่งทางฝ่ายอาณาจักรได้รับปรับปรุงใหม่ ดังต่อไปนี้ *

๑. คณะกลาง รับผิดชอบการคณะสงฆ์ ๖ มณฑล คือ :-

- คณะกรุงเทพฯ
- คณะมณฑลกรุงเก่า
- คณะมณฑลนครชัยศรี
- คณะมณฑลราชบุรี
- คณะมณฑลปราจีนบุรี
- คณะมณฑลจันทบุรี

๒. คณะเหนือ รับผิดชอบการคณะสงฆ์ ๘ มณฑล คือ :-

- คณะมณฑลนครสวรรค์
- คณะมณฑลพิษณุโลก
- คณะมณฑลมหาสารคาม
- คณะมณฑลพัยัพ
- คณะมณฑลนครราชสีมา
- คณะมณฑลอุดร
- คณะมณฑลร้อยเอ็ด
- คณะมณฑลอุบลราชธานี

๓. คณะใต้ รับผิดชอบการคณะสงฆ์ ๔ มณฑล คือ :-

- คณะมณฑลสุราษฎร์
- คณะมณฑลนครศรีธรรมราช
- คณะมณฑลปัตตานี
- คณะมณฑลภูเก็ต

อนึ่ง ในวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ นี้ ยังได้มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายตำแหน่งเจ้าคณะบางตำแหน่งเพื่อความเหมาะสม ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว พระมหาเถระที่ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่และรองเจ้าคณะในหนทั้ง ๔ มีดังต่อไปนี้ :-

๑. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่หนกลาง และพระพิมลธรรม (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร ณ อยุธยา : ญาณจนฺโท) วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นเจ้าคณะรอง

๒. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ยัง เขมาภิรโต) วัดโสมนัสวิหาร เป็นเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ และพระธรรมวโรดม (จ่าย ปุณณทตฺโต) วัดเบญจมบพิตร เป็นเจ้าคณะรอง

๓. สมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทโย) วัดมหาธาตุ เป็นเจ้าคณะใหญ่หนใต้ และพระพรหมมุนี (แพ ติสฺสเทโว) วัดสุทัศนเทพวราราม เป็นเจ้าคณะรอง

๔. สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติก และพระศาสนโศภน (อ่อน อนิสโก) วัดราชประดิษฐ์ เป็นเจ้าคณะรอง

เจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๓ คือ หนกลาง หนเหนือ และหนใต้ มีอำนาจหน้าที่ปกครองเฉพาะคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย โดยขึ้นตรงต่อสมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก อยู่ในขณะนั้น

การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลางดำรงอยู่ในลักษณะนี้ โดยมีพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) เป็นแม่บทในการปกครอง ซึ่งฝ่ายอาณาจักรได้ตราขึ้นไว้ตั้งแต่วันที่ ๑๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑ จนกระทั่งถึงวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้สิ้นพระชนม์ ส่วนพระมหาเถระที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ควรได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๑๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น น่าจะมีอยู่เพียง ๒ รูป คือ :-

๑. สมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทโย) วัดมหาธาตุ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ซึ่งเป็นพระ

มหาเถรไผ่ยามหานิกาย ท่านเกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ เป็นเปรียญ ๔ ประโยค และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๓ มีรณมายุ์นับถึง พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้ ๔๔ ปี

๒. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ซึ่งทรงเป็นพระมหาเถรไผ่ยามธรรมยุติกนิกาย ประสูติเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๒ ทรงเป็นเปรียญ ๕ ประโยค และได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ สมณศักดิ์เสมอสมเด็จพระพุฒาจารย์ เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ทรงมีพระชนมายุ์นับถึง พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้ ๖๒ พระชันษา

แต่ในที่สุดพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ ก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ นับเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๑๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และพระองค์ทรงเป็นพระมหาเถรไผ่ยามธรรมยุติกนิกาย รูปที่ ๔ ที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช ติดต่อกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๗ เป็นต้นมา

ในส่วนของอาณาจักร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ บรมราชาภิเษก ขึ้นเป็นรัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์จักรี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมา พระองค์ทรงมีพระราชมโนปณิธานอย่างแรงกล้าที่จะสร้างชาติไทยให้มีความเป็นเอกภาพ ด้วยการปลูกฝังความรู้สึกร่วมกันในด้านความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ขึ้นในจิตใจของชนในชาติ โดยทรงนำแบบอย่างมาจากอังกฤษที่ยึดถือคำขวัญว่าพระผู้เป็นเจ้า พระมหากษัตริย์ และประเทศ นอกจากนี้ยังได้ทรงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสมรรถภาพของพลเมือง ซึ่งถือเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุดของชาติ ทั้งในด้านสติปัญญา ความประพฤติและสุขภาพพลานามัย

กล่าวในส่วนของศาสนา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ไทยในบุรพกาล แม้จะทรงเป็นพุทธมามกะแต่พระองค์ก็ทรงให้เสรีภาพแก่พลเมืองอย่างเต็มที่ที่จะเลือกนับถือศาสนาใด ๆ ก็ได้ ดังพระราชดำรัสว่า :-

...บรรดาศาสนาถึงแม้ว่าจะต่างลัทธิกันก็ดี คงมีความมุ่งหมายตรงกันคือสอนให้บุคคลประพฤติปฏิบัติธรรมจริยานั่นเอง เพราะฉะนั้น ในส่วนตัวข้าพเจ้า ถึงแม้ข้าพเจ้าเป็นอุบาสก มีความเลื่อมใสใจมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนาก็ดี แต่ถ้านักคิดใดนับถือลัทธิอื่น ๆ

ข้าพเจ้าก็ยอมรับว่า เขาเป็นคนดีได้เหมือนกัน เพราะความมุ่งหมายของเขาก็มีคล้าย ๆ ข้าพเจ้า คือตั้งใจจะเป็นดีที่สุดในที่ได้ ฝึกกันแต่หนทางที่ดำเนินไปเพื่อแสวงหาผลอันพึงประสงค์เท่านั้น...”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสวยราชสมบัติอยู่เป็นเวลาประมาณ ๑๕ ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ จึงได้เสด็จสวรรคต ตลอดรัชสมัยของพระองค์นั้น ได้ทรงพัฒนาประเทศชาติและพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาโดยลำดับเป็นอเนกประการดังกล่าวแล้ว

บทสรุป

การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง ซึ่งอยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ รวมเวลาทั้งสิ้นประมาณ ๗๔ ปี (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๖๘) นับเป็นยุคทองอย่างแท้จริงของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ที่สามารถก้าวขึ้นไปคุมกลไกการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงสุด คือพระมหาเถระของคณะสงฆ์ฝ่ายนี้ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ติดต่อกันมา ๔ พระองค์ กล่าวคือ :-

๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร (พ.ศ. ๒๓๙๗ - ๒๔๓๕)
๒. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทวนาเถร) วัดราชประดิษฐ์ (พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๔๒)
๓. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร (พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๔) โดยก่อนหน้านั้นพระองค์ได้ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทั่วประเทศในพระนามสมเด็จพระสังฆราชเป็นเวลา ๑๑ ปี (พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๕๓)
๔. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ วัดราชบพิธ (พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นต้นมา)

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานติดต่อกันมาประมาณ ๗๑ ปี (พ.ศ. ๒๓๙๗ - ๒๔๖๘) ดังกล่าวนี้นี้ คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้พัฒนาความเจริญรุ่งเรืองมาสู่วงการพระพุทธ

๑๘. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว: ปุจฉาใจเสียป่า, โรงพิมพ์มหาเมฆบรรณารักษ์วิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๐๖,

ศาสนาโดยส่วนรวมในหลาย ๆ ด้าน พร้อมทั้งได้พัฒนาคณะของตนเองให้เข้าไปแทนที่ของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายจนเกือบหมดสิ้น เช่น :-

๑. การบรรพชา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ คณะธรรมยุติกนิกายได้แก้ไขวิธีขอและให้บรรพชา เพื่อใช้ในคณะของตนเองจนกลายเป็นต้นแบบให้คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายนำมาใช้เกือบทั่วประเทศตราบเท่าปัจจุบัน เรียกว่าบรรพชาตามรูปแบบของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเสร็จแล้วสังกัดอยู่คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย

๒. การศึกษา คณะธรรมยุติกนิกายได้จัดการศึกษาของคณะสงฆ์ภายในคณะของตนเองเป็นเบื้องต้น ดำเนินการตรวจชำระและเรียบเรียงหนังสือประกอบการเรียนการสอนทั้งแผนกธรรมและบาลี ตั้งแต่ชั้นกรรมฐานตรี จนถึงเปรียญธรรม ๙ ประโยค โดยมีพระเถระฝ่ายมหานิกายที่มีความรู้แตกฉานหลายรูปได้เข้าไปร่วมตรวจชำระและเรียบเรียงด้วย จากนั้นได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มโดยโรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย และในที่สุดได้ครอบครองลิขสิทธิ์อย่างถูกต้องตามกฎหมายแต่ผู้เดียวสืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบัน เรียกว่าคณะสงฆ์ส่วนน้อยคือธรรมยุติกนิกายสามารถจัดพิมพ์หนังสือประกอบการเรียนการสอนให้คณะสงฆ์ส่วนใหญ่คือมหานิกายต้องซื้อไปศึกษาเล่าเรียนโดยไม่มีทางเลือกเสียได้

๓. การปกครอง คณะธรรมยุติกนิกายได้อาศัยฐานของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ (มหานิกาย) โดยได้รับการสถาปนาขึ้นไปดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งมีอำนาจและหน้าที่สูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ติดต่อกันมาเป็นจำนวน ๔ พระองค์ นอกจากนี้พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายยังได้รับการแต่งตั้งให้เข้าไปดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่บวรของเจ้าคณะใหญ่บวร เจ้าคณะมณฑลบ้าง ฯลฯ ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จนได้รับความดีความชอบให้ดำรงสมณศักดิ์สูง ๆ ขึ้นไป อย่างเช่นใน พ.ศ. ๒๔๕๕ พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลถึง ๙ รูป ส่วนพระเถระฝ่ายมหานิกายได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลเพียง ๕ รูป หรือใน พ.ศ. ๒๔๕๔ พระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ถึง ๓ รูป ในขณะที่พระมหาเถระฝ่ายมหานิกายได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่เพียงรูปเดียวเท่านั้น อัตราส่วนที่เหลื่อมล้ำกันดังกล่าวนี้เองเป็นสาเหตุสำคัญให้คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบ จนต้องปรับเปลี่ยนท่าทีหลายรูปแบบมาโดยตลอด นอกจากนี้วัดของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเป็นจำนวนไม่น้อยทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดต้องถูกโอนเข้าไปสังกัดอยู่ในคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายด้วย ลักษณะแตกต่างกันไป

๔. การครองจีวร การครองจีวรแบบม้วนลูกบวบบิดซ้ายขวาแหวกของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ซึ่งนำเชื่อว่าคงได้รับอิทธิพลมาจากคณะสงฆ์รามัญนิกาย (พระมอญ) มีเส้นหย้ายวนให้พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายหลายรูปเริ่มครองจีวรตามแบบอย่าง จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ สมเด็จพระมหาสมณะ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงประทานพระมหาสมณวินิจัย วาจาระเบียบการครองผ้าของพระมหานิกาย ทำให้เอกลักษณ์การครองจีวรของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ซึ่งยึดถือรูปแบบสืบต่อมาจากคณะสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัยต้องแปรเปลี่ยนไป ดังนั้น การครองจีวรของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายจึงมีรูปแบบหลากหลายสืบต่อมาราบเท่าปัจจุบัน จนยากต่อการที่จะปลูกเร้าให้คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายทั้งหมดหันกลับไปครองจีวรตามรูปแบบดั้งเดิมของตนได้

กล่าวในส่วนของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ตลอดระยะเวลาอันยาวนานประมาณ ๗๔ ปี (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๖๘) ปรากฏว่ามีพระมหาเถระฝ่ายมหานิกายเพียงรูปเดียวเท่านั้นที่ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก คือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพน แต่พระองค์ก็ทรงดำรงอยู่ในตำแหน่งนี้เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้นก็สิ้นพระชนม์ (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๓๙๖) จากนั้นเป็นต้นมาคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายก็ถูกเบียดให้ตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบหลากหลายรูปแบบ เช่น ยอมอยู่ใต้ปกครอง ยอมรับรูปแบบการบรรพชาที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายแก้ไขปรับปรุงเพื่อใช้ในคณะของตนเองมาใช้ ยอมหยุดการตรวจชำระ เรียบเรียงและจัดพิมพ์หนังสือประกอบการเรียนการสอนทั้งแผนกรรมและบาลี ตั้งแต่ชั้นธรรมชั้นตรีถึงเปรียญธรรม ๙ ประโยค ไปโดยปริยาย พร้อมทั้งหันกลับมาเป็นผู้ซื้อหนังสือเหล่านั้นมาศึกษาเล่าเรียนสืบต่อมา ยอมเปลี่ยนการครองจีวรเป็นแบบม้วนลูกบวบบิดซ้าย ขวาแหวก ตามอย่างคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เป็นต้น

การที่คณะสงฆ์ส่วนน้อยคือธรรมยุติกนิกายต้องกลายมาเป็นผู้ได้เปรียบ และคณะสงฆ์ส่วนใหญ่คือมหานิกายต้องตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบตลอดช่วงระยะเวลาดังกล่าว จนกระทั่งกลายมาเป็นผลพวงสืบทอดต่อมาถึงปัจจุบันนี้ น่าจะขึ้นอยู่กับองค์ประกอบในหลาย ๆ ด้าน ที่คณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายมีอยู่แตกต่างกัน และที่สำคัญที่สุดน่าจะอยู่ที่วิธีการบางอย่าง ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับคอยขอร้องขอความเป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ให้แตกสลาย หรือพูดอีกแง่หนึ่งก็คือวิธีการแบ่งแยกแล้วปกครองนั่นเอง หากมีเช่นนั้น คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายก็คงจะไม่ตกอยู่ในสภาพเช่นนี้อย่างแน่นอน

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง ซึ่งรวมระยะเวลา

อันยาวนานถึง ๗๔ ปี (พ.ศ. ๒๓๙๔ - ๒๔๖๘) จึงนับเป็นยุคทองของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติภิกษาย ที่สามารถก้าวขึ้นไปสู่ความสำเร็จในเกือบจะทุกด้าน ทั้งที่มีจำนวนพระสงฆ์น้อยมาก และในขณะเดียวกันก็นับว่าเป็นยุคเสื่อมถอยเกือบจะทุกด้านของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ทั้งที่มีจำนวนพระสงฆ์มากกว่า จนในที่สุดถึงกับต้องตกเป็นฝ่ายยอมรับและปรับเปลี่ยนท่าทีตลอดจนรูปแบบบางประการ ทั้งโดยสมัครใจและจำใจดังกล่าว ซึ่งสภาพเหล่านี้ยังมีเค้าเงื่อนหลากหลายให้เห็นอยู่ตราบเท่าปัจจุบันนี้.

สืบมาแต่ครั้งพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น
 ได้ทรงตรัสสั่งสอนพระสงฆ์และ
 ภิกษุสงฆ์ให้ประพฤติดีและ
 รักษาพระธรรมวินัยให้มั่นคง
 และให้พระสงฆ์เป็นผู้นำ
 ในการปกครองคณะสงฆ์
 ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๐๒๕/๒๕

บทที่ ๖

การปกครองคณะสงฆ์สมัยปัจจุบัน

การปกครองคณะสงฆ์สมัยปัจจุบัน จะข้อกำหนดเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ สมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ และสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ รัชกาลปัจจุบัน นับเป็นยุคที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองประเทศและคณะสงฆ์ ตลอดจนมีเหตุการณ์หลายอย่างเกิดขึ้นจนกลายเป็นรอยบันหรือรอยร้าวทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนแห่งการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นการยากที่ใครจะมาทำการเชื่อมต่อหรือประสานให้แนบสนิทได้เหมือนดังเดิม

สถานการณ์ของประเทศต่าง ๆ ในขณะนี้ได้รับความกระทบกระเทือนจนเกิดภาวะวิกฤตภายในประเทศ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง เป็นต้น ซึ่งเป็นผลพวงอันเกิดมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๗ - ๒๔๖๕ เสียเป็นส่วนใหญ่ สภาพแห่งการต่อสู้ เรียกร้อง โคนล้ม ปลดปล่อยและกดขี่บีบบังคับเกิดขึ้นทั่วไปทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ และนับวันแต่จะขยายวงกว้างออกไปมากยิ่งขึ้น โดยไม่มีใครจะมาต้านทานหรือหยุดยั้งได้

บรรดาประเทศที่เคยเป็นเมืองขึ้นหรืออาณานิคมของประเทศมหาอำนาจมาเป็นเวลานาน ได้เริ่มต่อสู้และเรียกร้องเอกราชอธิปไตยเพื่อขอปกครองตนเอง ในขณะที่ประเทศมหาอำนาจที่ประสบกับความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งนี้ต้องประสบกับภาวะวิกฤตภายในประเทศของตนมากมาย ผู้นำบางประเทศถูกโค่นล้มลงไป ระบอบการปกครองที่เคยผูกขาดระบอบการปกครองของประเทศไว้ที่บุคคลเพียงคนเดียวมาช้านาน ได้ถูกพลังมหาชนดำเนินการ

โค่นล้มเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ยังถูกประเทศมหาอำนาจที่ชนะสงครามทำการกดขี่บีบบังคับเรียกร้องผลประโยชน์ตอบแทนจนแทบจะตกอยู่ในภาวะล้มละลาย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นต้องปล่อยประเทศอาณานิคมของตนให้เป็นอิสระ หรือไม่อย่างนั้นก็ต้องยกประเทศอาณานิคมของตนให้แก่ประเทศมหาอำนาจที่ชนะสงคราม เพื่อดำเนินการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์เข้ามาชดเชยความสูญเสียภายในประเทศของตน อันเกิดจากการนำประเทศเข้าสู่ภาวะสงครามดังกล่าวแล้ว

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเสด็จถวัลย์ราชสมบัติ บรมราชาภิเษกขึ้นเป็นรัชกาลที่ ๗ แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๔ นับเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤตและถูกกดดันอย่างหนักหน่วงทั้งจากภายในประเทศและภายนอกประเทศ ซึ่งก็มีใช่เฉพาะประเทศไทยเท่านั้น แม้ประเทศอื่นๆ ทั้งที่เป็นฝ่ายชนะและฝ่ายแพ้สงคราม ต่างก็ประสบกับภาวะวิกฤตเหล่านี้เสมอเหมือนกัน โดยไม่มีประเทศใดสามารถหลีกเลี่ยงได้

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามแก้ภาวะวิกฤตดังกล่าวด้วยวิธีการหลากหลายรูปแบบ จนถึงขนาดต้องตัดสินใจปลดข้าราชการออก เพื่อเป็นการลดรายจ่ายของแผ่นดิน ดังพระราชดำรัสที่ทรงมีแก่ทหารเรือ เรื่องการเงินฝืดเคือง เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๕ ว่า :-

...ตัวข้าพเจ้าเองรู้สึกเหมือนว่า เกิดมาสำหรับตัดรอน ตั้งแต่ต้นก็ตัดมาแล้ว คราวนี้ก็ต้องตัดอีกจนไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป รู้สึกว่าเป็นเคราะห์กรรมของตัวที่ต้องทำเช่นนั้นเสมอ แม้ในขณะนี้ก็ได้พยายามทุกอย่างที่จะไม่ตัด แต่ก็ไม่พ้นวิสัย ที่จริงการที่จะปลดจะตัดคราวนี้รู้สึกหนักใจกว่าคราวก่อนมาก...และรู้สึกสงสารที่สุดสำหรับผู้ที่ต้องออกไป ถ้ามีวิธีใดที่ข้าพเจ้าจะแบกภาระแทนได้ ข้าพเจ้าก็อยากจะทำทุกอย่าง...

นอกจากนี้พระองค์ยังได้โปรดให้ลดเงินพระคลังข้างที่ ซึ่งรัฐบาลถวายในพระราชสำนัก ทรงลดเงินเสด็จประพาส และลดบำเหน็จบำนาญข้าราชการในพระราชสำนัก ดังความส่วนหนึ่งที่ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ว่า

... จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องตัดรายจ่ายของรัฐบาล เราจึงตกลงจะลดจำนวนข้าราชการในกระทรวงต่าง ๆ จึงต้องคัดเอาคนออกเป็นจำนวนมาก เฉพาะอย่างยิ่งในราชสำนัก ฉันยอมลดรายได้ที่รัฐบาลถวายพระคลังข้างที่ลงราว ๔ ล้านบาท...”

อย่างไรก็ตาม แม้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงพยายามแก้ภาวะวิกฤตภายในประเทศด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าวแล้ว แต่ก็ไม่สามารถพลิกฟื้นภาวะวิกฤตเหล่านี้ให้กลับคืนสู่สภาพปกติได้ภายในระยะเวลาอันสั้น ในที่สุดคณะทหาร ตำรวจ ข้าราชการพลเรือนตลอดจนพ่อค้าและประชาชน ซึ่งรวมตัวกันเรียกชื่อตนเองว่าคณะราษฎร ก็ได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งใช้เป็นแม่บทปกครองประเทศมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรกรุงสุโขทัย (ประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐) มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พร้อมกันนี้คณะราษฎรก็ได้นำพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญธรมณีนุพามาปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ขึ้นพลเอกฉัตรชัยสุภาวดีเป็นพระประมุขแห่งรัฐ และในวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้ได้วางหลักใหญ่ ๆ เกี่ยวกับการปกครองประเทศไว้ดังต่อไปนี้ “

๑. อำนาจอธิปไตย เป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ได้มาจากประชาชนชาวไทย แบ่งออกเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ ราษฎรจะใช้อำนาจทั้งสามนี้โดยผ่านองค์พระมหากษัตริย์ สถาปนาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎร (เทียบเท่ากับคณะรัฐมนตรี) และศาล

๒. เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้บัญญัติไว้ว่า พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ ทรงเป็นจอมทัพและองค์อัครศาสนูปถัมภก ทรงมีพระราชอำนาจในการตราพระราชกำหนด ประกาศกฎอัยการศึก ประกาศสงคราม ทำสัญญาสงบศึก และสัญญาทางพระราชไมตรีกับต่างประเทศ และทรงพระราชทานอภัยโทษ พระองค์มีพระราชอำนาจในการเรียกประชุมสภา เลื่อนการประชุมสภา

๓. การใช้อำนาจนิตินิติบัญญัติ ให้มีสภาผู้แทนราษฎรทำหน้าที่นิติบัญญัติ

๔. การใช้อำนาจบริหาร ให้มีสภาผู้แทนราษฎรเลือกตั้งคณะกรรมการราษฎร เพื่อดำเนินงานบริหารประเทศ ให้รัฐมนตรีกระทรวงต่าง ๆ เป็นผู้รับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจทั้งปวง การใดที่ขัดต่อคำสั่งหรือระเบียบของคณะกรรมการราษฎร หรือ

๒. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, พ.ศ. ๒๕๑๗, น. ๖๖๖.

๓. วิไลเชชา บุรณศิริ และคณะ : ประวัติศาสตร์ไทย ๒, โรงพิมพ์คุณพินอักษรกิจ, พ.ศ. ๒๕๒๗, น. ๔๔๑-๔๔๓

กระทำไปโดยรัฐธรรมนูญไม่อนุญาตให้กระทำได้ ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการราษฎรโดยสรุปมีดังนี้ :-

- ๔.๑ มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารประเทศให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภาผู้แทนราษฎร
- ๔.๒ มีอำนาจออกพระราชกำหนดในกรณีฉุกเฉิน แล้วเสนออนุมัติต่อสภาผู้แทนราษฎรภายหลัง
- ๔.๓ อำนาจในการขอพระราชทานอภัยโทษ โดยนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาต
- ๔.๔ ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐมนตรีกะทรวงต่าง ๆ และพระมหากษัตริย์มีอำนาจถอดถอนคณะรัฐมนตรี ตามคำแนะนำและยินยอมของคณะกรรมการราษฎร

๕. การใช้อำนาจตุลาการ ศาลมีหน้าที่ใช้อำนาจตุลาการในการตัดสินคดีต่าง ๆ ให้เป็นไปตามตบวงกฎหมาย การตัดสินนี้กระทำภายใต้พระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในครั้งนั้นแล้ว คณะกรรมการราษฎรได้เข้าไปบริหารประเทศตามระบอบประชาธิปไตยได้เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น สภาพแห่งความแตกแยกภายในคณะกรรมการราษฎรก็เกิดขึ้น จนเป็นสาเหตุให้นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนาและคณะต้องทำรัฐประหารยึดอำนาจการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีบริหารประเทศเสียเอง ต่อมาอีกไม่นาน กล่าวคือวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ก็เกิดกบฏบวรเดชภายใต้การนำของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช แต่รัฐบาลก็สามารถปราบกบฏครั้งนี้ให้สงบราบคาบได้

กบฏบวรเดชที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น มีเบื้องหลังลับซับซ้อนหลายประการ จนกลายเป็นชนวนรำวลีระหว่างรัฐบาลกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในที่สุดพระองค์ได้ทรงสละราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ โดยมีได้ทรงสมมติเจ้านายเชื้อพระวงศ์องค์ใดให้เป็นรัชทายาท เมื่อเป็นเช่นนี้ในวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ สภาผู้แทนราษฎรได้เปิดการประชุม ครั้งที่ ๓๓/๒๔๗๗ รับทราบเรื่องการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้ลงมติตามมาตรา ๙ แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม เห็นชอบในการที่อัญเชิญ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล ซึ่งทรงเป็นเจ้านายเชื้อพระบรมราชวงศ์พระองค์ที่ ๑ ในลำดับสืบพระราชสันตติวงศ์ ตามความในมาตรา ๘ และมาตรา ๙ แห่งกฎหมายระเบียบราชสันตติวงศ์ พ.ศ.

๒๔๖๗ ขึ้นครองราชย์ตั้งแต่วันและเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรง
สละราชสมบัติเป็นต้นไป โดยทรงเฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล “
รัชกาลที่ ๘ แห่งราชวงศ์จักรี

อิทธิพลของความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ดังกล่าว
ได้ส่งผลกระทบไปสู่จิตใจของคนภายในชาติทุกระดับ ซึ่งก็มีทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย
ทำให้บรรยากาศทางการเมืองการปกครองของไทย ต้องวนเวียนอยู่ในวัฏจักรแห่งการปฏิวัติ
รัฐประหาร ร่างรัฐธรรมนูญ มีการเลือกตั้ง และมีผู้แทนราษฎร สลับจากกันอยู่
ตลอดเวลา โดยไม่มีใครมั่นใจจนถึงกล้ายืนยันให้แน่ชัดลงไปว่า วัฏจักรทางการเมืองดังกล่าว
นี้จะหมุนไปอยู่ ณ จุดใด เมื่อใด และจุดนั้น ๆ จะดำรงสภาพของมันอยู่ได้นานเพียงใด ?

กล่าวเฉพาะในวงการคณะสงฆ์ ในช่วงต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ก่อนจะมี
การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งยิ่งใหญ่ของประเทศไทยไม่กี่เดือน ปรากฏว่าบรรดาพระ
ภิกษุสามเณรวัดปทุมวนาราม มีพระหล้า ไสภโต เป็นต้น ได้รวมตัวกันก่อการยึดอำนาจ
การปกครองจากพระปัญญาพิศาลเถร (หนู ฐิตปณฺโญ) เจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม ซึ่ง
เป็นวัดที่ตั้งกัณโถงในคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย จนเป็นเหตุให้พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรม
หลวงชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธ ทรงรับสั่งให้มีการประชุมพิจารณาเรื่องนี้ขึ้นเมื่อวันที่ ๙
มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ณ ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร โดยมีพระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายธรรม
ยุติกนิกายเข้าร่วมประชุมพิจารณาจำนวน ๕ รูป คือ :-

๑. สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น สุจิตฺโต) วัดบวรนิเวศวิหาร
๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส
๓. พระพรหมมุนี (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาส
๔. พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) วัดมกุฏกษัตริยาราม
๕. พระธรรมวโรดม (เฮง อุตฺตโม) วัดราชาธิวาส

ผลการประชุมพิจารณาเรื่องนี้ พระเถระดังกล่าวมีความเห็นร่วมกันให้ปัพพชาณีย
กรรม (ไล่ออก) พระภิกษุสามเณรผู้ก่อการยึดอำนาจเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม และให้

พระพรหมมุนีไปอยู่ที่วัดปทุมวนารามจนกว่าเหตุการณ์จะสงบเรียบร้อย*

ต่อมาวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ
ได้ทรงออกประกาศ การปกครองคณะสงฆ์เพิ่มเติมของมหาเถรสมาคม ดังต่อไปนี้ :-

ประกาศ การปกครองคณะสงฆ์

ยุคนี้เกิดความวุ่นวายขึ้นในคณะสงฆ์ มีภิกษุบางวัดบางคนไม่รู้เท่าถึงการ
ไม่ถือเอาธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาปฏิบัติ ก่อการคุมกันเป็นคณะเพื่อบังคับเจ้า-
อาวาสให้อยู่ในอำนาจ โดยประสงค์จะเป็นอิสระให้เสมอกันในการบริหารคณะหรืออย่าง
อื่น อันเป็นการไม่ชอบด้วยธัมมิโกบายแห่งการคณะสงฆ์ ชาติการระต่อสงฆ์และฝ่าฝืน
พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เพราะเจ้าอาวาสและเจ้าคณะนั้น ๆ
ได้รับตั้งขึ้นโดยคณะสงฆ์และพระราชบัญญัตินั้น

การบริหารคณะสงฆ์อยู่ใต้พุทธบัญญัติ และมีพระสงฆ์เป็นใหญ่เป็นมาแต่เดิมครั้ง
พุทธกาลแล้ว ครั้นปฐมโพธิกาล พระพุทธเจ้าทรงบริหารคณะด้วยพระองค์เอง เพราะยัง
ไม่มีพระสาวกแพร่หลาย ครั้นมีภิกษุมากขึ้นและกระจายกันอยู่ ไม่ได้รวมเป็นหมู่เดียวกัน
การปกครองก็ต้องการมากขึ้นตามกัน ทั้งพระธรรมวินัยที่ทรงแสดงและบัญญัติก็เจริญแพร่
หลาย พระสาวกทราบทั่วถึงกัน มีพระประสงค์จะทรงประดิษฐานพระศาสนาให้เป็น
หลักฐานมั่นคง จึงได้ทรงอนุญาต มอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารคณะ ด้วยมีพระ
ธรรมวินัยเป็นหลัก ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสสั่งกำชับไว้ว่า โย โว อานนุท มยา ธมฺโม
จ วินโย จ เทสิโต ปณฺณตฺโต, โส โว มมจฺเจเนน สตุฏฺธา. แปลว่า ดูก่อนอาณนฺท์ โดย
กาลที่เราล่วงไปแล้ว ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วนั้นแหละ จักเป็นศาสดาของ
เธอทั้งหลาย ดังนี้

แม้เช่นนี้ คณะสงฆ์ก็ต้องมีพระเถระเป็นประมุขตามลำดับ ซึ่งในบัดนี้ได้แก่เจ้า-
อาวาสและเจ้าคณะเป็นลำดับขึ้นไปถึงสกลมหาสังฆปริณายก เป็นผู้ดำเนินการของคณะ
สงฆ์และควบคุมคณะ ให้ได้รับการศึกษาและปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ยิ่งกว่านี้ยัง

๕. แอฉงการณคณะสงฆ์ เล่ม ๒๑, พ.ศ. ๒๔๗๖, น. ๖๒๗-๖๒๘

๖. แอฉงการณคณะสงฆ์ เล่ม ๒๐, พ.ศ. ๒๔๗๕, น. ๔๕๒-๔๖๔

มีการประชุมมหาเถรสมาคม วินิจฉัยอธิกรณ์บางเรื่อง และจัดการคณะกรรมการพระศาสนา บางประการ ทั้งนี้ก็เพื่อความชอบธรรมของคณะสงฆ์ และมุ่งหิตุสุขของพุทธศาสนิกชนทั่วไป เพราะในหมู่คนหมู่หนึ่ง ๆ ตั้งแต่หมู่น้อยถึงหมู่ใหญ่ จำต้องมีประมุขเป็นผู้นำทุกหมู่ ถ้าคนในหมู่จะทำอะไรที่เป็นงานของหมู่ตามชอบใจของผู้หนึ่ง ๆ หรือพวกหนึ่ง ๆ ไม่รวมเป็นพวกเดียวกัน หมู่หนึ่งจะมีความเจริญไม่ได้

ผู้อยู่ด้วยกันเห็นใครประพฤติไม่ชอบธรรมอย่างไร มีสิทธิที่จะตักเตือนได้ตามที่ปรารถนากันได้ไว้ในคราวออกพรรษา ตามพระพุทธรูปบัญญัติที่มีอยู่แล้ว หรือรายงานต่อประมุขสูงเป็นลำดับ ขึ้นไปถึงประมุขสงฆ์เพื่อให้สงฆ์รวมเป็นหมู่เดียวกันและเป็นหมู่ที่ตนเองไม่ใช่ให้ผู้คิดเห็นชอบตามใจตนเองด้วยไม่ยึดหลักธรรมวินัย แยกหมู่แยกคณะตั้งขึ้นใหม่ เพราะการจัดทำด้วยมุ่งเสรีภาพเฉพาะบุคคลหรือคณะที่คุมกันขึ้นเอง อย่างเรื่องที่เกิดขึ้นในวัดนั้น ๆ หาสมควรไม่ วัดทั้งหลายอยู่ในปกครองของคณะสงฆ์ ถ้าจัดการกันเอาเองอย่างนั้น จะเป็นคณะหรือสงฆ์ที่เรียบร้อยไม่ได้เลย

เพราะฉะนั้น จึงมีพระพุทธานุญาตในอธิกปริหานิยธรรมสูตรว่า ยาวกัณฺเฐ ภิกฺขเว ภิกฺขุ, เย เต ภิกฺขุ เถรา รุกฺขณฺเฐ จิรปฺพุทฺธิกา สัมปติโร สัมปรีณายกา, เต สกฺกิริสฺสนนฺติ, ครุฑริสฺสนนฺติ, มาเนสฺสนนฺติ, ปุชฺเชสฺสนนฺติ, เทสฺสยง โสถพฺพํ มณฺเฒิสฺสนนฺติ, วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ปาฏิภฺงา, โน ปริหานิ. แปลว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านภิกษุเหล่าใด เป็นเถระ เป็นผู้ใหญ่ บวชนาน เป็นสังฆมิตระผู้ดูแลพระสงฆ์ เป็นสังฆปริณายกผู้ปกครองพระสงฆ์ ภิกษุจักสักการะ เคารพ นับถือ บูชาท่านภิกษุเหล่านั้น และจักสำคัญถ้อยคำที่ฟังฟังของท่านอยู่ตราบใด ฟังหวังแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมอยู่ตราบนั้น ดังนี้

พระพุทธานุญาตนี้ชี้ให้เห็นว่า การบริหารคณะ แม้สังฆกรรม สำเร็จด้วยสงฆ์ก็ยังต้องมีพระเถระผู้ใหญ่เป็นหลักที่เคารพนับถือ ในปฐมสังคายนาพระสงฆ์ ๕๐๐ รูป ก็มีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน แม้สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อโปรดมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรม พระองค์ก็ยังทรงดำรงในหน้าที่เป็นสังฆมิตระ สังฆปริณายก สาธกด้วยบาลีว่า พุทฺธปฺปมุโข ภิกฺขุสฺสโม พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธองค์เป็นประมุข พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ก็อนุโลมตามหลักนี้

พวกภิกษุผู้ก่อการจะลงล้างอำนาจเจ้าอาวาสเจ้าคณะตามลำพัง ไม่ตักเตือนและเสนอรายงานแก่ประมุขโดยลำดับดังกล่าวแล้ว แม้เป็นด้วยเจ้าอาวาสเจ้าคณะประพฤติไม่ชอบก็ตาม ก็เป็นอันไม่เคารพนับถือประมุขสงฆ์ ยิ่งกว่านี้ยังเป็นทางที่จะให้สงฆ์แตกกันเป็นคณะซึ่งเป็นอาการแห่งสังฆเภทอนันตริยกรรมมิโทษอย่างหนัก และควรได้รับนิคฺคหะ

ตามพระบัญญัติในกัมมัฏฐานกะ ด้วยดัชนียกรรมตัดจากสิทธิแห่งสงฆ์บางอย่าง หรือ บัพพชาณียกรรมขับเสียจากคณะ

แต่คราวนี้เธอทำไปด้วยความคะนองและรู้เท่าไม่ถึงการ เจ้าอาวาส เจ้าคณะจึงชี้แจงให้ภิกษุเหล่านั้นรู้สึกว่าการปกครองคณะสงฆ์เวลานี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น คงดำเนินการตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ และพระบัญญัติของประมุขสงฆ์ตามที่ปฏิบัติมา อย่าให้ประเพณีเช่นนี้อีกต่อไป ถ้าขึ้นยังประเพณีจะต้องได้รับโทษตามข้อบัญญัติสำหรับดำเนินการดังนี้

๑. ภิกษุใด ก่อการเพื่อจะทำลายสันติภาพแห่งคณะสงฆ์ ในการบริหารกิตติ ในการปริยัติกิตติ เป็นตัวการกิตติ เป็นสมัคพรพรวกกิตติ การทำของภิกษุนั้นจัดเป็นการทำเพื่อทำลายพระศาสนา สมควรได้รับโทษอย่างหนัก ถ้าเกิดขึ้นในวัดหรือคณะใด ให้เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะนั้นว่ากล่าวและนิคฺชนด้วยวิธีเทียบกัณฑ์ดัชนีกรรม คือตัดจากสิทธิแห่งสงฆ์บางอย่างอนุรูปแก่โทษนั้น ถ้ายังไม่ระงับ พึงบังคับให้สึกเสีย

๒. แม้อุทธกรรมอื่นจากนี้ จำเลยถูกทัณฑ์กรรมหรือขับไล่จากวัด ถ้าขัดขึ้นไม่ปฏิบัติตามและไม่อุทธรณ์ ก็ให้เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะบังคับให้สึก โดยฐานขัดคำสั่งอันชอบด้วยการคณะ

๓. ถ้าจำเลยผู้ถูกบังคับให้สึกนั้น ยังต่อต้านไม่ปฏิบัติตาม ให้เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะขออารักขาต่อเจ้าหน้าที่ผู้ปกครองฝ่ายบ้านเมืองในท้องที่นั้น ๆ และสึกเธอเสีย

๔. ถ้าอุทธรณ์ฎีกาของจำเลยผู้ถูกบังคับให้สึก ได้รับวินิจฉัยแล้วทัพบัสติย์ ถ้าจำเลยยังต่อต้านไม่ปฏิบัติตาม ให้เจ้าคณะแขวงหรือเจ้าคณะที่มีอำนาจยิ่งกว่านั้นจัดการสึกเธอเสียตามข้อ ๓

สาเหตุสำคัญที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ ทรงออกประกาศการปกครองคณะสงฆ์เพิ่มเติมของมหาเถรสมาคมในครั้งนี้ นอกจากต้องการที่จะกล่าวถึงกรณีของพระภิกษุสามเณรวัดปทุมวนารามแล้ว ยังต้องการที่จะสกัดกั้นความเคลือบไหวของพระภิกษุสามเณรคณะอื่น ๆ มิให้ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งอีกต่อไปด้วย ทั้งนี้ เพราะสภาพภาพของมหาเถรสมาคมในช่วงนี้อยู่ในลักษณะอ่อนตัวมาก แม้คณะธรรมยุติกนิกายเองก็ตกอยู่ในลักษณะอ่อนตัวกว่ายุคก่อน ๆ มากเช่นเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และการก่อกบฏของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช ล้วนส่งผลกระทบต่อคณะธรรมยุติกนิกาย โดยตรง นอกจากนี้ยังถูกรัฐบาลในสมัยนั้นเพ่งเล็งบางประการอีกด้วย

ส่วนพระหล้า ไสภโต และคณะ เมื่อก่อการยึดอำนาจภายในวัดปทุมวนารามไม่สำเร็จ และยังถูกคำสั่งบีบบังคับพยานิยกรรมาให้ออกจากวัดปทุมวนารามอีกด้วย ได้หลบหนีไปอยู่ที่วัดดวงแขซึ่งเป็นวัดที่สังกัดอยู่ในคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเหมือนกัน จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๗๗ จึงได้รวมสมัครพรรคพวกทำการยึดอำนาจการปกครองภายในวัดดวงแขขึ้นมาอีก แต่ก็ไม่สำเร็จและต้องกลายเป็นกบฏธรรมยุตไปในที่สุด เพราะสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา บัญชาการแทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้าได้ขอให้กรมธรรมการและกระทรวงธรรมการดำเนินการกำจัดพระหล้า ไสภโต ขึ้นเด็ดขาดดังสำเนาหนังสือของสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ อธิบดีกรมธรรมการ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ แต่ฉบับดังต่อไปนี้

(สำเนา)

ที่ ๑/๒๔๔

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๑๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

เรียน พระราชธรรมนิเทศ อธิบดีกรมธรรมการ

พระหล้า ไสภโต เดิมอยู่วัดปทุมวนาราม เป็นพรรคพวกภิกษุผู้ก่อการยึดอำนาจเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม มหาเถรสมาคมได้วินิจฉัยให้ลงบีบบังคับพยานิยกรรมา และกระทรวงธรรมการได้สั่งให้เลิกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่พระหล้า ไสภโต ยังมาพำนักอยู่ที่วัดดวงแข เมื่ออยู่วัดนั้นได้ก่อให้เกิดอธิกรณ์ขึ้นอีก อธิกรณ์ถึงที่สุดสั่งให้บีบบังคับพยานิยกรรมาแล้ว พระหล้า ไสภโต ขัดคำสั่งไม่ยอมออกจากวัดตามคำตัดสิน จึงขอให้กรมธรรมการช่วยกำจัดพระหล้า ไสภโต ตามทางการ

ขออำนาจพร

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา

บัญชาการแทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

๑๔๐

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

(สำเนา)

ที่ ๒/๒๔๕

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๑๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

เรียน พระราชธรรมนิเทศ อธิบดีกรมธรรมการ

วัดดวงแขเป็นวัดธรรมยุติ ขึ้นตรงต่อคณะธรรมยุติ ตั้งอยู่ตำบลรองเมือง อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร ภิกษุสามเณรในวัดนี้เป็นชาวภาคอีสานโดยมาก ก่อความยุ่งยากทำให้คณะธรรมยุติเสียชื่อเสียงไม่สร้างขึ้นมาช้านาน คณะกรรมการวัดไม่สามารถปกครองให้เรียบร้อยได้ พระพรหมมุนีก็ไม่รับปกครอง ทั้งหาเจ้าอาวาสผู้สามารถปกครองไม่ได้ พระเถรานุเถระในคณะธรรมยุติหาหรือเห็นร่วมกันไม่รับปกครองภิกษุสามเณรในวัดนี้ให้อยู่ในคณะธรรมยุติต่อไป

เพราะฉะนั้น ขอมอบวัดดวงแขให้แก่กรมธรรมการ เพื่อจัดการให้เป็นวัดไม่มีภิกษุสามเณร นับแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นต้นไป ได้ออกคำสั่งให้ภิกษุสามเณรวัดดวงแขทราบแล้ว ตามสำเนานั่งสือข้างท้ายนี้

ขออำนาจพร

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา

บัญชาการแทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

(สำเนา)

ที่ ๑/๒๔๖

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๑๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ถึง พระมหาผ้น และภิกษุสามเณรวัดดวงแข

เพราะภิกษุสามเณรในวัดดวงแข ก่อความยุ่งยากทำให้คณะธรรมยุติเสียชื่อเสียงไม่สร้างมาช้านาน คณะกรรมการวัดไม่สามารถปกครองให้เรียบร้อยได้ พระพรหมมุนีก็ไม่รับปกครอง พระเถรานุเถระในคณะธรรมยุติหาหรือเห็นร่วมกันไม่รับปกครองภิกษุสามเณรในวัดดวงแขให้อยู่ในคณะธรรมยุติ

คณะกรรมการธรรมยุติจึงให้เลิกวัดดวงแสดเสีย และจักได้แจ้งเรื่องนี้แก่กรรมการให้จัดการต่อไป

เพราะฉะนั้น ให้ภิกษุสามเณรทั้งหมดในวัดดวงแสดออกไปจากวัดดวงแสดให้เสร็จภายในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ นี้

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์
เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา
บัญชาการแทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

(สำเนา)

ที่ ธ. ๓๙๔๑/๒๔๗๗

กระทรวงธรรมการ

วันที่ ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

อธิบดีกรมธรรมการ นมัสการ พระมหามัน ผู้รักษาการวัดดวงแสด

พร้อมหนังสือนี้ ขอส่งคำสั่งกระทรวงธรรมการ ที่ ธ. ๑๐๕/๒๔๗๗ เรื่องให้ภิกษุสามเณรทั้งหมดในวัดดวงแสดออกไปจากวัดดวงแสด เพื่อท่านได้แจ้งแก่ภิกษุสามเณรในวัดดวงแสดให้ทราบทั่วกัน

ขอณมัสการมาด้วยความเคารพ
พระราชธรรมนิเทศ

(สำเนา)

คำสั่งกระทรวงธรรมการ

ที่ ธ. ๑๐๕/๒๔๗๗

เรื่อง ให้ภิกษุสามเณรทั้งหมดในวัดดวงแสดออกจากวัดดวงแสด

ด้วยสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา บัญชาการแทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า แจ้งว่า ภิกษุสามเณรในวัดดวงแสด ก่อความยุ่งยากทำให้คณะธรรมยุติเสียชื่อเสียงไม่สร้างชามาช้านาน คณะกรรมการวัดไม่สามารถปกครองให้เรียบร้อยได้ ทั้งหาเจ้าอาวาสผู้สามารถปกครองไม่ได้ พระเถรานุเถระในคณะธรรมยุติ

๑๔๒

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

หาหรือเห็นร่วมกันไม่รับปกครองภิกษุสามเณรในวัดนี้ให้อยู่ในคณะธรรมยุตต์ต่อไป ขอ
มอบวัดดวงแขให้กระทรวงธรรมการจัดการให้เป็นวัดไม่มีภิกษุสามเณร นับแต่วันที่ ๑ เมษายน
พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นต้นไป ฉะนั้น โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา ๔๐ แห่งพระราชบัญญัติ
ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ให้ภิกษุสามเณรทั้งหมดในวัดดวงแขออกไปจากวัด
ดวงแขภายในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

สั่งแต่วันที่ ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

พระสารสาสน์ประพันธ์

รัฐมนตรี

(สำเนา)

คำสั่งกระทรวงธรรมการ

ที่ ธ. ๑๐๖/๒๔๗๗

เรื่อง ให้พระหล้า ไสภิตะ ออกจากวัดดวงแข

ด้วยสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกฯ บัญชาการแทนพระองค์
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า แจ้งว่า พระหล้า ไสภิตะ วัดดวงแข ต้องคำวินิจฉัยอธิกรณ์สั่งให้
ปทัสภาพัณณกรรมแล้ว ขัดคำสั่งไม่ยอมออกจากวัดตามคำตัดสิน ฉะนั้น อาศัยอำนาจตาม
มาตรา ๔๐ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ให้พระหล้า ไสภิตะ
ออกไปจากวัดดวงแขภายใน ๗ วัน นับแต่วันได้ทราบคำสั่งนี้เป็นต้นไป

สั่งแต่วันที่ ๑๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

พระสารสาสน์ประพันธ์

รัฐมนตรี

จากคำสั่งของกระทรวงธรรมการดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นว่าอธิบดีกรมธรรมการ
และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ซึ่งเป็นผู้รักษาการพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง
คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มิได้ดำเนินการสอบสวนกรณีที่เกิดขึ้นว่ามีสาเหตุที่แท้จริงมาจากอะไร
ทำไมภิกษุสามเณรวัดดวงแขจึงต้องกระทำกระทำการเช่นนี้ ตรงข้ามกลับสั่งการตามที่พระเถระผู้
ใหญ่ขอให้จัดการเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้พระหล้า ไสภิตะ และภิกษุสามเณรวัดดวงแขจึงไม่
มีโอกาสนั้นแจ้งข้อเท็จจริงว่าทำไมจึงต้องทำเช่นนี้ ? ดังนั้น ภิกษุสามเณรวัดดวงแขในครั้งนั้น
จึงต้องกลายเป็นกบฏธรรมยุตต์ไปอย่างน่าเสียดาย

คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ที่คณะราษฎรได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ส่งผลกระทบต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง บรรดาพระภิกษุที่สังกัดอยู่ในคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ซึ่งต่างก็ประจักษ์แก่ใจกันมาเป็นอย่างดีว่า ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๘ เป็นต้นมา คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายถูกแทรกแซงและกดดันหลายรูปแบบให้ตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบมาโดยตลอด ได้เริ่มรวมตัวปรึกษาหารือกัน เพื่อหาทางเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้เหมาะสมและสอดคล้อง กับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

วันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๗ บรรดาพระภิกษุหนุ่มฝ่ายมหานิกาย ซึ่งอยู่ในวัยกำลังศึกษาเล่าเรียนจากวัดมหาธาตุ วัดพระเชตุพน วัดอรุณราชวราราม วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดเบญจมบพิตร เป็นต้น จำนวนประมาณ ๓๐๐ รูปเศษ ได้เดินทางไปประชุมร่วมกันที่บ้าน ภัทรวิธม ซึ่งเป็นบ้านของคหบดีท่านหนึ่ง ตั้งอยู่ในเขตอำเภอบางรักพระนคร โดยเปิดประชุมเมื่อเวลา ๒๐.๑๕ น. สาระสำคัญที่สุดที่ยกขึ้นมาประชุมปรึกษารวบรวมกันในครั้งนี้มี ๓ ประการ^๔ คือ :-

๑. การปกครองคณะสงฆ์ในขณะนี้ ให้ความเสมอภาคแก่คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายไม่เสมอภาคกัน กล่าวคือเจ้าคณะผู้เป็นธรรมยุติกปกครองสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้ แต่เจ้าคณะผู้เป็นมหานิกายปกครองสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกไม่ได้ ฉะนั้นจึงขอให้รัฐบาลหรือมหาเถรสมาคมแก้ไขเปลี่ยนแปลง พ.ร.บ. ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ให้ได้มีการบริหารโดยสิทธิอันเสมอภาคกัน

๒. เพื่อให้ได้มีการร่วมสมานสังวาสในระหว่างสงฆ์ฝ่ายลัทธิมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย อาทิเช่น ให้ได้มีการร่วมอุโบสถกรรมด้วยกันได้

๓. ตำแหน่งหน้าที่ ทั้งในการศึกษาและการปกครองหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองสังฆมณฑล พระภิกษุในลัทธิมหานิกายต้องมีสิทธิในตำแหน่งหน้าที่นั้นด้วย

นอกจากนี้บรรดาพระภิกษุที่เข้าร่วมประชุมทั้งหมดได้ตกลงให้จัดตั้งกลุ่มขึ้นมาดำเนินงาน โดยให้ชื่อกลุ่มว่า คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา และกำหนดวัตถุประสงค์ไว้

๔. ธารวงศ์ - รักศรีวงศ์ : กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา หรือการปฏิวัติแห่งกาฬาวาสสังฆมณฑล, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๘๒, น. ๕๒-๕๓

๕ ประการ^๑ เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า เบญจกัถยาณี คือ :-

๑. ประสานสามัคคีแห่งพระสงฆ์ไทย
๒. ประสานมหาวิทยาลัยฝ่ายพระศาสนา
๓. ประกาศพุทธปรัชญาไปรตวิเทศชน
๔. ประดิษฐานศาสนาสังคมสภา
๕. ประโคมสัญญาแห่งศาสนติภาพ

สาระสำคัญ ๓ ประการ ที่บรรดาพระภิกษุหนุ่มฝ่ายมหานิกายยกขึ้นมาเป็นประเด็นหลักของการประชุมปรึกษาหารือกันในวันนั้น ล้วนเป็นเรื่องที่บรรดาพระมหาเถรานุเถระและพระภิกษุสามเณรฝ่ายมหานิกายต่างประจักษ์แก่ใจกันเป็นอย่างดีว่า คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายถูกแทรกแซง และถูกบีบบังคับบั่นรอนหลากหลายรูปแบบบีบให้ตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบติดต่อกันมาเป็นเวลาอันยาวนานถึง ๔๐ ปี โดยไม่อาจวิพากษ์วิจารณ์หรือคัดค้านอย่างเปิดเผยได้เลย เพราะนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๗ มาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๗) พระมหาเถรฝ่ายมหานิกายแม้จะมีอายุพรรษา ความสำเร็จความสามารถและคุณสมบัติอื่นๆ เหมาะสมเพียงใดก็ตาม แต่ไม่เคยได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเลย ตรงข้ามกับพระมหาเถรฝ่ายธรรมยุติกนิกายกลับได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชติดต่อกันมาถึง ๔ พระองค์ กล่าวคือ :-

๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๗ - ๒๔๓๕
๒. สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา ปุสฺสเทวมหาเถร) วัดราชประดิษฐ์ ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ - ๒๔๕๒
๓. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ในนามสมเด็จพระสังฆราชตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๒๔๕๓ และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๒๔๖๔
๔. สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงชินวราลงกรณ วัดราชบพิธ ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ - ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๗)

แม้ตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ระดับล่างลงมา เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนวัดของคณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๔ แล้ว คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายมีวัดอยู่ทั่วประเทศเพียง ๒๖๐ วัดเท่านั้น ในขณะที่คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายมีวัดอยู่ทั่วประเทศ

๑. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. (๑๓)

เป็นจำนวนถึง ๑๗,๓๐๕ วัด^{๑๐} แต่พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายกลับได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง เป็นเจ้าคณะปกครองมากกว่า เช่น ตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ ๔ คณะ ปรากฏว่า พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ถึง ๓ ตำแหน่ง ส่วนพระเถระฝ่ายมหานิกายดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่เพียง ๑ ตำแหน่ง นอกจากนี้ในระดับมณฑล ซึ่งแบ่งออกเป็น ๑๐ มณฑล ปรากฏว่าพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลถึง ๖ ตำแหน่ง ส่วนพระเถระฝ่ายมหานิกายดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลเพียง ๔ ตำแหน่งเท่านั้น กล่าวคือ :-

เจ้าคณะใหญ่ ๔ คณะ

๑. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ วัดราชบพิธ (ธรรมยุติกนิกาย) เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง
๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร ป. ๗) วัดเทพศิรินทราวาส (ธรรมยุติกนิกาย) เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ
๓. สมเด็จพระวันรัต (แพ ดิสุตเทโว ป. ๕) วัดสุทัศน์เทพวราราม (มหานิกาย) เจ้าคณะใหญ่คณะใต้
๔. สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น สุจิตโต ป. ๗) วัดบวรนิเวศวิหาร (ธรรมยุติกนิกาย) เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกนิกาย

เจ้าคณะมณฑล ๑๐ คณะ

๑. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ วัดราชบพิธ (ธรรมยุติกนิกาย) เจ้าคณะมณฑลกรุงเทพฯ
๒. พระพิมลธรรม (เฮง เขมจารี ป. ๙) วัดมหาธาตุ (มหานิกาย) เจ้าคณะมณฑลอยุธยา
๓. พระธรรมปิฎก (เมื่อน ดิสุตตโต ป. ๙) วัดพระเชตุพน (มหานิกาย) เจ้าคณะมณฑลราชบุรี
๔. พระราชกวี (จัน วิญญาโล ป. ๖) วัดเทพศิรินทราวาส (ธรรมยุติกนิกาย) เจ้าคณะมณฑลปราจีน

๑๐. แฉงการณคณะสงฆ์ ภาคพิเศษ, พ.ศ. ๒๔๗๔, น. ๓-๖๗

๕. พระธรรมภาณพิลาส (เพิ่ม ปุณฺณวฑฺฒโน ป. ๙) วัดประยุรวงศาวาส-
(มหานิกาย) เจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก
๖. พระธรรมโกศาจารย์ (ปลด กิตฺติโสภโณ ป.๙) วัดเบญจมบพิตร (มหานิกาย)
เจ้าคณะมณฑลพายัพ
๗. พระพรหมมุนี (อ้วน ติสฺโส ป.๕) วัดบรมนิวาส (ธรรมยุติกนิกาย) เจ้าคณะ
มณฑลนครราชสีมา
๘. พระเทพกวี (จุม พนฺธุโล ป.๓) วัดโพธิ์สมภรณ์ (ธรรมยุติกนิกาย) เจ้าคณะ
มณฑลอุดร
๙. พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม ป. ๕) วัดราชาธิวาส เจ้าคณะมณฑลนคร-
ศรีธรรมราช
๑๐. พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม ป.๕) วัดราชาธิวาส (ธรรมยุติกนิกาย) เจ้า
คณะมณฑลภูเก็ต

นอกจากนี้แม้ในระดับเจ้าคณะจังหวัด ซึ่งขณะนั้นแบ่งออกเป็น ๖๔ จังหวัด พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดเป็นจำนวน มิใช่น้อย ทั้งที่บางจังหวัดมีวัดของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายอยู่เพียงไม่กี่วัด

ประเด็นสำคัญที่สุดอีกประเด็นหนึ่ง คือการที่พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ซึ่ง ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะในระดับใดก็ตาม จะมีอำนาจและหน้าที่ ปกครองคณะสงฆ์ได้ทั้งฝ่ายธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ตรงข้ามกับพระเถระฝ่ายมหา นิกาย ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะในระดับนั้น ๆ บ้าง กลับมีอำนาจ และหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ได้เพียงเฉพาะฝ่ายมหานิกายเท่านั้น ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายธรรม ยุติกนิกาย ซึ่งอยู่ในเขตปกครองที่พระเถระฝ่ายมหานิกายเป็นเจ้าคณะอยู่ กลับไม่ยอมอยู่ ใต้การปกครองของเจ้าคณะฝ่ายมหานิกายแต่จะไปขึ้นตรงต่อเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ทั้งนี้ เพราะคณะธรรมยุติกนิกายจะกล่าวยืนยันอยู่ตลอดเวลาว่า ได้รับพระราชทานพร พิเศษ คืออำนาจที่ให้ปกครองกันเอง ไม่ต้องขึ้นอยู่ในปกครองของคณะอื่น...” ลักษณะ เช่นนี้ทำให้คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายตกอยู่ในสภาพขัดแย้งและขมขื่นอยู่ตลอดเวลา การ ปกครองคณะสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ไม่เสมอภาคทัดเทียมกัน เพราะเจ้า คณะผู้เป็นธรรมยุติปกครองสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้ แต่เจ้าคณะผู้เป็นมหานิกาย ปกครอง สงฆ์ฝ่ายธรรมยุติไม่ได้

อุปสรรคของคณะปฏิสังขรณ์

การทำงานทุกอย่างย่อมมีอุปสรรคเข้ามาแทรกแซงอยู่ตลอดเวลาทั้งจากภายในในกลุ่มของตนเองและกลุ่มตรงกันข้าม ยิ่งการทำงานที่มีขอบเขตกว้างขวาง ซึ่งมีลักษณะที่จะต้องกระทบกับผลประโยชน์ของบุคคลภายในกลุ่มของตนเองและกลุ่มตรงกันข้ามด้วยแล้ว อุปสรรคที่เข้ามาแทรกแซงก็จะขยายขอบเขตกว้างขวางเป็นเงาตามตัวไปด้วย ทั้งนี้เพราะจิตสำนึกของแต่ละบุคคลและแต่ละกลุ่มนั้นแตกต่างกัน บางคนบางกลุ่มคิดเพียงเฉพาะผลประโยชน์ที่ตนเองหรือกลุ่มของตนจะพึงได้รับเท่านั้น โดยมิได้คำนึงถึงผลประโยชน์ที่ควรเกิดขึ้นแก่ส่วนรวมอย่างเสมอภาคและถูกต้องตามความเป็นจริงแต่อย่างใด

คณะพระภิกษุฝ่ายมหานิกายจำนวน ๓๐๐ รูปเศษ ซึ่งรวมตัวกันไปประชุมในครั้งนี้ นอกจากจะได้ปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับสถานภาพแห่งความเป็นจริงของคณะสงฆ์จนถึงกับร่วมกันตั้งชื่อกลุ่มขึ้นมาดำเนินงานว่า คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา และกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่มขึ้นมาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ยังได้ตกลงร่วมกันเลือกประธานและรองประธานของกลุ่มขึ้นมาจำนวน ๓ รูป * คือ :-

๑. พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย เขมโก ป.ธ. ๙) วัดพระเชตุพน เป็นประธาน
๒. พระมหาทองสุก สุทฺธโส ป.ธ. ๖ วัดมหาธาตุ เป็นรองประธาน รูปที่ ๑
๓. พระมหาสนิท เขมจารี ป.ธ. ๗ วัดพระเชตุพน เป็นรองประธาน รูปที่ ๒

นอกจากนี้ยังมีมติแต่งตั้งกรรมการขึ้นมา ๒ ชุด โดยกรรมการชุดที่ ๑ มีหน้าที่เขียนคำร้องเพื่อเสนอต่อรัฐบาลและมหาเถรสมาคม หรือชี้แจงข้อเท็จจริงของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาให้พระสงฆ์และประชาชนได้ทราบตามความเป็นจริง และกรรมการชุดที่ ๒ มีหน้าที่ยกกราบทูลพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ เพื่อนำเสนอรัฐบาลหรือมหาเถรสมาคมให้ดำเนินการต่อไป ซึ่งรายชื่อของกรรมการทั้ง ๒ ชุดนั้น * มีดังต่อไปนี้ :-

กรรมการชุดที่ ๑

๑. พระมหาอภัย ป.ธ. ๘ วัดกนิษฐาราม
๒. พระมหาสมบุญ ป.ธ. ๖ วัดมหาธาตุ

๑๒. ธารารงค์ - รักธรรมส์ : กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา หรือการปฏิวัติแห่งกาฬาวพัลลภสังคม, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๘๒, น. ๕๕-๕๖

๑๓. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๕๖-๕๗

๓. พระมหาหิต ป.ธ. ๕ วัดพระเชตุพน
๔. พระมหาเคลือบ ป.ธ. ๓ วัดเทวราชกุญชร
๕. พระมหาประหยัด ป.ธ. ๕ วัดมหาธาตุ
๖. พระมหาปุ่น ป.ธ. ๓ วัดสุทัศนเทพวราราม
๗. พระจันทร์ สุวีโร วัดสุทัศนเทพวราราม
๘. พระสะอาด น.ธ. โท วัดเทวราชกุญชร

กรรมการชุดที่ ๒

๑. พระมหาศรี ป.ธ. ๕ วัดวิเศษการ
๒. พระมหาแย้ม ป.ธ. ๔ วัดภคินีนาถ
๓. พระมหาสนธิ์ ป.ธ. ๗ วัดสุทัศนเทพวราราม
๔. พระมหาปุ่น ป.ธ. ๖ วัดพระเชตุพน
๕. พระมหาเกษม ป.ธ. ๖ วัดมหาธาตุ
๖. พระมหาศิลป์ ป.ธ. ๕ วัดมหาธาตุ
๗. พระมหาสำเภา ป.ธ. ๓ วัดแคสามเสน
๘. พระบุญช่วย น.ธ. โท วัดยานนาวา

เมื่อผลการประชุมของบรรดาพระภิกษุฝ่ายมหานิกายครั้งนี้ถูกเปิดเผยออกมาทางสื่อมวลชนบางฉบับ ปรากฏว่า พระเถระผู้ใหญ่บางนิกาย และอิสริยยชนิกหลายท่านไม่เห็นด้วยและทำการคัดค้านทุกวิถีทาง นอกจากนี้สื่อมวลชนบางฉบับยังได้ลงข่าวในลักษณะข่มขู่บีบบังคับ และเขียนวิพากษ์วิจารณ์ให้เกิดความสับสนติดต่อกันเป็นเวลาหลายวัน แม้พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย เขมโก ป.ธ. ๙) วัดพระเชตุพน ซึ่งได้รับเลือกให้เป็นประธานก็ยังถูกพระราชาธรรมนิเทศ อธิบดีกรมธรรมการ ทำการเกลี้ยกล่อมให้ลาออก และนายพรมะลิของ ก็ทำการขู่ขวัญอีกด้วย^{๑๔} จนในที่สุดพระวิสุทธิสมโพธิต้องลาออกจากการเป็นประธานคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา พร้อมทั้งเขียนหนังสือปฏิเสธข่าวหนังสือพิมพ์^{๑๕} ดังต่อไปนี้ :-

๑๔. คณินนิตย์ จันทบุตร : การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๘๔, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัทยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๔, น. ๑๒๐

๑๕. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒๒, พ.ศ. ๒๔๗๗, น. ๑๐๑๓-๑๐๑๖

วัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๗

เจริญพรมายัง บรรณาธิการหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ วารศัพท์

หนังสือพิมพ์ของท่าน ฉบับประจำวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ศกนี้ ลงข่าวเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของบรรพชิตและคฤหัสถ์บางเหล่า ซึ่งประสงค์จะดำเนินการเพื่อรวมนิกายสงฆ์สยามกับทั้งระบอบการปกครองเป็นแนวเดียวกัน และว่าอาตมภาพได้สมัครรับหน้าที่เป็นประธานของบุคคลคณะนี้นั้น เป็นความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงโดยตลอด อาตมภาพขอปฏิเสธสิ้นเชิง และขอแถลงความสัจยจริงเนื่องด้วยกรณีนี้ ดังต่อไปนี้

อาตมภาพได้เคยไปในการพิธีบังสุกุลอุรีธาตุ ณ บ้านคฤหบดีผู้หนึ่ง ได้รับการเผดียงนั้นตามสมณประเพณี ได้ไป ณ บ้านที่กล่าวนั้นเมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม ศกนี้ ในพิธีการครั้งนี้มีบรรพชิตได้รับการเผดียงร่วมกันไปในงานมากมายหลายรูป เมื่อพิธีการบังสุกุลได้ผ่านไปแล้ว ได้มีบรรพชิตหนุ่มบางรูปถือเอาโอกาสที่ประชุมกันนั้นเป็นเหตุ ลุกขึ้นบรรยายถึงความแตกฉานระหว่างนิกายสงฆ์สยามกับทั้งระบอบการปกครองคณะ เพื่อความยุติธรรม จึงบรรพชิตและคฤหัสถ์เหล่านั้นอ้างว่าเพื่อเห็นแก่พระพุทธศาสนา มีความประสงค์จะดำเนินการร้องขอต่อมหาเถรสมาคมและรัฐบาล ให้จัดการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันให้เข้ารูปเสมอภาค โดยแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เสียให้ถูกต้องตามหลักการปกครองที่ขอด้วยความเสมอภาค เพื่อยังการนี้ให้เป็นไปโดยรวดเร็ว จึงบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ก่อการเห็นเป็นการสมควรที่จะตั้งองค์การ เพื่อดำเนินงานนี้ให้เป็นไปโดยไม่ขัดตอกฎหมายเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของประชาชน ได้มีผู้เสนอให้อาตมภาพรับหน้าที่เป็นประธานขององค์การนี้

อาตมภาพได้กล่าวปฏิเสธ และให้คำทักท้วงตามวิสัยของสมณะว่า “การทั้งนี้ไม่เป็นไปเพื่อความสงบและสำเร็จ ไม่ชอบด้วยพระพุทธโอบายเนื่องในการบริหารคณะ หากเป็นไปเพื่อความบาดร้ายและยุ่งยากแก่สังฆมณฑล ไม่เป็นสันติวิธีและธรรมิโกบายเลย พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ ผิดวิสัยของสมณะอย่างแท้จริง เพราะว่าการทั้งนี้ย่อมเป็นภาระของรัฐบาลโดยตรง” ผู้เสนอจึงได้เลือกเสนอรูปอื่นเป็นประธานต่อไป ก็ได้รับคำปฏิเสธโดยทำนองเดียวกัน คณะผู้ก่อการจึงดำเนินการต่อไปโดยปราศจากหลักฐาน คือกำหนดใส่ชื่อพระภิกษุหลายรูปเข้าเป็นประธานและกรรมการ ซึ่งบางรูปรวมทั้งอาตมภาพด้วย มิได้มีความสมัครใจยินยอมยินดีในการกระทำทั้งนี้เลย

หลังจากวันนั้นเป็นต้นมา ปรากฏว่า คณะผู้ก่อการซึ่งมีทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์

แต่จะมีใครบ้างนั้น รู้ไม่ได้ชัด ได้ดำเนินการโฆษณาทั้งในกรุงและหัวเมือง อ้างอิงชื่อ อาตมภาพและสัทธิมิกบางรูปในฐานะเป็นประธานและกรรมการ มีพระภิกษุทางหัวเมืองมากมายมีหนังสือถามเข้ามายังอาตมภาพ ก็ได้กล่าวปฏิเสธไปโดยทำนองนั้น คณะผู้ก่อการจะดำเนินงานต่อไปอย่างไรอีก อาตมภาพรู้ไม่ได้ ตราบจนหนังสือพิมพ์ของท่านลงข่าวเรื่องนี้

ไม่มีหลักฐานอย่างใดเลย ที่จะยืนยันแสดงว่าอาตมภาพเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ฉะนั้น การที่มีผู้เอาชื่ออาตมภาพเข้าไปเกลือกกลั้วด้วยการเรื่องนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมเสียแก่อาตมภาพอย่างใหญ่หลวง ในฐานะที่เป็นภิกษุ อาตมภาพจึงได้ขออารักขาไปยังกระทรวงเจ้าหน้าที (ธรรมการ) แล้ว

ขอสาธุชนทั้งหลาย บรรดาที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จงมีวิจารณ์ปรึกษาแย้งทราบ ว่า การเรื่องนี้ไม่ใช่กิจการของบรรพชิต อาตมภาพเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ย่อมดำเนินตามปฏิบัติอันชอบด้วยธรรมวินัยนิยม พยายามสังวรเป็นอย่งยิ่งในสถานะของตน จึงเป็นการเหลือปากว่าแรงที่อาตมภาพจะยื่นมือเข้าไปเกี่ยวข้องกับ การนอกหน้าที่ ซึ่งไม่ใช่สันติวิธีขัดกับพระพุทโธบายเนื่องด้วยการบริหารคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งประวัติศาสตร์ก็เป็นพยานแสดงให้เห็นสู่ทางของการเกี่ยวข้องกับลัทธิศาสนาเป็นอย่างดี คือว่าเกือบไม่มีศาสนาหรือลัทธิใด ๆ ในโลกที่จะทรงความเป็นหนึ่งอยู่ได้ ในเมื่อศาสตราจารย์เจ้าลัทธินั้น ๆ ล่วงลับไปแล้ว อีกประการหนึ่ง การกระทำอย่างนี้ก็ไม่ชอบด้วยระบอบการปกครองโดยรัฐธรรมนูญ ซึ่งรับรองความชอบธรรมของชุมชนในเรื่องศาสนา สุดแต่ใครจะสมัครใจนับถือเท่าที่ไม่ขัดแก่กฎหมายบ้านเมือง

อาตมภาพขอยืนยันปฏิเสธไม่รับรู้การทั้งนี้อีกครั้งหนึ่ง และเชื่อว่ากระทรวงเจ้าหน้าที่คงดำเนินการตามหน้าที่ในการที่มีผู้พยายามบ่อนความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนในครั้งนี้

ขอได้นำหนังสือฉบับนี้ลงในหน้าหนังสือพิมพ์ของท่าน เพื่อเปลื้องความเข้าใจผิด ซึ่งอาจจะมิแก่มหาชนผู้ได้พบเห็นหรือได้สดับข่าวเรื่องนี้ด้วย กับทั้งเพื่อเป็นความยุติธรรมแก่อาตมภาพในเมื่อมิได้พยายามส่อใส่มลทิน.

ขอเจริญพร
พระวิสุทธิสมโพธิ

นอกจากนี้พระภิกษุระดับแกนนำของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาอีกหลายรูป ยังถูกบีบบังคับรอนในรูปแบบต่าง ๆ จนเจ้าอาวาสต้องตัดสินใจส่งพระภิกษุเหล่านี้ไปอยู่จำ

พรรษา ณ วัดในต่างจังหวัด เพื่อเป็นการผ่อนคลายสภาพบีบคั้นบั่นรอนให้เบาบางลง เช่น พระมหาสนธิ์ เขมจารี วัดพระเชตุพน ไปอยู่จำพรรษา ณ วัดบ้านโป่ง อ. บ้านโป่ง จ. ราชบุรี พระมหาทองสุข สุทฺธโส วัดมหาธาตุ ไปอยู่จำพรรษา ณ วัดปากเพรียว (ปัจจุบัน คือวัดศรีบุรีรัตนาราม) อ. เมือง จ. สระบุรี พระมหาสมบุญ จันทโก วัดมหาธาตุ ไปอยู่จำพรรษา ณ วัดอุดมธานี อ. เมือง จ. นครนายก เป็นต้น

แม้จะถูกส่งให้ไปอยู่จำพรรษา ณ วัดในต่างจังหวัด แต่พระภิกษุดังกล่าวก็มิได้ย่อท้อ กลับช่วยงานของวัดนั้น ๆ อย่างขยันขันแข็ง และประสานงานกับพระภิกษุผู้เป็นแกนนำที่ยังเหลืออยู่ในกรุงเทพฯ ตลอดเวลา พร้อมทั้งช่วยกันหาสมาชิกได้เพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ ในขณะเดียวกันการบีบคั้นบั่นรอนก็ยังติดตามไปทุกหนทุกแห่ง เพื่อทำลายขบวนการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาให้อ่อนตัวจนกระทั่งเลิกล้มการกระทำไปในที่สุด เช่น พระสุพจนมุนี^(๑) หัวหน้ากองบำรุงพระศาสนา มหาวิทยาลัย ได้ส่งหนังสือเวียนไปยังเจ้าคณะมณฑลต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ดังต่อไปนี้^(๒)

ที่ ๕๔/๒๔๗๔

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

เรียน เจ้าคุณราชทวี ผู้อำนวยการศึกษาปรียัติธรรมประจำมณฑลปราจีนบุรี

ด้วยพระพวกปฏิสังขรณ์พระพุทธศาสนาปรากฏมีมาก กระทรวงธรรมการกำลังไต่สวนอยู่ และยังไม่ทราบผลว่าจะเป็นอย่างไรมหาณุกฎฯ ไม่กล้าจะบำรุง เพราะเกรงจะขัดกับนโยบายของกระทรวงธรรมการ เพราะฉะนั้น เมื่อจะขอบำรุงครูประเภทที่ ๓ ถ้าปรากฏว่าท่านผู้นั้นเป็นพวกปฏิสังขรณ์แล้ว ขอให้งดไว้ก่อน อย่างเพิ่งขอเข้ามา เพื่อไม่ให้ขัดทางการบริหาร และขอได้โปรดประกาศแก่ผู้อำนวยการศึกษาปรียัติธรรมในจังหวัดต่างๆ ในท้องที่มณฑลนั้น

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

พระสุพจนมุนี

หัวหน้ากองบำรุงพระศาสนา

มหาวิทยาลัย

(๑) พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) วัดบวรนิเวศวิหาร. มรณภาพแล้ว

๑๖. ธาราวงศ์ - รักศรีวงศ์: กิจกรรมของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา หรือการปฏิวัติแห่งกาฬาวพัสตร์ สังคม, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๙๒, น. ๒๗๗-๒๘๐

๑๕๒

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

เมื่อเจ้าคณะมณฑลต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายดังกล่าวแล้ว ได้รับหนังสือฉบับนี้ก็จะรีบส่งการไปยังเจ้าคณะจังหวัดที่อยู่ภายในเขตมณฑลของตนทันที ดังเช่น :-

ที่ ๔๔/๓๔๘

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

นมัสการ เจ้าคุณพระพุทธรังษิณวงศ์ เจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย ไม่บำรุงพระภิกษุผู้เป็นพวกปฏิสังขรณ์ ฯ เกรงจะขัดกับการบริหารคณะนั้นช้อบแล้ว ทางบริหารคณะควรดำเนินตาม คือไม่ยกย่องพระพวกปฏิสังขรณ์ศาสนา ในระหว่างกระทรวงกำลังพิจารณาอยู่นี้ด้วย เพราะฉะนั้น ต่อไปนี้ ห้ามไม่ให้เจ้าคณะยกย่องพระพวกปฏิสังขรณ์ในตำแหน่งเป็นเจ้าวัด และเจ้าคณะหมวด ห้ามไม่ให้ขอเบียดเบียนและขอสมณศักดิ์ ตลอดถึงห้ามไม่ให้ตั้งเป็นครูสอน อันเป็นเหตุให้เพาะปลูกความรู้ความคิดเช่นนั้นด้วย

โปรดปฏิบัติการไปตามสั่งนี้

นมัสการมาด้วยความเคารพ

พระราชกวี

เจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี

บรรดาพระภิกษุทั้งที่เป็นแกนนำและสมาชิกของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ไม่ว่าจะเป็นอยู่จำพรรษา ณ วัดในกรุงเทพ ฯ หรือต่างจังหวัด นอกจากจะถูกบีบบังคับรอนในแบบฉบับดังกล่าวแล้ว ยังถูกเรียกตัวไปสอบสวนพร้อมทั้งพิสูจน์ลายเซ็นอีกด้วย โดยเฉพาะในเวลาสอบสวนนั้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายธรรมยุต ฯ ได้โอกาสใช้อำนาจอันไม่เป็นธรรม ทำแก่คณะปฏิสังขรณ์ ฯ ด้วยประการต่าง ๆ อย่างประหนึ่งว่า คณะปฏิสังขรณ์ ถูกเป็นจำเลยในคดีอุกฉกรรจ์มหันตโทษเรียกตัวไปแต่เวลาก่อนเพล เอาตัวไปกักขังไว้ในโรงธรรมศาลา ห้ามเยี่ยม ไม่ให้น้ำจัน ทรมานให้อดเพล...” นอกจากนี้ พระতিরณสารวิศวกกรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ยังอ้างบัญชาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม บัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า มาบีบบังคับรอนคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาอยู่ตลอดเวลาอีกด้วย

ชัยชนะของคณะปฏิสังขรณ์ ฯ

แม้จะต้องเผชิญกับอุปสรรคมากมายนานัปการเพียงไรก็ตาม ถ้ามีความพยายาม และตั้งใจจริง ทำงานต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง โดยยึดถือผลประโยชน์และความถูกต้อง ชอบธรรมที่คนส่วนใหญ่จะพึงได้รับเป็นสำคัญ ในที่สุดอุปสรรคดังกล่าวก็จำใจต้องหลีกทางให้ และชัยชนะก็จักตกเป็นของคนส่วนใหญ่ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง โดยไม่มีอำนาจอื่นใดจะมาสกัดกั้นได้อีกต่อไป

คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาได้อัดทนอดกลั้น พยายามใช้สติปัญญาแก้ไข อุปสรรคนานัปการด้วยความบริสุทธิ์ใจ พร้อมทั้งได้ประสานงานกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในจังหวัดของตน ๆ ให้เข้าใจและช่วยสนับสนุน จนในที่สุดได้นำร่างพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ที่ยกร่างขึ้นมาใหม่มอบให้หลวงวรนิติปริชา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัด สกลนคร นำเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร ต่อไป แต่ต่อมาหลวงวรนิติปริชาได้รับแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เรื่องการเสนอร่างพระราชบัญญัติคณะ สงฆ์จึงเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเป็นเช่นนี้ นายทองม้วน อัคราทร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดมหาสารคาม จึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อ วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๘ โดยเหตุผลและเนื้อหาเป็นไปในทำนองที่จะให้คณะสงฆ์ มีระเบียบการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยไม่แบ่งแยก และต่อมานายทองอยู่ พุฒพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดธนบุรี ได้นำร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับของ คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ อีกครั้งหนึ่ง

เมื่อร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ดังกล่าวเข้าสู่วาระการประชุมแล้ว สภาผู้แทนราษฎรจำเป็นต้องพิจารณากันอย่างรอบคอบ เพราะเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติอีกสถาบันหนึ่ง ผลการประชุมพิจารณาปรากฏว่า สภาผู้แทนราษฎรมิมติให้รัฐบาลรับไปพิจารณาปรับปรุงให้เหมาะสมก่อนรับหลักการ เมื่อสภาผู้แทนราษฎรมิติดีออกมาเช่นนี้ กระทรวงศึกษาธิการจึงขอรับร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไป พิจารณาปรับปรุงเสร็จแล้วได้นำเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อพิจารณาต่อไป มหาเถรสมาคม ได้พิจารณาเรื่องนี้อย่างเคร่งเครียด และในที่สุดได้มีมติแต่งตั้งกรรมการขึ้น ๕ รูป ซึ่งเป็นพระเถระฝ่ายมหานิกาย ๓ รูป และฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ๒ รูป คือ :-

๑. พระธรรมโกศาจารย์ (ปลด กิตฺติโสภโณ ป. ๙) วัดเบญจมบพิตร
๒. พระธรรมไตรโลกาจารย์ (ชัย ฐานทตฺโต ป. ๖) วัดมหาธาตุ
๓. พระราชสุธี (วิจิตร อาภากร ป.ธ. ๙) วัดมหาธาตุ
๔. พระราชเวที (จวน อุฏฺฐายี ป.ธ. ๙) วัดมกุฏกษัตริยาราม
๕. พระมหาทองลีบ จารุณโณ ป.ธ. ๙ วัดมกุฏกษัตริยาราม

เมื่อพิจารณารายชื่อและจำนวนกรรมการดังกล่าว จะเห็นว่าคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาสามารถสร้างกระแสกดดันให้คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบได้เป็นครั้งแรกในรอบ ๘๐ กว่าปีที่ผ่านมา เพราะกรรมการฝ่ายธรรมยุติกนิกาย (หมายเลข ๔ - ๕) นอกจากจะดำรงสมณศักดิ์ต่ำกว่าแล้ว ยังมีจำนวนน้อยกว่าอีกด้วย ในขณะที่กรรมการฝ่ายมหานิกาย (หมายเลข ๑ - ๓) นอกจากจะมีจำนวนมากกว่าแล้ว ยังดำรงสมณศักดิ์สูงกว่า สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาสามารถชักนำให้คนส่วนใหญ่ยอมรับสภาพความจริงที่ดำรงอยู่ในวงการคณะสงฆ์ได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนั้นบรรดาพระมหาเถรานุเถระฝ่ายมหานิกาย ซึ่งรับรู้และจำใจสืบทอดสภาพแห่งความเสียเปรียบติดต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน ก็ได้ให้การสนับสนุนอย่างลับ ๆ อีกด้วย และสาเหตุสำคัญอีกส่วนหนึ่งคือระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งรัฐใช้เป็นแม่บทในการปกครองประเทศอยู่ในขณะนั้น น่าจะมีบทบาทสำคัญต่อการกดดันคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายให้ตกอยู่ในสภาพรวนเรได้มิใช่น้อยเหมือนกัน

คณะกรรมการซึ่งมีพระธรรมโกศาจารย์ (ปลด กิตฺติโสภโณ ป.ธ. ๙) วัดเบญจมบพิตร เป็นประธานได้ประชุมพิจารณาร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้ง ๒ ฉบับร่วมกัน คือร่างของกระทรวงธรรมการฉบับหนึ่งกับร่างของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกฉบับหนึ่ง จากนั้นคณะกรรมการจึงได้ยกร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ขึ้นมาใหม่อีกฉบับและนำร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้ง ๓ ฉบับ เสนอมหาเถรสมาคมเพื่อพิจารณา วินิจฉัยว่า ร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใดจะเหมาะสมที่สุด เพื่อจะได้นำเสนอให้กระทรวงธรรมการดำเนินการ เสนอสภาผู้แทนราษฎรต่อไป

การปกครองคณะสงฆ์ในช่วงนี้ คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเริ่มตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองประเทศเป็นสำคัญ และเมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราวุธวัฒน อดิราชบพิตร ได้มาสิ้นพระชนม์ลงเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ทำให้อำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายผูกขาดติดต่อกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๗ ต้องสิ้นสุดลง สภาพ

แห่งความเสียเปรียบในหลาย ๆ ด้าน จึงเป็นเรื่องที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายไม่สามารถปฏิเสธได้ นอกจากนี้เมื่อนับจำนวนกรรมการมหาเถรสมาคมซึ่งมีอยู่ในขณะนั้นจำนวน ๑๕ รูป ปรากฏว่าเป็นฝ่ายมหานิกายถึง ๙ รูป ส่วนฝ่ายธรรมยุติกนิกายมีอยู่เพียง ๖ รูปเท่านั้น* กล่าวคือ :-

๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร เทียบ ป.๗) วัดเทพศิรินทราวาส (ธรรมยุติกนิกาย) ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม
๒. สมเด็จพระวันรัต (แพ ดิสุเทโว ป. ๕) วัดสุทัศนเทพวราราม (มหานิกาย)
๓. สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตโต เทียบ ป.๗) วัดบวรนิเวศวิหาร (ธ.)
๔. สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (เข้ม พุทฺธสโร ป. ๖) วัดพระเชตุพน (ม.)
๕. พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล เทียบ ป. ๗) วัดมกุฏกษัตริยาราม (ธ.)
๖. พระพิมลธรรม (เฮง เขมจารี ป. ๙) วัดมหาธาตุ (ม.)
๗. พระพรหมมุนี (อ้วน ติสฺโส เทียบ ป. ๕) วัดบวรนิเวศ (ธ.)
๘. พระธรรมวโรดม (เฮง อุตฺตโม ป.๕) วัดราชาธิวาส (ธ.)
๙. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (นาค สุนนาค ป. ๗) วัดอรุณราชวราราม (ม.)
๑๐. พระธรรมเจดีย์ (อยู่ ภาโณไทย ป. ๙) วัดสระเกศ (ม.)
๑๑. พระธรรมปิฎก (เผื่อน ติสฺสทตฺโต ป. ๙) วัดพระเชตุพน (ม.)
๑๒. พระธรรมโกศาจารย์ (ปลัด กิตฺติโสภโณ ป. ๙) วัดเบญจมบพิตร (ม.)
๑๓. พระธรรมดิลก (ขาว เขมโก ป. ๖) วัดสามพระยา (ม.)
๑๔. พระธรรมปาโมกข์ (ภา ภาณโก ป. ๓) วัดราชบพิธ (ธ.)
๑๕. พระธรรมไตรโลกาจารย์ (ช้อย จานทตฺโต ป. ๖) วัดมหาธาตุ (ม.)

มหาเถรสมาคมได้ประชุมพิจารณาร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ทั้ง ๓ ฉบับ ดังกล่าว เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ณ ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร บรรยากาศการประชุมพิจารณาเป็นไปอย่างเคร่งเครียด เพราะทั้งธรรมยุติกนิกายและมหานิกายต่างพยายามที่จะรักษามลประโยชน์แห่งนิกายของตน ๆ เป็นสำคัญ การพิจารณาว่ากันทีละมาตรา ๆ ไป เมื่อถึงมาตรา ๕ ต่างฝ่ายต่างตกลงกันไม่ได้ เพราะความในมาตรานี้แตกต่างกันทั้ง ๓ ร่าง กล่าวคือ :-

ความในมาตรา ๕ แห่งร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับของกระทรวงธรรมการร่างไว้ว่า "พระราชบัญญัตินี้ ไม่เกี่ยวข้องกับนิกายสงฆ์ กิจและลัทธิเฉพาะนิกายนั้น ๆ ซึ่งเจ้าคณะหรือสังฆนายกในนิกายนั้นเคยมีอำนาจกล่าวบังคับมาแต่ก่อนประการใด ก็คงให้

๑๙. แฉฉงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒๓, พ.ศ. ๒๔๗๘, น. ๑-๒

เป็นไปตามเคยทุกประการ แต่การปกครองอันเป็นสามัญทั่วไปในนิกายทั้งปวง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้”^{๒๐}

ส่วนความในมาตรา ๕ แห่งร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับของคณะกรรมการ ได้ร่างไว้ว่า “พระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้ในการปกครองส่วนกลางแห่งคณะสงฆ์สยามทั่วไป แต่ไม่เกี่ยวกับลัทธิในภิกษุสงฆ์ ส่วนการปกครองส่วนภูมิภาคในนิกายใด ให้อยู่ในความบังคับบัญชาของนิกายนั้นโดยเฉพาะ”^{๒๑}

สำหรับร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ที่มอบให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรนั้น ได้ร่างข้อความคล้ายคลึงกันนี้ไว้ในมาตรา ๑๗ ว่า “พระราชบัญญัตินี้ มุ่งหมายจะให้สงฆ์ทุกนิกายสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือให้ร่วมอุโบสถสังฆกรรมด้วยกันได้ ในทางปกครองจึงมิได้แยกปกครองเป็นนิกาย บรรดาสงฆ์ทุกนิกายย่อมอยู่ในขอบเขตแห่งพระราชบัญญัตินี้ แต่พระราชบัญญัตินี้ มิได้มุ่งหมายจะลบล้างลัทธิและประเพณีนิยมในนิกายนั้นๆ ลัทธิและประเพณีในนิกายใด ๆ ที่ไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้ก็คงให้เป็นไปตามเคยทุกประการ”^{๒๒}

ความในมาตราดังกล่าวนี้นี้ กรรมการมหาเถรสมาคมมีความเห็นแยกกันออกเป็น ๒ ฝ่ายอย่างชัดเจนโดยไม่สามารถประนีประนอมกันได้เหมือนมาตราอื่น ๆ ที่ผ่านมากล่าวคือ กรรมการมหาเถรสมาคมฝ่ายธรรมยุติกนิกายทุกรูป มีความเห็นร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์ว่า ให้คงความในมาตรา ๕ ไว้ตามร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับของกระทรวงธรรมการ โดยพระธรรมปาโมกข์ (ภา ภาณโก) วัดราชบพิธ ได้เสนอความเห็นว่า :-

ตามร่างที่กระทรวงธรรมการส่งมา มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกับที่เคยปฏิบัติกันอยู่ในบัดนี้ เท่าที่ปฏิบัติกันมาแล้ว ก็ไม่มีผลเสียหายประการใด ถ้าจะแยกอย่างคณะกรรมการแก้ไข จะมีผลดีหรือเสียอย่างไร ทราบไม่ได้ เมื่อของเก่ายังดีอยู่ ก็ควรจะคงไว้ตามเดิม ไม่ควรเปลี่ยนแปลง เพราะเปลี่ยนเป็นการเสี่ยงผลดีผลร้าย”

๒๐. สมุดปกเหลือง : เรื่องร่าง พ.ร.บ. การบริหารคณะสงฆ์ คำแถลงการณ์ก่อนพิจารณา รายงานการประชุมร่าง พ.ร.บ. การบริหารคณะสงฆ์ที่พิจารณาแล้วและคำแถลงการณ์โดยครบถ้วน พ.ศ. ๒๔๔๑, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๔๑ น. ๓๔

๒๑. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๓๔

๒๒. ชรรวรงค์ - รักศรีวงศ์ : กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา หรือการปฏิวัติแห่งกาฬาวาสตัสสังคม, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๔๒, น. ๙๒-๙๓

๒๓. สมุดปกเหลือง : เรื่องร่าง พ.ร.บ. การบริหารคณะสงฆ์ คำแถลงการณ์ก่อนพิจารณารายงานการประชุมร่าง พ.ร.บ. การบริหารคณะสงฆ์ที่พิจารณาแล้ว และคำแถลงการณ์โดยครบถ้วน พ.ศ. ๒๔๔๑, น. ๑๔-๑๕

ในขณะเดียวกัน สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตโต) วัดบวรนิเวศวิหาร ได้ตรัสสนับสนุนความคิดเห็นของพระธรรมปาโมกข์ ว่า :-

ถ้าจะไม่ให้ธรรมยุตฯ ปกครองมหานิกาย พุดกันด้วยปากก็ได้ ไม่จำเป็นต้องมีตัวหนังสือ เพราะเวลาขอให้ช่วย ก็ไม่มีตัวหนังสือ เวลาจะไม่ให้ช่วยจึงไม่ควรมีตัวหนังสือต่อไปจะขอให้ฝ่ายต่างช่วยกัน จะได้ไม่ยุ่งยาก และจะไม่เป็นการกระทบกระเทือนกันด้วย ถ้าจะไม่ให้ช่วยปกครอง เพียงแต่แจ้งความประสงค์ให้ทราบ ก็จะขอลาออกให้ได้ทุกเจ้าคณะ^{๒๔}

ส่วนพระธรรมโกศาจารย์ (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร ซึ่งเป็นประธานคณะกรรมการและการมหรสพมหาเถรสมาคมอยู่ด้วย ได้กล่าวแสดงความคิดเห็นว่า :-

ตามร่างของคณะกรรมการ ไม่ได้แยกการปกครอง เพราะมีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลาง แยกแต่เฉพาะส่วนภูมิภาค เพราะเจ้าคณะต่างนิกายกันสอดคล้องไม่ทั่วถึง ถ้าเป็นนิกายเดียวกัน ย่อมมีโอกาสเข้าร่วมงานและร่วมอุโบสถสังฆกรรม รู้เห็นความบกพร่อง เสียหายไม่เรียบร้อยอย่างไร ก็ทักท้วงแก้ไข ถ้าเจ้าคณะต่างนิกาย จะดูแลให้ทั่วถึงไม่ได้ ย่อมขัดข้อง^{๒๕}

ในขณะที่พระพิมลธรรม (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ ได้ให้พระคณะแบบเป็นกลางไว้อย่างสั้นๆ ว่า ถ้ารวมกันได้เป็นวิเศษทีเดียว แต่ขอให้กันไปในทางเสมอภาคกันได้เป็นดี ถ้ารวมก็รวมทั้งหมด ถ้าแยกก็แยกอย่างร่างของกรรมการ^{๒๖}

แต่พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระสุพจนมุนี ได้แถลงไว้อย่างชัดเจนในนามคณะธรรมยุติกนิกายว่า การปฏิบัติวินัยยังไม่เสมอกัน มีวินัยบางข้อที่ธรรมยุติกนิกายถือว่าเป็นสำคัญ แต่ฝ่ายมหานิกายโดยมากเห็นว่าไม่สำคัญ ถ้าให้พระมหานิกายปกครองและวินิจัยอธิกรณ์ของธรรมยุติกนิกาย ก็เกรงว่าจะพากันเหลวแหลกเข้าสู่สภาวะเดิม^{๒๗}

เมื่อกรรมการมหาเถรสมาคมมีความเห็นต่างกันเกี่ยวกับความในมาตรา ๕ โดยไม่สามารถประนีประนอมกันได้เช่นนี้ จึงตกลงให้แยกมาตรา ๕ ออกเป็นมาตรา ๕ (ก) และมาตรา ๕ (ข) กล่าวคือ มาตรา ๕ (ก) ให้คงข้อความไว้ตามร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับของกระทรวงธรรมการ ซึ่งกรรมการมหาเถรสมาคมฝ่ายธรรมยุติกนิกายทุกรูป

๒๔. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๑๔-๑๕

๒๕. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๑๕ และ ๑๘

๒๖. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๑๖ และ ๑๘

๒๗. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๗

ให้ความเห็นชอบ ส่วนมาตรา ๕ (ข) ให้คงข้อความไว้ตามร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับของคณะกรรมการธิการ ซึ่งกรรมการมหาเถรสมาคมฝ่ายมหานิกายให้ความเห็นชอบสำหรับข้อความซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ แต่เป็นร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาให้ป็นอันตกไปจากนั้นกรรมการมหาเถรสมาคมทั้ง ๒ ฝ่าย ได้เริ่มพิจารณาความในมาตราอื่น ๆ ต่อไป แม้จะมีข้อขัดแย้งกันบ้าง แต่ก็สามารถประนีประนอมกันได้ โดยการประชุมพิจารณาได้กระทำติดต่อกันเป็นเวลา ๓ วัน คือตั้งแต่วันที่ ๒๒ - ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๐ จึงแล้วเสร็จครบถ้วนทุกมาตรา และให้ชื่อว่า ร่างพระราชบัญญัติการบริหารคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๙๐ แบ่งออกเป็น ๑๐ หมวด มีทั้งหมด ๗๕ มาตรา จากนั้นจึงได้เสนอกระทรวงธรรมการเพื่อนำเสนอสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาต่อไป

การที่สภาผู้แทนราษฎรและรัฐบาลยินยอม และให้ความเห็นชอบในการเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งมีลักษณะโครงสร้างเหมือนกับระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ที่เชื้ออำนาจประโยชน์ให้แก่คณะสงฆ์ส่วนน้อยทำการบีบคั้นบั่นรอนให้คณะสงฆ์ส่วนใหญ่ ตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบติดต่อกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน จนกระทั่งมหาเถรสมาคมต้องให้ความเห็นชอบให้เสนอร่างพระราชบัญญัติการบริหารคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๙๐ ให้กระทรวงธรรมการนำเสนอสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาต่อไปนั้น จะต้องยอมรับกันด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า ล้วนเป็นผลงานอันเกิดจากการรวมตัวกันของพระภิกษุรุ่นหนุ่มฝ่ายมหานิกาย ซึ่งเรียกชื่อกลุ่มของตนเองว่า คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ทั้งสิ้น แม้จะประสบกับอุปสรรคนานัปการเพียงใดก็ไม่เคยย่อท้อ ตรงกันข้ามกลับยอมเสียสละทุกอย่าง เพื่อให้เกิดความถูกต้องชอบธรรมขึ้นในวงการคณะสงฆ์ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาและประเทศชาติโดยส่วนรวมอีกด้วย ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ ที่จะเกิดต่อไปนี้จะต้องถือว่าเป็นชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาอย่างแท้จริง

อำนาจที่เปลี่ยนมือ

อำนาจเป็นสิ่งที่มนุษย์ร่วมกันสมมติขึ้นมา เพื่อใช้คู่กับคำว่าหน้าที่ที่ได้รับแต่งตั้งหรือมอบหมายให้รับผิดชอบต่อสังคม มีการหมุนเวียนเปลี่ยนกันครอบครอง การครอบครองอำนาจของแต่ละบุคคลอาจสั้นหรือยาวแตกต่างกันไป และการใช้อำนาจของแต่ละบุคคลอาจได้รับเสียงแซ่ซ้องสรรเสริญ หรือนินทาและสาปแช่งแตกต่างกันอีกด้วย

ถ้าอำนาจไปตกอยู่ในครอบครองของคนดีมีศีลธรรม การใช้อำนาจก็จะเป็นไปในทางรักษา และสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่คนส่วนใหญ่ได้มีการอยู่ดีกินดี มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีความหวังในชีวิตและหน้าที่การงาน ตลอดจนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข การครอบครองอำนาจของบุคคลดังกล่าวนี้ ย่อมจะมีแต่เสียงแห่งข้อสรรเสริญ แม้จะพ้นจากอำนาจไปแล้วก็จะมีคนเลื่อมใสและระลึกถึงอยู่ตลอดเวลา

ตรงกันข้าม ถ้าอำนาจไปตกอยู่ในครอบครองของคนที่มีจิตใจห่างไกลจากคุณธรรม ความเดือดร้อนวุ่นวายก็จะเกิดขึ้นทั่วไป เพราะการใช้อำนาจของเขาจะเป็นไปเพื่อสร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ตนเองและหมู่คณะ มุ่งแต่จะกอบโกยผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ บีบบั่นบั่นรอนฝ่ายตรงข้ามให้แยกสลายและย่อยยับทุกวิถีทาง ถ้าใครขัดขวางหรือโต้แย้งก็จะถูกขจัดด้วยวิธีการแตกต่างกันไปจนอาจถึงแก่สิ้นชีวิตได้ การครอบครองอำนาจของบุคคลดังกล่าวนี้ ย่อมจะมีแต่เสียงนินทาว่าร้ายและสาปแช่งอยู่ทั่วไป

แต่เนื่องจากมนุษย์ส่วนมากตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์เป็นต้นมา ส่วนใหญ่จะมีจิตใจห่างไกลจากคุณธรรม และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่จะได้ชื่อว่าเป็นคนดีมีศีลธรรม เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ คนที่มีจิตใจห่างไกลจากคุณธรรมจึงมักจะใช้วิธีการหลากหลายเข้าไปครอบครองอำนาจมาโดยตลอด ความเดือดร้อนวุ่นวายจึงเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์มาทุกยุคทุกสมัย เพราะการใช้อำนาจของบุคคลดังกล่าวนี้ จะเป็นไปเพื่อรักษาและสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่คนส่วนใหญ่เพียงช่วงระยะแรก ๆ เท่านั้นเอง

ต่อมาสภาพแห่งความยึดติดและหลงใหลในอำนาจก็จะเข้ามาแทนที่ จึงทำให้เกิดการเล่นพรรคเล่นพวก กอบโกยผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่มาเป็นของตนเองและพวกพ้อง พร้อมทั้งหาทางโยกย้ายเอาคนของตนเองเข้าไปดำรงตำแหน่งในระดับต่าง ๆ ด้วยข้ออ้างนานัปการ เพื่อเป็นการรักษาฐานอำนาจของตนและคณะให้ดำรงอยู่ต่อไปอย่างมั่นคง นอกจากนี้ก็จะหาทางขจัดบุคคลที่โต้แย้งหรือขัดขวางการกระทำของตนและคณะด้วยวิธีการต่าง ๆ หลากรูปแบบ จนอาจถึงแก่สิ้นชีวิตไปในที่สุด ดังนั้น ช่วงสุดท้ายแห่งการครอบครองอำนาจของบุคคลเหล่านี้ จึงมักจะถูกขับไล่หรือโค่นล้ม จนต้องจำใจก้าวลงจากการครอบครองอำนาจท่ามกลางเสียงนินทาและสาปแช่ง ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นอยู่ทั่วไปตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์สืบมาตราบเท่าปัจจุบัน

ดังได้กล่าวแล้วว่า นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๗ เป็นต้นมา ที่พระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ทรงมีอำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ติดต่อกันมาถึง ๔ พระองค์ ตลอดระยะเวลาอันยาวนานดังกล่าวนี้ คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้ดำเนินการให้มีการแต่งตั้งพระมหา

เถรานุเถระฝ่ายตนเข้าไปดำรงตำแหน่งเป็นรองเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะมณฑล ฯลฯ จนทำให้อัตราส่วนแห่งการดำรงตำแหน่งดังกล่าวมีมากกว่าพระมหาเถรานุเถระฝ่ายมหานิกาย พร้อมกันนี้ก็ก็ได้ทำการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงลักษณะการจัดการศึกษา การปกครอง และอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งนอกจากจะสร้างความเจริญมั่นคงให้แก่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเป็นการเฉพาะแล้ว ยังแผ่แผ่ความเจริญดังกล่าวมาถึงคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายและประเทศชาติโดยส่วนรวมในบางด้านอีกด้วย แม้กระนั้นคำวิพากษ์วิจารณ์ในทำนองว่า เจ้าคณะฝ่ายธรรมยุติกนิกายปกครองพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้ แต่เจ้าคณะฝ่ายมหานิกายปกครองพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายไม่ได้ ก็มิให้ได้อินสืบทอดกันมาโดยลำดับ จนทำให้ภาพแห่งความขัดแย้งและหวาดระแวงกันและกันแพร่ขยายอย่างลึก ๆ มากขึ้น

ต่อมาวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราวุธ วัฒน วัตรราชปิต ด้สั่งพระชนม์มลง ทำให้อำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ ที่ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเคยครอบครองติดต่อกันมาเป็นเวลาอันยาวนานต้องสิ้นสุดลงด้วย แม้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส จะยังดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคมอยู่ แต่ก็คงจะดำรงอยู่ได้ไม่นานนัก เพราะเมื่อมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใหม่แล้ว ทุกอย่างก็จะต้องเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกวงการคณะสงฆ์ ล้วนมีแนวโน้มหลายประการที่ส่อไปในทางที่จะทำให้อำนาจต้องเปลี่ยนมือกันบ้าง ทั้งนี้ เพราะระบอบการปกครองของฝ่ายอาณาจักรได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นประชาธิปไตย และการดำเนินบทบาทของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาที่เผยแพร่ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่ดำรงอยู่ในวงการคณะสงฆ์มาเป็นเวลาอันยาวนานให้คนภายนอกได้ทราบ กลายเป็นกระแสกดดันที่มีศักยภาพมิใช่น้อยเหมือนกันที่จะทำให้อำนาจต้องมีการเปลี่ยนมือ

ในช่วงที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราวุธ วัฒน วัตรราชปิต ด้สั่งพระชนม์ม นั้น พระมหาเถระทั้ง ๒ ฝ่าย ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมสมควรได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๑๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๒ รูป คือ :-

๑. สมเด็จพระวันรัต (แพ ตีสุทธโว) วัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะใหญ่หนใต้ และกรรมการมหาเถรสมาคม ท่านเกิดเมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๙ เป็นเปรียญ ๕ ประโยค ด้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระพุทธาจารย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ และด้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่สมเด็จพระวันรัต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ มีชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๙๑ ด้ ๘๒ ปี

๒. สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (มร.ว.ชื่น สุจิตโต) วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกนิกาย และกรรมการมหาเถรสมาคม ประสูติเมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๕ เทียบเปรียญ ๗ ประโยค ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ มีพระชนมายุนับถึง พ.ศ. ๒๔๙๑ ได้ ๖๖ ชันษา

พระมหาเถระทั้ง ๒ รูปนี้ ต่างมีคุณสมบัติเหมาะสมไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก เพียงแต่จะยกคุณสมบัติหรือสภาพแวดล้อมอย่างไรขึ้นมาพิจารณาเท่านั้น แต่ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ได้ทรงโปรดสถาปนาสมเด็จพระวันรัต (แพ ดิสฺสเทโว) วัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะใหญ่หนใต้ และกรรมการมหาเถรสมาคม ขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๑ นับเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๑๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และนับเป็นพระมหาเถระของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายรูปแรกในรอบ ๔๓ ปี ที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชอีกด้วย

การสถาปนาสมเด็จพระวันรัต (แพ ดิสฺสเทโว) ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชในครั้งนี้ นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงประเพณีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชอย่างสิ้นเชิง และนับเป็นการพลิกความคาดหมายของบุคคลทั่วไปอีกด้วย เพราะนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๗ เป็นต้นมา สมเด็จพระสังฆราชทุกพระองค์ล้วนแต่เป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้พระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย กลับมามีอำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ ย่อมสะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีว่า รัฐบาลในสมัยนั้นได้ให้ความสำคัญและสนใจต่อกระแสกดดันของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาไม่น้อยเหมือนกัน พร้อมกันนี้ รู่ทางในการรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็มีทางที่จะเป็นไปได้มากขึ้นอีกด้วย

แต่เนื่องจากพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย ไม่มีโอกาสได้รับผิดชอบการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูงสุดมาเป็นเวลาอันยาวนาน กอปรด้วยสมเด็จพระสังฆราชทรงเจริญพระชนมายุถึง ๘๒ พรรษาแล้ว ย่อมจำเป็นที่จะต้องแต่งตั้งคณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์ เพื่อให้การบริหารงานของคณะสงฆ์ดำเนินไปอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ หากมิเช่นนั้นก็จะทำให้งานค้างคั่งและเกิดความเสียหายแก่ส่วนรวมได้ ซึ่งอาจทำให้บางฝ่ายตำหนิติเตียนได้ว่า เมื่อแต่งตั้งให้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์แล้วก็ทำงานไม่เป็น ฯลฯ ดังนั้น สมเด็จพระสังฆราช จึงทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งพระธรรมปิฎก (เผื่อน ดิสฺสทตฺโต ป.๙) วัดพระเชตุพน พระธรรมโกศาจารย์ (ปลด กิตฺติโสภโณ ป.๙) วัดเบญจมบพิตร และพระธรรมไตรโลกาจารย์ (ชัย จานทรฺตโต ป.๖) วัดมหาธาตุ เป็นคณะบัญชาการคณะ

สงฆ์แทนพระองค์ ดังพระบัญชาถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ^{๒๘} ต่อไปนี้ :-

ที่ ๕๒/๒๔๔๑

วัดสุทัศนเทพวราราม

๕ ธันวาคม ๒๔๔๑

เรื่อง ตั้งคณะบัญชาการคณะสงฆ์

จาก สกลมหาสังฆปริณายก

ถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ

ฉันได้ตั้งพระธรรมปิฎก วัดพระเชตุพน พระธรรมโกศาจารย์ วัดเบญจมบพิตร พระธรรมไตรโลกาจารย์ วัดมหาธาตุ ทั้ง ๓ รูปนี้ ขึ้นเป็นคณะบัญชาการคณะสงฆ์ มีหน้าที่ช่วยเหลือแบ่งเบาภาระของฉัน ในคณะบัญชาการคณะสงฆ์นี้มีพระธรรมโกศาจารย์เป็นประธาน เมื่อจะลงนามแทนฉันในหนังสือราชการคณะสงฆ์ ให้ลงว่า “พระธรรมโกศาจารย์ ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์ ลงนามแทนสมเด็จพระสังฆราช”

ขอให้กระทรวงธรรมการแจ้งเรื่องนี้ให้กรมการมหาดรสมาคมทราบทั่วกัน และลงประกาศในหนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ด้วย

สมเด็จพระสังฆราช

ดังนั้น การบริหารคณะสงฆ์ในขณะนี้ คณะบัญชาการคณะสงฆ์จะทำหน้าที่ที่คล่องกร่องงานทุกอย่าง จากนั้นจะนำกราบทูลแด่สมเด็จพระสังฆราชเพื่อทรงพิจารณาวินิจฉัยเป็นเรื่อง ๆ ไป ซึ่งพระบัญชาทุกฉบับนั้นพระธรรมโกศาจารย์ ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์ จะลงนามแทนสมเด็จพระสังฆราชทุกครั้งไป การบริหารคณะสงฆ์ในลักษณะเช่นนี้มีใช้ของใหม่ หากแต่เคยมีมาแล้ว กล่าวคือในสมัยที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ วัดราชบพิธ ยังทรงมีพระชนมายุอยู่นั้น พระองค์ก็ได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์เหมือนกัน เช่น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส บัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ในตำแหน่งประธานกรรมการมหาดรสมาคม^{๒๙} และสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (มร.ว.ชื่น สุจิตโต) วัดบวรนิเวศวิหาร บัญชาการแทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ในตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติก^{๓๐} เป็นต้น

๒๘. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒๖, พ.ศ. ๒๔๔๑, น. ๗๔๑

๒๙. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒๖, พ.ศ. ๒๔๗๗, น. ๑๖

๓๐. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒๓, พ.ศ. ๒๔๗๔, น. ๑๑๑

การปกครองคณะสงฆ์ในขณะนี้ มีเหตุการณ์สำคัญที่สุดเกิดขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง และ น่าจะถือว่าเป็นเหตุการณ์ที่จะต้องจดจำกันต่อไป ที่แต่ละฝ่ายจะไม่ยอมให้เหตุการณ์เช่นนี้ เกิดขึ้นอีกในอนาคต กล่าวคือเมื่อวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๒ พระเมธาธรรมมรส (เสาร์ ไสริโย ป.๖) เจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี พร้อม ด้วยพระภิกษุสามเณรจำนวน ๔๒ รูป ได้ทำพิธีปฏิญาณขอโอนวัดและพระภิกษุสามเณร เข้ามาอยู่ในสังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ซึ่งก่อนหน้านั้นพระเมธาธรรมมรสและวัดพิชย ญาติการามอยู่ในสังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แต่มีปัญหาเรื้อรังภายในมาเป็น เวลานาน จนในที่สุดเมื่อทนต่อสภาพกดดันต่าง ๆ อีกต่อไปไม่ได้ จึงทำให้เกิดเหตุการณ์นี้ ขึ้นมา ดังแถลงการณ์ของคณะบัญชาการคณะสงฆ์ แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช รายงานการประชุมมหาเถรสมาคมคณะมหานิกาย คำปฏิญาณของพระเมธาธรรมมรส และ พระดำรัสตอบของสมเด็จพระสังฆราช^๑ ต่อไป :-

แถลงการณ์ขอของคณะบัญชาการคณะสงฆ์

แทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราช

เรื่อง พระเมธาธรรมมรส วัดพิชยญาติการาม

พระเมธาธรรมมรส วัดพิชยญาติการาม คณะธรรมยุติกนิกาย ได้ถูกกล่าวหาด้วยอธิกรณ์ และอธิกรณ์นั้นก็ได้ผ่านการวินิจฉัยในคณะธรรมยุตต์มาตั้งแต่ต้น ในที่สุดคณะธรรมยุตต์ ไม่ปรารถนาให้อยู่ในคณะ เรื่องดำเนินไปถึงคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และต่อเนื่อง มาจนถึงยุคสมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบัน กระทรวงธรรมการได้ถวายเรื่องนี้มาตามพระ ราชประสงค์ พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นเรื่องมีข้อความซับซ้อนยกย่อนอยู่มาก จึงรับสั่งให้ คณะบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์พิจารณา

คณะบัญชาการคณะสงฆ์ฯ พิจารณาแล้วทูลถวายมติว่า ตามหลักฐานที่ประกอบ ยังไม่พอที่จะฟังว่า พระเมธาธรรมมรสถึงกับเสียหายร้ายแรงนัก ยังเป็นผู้พอเยียวยาได้ แต่พระเมธาธรรมมรสกล่าวเกลียดและใช้ถ้อยคำรุนแรงแก่เจ้าคณะใหญ่และเถรสมาคม คณะธรรมยุตต์ เป็นผิดในทางพระวินัยและเป็นอาชวาระต่อผู้ใหญ่ ไม่สมควรยิ่ง ที่เจ้าคณะ ใหญ่ให้ลงนิคคหะนั้นสมควรอยู่ แต่นิคคหะเช่นนี้ในทางพระวินัยมีพระพุทธานุญาตให้ ะจับได้ ในเมื่อผู้ถูกนิคคหะรู้สึกโทษแล้วและปฏิญาณตนเป็นผู้ปฏิบัติรอบต่อไปด้วย การขอให้พระเมธาธรรมมรสขอมาต่อเจ้าคณะใหญ่และเถรสมาคมคณะธรรมยุตต์ และขอให้

๑๑. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒๗, พ.ศ. ๒๕๔๒, น. ๔๔๑-๔๔๔

เจ้าคณะใหญ่และเถรสมาคมคณะธรรมยุตต์รับมาในท่ามกลางมหาเถรสมาคมแล้ว ระเบียบโทษพระเมธาธรรมรส รับขึ้นเข้าสู่สถานะเดิม ทั้งนี้ ขอฟังมติเถรสมาคมคณะมหานิกายก่อน

สมเด็จพระสังฆราช จึงรับสั่งให้นัดประชุมพระเถระคณะมหานิกาย ที่เนื่องในมหาเถรสมาคม ให้พิจารณาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๔๔๑ และได้รับมติในที่ประชุมเป็นเอกฉันท์ว่า ที่คณะบัญชาการคณะสงฆ์ ฯ ถวายมตินั้น ชอบแล้ว

ระหว่างนี้เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตต์ได้เดือนมายังกระทรวงธรรมการ ด้วยลิขิตที่ ๑๓๗๒/๒๔๔๑ ลงวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๑ ว่าเรื่องนี้เรื้อรังมานานแล้ว ลำบากเกินสมควร จะทรงพระกรุณาโปรดอย่างไรก็ได้ดีขาดไปเสีย คือถ้ายังมีพระราชประสงค์จะทรงทะนุบำรุงพระเมธาธรรมรส และให้ทางคณะธรรมยุตต์ถอนพระที่อยู่ในปกครองของคณะออกจากวัดพิชยญาติ ตัดวัดพิชยญาติออกจากทะเบียนวัดธรรมยุตต์ วัดพิชยญาติจะเป็นนิกายไหนก็แล้วแต่จะโปรด ส่วนคณะธรรมยุตต์ไม่รับปกครองวัดพิชยญาติเป็นวัดธรรมยุตต์อีกต่อไป เพราะได้ปฏิบัติถึงที่สุดแล้ว หรือจะทรงพระกรุณาพระราชทานตามมติที่คณะธรรมยุตต์ขอ ก็ขอได้โปรดจัดการให้เด็ดขาดไปโดยเร็ว เรื่องจะได้เสร็จสิ้นไป

เมื่อสมเด็จพระสังฆราชได้ทรงรับทราบการเดือนดังนี้ โดยที่กระทรวงธรรมการได้ทูลเสนอมา จึงทรงดำเนินการตามมติที่ได้รับความเห็นชอบจากเถรสมาคมคณะมหานิกาย ได้ถวายมตินี้ไปให้เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตต์เพื่อทราบเสียขึ้นหนึ่งก่อน ในกาลต่อมาจึงรับสั่งไปทางกระทรวงธรรมการให้นิมิตต์คณะกรรมการมหาเถรสมาคม เพื่อเข้าประชุม ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ภายหลังกระทรวงธรรมการแจ้งมาว่า กรรมการมหาเถรสมาคมคณะธรรมยุตต์ตอบขัดข้อง ยังไม่พร้อมที่จะเข้าประชุมได้ ต่อจากนั้นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตต์จึงชี้แจงมาด้วยลิขิตที่ ๑๕๒๒/๒๔๔๑ ลงวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๔๑ ใจความว่า การที่จะประชุมมหาเถรสมาคมไม่ขัดข้อง แต่ต้องประชุมเฉพาะเจ้าคณะใหญ่ ๔ รูป เจ้าคณะรอง ๔ รูป เท่านั้น

เมื่อการที่จะประชุมกรรมการมหาเถรสมาคมที่เคยได้ปฏิบัติและรับรองกันมาในยุคก่อน ถูกเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตต์ประท้วงมาเช่นนี้ สมเด็จพระสังฆราชจึงทรงเห็นว่า การที่จะประชุมกรรมการมหาเถรสมาคมน่าจะไร้ผล เพราะถ้าจะประชุมตามมติของเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตต์ก็น่าที่พระเมธาธรรมรสจะร้องว่าไม่ได้รับความยุติธรรมเพราะเวลานี้มีเจ้าคณะใหญ่และเจ้าคณะรองที่เป็นฝ่ายธรรมยุตต์ถึง ๕ รูป ที่เป็นฝ่ายคณะมหานิกายมีเพียง ๓ รูป เท่านั้น ทั้งเรื่องนี้คณะธรรมยุตต์ก็ได้พิจารณาลงมตร่วมกันมาแล้ว และถ้าจะประชุมดังที่เคยปฏิบัติและรับรองกันมาในยุคก่อน ก็น่าจะถูกเจ้าคณะใหญ่คณะ

ธรรมยุตต์คัดค้านว่า ไม่ต้องด้วยพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ จึงรับสั่งให้จัดรวบรวมเรื่องนี้ทั้งหมดในระหว่างที่ทรงปฏิบัติมา ส่งกระทรวงธรรมการ เพื่อนำความกราบบังคมทูลด้วยลายพระหัตถ์ที่ ๒๑/๒๔๔๒ ลงวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๔๒

ในระหว่างนี้ พระเมธาธรรมรสีก็ได้ยื่นหนังสือสมัครขอโอนวัดพิชยญาติมาขึ้นในสังกัดคณะมหานิกายต่อกระทรวงธรรมการ ขอให้ให้นำความกราบบังคมทูลเพื่อขอพระบรมราชานุมัติ และต่อมาในภายหลังก็มีพระภิกษุ ๒๗ รูป สามเณร ๑๓ รูป รวม ๔๐ รูป วัดพิชยญาติ ในปกครองของพระเมธาธรรมรสี ได้ยื่นหนังสือสนับสนุนการขอโอนวัดของพระเมธาธรรมรสี มายังกรมธรรมการ

ส่วนทางเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตต์ก็ได้ถวายคำแถลงเรื่องนี้เพิ่มเติมมาอีก ด้วยลิขิตนำที่ ๑๖๔/๒๔๔๒ ลงวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๔๔๒ ใจความว่า การที่ได้ปฏิบัติไปนั้นไม่ตรงกับระเบียบ ที่ทรงขอให้รับขมาจะจับโทษพระเมธาธรรมรสีนั้น สำหรับความผิดส่วนบุคคลรับขมาได้ แต่ความผิดส่วนพระวินัยและอาณัติคณะสงฆ์ไม่ทราบว่าจะรับขมาอย่างไรได้ สมเด็จพระสังฆราชจึงรับสั่งให้ส่งคำแถลงนี้ไปยังกระทรวงธรรมการ เพื่อนำกราบบังคมทูล

ครั้นแล้ว กระทรวงธรรมการจึงแจ้งมาทางประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์ฯ ด้วยหนังสือที่ ๗๙๕๒/๒๔๔๒ ลงวันที่ ๔ มิถุนายน ๒๔๔๒ ว่า คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มีบัญชาว่า ตามที่สมเด็จพระสังฆราชทรงปฏิบัติไปนั้นถูกต้องแล้ว สมควรให้เป็นไปตามนัยนั้น ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์ฯ จึงแจ้งไปยังกระทรวงธรรมการว่า ตามคำแถลงเรื่องของเถรสมาคมคณะธรรมยุตต์ บังคับว่าคณะธรรมยุตต์ไม่ยอมรับขมาพระเมธาธรรมรสีไว้ในคณะแน่นอน ทั้งพระเมธาธรรมรสีก็ยื่นหนังสือขอโอนวัดมาขึ้นต่อคณะมหานิกายไปทางกระทรวงธรรมการ เรื่องนี้จักถึงที่สุดอย่างไรต้องแล้วแต่พระบรมราชวินิจฉัย

กระทรวงธรรมการได้ตอบยืนยันมาว่า ตามบัญชาคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น เป็นอันพระราชทานพระบรมราชานุมัติให้ปฏิบัติการตามลายพระหัตถ์สมเด็จพระสังฆราชทุกประการ ซึ่งรวมถึงการโอนวัดพิชยญาติไปขึ้นคณะอื่นด้วย ในเมื่อเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตต์ไม่ยอมรับขมาในท่ามกลางมหาเถรสมาคม และไม่ปรารถนาให้พระเมธาธรรมรสีอยู่ในคณะธรรมยุตต์ตามเดิม

ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์ฯ จึงขอให้กระทรวงธรรมการแจ้งพระบรมราชานุมัตินี้ ถวายเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตต์อีกวาระหนึ่ง เพื่อขอรับทราบว่าการที่จะให้พระ

เมธาวรรณรสขอมาในท่ามกลางมหาเถรสมาคมนั้น เจ้าคณะใหญ่และเถรสมาคมคณะธรรมยุตต์จะยอมให้มา เพื่อรับคืนพระเมธาวรรณรสกลับเข้าสู่สถานะเดิมหรืออย่างไร แต่ได้รับตอบจากเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตต์ด้วยลิขิตที่ ๔๙๕/๒๔๔๒ ลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๔๒ ว่าไม่อาจรับพระเมธาวรรณรสให้เข้าร่วมสังฆกรรมและอยู่ในปกครองต่อไปได้ ถ้าพระเมธาวรรณรสปรารถนาจะโอนไปขึ้นในนิกายอื่น ทางคณะธรรมยุตต์ก็ไม่ขัดข้อง

เมื่อได้ความชัดเจนดังนี้แล้ว ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์ฯ จึงแจ้งไปยังกระทรวงธรรมการ ด้วยหนังสือที่ ๔๙/๒๔๔๒ ลงวันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๔๔๒ ขอให้กระทรวงฯ ดำเนินการตามพระบรมราชานุมัติได้ทีเดียว คือให้จดทะเบียนวัดพิชยญาติไว้ในสังกัดคณะมหานิกาย และให้ระงับโทษพระเมธาวรรณรสกลับดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสต่อไปตามสถานะเดิมทุกประการ กับสั่งให้พระเมธาวรรณรสขึ้นอยู่ในปกครองของเจ้าคณะท้องถิ่น คือเจ้าคณะแขวงใต้ ธนบุรี สั่งให้เจ้าคณะแขวงใต้ ธนบุรี รับปกครองวัดพิชยญาติ และให้กราบเรียนไปยังเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตต์ให้ทราบเรื่องนี้ และขอให้ท่านถอนพระภิกษุสามเณรในปกครองของคณะธรรมยุตต์ออกจากวัดพิชยญาติภายในกำหนด ๑ เดือน นับแต่วันมหาปวารณาเป็นต้นไป

เมื่อการโอนวัดได้เสร็จสิ้นไปแล้ว คณะบัญชาการคณะสงฆ์ฯ พิจารณาเห็นว่าภิกษุต่างนิกายปรารถนาจะละความเป็นนาสิกวาสก์เข้าอยู่ในสมานสังวาสกับคณะมหานิกาย จำเป็นจะต้องทำพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างน้อยก็ต้องกระทำปฏิญญาต่อคณะที่ตนจะขอเข้าอยู่ร่วม จึงจะเป็นการโอนสังกัดโดยสมบูรณ์ ฉะนั้น ประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์ฯ จึงนำความกราบทูลเรียนพระปฏิบัติต่อสมเด็จพระสังฆราช พระองค์ก็ทรงอนุমัติ และรับสั่งให้กรมธรรมการนิมนต์พระเถระคณะมหานิกายมาประชุมที่พระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม และให้นัดหมายพระเมธาวรรณรสกับพระภิกษุสามเณรวัดพิชยญาติให้มาประชุมถวายปฏิญญาต่อหน้าเถรสมาคมคณะมหานิกาย ในวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๔๒

เมื่อถึงกำหนดเวลาประชุมแล้ว พระเมธาวรรณรสกับพระภิกษุ ๒๗ รูป และสามเณร ๑๕ รูป (เดิมสามเณร ๑๓ รูป ต่อมาเพิ่มอีก ๒ รูป) รวมทั้งสิ้น ๔๓ รูป จึงเข้ามาในพระอุโบสถ กราบถวายบังคมทูลพร้อมกันแล้ว พระเมธาวรรณรสได้อ่านคำถวายปฏิญญาขอละความเป็นนาสิกวาสก์ และเข้าอยู่ในสมานสังวาสกับคณะมหานิกาย ในท่ามกลางเถรสมาคมคณะมหานิกาย มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุข เมื่อสมเด็จพระสังฆราชทรงมีพระดำรัสตอบรับพระเมธาวรรณรสกับพระภิกษุสามเณรให้เข้าอยู่ในสมานสังวาสแล้ว ก็เป็นอันว่าพระเมธาวรรณรสได้กลับคืนสู่สถานะเดิมทุกประการ

รายงานการประชุมเถรสมาคมคณะมหานิกาย

ณ พระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม

๒ กันยายน ๒๕๔๒

เปิดประชุมเวลา ๑๕.๐๕ น.

สมเด็จพระสังฆราช ประทับเป็นประธานในที่ประชุมพระเถระคณะมหานิกาย

๗ รูป คือ :-

๑. พระพิมลธรรม	(เฮง เขมจารี)	วัดมหาธาตุ
๒. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์	(นาค สมนนาโค)	วัดอรุณราชวราราม
๓. พระธรรมเจดีย์	(อยู่ ภาโณทโย)	วัดสระเกศ
๔. พระธรรมปิฎก	(เผื่อน ดิสสทัตโต)	วัดพระเชตุพน
๕. พระธรรมโกศาจารย์	(ปลด กิตติโสภโณ)	วัดเบญจมบพิตร
๖. พระธรรมไตรโลกาจารย์	(ชัย จานทตโต)	วัดมหาธาตุ
๗. พระมหาโพธิวงศาจารย์	(นวม พุทฺธสโร)	วัดอนงคาราม

เมื่อเปิดประชุมแล้ว พระเมธาธรรมมรสกับพระภิกษุ ๒๗ รูป สามเณร ๑๕ รูป วัดพิชยญาติการามในปกครองของพระเมธาธรรมมรส ได้คุกเข่ากราบถวายนมัสการพร้อมกันแล้ว พระเมธาธรรมมรสอ่านคำปฏิญญาถวาย พระภิกษุสามเณรนั่งคุกเข่าประนมมือ เมื่อจบคำปฏิญญาแล้ว พระเมธาธรรมมรสจึงอ่านรายนามพระภิกษุสามเณรถวายตามลำดับเมื่ออ่านถึงนามของรูปใด รูปนั้นก็กราบถวายนมัสการแล้วนั่งราบเป็นปกติ โดยทำนองนี้จนหมดจำนวนพระภิกษุสามเณรทั้งสิ้น

สมเด็จพระสังฆราชจึงมีพระดำรัสตอบ โดยประทานให้พระธรรมโกศาจารย์เป็นผู้อ่าน ในขณะที่อ่านพระดำรัสนี้ พระเมธาธรรมมรสกับพระภิกษุสามเณรทั้งหมดนั่งประนมมือฟัง เมื่อจบพระดำรัสแล้ว พระเมธาธรรมมรสคุกเข่าเข้าไปถวายดอกไม้ รูป เทียน เสร็จแล้วถอยออกมา สมเด็จพระสังฆราชพร้อมด้วยพระเถรานุเถระ ได้ประสาธน์พรด้วยบาลีเต อตฺถอลฺลทฺธา ๓ จบ แล้ว ภวตุ สพุทฺธมฺจตุลฺลํ พระเมธาธรรมมรสกับพระภิกษุสามเณรประนมมือรับประสาธน์พร ครั้นจบแล้วได้คุกเข่ากราบถวายพร้อมกัน แล้วนั่งราบเป็นปกติ สมเด็จพระสังฆราชจึงรับสั่งมอบพระเมธาธรรมมรสกับพระภิกษุสามเณร วัดพิชยญาติการามในปกครองของพระเมธาธรรมมรส ให้พระมหาโพธิวงศาจารย์ (นวม พุทฺธสโร) วัดอนงคาราม เจ้าคณะแขวงใต้ จังหวัดธนบุรี รับปกครอง

เมื่อเสร็จพิธีแล้ว พระเมธาธรรมรสกับพระภิกษุสามเณร กราบถวายนมัสการทูลลากลับออกจากที่ประชุม

ปิดประชุมเวลา ๑๕.๒๕ น. อนึ่ง ในการประชุมนี้ พระชำนาญอนุศาสน์ อธิบดีกรมธรรมการ หลวงสิริเดชธรรม หัวหน้ากองสังฆการี ได้เข้ามานั่งฟังการประชุมอยู่ตลอดเวลา

คำปฏิญญาของพระเมธาธรรมรส

ขอประทานกราบทูล สมเด็จพระสังฆราช ทรงทราบฝ่าพระบาท

ด้วยเกล้ากระหม่อม พระเมธาธรรมรส เจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม คณะธรรมยุติกา ถูกกล่าวหาด้วยเรื่องเกี่ยวกับอาชีพและอาจารย์ปฏิบัติ อภิกรณ์ของเกล้ากระหม่อมนั้น ได้ผ่านการวินิจฉัยตั้งแต่ต้นมา ตราบเท่าถึงเกล้ากระหม่อมได้ยื่นหนังสือทางกระทรวงธรรมการ เพื่อได้นำความกราบบังคมทูลขอโอนวัดพิชยญาติการามมาขึ้นในคณะมหานิกาย ในระหว่างนั้นพระภิกษุ ๒๗ รูป สามเณร ๑๓ รูป รวม ๔๐ รูป วัดพิชยญาติการามในปกครองของเกล้ากระหม่อม ได้ยื่นหนังสือทางกระทรวงธรรมการ สนับสนุนการโอนของเกล้ากระหม่อม ในที่สุดได้รับพระบรมราชานุมัติให้โอนวัดพิชยญาติการามมาขึ้นในคณะมหานิกายแล้วนั้น

บัดนี้ เกล้ากระหม่อม พร้อมด้วยพระภิกษุสามเณร วัดพิชยญาติการาม รวมทั้งสิ้น ๔๓ รูป (สามเณรเพิ่มขึ้นอีก ๓ รูป) มีศรัทธาพร้อมใจกันขอถวายปฏิญญาเฉพาะหน้า มหาเถรสมาคมคณะมหานิกาย ซึ่งมีฝ่าพระบาทเป็นประมุข ณ ที่นี้ ขอแสดงความเป็นนานาสังวาสก์และเข้าอยู่ในสมานสังวาสภายในบังคับบัญชาของคณะมหานิกาย ทุกประการ

ขอพระเถรานุเถระคณะมหานิกาย ซึ่งมีฝ่าพระบาทเป็นประมุข ได้โปรดรับเกล้ากระหม่อมพร้อมกับพระภิกษุสามเณร วัดพิชยญาติการาม ในปกครองของเกล้ากระหม่อม เข้าไว้ในคณะ เพื่อเป็นการอนุเคราะห์และเพื่อสวัสดิภาพ ต่อเกล้ากระหม่อมพร้อมกับพระภิกษุสามเณร วัดพิชยญาติการาม ต่อไป

การจะควรประการใด ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง

เกล้ากระหม่อม

พระเมธาธรรมรส ไสริโย

พระมหาก่อน ดโมญโท

พระมหาปลั่ง ปภังโก
 พระมหาสุจินต์ ปุณฺณสาโร
 พระมหาหนู อุตฺตโร
 พระสมุห์คำ อธิสโก
 พระเกียรติ โอวาทกฺขโม
 พระทองอยู่ จิตฺตคุตฺโต
 พระเลื่อง ปุณฺณวสุโร
 พระจวน วีรวิโร
 พระประทุม ปทุโม
 พระกุล กโมโล
 พระนุย ปญฺโญ
 พระดี จิตฺติโร
 พระเวียง จิตฺติโล
 สามเณรบุญทัน
 สามเณรทองคำ
 สามเณรบวร
 สามเณรน้อย
 สามเณรเสริม ข.
 สามเณรบุญมา
 สามเณรอุทธา
 สามเณรเจียม

พระมหาบุญ วิมโล
 พระมหาจันทร์ วิมโล
 พระมหาพันธ์ นิตฺตโม
 พระใบฎีกาจันทร์ จนฺทวโร
 พระเปลี่ยน จิตฺตสงกฺโก
 พระอ่อนศรี สิริวณฺโณ
 พระทองดี ปภาโก
 พระทองคำ ตปนิโย
 พระครูณ จนฺโณ
 พระมัน ภาณติโร
 พระกลม โสโก
 พระพงศ์ พุทธิโร
 พระพิมพ์า อินฺทวโร
 สามเณรเสริม ก.
 สามเณรชาติ
 สามเณรสมจันทร์
 สามเณรคล้าย
 สามเณรเจริญ
 สามเณรพรหมา
 สามเณรศิริ

พระดำริสมเด็จพระสังฆราช

ตามที่พระเมธาธรรมมรต พร้อมด้วยพระภิกษุ ๒๗ รูปและสามเณร ๑๕ รูป รวมทั้งสิ้น ๔๓ รูป วัดพิชยญาติการาม มาแสดงความจำนงเป็นสมานฉันท์ พร้อมใจกันกระทำปฏิญญาต่อหน้าพระเถรานุเถระคณะมหานิกาย ขอละความเป็นนานาสังวาสกและเข้าอยู่ในสมานสังวาส ภายใต้บังคับบัญชาแห่งคณะมหานิกายทุกประการนั้น

อันที่จริง คณะสงฆ์แห่งชาติไทย เดิมก็เป็นสงฆ์หมู่เดียวเพิ่งมาแยกออกเป็น ๒ นิกาย ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นี้ พระสงฆ์มหานิกายก็คือพระสงฆ์หมู่เดิมนิกายที่ถือเป็นนานาสังวาสกต่อสงฆ์หมู่เดิมแยกออกเป็นคณะหนึ่ง เรียกว่าธรรมยุติกนิกาย

ส่วนคณะมหานิกาย ถ้าพระธรรมยุตต์ไม่ถือเป็นนานาสังวาสก็ไม่มีรังเกียจ เพราะถือว่าพระธรรมยุตต์สืบเชื้อสายมาจากสงฆ์หมู่เดิมคือมหานิกายนี้เอง

เรื่องที่พระเมธาธรรมรสร่วมด้วยพระภิกษุสามเณร วัดพิชยญาติการาม ขอโอนสังกัดนี้ ที่แท้ก็คือว่าบรรดาเธอได้กลับคืนสู่สงฆ์หมู่เดิมนั่นเอง ทั้งเรื่องของพระเมธาธรรมรสก็ได้พิจารณาโดยรอบคอบแล้ว เห็นว่ายังไม่ถึงนาสนะ แม้วัดพิชยญาติการามซึ่งเป็นวัดในคณะธรรมยุตติกาล่า แต่เดิมก็เป็นวัดในคณะมหานิกายมาก่อน บัดนี้ ได้รับพระบรมราชานุมัติให้โอนมาขึ้นในคณะมหานิกายแล้ว จึงเป็นอันว่าทั้งวัดทั้งพระภิกษุสามเณรในวัด ได้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยสมบูรณ์ ในทางการคณะมหานิกายจึงมิได้รังเกียจ ยอมรับพระเมธาธรรมรสร่วมด้วยพระภิกษุสามเณร วัดพิชยญาติการาม ให้เข้าอยู่ในสมานสังวาสกับคณะมหานิกายต่อไป

ตั้งแต่นั้นบัดนี้ไป ให้พระเมธาธรรมรสร่วมกับพระภิกษุสามเณร วัดพิชยญาติการาม จงปฏิบัติตามทางการบริหารภายในบังคับบัญชาแห่งคณะมหานิกาย เพื่อสวัสดิสถาพร จงทุกประการ เทอญ.

จากกรณีที่พระเมธาธรรมรสร่วมด้วยคณะได้กระทำปฏิญญาขอละความเป็นนานาสังวาส และกลับมาอยู่ในความเป็นอันหนึ่งเดียวกันกับพระสงฆ์มหานิกายดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ถ้าพระสงฆ์เรามีความจริงใจต่อกันแล้วก็สามารถรวมกันได้ แต่ที่ต้องแตกแยกกันออกเป็นนิกายต่าง ๆ ก็เพราะต่างฝ่ายต่างพากันถือเอาปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ มาเป็นปัญหาใหญ่ พร้อมทั้งช่วยกันกระพือปัญหาเพียงเล็กน้อยนั้นให้ใหญ่โตกว้างขวางออกไป จนทำให้บริษัทบริหารของแต่ละฝ่ายมองหน้ากันไม่ได้ ดังนั้น ถ้าพระสงฆ์ยังทำตนให้เป็นตัวอย่างในด้านความสามัคคีกันไม่ได้ คำพร่ำสอนที่จะปลุกฝังให้คนอื่นมีความสามัคคีกลมเกลียวกันก็คงจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร จนกระทั่งอาจถูกเพ่งมองว่าเป็นเรื่องตลกและขบขันไปในที่สุดก็ได้

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พุทธศักราช ๒๔๘๔

ภายหลังจากที่มหาเถรสมาคมได้เสนอร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งมีลักษณะขัดแย้งกันอยู่ในตัว ต่อกระทรวงธรรมการแล้ว ต่อมาวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๑๙๔๑ กระทรวงธรรมการก็ได้นำเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้สภาผู้แทนฯ พิจารณาและให้นโยบายที่ดีที่สุด ที่รัฐบาลจะได้กำหนดเป็นแนวทางในการร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

ฉบับใหม่

วันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ สภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมลับ เพื่อพิจารณาว่าควรจะรับนโยบายอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่รัฐบาลได้เสนอขอมาหรือไม่ โดยมีพระยามานวราชเสวี ประธานสภาผู้แทนราษฎร ทำหน้าที่ประธานในการประชุมครั้งนี้ และหลวงชินวราลงกรณชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ได้แถลงชี้แจงต่อสภาผู้แทนราษฎรมีใจความโดยสรุปว่า :-

ตามที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายในทางศาสนาแก่สภาผู้แทนราษฎรไว้ว่า รัฐบาลจะได้ปรับปรุงพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ให้สมควรแก่กาลสมัยและจะได้อุปถัมภ์พระบวรพุทธศาสนาให้วัฒนาถาวรสืบไปนั้น ต่อมาวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๘ นายทองม้วน อิตถากร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดมหาสารคาม และคณะ ได้ร่วมกันเสนอร่างพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ต่อสภาผู้แทนราษฎร โดยมีเนื้อหาและเหตุผลสำคัญที่จะให้คณะสงฆ์มีระเบียบการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยไม่แบ่งแยก

ต่อมาวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ นายทองอยู่ พุมพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดธนบุรี และคณะก็ได้ร่วมกันเสนอร่างพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ต่อสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้งหนึ่ง โดยมีหลักการสำคัญว่า ให้สงฆ์ทุกนิกายสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้ร่วมอุโบสถสังฆกรรมด้วยกันได้ ไม่แยกปกครองและบรรดาสงฆ์ทุกนิกายให้อยู่ในขอบเขตแห่งพระราชบัญญัตินี้โดยทั่วกัน

แม้รัฐบาลจะมีความจริงใจและเห็นว่า ควรจะได้ปรับปรุงพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ให้สมควรแก่กาลสมัย ดังที่ได้แถลงนโยบายต่อสภาฯ ไว้แล้ว แต่ในทางปฏิบัติกลับประสบกับปัญหาความยุ่งยากหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือพระสงฆ์ในประเทศของเรามี ๒ นิกาย คือธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ถ้ารัฐบาลด่วนตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปโดยไม่พิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน ย่อมจะเกิดผลกระทบในทางที่ไม่ดีตามมาอีกหลายด้านเมื่อเป็นเช่นนี้รัฐบาลจึงตัดสินใจขอรับร่างพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ทั้ง ๒ ฉบับ ไปพิจารณาปรับปรุงก่อนที่สภาฯ จะได้รับหลักการ ซึ่งสภาฯ ก็ได้มีมติให้ความเห็นชอบตามที่รัฐบาลขอไป

แต่เมื่อกระทรวงธรรมการได้พิจารณาปรับปรุงร่างพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์เสร็จแล้วเสนอให้มหาเถรสมาคมพิจารณา มหาเถรสมาคมกลับมีความเห็นแตกแยก โดยเฉพาะความในมาตรา ๕ กรรมการมหาเถรสมาคมฝ่ายธรรมยุติกนิกายมีความเห็นไปอย่างหนึ่ง และกรรมการมหาเถรสมาคมฝ่ายมหานิกายมีความเห็นไปอีกอย่างหนึ่ง ไม่สามารถตกลงกันได้ ในที่สุดมหาเถรสมาคมได้เสนอร่างพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์

กลับคืนมาให้กระทรวงธรรมการ โดยแยกมาตรา ๕ ออกเป็น ๒ มาตรา คือ :-

มาตรา ๕ (ก) กรรมการมหาเถรสมาคมฝ่ายธรรมยุติกนิกายให้ความเห็นชอบ มีข้อความว่า “พระราชบัญญัตินี้ ไม่เกี่ยวกับนิกายสงฆ์ กิจและลัทธิเฉพาะในนิกายนั้นๆ ซึ่งเจ้าคณะหรือสังฆนายกในนิกายนั้นได้เคยมีอำนาจกล่าวบังคับมาก่อนประการใด ก็คงให้เป็นไปตามเคยทุกประการ แต่การปกครองอันเป็นสามัญทั่วไปในนิกายทั้งปวง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้”

มาตรา ๕ (ข) กรรมการมหาเถรสมาคมฝ่ายมหานิกายให้ความเห็นชอบ มีข้อความว่า “พระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้ในการปกครองส่วนกลางแห่งคณะสงฆ์สยามทั่วไป แต่ไม่เกี่ยวกับลัทธิในนิกายสงฆ์ ส่วนการปกครองส่วนภูมิภาคในนิกายใดให้อยู่ในความบังคับบัญชาของนิกายนั้น โดยเฉพาะ”

เมื่อกรรมการมหาเถรสมาคมมีความเห็นแตกแยกกันออกเป็น ๒ ฝ่ายเช่นนี้ ทำให้กระทรวงธรรมการเกิดความลำบากใจที่จะตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งลงไป เพราะจะทำให้เกิดผลกระทบในหลาย ๆ ด้านติดตามมา เมื่อเป็นเช่นนี้รัฐบาลจึงได้กำหนดนโยบายออกเป็น ๔ ทาง และนำเสนอสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้สภาฯ ได้ช่วยพิจารณากลับกรองและเลือกนโยบายที่เห็นว่าดีและเหมาะสมที่สุด เพื่อเป็นแนวทางให้รัฐบาลได้ดำเนินการร่างพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ต่อไป คือ :-

ทางที่ ๑ รวมกันในทางศาสนปฏิบัติและปกครอง กล่าวคือเลิกอ้างการถือลัทธิ นิกายต่าง ๆ ไม่มีนิกายเลย กลับเข้าสู่สภาพเดิม เรียกว่าพระสงฆ์สยามวงศ์ ดังที่เรียกมาแต่โบราณกาล พระสงฆ์ทุกหมู่ทุกคณะร่วมอุโบสถสังฆกรรมกันได้ และมีระเบียบปกครองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ทางที่ ๒ รวมกันเฉพาะในทางปกครอง แต่ไม่รวมในทางศาสนปฏิบัติ กล่าวคือยังแยกเป็นมหานิกายและธรรมยุติกนิกายอยู่ ไม่ร่วมอุโบสถสังฆกรรมกันโดยเสมอภาค คือธรรมยุติกนิกายก็ปกครองมหานิกายได้ มหานิกายก็ปกครองธรรมยุติกนิกายได้ การชำระอธิกรณ์ต่าง ๆ ให้เป็นไปตามระเบียบวิธีพิจารณาอันเดียวกัน

ทางที่ ๓ แยกกันทั้งในทางศาสนปฏิบัติและทางการปกครอง แต่ให้ความเสมอภาคแก่กัน กล่าวคือร่วมอุโบสถสังฆกรรมกันไม่ได้ การปกครองส่วนกลางรวมกัน แต่การปกครองในส่วนภูมิภาคแยกกันเด็ดขาด ธรรมยุติกนิกายก็ปกครองเฉพาะธรรมยุติกนิกาย และมหานิกายก็ปกครองเฉพาะมหานิกาย

ทางที่ ๔ แยกนิกายกัน ร่วมอุโบสถสังฆกรรมกันไม่ได้ แต่ในทางปกครองนั้น ธรรมยุติกนิกายปกครองมหานิกายได้ แต่มหานิกายปกครองธรรมยุติกนิกายไม่ได้ และ

การชำระอธิกรณ์มีระเบียบวิธีพิจารณาต่างกัน

นโยบายทั้ง ๔ ทางที่รัฐบาลได้เสนอนี้ เพราะเห็นว่าการพระศาสนานั้นเป็นปัญหาที่สำคัญ และเป็นปัญหาเกี่ยวกับทางใจ แม้รัฐบาลก็ไม่สามารถที่จะตกลงกันได้แน่นอนอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะเราก็นิกายต่าง ๆ กัน นอกจากนี้เรื่องของศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวกับประชาชนพลเมืองทั่วไปดังกล่าวแล้ว และในหมู่สมาชิกด้วยกันนี้ ข้าพเจ้านึกว่า คงจะมีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องนิกายด้วย

ในการที่สภาฯ จะอภิปรายอะไรต่อไปนั้น ข้าพเจ้านึกว่าเราควรจะได้อภิปรายกันไปในที่อันองที่อย่าทับถมฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ก็จะเป็นการดี เพราะว่าศาสนานั้นเราก็นับถือด้วยกันทุกฝ่าย และอีกประการหนึ่ง เราเป็นผู้ถือศาสนาพุทธ นับถือได้ทั้งสองนิกาย เพราะฉะนั้น ขอให้เพลามือได้จะดีมาก เมื่อรัฐบาลได้เสนอนโยบาย ๔ ข้อ ๔ ทางเช่นนี้ รัฐบาลใครจะขอมติสภาฯ ว่าจะเอาทางหนึ่งทางใด เพื่อประกอบความเห็นในการเสนอร่างพระราชบัญญัติต่อไป "

เมื่อหลวงสินธุสงครามชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรจบลงแล้ว ปรากฏว่ามีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นจำนวนมากได้อภิปรายแสดงความคิดเห็นกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งก็มีทั้งฝ่ายที่เห็นว่าสภาฯ ควรเลือกนโยบายทางใดทางหนึ่งให้แก่รัฐบาล เช่น หลวงวิจิตรวาทการ รัฐมนตรี นายทองอยู่ พุฒพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดธนบุรี นายยั่ว ตามไทย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดกำแพงเพชร นายทิม ภูมิพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี และนายจำ จำรัสเนตร์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น ส่วนฝ่ายที่เห็นว่าสภาฯ ไม่ควรเลือกนโยบายทางใดทางหนึ่งให้แก่รัฐบาล เช่น นายทองดีป ศุภะมรรค์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ นายเขื่อน พานิชวิทย์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ขุนจรรยาวิเศษ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดมหาสารคาม นายเลียง ไชยกาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดอุบลราชธานี นายเตียง ศิริขันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดสกลนคร และนายเลื่อน พงษ์โสภณ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น

การอภิปรายเป็นไปอย่างกว้างขวาง และยืดเยื้อข้ามวันข้ามคืน จนเป็นเหตุให้หลวงสินธุสงครามชัย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ต้องลุกขึ้นขอโอกาสแถลงความ

๓๒. ธารวงศ์ - รักศรีวงศ์ : กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา หรือการปฏิวัติแห่งกาฬาวาสตรสังคม, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๘๒, น. ๓๖๔-๓๗๗

ในใจ และสรุปประเด็นที่สภาฯ ควรจะเลือกนโยบายทางใดทางหนึ่งให้แก่รัฐบาล จากนั้น ร.ต.อ. พุ่ง วัชรภัย สมานิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนนทบุรี ได้อภิปรายสนับสนุนและเสนอให้สภาฯ ลงมติได้แล้ว โดยการลงมติขอให้ใช้วิธีเขียนชื่อลงในบัตร จากนั้นพระยามานวราชเสวี ประธานสภาผู้แทนราษฎร จึงได้ดำเนินการลงมติพร้อมทั้งเชิญ ขุนบูรณวาท นายบุญศรี จันทนชาติ นายบุญล้อม พึ่งสุนทร นายบุญมี ตุงคนาคกร นายบุญเท่ง ทองสวัสดิ์ และนายบรรจง ศรีจรูญ เป็นกรรมการตรวจนับคะแนน ซึ่งผลการลงมติปรากฏว่า “

นโยบายในทางที่ ๑ มี ๒๓ เสียง

นโยบายในทางที่ ๒ มี ๖ เสียง

นโยบายในทางที่ ๓ มี ๖๑ เสียง

นโยบายในทางที่ ๔ ไม่มี

การประชุมลับของสภาผู้แทนราษฎร เพื่อพิจารณาเลือกนโยบายให้รัฐบาลไปดำเนินการร่างพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ได้ยุติลง โดยสภาฯ ลงมติเลือกนโยบายในทางที่ ๓ ด้วยจำนวน ๖๑ เสียง ซึ่งมีความว่า “แยกกันทั้งในทางศาสนปฏิบัติและทางปกครอง แต่ให้ความเสมอภาคแก่กัน กล่าวคือร่วมอุโบสถสังฆกรรมกันไม่ได้ การปกครองส่วนกลางรวมกัน แต่การปกครองในส่วนภูมิภาคแยกกันเด็ดขาด ธรรมนูญกนิทายก็ปกครองเฉพาะธรรมนูญกนิทาย และมหานิกายก็ปกครองเฉพาะมหานิกาย”

เมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเลือกนโยบายให้แก่รัฐบาลดังกล่าวแล้ว รัฐบาลจึงได้ตั้งกรรมาธิการขึ้นมาดำเนินการร่างพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ฉบับใหม่ การยกร่าง ได้กระทำด้วยความรอบคอบเป็นพิเศษ เพื่อมิให้เกิดความกระทบกระเทือนทั้งในฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร เพราะเรื่องของศาสนาเป็นเรื่องของจิตใจ มีความละเอียดอ่อนและอ่อนไหว ที่สามารถสร้างความแตกร้างขึ้นภายในจิตใจของคนในชาติได้ง่าย เมื่อรัฐบาลดำเนินการยกร่างฯ เสร็จแล้วก็ได้นำเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร เพื่อพิจารณาร่วมกันและตราออกเป็นพระราชบัญญัติใช้บังคับต่อไปในที่สุดพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ฉบับใหม่ก็ได้ผ่านความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร จนกระทั่งมีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ เรียกชื่อว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๙๔ มีทั้งหมด ๘ หมวด ๖๐ มาตรา

ส่วนโครงสร้างที่สำคัญของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๙๔ เมื่อกล่าวโดย

สรุปแล้ว มีลักษณะคล้ายคลึงกับโครงสร้างของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่ฝ่ายอาณาจักรใช้เป็นแม่บทในการปกครองประเทศอยู่ในขณะนั้น กล่าวคือ :-

๑. สมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประมุขของคณะสงฆ์ในฐานะทรงเป็นองค์สถลมหาสังฆปริณายกเพียงอย่างเดียว เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของประเทศในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์ภายใต้บทบัญญัติของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ กล่าวคือทรงบัญญัติสังฆานัติโดยคำแนะนำของสังฆสภา ทรงบริหารคณะสงฆ์ทางคณะสังฆมนตรี และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร อำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ดังกล่าวนี้ มีลักษณะแยกกันอย่างชัดเจนและถ่วงดุลกันไปในตัว เช่น :-

สังฆสภา ประกอบด้วยสมาชิกสังฆสภาารวมกันไม่เกิน ๔๕ รูป คัดเลือกกันเองขึ้นเป็นประธานสังฆสภา ๑ รูป และรองประธานสังฆสภาอีก ๑ รูป หรือหลายรูปก็ได้ สังฆสภามีอำนาจและหน้าที่โดยตรงในการบัญญัติสังฆานัติและควบคุมการใช้สังฆานัติของคณะสังฆมนตรี อำนาจและหน้าที่ของสังฆสภาดังกล่าวนี้นี้คล้ายกับอำนาจและหน้าที่ของฝ่ายนิติบัญญัติทางอาณาจักร

คณะสังฆมนตรี ประกอบด้วยสังฆนายก ๑ รูป และสังฆมนตรีอีกไม่เกิน ๙ รูป มีอำนาจและหน้าที่โดยตรงในการบริหารคณะสงฆ์ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ องค์การ คือองค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ อำนาจและหน้าที่ของคณะสังฆมนตรี ดังกล่าวนี้นี้คล้ายกับอำนาจและหน้าที่ของฝ่ายบริหารทางอาณาจักร

คณะวินัยธร ประกอบด้วยประธานคณะวินัยธร และคณะวินัยธรชั้นต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกเป็นวินัยธรชั้นต้น วินัยธรชั้นอุทธรณ์ และวินัยธรชั้นฎีกา มีอำนาจและหน้าที่โดยตรงในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ อำนาจและหน้าที่ของคณะวินัยธรดังกล่าวนี้นี้คล้ายกับอำนาจและหน้าที่ของฝ่ายตุลาการทางอาณาจักร

๒. การรวมนิกาย ความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจจริงของฝ่ายอาณาจักรว่า มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายและพระสงฆ์มหานิกายได้สมานสามัคคีรวมเป็นนิกายเดียวกัน โดยกำหนดวิธีการให้พระสงฆ์ทั้ง ๒ นิกาย ทำสังคายนาพระธรรมวินัยร่วมกัน จากนั้นจึงรวมเข้าเป็นนิกายเดียวกัน พร้อมทั้งกำหนดเวลาในการดำเนินการดังกล่าวให้แล้วเสร็จภายในเวลา ๔ ปี นับแต่วันที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นไป

โครงสร้างที่สำคัญของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ทั้งสองประการ

ดังกล่าวนี้ น่าเชื่อว่าฝ่ายอาณาจักรซึ่งในขณะนั้นมี จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี คงจะได้รับข้อมูลมาจากคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาและยอมรับว่า ความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างนิกายทั้งสองนั้นมีอยู่จริง และความแตกแยกในเรื่องนิกายของพระสงฆ์นั้นย่อมจักก่อให้เกิดความแตกแยกทางจิตใจแก่คนในชาติอีกด้วย ดังนั้น ทางฝ่ายอาณาจักรจึงต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้มีลักษณะแตกต่างไปจากโครงสร้างของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ จนทำให้โครงสร้างของพระราชบัญญัติฉบับใหม่มีลักษณะสอดคล้องและผสมกลมกลืนกับโครงสร้างของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งรัฐใช้เป็นแม่บทในการปกครองประเทศอยู่ในขณะนั้นอีกด้วย

สมาชิกสังฆสภาชุดแรก

เมื่อมีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ อย่างเป็นทางการแล้ว ขั้นตอนแรกที่จะต้องดำเนินการก่อน คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจะต้องประกาศนามสมาชิกสังฆสภา ซึ่งความในมาตรา ๑๑ ได้กำหนดไว้ว่า สมาชิกสังฆสภามีจำนวนรวมกันไม่เกิน ๔๕ รูป โดยพิจารณาคัดเลือกพระเถระที่มีคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ :-

๑. พระราชาคณะชั้นธรรมขึ้นไป
๒. พระคณาจารย์เอก
๓. พระเปรียญเอก

การพิจารณาคัดเลือกพระเถระที่มีคุณสมบัติดังกล่าว เพื่อประกาศนามให้เป็นสมาชิกสังฆสภานั้น มิใช่เป็นเรื่องที่จะดำเนินการให้แล้วเสร็จได้อย่างราบรื่นภายในเวลารวดเร็ว ทั้งนี้เพราะการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ มิใช่ว่าจะได้รับความเห็นชอบด้วยความบริสุทธิ์ใจจากคณะสงฆ์ทุกฝ่าย ถ้าการประกาศนามสมาชิกสังฆสภาไม่ดำเนินการอย่างรอบคอบ และไม่ปฏิบัติตามอัตราส่วนแห่งความเหมาะสมอย่างแท้จริงแล้ว อาจเป็นชนวนให้เกิดปัญหาติดตามมาอีกหลายด้าน เพราะการคณะสงฆ์ในขณะนั้น พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีหนังสือลับเฉพาะ ที่ น. ๑๔๖๔/๒๔๘๕ ลงวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๘๕ เรื่องการปรับปรุงพระพุทธศาสนา เรียงให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ทราบฯ แบ่งออกเป็น ๓

พรรคด้วยกัน^{๓๔} กล่าวคือ :-

๑. คณะธรรมยุตต์ มีสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น สุกิจโต) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นหัวหน้า คณะนี้เป็นปีกแผ่นแน่นหนา และมีเสียงมีมติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยตลอดเกือบไม่มีแตกแยก พระภิกษุคณะนี้ที่มีศักดิ์ค่อนข้างเป็นกลาง คงมีสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาส และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส เท่านั้น

๒. คณะมหานิกายแปลง มีคณะวัดมหาธาตุ อันมีสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) เป็นหัวหน้า และวัดเบญจมบพิตรอันมีเจ้าคุณพระพรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นหัวหน้า ทั้งสองสำนักนี้ยังไม่เป็นพรรคเดียวกันสนิทนัก เพราะสมเด็จพระวันรัตท่านไม่ใคร่สนใจในการตั้งพรรค แต่สำนักวัดมหาธาตุมีพระภิกษุได้รับการศึกษาสูง ๆ สมเด็จพระวันรัต จึงมีศิษยานุศิษย์อันจะอยู่ในสภาเป็นจำนวนมาก ตลอดถึงเจ้าคุณพระพรหมมุนีก็ทราบว่าเป็นศานุศิษย์ แต่ทั้งสองสำนักก็ไม่สนิทสนมกันนัก

๓. คณะมหานิกายเดิม คณะนี้ได้แก่คณะวัดพระเชตุพน วัดสุทัศน์ วัดสระเกศ วัดราชบูรณะ วัดอรุณฯ วัดอนงคาราม วัดปทุมคงคา ฯลฯ ซึ่งมีเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (เผื่อน ติสฺสทฺตฺโต) วัดพระเชตุพน เป็นหัวหน้า คณะนี้ดูเงียบ ๆ ไม่ผาดโผน โดยมากเป็นประเภทสมถะ ไม่ใคร่มีเสียง

ฉะนั้น เมื่อลองกำหนดพระภิกษุที่จะได้รับการประกาศนามให้เป็นสมาชิกสังฆสภา โดยพิจารณาแบ่งอัตราส่วนตามพรรคที่เป็นอยู่ในขณะนี้ จะได้จำนวนสมาชิกสังฆสภาดังต่อไปนี้ :-

ก. คณะธรรมยุตต์	๑๕ รูป
ข. คณะมหานิกายแปลง	๑๔ รูป
ค. คณะมหานิกายเดิม	๑๒ รูป
ง. คณะรามัญนิกาย	๑ รูป

เมื่อได้เรียนชี้แจงเรื่องการปรับปรุงพระพุทธศาสนาให้นายกรัฐมนตรีได้ทราบแล้ว ต่อมา พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้ดำเนินการปรึกษารื้อหรือกับพระมหาเถระทั้งสองฝ่ายจนเป็นที่ยอมรับกันเป็นอย่างดี จากนั้นจึงได้ประกาศนามสมาชิกสังฆสภาชุดแรก ซึ่งประกอบด้วยพระมหาเถรานุเถระทั้ง ๔ คณะ ดังกล่าวนี้ มีจำนวนทั้งหมด ๔๑ รูป ดังประกาศต่อไปนี้ :-

๓๔. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ : สร. ๐๒๐๑.๑๐/๑๔๕ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่องการปรับปรุงพระพุทธศาสนา ฯลฯ

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ^{๓๕} เรื่อง สมาชิกสังฆสภา

ตามความในมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ กำหนดจำนวนและคุณลักษณะของสมาชิกสังฆสภาไว้แล้วนั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการขอประกาศนามสมาชิกสังฆสภาดังต่อไปนี้ คือ :-

๑. สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์	๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
๓. สมเด็จพระวันรัต	๔. สมเด็จพระมหาวีรวงศ์
๕. พระศาสนโศภน	๖. พระธรรมวโรดม
๗. พระพิมลธรรม	๘. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์
๙. พระพรหมมุนี	๑๐. พระมหาโพธิวงศาจารย์
๑๑. พระธรรมเจดีย์	๑๒. พระธรรมปาโมกข์
๑๓. พระธรรมไตรโลกาจารย์	๑๔. พระธรรมดิลก
๑๕. พระธรรมปิฎก	๑๖. พระสุเมธอาจารย์
๑๗. พระเทพเวที	๑๘. พระศรีสุธรรมมุนี
๑๙. พระปิฎกโกศล	๒๐. พระสุพจน์มุนี
๒๑. พระอมรมุนี	๒๒. พระปริยัติโกศล
๒๓. พระวิสุทธิสัมโพธิ์	๒๔. พระภัทรมุนี
๒๕. พระสุธีวรคุณ	๒๖. พระอริยมณี
๒๗. พระมหาเขียน จิตสีโล	๒๘. พระมหาจับ จิตธมโม
๒๙. พระมหาเจริญ สุวฑฺฒโน	๓๐. พระมหาเช้า จิตปัญโญ
๓๑. พระมหาเชื้อม มหาวโร	๓๒. พระมหาถิร เขมาภิรโต
๓๓. พระมหาทองคำ ธมฺมทฺธโช	๓๔. พระมหานิรันดร์ นิรันดโร
๓๕. พระมหานุญรอด สุชีโว	๓๖. พระมหาปลอด กมฺหฺมโต
๓๗. พระมหาปลั่ง อิงคาโภ	๓๘. พระมหาวิเชียร วิสุโร
๓๙. พระมหาสวัสดิ์ ธมฺมขุณฺายี	๔๐. พระมหาสุด จิตวิโร

๓๕. แฉลงการณคณะสงฆ์ เล่ม ๓๐, ภาคพิเศษ ประจำเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕, น. ๒-๔

๔๑. พระมหาเถรียม อุปคุตโต

ประกาศ ณ วันที่ ๗ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๔๕

พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี
รัฐมนตรี

สมาชิกสังฆสภาดังกล่าวนี้ จะดำรงอยู่ในตำแหน่งตลอดไปไม่มีกำหนดวาระให้ออกเหมือนสมาชิกรัฐสภาของฝ่ายอาณาจักร แต่อย่างไรก็ตาม ความในมาตรา ๑๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ ก็ได้ตราไว้ว่า สมาชิกภาพแห่งสังฆสภาลิ้นสุดลง เมื่อ :-

- (๑) ถึงมรณภาพ
- (๒) พ้นจากความเป็นภิกษุ
- (๓) ลาออก
- (๔) สังฆสภาวินิจฉัยให้ออก โดยคะแนนเสียงเกินกว่าสองในสามของสมาชิกที่มาประชุม

วันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ซึ่งตรงกับวันวิสาขบูชา เป็นวันประชุมสามัญแห่งสังฆสภาเป็นครั้งแรก การประชุมครั้งนี้จัดเป็นงานรัฐพิธี สถานที่ประชุมคือ ตำหนักสมเด็จ วัดมหาธาตุ โดยสมเด็จพระสังฆราชได้เสด็จไปเป็นประธานเปิดการประชุม จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี พร้อมด้วยคณะรัฐมนตรีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้ไปร่วมในงานรัฐพิธีครั้งนี้อย่างคับคั่ง สมเด็จพระสังฆราชได้ตรัสเปิดประชุมสามัญแห่งสังฆสภาโดยทรงเน้นถึงพระประสงค์ของพระองค์เองและเจตนารมณ์ของรัฐบาล เพื่อให้สมาชิกสังฆสภาทุกท่านเกิดสำนึก และนำไปดำเนินการให้สำเร็จให้ได้ว่า :-

ตามที่รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๔ ทุกท่านย่อมทราบดีแล้วว่าเป็นการวางแบบแผนการปกครองสังฆมณฑลให้มีระเบียบเรียบร้อยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีรากฐานเป็นปึกแผ่นมั่นคงยิ่งขึ้น

การพระศาสนาเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสิ่งหนึ่งในชีวิตจิตใจของคนไทยและชาติไทย พระพุทธศาสนาจะวัฒนาถาวรก็ต่อเมื่อประชาชนมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธโอวาทและเจริญสัมมาปฏิบัติเป็นอย่างดี ฉะนั้น ผู้ที่มีส่วนในการดำเนินงานปกครองคณะสงฆ์ กล่าวโดยเฉพาะสังฆสภา จึงมีหน้าที่สำคัญอันยิ่งใหญ่ที่จะต้องปฏิบัติงานของคณะสงฆ์ให้บรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวมาข้างต้น กล่าวคือจะต้องกระทำการทุก ๆ ทาง ในอันที่จะเชิดชูพระพุทธศาสนาให้เป็นที่เคารพสักการะอันสูงเด่น และให้แผ่ไพศาลไปทั่วราชอาณาจักรและ

นอกราชอาณาจักร

ท่านสมาชิกสังฆสภาทุกท่านจักต้องตระหนักว่า ศาสนากับชาติเป็นของคู่กัน และจะขาดกันเสียมิได้ เมื่อศาสนาเจริญ ชาติก็ย่อมเจริญตามด้วย และเมื่อชาติเจริญ ศาสนาก็ย่อมเจริญตามด้วยเหมือนกัน อนึ่ง ชนในชาติจะสมัครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ก็ต้องอาศัยความกลมเกลียวในทางศาสนาเป็นหลักเกื้อหนุน ดังนี้ กรณีกิจการที่ท่านพึงบำเพ็ญในหน้าที่การงานของท่าน จึงต้องยึดหลักแห่งความเกี่ยวพันระหว่างศาสนากับชาติ นี่เป็นสำคัญ

กรณีกิจการและสำคัญที่สุด ซึ่งท่านได้รับเกียรติให้เป็นผู้ปฏิบัติ คือการสังคายนาพระไตรปิฎก การสังคายนาพระไตรปิฎกนี้ ความจริงก็ได้เคยกระทำกันมาหลายครั้ง เพราะเมื่อทอดทิ้งปล่อยให้ปฏิบัติกันไปคนละทาง การปฏิบัติก็พื้นเพอันผิดเพี้ยนไม่เป็นระเบียบ และทำให้เกิดการแตกแยกไม่สามัคคี ฉะนั้น การสังคายนาจึงเป็นการจำเป็นยิ่ง และเป็นທີ່เชิดชูพระศาสนาให้ผ่องใสบริสุทธิ์ ท่านว่าเป็นพุทธการกรรมบุคคลอันประเสริฐ ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน

ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอความร่วมมือร่วมกำลังจากท่านทั้งหลาย ขอให้มีความอุตสาหะช่วยกันทำกิจพระศาสนาให้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย อันจะเป็นเหตุเชิดชูทำความเจริญก้าวหน้า และจะเป็นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ไพศาลสถาพร เป็นคุณประโยชน์แก่มนุษยนิกรตลอดกาลนาน

ณ บัดนี้ เป็นวันวิสาขปุณณมีมหามงคลฤกษ์ ซึ่งถือกันว่าเป็นวันสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา ข้าพเจ้าขอถือโอกาสอันเป็นมงคลพิเศษนี้ เปิดสมัยประชุมสามัญแห่งสังฆสภา พุทธศักราช ๒๔๘๕ เป็นปฐมฤกษ์ ท่ามกลางสโมสรสันนิบาตแห่งท่านผู้ทรงเกียรติยิ่ง ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยจงอภิบาลท่านสมาชิกทั้งปวง ให้เจริญสุขภาพ อนามัยดี เพื่อเป็นกำลังประกอบกิจพระศาสนาตามหน้าที่ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดีสืบไป เทอญ^{๓๖}

เมื่อสมเด็จพระสังฆราชเสด็จกลับแล้ว การประชุมแห่งสังฆสภานัดปฐมฤกษ์จึงเริ่มขึ้น โดยเบื้องต้นที่สมาชิกสังฆสภาจะต้องดำเนินการก่อนเป็นอันดับแรกคือการพิจารณาเลือกประธานและรองประธานสังฆสภา จากหนังสือลับเฉพาะ ที่ น. ๑๔๖๔/๒๔๘๕ ลงวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๔๘๕ เรื่องการปรับปรุงพระพุทธศาสนา ดังกล่าวแล้ว พ.อ.ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้เรียนชี้แจงเกี่ยวกับรายงานพระเถระ

๓๖. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๐, ภาคพิเศษ ประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕, น. ๔-๕

ที่ควรดำรงตำแหน่งประธานสังฆสภา ให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ทราบ
ว่า ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้ทราบมา พระเถระที่ควรเป็นประธานสังฆสภามีคะแนน
นิยมเรียงตามลำดับดังนี้ :-

๑. สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ
๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส
๓. สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตโต) วัดบวรนิเวศวิหาร
๔. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิवास
๕. พระพรหมมุนี (ปลัด กิตติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร

ถ้าพิจารณาตามนี้ สมเด็จพระวันรัต ได้คะแนนนิยมสูงสุด มีหวังจะได้เป็น
ประธานสังฆสภา และถ้าหากว่าได้เช่นนั้นก็เหมาะ เพราะสมเด็จพระวันรัตเป็นพระผู้
ใหญ่ที่เด็ดขาดและเที่ยงตรง สนับสนุนรัฐบาลด้วยดีตลอดมา แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์
ที่ผ่านไปได้ก็ได้อาศัยท่านผู้นี้อยู่มาก และถ้าได้สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ และพระพรหมมุนี
เป็นรองประธานก็จะเหมาะดีเหมือนกัน ด้วยอาจมีทางประสานงานและสมัครสมานกันได้
พร้อมกันนี้กระทรวงศึกษาธิการขอเรียนชี้แจงสรุปว่า พระเถระที่ควรเป็นประธานและ
รองประธานสังฆสภา ควรจะเป็นดังนี้ :-

๑. สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ หรือสมเด็จพระมหาธีรวงศ์
(อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิवास เป็นประธานสังฆสภา
๒. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิवास หรือพระธรรมวโรดม
(เฮง อุตฺตโม) วัดราชาธิวาส เป็นรองประธานสังฆสภา รูปที่ ๑
๓. พระพรหมมุนี (ปลัด กิตติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร หรือพระมหาโพธิ-
วงศาจารย์ (นวม พุทฺธโร) วัดอนงคาราม เป็นรองประธานสังฆสภา รูปที่ ๒

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อลมาชิกสังฆสภาซึ่งประกอบด้วยพระเถระทั้งสองนิกาย ได้
พิจารณากันโดยรอบคอบแล้วมีมติเป็นเอกฉันท์ แตกต่างไปจากข้อมูลที่ พ.อ. ประยูร
ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้เรียนชี้แจงให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม
นายกรัฐมนตรี ได้ทราบไปแล้ว เพราะปรากฏว่า สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัด
มหาธาตุ เป็นประธานสังฆสภา พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) วัดมกุฏกษัตริยาราม
เป็นรองประธานสังฆสภา รูปที่ ๑ และพระธรรมเจดีย์ (อยู่ ภาโณทโย) วัดสระเกศ เป็น
รองประธานสังฆสภา รูปที่ ๒ ดังประกาศตั้งประธานและรองประธานสังฆสภา ต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๓๗} ตั้งประธานและรองประธานสังฆสภา

สมเด็จพระสังฆราช

โดยที่สังฆสภาได้ลงมติ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ เลือกสมาชิกสังฆสภาให้เป็นประธานและรองประธานสังฆสภา คือ

๑. สมเด็จพระวันรัต	เป็นประธานสังฆสภา
๒. พระศาสนโศภน	เป็นรองประธานสังฆสภา รูปที่ ๑
๓. พระธรรมเจดีย์	เป็นรองประธานสังฆสภา รูปที่ ๒

สมเด็จพระสังฆราช จึงให้ตั้งผู้มีนามดังกล่าวแล้ว เป็นประธานและรองประธานสังฆสภา ตามความในมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕
ผู้รับสนองพระบัญชา
พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

การที่สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) ได้รับพระบัญชาตั้งให้เป็นประธานสังฆสภา แม้จะเป็นไปตามความคาดหมายของ พ.อ.ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ที่ได้เรียนชี้แจงให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ทราบล่วงหน้ามาก่อนแล้วก็ตาม แต่ในความรู้สึกของบรรดาบรรพิตและคฤหัสถ์ในวงนอก กลับคิดว่าเป็นการพลิกความคาดหมายอย่างแท้จริง เพราะก่อนหน้านี้ต่างพากันคาดหมายว่า สมเด็จพระวันรัตคงจะได้รับแต่งตั้งเป็นสังฆนายกอย่างแน่นอน ทั้งนี้ เพราะบุคคลเหล่านี้ต่างคิดกันว่า ท่านเป็นพระมหาเถระที่มีศิลาจารวัดตรงดงาม มีความรู้แตกฉานและลุ่มลึกในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก เป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไป เป็นพระอุปัชฌาย์และอาจารย์สอนหนังสือของบรรดาพระเถระที่ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดอยู่ในขณะนั้นเกือบทั่วประเทศ นอกจากนี้เมื่อท่านดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะปกครองระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น

๓๗. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๑

ในส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาคก็ตาม การคณะสงฆ์ที่ท่านรับผิดชอบอยู่ในส่วนนั้น ๆ ล้วนมีความสงบเรียบร้อยและมีระเบียบวินัยเป็นอย่างดี การประสานงานกับทางฝ่ายบ้านเมืองก็เป็นไปด้วยดี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือการที่หลายฝ่ายต่างพากันคิดว่า ท่านจะเป็นผู้ประสานงานและทำให้พระสงฆ์ทั้งสองนิกายมีความสมัครสมานสามัคคีกันได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

สิ่งที่ทำให้ความคาดหมายของบุคคลเหล่านี้ต้องพลิกผันไป เมื่อพิจารณากันให้ลึกซึ้งแล้วน่าจะขึ้นอยู่กับกระแสกดดันอย่างหนักหน่วง ทั้งจากภายในและภายนอก จนทำให้สถานการณ์ของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายที่ควรจะอยู่ในฐานะได้เปรียบ แต่กลับต้องตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบไปอีกรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ :-

๑. กระแสกดดันภายใน พระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายในขณะนั้นจำนวนหลายรูป ไม่พอใจที่วัดมหาธาตุกลายเป็นวัดมหานิกายแปลง โดยสมเด็จพระวันรัต (ทิต อุทโย) และสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) ตัดสินใจครองจีวรบิณฑขายแหวกตามแบบคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายอย่างเป็นทางการ และเมื่อสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) ได้ทุ่มเทเสียสละดำเนินการจัดการศึกษาของมหาธาตุวิทยาลัยอย่างจริงจัง ทำให้บรรดาพระภิกษุสามเณรที่ไม่พอใจต่อการศึกษา ทั้งที่ตั้งกตอยู่ในคณะมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย ต่างพากันไปสมัครเป็นศิษย์เรียนหนังสือที่มหาธาตุวิทยาลัยกันเป็นจำนวนมาก จนทำให้วัดมหาธาตุกลายเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาที่สำคัญที่สุดของคณะสงฆ์ในยุคนั้นอย่างแท้จริง

เมื่อพระภิกษุสามเณรเหล่านี้เรียนจบการศึกษาในแต่ละระดับแล้ว บางท่านได้ลาสิกขาออกไปรับราชการหรือประกอบอาชีพส่วนตัว จนประสบความสำเร็จและเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงานสืบต่อมาในขณะที่พระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมีใช้น้อยที่ได้ลาสิกขา ท่านเหล่านี้จึงได้เดินทางกลับไปอยู่จำพรรษาที่วัดในภูมิลำเนาเดิมของตน ๆ และท้องถิ่นอื่น ๆ จากนั้นก็ได้สอนหนังสือและจัดการศึกษาตามแบบอย่างมหาธาตุวิทยาลัย พร้อมทั้งได้นำรูปแบบพิธีกรรมและการครองจีวรบิณฑขายแหวกแบบวัดมหาธาตุไปเผยแพร่อีกด้วย จนทำให้พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเกือบทั่วประเทศพากันครองจีวรบิณฑขายแหวกสืบต่อกันมาตราบเท่าปัจจุบัน

นอกจากนี้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อทรงเห็นสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) เอาใจใส่และเสียสละทุ่มเทจัดการศึกษาของมหาธาตุวิทยาลัยอย่างจริงจัง ก็ทรงโปรดปรานเป็นพิเศษ แม้พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายเองก็ยังไม่มียกติศัพท์เปิดเผยให้ทราบโดยทั่วไปว่า มีรูปใดบ้างที่พระองค์ทรงโปรดปรานเช่นนี้ ดังนั้น พระองค์จึงทรงสนับสนุนส่งเสริมสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี)

ทุกวิถีทางจนทำให้ท่านสามารถก้าวขึ้นมาเป็นพระมหาเถระชั้นแนวหน้าที่มีบทบาทสำคัญในคณะสงฆ์ และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระวันรัต ในขณะที่มีชนมายุได้เพียง ๕๔ ปีเท่านั้น^(๑)

กระแสกดดันภายในที่สำคัญที่สุดอีกส่วนหนึ่ง คือการที่คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาได้ตั้งข้อสังเกตว่า ภายหลังจากที่คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาได้เปิดเผยตัวและดำเนินการกิจกรรมไปได้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ปรากฏว่าพระภิกษุสายวัดมหาธาตุและวัดเบญจมบพิตร ไม่มีการติดต่อกับคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาอีกเลย และไม่มีพระภิกษุจากสองวัดนี้เป็นสมาชิกของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาแต่อย่างใดอีกด้วย^(๒)

ดังนั้น พระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายหลายรูปและคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาต่างพากันคิดด้วยความหวาดระแวงว่า ถ้าสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) เป็นสังฆนายก จะเท่ากับช่วยส่งเสริมระบบวัดมหาธาตุ เช่น การปกครอง การศึกษา การครองจีวร ตลอดจนพิธีกรรมอื่น ๆ แม้อิทธิพลปกครองสังฆมณฑลได้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นไปอีก และในขณะเดียวกันก็จะทำให้บทบาทของวัดมหานิกายอีกหลายวัดต้องอ่อนตัวลงไปโดยปริยาย

เมื่อความคิดหวาดระแวงเกิดขึ้นเช่นนี้ กระแสกดดันภายในจึงรวมตัวชี้แจงเสนอว่า สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) เป็นพระมหาเถระที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุดที่จะเป็นประธานสังฆสภา โดยยกเหตุผลขึ้นมาประกอบว่าสมาชิกสังฆสภาส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นสายมหานิกายหรือธรรมยุติกนิกายก็ตาม ต่างเป็นลัทธิวิหาริกหรือศิษย์เรียนหนังสือจากท่านเป็นส่วนมาก นอกจากนี้ปฏิปทาและความรู้ความสามารถของท่านก็เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปจากพระมหาเถระนาถเถระทั้งสองฝ่าย ตลอดจนลัทธิวิหาริก ศิษยานุศิษย์ และพุทธศาสนิกชนในวงกว้างอีกด้วย ถ้าพระมหาเถระรูปอื่นเป็นประธานสังฆสภา ย่อมเป็นการยากที่จะควบคุมสมาชิกสังฆสภาให้อยู่ในระเบียบวินัยและมีสัมมาคารวะได้

ดังนั้น กระแสกดดันภายในแทนที่จะใช้ไปในทางรักษาสภาพได้เปรียบของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายให้ดำรงอยู่ต่อไป แต่กลับใช้ไปในทางแบ่งแยกความเป็นมหานิกายออกเป็นวัด ๆ กลายเป็นการเปิดช่องว่างให้คณะสงฆ์ส่วนน้อยมีโอกาสดำเนินการอำนาจอภิบาลคณะสงฆ์สืบต่อไปอีกครั้งหนึ่ง จนทำให้กลุ่มกระแสกดดันภายในต้องมานั่งเสียใจในภายหลัง

(๑) ข้อความเหล่านี้ (ผู้เขียน) สรุปลงจากบทสนทนาเชิงสัมภาษณ์ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาสภมหาเถร) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐

(๒) ชาราวงค์ - รักศรีวงศ์ : กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา หรือการปฏิวัติแห่งกาฬาวาสวรรค์ สังคม, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๕๔๒: น. ๕๔-๖๒

เพราะต่างก็คาดไม่ถึงว่า สถานการณ์จะพลิกกลับอย่างรวดเร็วในอีกรูปแบบหนึ่งเช่นนี้

๒. กระแสกดดันภายนอก เมื่อคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วย พระธรรมโกศาจารย์ (ปลัด, กิตติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร พระธรรมไตรโลกาจารย์ (ช้อย จานทรโต) วัดมหาธาตุ พระราชสุธี (วิจิตร อาภากร) วัดมหาธาตุ พระราชเวที (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม และพระมหาทองสิบล จารุณโณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ได้ดำเนินการยกร่างพระราชบัญญัติการบริหารคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๐ เสร็จแล้ว และอยู่ในระหว่างรอการบรรจุเข้าในวาระการประชุมพิจารณาของมหาเถรสมาคมอยู่นั้น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ม.ร.ว. ชื่น สุจิตฺโต) วัดบวรนิเวศวิหาร ไม่ทรงเห็นด้วยกับข้อความส่วนหนึ่งในมาตรา ๗ ที่ว่า ในเวลาที่ยังค้างหาสิ่งปรีชาญาณไม่ทรงบัญชาการหรือว่างลง ให้คณะกรรมการเลือกกันขึ้นเป็นประธาน ๑ รูป

จากนั้นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ ทรงมีลิขิตสั้น ๆ ว่า ข้อความเฉพาะที่ว่า ในเวลาที่ยังค้างหาสิ่งปรีชาญาณไม่ทรงบัญชาการนี้ มีลักษณะไม่เหมาะสม คล้ายกับไม่ถวายความเคารพในองค์มหาสิ่งปรีชาญาณ เมื่อร่าง พ.ร.บ. นี้เข้าสู่การประชุมพิจารณาของมหาเถรสมาคมแล้ว เห็นสมควรให้ตัดข้อความส่วนนี้ออกไป. จากนั้นพระองค์ทรงให้ศิษย์ผู้ใกล้ชิดนำลิขิตดังกล่าวไปพูดแต่สมเด็จพระสังฆราช (ติสฺสเทวนาเถร) วัดสุทัศน์เทพวราราม เพื่อให้ทรงทราบเป็นการภายในไว้ชั้นหนึ่งก่อน

เมื่อสมเด็จพระสังฆราชทรงรับทราบความในลิขิตนั้นแล้ว ได้ตรัสถามว่า ข้อความนี้หมายความว่าอย่างไร ?

บุคคลนั้นได้กราบทูลว่า ไม่ทราบ กรรมการยกร่างหลายรูปยืนยันว่า ไม่ได้เขียนข้อความนี้ แต่เมื่อหลวงวิจิตรวาทการขอยืมร่างทั้งหมดไปดู เมื่อส่งกลับคืนมาจึงมีข้อความนี้เพิ่มเข้ามาด้วย

สมเด็จพระสังฆราช ได้ตรัสถามต่อไปว่า หลวงวิจิตรวาทการเป็นใคร ?

บุคคลผู้นั้นก็ได้กราบทูลว่า หลวงวิจิตรวาทการเป็นศิษย์ของสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ

เมื่อสมเด็จพระสังฆราช ทรงทราบเช่นนี้แล้ว พระองค์ก็ดับทรงดำริไปอีกอย่างหนึ่ง และตรัสว่า คงจะคิดวางแผนทางให้อาจารย์ของตัวเอง^(๑)

(๑) มหาเถรสมาคมเริ่มพิจารณาร่างพระราชบัญญัติการบริหารคณะสงฆ์ เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๐ และมีมติให้ขีดฆ่าคำว่า ไม่ทรงบัญชาการหรือ ออก พร้อมทั้งให้ยกข้อความส่วนนี้ไปไว้ในมาตรา ๔ วรรค ๖ ซึ่งมีข้อความเดิมว่า มหาเถรสมาคม มีองค์มหาสิ่งปรีชาญาณเป็นประธาน โดยตำแหน่ง ในเวลาที่ยังค้างหาสิ่งปรีชาญาณว่างลง ให้คณะกรรมการมหาเถรสมาคมเลือกกันขึ้นเป็นแทนพระองค์ ๑ รูป มีกำหนดคราวละ ๔ ปี ตามมติของมหาเถรสมาคม

ภายหลังจากที่บุคคลผู้นั้นกราบทูลลากลับไปแล้ว สมเด็จพระสังฆราช (ติสสเทว-มหาเถร) ได้ทรงปรารภแก่ผู้ใกล้ชิดว่า สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ แม้จะเป็นธรรมยุต แต่ก็ยังทรงห่วงใยและให้เกียรติแก่ฉันเป็นพิเศษ เมื่อก่อนนี้ฉันมองพระธรรมยุตว่าเป็นร้ายไปหมด

กระแสกดดันทั้ง ๒ ด้าน ที่นำเสนอมานี้ เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่า กระแสกดดันภายในน่าจะเป็นตัวแปรสำคัญที่สุด ที่พลิกผันให้สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) จัดมหาธาตุ ต้องเป็นประธานสังฆสภา ทั้งนี้ เพราะความเป็นมหานิกายนั้น พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายส่วนใหญ่มิได้พิจารณาให้เป็นภาพรวม แต่แยกพิจารณาออกเป็น วัดใครวัดมัน สายใครสายมัน และตัวใครตัวมัน เมื่อเป็นเช่นนี้ภาพรวมของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ทั้งที่มีจำนวนมากกว่าไม่รู้เท่า จึงไม่สามารถสร้างความประหวัดกันพ้องใจให้แก่ใครๆ ได้ และในที่สุดก็ต้องหันกลับไปแบกรับสภาพเสียเปรียบสืบต่อกันมาตราบเท่าปัจจุบัน

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๑

การบริหารคณะสงฆ์ตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ความในมาตรา ๘ ระบุว่า สมเด็จพระสังฆราชทรงบริหารการคณะสงฆ์ ทางคณะสังฆมนตรี และความในมาตรา ๒๔ - ๒๙ ก็ได้ระบุว่า คณะสังฆมนตรีประกอบด้วยสังฆนายกหนึ่งรูป และสังฆมนตรีอีกไม่เกินเก้ารูป โดยสังฆนายกและสังฆมนตรีอย่างน้อยสี่รูปต้องเลือกจากสมาชิกสังฆสภา นอกนั้นจะเลือกจากพระภิกษุผู้มีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ แม้มิได้เป็นสมาชิกสังฆสภาก็ได้

สังฆนายกอยู่ในฐานะเป็นหัวหน้าคณะสังฆมนตรี หรือเป็นประมุขในการบริหารคณะสงฆ์ ส่วนสังฆมนตรีแต่ละรูปเมื่อได้รับแต่งตั้งให้บริหารองค์การใด จะมีอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบการบริหารงานในองค์การนั้น ๆ ตามความในมาตรา ๓๑ คณะสังฆมนตรีจะพ้นจากหน้าที่บริหารคณะสงฆ์ เมื่อบริหารการคณะสงฆ์มาครบสี่ปีแล้ว หรือลาออกทั้งคณะ หรือความเป็นสังฆนายกสิ้นสุดลง นอกจากนี้ความเป็นสังฆมนตรี จะสิ้นสุดลงเฉพาะรูป เมื่อ :-

- (๑) ถึงมรณภาพ
- (๒) พ้นจากความเป็นภิกษุ
- (๓) ลาออก
- (๔) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการถวายความเห็นให้ลาออก

สำหรับระเบียบการบริหารคณะสงฆ์ส่วนกลางนั้น ความในมาตรา ๓๓ ได้ตราไว้เป็น ๔ องค์การด้วยกัน คือ :-

- (๑) องค์การปกครอง
- (๒) องค์การศึกษา
- (๓) องค์การเผยแผ่
- (๔) องค์การสาธารณูปการ

การพิจารณาแต่งตั้งคณะสงฆ์มนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งสังฆนายกนั้น กลายเป็นเรื่องที่หลายฝ่ายต่างพากันครุ่นคิดอย่างหนักหน่วง ทั้งนี้ เพราะต่างฝ่ายต่างพยายามที่จะรักษามลประโยชน์และศักดิ์ศรีแห่งนิกายของตน ๆ เป็นสำคัญ จากหนังสือฉบับเฉพาะของ พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ที่เรียนชี้แจงให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ทราบดังกล่าวแล้ว ได้เสนอรายชื่อพระเถระทั้งสองฝ่าย ซึ่งมีความเหมาะสมต่อการดำรงตำแหน่งสังฆนายก โดยเรียงตามลำดับคะแนนนิยมดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์	(เจริญ ญาณวโร)	วัดเทพศิรินทราวาส
๒. สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์	(ม.ร.ว. ชื่น สุกจิตโต)	วัดบวรนิเวศวิหาร
๓. สมเด็จพระวันรัต	(เฮง เขมจารี)	วัดมหาธาตุ
๔. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์	(เผื่อน ติสสทตฺโต)	วัดพระเชตุพน
๕. สมเด็จพระมหาวีรวงศ์	(อ้วน ติสฺโส)	วัดบรมนิवास
๖. พระพรหมมุนี	(ปลด กิตฺติโสภโณ)	วัดเบญจมบพิตร
๗. พระธรรมไตรโลกาจารย์	(ช้อย จานทตฺโต)	วัดมหาธาตุ

หนังสือฉบับดังกล่าวได้เรียนเหตุผลประกอบว่า สังฆนายกเป็นตำแหน่งที่จะแต่งตั้งขึ้นด้วยความเห็นร่วมกัน ระหว่างสมเด็จพระสังฆราชและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการได้เคยทราบฯ สมเด็จพระสังฆราชทรงปรารภว่า สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ ควรแก่ตำแหน่งนี้ แต่ถ้าเป็นดังนี้ เกรงว่าจะสมานกับคณะมหานิกายทั้ง ๒ คณะ ให้ดำเนินไปด้วยดีไม่ได้ เห็นว่าพระผู้ใหญ่ที่พอจะสมานกันไปได้ก็คือ เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ แม้จะไม่ดีถึงขนาด แต่ก็พอประกอบกันได้ ด้วยเหตุว่าเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ สนับสนุนและเป็นทีไว้วางพระทัยสมเด็จพระสังฆราช แม้เมื่อครั้งตั้งประธานคณะบัญชาการคณะสงฆ์ สมเด็จพระสังฆราชก็จะให้เป็นประธานบัญชาการฯ แต่เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ไม่ยอมรับ และเสนอให้ตั้งเจ้าคุณพระ

พรหมมุนี

อนึ่ง เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ พอจะเข้ากับคณะธรรมยุตได้บ้าง ด้วยเหตุที่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์เกรงพระทัยสมเด็จพระสังฆราชอยู่มาก และเท่าที่เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ทำหน้าที่ผู้บัญชาการคณะสงฆ์อยู่ในขณะนี้ก็จัดว่าได้เป็นมาด้วยดี และนับว่าไม่มีการกระทบกระเทือนถึงทางรัฐบาลจากทางพระภิกษุเลย เป็นผู้ปฏิบัติงานด้วยเหตุผลและเด็ดขาด

อย่างไรก็ตาม ในหนังสือฉบับดังกล่าวนี้ พ.อ.ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้เรียนสรุปให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ทราบว่าการพิจารณาเพื่อแต่งตั้งพระเถระให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะคณะสงฆ์แยกกันออกเป็น ๓ พรรค คือคณะธรรมยุต คณะมหานิกายแปลง และคณะมหานิกายเดิม แต่เท่าที่หยั่งเสียงจากวงการคณะสงฆ์แล้ว กระทรวงศึกษาธิการเห็นสมควรให้เป็นดังนี้ :-

๑. สังฆนายก ควรได้แก่สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ หรือพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (เผื่อน ติสฺสทฺตฺโต) วัดพระเชตุพน หรือพระเทพเวที (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม
๒. สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ควรได้แก่พระวิสุทฺธิสโมโพธิ์ (เจีย เขมโก) วัดพระเชตุพน หรือพระธรรมดิลก (โสม ฉนฺโน) วัดราชบูรณะ
๓. สังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา ควรได้แก่พระธรรมไตรโลกาจารย์ (ช้อย จานฺตฺตฺโต) วัดมหาธาตุ หรือพระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) วัดมกุฏกษัตริยาราม
๔. สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ควรได้แก่พระพรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร หรือพระเทพเวที (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม
๕. สังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ ควรได้แก่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (เผื่อน ติสฺสทฺตฺโต) วัดพระเชตุพน หรือพระมหาไพริวงศาจารย์ (นวม พุทฺธสโร) วัดอนงคาราม

หนังสือฉบับเฉพาะฉบับดังกล่าวนี้ พ.อ.ประยูร ภมรมนตรี ได้เรียนชี้แจงให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ทราบเป็นการภายในตั้งแต่วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๔๘๕ ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ๒๔๘๕ มีการประชุมสามัญแห่งสังฆสภาที่ประชุมฤกษ์ ปราภฏว่า สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ ได้รับการพิจารณาคัดเลือกให้เป็นประธานสังฆสภา

พร้อมทั้งมีพระบัญชาแต่งตั้งเป็นทางการไปแล้ว ทำให้สถานการณ์หลายอย่างพลิกกลับอย่างรวดเร็ว และกลายเป็นแรงบีบคั้นคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายให้ตกอยู่ในสภาพยอมจำนนไปโดยปริยาย ทั้งนี้ เพราะในขณะนั้น ฝ่ายมหานิกายมีสมเด็จพระราชาคณะอยู่เพียงรูปเดียว คือสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) เท่านั้น แต่ฝ่ายธรรมยุติกนิกายมีสมเด็จพระราชาคณะอยู่ถึง ๓ รูป คือ :-

๑. สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น สุกิจโต) วัดบวรนิเวศวิหาร
๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส
๓. สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺสโ) วัดบรมนิवास

อนึ่ง เมื่อว่ากันตามมรรยาท ตำแหน่งประธานสังฆสภาเป็นของฝ่ายมหานิกายไปแล้ว นอกจากไม่มีพระมหาเถระที่เหมาะสมแล้ว ฝ่ายมหานิกายยังจะมารั้งตำแหน่งสังฆนายกไว้อีก ย่อมจะเป็นการไม่สมควรเท่าไรนัก เมื่อเป็นเช่นนี้ตำแหน่งสังฆนายก ซึ่งเป็นประมุขของฝ่ายบริหาร จึงควรตั้งให้แก่พระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายบ้าง เพราะการบริหารคณะสงฆ์อยู่ในรูปแบบของการผสมผสานกันระหว่างนิกายทั้งสอง เหมือนกับรูปแบบของรัฐบาลผสมทางฝ่ายอาณาจักร การจัดสรรตำแหน่งต่าง ๆ จึงต้องพิจารณากันอย่างพิถีพิถันในหลาย ๆ ด้าน เพื่อให้รูปแบบของการผสมผสานกันดำรงอยู่ให้ได้ หากมิเช่นนั้นก็จะนำไปสู่สภาพแห่งการแตกร้างรุนแรงยิ่งขึ้น ซึ่งสภาพเช่นนี้ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายพุทธจักรหรืออาณาจักรก็ตาม ล้วนแต่ไม่ปรารถนาที่จะให้เกิดขึ้นทั้งสิ้น

การพิจารณาร่วมกันระหว่างฝ่ายพุทธจักรกับอาณาจักร ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความปรารถนาอันเดียวกัน พระเถระที่จะดำรงตำแหน่งสังฆนายกนั้น จะต้องมีความคิดและปฏิบัติเป็นกลางระหว่างพระสงฆ์ทั้งสองนิกาย และจะต้องเป็นแกนนำที่สำคัญในการผลักดันให้พระสงฆ์ทั้งสองนิกายได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยร่วมกัน เพื่อเป็นพื้นฐานแห่งการร่วมพระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายเข้าเป็นนิกายเดียวกันให้สำเร็จภายในเวลา ๔ ปี ตามความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ให้ได้ ดังนั้น ทางฝ่ายอาณาจักรจึงหาทางออกด้วยการเสนอให้สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺสโ) วัดบรมนิवास เป็นสังฆนายก ด้วยเหตุผลว่าท่านเป็นพระเถระที่มีแนวความคิดเป็นกลาง และสามารถประสานงานกับคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายได้เป็นอย่างดี ซึ่งในที่สุดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายจึงจำเป็นต้องให้ความเห็นชอบกับข้อเสนอของฝ่ายอาณาจักร เมื่อเป็นเช่นนี้ สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺสโ) วัดบรมนิवास ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย จึงได้รับพระบัญชาแต่งตั้งเป็นสังฆนายกกลุ่มแรก ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๓๙} ตั้งสังฆนายก

สมเด็จพระสังฆราช

โดยที่ทรงดำริเห็นว่า สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ เป็นผู้เจริญด้วยคุณวุฒิ และวัยวุฒิ ประกอบด้วยสมรรถภาพอันดียิ่ง เป็นที่เคารพของพระภิกษุสงฆ์และพุทธมามกะทั่วไป สมควรเป็นที่ไว้วางพระทัยในอันดำรงตำแหน่งสังฆนายก

สมเด็จพระสังฆราชทรงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ จึงทรงตั้งสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ เป็นสังฆนายกบริหารการคณะสงฆ์ ตั้งแต่วันที่ เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕

ผู้รับสนองพระบัญชา

พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ต่อมาได้มีการพิจารณาร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง ระหว่างพระเถระผู้ใหญ่ทั้งสองนิกาย กับทางฝ่ายอาณาจักร เพื่อพิจารณาเลือกพ้นพระเถระจากทั้งสองนิกาย ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมและมีความรู้ความสามารถ แต่งตั้งให้เป็นสังฆมนตรีว่าการและสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การต่าง ๆ ซึ่งผลการพิจารณามีการเปลี่ยนแปลงไปจากข้อเสนอของ พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ที่ได้เรียนชี้แจงให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ทราบดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น แต่อย่างไรก็ตาม ในที่สุดทุกฝ่ายก็สามารถตกลงกันได้ ในหลักการที่ว่าพระเถระฝ่ายมหานิกายได้ตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการ องค์การ และสังฆมนตรีช่วยว่าการ ๒ องค์การ ส่วนพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้ตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการ ๑ องค์การ และสังฆมนตรีช่วยว่าการ ๒ องค์การ ดังประกาศรายชื่อสังฆมนตรีชุดแรกต่อไปนี้ :-

๓๙. แอฉงการณคณะสงฆ์ เล่ม ๓๐, ภาคพิเศษ ประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕, น. ๒

ประกาศ^{๔๐} ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี

สมเด็จพระสังฆราช

มีพระบัญชาให้ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี เพื่อบริหารการคณะสงฆ์ดังต่อไปนี้

๑. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง
๒. พระธรรมปาโมกข์ เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง
๓. พระพรหมมุนี เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา
๔. พระปริยัติโกณ เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา
๕. พระเทพเวที เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่
๖. พระสุพจนมุนี เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การเผยแผ่
๗. พระมหาไพธวงศาจารย์ เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ
๘. พระธรรมไตรโลกาจารย์ เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ

ประกาศ ณ วันที่ ๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๕

ผู้รับสนองพระบัญชา

พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

สังฆมนตรีจำนวน ๘ รูป ดังกล่าว ซึ่งประกอบขึ้นด้วยพระเถระจากสองนิกาย มีอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบการบริหารคณะสงฆ์ในองค์การที่ได้รับแต่งตั้ง และจะต้องรับผิดชอบร่วมกันในนามของคณะสังฆมนตรีอีกด้วย โดยมีสังฆนายกเป็นประธานหรือเป็นหัวหน้าคณะสังฆมนตรี ซึ่งมีอำนาจและหน้าที่รับผิดชอบการบริหารคณะสงฆ์ทั้งหมด

๔๐. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน. น. ๓

คณะวินัยชุตตมเอก

การพิจารณาวินิจัยอธิกรณ์ ตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ นั้น ความในมาตรา ๘ ได้ตราไว้ว่า สมเด็จพระสังฆราชทรงวินิจัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร ซึ่งหมายความว่า จะต้องตั้งคณะวินัยธรขึ้นมา เพื่อให้ทำหน้าที่ในส่วนนี้ นอกจากนั้นความในมาตรา ๕๐ - ๕๒ ก็ได้ตราไว้เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ ระเบียบการแต่งตั้งวิธีพิจารณาวินิจัยอธิกรณ์ ตลอดจนความเป็นอิสระของคณะวินัยธรในการพิจารณาวินิจัยอธิกรณ์ว่า ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยและสังฆานัตติ ซึ่งสังฆสภาก็ได้ตราสังฆานัตติ ระเบียบการแต่งตั้งคณะวินัยธร พุทธศักราช ๒๔๘๕ และสมเด็จพระสังฆราชได้ทรงมีพระบัญชาให้ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ แล้ว

การพิจารณาเลือกเฟ้นพระมหาเถระเพื่อให้ดำรงตำแหน่งประธานคณะวินัยธรนั้น พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีหนังสือลับเฉพาะเรียนชี้แจงให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ทราบตั้งแต่เบื้องต้นดังกล่าวแล้วว่า คณะวินัยธรนี้เทียบเท่ากับศาลทางฝ่ายอาณาจักร อันมีฐานสูงเสมอด้วยสังฆสภาและคณะสังฆมนตรี สมุฏฐานในเรื่องปรับปรุงพระธรรมวินัย อันเป็นเหตุให้รวมคณะสงฆ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่ได้ จนต้องมีบทเฉพาะกาลนั้น เนื่องจากความไม่ยินยอมของคณะธรรมยุต ฉะนั้น เพื่อไม่ให้กระทบกระเทือน จึงน่าจะให้ตำแหน่งคณะนี้แก่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ หรือถ้าได้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เป็นรองประธานจะยิ่งเป็นการดีพร้อมกันนี้ พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี ก็ได้เสนอรายนามพระมหาเถระที่ควรดำรงตำแหน่งในคณะวินัยธร ดังต่อไปนี้

๑. ประธานคณะวินัยธร ควรได้แก่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น สุจิตโต) วัดบวรนิเวศวิหาร
๒. รองประธานคณะวินัยธร ควรได้แก่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส
๓. พระวินัยธร ควรได้แก่พระพิมลธรรม (นาค สุนันทาโค) วัดอรุณราชวราราม หรือพระธรรมปาโมกข์ (ภา ภาณโก) วัดราชบพิธ

ผลการพิจารณาร่วมกันระหว่างพระมหาเถระทั้งสองนิกาย ต่างให้ความเห็นชอบ

๔๑. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ : สร. ๐๒๐๑.๑๐/๑๔๕ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง การปรับปรุงพระพุทธศาสนา ฯลฯ

กับข้อเสนอของทางฝ่ายอาณาจักร คือสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์มีความเหมาะสมที่จะดำรงตำแหน่งประธานคณะวินัยธร แต่ก็มี การเปลี่ยนแปลงรายชื่อพระเถระบางรูปเพื่อความเหมาะสม ดังประกาศแต่งตั้งต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๕๒}

แต่งตั้งประธานคณะวินัยธรและพระวินัยธรชั้นฎีกา

สมเด็จพระสังฆราช

โดยที่สังฆสภาได้ให้ความเห็นชอบในการแต่งตั้งประธานคณะวินัยธร และพระวินัยธรชั้นฎีกาแล้ว

สมเด็จพระสังฆราช ทรงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๘ แห่งสังฆานัติระเบียบการแต่งตั้งคณะวินัยธร พุทธศักราช ๒๔๘๕ จึงมีพระบัญชาให้แต่งตั้งประธานคณะวินัยธร และพระวินัยธรชั้นฎีกา ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ เป็นประธานคณะวินัยธร
๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นพระวินัยธรชั้นฎีกา
๓. พระพิมลธรรม เป็นพระวินัยธรชั้นฎีกา
๔. พระธรรมดิลก เป็นพระวินัยธรชั้นฎีกา

ประกาศ ณ วันที่ ๑๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕

ผู้รับสนองพระบัญชา

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์

สังฆนายก

การปกครองคณะสงฆ์ ภายใต้บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เมื่อพิจารณาในด้านโครงสร้างซึ่งเป็นหลักการแล้ว น่าจะดำเนินไปด้วยความราบรื่นและมีบรรยากาศที่ดี แต่เมื่อพิจารณาในด้านวิธีการแล้ว กลับเป็นชนวนให้เกิดปัญหาขึ้นมาอีก รูปแบบหนึ่ง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะพระเถระผู้ใหญ่ไม่คุ้นเคยกับโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ในลักษณะเช่นนี้มาก่อน กอปรกับช่องว่างทางความคิดของพระเถระผู้ใหญ่กับพระผู้น้อยที่เป็นสมาชิกสังฆสภาน่าจะใกล้เคียงกัน จนกลายเป็นปัญหาและยากต่อการประสานให้เกิด

๕๒. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๐, ภาคพิเศษ ฉบับที่ ๓ วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๕, น. ๓๐

ความผสมกลมกลืนกันได้

นอกจากนี้พระเถระผู้ใหญ่อีกหลายรูป ทั้งที่เป็นสมาชิกสังฆสภาและสังฆมนตรี ไม่สามารถทำใจให้นานิ่งฟังการอภิปรายเสนอแนะหรือทักท้วงของสมาชิกสังฆสภา ซึ่งเป็นพระผู้น้อยได้ แม้ประธานสังฆสภาจะได้ประทับประคองและควบคุมการอภิปรายให้เป็นไปในทางที่เหมาะสมได้เป็นอย่างดี แต่พระเถระผู้ใหญ่ดังกล่าวก็ยังทำใจไม่ได้ กลับคิดไปว่าสมาชิกสังฆสภาซึ่งเป็นพระผู้น้อย ไม่มีสัมมาคารวะต่อพระเถระผู้ใหญ่ ไม่สมควรที่จะอภิปรายเสนอแนะหรือทักท้วงแต่อย่างใด เพราะเท่ากับเป็นการสอนพระเถระผู้ใหญ่ไป ไม่เหมาะสมแก่ภาวะ ผู้น้อยจะมารู้ดีกว่าผู้ใหญ่ได้อย่างไร เป็นต้น

เมื่อพระเถระผู้ใหญ่ยังมีความคิดติดแน่นอยู่ในระบบอาวุโส ทำใจให้ยอมรับโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงไปไม่ได้ การประชุมสังฆสภาในระยะต่อมา ปรากฏว่าพระเถระผู้ใหญ่ ทั้งที่เป็นสมาชิกสังฆสภาและสังฆมนตรี จึงไม่ค่อยจะเข้าร่วมประชุมเท่าไรนัก ตรงข้ามกับสมาชิกสังฆสภาซึ่งเป็นพระผู้น้อยกลับมีความสนใจและกระตือรือร้นเข้าร่วมประชุมอย่างคับคั่งและสม่ำเสมอ ในที่สุดการประชุมสังฆสภาจึงถูกมองว่าเป็นเรื่องของพระผู้น้อยไปอย่างน่าเสียดาย

อย่างไรก็ตาม สภาพแห่งความแตกแยกในวงการคณะสงฆ์ ซึ่งมีลักษณะแบ่งออกเป็น ๓ พรรคอย่างเด่นชัด คือคณะธรรมยุติกนิกาย คณะมหานิกายแปลง และคณะมหานิกายเดิม ดังหนังสือลับเฉพาะของ พ.อ. ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ที่ได้เรียนชี้แจงให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ทราบแล้วนั้น น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่สุดส่วนหนึ่ง ที่ทำให้การพิจารณาจัดสรรตำแหน่งทางการปกครอง เป็นไปด้วยความยุ่งยาก จนกลายเป็นแรงกดดันให้คณะมหานิกายทั้ง ๒ คณะ เกิดความรู้สึกว่าต้องกลับมาแบกรับสภาพแห่งความเสียเปรียบอีกครั้งหนึ่ง

การปกครองในแต่ละระบอบ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองในสังคมของบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม เมื่อว่าโดยหลักการแล้ว ล้วนมีจุดเน้นอยู่ที่การประสานผลประโยชน์ ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจเป็นสำคัญ เมื่อเป็นเช่นนี้บุคคลที่กุมอำนาจสูงสุดทางการปกครอง ไม่ว่าจะป็นในระบอบใดก็ตาม จะต้องมีความรอบรู้ประจักษ์และพร้อมที่จะเสียสละผลประโยชน์ของตนเอง เพื่อดำเนินการให้คนส่วนใหญ่ในสังคมเกิดความรู้สึกได้ว่า ผลประโยชน์ที่ตนได้รับมานั้น มีความถูกต้องเหมาะสมและชอบธรรมแล้ว หากมีเช่นนั้นความริ้วฉานก็จะเกิดขึ้น และจะนำความกระทบกระเทือนไปสู่ระบอบการปกครองนั้น ๆ ได้ไม่ยากนัก

โครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้แบ่งอำนาจการปกครองออกเป็น ๓ ส่วน แต่ละส่วนมีฐานะทัดเทียมกันและถ่วงดุลกันไปในตัว คือสังฆสภา

คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร การพิจารณาจัดสรรพระมหาเถระเข้าไปดำรงตำแหน่งในแต่ละส่วนนั้น ปรากฏว่าพระมหาเถระจากคณะมหานิกายทั้ง ๒ คณะได้ดำรงตำแหน่งประมุขเฉพาะในส่วนของสังฆสภาเท่านั้น ในขณะที่พระมหาเถระจากคณะธรรมยุติกนิกายได้ดำรงตำแหน่งประมุข ทั้งในส่วนของคณะสังฆมนตรีและคณะวินัยธร เมื่อเป็นเช่นนี้ฝ่ายที่เกิดความรู้สึกว่าเสียเปรียบ ย่อมจะไม่พอใจเป็นธรรมดา

ภายหลังจากที่คณะสังฆมนตรีบริหารงานไปได้เพียงสองเดือนเศษ ความไม่พอใจก็ปะทุออกมาอย่างเป็นรูปธรรม โดยไม่สามารถปิดบังหรืออำพรางต่อไปอีกได้ เมื่อพระปริยัติไศภน (พั่น ขุดินฺธโร) จัดสามพระยา สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา ได้ยื่นหนังสือขอลาออกจากตำแหน่ง แต่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสุโส) สังฆนายก ได้ยับยั้งไว้ พร้อมทั้งได้ดำเนินการสับเปลี่ยนตำแหน่งสังฆมนตรีเสียใหม่ โดยให้พระศรีสมโพธิ (เกษม ภาทุทธิโม) พระคณาจารย์เอก วัดมหาธาตุ เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา และให้พระปริยัติไศภน (พั่น ขุดินฺธโร) วัดสามพระยา เป็นสังฆมนตรี ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ ^{๔๓}

แต่งตั้งและสับเปลี่ยนสังฆมนตรี

สมเด็จพระสังฆราช

มีพระบัญชาให้แต่งตั้งและสับเปลี่ยนสังฆมนตรี เพื่อเหมาะสมแก่การบริหารการคณะสงฆ์ ดังต่อไปนี้

๑. พระศรีสมโพธิ เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา
๒. พระปริยัติไศภน พ้นจากตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา คงดำรงตำแหน่งสังฆมนตรี

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๕

ประกาศ ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๕

ผู้รับสนองพระบัญชา

พ.อ.ประยูร ภมรมนตรี

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ต่อมาตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษาว่างลงอีก เมื่อพระศรีสมโพธิ (เกษม ภาททมโม) ได้ลาสิกขาออกไปสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครสวรรค์ สมเด็จพระสังฆราชจึงได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้ง พระศรีสุธรรมมุนี (อาจ อาสโภ) วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ “ ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี”

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

มีพระบัญชาให้ตั้งและแต่งตั้ง พระศรีสุธรรมมุนี (อาจ อาสโภ) วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา เพื่อบริหารการคณะสงฆ์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๘

ผู้รับสนองพระบัญชา

ตฤณสารวิศวกกรรม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

การรวมนิกายสงฆ์

เจตนารมณ์อันแน่วแน่ประการหนึ่งของฝ่ายอาณาจักรเกี่ยวกับศาสนา คือความพยายามที่จะดำเนินการให้พระสงฆ์ทั้งสองนิกาย ซึ่งแตกแยกกันมาตั้งแต่ต้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้กลับมาสัมครุสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง

ฝ่ายอาณาจักรได้แบ่งเจตนารมณ์ดังกล่าวไว้ในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ว่า ก่อนที่จะได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน แต่อย่างช้า ต้องไม่เกินแปดปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ออกสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ พระ

บัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวง หรือระเบียบใด ที่จะบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิอัน ได้นิยมนับถือและปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว

พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย มีลักษณะวางเฉยต่อเจตนารมณ์ดังกล่าว ในขณะที่ พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายกลับสะท้อนบทบาทให้การสนับสนุนอย่างเด่นชัด ดังเช่นพระดำรัส ส่วนหนึ่งของสมเด็จพระสังฆราช (ติสฺสเทวมหาเถร) วัดสุทัศนเทพวราราม ที่ตรัสในงาน รัฐพิธีวันเปิดประชุมสามัญแห่งสังฆสภา เมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ณ ตำหนัก สมเด็จพระ วัดมหาธาตุ ท่ามกลางสมาชิกสังฆสภาทั้งฝ่ายธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย รวม ทั้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็น จำนวนมาก ที่เข้าร่วมประชุมเป็นเกียรติในงานรัฐพิธีครั้งนั้นว่า :-

ตามที่รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๔ นั้น ทุกท่านย่อมทราบดีแล้วว่าเป็นการวางแบบแผนการปกครองสังฆมณฑลให้มีระเบียบ เรียบร้อยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีรากฐานเป็นปึกแผ่นมั่นคงยิ่งขึ้น กรณีกิจการ และสำคัญที่สุด ซึ่งท่านได้รับเกียรติให้เป็นผู้ปฏิบัติ คือการทำสังคายนาพระไตรปิฎก การ สังคายนาพระไตรปิฎกนี้ ความจริงก็ได้เคยกระทำกันมาหลายครั้ง เพราะเมื่อทอดทิ้งปล่อย ให้ปฏิบัติกันไปคนละทาง การปฏิบัติก็พัวพันผิดเพี้ยนไม่เป็นระเบียบ และทำให้เกิด ความแตกแยกไม่สามัคคี ฉะนั้น การสังคายนาจึงเป็นการจำเป็นยิ่ง และเป็นที่เชิดชูพระ ศาสนาให้ผ่องใสบริสุทธิ์ ท่านว่าเป็นพุทธการกรรมกุศลอันประเสริฐไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน“

ส่วนวิธีการที่จะทำให้เกิดเจตนารมณ์ดังกล่าวเป็นความจริงขึ้นมาได้นั้น ฝ่ายอาณาจักร ซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ดำเนินการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ ขึ้นมาในนามของรัฐบาลแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อาณาเขตติดต่อ รัชกาลที่ ๔ บนที่ดินประมาณ ๒๐๐ ไร่ ที่อำเภอบางเขน จังหวัดพระนคร ดังคำกล่าวรายงาน ของประธานอำนวยการทั่วไปเกี่ยวกับการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ เพื่อกำหนดอาราธนา สมเด็จพระสังฆราช (ติสฺสเทวมหาเถร) ให้ทรงเปิดวัดพระศรีมหาธาตุ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ว่า :-

ขอประทานกราบทูล ทรงทราบฝ่าพระบาท

ด้วยเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๔๓ ฯพณฯ จอมพล พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ปรารภขึ้นในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองกิติ

งานสร้างชาติซึ่งได้กระทำภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองกิติ ที่ได้สามารถฝ่าฟันอุปสรรคและประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีมาแล้วนั้น ก็โดยอาศัยพุทธธานุภาพคุ้มครองป้องกันประเทศชาติราชภพ และอำนวยความสะดวกสำเร็จประโยชน์อย่างดีที่สุดที่จะเป็นได้ จึงเป็นการสมควรที่ชาวไทยทั้งชาติจะร่วมสมานฉันท์สร้างวัดขึ้นใหม่สักวัดหนึ่ง เพื่อให้เป็นที่เชิดชูพระบรมพุทธานุภาพคู่กันไปกับเกียรติศักดิ์ของประเทศชาติ

คณะรัฐมนตรีได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ ให้เชิญชวนประชาชนร่วมแรงร่วมใจกันสร้างวัดตามคำปรารภของ ฯพณฯ จอมพล ปิบูลสงคราม

อนึ่ง ในเวลาใกล้ ๆ กันนั้น รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ตกลงส่งคณะทูตพิเศษไปเจริญทางไมตรีกับประเทศอินเดีย รัฐบาลจึงได้สั่งให้ ฯพณฯ นายนาวาเอก ถวัลย์ธำรงนาวาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะทูตพิเศษในครั้งนั้น ให้พยายามขอพระบรมสารีริกธาตุแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมทั้งดินจากสังเวชนียสถานคือ ที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่ทรงแสดงปฐมเทศนา และที่นิพพาน มาเพื่อประดิษฐานในวัดที่จะสร้างขึ้นใหม่ คณะทูตพิเศษซึ่งมีนายนาวาเอก ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เป็นประธาน ได้ดำเนินการขอรับพระบรมสารีริกธาตุและดินจากสังเวชนียสถานได้ดังปรารถนา และอัญเชิญเข้ามายังกรุงเทพมหานคร

ส่วนบรรดาทวยนิกรประชาชนทั่วประเทศไทย ก็ได้พร้อมใจกันบริจาคทรัพย์ ร่วมการกุศลครั้งใหญ่นี้ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การบริจาคที่ดิน บริจาคเงิน และทรัพย์สมบัติอื่น ๆ อนึ่ง ในทางก่อสร้างนั้น ฯพณฯ จอมพล ปิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ก็ได้มอบหมายให้ผู้ซึ่งทรงคุณวุฒิทางการช่างในส่วนราชการต่าง ๆ ของรัฐบาล ร่วมมือกันสร้างวัดพระศรีมหาธาตุให้สง่างาม สมกับเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นที่ยึดชูจิตใจของชาวไทย รายการละเอียด ระบุนาม จำนวนเงินและปริมาณของทรัพย์ที่เข้าเรียไร และรายนามของผู้ที่มีส่วนลงแรงใช้ความคิดและมีมือในการก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุนั้น เป็นการพันวิสัยที่จะนำมากล่าวให้สมบูรณ์ในที่นี้ได้ คณะกรรมการก่อสร้างจะได้พิมพ์รายการละเอียดในเรื่องนี้เผยแพร่ต่อไปภายหลัง

ความมุ่งหมายอันสำคัญอีกประการหนึ่งในการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุนี้นี้ คือเพื่อให้คณะสงฆ์แห่งประเทศไทย ที่แบ่งแยกนิกายกันอยู่นั้น ได้มีโอกาสสมัคธรรมร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว ฉะนั้น ทางทางจึงได้อาราธนาพระสงฆ์ทั้งมหานิกายและธรรมยุติกนิกายมาอยู่ร่วมกันในพระอารามนี้ เพื่อให้ร่วมสังฆกรรม การพิธี ศาสนกิจเป็นตัวอย่างแก่พระสงฆ์ทั่วไป

บัดนี้ การสร้างวัดพระศรีมหาธาตุได้สำเร็จเสร็จลง พอสถมณเฑียรที่อารามพระสงฆ์เข้าอยู่จำพรรษาได้ ทางราชการจึงได้จัดการเปิดวัดพระศรีมหาธาตุ ในศุภวารดิถีวันชาติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๕

บัดนี้ ได้เวลาอุดมฤกษ์ จึงขออาราธนาใต้ฝ่าพระบาท ทรงเปิดวัดพระศรีมหาธาตุเพื่อเป็นเสนาสนะแห่งพระภิกษุสงฆ์ และเป็นเครื่องจรรโลงพระบรมพุทธานุศาสน์ ให้สถิตสถาพรเป็นที่เชิดชูคู่กับชาติไทยไปทั่วกาลปาวสาน^{๔๖}

เมื่อประธานอำนวยการทั่วไปเกี่ยวกับการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ ได้กราบทูลอาราธนาจบลงแล้ว สมเด็จพระสังฆราช ทรงมีพระบัญชาให้ สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ กล่าวตอบในพระนามของพระองค์ ดังต่อไปนี้ :-

ท่านรัฐมนตรี ท่านผู้มีเกียรติ และสาธุชนทั้งหลาย

ข้อความในรายงาน ซึ่งประธานคณะกรรมการอำนวยการก่อสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ ได้อ่านจบลงแล้วนั้น เป็นที่ควรชื่นชมยินดีของพุทธศาสนิกชนทั่วไป การที่รัฐบาลได้ตกลงใจสร้างพระอารามหลวงอันสำคัญขึ้นในสมัยปัจจุบันนี้ ย่อมแสดงให้เห็นชัดว่า คณะรัฐบาลอันมีท่านจอมพล ปิบูลสงคราม เป็นประมุข ได้มีความสนใจอย่างยิ่งในการบำรุงพระพุทธศาสนาให้วัฒนาถาวรรุ่งเรืองไปกับประเทศชาติ

คณะสงฆ์ซึ่งมีหน้าที่ดำรงพระพุทธศาสนา ได้รับทราบกุศลเจตนาของรัฐบาลและประชาชน ในการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุนี้ ด้วยความปิติยินดี และอนุโมทนาในส่วนกุศลเป็นอย่างสูง การที่ได้พระบรมสารีริกธาตุแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบรรจุในพระสถูป ซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระอารามนี้ พร้อมทั้งดินจากสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ซึ่งไม่เคยได้มาแต่กาลก่อนนั้น ย่อมกระทำให้วัดพระศรีมหาธาตุอยู่ในฐานะอันสำคัญเป็นพิเศษสมควรเป็นที่สักการะบูชาของพุทธศาสนิกชน ไม่เฉพาะในประเทศไทย แต่ควรเป็นที่สักการะบูชาของพุทธศาสนิกชนทุกชาติทุกภาษา กระทำให้ประเทศไทยเป็นแหล่งกลางแห่งพระพุทธศาสนา อันเป็นที่ควรชื่นชมยินดียิ่ง

คณะสงฆ์ขอรับทราบเจตนาอันแท้จริงของรัฐบาล ในการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุนี้ว่า เพื่อให้คณะสงฆ์แห่งประเทศไทยได้สมัครสมานร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว อาตมภาพจึงขอรับรองในนามของคณะสงฆ์ว่า จะพยายามปฏิบัติให้เป็นไปตามเจตนาของรัฐบาล

๔๖. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๐ ภาค ๔, ประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๕, น. (๔) - (๖)

และประชาชนในเรื่องนี้

บัดนี้ ได้จุดมฤกษ์ อาตมภาพขอเปิดวัดพระศรีมหาธาตุ เพื่อเป็นเสนาสนะแห่งพระภิกษุ และขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยจงคุ้มครองรักษาคณะรัฐบาล อันมีท่านจอมพล ปิณฺณสสงคราม เป็นประมุข พร้อมทั้งพระราชาราชกร ให้เจริญด้วยจตุรพิพรและอิตถวิบูลผลทุกประการ^{๔๗}

นอกจากนี้ จอมพล ป. ปิณฺณสสงคราม นายกรัฐมนตรี ก็ได้กล่าวประกาศถวายที่ดินและเสนาสนะแก่วัดพระศรีมหาธาตุ ดังความส่วนหนึ่งว่า :-

ขอประกาศแก่พระสงฆ์ ซึ่งได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ด้วยรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ แห่งประเทศไทย พร้อมด้วยข้าราชการ คณะสงฆ์และประชาชนพลเมืองทั่วราชอาณาจักรแห่งประเทศไทย ได้มีศรัทธาบริจาคทรัพย์และที่ดินร่วมกันสร้างวัดพระศรีมหาธาตุขึ้น เพื่อเชิดชูพระบรมพุทธานุภาพให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาถาวร อำนวยนิตสุขแก่ภุคตินิกรสืบไปชั่วกาลนาน บัดนี้ การก่อสร้างได้สำเร็จลงแล้ว รัฐบาลแห่งประเทศไทย ขออ้อมถวายไว้ในพระบรมพุทธานุภาพ เป็นจาคตุลสังฆิกาวาสสำหรับพระสงฆ์ซึ่งได้มาอยู่ในบัดนี้แต่ทิศทั้งสี่ได้อาศัยเป็นสำนักที่ศึกษาศาสนธรรม และปฏิบัติศาสนพรมจรรย์โดยมาสู่ทุกประการ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับที่ดินและสังฆิกเสนาสนะทั้งปวงนี้ เพื่อประโยชน์และความสุขแก่เราทั้งปวงสืบกาลนานเทอญ^{๔๘}

ในพิธีผูกพัทธสีมาวัดพระศรีมหาธาตุ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕ นั้น นับเป็นครั้งแรกที่พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายและมหานิกายได้ทำสังฆกรรมร่วมกัน โดยสมเด็จพระสังฆราช (ติสฺสเทวมหาเถร) วัดสุทัศน์เทพวราราม ได้เสด็จไปทรงเป็นประธาน และทรงมีพระบัญชาให้สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ เป็นประธานในการผูกพัทธสีมา และมีพระสงฆ์ทั้งสองนิกายจำนวนรวมทั้งหมด ๔๐ รูป ได้รับการนิมนต์ให้เข้าร่วมสวดตอนสิมาในครั้งนี้ด้วย

การสวดตอนติจีวราธิปาวสและสมานสังวาสสิมา ทางฝ่ายรัฐบาลและคณะสงฆ์ ได้ตกลงให้นิมนต์พระสงฆ์ทั้งสองนิกายสวดคู่กันรวม ๑๔ คู่ เช่น สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺสโต) วัดบรมนิเวศ คู่กับพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (เผื่อน ติสฺสทตฺโต) วัดพระเชตุพน พระพิมลธรรม (นาค สุมณฺโณ) วัดอรุณราชวราราม คู่กับพระเทพเวที (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม พระศาสนโศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) วัดมกุฏกษัตริยาราม คู่กับ

๔๗. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. (๗) - (๘)

๔๘. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. (๙) - (๑๒)

พระพรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภโณ) จัดเบญจมบพิตร ... พระศรีสุธรรมมุนี (อาจ อาสโภ) วัดสุวรรณาาราม คู่กับพระอมรมุนี (ปลด อุตฺตภาวโร) วัดราชาธิวาส เป็นต้น นอกจากนี้ ในการทักษิณมิตและสวดสมมติสมานสังวาสและติจิวัรวาปีปวาส ก็จัดเป็นคู่ ๆ เช่น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส คู่กับสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ เป็นต้น^{๔๔}

เมื่อผูกพัทธสีมาเสร็จแล้ว พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) อดีตหัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายทหาร และอดีตนายกรัฐมนตรี ได้เข้ารับการอุปสมบท ณ พระอุโบสถ วัดพระศรีมหาธาตุ โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (ติสฺสเทวนาเถร) วัดสุทัศน์เทพวราราม ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น สุนฺธิโต) วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงให้สรงและศีล สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ และสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาส เป็นคู่กรรมวาจาจารย์ และสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส เป็นผู้บอกอนุศาสน์ ท่ามกลางพระมหาเถรานุเถระ ทั้งสองนิกาย ที่รัฐบาลได้นิมนต์นั่งหัตถบาลในพิธีอุปสมบทกรรมครั้งประวัติศาสตร์นี้ด้วย

นอกจากนี้รัฐบาลภายใต้การนำของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี โดยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย ได้อาราธนาพระสงฆ์จำนวน ๒๔ รูป ให้ไปอยู่จำพรรษาาร่วมกัน ณ วัดพระศรีมหาธาตุ คือพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ๑๒ รูป และฝ่ายมหานิกาย ๑๒ รูป ได้แก่ :-

๑. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์	วัดบรมนิวาส	ธรรมยุติกนิกาย
๒. พระญาณดิลก	วัดสุทธจินดา	นครราชสีมา ธ.
๓. พระมหาเขียน (ป.ธ. ๙)	วัดบวรนิเวศวิหาร	ธ.
๔. พระมหาสนั่น (ป.ธ. ๘)	วัดบรมนิวาส	ธ.
๕. พระมหาผุย (ป.ธ. ๘)	วัดปทุมวนาราม	ธ.
๖. พระมหาเยี่ยม (ป.ธ. ๗)	วัดบรมนิวาส	ธ.
๗. พระมหาสาย (ป.ธ. ๗)	วัดบวรมงคล	ธ.
๘. พระมหาเบียน (ป.ธ. ๗)	วัดสระเกศ	มหานิกาย
๙. พระมหาโกศล (ป.ธ. ๖)	วัดมหรณพาราม	ม.
๑๐. พระมหาเส็ง (ป.ธ. ๖)	วัดบรมนิวาส	ธ.
๑๑. พระมหาสำรอง (ป.ธ. ๕)	วัดบรมนิวาส	ธ.

๔๔. แฉกการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๐ ภาค ๕, ประจำเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๕, น. (๓๒๕ ก) - (๓๒๘ ง)

๑๒. พระมหาปริชา (ป.ธ. ๕)	วัดบรมนิวาส ธ.
๑๓. พระมหาแสง (ป.ธ. ๕)	วัดทองนพคุณ ม.
๑๔. พระมหาบุญมา (ป.ธ. ๕)	วัดจักรวรรดิราชาวาส ม.
๑๕. พระมหาละห้อย (ป.ธ. ๕)	วัดประยุรวงศาวาส ม.
๑๖. พระมหาพร (ป.ธ. ๕)	วัดพระเชตุพน ม.
๑๗. พระมหาสมพร (ป.ธ. ๕)	วัดอนงคาราม ม.
๑๘. พระมหาจิตร (ป.ธ. ๕)	วัดมหาธาตุ ม.
๑๙. พระมหาคม (ป.ธ. ๕)	วัดเบญจมบพิตร ม.
๒๐. พระมหาไยยม (ป.ธ. ๔)	วัดราชบูรณะ ม.
๒๑. พระมหาทัศนัย (ป.ธ. ๔)	วัดสามพระยา ม.
๒๒. พระมหาจันดี (ป.ธ. ๓)	วัดสุทัศนเทพวราราม ม.
๒๓. พระมหาสมบุญ (ป.ธ. ๓)	วัดบรมนิวาส ธ.
๒๔. พระมหาแสง (ป.ธ. ๓)	วัดบรมนิวาส ธ. ^{๕๐}

เมื่อพิจารณารายชื่อพระสงฆ์ทั้งสองนิกาย ที่รัฐบาลได้นิมนต์ให้ไปอยู่จำพรรษา ร่วมกัน ณ วัดพระศรีมหาธาตุ แล้ว ทำให้คาดการณ์ได้ว่า เจตนารมณ์ของฝ่ายอาณาจักรคงสำเร็จผลได้ยาก ทั้งนี้ เพราะพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายจำนวน ๑๒ รูปนั้น มีทั้งที่เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ดำรงตำแหน่งสังฆนายก พระราชาคณะ พระเปรียญประโยคสูง ๆ และโดยเฉพาะไปจากวัดบรมนิวาสเป็นส่วนมากอีกด้วย ตรงข้ามกับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายจำนวน ๑๒ รูป นอกจากจะมีวิทยุฒิ คุณวุฒิและบารมีต่ำกว่าแล้ว ยังไปจากวัดละรูปอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ปัญหาที่น่าจะวิเคราะห์น่าจะอยู่ที่ว่า สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ดิสฺสโต) จะดำเนินการอย่างไรจึงจะทำให้วัดพระศรีมหาธาตุตกเป็นของพระสงฆ์นิกายใด นิกายหนึ่งโดยเฉพาะ โดยไม่จำเป็นต้องไปวิเคราะห์ว่า สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ จะดำเนินการอย่างไร จึงจะทำให้พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายที่อยู่จำพรรษาร่วมกันนั้นมีความสามัคคีรสมานสามัคคีรวมเป็นนิกายเดียวกันได้

อย่างไรก็ตาม ต่อมาคณะสังฆมนตรีได้ประชุมพิจารณาเรื่องการทำสังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อเป็นพื้นฐานให้พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายได้มีความสามัคคีรวมเป็นนิกายเดียวกันต่อไป โดยได้ลงมติให้แต่งตั้งกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง ประกอบด้วยบรรพชิตและคฤหัสถ์ ดังต่อไปนี้ :-

๕๐. กณิงนิกย์ จันทบุตร : การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๘๔, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัทธิธรรมศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๒๔, น. ๑๖๔-๑๖๕

แต่งตั้งกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัย^{๕๑}

เนื่องด้วยความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ กำหนดให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน คณะสังฆมนตรีจึงได้ประชุมลงมติให้ดำเนินการตามขอบเขตวัตถุประสงค์แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวแล้ว และให้แต่งตั้งกรรมการฝ่ายพระสงฆ์และคฤหัสถ์ เป็นผู้ช่วยปฏิบัติการส่วนนี้ขึ้นคณะหนึ่ง ดังปรากฏรายชื่อต่อไปนี้ :-

ฝ่ายพระสงฆ์ กรรมการที่ปรึกษา

๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์	๒. สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์
๓. สมเด็จพระวันรัต	๔. พระศาสนโศภน
๕. พระพิมลธรรม	

กรรมการดำเนินการ

๑. พระศรีสุธรรมมุณี	ประธานกรรมการ	๒. พระราชสุธี	กรรมการ
๓. พระเนกขัมมุณี	กรรมการ	๔. พระวินัยกิจโกศล	-
๕. พระญาณดิลก	"	๖. พระปิฎกโกศล	-
๗. พระสุธีวรคุณ	"	๘. พระภัทรมุณี	-
๙. พระอริยมณี	"	๑๐. พระอมราภิกขิต	-
๑๑. พระอมรเวที	"	๑๒. พระจุลคณิสสร	-
๑๓. พระศรีวิสุทธิวงศ์	"	๑๔. พระญาณโศภน	-
๑๕. พระประสิทธิ์สุตคุณ	"	๑๖. พระมหาปลอด ป. ๙	-
๑๗. พระมหาวิเชียร ป. ๙	"	๑๘. พระมหาเจริญ ป. ๙	-
๑๙. พระมหาจับ ป. ๙	"	๒๐. พระมหาบุญรอด ป. ๙	-
๒๑. พระมหาชอบ ป. ๖	"	๒๒. พระมหาเกลี้ยง ป. ๘	"
๒๓. พระมหาน้าว ป. ๘	"	๒๔. พระมหาบุษงค์ ป. ๗	"
๒๕. พระมหาพรหม ป. ๖	"		

๕๑. แอฉงการณคณะสงฆ์ เล่ม ๓๐ ภาค ๑๒, ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๖, น. ๗๓๗ - ๗๔๐

กรรมการฝ่ายคฤหัสถ์

๑. นายธรรมนิเทศทวยหาญ อุดมศิลป์ กรรมการ	๒. นายทวี ธรรมธัช กรรมการ
๓. นายทองดีป ศุภะมาร์ค กรรมการ	๔. นายสุนทร โลหิตคุปต์ -
๕. นายบุรินทร์ เจตนัสว่าง -	๖. นายณิต อยู่โพธิ์ -
๗. นายเจริญ อินทรเกษม -	๘. นายพร มลิตทอง -
๙. นายยัญ คงสมจิตร์ -	๑๐. นายโชติ สุวดี -
๑๑. นายวิทย์ ดุษฎีวัฒน์ -	๑๒. นายจวง ชำนาญการณ -
๑๓. นายยิ้ม ปันทยางกูร -	๑๔. นายจรรยา สุวรรณเนตร -
๑๕. นายวงศ์ เชาวณิก -	

ทั้งนี้ให้หัวหน้ากองทุกกองในกรรมการศาสนาเป็นกรรมการเจ้าหน้าที่ และหัวหน้ากองเลขาธิการคณะสงฆ์ เป็นเลขาธิการ

ต่อมาวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้มีการประชุมกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัย ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยสมเด็จพระสังฆราช (ติสสเทวมหาเถร) วัดสุทัศน์เทพวราราม ได้เสด็จไปเป็นองค์ประธาน นอกจากนี้ คณะสังฆมนตรีพล.ต. ประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ อธิบดีกรมการศาสนา ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จากกระทรวงศึกษาธิการ และกรรมการสังคายนา พระธรรมวินัยทุกท่านได้เข้าร่วมในพิธีเปิดการประชุมครั้งนี้อย่างพร้อมเพรียงกัน^{๕๒} เมื่อพิธีเปิดประชุมครั้งนี้เสร็จสิ้นแล้ว ต่อมากรรมการสังคายนาพระธรรมวินัยได้มีการประชุมกันหลายครั้งหลายหน เพื่อกำหนดแนวทางในการทำสังคายนาพระธรรมวินัย ซึ่งจะเป็นพื้นฐานให้มีการรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันดังกล่าวแล้ว แต่ยิ่งประชุมก็ยิ่งมีปัญหาแทรกซ้อนเพิ่มมากขึ้น จนทำให้กรรมการสังคายนาพระธรรมวินัยต้องเลิกการประชุมไปในที่สุด เพราะไม่สามารถกำหนดแนวทางใด ๆ ได้เลย

นอกจากนี้สถานการณ์ของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย กลับตกต่ำและรวนเรเพิ่มมากขึ้น เมื่อสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานสังฆสภาได้มรณภาพลงเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ และต่อมาได้มีพระบัญชาแต่งตั้งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส เป็นประธานสังฆสภาดังประกาศต่อไปนี้ :-

๕๒. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๑ ภาค ๓, ประจำเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๖, น. ๙๕ - ๑๐๑

ประกาศ ^{๕๓} ตั้งประธานและรองประธานสังฆสภา

สมเด็จพระสังฆราช

โดยที่สังฆสภาลงมติเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗ เลือกสมาชิกสังฆสภา ให้เป็นประธานและรองประธานสังฆสภา คือ :-

๑. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นประธานสังฆสภา
๒. พระศาสนโศภน เป็นรองประธานสังฆสภา รูปที่ ๑
๓. พระธรรมเจดีย์ เป็นรองประธานสังฆสภา รูปที่ ๒

สมเด็จพระสังฆราช จึงทรงตั้งผู้มีนามดังกล่าวแล้ว เป็นประธานและรองประธานสังฆสภา ตามความในมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗

ผู้รับสนองพระบัญชา

ทวี บุญยเกตุ

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

การปกครองคณะสงฆ์ในขณะนี้ ถือเป็นยุคทองของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายอีกครั้งหนึ่ง เพราะโครงสร้างแห่งอำนาจการปกครองที่แบ่งออกเป็น ๓ ส่วนนั้น พระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งประมุขครบทั้ง ๓ ส่วน คือ :-

๑. ประธานสังฆสภา ได้แก่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส
๒. สังฆนายก ได้แก่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาส
๓. ประธานคณะวินัยธร ได้แก่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตฺโต) วัดบวรนิเวศวิหาร

สถานการณ์ของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย กลับตกต่ำและวุ่นวายเพิ่มมากยิ่งขึ้นไป

๕๓. แอลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๒ ภาค ๕, ประจำเดือนกันยายนกับตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๗, น. ๒๙๐

เมื่อสมเด็จพระสังฆราช (ติสสเทวมหาเถร) วัดสุทัศนเทพวราราม ได้มาสิ้นพระชนม์ลงอีก เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๗ และในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น สุกิจโต) วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๑๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้สถานการณ์ของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย พลิกกลับมาอยู่ในฐานะได้เปรียบแบบเบ็ดเสร็จอย่างแท้จริง เมื่อเป็นเช่นนี้ ความคิดที่จะทำสังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามเจตนารมณ์ของฝ่ายอาณาจักร จึงต้องหยุดชะงักไปโดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม ต่อมาวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้มีการประชุมสามัญแห่งสังฆสภา ที่ตำหนักสมเด็จพระวัดมหาธาตุ พร้อมกับนี้สมาธิสังฆสภาได้ลงมติเลือกพระธรรมวโรดม (อยู่ ญาโณทโย) วัดสระเกศ เป็นประธานสังฆสภา และพระปิฎกโกศล (พร อธิภทฺโท) วัดประยุรวงศาวาส เป็นรองประธานสังฆสภา ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๕๔}

ตั้งประธานและรองประธานสังฆสภา

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

โดยที่สังฆสภาลงมติ เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๔๙ เลือกสมาธิสังฆสภาให้เป็นประธานและรองประธานสังฆสภา คือ

๑. พระธรรมวโรดม (อยู่ ญาโณทโย) เป็นประธานสังฆสภา
๒. พระปิฎกโกศล (พร อธิภทฺโท) เป็นรองประธานสังฆสภา

สมเด็จพระสังฆราช จึงทรงตั้งผู้มีนามดังกล่าวแล้ว เป็นประธานและรองประธานสังฆสภา ตามความในมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๔ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๔๙

ผู้รับสนองพระบัญชา

เดียน บุนนาค

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

๕๔. แอฉงการณคณะสงฆ์ เล่ม ๓๔ ภาค ๖, ประจำเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙, น. (๕)

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๒

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๑ ซึ่งได้รับแต่งตั้งเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕ โดยมีสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ตีสุโต) เป็นสังฆนายก ได้บริหารการคณะสงฆ์มาครบวาระ ๔ ปีแล้ว สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า จึงได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ให้เป็นสังฆนายกชุดที่ ๒ ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๕๕}

ตั้งสังฆนายก

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

ตามประกาศลงวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ ตั้งสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ตีสุโต) เป็นสังฆนายกนั้น บัดนี้ครบกำหนดวาระที่จะพ้นหน้าที่ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ แล้ว

โดยที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ตีสุโต) ได้รับการการะบริหารคณะสงฆ์มาด้วยความเหนื่อยยากเป็นเวลาถึงสี่ปีแล้ว สมควรจะได้รับ การพักผ่อน เพื่อปลีกโอกาสบำเพ็ญสมณธรรมตามควรแก่อัธยาศัย และโดยที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นพระมหาเถระผู้ทรงอาวุโสในคณะสงฆ์ เพียบพร้อมด้วยศิลาจารวัตรพรหมจริยคุณ เป็นที่เคารพสักการะของพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์สมควรไว้วางพระทัยในการดำรงตำแหน่งสังฆนายกสืบไป

สมเด็จพระสังฆราช ทรงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ จึงทรงตั้งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นสังฆนายก บริหารการคณะสงฆ์ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๕

ผู้รับสนองพระบัญชา

เดียน บุนนาค

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

๕๕. แอลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๔ ภาค ๓, ประจำเดือนพฤษภาคมและเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕, น. (๑)

ต่อมาสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สังฆนายก ได้ปรึกษาหารือกับพระมหาเถระทั้งสองฝ่าย เพื่อพิจารณาเลือกพระเถระที่มีความรู้ความสามารถและคุณสมบัติเหมาะสม ควรดำรงตำแหน่งสังฆมนตรี เมื่อเป็นที่ยุติเรียบร้อยแล้ว จึงได้กราบทูลเสนอรายชื่อสังฆมนตรีชุดที่ ๒ ที่ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๕๖} ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

ตามประกาศลงวันที่ ๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๕ ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรีซึ่งมีสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) เป็นสังฆนายกนั้น บัดนี้ครบกำหนดวาระที่จะพ้นหน้าที่ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ แล้ว

โดยที่สังฆมนตรีซึ่งมีสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) เป็นสังฆนายก ได้บริหารการคณะสงฆ์สำเร็จเรียบร้อยเป็นผลดีตลอดมา สมควรดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีสืบต่อไปอีก จึงมีพระบัญชาตั้งและแต่งตั้ง

๑. สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทฺตฺโต) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง
๒. พระศาสนโศภน (ภา ภาณโก) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง
๓. พระพมหมมณี (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การการศึกษา
๔. พระเทพเวที (อาจ อาสโก) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การการศึกษา
๕. พระธรรมปาโมกข์ (จวน อุฏฺฐายี) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่
๖. พระเทพมุนี (ผิน สุวโจ) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การเผยแผ่
๗. สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (นวม พุทฺธสโร) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ

๕๖. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. (๒) - (๓)

๘. พระพิมลธรรม (ห้อย จานทรโต) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การ
สาธารณูปการ

๙. พระปริยัติโกณ (พิน ชุตินฺธโร) เป็นสังฆมนตรี
ประกาศ ณ วันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙

ผู้รับสนองพระบัญชา

เดือน มีนาคม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

การแต่งตั้งคณะสังฆมนตรีชุดที่ ๒ ดังกล่าวนี้นี้ ประเด็นที่ควรนำมาพิจารณาน่าจะอยู่ที่ตำแหน่งสังฆนายกมากกว่าตำแหน่งอื่น ทั้งนี้ เพราะมีลักษณะบางประการที่สะท้อนให้เห็นว่า คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายพยายามสืบทอดอำนาจการบริหารสูงสุดไว้อย่างเหนียวแน่น พร้อมทั้งทำการปรับเปลี่ยนพระมหาเถระฝ่ายเดียวกันให้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งสังฆนายกแทน โดยไม่ยอมเปิดโอกาสให้พระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย เช่น สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทตฺโต) วัดพระเชตุพน ซึ่งมีชนมายุ ๗๐ ปี (เกิดวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๙) และมีคุณสมบัติเหมาะสมทุกด้าน ได้ขึ้นไปดำรงตำแหน่งสังฆนายกบ้าง

ถ้าจะพิจารณาว่า สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺสโ) มีชนมายุมากถึง ๗๙ ปี (เกิดวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๐) ได้บริหารการคณะสงฆ์มาด้วยความเหนื่อยยากสมควรจะได้รับการพักผ่อน เพื่อปลีกโอกาสบำเพ็ญสมณธรรมตามควรแก่อริยาคัย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) แม้จะมีชนมายุ ๗๔ ปี (เกิดวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๕) แต่เคยรับผิดชอบการบริหารคณะสงฆ์ในระดับสูง ๆ มามากและยาวนานกว่าสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ น่าจะมีความเหนื่อยยากและสมควรจะได้รับการพักผ่อน เพื่อปลีกโอกาสบำเพ็ญสมณธรรมตามควรแก่อริยาคัยบ้าง ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามครรลองดังกล่าวนี้ สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทตฺโต) วัดพระเชตุพน น่าจะได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายก รูปที่ ๒ สืบแทนต่อมา

แต่การพิจารณาน่าจะอยู่ในวงแคบ เพียงเฉพาะนิกายใดนิกายหนึ่งเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) จึงได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้เป็นสังฆนายก รูปที่ ๒ แต่เนื่องจากมีชนมายุมากและผ่านการบริหารคณะสงฆ์มาเป็นเวลานานด้วยความเหนื่อยยาก ย่อมจะมีความเสื่อมโทรมทางร่างกายและจิตใจเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ดังนั้น ท่านจึงแต่งตั้ง พระธรรมปาโมกข์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม ซึ่งดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ให้เป็นผู้สั่งการในตำแหน่งสังฆนายกแทน ดังคำสั่งต่อไปนี้ :-

คำสั่งคณะสงฆ์^{๕๗}

ที่ ๑/๒๔๘๘

เรื่อง ตั้งผู้สั่งการแทนสังฆนายก

เนื่องด้วยพระธรรมปาโมกข์ (จวน อุฏฺฐายี) สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ได้รับภาระเป็นผู้รักษาการแทนสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ตีสุไธ) สังฆนายกมาแล้ว และปรากฏว่า ได้ปฏิบัติศาสนกิจในหน้าที่นั้นเป็นผลดีแก่การคณะสงฆ์มาก สมควรมอบหมายให้เป็นผู้สั่งการคณะสงฆ์แทนสังฆนายกสืบไป

ฉะนั้น โดยคำสั่งนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งพระธรรมปาโมกข์ (จวน อุฏฺฐายี) สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ เป็นผู้สั่งการในตำแหน่งสังฆนายก ตั้งแต่วันที่นี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๘

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

สังฆนายก

การแต่งตั้งผู้สั่งการแทนสังฆนายกในครั้งนี้ เมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วจะก่อให้เกิดความรู้สึกว่า บุคคลที่กุมอำนาจสูงสุดในการบริหารนั้นมีอยู่ ๒ รูป คือสังฆนายกและผู้สั่งการแทนสังฆนายก นอกจากนี้ยังมีประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาอีก ๓ ประการ คือ :-

๑. เตรียมทายาท ประเด็นนี้มีลักษณะคล้ายกับว่า คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เริ่มเตรียมและฝึกฝนทายาททางการปกครอง เพื่อทดแทนพระมหาเถระฝ่ายของตน ซึ่งนับวันแต่จะร่วงโรยไปตามกาลเวลา การเตรียมทายาทดังกล่าวนี้ คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ดำเนินการมาโดยตลอด แม้ในสมัยที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ตีสุไธ) ดำรงตำแหน่งสังฆนายก ก็ได้มอบภาระให้พระเทพเวที (จวน อุฏฺฐายี) สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ เป็นผู้รักษาการแทนสังฆนายก เป็นประธานดำเนินการประชุมคณะสังฆมนตรีแทนสังฆนายก และสั่งการในอำนาจหน้าที่ของสังฆนายก วิธีการเช่นนี้คือการฝึกฝนและเสริมสร้างประสบการณ์ให้แก่บุคลากรของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เพื่อให้มีโอกาสรับรู้และร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาการบริหารงานในระดับสูง เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมก็จะสามารถเข้ารับตำแหน่งบริหารงานในระดับสูงได้อย่างทันที่ และสามารถดำเนินการบริหารงานไปได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

๕๗. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. (๔)

๒. ปิดทางมหานิกาย ประเด็นนี้มีลักษณะคล้ายกับว่า การบริหารงานในระดับสูงถูกผูกขาดอยู่เฉพาะในกลุ่มของพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายเท่านั้น โดยพระเถระฝ่ายมหานิกายไม่ค่อยจะมีโอกาสรับรู้ หรือร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาการบริหารงานในระดับสูงเท่าไรนัก เมื่อถึงเวลาที่พระเถระฝ่ายมหานิกายมีโอกาสดำรงตำแหน่งการบริหารงานในระดับสูงบ้าง ภาพพจน์ที่สะท้อนออกมาจึงเป็นไปในลักษณะ ไม่มีขึ้นเชิง ไม่มี ความคล่องตัว และไม่มีประสบการณ์ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็ไม่มีจิตสำนึกที่จะร่วมกันรับผิดชอบและแก้ปัญหาาร่วมกัน บางครั้งถึงกับปล่อยให้ปัญหามานปลายออกไปให้สาธารณชนวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง และนอกจากนี้ยังกลายเป็นจุดอ่อนให้บางฝ่ายชี้ นำให้ก้าวล้ำออกไปเผชิญปัญหาอย่างโดดเดี่ยว หรือหันกลับมาปะทะกันเองไปอย่างน่าเสียดาย

๓. อารุโธและความเหมาะสม ประเด็นนี้มีลักษณะคล้ายกับว่า การปกครองคณะสงฆ์ตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ นี้ แทนที่จะเป็นพื้นฐานให้เกิดการรวมนิกายสงฆ์ตามเจตนารมณ์ของฝ่ายอาณาจักร แต่กลับส่งเสริมให้เกิดการยึดถือนิกายเข้มข้นยิ่งขึ้นเพราะเมื่อสังฆนายกหรือใคร่ครวญในการบริหารงาน ก็ควรจะมอบภาระหรือแต่งตั้งสังฆมนตรีรูปใดรูปหนึ่งที่มีอารุโธและมีความสามารถเหมาะสมที่สุดให้เป็นผู้สั่งการแทนสังฆนายก โดยไม่จำเป็นต้องเจาะจงว่า สังฆมนตรีรูปนั้นจะสังกัดอยู่ในนิกายใด ถ้าการพิจารณาตั้งอยู่บนพื้นฐานดังกล่าวนี้ พระเถระฝ่ายมหานิกาย ๓ รูป ซึ่งดำรงสมณศักดิ์สูงกว่า มีอารุโธ และมีความสามารถเหมาะสมครบถ้วน คือ :-

- สมเด็จพระวันรัต (เผื่อน ติสฺสทตฺโต ป. ๙) สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง มีชนมายุ ๗๐ ปี (เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๙)
- พระพรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภโณ ป. ๙) สังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา มีชนมายุ ๕๗ ปี (เกิดเมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒)
- พระพิมลธรรม (ช้อย จานทรโต ป. ๖) สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ มีชนมายุ ๕๕ ปี (เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๔)

พระเถระฝ่ายมหานิกายรูปใดรูปหนึ่งในจำนวน ๓ รูปดังกล่าวนี้สมควรที่จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สั่งการแทนสังฆนายกมากกว่า แต่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) กลับมีคำสั่งแต่งตั้งพระธรรมปาโมกข์ (จวน อุฏฺฐายี ป. ๙) สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ซึ่งมีชนมายุ ๙๔ ปี (เกิดวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๐) และดำรงสมณศักดิ์ต่ำกว่า ให้เป็นผู้สั่งการแทนสังฆนายก เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้พิจารณาได้ว่าเจตนารมณ์ของฝ่ายอาณาจักรที่จะดำเนินการรวมนิกายสงฆ์น่าจะสัมฤทธิ์ผลได้ยาก

เพราะการยึดถือเรื่องนิกายยังดำเนินไปอย่างเข้มข้น จนกลายเป็นสิ่งยึดติดมากกว่าที่จะคำนึงถึงระบบอาวุโสตามหลักของพระธรรมวินัยเสียอีก ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้กลายเป็นปัญหาเพิ่มความอึดอัดใจให้แก่สังฆมนตรีฝ่ายมหานิกายที่จะต้องมานั่งฟังพระเถระที่มีอายุพรรษาและสมณศักดิ์ต่ำกว่า ทำหน้าที่เป็นประธานดำเนินการประชุมคณะสังฆมนตรี และสิ่งต่าง ๆ ในนามของสังฆนายกอีกด้วย

สำนักอบรมครูวัดสามพระยา

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของฝ่ายอาณาจักร ซึ่งมีผลมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ยุติลง โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อพ.ศ. ๒๔๘๗ และพันตรี ควง อภัยวงศ์ ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้ก่อให้เกิดภาวะพลิกผันทางการเมืองการปกครองของคณะสงฆ์ไปอีกรูปแบบหนึ่ง กล่าวคือ :-

คณะธรรมยุติกนิกายได้อาศัยช่องว่าง ซึ่งเกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของฝ่ายอาณาจักรในครั้งนี้ เริ่มเคลื่อนไหวอย่างเป็นขบวนการ ที่จะให้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ แล้วนำพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับอื่นมาชี้แทน และต่อมาเมื่อ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘ การเคลื่อนไหวของคณะธรรมยุติกนิกายก็เริ่มปรากฏเป็นรูปธรรมเด่นชัดมากยิ่งขึ้น จนถึงกับมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนหนึ่งร่วมกันเสนอร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้พิจารณาและประกาศใช้แทนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ต่อไป ^{๕๔}

การเปิดเกมรุกทางสภาผู้แทนราษฎรของคณะธรรมยุติกนิกายดังกล่าวนี้ ประเด็นสำคัญที่สุดน่าจะเป็นไปเพื่อรักษาสถานภาพของนิกายให้ดำรงอยู่ต่อไปมากกว่าที่จะหวังผลในด้านประสิทธิภาพทางการเมืองการปกครองคณะสงฆ์ ทั้งนี้เพราะถ้าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ยังมีผลใช้บังคับอยู่ตราบใด การสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามความในมาตรา ๒๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ก็จะต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในเวลา ๔ ปี นับแต่วันที่ประกาศใช้พระราช

๕๔. ศ.อ.ส. : ปาฐกถาพิเศษ เรื่องกลไกการปกครองคณะสงฆ์และเรื่องสังฆเภท, การพิมพ์หาณีย์,

บัญญัติฉบับนี้ ดังนั้น การจะทำให้ความในมาตรานี้หมดสภาพใช้บังคับ จึงจำเป็นที่จะต้องดำเนินการให้สภาผู้แทนราษฎรตีความในมาตรานี้ให้มีความหมายเป็นอย่างอื่น หรือไม่อย่างนั้นก็ต้องดำเนินการให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ไปเลย

ในขณะที่เกมการเมืองของคณะสงฆ์กำลังดำเนินไปในลักษณะเช่นนี้ สังฆมนตรีฝ่ายมหานิกาย โดยเฉพาะพระพิมลธรรม (ซ้าย จานทตโต) วัดมหาธาตุ สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ ได้เฝ้าติดตามดูความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา จากนั้นจึงได้ปรึกษาเรื่องนี้กับพระพรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร สังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา ในที่สุดสำนักอบรมครูวัดสามพระยา (ส.อ.ส.) จึงเกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยมีพระปริยัติโสภณ^(๑) วัดสามพระยา ซึ่งดำรงตำแหน่งสังฆมนตรี เป็นแกนนำในการจัดตั้งและดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักแห่งนี้อีกด้วย

ดังนั้น การจัดตั้งสำนักอบรมครูวัดสามพระยาขึ้นมาในครั้งนั้น จึงเป็นที่รู้กันเป็นการภายในว่า ได้รับความเห็นชอบ การสนับสนุนและการให้กำลังใจอย่างลับ ๆ จากพระพรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร สังฆมนตรีว่าการองค์การการศึกษา และพระพิมลธรรม (ซ้าย จานทตโต) วัดมหาธาตุ สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ โดยมีเป้าหมายลึก ๆ เพื่อให้สำนักอบรมครูวัดสามพระยาดำเนินบทบาทสกัดการเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์อีกฝ่ายหนึ่ง ที่พยายามจะใช้อำนาจรัฐในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองดังกล่าวเพื่อให้ดำเนินการยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ นั้นเอง

วัตถุประสงค์ของ ส.อ.ส.

สำนักอบรมครูวัดสามพระยา ได้กำหนดวัตถุประสงค์ขึ้นมาอย่างเป็นทางการ ๔ ประการ ที่จะปลูกฝังให้เกิดขึ้นในจิตใจของผู้เข้ารับการอบรมให้ได้ กล่าวคือ :-

๑. ความรู้
๒. ความฉลาด
๓. ความสามารถ
๔. ความประพฤติดี

สำหรับการดำเนินงานของสำนักอบรมครูวัดสามพระยานั้น พระปริยัติโสภณ ผู้อำนวยการ ได้ประกาศเจตนารมณ์อันแน่วแน่ออกมาอย่างเป็นทางการว่า จะทำการปฏิรูป

(๑) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ขุติโนธมฺหาเถร) วัดสามพระยา

กิจการคณะสงฆ์และกิจการพระศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียมและการศึกษา ให้เข้าสู่ระเบียบแบบแผนอันดีงาม เพื่อที่จะอวดแก่ศาสนาอื่น ๆ ให้ได้” โดยได้มีมนต์พระมหาปริยัญและพระคณาธิการ (พระสังฆาธิการ) ระดับต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด มาเข้ารับการอบรมเป็นรุ่น ๆ พร้อมทั้งนิมนต์และเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ มาให้การอบรม เพื่อที่จะให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ จลลิต สามารถและประพฤติดี ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ให้ได้

การบรรยายของวิทยากรหลายท่าน รวมทั้งพระปริยัติโกภน ผู้ชำนาญการ บางครั้งก็มีการพูดพาดพิงไปถึงคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายอย่างรุนแรงและตรงไปตรงมา จนเป็นเหตุให้ผู้ที่ไม่เห็นด้วยถึงกับกล่าวว่า สำนักอบรมครูวัดสามพระยา เป็นลัทธิอุบาทว์บ้าง เป็นลัทธิรวมพวกห้องเพื่อสร้างคามยุ่งเหยิงอวลงให้กิดแก่พระศาสนาบ้าง เป็นสำนักอั้งยี่วัดสามพระยาบ้าง พร้อมทั้งห้ามพรรคพวกเพื่อนฝูงมิให้ติดต่อกับสำนักแห่งนี้ก็มี นอกจากนี้ คณะสงฆ์อีกฝ่ายหนึ่งถึงกับมีหนังสือเขียนไปถึงพระภิกษุสามเณรในสังกัดของตนว่า บัดนี้ มีพระสงฆ์ลัทธินิกายหนึ่ง ได้รวมตัวกันกล่าวจ้วงจาบคณะของเราอย่างรุนแรง โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องตามพระธรรมวินัยและกฎหมาย ขอให้พวกเราทั้งหมดจงตั้งอยู่ในอาการอันสงบและใช้ขันติธรรมให้ถึงที่สุด ถ้าผู้ใดไม่เชื่อฟังและขึ้นทำการโต้ตอบออกไป ด้วยวิธีใดก็ตาม ผู้นั้นจะต้องถูกพิจารณาโทษขั้นเด็ดขาดต่อไป

การดำเนินงานของสำนักอบรมครูวัดสามพระยา ได้แพร่ขยายออกไปอย่างรวดเร็ว พระมหาปริยัญและพระคณาธิการรุ่นหนุ่มฝ่ายมหานิกายให้ความสนใจสมัครเข้ารับการอบรมเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ จนบางปีต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับที่พักอาศัยและอาหารการกิน การดำเนินบทบาทของสำนักอบรมครูวัดสามพระยาดังกล่าวนี้นี้ เมื่อพิจารณาอีกแง่หนึ่งก็คล้ายกับการทำหน้าที่ฝ่ายค้านนอกสภา เพราะมีการวิพากษ์วิจารณ์การบริหารงานของคณะสงฆ์อย่างรุนแรงและตรงไปตรงมา มีการวิพากษ์วิจารณ์เรื่องคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ตลอดจนมีการพูดถึงสิทธิที่จะดำเนินการปกป้องผลประโยชน์ของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายอีกด้วย

ดังนั้น เมื่อสำนักอบรมครูวัดสามพระยาจัดให้มีการแสดงปาฐกถาพิเศษขึ้นมา แต่ครั้งจึงมีบรรพชิตและคฤหัสถ์ตลอดจนสื่อมวลชนให้ความสนใจไปร่วมฟังเป็นจำนวนมาก ก่อปรด้วยฝ่ายอาณาจักรเองก็กำลังประสบกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอยู่ตลอดเวลา จึงไม่มีโอกาสพอที่จะเข้าไปแทรกแซงหรือห้ามปรามแต่อย่างใด คล้ายกับจะ

๕๔. พยัคฆ์ - วัชรกร : นำเที่ยว ข.อ.ส. (ตีพิมพ์ในนิตยสารพุทธจักร มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ฉบับเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒), โรงพิมพ์พระจันทร์, พ.ศ. ๒๕๔๒, น. ๔๔

ปล่อยให้เป็นเรื่องของพระสงฆ์ว่ากันเองไปโดยปริยาย สิ่งเหล่านี้กลายเป็นแรงกดดันคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายอีกรูปแบบหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเท่ากับบีบคั้นให้คณะสงฆ์ฝ่ายนี้ต้องริบหาทางออกเกี่ยวกับความคิดที่จะไม่รวมนิกายสงฆ์ เพราะระยะเวลาที่กำหนดไว้ตามความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ นั้น เหลือเวลาอีกไม่มากนัก

อย่างไรก็ตาม สำนักอบรมครูวัดสามพระยา ที่พระภิกษุสามเณรและพระคณาธิการรุ่นหนุ่มฝ่ายมหานิกายพากันคาดหวังว่า จะเป็นสถาบันถ่วงดุลคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้อย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนท่าทีและหยุดกิจกรรมลงอย่างกระทันหันเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ต้องก้าวลงจากเวทีการเมืองด้วยการปฏิวัติของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พร้อมกันนี้ผู้อำนวยการสำนักอบรมครูวัดสามพระยา ก็ได้หันลำกล้องมาเป็นผู้อาสาแสดงบทบาทเช่นพระเถระคณะเดียวกัน ชนิดที่ใครต่อใครต่างก็คาดไม่ถึง

ดังนั้น ค่านิยมอันสูงส่งที่สำนักอบรมครูวัดสามพระยาและผู้อำนวยการสำนักแห่งนี้เคยได้รับ จึงเริ่มเสื่อมคลายลงไปด้วยลำดับ จนกลายเป็นความคับเคืองในความรู้สึกของพระภิกษุสามเณรและพระคณาธิการระดับต่างๆ ฝ่ายมหานิกายตลอดจนพุทธศาสนิกชนบางส่วนไปอย่างน่าเสียดาย

ธรรมยุติกกับสิทธิเสรีภาพ

การเมืองของฝ่ายอาณาจักรในช่วงนี้ มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความมั่นคงใด ๆ ไม่ได้เลย นายกรัฐมนตรีบางท่านมีโอกาสบริหารประเทศได้ไม่กี่เดือนก็ต้องกราบถวายบังคมลาออก ทำให้สำนักอบรมครูวัดสามพระยาสามารถดำเนินกิจกรรมสร้างกระแสกดดันคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้นักหนึ่งยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ก็พยายามดำเนินยุทธวิธีหลากหลายรูปแบบ เพื่อแยกสลายปมปัญหามิให้รวมตัวกันมาผูกมัดคณะของตนเองให้ได้

การปกครองคณะสงฆ์ในช่วงนี้ มีการแต่งตั้งสังฆมนตรีเสริมแทนตำแหน่งที่ว่าง เพราะพระศาสนโศภน (ภา ภาณโก) วัดราชบพิธ สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง ได้ถึงแก่กรรมภาพเมื่อ วันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยแต่งตั้งพระเทพโมลี (ปลด อุตตการี) วัดราชาธิวาส เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๖๐} ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

ตามประกาศลงวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๔๘๙ ตั้งและแต่งตั้งคณะสังฆมนตรี ซึ่งมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นสังฆนายกนั้น บัดนี้ พระศาสนโศภน (ภา ภาณโก) สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง ถึงมรณภาพ

สมเด็จพระสังฆราช ทรงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ จึงมีพระบัญชาให้ตั้งและแต่งตั้งพระเทพโมลี (ปลดอด อุดดการิ) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง ตั้งแต่บัดนี้เป็นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๙

ผู้รับสนองพระบัญชา

เดือน บุญนาค

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

นอกจากนี้ ต่อมาวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ สมเด็จพระวันรัต (เมื่อณ ติสส-หตุโต) วัดพระเชตุพน สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ก็ได้มรณภาพลงไปอีก การพิจารณาคัดเลือกพระเถระที่จะให้มาดำรงตำแหน่งนี้สืบแทนต่อไป ได้กลายเป็นชนวนเล็ก ๆ คล้ายกับจิ้งจอกที่จะให้เกิดขึ้น เพื่อให้พระเถระฝ่ายมหานิกายเกิดความกินแหนงแคลงใจกัน ซึ่งนอกจากจะส่งผลกระทบต่อความเป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายแล้ว ยังมีผลให้การดำเนินกิจกรรมของสำนักอบรมครูวัดสามพระยาต้องอ่อนตัวลงไปในระดับหนึ่งอีกด้วย ทั้งนี้ เพราะพระเถระฝ่ายมหานิกายที่มีคุณสมบัติเหมาะสมและมีบทบาทโดดเด่น ควรได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ในขณะนั้นมีอยู่ ๒ รูป คือ :-

๑. พระพรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภณ ป. ๙) วัดเบญจมบพิตร สังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา ซึ่งมีชนมายุได้ ๕๘ ปี (เกิดวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๔๓๒) และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระราชคณะชั้นนริยบทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ มีบทบาทโดดเด่นใน

๖๐. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๔ ภาค ๖, ประจำเดือนพฤศจิกายนและเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๙, น. (๖)

หลาย ๆ ด้าน จนก้าวขึ้นมาเป็นแกนนำที่สำคัญที่สุดรูปหนึ่งของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย พร้อมทั้งได้ให้ความเห็นชอบ การสนับสนุนและให้กำลังใจอย่างเต็มที่แก่พระปริยัติโกณ (พื้น ชุตินฺธโร) ในการก่อตั้งสำนักอบรมครูวัดสามพระยา และให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของสำนักแห่งนี้ในหลาย ๆ ด้านอีกด้วย

๒. พระพิมลธรรม (ซ้อย จานทฺตโต ป. ๖) วัดมหาธาตุ สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ ซึ่งมีชนมายุได้ ๕๖ ปี (เกิดวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๓๔) และได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระราชาคณะชั้นหิรัญบัฏเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ มีบทบาทโดดเด่นในหลาย ๆ ด้าน จนก้าวขึ้นมาเป็นแกนนำที่สำคัญที่สุดอีกรูปหนึ่งของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย พร้อมทั้งได้ให้ความเห็นชอบ การสนับสนุนและให้กำลังใจอย่างเต็มที่แก่พระปริยัติโกณ (พื้น ชุตินฺธโร) ในการก่อตั้งสำนักอบรมครูวัดสามพระยา และให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของสำนักแห่งนี้ในหลาย ๆ ด้าน เช่นเดียวกันอีกด้วย

พระเถระทั้งสองรูปนี้ มีคุณสมบัติเหมาะสมและมีบทบาทโดดเด่นใกล้เคียงกันมาก และสามารถที่จะบริหารงานในตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองได้เป็นอย่างดีเสมอเหมือนกัน ถ้าการพิจารณาไม่ดำเนินการไปด้วยความรอบคอบในหลาย ๆ ด้านแล้ว ย่อมจะส่งผลกระทบต่อหัวใจอำนาจของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเกิดรอยร้าวลึกออกเป็น ๒ สาย คือ สายวัดเบญจมบพิตรกับสายวัดมหาธาตุ อย่างไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงได้

แต่ในที่สุด สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) สังฆนายก ได้ตัดสินใจเสนอรายชื่อพระพิมลธรรม (ซ้อย จานทฺตโต) วัดมหาธาตุ สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ ขึ้นเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง พร้อมทั้งมีการปรับเปลี่ยนและแต่งตั้งสังฆมนตรีใหม่อีก ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^๑

ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

เพื่อความเหมาะสมแก่การบริหารการคณะสงฆ์ จึงมีพระบัญชาให้ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี ดังต่อไปนี้

๑. พระพิมลธรรม (ซ้อย จานทฺตโต) สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง

๒. พระปริยัติโกณ (พื้น ขุนอินโร) สังฆมนตรี ดำรงตำแหน่ง
สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ

๓. พระราชกวี (วาสน์ วาสโน) สมาชิกสังฆสภา ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรี

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๐

ผู้รับสนองพระบัญชา

เดือน บุญนาค

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

การแต่งตั้งพระพิมลธรรม (ช้อย จานทรโต) วัดมหาธาตุ ขึ้นเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองในครั้งนี้นอกจากจะทำให้ชีวิตอำนาจของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายปรากฏเป็นรอยร้าวปรียกออกเป็น ๒ สาย ดังกล่าวแล้ว ยังส่งผลกระทบโดยตรงให้แก่พระปริยัติโกณ (พื้น ขุนอินโร) ผู้อำนวยการสำนักอบรมครูวัดสามพระยา ซึ่งมีความเคารพนับถือพระเถระทั้งสองรูปนี้อย่างจริงใจอีกด้วย ทั้งนี้ เพราะพระพรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภโณ) และพระพิมลธรรม (ช้อย จานทรโต) เป็นพระเถระที่มีบทบาทอย่างสูงในการให้ความเห็นชอบ และให้กำลังใจ ตลอดจนให้การสนับสนุนการเปิดและดำเนินกิจกรรมของสำนักอบรมครูวัดสามพระยาอย่างเต็มที่มาโดยตลอด ดังนั้น การดำเนินกิจกรรมของสำนักอบรมครูวัดสามพระยาในช่วงนี้ จึงต้องปรับเปลี่ยนท่าทีในหลาย ๆ ด้าน จนมีลักษณะอ่อนตัวลงกว่าช่วงเวลาที่ผ่านมาอย่างเห็นได้ชัดเจน

เมื่อสถานการณ์ของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายตกอยู่ในลักษณะรวนเรดังกล่าวแล้ว คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ซึ่งถูกกดดันให้ตกอยู่ในลักษณะตั้งรับมาเป็นเวลาเกือบปี ก็ได้จังหวะเปิดเกมรุกเพิ่มกระแสดันแก่ฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร โดยชูธงแห่งสิทธิเสรีภาพตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เพื่อดำเนินอำนาจรัฐมิให้ดำเนินการรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ที่ว่า ก่อนที่จะได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน แต่อย่างช้าต้องไม่เกินแปดปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ออกสิ่งฆาตคติ กติกาสงฆ์ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวง หรือระเบียบใด ที่จะบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิอันได้นิยมนับถือและปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ และจะครบกำหนด ๘ ปีในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ ก่อนหน้านั้นทางฝ่าย

อาณาจักรได้เตรียมการในหลายรูปแบบ เพื่อเป็นฐานให้พระสงฆ์ได้รวมเป็นนิกายเดียวกัน เช่น สร้างวัดพระศรีมหาธาตุขึ้นมา พร้อมทั้งนิมนต์พระสงฆ์ทั้งฝ่ายธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ให้ไปอยู่จำพรรษาาร่วมกันและทำสังฆกรรมร่วมกัน ร่วมกันพิจารณาคัดเลือกพระมหาเถระที่มีแนวความคิดเป็นกลางให้เข้าไปดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ทาง การปกครอง คณะสงฆ์ ตลอดจนกระตุ้นคณะสงฆ์ให้ทำการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานสังคายนาพระธรรมวินัย รวมทั้งให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของสำนักบางสำนัก เพื่อเพิ่ม กระแสกดดันให้พระสงฆ์ได้หาทางรวมเป็นนิกายเดียวกันให้ได้ เป็นต้น

แต่การจะรวมพระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายให้เป็นนิกายเดียวกันนั้น จะกระทำได้ด้วย การที่พระสงฆ์ทั้งสองฝ่าย หันหน้าเข้ามาทำสังคายนาพระธรรมวินัยร่วมกันเพียงอย่างเดียว ทางฝ่ายอาณาจักรมีอำนาจและหน้าที่เพียงเฉพาะการอำนวยความสะดวกและรักษาการ ให้เป็นไปตามกฎหมายเท่านั้น เมื่อเวลาที่กำหนดให้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยใกล้จะครบ ๘ ปี คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายกลับอาศัยช่องว่างแห่งความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ของฝ่ายอาณาจักร จนเป็นเหตุให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางส่วนเสนอร่างพระราช บัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ต่อสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ แต่พระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายบางรูปรู้ความเคลื่อนไหวดังกล่าว จึงเปิดทางให้ พระปริยัติโสภณ (พื้น ขุนอินทร์) เปิดสำนักอบรมครูวัดสามพระยาขึ้นมาเพื่อดำเนินการแส ความเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์อีกฝ่ายหนึ่งให้ตกอยู่ในสภาพรวนเร ซึ่งการดำเนินกิจกรรม ของสำนักอบรมครูวัดสามพระยาสามารถดำเนินไปได้เพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น ก็ต้องปรับ เปลี่ยนท่าทีบางประการเมื่อมีการแต่งตั้งพระพิมลธรรม (ช้อย จันทฺโต) วัดมหาธาตุ ขึ้น เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองดังกล่าวแล้ว

ท่ามกลางภาวะชงกันของสำนักอบรมครูวัดสามพระยาดังกล่าวนี้เอง พระมหา เถรานุเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายจึงขึ้นชื่อร่วมกัน ยืนหนึ่งสื่อกราบทูลแด่สมเด็จพระวชิร- ญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศวิหาร โดยยกแง่มุม ของสิทธิเสรีภาพตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ตลอดจนอ้างหลัก พระธรรมวินัยขึ้นมา เพื่อชี้ให้เห็นว่า ความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ นั้น จะนำมาบังคับให้พระสงฆ์ต้องทำสังคายนาพระธรรมวินัยแล้วรวมพระ สงฆ์ให้เป็นนิกายเดียวกันไม่ได้ เพราะขัดต่อบทบัญญัติในมาตรา ๑๓ ของรัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๕ ที่ว่า :-

“บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ ในการถือศาสนาหรือลัทธินิยมใด ๆ และย่อมมีเสรี

ภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตนเมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมของประชาชน”

สำหรับหนังสือดังกล่าว ที่พระมหาเถรานุเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายจำนวน ๒๒ รูป เห็นชื่อร่วมกันเพื่อคัดค้านการใช้อำนาจกฎหมายมาบังคับให้พระสงฆ์ทำสังคายนาพระธรรมวินัยรวมพระสงฆ์ให้เป็นนิกายเดียวกัน มีดังต่อไปนี้ :-

(สำเนา)^{๖๒}

วันที่ ๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๐

เรื่อง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔

ขอประทานกราบทูล สกลมหาสังฆปริณายก ทรงทราบ

จำเดิมแต่ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ มาจนบัดนี้เป็นเวลาย่างเข้า ๗ ปีแล้ว เกลักระหม่อมทั้งหลาย ผู้เป็นพระภิกษุในคณะธรรมยุติกนิกาย ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์ ได้สังเกตการปฏิบัติตาม พ.ร.บ. นี้ ปรากฏว่ามีผลเสียหายแก่การพระศาสนาเป็นอย่างมาก กล่าวคือ เสียหลักการปกครองตามพระธรรมวินัย เสียเวลา เสียแรง ทั้งเพิ่มความสับสนเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ และเมื่อกล่าวด้วยความเห็น ก็ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของคณะธรรมยุติกนิกาย ที่จะรับปฏิบัติตาม พ.ร.บ. ฉบับนี้ เพราะ พ.ร.บ. ฉบับนี้มีข้อผิดพลาดบกพร่องหลายประการ มีอาทิ คือ

๑. ขัดแย้งกับพระวินัย ผู้ที่บวชในพระพุทธศาสนา โดยตรงมุ่งอุทิศพระสัมมาสัมพุทธะ ครั้นบวชแล้วจะทรงภาวะภิกษุอยู่ได้ก็ด้วยเคารพปฏิบัติตามพระวินัย พระวินัยจึงเป็นที่เกิดและเป็นชีวิตของความเป็นภิกษุ พระสงฆ์ดำรงยั่งยืนมาได้ถึง ๒๕๐๐ ปีเศษ และการปกครองสังฆมณฑลซึ่งเป็นมาด้วยดี ก็เพราะผู้บวชยึดพระวินัยเป็นหลักปฏิบัติ โดยเฉพาะประเทศไทย เมื่อพระพุทธศาสนาแผ่มาถึง ชาวไทยก็ได้มีศรัทธาปลาบปลื้มต้อนรับนับถือ และอุปถัมภ์สังฆมณฑลให้เป็นไปด้วยดีตามพระวินัย

ในชั้นเดิม การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปแต่ลำพังพุทธจักร ด้วยอาศัยพระวินัยเป็นหลักดังกล่าว และอนุวัตรศาสนประเพณีที่เป็นไปตามพระพุทธจรรยารหรือวินัยนิยม แต่ต่อมามีผู้บวชที่เป็นอลัชชี ปรากฏจากหิริโอตตปเป ประพฤติล่วงพระวินัย ทำให้พระศาสนาเศร้าหมอง เพื่อรักษาไว้ซึ่งพระวินัย ทางฝ่ายอาณาจักรจึงเข้าสนับสนุนจนถึงตั้ง

๖๒. สำเนาหนังสือร้องเรียน และบันทึกคำชี้แจงประกอบหนังสือร้องเรียนเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔, โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๑๔, น. ๑ - ๒๔

กรรมธรรมการ และตรากฎหมายพระสงฆ์ขึ้นช่วย การปกครองสังฆมณฑลจึงเป็นมาด้วยดี เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือ ยึดพระวินัยและศาสนประเพณีเป็นหลัก และมีกฎหมายบ้านเมืองเป็นเครื่องสนับสนุน การออกกฎหมายบ้านเมืองโดยไม่คำนึงถึงพระวินัยนั้น ไม่เป็นทางที่จะให้บรรพชิตเป็นพระที่ติดได้

ผู้ออกกฎหมายให้พระปฏิบัติขัดแย้งกับพระวินัย ย่อมได้ชื่อว่าเป็นทอนพระพุทธานุศาสน์ ไม่งามในทางประวัติศาสตร์ ทำความยุ่งยากให้แก่คณะสงฆ์ เพราะเมื่อออกกฎหมายแล้ว ถ้าไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ก็เป็นขัดกฎหมาย ถ้าปฏิบัติตามกฎหมาย ก็เป็นการฝ่าฝืนพระวินัย เป็นการทำลายตนเอง ทำลายพุทธศาสนา เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จำเป็นต้องเลือกปฏิบัติในทางที่ไม่ขัดกับพระวินัย เพราะฉะนั้น การออกกฎหมายบ้านเมือง ท่านจึงให้เป็นไปในรูปสนับสนุนพระวินัย ไม่ใช่เป็นการตัดรอนพระวินัย

ตามพระวินัย มีบทบัญญัติไว้โดยความว่า เมื่อภิกษุยังเป็นนาคาสังวาสกกันอยู่ ห้ามไม่ให้ทำสังฆกรรมร่วมกัน ถ้าขึ้นทำ ผู้ทำก็มีโทษ คือต้องอาบัติตามพระพุทธานุบัญญัติ ถ้านับภิกษุที่เป็นนาคาสังวาสกเข้าเป็นองค์สงฆ์ด้วย กรรมที่ทำนั้นก็เสีย ถ้าร่วมกันทำอุปัชฌายกรรม ผู้อุปัชฌายก็ไม่ใช่อุปัชฌาย และในทางตรงกันข้าม เมื่อภิกษุเป็นสมานสังวาสกกัน ห้ามไม่ให้ทำสังฆกรรมแยกในสีมาเดียวกัน ถ้าขึ้นแยกทำ ผู้ละเมิดก็มีโทษต้องอาบัติ กรรมนั้นก็เสีย ใช้ไม่ได้เช่นเดียวกัน (วินัยปิฎก เล่ม ๔ หน้า ๒๑๔ และหน้า ๒๖๕ และเล่ม ๕ หน้า ๒๕๙) พระวินัยมีบัญญัติอย่างนี้

แต่ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ มีบทบัญญัติและวัตถุประสงค์เพื่อรวมนิกาयทั้งสอง ซึ่งเป็นนาคาสังวาสกกัน ให้เป็นนิกายเดียว เรียกว่าคณะสงฆ์ไทย ไม่ให้มีธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ทั้งได้ให้ปฏิบัติตามวัตถุประสงค์นั้นในการบางอย่างมาแล้วด้วย วัตถุประสงค์และการทำเช่นนั้น เป็นการทำให้พระต้องฝ่าฝืนพระวินัย แม้จะยกหลักมหานิกายทั้ง ๔ (หลักใหญ่สำหรับพิจารณาเทียบเคียง วินัยปิฎกเล่ม ๕ หน้า ๑๓๑) มาพิจารณาอนุโลมเข้าในข้อที่ว่าควร ก็อนุโลมเข้าไม่ได้

การที่ประเทศไทยต้องมีนิกายสงฆ์ ๒ นิกายนั้น ก็เพราะมีเหตุผลและความจำเป็นในทางศาสนา แม้ในประเทศอื่น ก็มีมากกว่านิกายหนึ่ง และในศาสนาอื่นก็เช่นเดียวกัน การที่มีหลายนิกาย ไม่ใช่เป็นเหตุที่ทำให้การพระศาสนาเสื่อม หรือก่อความไม่สงบเรียบร้อยแก่บ้านเมือง แต่ตรงกันข้าม เพราะเมื่อมีนิกายเดียวได้ปรากฏผลเสื่อมมาแล้ว โดยเฉพาะในประเทศไทย ปรากฏว่าการมีสองนิกายกลับเป็นการฟื้นฟูพระศาสนา เพราะได้ช่วยกันตรวจสอบในทางศึกษา ในทางปฏิบัติ ให้เป็นไปในทางเจริญ ดังที่คณะธรรมยุตได้ค้นคว้าหาความถูกต้อง ตามพระธรรมวินัย เผยแผ่ให้แพร่หลาย เป็นการฟื้นฟูการศาสนา

ทั้งในด้านปริยัติ ทั้งในด้านปฏิบัติ ตลอดจนถึงแต่งตำรับตำราแบบแผน ฝ่ายมหานิกายก็ได้เข้าร่วมมือจัดทำ ดังที่เห็นได้ในการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเจริญแพร่หลายทั่วไปอยู่ในบัดนี้

เพราะฉะนั้น การที่จะบังคับให้รวมกันจึงเป็นทางให้เกิดความผิดพลาดเสื่อมทรามแก่การพระศาสนา และเป็นการฝืนธรรมชาติและฝืนประวัติศาสตร์ศาสนาที่เป็นไปไม่ได้มาแล้ว

๒. จัดกับรัฐธรรมนูญ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ มีวัตถุประสงค์ที่จะรวมนิกายสงฆ์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังปรากฏข้อความนี้ในแถลงการณ์ของรัฐบาลเรื่อง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ เมื่อคราวประกาศใช้ พ.ร.บ. ฉบับดังกล่าวมาแล้ว และมาตรา ๒๒ แห่ง พ.ร.บ. นี้ บัญญัติไว้ว่า “สงฆานัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวง ข้อบังคับและระเบียบ ต้องไม่ขัดกับพระธรรมวินัย” ตามความในมาตรานี้ ไม่ห้ามการออกสังฆานัติ ฯลฯ ที่ขัดกับลัทธิ จึงไม่เป็นข้อคุ้มครองการบังคับลัทธิได้

นอกจากนั้น บทเฉพาะกาล มาตรา ๖๐ แห่ง พ.ร.บ. ฉบับนี้ บัญญัติไว้ว่า “ก่อนที่จะได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน แต่อย่างช้าต้องไม่เกิน ๔ ปี นับแต่วันใช้ พ.ร.บ. นี้ ห้ามมิให้ออกสังฆานัติ กติกาสงฆ์ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวง ข้อบังคับหรือระเบียบใด ที่จะบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิอันได้นิยมนับถือและปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว”

การทำสังคายนาตามความในมาตรานี้ เป็นที่แน่ว่าไม่อาจทำให้เสร็จได้ภายใน ๔ ปี ถ้าสังฆสภาเข้าไปเป็นว่าเมื่อครบ ๔ ปีแล้ว แม้จะยังมีได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วนก็ตาม ย่อมออกสังฆานัติ ฯลฯ บังคับได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นอันบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิอันได้นิยมนับถือและได้ปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานขึ้น

แต่รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๔๙ มาตรา ๑๓ บัญญัติไว้ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนาหรือลัทธิอันใด ๆ และย่อมมีเสรีในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมของประชาชน” แม้ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๘๕ ก็บัญญัติไว้มีข้อความทำนองเดียวกัน

นิกายสงฆ์แต่ละนิกาย มีลัทธิอันได้นิยมนับถือและปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านาน คำว่า “ลัทธิ” นั้น ตามพหุอนุกรมฉบับกระทรวงศึกษาธิการให้ความหมายไว้ว่า ความ

เชื่อก็คือ (ในทางศาสนา) พิธี ความเห็น หลักฐาน เครื่องยึดถือ ความนิยม

ลัทธิแห่งธรรมยุติกนิกายกับมหานิกาย ที่ปฏิบัติกันอยู่นั้นแตกต่างกันเป็นอันมาก เป็นต้นว่าพิธีอุปสมบทตลอดถึงวิธีสวดกรรมวาจาในสังฆกรรมต่าง ๆ ดังปรากฏในบันทึกที่ถวายท้ายหนังสือนี้

ลัทธิที่แตกต่างกันทั้งนี้ ต่างฝ่ายก็ถือว่าของตนถูกตามพระวินัย และไม่ปรากฏว่าเคยเป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่พลเมือง หรือขัดต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมของประชาชนแต่อย่างใด ตรงกันข้าม กลับปรากฏว่าได้ช่วยส่งเสริมหน้าที่ของพลเมือง เป็นไปเพื่อความสงบเรียบร้อยอุดหนุนศีลธรรมของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น และลัทธิที่แตกต่างกันเหล่านั้น ยังไม่มีทางที่จะเป็นไปแบบเดียวกันได้ เพราะต่างฝ่ายก็เคารพในลัทธิของตน ถ้าจะถือมติตามเสียงข้างมากในสังฆสภา ก็ได้มติตามฝ่ายข้างมากเท่านั้น เพราะอีกฝ่ายหนึ่งมีจำนวนน้อยกว่า จึงเข้าเรื่องที่ว่า พวกมากลากไป บังคับฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อยให้ต้องเปลี่ยนลัทธิอันได้นิยมนับถือและปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านาน เป็นผลให้ฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อยเสียเสรีภาพในการถือลัทธิและปฏิบัติพิธีกรรมตามที่รัฐธรรมนูญให้ไว้ เมื่อ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ มีวัตถุประสงค์และบทบัญญัติเป็นไปเพื่อตดเสรีภาพเช่นนี้ จึงขัดกับความประสงค์ของรัฐธรรมนูญ

รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ บทบัญญัติแห่งกฎหมายใด มีข้อความขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ก็ย่อมใช้บังคับมิได้ เมื่อ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ ขัดกับความประสงค์ของรัฐธรรมนูญดังกล่าวแล้ว ก็ไม่สมควรที่จะใช้บังคับต่อไป ดังผาณิต ฯลฯ ที่ออกเนื่องจาก พ.ร.บ. ฉบับนี้ ก็ไม่สมควรใช้บังคับตามไปด้วย

แม้ในต่างประเทศที่เจริญแล้ว ก็ให้เสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือลัทธิศาสนา ตามความเชื่อถือของตน ไม่มีบังคับลัทธิ เช่น คริสตศาสนาในประเทศตะวันตก และพุทธศาสนาในประเทศอื่นทางตะวันออก ก็มีหลายลัทธินิกายไม่ปรากฏว่าทางการปกครองประเทศเข้าไปบังคับให้รวมเป็นนิกายเดียวกัน ด้วยการเทียบเคียงกับต่างประเทศเช่นนี้ จะเห็นได้ชัดว่า ลัทธิมีความหมายอย่างไร ได้รับความคุ้มครองอย่างไร ในประเทศไทยนี้เอง ลัทธิอื่น เช่น ลัทธิมหายาน อันมีบรรพชิตเป็นหลวงจีน หลวงญวน เป็นต้น และศาสนาอื่น เช่น ศาสนาอิสลาม ผู้ถือลัทธิศาสนา ตลอดถึงคฤหัสถ์ ใครจะถือศาสนา ลัทธิอะไร ในนิกายอะไร ก็ไม่ถูกบังคับ

ธรรมยุติกนิกาย ได้ถูกฟื้นฟูขึ้นแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ ประมาณ ๑๑๐ ปีมาแล้ว เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะยังทรงผนวชอยู่ ได้ทรงฟื้นฟูความประพฤติปฏิบัติของบรรพชิตในพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย มีผู้เชื่อและเลื่อมใส

เห็นพ้องมาเข้าหมู่ ประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดทำนองเดียวกันมากขึ้น ทำให้มีพระขึ้นนิกายหนึ่ง ซึ่งภายหลังเรียกว่าธรรมยุต

ต่อมาเมื่อได้ทรงลาผนวชไปครองราชสมบัติ ก็ได้ทรงใช้พระราชอำนาจโดยตรงหรือโดยอ้อม เข้าแทรกแซงบังคับเลิกล้มพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย หรือบังคับให้ต้องเปลี่ยนลัทธิแต่อย่างใด ยิ่งกว่านั้น ยังได้ทรงสถาปนาและปฏิสังขรณ์วัดพระมหานิกายเป็นอันมาก ทั้งคงพระราชทานเสรีภาพในการนับถือลัทธิศาสนาตามใจสมัคร และทรงอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ทั้ง ๒ นิกาย ในฐานอัครศาสนูปถัมภกโดยเที่ยงธรรมสม่ำเสมอ

ก็เมื่อประเทศไทยได้ใช้การปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ และรัฐธรรมนูญบัญญัติให้บุคคลมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือศาสนาหรือลัทธินิยมใด ๆ ฯลฯ จึงเป็นข้อที่น่าคิดว่า ในสมัยที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจลัทธิชาตและโดยเฉพาะในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเป็นผู้ก่อกำเนิดคณะธรรมยุต และทรงทราบการพระศาสนาเป็นอย่างดี ก็ยังไม่ทรงใช้พระราชอำนาจออกกฎหมายบังคับการถือลัทธิศาสนา ก็ในบัดนี้ประเทศไทยใช้การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ และรัฐธรรมนูญบัญญัติให้มีเสรีภาพบริบูรณ์ในการถือลัทธิศาสนา เหตุไฉนจึงกลับมาใช้วิธีบังคับลัทธิศาสนาขึ้นเล่า ?

๓. ไม่มีผลตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ แม้จะได้มีบทบัญญัติกล่าวถึงทางปฏิบัติไว้ชัดแจ้งแล้ว แต่มีหลายมาตราที่ไม่บังเกิดผลในการปฏิบัติให้เป็นดังนั้นได้ เช่น

- ๓.๑ มาตรา ๑๗ วรรคท้ายบัญญัติไว้ว่า “การตีความพระธรรมวินัย ถ้ามีข้อสงสัย ให้ตีความไปในทางรักษาพระธรรมวินัยให้เคร่งครัดโดยไม่ต้องลงมติ” และมาตรา ๒๒ วรรคต้น บัญญัติไว้ว่า “สังฆานัติ กติกา สงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวง ข้อบังคับและระเบียบ ต้องไม่ขัดกับพระธรรมวินัย”

เมื่อพิจารณาความประสงค์ของกฎหมายใน ๒ มาตรานี้แล้ว จะเห็นได้ว่า การตีความพระธรรมวินัยนั้น ถ้ามีข้อสงสัยจะต้องตีความไปในทางรักษาพระธรรมวินัยให้เคร่งครัด โดยไม่ต้องลงมติประการหนึ่ง กับสังฆานัติ ฯลฯ นั้น จะต้องไม่ขัดกับพระธรรมวินัยอีกประการหนึ่ง

แต่ข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสังฆสภา พ.ศ. ๒๔๘๕ ข้อ ๒๑ วรรคท้าย กำหนดไว้ว่า “ถ้ามีผู้เสนอว่าญัตตินั้นเป็นการตีความพระธรรมวินัยตามมาตรา ๑๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ก็ดี เป็นการขัดกับพระธรรมวินัย ตามมาตรา ๒๒ แห่งพระราชบัญญัตินั้นก็ดี ให้ที่ประชุมวินิจฉัยก่อนว่า ญัตตินั้นเป็นการตี

ความ หรือขัดกับพระธรรมวินัยหรือไม่”

เมื่อข้อบังคับการประชุมกำหนดทางปฏิบัติไว้เช่นนั้น ในเมื่อมีญัตติขอให้ตีความพระธรรมวินัย หรือญัตติว่า สังฆานัติ ฯลฯ ขัดกับพระธรรมวินัย ที่ประชุมก็ต้องวินิจฉัย โดยถือเสียงข้างมากเป็นประมาณก่อนว่า ญัตตินั้นเป็นการตีความหรือขัดกับพระธรรมวินัยหรือไม่

เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้มีข้อสงสัยในพระธรรมวินัย ซึ่งสมควรจะได้ตีความก่อน เช่น พระพุทธานุญาตในวัตรสูปนาคิกขันธกะว่า “อนุชานามิ ภิกขเว ราชูณํ อนุวตฺติทุํ : ภิกขุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อนุวัตรตามพระราชาทองหลาย” (มหาวรรค เล่ม ๔ หน้า ๒๗๓) พระพุทธานุญาตข้อนี้ ประทานไว้ให้อนุวัตรตามบ้านเมืองในเรื่องเพิ่มอธิกมาสตามเหตุที่มีมาในวัตรสูปนาคิกขันธกะเฉพาะเรื่องเท่านั้น ไม่สาธารณะทั่วไป แต่ถ้าถือเสียงข้างมาก แล้วก็อาจถือเป็นสาธารณะทั่วไปได้ ดังที่มีผู้เข้าใจอยู่ในบัดนี้บางหมู่) มีปัญหาว่า ที่ทรงอนุญาตให้อนุวัตรตามพระราชาทองหรือบ้านเมืองนั้น สำหรับเรื่องอะไร เพียงไร ?

ถ้าที่ประชุมโดยเสียงข้างมากเห็นว่า พระพุทธานุญาตนั้นให้อนุวัตรตามพระราชาทองหรือบ้านเมืองทุกเรื่องทุกประการ ไม่มีข้อสงสัยอันควรจะตีความและลงมติไปเช่นนั้น ญัตติที่ขอให้ตีความก็ต้องตกไป เป็นอันไม่ได้ตีความไปในทางรักษาพระวินัยให้เคร่งครัด โดยไม่ต้องลงมติตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๗ นั้น

อีกประการหนึ่ง เมื่อจะออกสังฆานัติ ฯลฯ ซึ่งเกิดขัดกับพระธรรมวินัยขึ้น ด้วยสำคัญพระธรรมวินัยผิด เช่น มุ่งอนุวัตรตามบ้านเมือง แต่ไปขัดกับพระพุทธบัญญัติในข้ออื่น ถ้าที่ประชุมโดยเสียงข้างมากวินิจฉัยด้วยลงมติว่า การนั้นอนุวัตรตามบ้านเมืองตามพระพุทธานุญาต จึงเป็นการไม่ขัดกับพระธรรมวินัย ญัตติที่เสนอว่าขัดก็ต้องตกไป เมื่อเป็นเช่นนั้น สังฆานัติ ฯลฯ นั้นก็ออกไป จึงเป็นเหตุให้ไม่มีผลบังคับตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๒

ความจริง ในชั้นพิจารณาร่างข้อบังคับการประชุม และการปรึกษาของสังฆสภา กรรมการผู้พิจารณาร่าง ได้คำนึงถึงความประสงค์ของกฎหมายดังกล่าว และเพื่ออนุวัตรการให้เป็นไปตามนั้น จึงได้เสนอร่าง (ข้อ ๒๑ วรรคท้าย) ต่อสังฆสภาว่า “ถ้ามีผู้เสนอว่า ญัตตินั้นเป็นการตีความพระธรรมวินัยตามมาตร ๑๗ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ก็ดี เป็นการขัดกับพระธรรมวินัย ตามมาตรา ๒๒ แห่งพระราชบัญญัตินั้นก็ดี เมื่อมีสมาชิกรับรองไม่น้อยกว่า ๔ รูป ให้ปฏิบัติได้แก่ญัตตินั้นตามพระราชบัญญัตินั้น”

ตามความในร่างนี้ เมื่อมีผู้เสนอญัตติดังกล่าว และมีสมาชิกรับรองไม่น้อยกว่า ๔ รูป (รวมทั้งผู้เสนอญัตติ เป็น ๕ รูปขึ้นไป) ก็ให้ดำเนินการตีความไปในทางรักษาพระธรรมวินัยให้เคร่งครัด โดยไม่ต้องลงมติหรือให้ถือว่าสังฆานัติ ฯลฯ เป็นการขัดกับพระธรรมวินัย

ทางปฏิบัติเป็นเช่นนี้ เลขาธิการคณะสงฆ์ก็ได้แถลงรับรอง (ในนามของกระทรวงศึกษาธิการ) ว่าเป็นที่ตรงกับความประสงค์ของกฎหมายแล้ว (ดูรายงานประชุมสังฆสภา (สามัญ) ครั้งที่ ๔/๒๔๘๕) แม้กระนั้นร่างข้อบังคับการประชุมข้อ ๑๔ วรรคท้ายของกรรมาธิการก็ยังคงตกไปเพราะเสียงข้างมาก ถ้าให้คงไว้ตามร่างของกรรมาธิการนั้น การปฏิบัติก็จะไม่เกิดขัดแย้งกับความประสงค์ของกฎหมายนั้น

๓.๒ มาตรา ๖๐ แห่ง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๔๘๔ มีข้อความตอนหนึ่งว่า “ก่อนที่จะทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน แต่อย่างช้าต้องไม่เกิน ๘ ปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้ ฯลฯ” และในคำแถลงการณ์เรื่อง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ของรัฐบาล เมื่อคราวประกาศใช้ พ.ร.บ. ฉบับนั้น มีข้อความตอนหนึ่งว่า “สิ่งที่ควรขึ้นขมยนิติในพระราชบัญญัตินี้ ก็คือเป็นการเปิดทางให้ได้ทำสังคายนาพระไตรปิฎก เป็นการใหญ่ ฯลฯ”

ข้อความทั้ง ๒ แห่งนี้ ชี้ให้เห็นเหมือนหนึ่งว่า พระธรรมวินัยหรือพระไตรปิฎกยังบกพร่องไม่ครบถ้วน พระสงฆ์จึงแยกนิกายกันอยู่ เมื่อได้สังคายนาพระธรรมวินัยหรือพระไตรปิฎกให้ครบถ้วนแล้ว ก็จะรวมนิกายสงฆ์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้

แต่ความจริงไม่เป็นเช่นที่เข้าใจนั้นเลย เพราะการทำสังคายนานั้น ตามแบบแผนที่เป็นมา ย่อมหมายถึงว่า สอบทานพระธรรมวินัยซึ่งยังมิได้จารึกเป็นตัวอักษรที่ต่างท่านต่างทรงจำไว้ ให้ถูกต้องตรงกันและรับรองกันแล้วสวดขึ้นพร้อม ๆ กัน และทรงจำสืบ ๆ มาจนถึงจารึกเป็นตัวอักษร ในคราวสังคายนาครั้งที่ ๕ (พ.ศ. ๔๕๐) เมื่อได้จารึกพระธรรมวินัยเป็นตัวอักษรแล้ว ก็หมดเรื่องที่จะต้องสังคายนาขึ้นอีก จะทำได้ก็เพียงชำระหนังสือเท่านั้น

อนึ่ง การสังคายนาที่แล้ว ๆ มาทุกครั้ง ทำต่อเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นก่อน เช่น ครั้งที่ ๑-๒-๓ มีภิกษุรูปหนึ่งหรือหลายรูปกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย หรือก่อการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้ พระมหาเถระผู้ทรงพระธรรมวินัยได้พิจารณาเหตุนั้น จึงประชุมการกสงฆ์ช่วยกันทำสังคายนาเป็นการประกาศพระธรรมวินัยที่ถูกต้อง กำจัดถ้อยคำหรือความประพฤติที่เป็นเลี่ยนหนามต่อพระธรรมวินัยให้

สิ้นไปด้วยอาณาสงส์ แม้สังคายนาครั้งต่อจากนั้น ท่านก็ทำตามความจำเป็นแห่งเหตุมาโดยลำดับ จนได้จารึกพระธรรมวินัยเป็นตัวอักษรโดยครบถ้วน

แต่สังคายนาที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๖๐ นี้ ไม่ปรากฏเหตุว่า มีผู้เปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยแต่อย่างใด หรือแม้จะเปลี่ยนแปลงก็เปลี่ยนแปลงมิได้ เพราะพระธรรมวินัยจารึกเป็นอักษรแพร่หลายแล้ว แม้จะมีผู้ประพดติยอหยอน ล่วงละเมิดพระวินัย ก็เป็นความผิดเฉพาะเรื่อง เฉพาะบุคคล และปรับโทษกันโดยควรแก่ความผิดตามพระวินัย ไม่เข้าลักษณะของเหตุที่ต้องทำสังคายนา การที่อ้างว่า จะเป็นโอกาสที่จะได้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกนั้น ก็เป็นการอ้างไม่เข้ากับเรื่องและเหตุผล ดังที่กล่าวเรื่องการทำสังคายนาไว้ข้างต้นแล้ว ตามที่ปรากฏมาหลังจากทำสังคายนาแล้ว ก็มีแต่แตกแยกกันออกไปอีก

ได้เคยมีการนำคำสังคายนาไปใช้ผิดความหมาย สำหรับในการชำระตัวอักษรพระไตรปิฎกอยู่บ้าง ถึงเช่นนั้น การชำระอักษรก็ไม่ให้นิกายสงฆ์ร่วมกันเข้าได้ โดยเฉพาะประเทศไทย เพียงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ฯ นี้ ปรากฏว่า ได้มีการชำระอักษร พระไตรปิฎกมาแล้วหลายครั้ง ในครั้งหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ ๖ ในการชำระนั้น พระเถรานุเถระทั้งสองนิกายก็ได้ช่วยกันตรวจชำระจนแล้วเสร็จ และก็ยังคงแยกนิกายกันอยู่ตามเดิมนั่นเอง

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า พระไตรปิฎกฉบับนั้น ทางคณะสงฆ์และทางราชการได้ร่วมมือจัดการแปลเป็นภาษาไทย และพิมพ์ขึ้นจำหน่าย ก็เป็นการรับรองว่าพระไตรปิฎกฉบับนั้นถูกต้องสมบูรณ์ดีแล้ว เพราะคงจะไม่เอาฉบับที่บกพร่องมาแปลพิมพ์จำหน่ายเมื่อเป็นเช่นนี้ ทำไมจึงจะต้องให้ทำสังคายนาอีก

เมื่อได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ แล้ว ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้มีการตั้งกรรมการสังคายนาขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อดำเนินการตามมาตรา ๖๐ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็เพื่อดำเนินการปรับปรุงรวมสองนิกายให้เป็นอันเดียวกัน ตามวัตถุประสงค์ของ พ.ร.บ. คณะสงฆ์นั้น เมื่อตั้งกรรมการสังคายนาขึ้นแล้ว ปรากฏว่า กรรมการแต่ละนิกายได้มีความเห็นขัดแย้งกันเป็นอย่างมาก ไม่อาจตกลงกันได้ ยิ่งประชุมก็ยิ่งทวีความรุนแรง ร้าวราน จนถึงต่างเกิดความเบื่อกันจำเป็นต้องหยุดเลิกกันไปจนบัดนี้

เมื่อเรื่องเป็นเช่นนี้ การที่บัญญัติสังคายนาไว้ในกฎหมาย และแสดงความประสงค์ไว้ในคำแถลงการณ์เพื่อรวมนิกายสงฆ์นั้น ก็ย่อมไม่สัมฤทธิ์ผลตามความประสงค์ได้

- ๓.๓ เมื่อบทบัญญัติในทางรักษาพระธรรมวินัยในมาตรา ๑๗ และมาตรา ๒๒ ทั้งการสังคายนาตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๖๐ ไม่บังเกิดผลใน

ทางปฏิบัติดังกล่าวมา ความประสงค์ในการรักษาพระธรรมวินัยก็ไม่เกิดผล จึงเป็นอันว่าพระธรรมวินัยไม่ได้รับความเทิดทูนรักษาด้วย พ.ร.บ. นี้

อนึ่ง เมื่อ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ นี้ ไม่มีผลในทางเทิดทูนรักษาพระธรรมวินัย ทั้งมีวัตถุประสงค์และบทบัญญัติเป็นไปเพื่อรวมนิกาย ซึ่งขัดกับพระวินัยดังกล่าวมาข้างต้น จึงเห็นได้ว่า ความมุ่งหมายแห่งบทบัญญัติใน พ.ร.บ. นี้ ขัดแย้งกันเอง

๔. ไม่เป็นไปตามคลองธรรม การกระทำเนื่องด้วย พ.ร.บ. ฉบับนี้ มิได้เป็นไปตามคลองธรรมกล่าวคือ

๔.๑ ตามที่อ้างไว้ในคำแถลงการณ์ของรัฐบาลว่า “พ.ร.บ. คณะสงฆ์นี้ ได้รับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์และได้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรมาโดยราบรื่น” นั้นไม่ตรงกับความจริงเพราะตั้งแต่ในชั้นพิจารณาร่าง พ.ร.บ. ฉบับนี้ คณะธรรมยุตไม่เห็นพ้องตามวัตถุประสงค์และบทบัญญัติแห่งร่าง พ.ร.บ. นี้ หลายข้อหลายมาตรา และได้คัดค้านตั้งแต่ต้นตลอดมา แต่ก็ไม่มีทางยับยั้งเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของผู้มีอำนาจในสมัยนั้นได้ เพียงแต่ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขเล็กน้อย ในหลักใหญ่ที่คณะธรรมยุตต้องถูกกระทบกระเทือนเป็นอย่างมาก คือถูกบังคับให้ฝืนใจปฏิบัติผิดจากพระวินัยอันได้ถือเป็นลัทธิประเพณีแต่ต้นมา เป็นการดัดเสรีภาพตามที่ได้ให้ไว้ในรัฐธรรมนูญ

๔.๒ เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า จำนวนพระในฝ่ายธรรมยุตินิกายมีน้อยกว่าฝ่ายมหานิกายมาก เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ย่อมมีผลให้ฝ่ายมหานิกายเข้าเกณฑ์ที่จะเป็นสมาชิกสังฆสภาได้มีจำนวนมากกว่าฝ่ายธรรมยุตเป็นเงาตามตัว ความในข้อนี้ ผู้ทรงอำนาจในสมัยนั้นย่อมรู้ดี และพึงอนุมานผลได้แต่ต้นแล้วว่า ถ้ามีการโต้เถียงกันในระหว่างฝ่าย ๆ ที่มีเสียงข้างน้อยก็ต้องแพ้นั้นฝ่ายที่มีเสียงข้างมาก พ.ร.บ. นี้เมื่อดูเพียงผิวเผินก็จะดูงามดี และแม้มิได้ระบุนิกายก็จริงอยู่ แต่เมื่อถึงขั้นปฏิบัติแล้ว ก็เข้าเรื่องที่จะให้ฝ่ายที่มีเสียงข้างมากกลืนฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อยให้ต้องเปลี่ยนลัทธิอันได้นิยมนับถือปฏิบัติกันมาช้านานนั่นเอง จึงตกอยู่ในฐานเวียนกฎหมายซ่อนเงื่อน

๕. ความบกพร่องของตัวบท บทบัญญัติแห่ง พ.ร.บ. ฉบับนี้ มีความบกพร่องหลายประการ เช่น

๕.๑ มาตรา ๒๑ ว่า “สังฆานัตติย้อมบัญญัติได้ในกรณี ดังต่อไปนี้

(๑) กำหนดวิธีปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

(๒) กิจการที่มีบทกฎหมายกำหนดว่าให้ทำเป็นสังฆานัตติ

เมื่อพิจารณาตามนัยแห่งมาตรานี้แล้ว เป็นที่เข้าใจว่า สังฆานัตตินั้นจะมาได้ใน ๒ กรณีเท่านั้น แต่โดยเฉพาะกรณีอนุมาตรา (๒) จำกัดไว้ว่า “กิจการที่มีบทกฎหมายกำหนดว่าให้ทำเป็นสังฆานัตติ” นั้น เมื่อได้พิจารณาตลบทในพระราชบัญญัตินี้ ไม่ปรากฏว่ามีมาตราใดที่บัญญัติไว้โดยตรงว่า “ให้ทำเป็นสังฆานัตติ” เลย มีแต่บัญญัติไว้เช่นในมาตรา ๓๗ ว่า “ให้กระทำตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดไว้ในสังฆานัตติ” บ้าง หรืออย่างในมาตรา ๕๑ ว่า “ให้เป็นไปตามสังฆานัตติ” บ้าง ดังนั้นเป็นต้น เป็นอันว่าไม่ได้ข้อความตรงกับที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๑ นั้น ซึ่งจะต้องตีความหมายกันให้ยุ่งยากไปอีก

๕.๒ มีตลบทในพระราชบัญญัตินี้หลายมาตรา ที่กำหนดให้บริหารกิจการนั้นตามสังฆานัตติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ ฯลฯ เช่นความในมาตรา ๔๓, ๔๔ ที่บัญญัติถึงหน้าที่ และอำนาจเจ้าอาวาส ซึ่งสมควรจะได้มีกฎองค์การกำหนดรายละเอียด สำหรับเจ้าอาวาส จะได้ปฏิบัติ แต่ก็ไม่พบการให้อำนาจออกกฎองค์การแก่สังฆมนตรีว่าการองค์การไว้ในมาตราไหนเลย เรื่องนี้ ได้มีปัญหาไปสู่คณะกรรมการกฤษฎีกาตีความ คณะกรรมการกฤษฎีกาเห็นว่า เมื่อไม่มีบทกฎหมายกำหนดอำนาจให้สังฆมนตรีว่าการองค์การออกกฎองค์การได้แล้ว ก็เป็นอันว่าออกกฎองค์การไม่ได้ เพราะฉะนั้น การที่บัญญัติไว้เช่นนั้นก็เป็นอันไร้ผล ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติแต่อย่างใด

๖. ขัดกับวิธีการปกครองคณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์ทางพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาถึงธรรมวินัยตลอดถึงศาสนประเพณีดั้งเดิมมาแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นอำนาจและหน้าที่ของพระเถระผู้เป็นประมุข ปกครองกันอย่างอาจารย์ปกครองศิษย์ ตามนัยแห่งอุปัชฌายธรรม ตั้งแต่ในระหว่างบุคคลจนถึงรวมกันเข้าเป็นหมู่คณะ กล่าวคือในระหว่างบุคคล พระเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ก็ปกครองสิทธิวิหาริกอันเตวสิกขของตน เมื่อรวมกันเข้าเป็นคณะ พระเถระผู้เป็นประมุขของคณะเช่นเป็นเจ้าอาวาส เป็นต้น ก็ปกครองผู้อยู่ในวัดในคณะ ฝ่ายผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้ปกครองก็เห็นฝ่ายผู้น้อยซึ่งอยู่ในปกครองเหมือนอย่างศิษย์ หรือเหมือนอย่างบุตร และผู้น้อยก็เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่เหมือนอย่างอาจารย์หรือบิดา ด้วยยึดพระธรรมวินัยและศาสนประเพณีเป็นหลักปฏิบัติ

ในกาลต่อมา เมื่อมีกฎหมายบ้านเมืองที่ออกอุปถัมภ์ให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปได้สะดวกตามพระธรรมวินัย ก็อาศัยกฎหมายอีกส่วนหนึ่ง แต่ก็ต้องยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่เหมือนอย่างทางบ้านเมือง ที่มีกฎหมายเป็นเครื่องมือในการปกครอง ซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามความต้องการ ถ้าเปลี่ยนแปลงหลักพระธรรมวินัยให้หันเข้าหาระบอบการปกครองบ้านเมืองแล้ว ก็เท่ากับเปลี่ยนพระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาอื่น ลงสุดท้ายก็ต้องเป็นอย่างมหายาน และการปกครองทางฝ่ายพระก็จะเข้าไปพัวพันกับกิจการบ้านเมือง เพราะฉะนั้น เมื่อมุ่งรักษาพระพุทธศาสนา จึงควรให้การปกครองทางฝ่ายพระเป็นไปตามธรรมวินัย

แต่ พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ จัดให้สงฆ์มีการปกครองเป็นรูปการเมือง และให้คณะสงฆ์สังกัดขึ้นแก่ตำแหน่งการเมือง ดังจะเห็นได้จากมาตรา ๓๑ ที่บัญญัติให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการถวายความเห็นให้สังฆมณฑลออกได้ และสังฆสภาประกอบด้วยสมาชิก ซึ่งมีพระเถระผู้เป็นชั้นอุปัชฌาย์อาจารย์ ทั้งพระอนุเถระผู้เป็นชั้นศิษย์ เมื่อต้องเข้าประชุมได้เถียงกันในสภาโดยฐานะเป็นสมาชิกเท่ากัน ก็เป็นเหตุให้เสื่อมความเคารพยำเกรง ผิดหลักพระธรรมวินัย เสียผลในทางปกครอง ทั้งเป็นเหตุให้เสื่อมความเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชน จะอ้างว่าอนุวัตรตามพระพุทธานุญาตที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรมทั้งปวง ทำนองเดียวกับระบอบการปกครองบ้านเมืองที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมมีเสียงในการปกครองนั้นไม่ได้ เพราะพระพุทธานุญาตนั้นให้ใช้ในสังฆกรรมที่มีพระพุทธบัญญัติเป็นหลักไว้แล้ว และข้อสำคัญให้ถือมติเอกฉันท์ ถ้ามีผู้ค้านขึ้นเพียงรูปเดียวสังฆกรรมนั้นก็ใช้ไม่ได้ แต่เรื่องของสังฆสภาไม่เข้าลักษณะสังฆกรรมตามพระธรรมวินัย ทั้งไม่ได้ถือมติเอกฉันท์ แต่ถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ

เมื่อตัวพระราชาบัญญัติเป็นไปในรูปการเมืองเช่นนี้ สังฆสภาที่ได้ตั้งขึ้นตามรูปการเมืองนั้น ก็ได้บัญญัติสังฆาณัติต่าง ๆ วางรูปวิธีจัดการปกครองไปตามอย่างบ้านเมืองด้วย เช่น ประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ซึ่งถอดแบบมาจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ตามประมวลกฎหมายนั้นบัญญัติหลักเกณฑ์ สำหรับจัดการแก่ผู้ที่กระทำความผิดรื้อนต่อชุมชน จะต้องได้ความจริงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ จึงจะลงโทษผู้กระทำความผิด แม้เรื่องจะเป็นจริง แต่ไม่ได้ความจริงตามกฎหมาย ก็ปล่อยผู้กระทำความผิด เพราะถือกันเป็นคติในทางกฎหมายว่า ปล่อยผู้กระทำความผิดเสีย ๑๐ คน ดีกว่าจะลงโทษผู้ไม่ผิดเพียงคนเดียว นอกจากนั้นถ้ากรณีเป็นที่สงสัย ก็ยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย

ส่วนทางพระพุทธศาสนา มุ่งความบริสุทธิ์เป็นใหญ่ ถ้าผู้ถูกรังเกียจสงสัยเปลื้องความรังเกียจสงสัยของหมู่ไม่ได้ ก็อยู่ร่วมหมู่ไม่ได้ จึงมีพระพุทธรูปบัญญัติให้กำจัดผู้ที่ไม่

บริสุทธิออกจากหมู่ หรือให้แก่ใครมิให้เป็นที่ยังเกลียดชังของหมู่ และไม่ยอมยกประโยชน์แห่งความสงฆ์ให้แก่ผู้ละเมิดพระวินัย ทั้งโทษทางพระวินัยไม่มีระงับไปเพราะขาดอายุความ หรือล่วงเลยเวลาการลงอาญาอย่างกฎหมาย ในทางพระศาสนาจึงต้องการแต่ความจริงยิ่งกว่าในทางอื่น และวิธีชำระอธิกรณ์ มีวิธีอย่างบิดาชำระบุตร หรืออาจารย์ชำระศิษย์ แม้วิธีลงโทษในทางศาสนาก็ไม่เหมือนกับทางบ้านเมือง คติทางพระศาสนาถือว่า ปลดปล่อยผู้กระทำความผิดเพียงคนเดียวไว้ในพระศาสนา ย่อมทำให้หมู่เสื่อมเสีย เป็นเหตุให้พระศาสนาเศร้าหมอง

เพราะฉะนั้น จึงไม่เหมาะสมที่จะนำวิธีชำระคดีของบ้านเมือง มาใช้ชำระอธิกรณ์ทางพระศาสนา เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมเห็นได้ว่า พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ ออกเพื่อเปลี่ยนแปลงการพระศาสนาให้เป็นไปตามความประสงค์ของทางการเมือง

เมื่อได้มีสภาพตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ นั้น ในขั้นแรกได้มีสมาชิกไปเข้าประชุมทั้งสองนิคมโดยมากแต่ปรากฏว่าการประชุมเป็นไปในทางไม่สงบขึ้นโดยลำดับผู้น้อยได้เถียงจะเอาชนะผู้ใหญ่ และการโต้เถียงกันระหว่างนิคมทวีความรุนแรงราวรานยิ่งขึ้น จนในภายหลังพระผู้หนักในพระธรรมวินัยเบือนหน้า และไม่ปรารถนาไปประชุม จึงมีสมาชิกเข้าประชุมเป็นส่วนน้อย ไม่ครบองค์ประชุมก็มี พอครบองค์ก็มี โดยเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่ไม่เข้าประชุมเป็นส่วนมาก บางท่านจำต้องไปเข้าประชุมเพราะหน้าที่บังคับสังฆานัติโดยมากจึงเป็นไปตามความคิดเห็นของสมาชิกผู้น้อยหมู่หนึ่ง ซึ่งโดยมากเป็นชั้นศิษย์และอยู่ในปกครอง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็กิจการของคณะสงฆ์จึงเสียหลัก เพราะขาดสามัคคีและขาดพระผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ปกครองหมู่คณะเป็นผู้นำให้เกิดสังฆสามัคคี เพราะไม่ได้เป็นเจ้าการในการออกสังฆานัติ เป็นต้น

เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า การพระศาสนาในบัดนี้ขึ้นอยู่กับสมาชิกผู้น้อยหมู่หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ออกสังฆานัติ พระเถระผู้ใหญ่กลับต้องเป็นผู้ปฏิบัติตาม เป็นการขัดกับวิธีการปกครองคณะสงฆ์แต่เดิมมาทีเดียว

เมื่อสรุปความแล้ว พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ จัดรูปเป็นการเมือง และให้ขึ้นแก่ตำแหน่งการเมือง มุ่งเปลี่ยนแปลงการพระศาสนา ตั้งต้นแต่ให้รวมลัทธินิคมด้วยวิธีอื่นไม่เป็นไปตามคลองธรรม ผิดหลักพระธรรมวินัยและศาสนประเพณีนิยม ขัดความประสงค์ของรัฐธรรมนูญ ก่อความระส่ำระสายราวรานในระหว่างนิคมของคณะสงฆ์ ทำให้การพระศาสนาเสื่อมลง ฝ่ายบ้านเมืองมุ่งอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา จึงสมควรพิจารณายกเลิก พ.ร.บ. นี้เสีย ไม่ควรปล่อยไว้ให้อาฎแก่พระศาสนา ควรปรับปรุงขึ้นใหม่ในรูปอุปถัมภ์ให้การบริหารคณะสงฆ์เป็นไปตามพระธรรมวินัยและศาสนประเพณี และเพื่อความเป็น

ธรรมแก่คณะสงฆ์ทุกนิกาย พ.ร.บ. อื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการบ้านเมืองอันไม่เหมาะสม ซึ่งออกในสมัยเดียวกับ พ.ร.บ. นี้ ก็ได้ถูกยกเลิกไปมากแล้ว

เพื่อสะดวกแก่การที่จะทรงพิจารณา ได้ถวายบันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้อีกส่วนหนึ่งแล้ว

เกล้ากระหม่อมทั้งหลาย แม้ปรารถนาจะปฏิบัติตามอยู่ เพื่อมิให้ พ.ร.บ. ฉบับนี้ ต้องเป็นหมัน ผิดหวังของผู้ดำเนินการออกกฎหมาย แต่เมื่อระลึกถึงพระธรรมวินัยและเหตุผลดังกราบทูลมาแล้ว เห็นว่าไปไม่รอดจริง ๆ จึงไม่สามารถที่จะฝ่าพระธรรมวินัยปฏิบัติตามได้

ในฐานะที่ฝ่าพระบาททรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ขอให้ทรงพระกรุณาโปรดหาทางปลดเปลื้องความอาภูลเสื่อมเสียเนื่องจาก พ.ร.บ. นี้ เพื่อเกล้ากระหม่อมทั้งหลายจะได้รับความชอบธรรมในการประพัตติพรหมจรรย์ และการปกครองควบคุมกันอยู่โดยลัทธินิยมตามพระธรรมวินัย สมกับที่มุ่งมาบวชอุทิศพระสัมมาสัมพุทธะ เพื่อความเป็นอยู่ด้วยความสงบสุข และความวัฒนาถาวรแห่งพระบวรพุทธศาสนาสืบไป

กรรมกิจแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ^(๑)	สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ ^(๒)
พระศาสนโศภน ^(๓)	พระธรรมโกศาจารย์ ^(๔)
พระธรรมปาโมกข์ ^(๕)	พระเทพโมลี ^(๖)
พระเทพกวี ^(๗)	พระอมรวิริยกิจ ^(๘)
พระราชาภิเษก ^(๙)	พระราชนิเทศ ^(๑๐)
พระปริยัติเวที ^(๑๑)	พระญาณวิริยกิจ ^(๑๒)
พระวิมลคุณมุณี ^(๑๓)	พระอริยคุณาธาร ^(๑๔)
พระศรีวิสุทธิวงศ์ ^(๑๕)	พระอมรมุณี ^(๑๖)
พระนรินทรญาณมุณี ^(๑๗)	พระจินดากรมุณี ^(๑๘)
พระอมรเวที ^(๑๙)	พระสุเมธคุณมุณี ^(๒๐)
พระโศภนคณาภรณ์ ^(๒๑)	พระศรีวิสุทธิญาณ ^(๒๒)

สำเนาขึ้นถูกต้องแล้ว

พระมหาวิมล ^(๒๓)

(๑) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส. มรณภาพแล้ว

(๒) สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาส. มรณภาพแล้ว

(๓) สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ทศบาล ฐานานุกาญจน์) สกลมหาสังฆปริณายก (จวน จุฑาภิรมย์มหาเถร) วัดมกุฏกษัตริยาราม. สิ้นพระชนม์แล้ว

(๔) พระศาสนโศภน (ปลด อุตฺตกาโร) วัดราชสิทธาราม. มรณภาพแล้ว

เมื่อสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ทรงรับหนังสือดังกล่าวนี้แล้ว ต่อมาวันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๐ พระองค์ได้ทรงส่งหนังสือฉบับนี้ไปยัง พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ นายกรัฐมนตรี เพื่อพิจารณา พร้อมกันนี้ก็ให้ทรงส่งสำเนาหนังสือฉบับนี้ไปถวายประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในฐานะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นองค์เอกอัครราชูปถัมภกเพื่อทรงทราบด้วย

หนังสือร้องเรียนเรื่องพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ของพระมหาเถรานุเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย จำนวน ๒๒ รูป ดังกล่าวนี้นี้ ถ้าพิจารณาเพียงผิวเผินก็อาจด่วนสรุปลงได้อย่างไม่ยากนักว่า ข้อเท็จจริงคงจะเป็นอย่างที่ยังเรียนนั้นอย่างแน่นอน แต่ถ้าจะพิจารณาย้อนกลับไปดูภูมิหลังมากเท่าไรก็ตาม ย่อมจะทำให้มองเห็นข้อเท็จจริงได้แจ่มชัดมากยิ่งขึ้นว่า หนังสือร้องเรียนฉบับนี้มีเจตจำนงแน่วแน่ที่จะรักษากฎเกณฑ์แห่งความถูกต้องตามหลักของพระธรรมวินัยและกฎหมาย หรือมุ่งที่จะรักษามลประโยชน์แห่งหมู่คณะของตนเองกันแน่ ?

การพิจารณาภูมิหลังดังกล่าวนี้ ไม่จำเป็นต้องพิจารณาย้อนกลับไปไกลมากมายนัก

- (๕) พระพรหมณี (ผิน สุวโจ) วัดบวรนิเวศวิหาร. มรณภาพแล้ว
- (๖) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสนมหาเถร) วัดราชบพิธ. สิ้นพระชนม์แล้ว
- (๗) พระเทพกวี (จั่น วิญญูโล) วัดเทพศิรินทราวาส. มรณภาพแล้ว
- (๘) พระธรรมดิลก (ทองคำ ป.ธ. ๗) วัดบรมนิวาส. มรณภาพแล้ว
- (๙) สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมธโร) วัดพระศรีมหาธาตุ. มรณภาพแล้ว
- (๑๐) สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (วิน ธมฺมสาโร) วัดราชผาติการาม
- (๑๑) พระเทพวราภรณ์ (ผุย คตญาโณ) วัดปทุมวนาราม. มรณภาพแล้ว
- (๑๒) พระญาณวิสิฐ (สุดใจ ป.ธ. ๒) วัดบรมนิวาส. มรณภาพแล้ว
- (๑๓) พระมหาวัชรมังคลาจารย์ (เทศ นิตฺยเทโส) วัดสัมพันธวงศ์. มรณภาพแล้ว
- (๑๔) พระอริยคุณาธาร (เล็ง ป.ธ. ๒) วัดพระศรีมหาธาตุ
- (๑๕) พระศาสนโสภณ (เอื้อน ชินฺหาโต) วัดเทพศิรินทราวาส. มรณภาพแล้ว
- (๑๖) สมเด็จพระวันรัต (จิบ จิตฺตมุนี) วัดโสมนัสวิหาร
- (๑๗) พระศาสนโสภณ (นิรันดร์ นีรนฺโดโร) วัดเทพศิรินทราวาส
- (๑๘) สมเด็จพระพุทธปาพจนบดี (ทองเจือ จินฺตภาโธ) วัดราชบพิธ
- (๑๙) สมเด็จพระมหามุนีวงศ์ (สนั่น จันทปฺปโชโต) วัดนเรศวรสุทธวาส
- (๒๐) พระอุดมมงคล (ผิว ป.ธ. ๗) วัดบวรมงคล
- (๒๑) สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร
- (๒๒) นายสุชีพ ปุญญานุภาพ
- (๒๓) พระพรหมมุนี (วิธมัย ปุณฺณารามิ) วัดบวรนิเวศวิหาร

เพียงแค่ว่าระยะเวลาที่ผ่านมาไม่กี่ปีนี้ ก็สามารถจะทำให้มองเห็นข้อเท็จจริงได้ชัดเจนเป็นอย่างดี ดังตัวอย่างเช่น :-

เมื่อพระมหาเถรานุเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ต่างมีความเห็นร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์มาแต่เบื้องต้นว่า โครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ ขัดกับหลักของพระธรรมวินัยและศาสนประเพณีที่เคยปฏิบัติมา ก็น่าที่จะพร้อมใจกันปฏิเสธโดยไม่ขอรับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เช่น สมาชิกสังฆสภา รองประธานสังฆสภา สังฆนายก สังฆมนตรี สังฆมนตรีช่วยฯ หรือตำแหน่งประธานคณะวินัยธร ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่ตั้งขึ้นตามความในมาตราต่าง ๆ ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ทั้งสิ้น ทั้งนี้ เพื่อจะได้ไม่เป็นการลำบากใจที่จะต้องมานั่งฝืนพระธรรมวินัยและศาสนประเพณีที่เคยปฏิบัติมาดังกล่าวแล้ว ปลดปล่อยให้พระมหาเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายฝืนพระธรรมวินัยและศาสนประเพณีด้วยการรับดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เพียงฝ่ายเดียวก็หมดเรื่อง แต่ข้อเท็จจริงมิได้เป็นเช่นนั้น พระมหาเถรานุเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายกลับยินดียินดีรับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ โดยไม่มีแม้แต่เสียงที่จะปฏิเสธออกมาให้ใคร ๆ ได้ยินเลย

นอกจากนี้ ในสมัยที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ช่วง ดิลกโส) ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายกอุปการ (พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๙) เมื่อไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะด้วยเหตุใดก็ตาม สมควรที่จะได้มอบหมายให้สังฆมนตรีรูปใดรูปหนึ่ง ที่มีอายุพรรษาและสมณศักดิ์สูงกว่า ให้เป็นผู้รักษาการแทนสังฆนายก แต่ท่านกลับมอบหมายให้พระเทพเวที (จวน อุฏฺฐายี) สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ซึ่งเป็นพระเถระที่สังกัดคณะธรรมยุติกนิกาย และมีอายุพรรษาลดลงจนสมณศักดิ์ต่ำกว่าสังฆมนตรีอีกหลายรูป ให้เป็นผู้รักษาการแทนสังฆนายก แม้ในสมัยที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายกที่ ๒ ก็ได้มีคำสั่งแต่งตั้งพระธรรมปาโมกข์ (จวน อุฏฺฐายี) สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ให้เป็นผู้สั่งการแทนสังฆนายกเหมือนกัน

เมื่อพระเทพเวที (จวน อุฏฺฐายี) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการหรือสั่งการแทนสังฆนายก ก็จะต้องนั่งเป็นประธานดำเนินการประชุมคณะสังฆมนตรี ซึ่งประกอบด้วยสังฆมนตรีและสังฆมนตรีช่วยว่าการที่มีอายุพรรษาและสมณศักดิ์สูงกว่าอีกหลายรูป เช่น สมเด็จพระวันรัต (เมื่อน ดิลกสุทธิ) สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง สมเด็จพระพุทธาจารย์ (นวม พุทฺธสโร) สังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ พระพรหมมุนี (ปลด กิตฺติโสภโณ) สังฆมนตรีว่าการองค์การการศึกษา และพระพิมลธรรม (ช้อย ญาณทัตฺโต) สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ เป็นต้น สังฆมนตรีเหล่านี้ล้วนมีอายุพรรษา

และสมณศักดิ์สูงกว่าทั้งสิ้น แต่ต้องมานั่งฟังสังฆมนตรีที่มีอายุพรรษาและสมณศักดิ์ต่ำกว่า ดำเนินการประชุม และสั่งการต่าง ๆ ในนามสังฆนายก โดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้

การแต่งตั้งสังฆมนตรีที่มีอายุพรรษาและสมณศักดิ์ต่ำกว่า ให้เป็นผู้รักษารหรือสั่งการแทนสังฆนายกเช่นนี้ จะถือว่าการประชุมคณะสังฆมนตรีแต่ละครั้งขึ้นอยู่กับการสั่งการเพียงรูปเดียว ที่มีอายุพรรษาและสมณศักดิ์ต่ำกว่า ซึ่งจะต้องเป็นผู้ควบคุมและสั่งการให้สังฆมนตรีรูปอื่น ที่มีอายุพรรษาและสมณศักดิ์สูงกว่า ต้องเป็นผู้ปฏิบัติตามได้หรือไม่ ? และการประชุมคณะสังฆมนตรีแต่ละครั้ง อาจมีข้อขัดแย้งหรือโต้เถียงกันเกิดขึ้นบ้างอย่างแน่นอน เมื่อเป็นเช่นนี้จะเป็นเหตุให้เสื่อมความเคารพยำเกรง มีดลหฤพระธรรมวินัย เสียผลทางการปกครอง และเป็นเหตุให้เสื่อมความเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชน ตามหนังสือร้องเรียนของพระมหาเถรานุเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายจำนวน ๒๒ รูป ดังกล่าวหรือไม่ ? ถ้าจะอ้างหลักของพระธรรมวินัยกันอย่างแท้จริง โดยมีได้คำนึงถึงผลประโยชน์แห่งหมู่คณะของตน ๆ แล้ว ย่อมจะทำให้มองเห็นว่า ฝ่ายใดหรือคณะใดกันแน่ ที่ก่อและสืบต่อความผิดพลาดจากหลักของพระธรรมวินัยมาโดยตลอดได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น เมื่อพิจารณาหนังสือร้องเรียนฉบับนี้อย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้ว น่าจะสรุปลงได้อย่างไม่ยากเย็นนักว่าวัตถุประสงค์ของพระมหาเถรานุเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายจำนวน ๒๒ รูป ที่เซ็นชื่อร่วมกันทำหนังสือร้องเรียนฉบับนี้ขึ้นมา เพียงเพื่อสร้างกระแสกดดันมิให้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย ซึ่งจะเป็นพื้นฐานให้มีการรวมนิกายสงฆ์เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ เท่านั้น ส่วนที่ต้องอ้างว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้ขัดหลักพระธรรมวินัย มุ่งเปลี่ยนแปลงการพระศาสนา หรือขัดความประสงค์ของรัฐธรรมนุญ ฯลฯ น่าจะมีลักษณะเป็นเพียงจากกำบังที่จัดทำขึ้นมา เพื่อประดับวัตถุประสงค์ที่ซ่อนเร้นของตนให้ดูสมเหตุสมผลขึ้นเท่านั้นเอง

ทั้งนี้ เพราะเมื่อพิจารณาและเปรียบเทียบภูมิหลังที่ผ่านมาประมาณ ๑๐ ปีเศษแล้ว จะเห็นว่าข้อเท็จจริงที่พระมหาเถรานุเถระจำนวนดังกล่าววิพากษ์ปฏิบัติสืบต่อมานั้น มีลักษณะขัดแย้งกับข้อความที่กล่าวอ้างในหนังสือร้องเรียนดังกล่าวมาโดยตลอด จนทำให้เหตุผลที่ยกมากล่าวอ้างมีลักษณะอ่อนตัวอย่างเห็นได้ชัดเจน นอกจากนี้ก็จะเป็นไปไม่ได้ที่สมาชิกละสังฆสภาส่วนใหญ่จะไม่รู้พระธรรมวินัย ไม่เคารพและเชื่อเพื่อต่อพระธรรมวินัยตลอดจนไม่เคารพต่อพระเถระผู้ใหญ่ ฯลฯ แต่เมื่อเข้าประชุมก็ย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องมีการแสดงเหตุผล หรืออภิปรายไปตามความคิดเห็นของแต่ละท่าน จะให้สมาชิกทุกท่านมีความคิดเห็นเหมือนกันทั้งหมดคงเป็นไปได้ไม่ได้ หรือจะให้มีความคิดเห็นแตกต่างกันทั้ง

หมดก็คงเป็นไปไม่ได้ เมื่อการอภิปรายจบลงแต่ละเรื่อง ๆ เสียงส่วนใหญ่นั่นแหละจะเป็นผู้ตัดสินใจว่า ควรจะยุติกันอย่างไรจึงจะเป็นไปตามหลักของพระธรรมวินัยและกฎหมายให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้

ถ้าถือว่าเสียงของสมาชิกส่วนใหญ่ ไม่เคารพและเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย หรือไม่เคารพต่อพระเถระผู้ใหญ่ ฯลฯ ก็ดูจะเป็นการกล่าวอ้างที่ไม่ถูกต้องและชอบธรรมเท่าไรนัก เพราะสมาชิกสังฆสภาส่วนใหญ่เป็นพระมหาเถรานุเถระฝ่ายมหานิกาย ซึ่งได้รับการประกาศนามตามอัตราส่วนของพระภิกษุที่มีคุณสมบัติครบถ้วนของแต่ละนิกาย สมาชิกสังฆสภาฝ่ายมหานิกายจำนวนประมาณ ๒๗ รูป จะอภิปรายหรือแสดงความคิดเห็นโดยไม่เคารพและเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย ฯลฯ ในขณะที่สมาชิกสังฆสภาฝ่ายธรรมยุติกนิกายจำนวนประมาณ ๑๔ รูป เท่านั้น ที่อภิปรายหรือแสดงความคิดเห็นด้วยความเคารพและเอื้อเฟื้อต่อพระธรรมวินัย ฯลฯ การกล่าวอ้างเช่นนี้ดูจะไม่ถูกต้องและชอบธรรมเท่าไรนัก เพราะมีลักษณะคล้ายกับยกย่องฝ่ายของตนเองว่าดีเลิศนานัปการซึ่งจะทำให้คนที่ไม่เข้าใจข้อเท็จจริงคิดเปรียบเทียบในทางกลับกันว่า อีกฝ่ายหนึ่งมีแต่ความวิปริตผิดเพี้ยนทั้งสิ้น

ดังนั้น หนังสือเรียนของพระมหาเถรานุเถระจำนวนดังกล่าวนี้ จึงมีลักษณะขัดแย้งและไม่สมเหตุสมผลอยู่ในตัวของมันเอง และจะกลายเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่บรรดาบรรพชิตและคฤหัสถ์รุ่นหลัง ๆ จะต้องศึกษาและกล่าวอ้างถึงกันต่อไปอีกยาวนาน หรืออาจกลายเป็นหนามแหลมที่จะต้องย้อนกลับมาทิ่มแทงตนเองต่อไปในอนาคตจนพูดไม่ออกก็ได้

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่พระมหาเถรานุเถระจำนวนดังกล่าว ได้เห็นชื่อรวมกันและกราบทูลถวายหนังสือฉบับนี้แด่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศวิหารแล้ว ความพยายามของฝ่ายอาณาจักรและคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ที่จะทำสังคายนาพระธรรมวินัยรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นอันเดียวกัน ตามความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ จึงอ่อนตัวลงและต้องล้มเลิกไปในที่สุด เพราะคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายไม่เห็นด้วย และได้ทำการคัดค้านขัดขวางทุกวิถีทาง ถ้าขึ้นพยายามต่อไปก็จะมีแต่ความแตกร้างเพิ่มมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ วัดพระศรีมหาธาตุ ซึ่งรัฐบาลในสมัยนั้นได้ดำเนินการก่อสร้างขึ้นมา เพื่อให้เป็นวัดที่พระสงฆ์ทั้ง ๒ นิกาย ได้อยู่จำพรรษาร่วมกัน ทำสังฆกรรมร่วมกัน เพื่อจะได้หล่อหลอมให้เป็นนิกายเดียวกันให้ได้ ก็ได้กลายเป็นวัดในสังกัดของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายไปในที่สุด เช่นเดียวกันตราบเท่าปัจจุบัน

เลือกตั้งก่อนหนึ่

การปกครองคณะสงฆ์ในช่วงนี้ นอกจากจะต้องเผชิญกับกระแสกดดัน เพื่อมิให้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังกล่าวแล้ว รอยปริแยกภายในของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ก็เริ่มแตกออกมาให้มองเห็นได้เด่นชัดมากขึ้น เมื่อพระพิมลธรรม (ข้อย จานทุดโต) วัดมหาธาตุ เจ้าคณะตรวจการภาค ๑ และสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ได้ถึงแก่ภรรณภาพ เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๑

การมรณภาพของพระพิมลธรรม (ข้อย จานทุดโต) ในครั้งนี้ ทำให้ตำแหน่งสำคัญๆ ทาง การปกครองคณะสงฆ์ว่างลงถึง ๓ ตำแหน่ง คือเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ เจ้าคณะตรวจการภาค ๑ และสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง เมื่อเป็นเช่นนี้ พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ผู้สั่งการแทนสังฆนายก จะต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วนรอบคอบ เพื่อคัดเลือกพระเถระที่มีความรู้ความสามารถและมีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุด กราบพูลแด่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก เพื่อให้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ สืบแทน ต่อไป

พระปริยัติโสภน (พิน ชุตินฺธโร) วัดสามพระยา สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ ได้กล่าวแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการมรณภาพของพระพิมลธรรม (ข้อย จานทุดโต) และพระเถระที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งแทนว่า :-

การถึงแก่ภรรณภาพของพระพิมลธรรม (ข้อย จานทุดโต) ครั่งนี้ ถือว่าเป็นการเสียเลือดเนื้อครั้งยิ่งใหญ่ของมหานิกาย พระเถระที่จะขึ้นมามีตำแหน่งนี้สืบแทน จะต้องเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็ง และกล้านำหน้าคณะต่อสู้กับนิกายอื่นที่กำลังผจญอยู่ในขณะนี้ได้ ผมเห็นว่า ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร เป็นพระมหาเถระที่มีความเข้มแข็งที่จะนำหน้าคณะได้อย่างมีศักดิ์ศรี ส่วนพระธรรมไตรโลกาจารย์ (อาจ อาสโภ) นั้นเป็นคนอ่อนไม่ควรจะขึ้นมารับตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง เพราะอาจถูกนิกายอื่นครอบงำได้ง่าย ควรให้เลื่อนขึ้นมาเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การการศึกษาจะเหมาะสมกว่า เพราะท่านเป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การการศึกษาอยู่แล้ว มีความคุ้นเคยและถนัดงานด้านนี้มานาน...^{๒๐}

เมื่อมีความคิดเห็นเกี่ยวกับพระเถระที่ควรดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การ

๒๓. ส.อ.ส. : ปาฐกถาพิเศษ เรื่องกลไกการปกครองคณะสงฆ์และเรื่องสังฆมณฑล, การพิมพ์พาณิชย์, พ.ศ.

ปกครองเช่นนี้ พระปริยัติโกณ (พื้น ชุตินฺธโร) จึงได้กราบเรียนแด่สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร สังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา ให้ทราบเป็นการภายในไว้ก่อน ปรากฏว่าสมเด็จพระวันรัตเองก็ให้ความเห็นชอบด้วย จากนั้นพระปริยัติโกณก็ได้ไปปรึกษากับสังฆมนตรีฝ่ายมหานิกายบางรูป ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางท่านในกรมการศาสนาและในกระทรวงศึกษาธิการ ปรากฏว่าทุกท่านต่างให้ความเห็นชอบด้วยกับแนวความคิดดังกล่าวนี้

ส่วนพระธรรมไตรโลกาจารย์ (อาจ อาสโภ) วัดสุทธจินดาราม จังหวัดพระนคร ศรีอยุธยา สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา ได้กล่าวเปิดเผยถึงการปกครองคณะสงฆ์ในช่วงนี้ ให้แก่ผู้ที่ไปเรียนถามได้ทราบในโอกาสต่อมาว่า :-

ขณะนั้น ชาววัดมหาธาตุ ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ต่างตกอยู่ในความเศร้าสลดใจที่ต้องมาสูญเสียท่านเจ้าคุณอาจารย์ (พระพิมลธรรม : ข้อย จานทรโต) ไป ชาววัดมหาธาตุทั้งหมดต่างพากันคิดว่า จะจัดงานบำเพ็ญกุศลและเตรียมงานพระราชทานเพลิงศพกันอย่างไร จึงจะเหมาะสมกับเกียรติภูมิของวัดมหาธาตุและท่านเจ้าคุณอาจารย์ ไม่มีใครปรึกษาหารือกันว่า พระเถระรูปใดเหมาะสมที่จะมาดำรงตำแหน่งแทนท่านเจ้าคุณอาจารย์ โดยเฉพาะตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ส่วนตัวของหลวงพ่อก็ไม่ทราบว่าใครคิดกันบ้าง หรือจะทราบก็ไม่สนใจ จะให้หลวงพ่เป็นอะไรหรือไม่เป็นอะไรเลยก็ไม่เคยเกี่ยง ถ้าคิดจะทำงานแล้ว หลวงพ่อทำได้ทุกอย่าง

นอกจากนี้ ก็ไม่เคยมีใครมาปรึกษา เขาอาจคิดว่าตอนนั้นหลวงพ่เป็นพระบ้านนอก ไม่มีประโยชน์อะไร ยิ่งเรามีความคิดเห็นว่าหลวงพ่เป็นคนอ่อนด้วยแล้ว ถ้าเรามาปรึกษาแล้วจะได้ประโยชน์อะไร ไม่ได้หรอก เพราะคนอ่อนหรือคนโง่นั้นให้ประโยชน์อะไรไม่ได้ ความจริงเป็นอย่างนี้ เขาจึงไม่มีเหตุผลหรือจะเอาเหตุผลอะไรมาพูดกับหลวงพ่ ถ้าหลวงพ่มีความคิดเห็นต่อคนอื่นอย่างนี้บ้าง หลวงพ่ก็ไม่จำเป็นอะไรที่จะไปปรึกษา เพราะไม่รู้จะเอาเหตุผลอะไรไปปรึกษาหรือพูดให้คนอื่นเข้าใจได้ แต่หลวงพ่ไม่เคยมองคนอื่นอย่างนี้ คิดแต่ว่าในตัวคนแต่ละคนนั้นมีจุดเด่นต่างกัน ทำอย่างไรถึงจะชักชวนคนที่มีจุดเด่นเหล่านั้นมารวมตัวกันทำงาน เพื่อพระศาสนาและประเทศชาติได้ หลวงพ่ชอบคิดหรือมองอย่างนี้มากกว่า ดังนั้น หลวงพ่จึงมักจะคิดหรือมองอะไรไม่ค่อยเหมือนคนอื่นเขา ...

ท่ามกลางกระแสความคิดเห็นที่แตกต่างกันดังกล่าวนี้ ต่อมาวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๑ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ก็ได้มีพระบัญชาแต่งตั้งสังฆมนตรี ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๖๔} แต่งตั้งสังฆมนตรี

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

เพื่อความเหมาะสมแก่การบริหารการคณะสงฆ์ จึงมีพระบัญชาแต่งตั้ง
สังฆมนตรีดำรงตำแหน่ง ดังต่อไปนี้

๑. พระธรรมไตรโลกาจารย์ (อาจ อาสโภ) สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์
การศึกษา ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง
๒. พระปริยัติไศภณ (พิน ชุตินฺธโร) สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การ
สาธารณูปการ ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา
๓. พระเทพโมลี (วาสน์ วาสโน) สังฆมนตรี ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรี
ช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๙๑

ผู้รับสนองพระบัญชา

นาวาเอก พระยาศรภักย์พิพัฒ

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ภายหลังจากที่ได้มีการประกาศพระบัญชาแต่งตั้งสังฆมนตรีฉบับนี้ออกไปอย่างเป็นทางการแล้ว วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๑ นั้นเอง พระปริยัติไศภณ (พิน ชุตินฺธโร) ก็ได้ยื่นหนังสือขอลาออกจากตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา* โดยไม่ยอมฟังเสียงทัดทานหรือขอร้องจากใคร ๆ ทั้งสิ้น ได้แต่กล่าวเพียงสั้น ๆ ว่า อย่าคิดอะไรมาก ขอให้คิดแต่เพียงว่า เลือดก้อนหนึ่งมันตกทะเลไปก็แล้วกัน^{๖๕} ในขณะเดียวกันนี้ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ก็ได้ทรงอนุมัติให้พระปริยัติไศภณลาออกจากตำแหน่งในวันนั้นเหมือนกัน โดยมีได้ทรงทักท้วงแต่ประการใด

๖๔. แฉลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๖ ภาค ๑ ประจำเดือนมกราคมและเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๑, น. ๙

๖๕. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๑๑

๖๖. แสงว ขุคมศรี : คีตสมเด็จ, อมรการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๔, น. ๑๐๗

๒๔๐

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

ต่อมาวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ ก็ได้มีพระบัญชาแต่งตั้งสังฆมนตรีใหม่ ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๖๗} ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

มีพระบัญชาให้ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี ดังต่อไปนี้

๑. พระชลธารมุนี (ชอบ อนุจารี) ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการ
องค์การศึกษา
 ๒. พระเทพเวที (ปุ่น ปุณฺณสิริ) ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรี
- ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๑

ผู้รับสนองพระบัญชา

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

นอกจากจะได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ชนิดที่ทำให้พระปริยัติโคภณ (พิน ชุตินฺธโร) ต้องริบลาออกจากตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษาย่างทันทีทันใด จนกลายเป็นเลียดก้อนหนึ่งที่ต้องตกทะเลไปแล้ว ต่อมาวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๑ พระธรรมไตรโลกาจารย์ (อาจารย์ อาสโภ) ก็ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุอีก นับเป็นอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ องค์ที่ ๑๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับตำแหน่งเจ้าคณะตรวจการภาค ๑ นั้น สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงมีพระบัญชาลงวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๑ แต่งตั้งพระธรรมปาโมกข์ (วาสน์ วาสโน) วัดราชบพิธ ให้ดำรงตำแหน่งนี้สืบแทนต่อไป

๖๗. แลงการณคณะสงฆ์ เล่ม ๓๖ ภาค ๒ ประจำเดือนมีนาคมและเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๙๑, น. ๗๓

ส่วนพระปริยัติโกณ (พื้น ขุนนุโย) เมื่อลาออกจากตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษาแล้ว ก็ได้หันกลับมาดำเนินกิจกรรมของสำนักอบรมครูวัดสามพระยา อย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง วิทยาการผู้ทรงคุณวุฒิทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ได้ถูกนิมนต์ และเชิญมาบรรยายหรือปาฐกถาพิเศษ เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้มีความรู้ฉลาด สามารถ และประพฤติตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ให้ได้ บางครั้งการแสดงปาฐกถาพิเศษมีการกล่าวถึงปัญหาของคณะสงฆ์และเรื่องนิกายอย่างรุนแรงและตรงไปตรงมา เรียกร้องความสนใจจากบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้เข้าไปร่วมรับฟังได้อย่างคับคั่ง นอกจากนี้พระภิกษุที่สมัครเข้ารับการอบรมแต่ละครั้งก็ทวีจำนวนเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ จนทำให้บางฝ่ายเกิดความวิตก ว่า ถ้าควบคุมกันไม่ได้ก็อาจเป็นชนวนนำไปสู่ความยุ่งยาก และสับสนต่อวงการคณะสงฆ์ และประเทศชาติต่อไปได้

ดังนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส สังฆนายก และพระธรรมปาโมกข์ (จวน จุกฺขายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ และผู้สั่งการแทนสังฆนายก ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดที่ดำเนินการให้แต่งตั้ง พระธรรมไตรโลกาจารย์ (อาจ อาสโภ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองในครั้ง นี้ จะมุ่งผลที่จะพึงเกิดขึ้นแก่การพระศาสนาโดยส่วนรวมและคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายอย่างไร ย่อมเป็นการยากที่จะคาดคะเนให้แน่ชัดลงไปในที่นี้ แต่ผลที่เกิดขึ้นตามมาทันทีทันใดก็คือ ความเป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายที่เพิ่งจะประสานกันติด ก็มีเหตุให้แตกกันออกเป็น ๒ สายอีกครั้งหนึ่ง คือสายวัดเบญจมบพิตรและวัดสามพระยากับสายวัดมหาธาตุ

รื้อรอยแห่งความแตกแยกของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายในครั้งนี้ กัดดันให้สายวัดมหาธาตุต้องริบเร่งฟื้นฟูและสร้างสรรงานอันเป็นประโยชน์ เพื่อเป็นหลักชัยของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และพระศาสนา ตลอดจนประเทศชาติโดยส่วนรวม แต่ในที่สุดผู้นำที่เข้มแข็งของสายวัดมหาธาตุ คือพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ก็ต้องถูกขจัดให้พ้นจากเวทีแห่งอำนาจด้วยข้อกล่าวหาทางอธิกรณ์อันร้ายแรง โดยไม่ต้องสอบสวนตามกระบวนการของพระธรรมวินัยและกฎหมาย จนกระทั่งต้องถูกปลดออกจากตำแหน่งหน้าที่การงาน ถอดสมณศักดิ์ และตกเป็นผู้ต้องหาทางการเมืองในคดี มีการทำกระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์ และกระทำความผิดต่อความมั่นคงของรัฐบาลในราชอาณาจักร ซึ่งจะได้กล่าวในตอนต่อไป

ธรรมเนียมเกี่ยวกับการปกครองตนเอง

ภายหลังจากที่พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย จำนวน ๒๒ รูป ได้เซ็นชื่อร่วมกันทำหนังสือกราบทูลแด่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ดังกล่าวแล้ว ไม่มีชาวอะไรปรากฏออกมาให้พระสงฆ์ทั่วไปได้ทราบว่า พระองค์ทรงมีบัญชาเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร เพราะมีลักษณะคล้ายกับเป็นเรื่องภายในระหว่างคณะธรรมยุติกนิกายด้วยกันเอง

ทั้งนี้ เพราะพระเถระจำนวนดังกล่าวที่เซ็นชื่อร่วมกันทำหนังสือฉบับนี้ขึ้นมาล้วนเป็นพระเถระที่สังกัดอยู่ในคณะธรรมยุติกนิกายทั้งสิ้น และสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ที่ทรงรับหนังสือร้องเรียนฉบับนี้ ก็ทรงเป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายเหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เท่ากับลูกร้องเรียนต่อพ่อของตัวเอง การจะพิจารณาวินิจฉัยเรื่องนี้อย่างไร จึงถือว่าเป็นเรื่องภายใน ไม่จำเป็นที่จะต้องเปิดเผยให้ภายนอกรับรู้ก็ได้

แต่อย่างไรก็ตาม ความเคลื่อนไหวของคณะธรรมยุติกนิกายที่ปรากฏออกมาสู่ภายนอกในช่วงนี้ ก็คือคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้รื้อฟื้นตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ซึ่งเคยบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้นมาใช้อีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้พยายามประคับประคองและปฏิบัติตามตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ ทุกประการ กล่าวคือไม่รื้อฟื้นตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ต่าง ๆ ขึ้นมาใช้อีก นอกจากนี้ยังให้ความร่วมมือกับฝ่ายอาณาจักรทุกวิถีทางที่จะดำเนินการให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย เพื่อรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภายใต้บทบัญญัติที่ตราไว้ในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ โดยลำดับมาอีกด้วย

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ และจะครบกำหนด ๔ ปี ในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ กอปรด้วยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในฝ่ายอาณาจักรที่ผลักดันให้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๔๔ และมีเจตนารมณ์อันแรงกล้าที่จะดำเนินการรวมพระสงฆ์ทั้งสองนิกายให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังปรากฏความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับนี้ พร้อมทั้งได้ดำเนินการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุขึ้นมา เพื่อให้

เป็นวัดตัวอย่างที่พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายจะได้อยู่จำพรรษาาร่วมกัน ทำสังฆกรรมร่วมกัน และรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในที่สุด ได้กลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นมา

เมื่อเป็นเช่นนี้ คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายจึงตกอยู่ในลักษณะยึดจิตใจต่อการที่จะต้องปฏิบัติตามหรือปฏิเสธผลบังคับใช้ของกฎหมายมาตราชดังกล่าว ในที่สุดจึงหาทางออกด้วยการรื้อฟื้นตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ซึ่งตราไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้นมาใช้อีกครั้งหนึ่ง พร้อมทั้งอ้างถึงเสรีภาพในการถือสิทธิในกาย ซึ่งตราไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๙๒ ขึ้นมาเป็นเกราะกำบัง เพื่อความสะดวกแก่การแยกการปกครองออกมาปกครองกันเองเป็นสัดส่วนต่างหาก โดยไม่ยอมขึ้นอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าคณะมหานิกาย กล่าวคือ วัดธรรมยุตตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ที่พระเถระฝ่ายมหานิกายดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะ เช่น เป็นเจ้าคณะตรวจการภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ หรือเจ้าคณะตำบล วัดธรรมยุตก็จะไม่ขึ้นตรงต่อสายการบังคับบัญชาของเจ้าคณะฝ่ายมหานิกายเหล่านั้น แต่จะขึ้นตรงต่อเจ้าคณะฝ่ายธรรมยุต โดยเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกาก็มีคำสั่งแต่งตั้งเจ้าคณะธรรมยุตตรวจการภาค เจ้าคณะธรรมยุตจังหวัด เจ้าคณะธรรมยุตอำเภอ และเจ้าคณะธรรมยุตตำบลแทรกขึ้นมาในพื้นที่นั้น ๆ เพื่อปกครองวัดธรรมยุตโดยตรง แต่ในเขตพื้นที่ใดที่พระเถระฝ่ายธรรมยุตดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะอยู่แล้ว ก็จะมีอำนาจปกครองวัดทั้งสองฝ่าย คือทั้งวัดธรรมยุตและมหานิกาย

ในส่วนพระเถระฝ่ายมหานิกาย เมื่อได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะระดับใดก็ตาม ก็พยายามที่จะปกครองวัดทั้งสองฝ่าย คือทั้งวัดฝ่ายธรรมยุตและมหานิกายให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเสมอภาคทัดเทียมกัน แต่ก็ได้รับการขัดขวางจากวัดธรรมยุตในเขตพื้นที่นั้น ๆ มาโดยตลอด เพราะวัดธรรมยุตเหล่านี้จะไม่ยอมขึ้นต่อสายการบังคับบัญชาของเจ้าคณะฝ่ายมหานิกาย แต่จะไปขึ้นตรงต่อเจ้าคณะธรรมยุตเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีเสียงพูดด้วยความยึดจิตใจของพระเถระฝ่ายมหานิกาย ที่ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะระดับต่าง ๆ อยู่เสมอ ๆ ว่า พระธรรมยุตปกครองพระมหานิกายได้ แต่พระมหานิกายปกครองพระธรรมยุตไม่ได้

ท่ามกลางความยึดจิตใจของพระเถระเจ้าคณะฝ่ายมหานิกายดังกล่าวนี้ ต่อมาสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา จึงได้ทรงมีบัญชาให้เลขาธิการคณะธรรมยุติกาออกหนังสือเวียนไปยังเจ้าคณะธรรมยุตติการะดับต่าง ๆ เพื่อสั่งการมิให้วัดและพระสงฆ์ฝ่าย

๒๔๔

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

ธรรมยุตไปขึ้นอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าคณะฝ่ายมหานิกาย ดังสำเนาหนังสือคำสั่งต่อไป :-

(สำเนา)^{๖๔}

ที่ ๓๔๑/๒๔๙๒

สำนักงานคณะธรรมยุตติกาย

วัดบวรนิเวศวิหาร

๑๖ กรกฎาคม ๒๔๙๒

เรื่อง การปกครองวัดธรรมยุตในส่วนภูมิภาค

จาก เลขาธิการคณะธรรมยุตติกาย

ถึง เจ้าคณะธรรมยุตติกาย.....

ปรากฏว่า บัดนี้มักมีปัญหาด้วยเจ้าคณะส่วนภูมิภาคฝ่ายมหานิกายหลายจังหวัด บังคับให้วัดธรรมยุตขึ้นในปกครองของตน ซึ่งเป็นการละเมิดเสรีภาพในการถือลัทธินิกาย ผิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๙๒ เพื่อถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไป ทางคณะกรรมการธรรมยุตติกายจึงได้นำเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุมกรรมการคณะธรรมยุตติกาย

กรรมการคณะธรรมยุตติกายพิจารณาแล้วเห็นว่า คณะธรรมยุตติกายยังมีสิทธิและเสรีภาพในการปกครองตนเองอยู่ เพราะบทเฉพาะกาลใน พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๔๘๔ ยังให้สิทธิอยู่ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๙๒ ก็ให้เสรีภาพในการถือลัทธินิกาย และรับรองเสรีภาพในระหว่งนิกาย แม้ระเบียบองค์การศึกษาว่าด้วยการบำรุงการศึกษา ซึ่งสังฆมนตรีได้ระบุแยกนิกายไว้ชัด เช่น ฝ่ายมหานิกายได้บำรุงอำมาลละ ๙๐ บาท ฝ่ายธรรมยุตติกายได้รับอำมาลละ ๓๐ บาท อาศัยเหตุนี้ จึงลงมติให้วัดธรรมยุตติกายคงสภาพเดิม ให้ปฏิบัติตามอย่าง พ.ร.บ. ร.ศ. ๑๒๑

เรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุตติกายทรงเห็นชอบแล้ว มีบัญชาให้วัดธรรมยุตในส่วนภูมิภาคคงสภาพปฏิบัติตามเดิม คือขึ้นต่อเจ้าคณะธรรมยุตเป็นลำดับ จนถึงเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตติกาย ไม่ขึ้นต่อเจ้าคณะนิกายอื่น แต่เจ้าคณะส่วนภูมิภาคต้องการทราบจำนวนพระภิกษุสามเณร เพื่อรวมจำนวนบรรพชิต ขอรับรองก็ได้ การขอนั้นให้ขอจากเจ้าคณะธรรมยุตประจำจังหวัด ไม่ใช่ไปบังคับเอาตามวัดโดยลำพัง

๖๔. สนิทนาทิกฤษ (นามแฝง) : สงครามศาสนาพระธรรมยุตกับพระมหานิกาย ภาค ๑. สำนักพิมพ์ พ. พิศายาคาร, พ.ศ. ๒๔๙๖, น. ๑ - ๓

เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านปฏิบัติตามพระบัญชานี้ และชี้แจงให้วัดธรรมยุติใน จังหวัดนี้ทราบ และปฏิบัติตามโดยทั่วกัน

นมัสการมาด้วยความเคารพ

(ลงชื่อ) พระมหาสาย ตุลโย

(พระมหาสาย ตุลโย)

สำเนา ส่งเจ้าอาวาส.....

เพื่อทราบและปฏิบัติตามโดยทั่วกัน

เจ้าคณะธรรมยุติกาจังหวัด.....

จากสำเนานั่งสือฉบับนี้ สะท้อนให้เห็นได้อย่างเด่นชัดว่า คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้ขอแยกการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคออกไปดำเนินการปกครองตนเอง ไม่ยอมขึ้นตรงต่อสายการบังคับบัญชาของเจ้าคณะฝ่ายมหานิกาย โดยการอ้างถึงสิทธิที่มีอยู่ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และเสรีภาพในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๙๒ ซึ่งการอ้างเช่นนี้ก็เท่ากับเป็นการปฏิเสธเจตนารมณ์ของ ความในมาตรา ๖๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ว่าเป็นการล่วงหน้าอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายมีเจตนารมณ์อันแรงกล้าที่จะรักษามลประโยชน์ให้อยู่ในฐานที่เหนือกว่าคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายทุกวิถีทาง กฎหมายใดที่เห็นว่ามีลักษณะบีบคั้นบั่นรอนผลประโยชน์แห่งคณะของตนเอง คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายก็จะอ้างพระธรรมวินัยบ้าง สิทธิเสรีภาพในรัฐธรรมนูญบ้าง มาหักล้างลงว่า กฎหมายนั้น ๆ เป็นโมฆะ ไม่มีผลใช้บังคับ ฯลฯ แม้การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคก็ได้แยกออกมาปกครองตนเอง ไม่ยอมขึ้นต่อสายการบังคับบัญชาของพระเถระฝ่ายมหานิกาย ที่เป็นเจ้าคณะรับผิดชอบการปกครองอยู่ในเขตพื้นที่นั้น ๆ

แต่ในขณะเดียวกัน ถ้าพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะรับผิดชอบการปกครองอยู่ในเขตพื้นที่ใดก็ตาม แทนที่จะปกครองเฉพาะวัดและพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แต่กลับปกครองวัดและพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายด้วย ถ้าวัดและพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายไม่ยอมขึ้นอยู่ภายใต้การปกครองบังคับบัญชา ก็จะถูกกล่าวหาว่า กระด้างกระเดื่องและประพฤติชั่วไม่เหมาะสมต่อเจ้าคณะ จากนั้นก็จะถูกพิจารณาโทษหลากหลายรูปแบบ ซึ่งมีตัวอย่างปรากฏให้เห็นมาโดยตลอด.

ดังนั้น การยอมรับกฎหมายบางฉบับ และการไม่ยอมรับกฎหมายบางฉบับ ด้วยการยกพระธรรมวินัยและกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยขึ้นมาเป็นเครื่องหักล้าง

ซึ่งจะสมเหตุสมผลหรือไม่ก็ตาม ถ้าทำไปเพื่อปกป้องพระธรรมวินัยและประโยชน์ของคณะสงฆ์โดยรวม ย่อมจะถือว่าเป็นสิ่งที่ดีและควรยึดถือเป็นแบบอย่าง แต่ถ้าตรงกันข้าม ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีและไม่ควรถือเป็นแบบอย่าง เพราะมีแต่จะนำความบาดหมางและแตกร้างมาสู่สงฆ์โดยรวมโดยไม่มีที่สิ้นสุด

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๓

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๒ ซึ่งได้รับแต่งตั้งเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๙ โดยมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส เป็นสังฆนายก ได้บริหารการคณะสงฆ์มาครบวาระ ๔ ปีแล้ว สมเด็จพระบรมชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก จึงได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายกอีกสมัยหนึ่ง ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๖๔}

ตั้งสังฆนายก

สมเด็จพระบรมชิรญาณวงศ์

ตามประกาศลงวันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๔๙ ตั้งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นสังฆนายกนั้น บัดนี้ ครบกำหนดวาระที่จะพ้นหน้าที่ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๔ แล้ว

โดยที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) ได้รับการะบริหารการคณะสงฆ์มาด้วยความเรียบร้อยเป็นผลดีแก่พระศาสนาเป็นเวลาสี่ปีแล้ว และโดยที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นพระมหาเถระผู้ทรงอาตุโลในคณะสงฆ์ เพียบพร้อมด้วยศีลาจารวัตรพรหมจริยคุณ เป็นที่เคารพสักการะของพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ สมควรไว้วางพระทัยในการดำรงตำแหน่งสังฆนายกสืบไปอีก

สมเด็จพระสังฆราช ทรงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๔ แห่งพระ

๖๔. แอฉงการณคณสสงฆ เล่ม ๓๔ ภาค ๓ ประจำเดือนพฤษภาคมและเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๙,

ราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ จึงทรงตั้งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
(เจริญ ญาณวโร) เป็นสังฆนายก บริหารการคณะสงฆ์ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

ผู้รับสนองพระบัญชา

ขุนคงฤทธิศึกษากร

รัฐมนตรีช่วยว่าการ ลงนามแทน

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

อนึ่ง ในวันเดียวกันนี้ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหา
สังฆปริณายก ก็ได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งสังฆมนตรีชุดที่ ๓ ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ ^{๗๐}

ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

ตามประกาศลงวันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ ตั้งและแต่งตั้ง
สังฆมนตรี ซึ่งมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(เจริญ ญาณวโร)เป็นสังฆนายกนั้น
บัดนี้ ครบกำหนดวาระที่จะพ้นหน้าที่ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราช
บัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ แล้ว

โดยที่สังฆมนตรี ซึ่งมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร)
เป็นสังฆนายก ได้บริหารการคณะสงฆ์สำเร็จเรียบร้อยเป็นผลดีแก่พระศาสนา
มาตลอด สมควรไว้วางพระทัยในการดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีสืบต่อไปอีก จึง
มีพระบัญชาให้ตั้งและแต่งตั้ง

๑. พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง
๒. พระธรรมโกศาจารย์ (ปลด อุตตการี) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่า
การองค์การปกครอง
๓. สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การ
ศึกษา
๔. พระวรารสุธี (รอบ อนุจาโร) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา

๕. พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่
 ๖. พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การเผยแผ่
 ๗. สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (นวม พุทฺธสโร) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ
 ๘. พระธรรมปาโมกข์ (วาสน์ วาสโน) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ
 ๙. พระธรรมดิลก (ปุ่น ปุณฺณสิริ) เป็นสังฆมนตรี
- ประกาศ ณ วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

ผู้รับสนองพระบัญชา

ขุนคฤหิสิกษาก

รัฐมนตรีช่วยว่าการ ลงนามแทน

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๓ นี้ ประกอบด้วยพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ๕ รูป และพระเถระฝ่ายมหานิกาย ๕ รูป กล่าวคือพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายดำรงตำแหน่งสังฆนายก ๑ รูป สังฆมนตรีว่าการ ๑ รูป และสังฆมนตรีช่วยว่าการ ๓ รูป ส่วนพระเถระฝ่ายมหานิกายดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการ ๓ รูป สังฆมนตรีช่วยว่าการ ๑ รูป และสังฆมนตรี (ลอย) ๑ รูป

ส่วนลักษณะการบริหารงาน ยังคงเป็นไปในรูปแบบเดิม สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) สังฆนายก ไม่ได้รับผิดชอบงานประจำมากนัก อาจเป็นเพราะความชราภาพหรือเหตุผลอย่างอื่นก็ได้ โดยท่านได้แต่งตั้งพระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ซึ่งเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายเช่นเดียวกัน ให้เป็นผู้สั่งการแทนสังฆนายก ดังคำสั่งต่อไปนี้ :-

คำสั่งคณะสงฆ์

ที่ ๑๗๒/๒๔๙๓

เรื่อง ตั้งผู้สั่งการแทนสังฆนายก

เนื่องด้วยพระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ได้รับการเป็นผู้รักษากการแทนสังฆนายก ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ตีสู่) ได้

เป็นสังฆนายก และในสมัยที่ข้าพเจ้าเป็นสังฆนายก ก็ปรากฏว่าได้ปฏิบัติศาสนกิจในหน้าที่นั้นเป็นผลดีแก่การคณะสงฆ์มาก สมควรมอบหมายให้เป็นผู้สั่งการคณะสงฆ์แทนสังฆนายก ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชได้ทรงแต่งตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นสังฆนายกสืบไป

ฉะนั้น โดยคำสั่งนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งพระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ เป็นผู้สั่งการในตำแหน่งสังฆนายกแทนข้าพเจ้าตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๓

ส.ค. พระพุทธโฆษาจารย์

สังฆนายก

การแต่งตั้งพระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ เป็นผู้สั่งการแทนสังฆนายกติดต่อกันอีกเป็นสมัยที่ ๓ คงไม่มีเหตุผลอื่นแตกต่างไปจากที่ได้กล่าวมาแล้ว แม้สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร สังฆมนตรีว่าการองค์การการศึกษา จะมีวิทยุฒิและดำรงสมณฐานันดรศักดิ์สูงกว่า แต่เพราะเป็นพระเถระที่สังกัดอยู่ในฝ่ายมหานิกาย จึงไม่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้สั่งการแทนสังฆนายก ทั้งนี้ เพราะคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้ใช้ความพยายามหลากหลายรูปแบบ ที่จะผูกพันอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ในระดับสูง ให้ตกอยู่เฉพาะในคณะธรรมยุติกนิกายเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายจะมีโอกาสขึ้นไปครอบครองตำแหน่งบริหารคณะสงฆ์ในระดับสูงสุด จึงเป็นไปได้ยาก นอกจากจะได้ต่อสู้หรือเรียกร้องกันอย่างเอาจริงเอาจังเท่านั้น

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๔

การบริหารคณะสงฆ์ของคณะสังฆมนตรีชุดที่ ๓ ซึ่งมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส เป็นสังฆนายก และพระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ เป็นผู้สั่งการแทนสังฆนายก ดำเนินไปได้เพียง ๑ ปีเศษ ก็ต้องสิ้นสภาพลง ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ เพราะสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) สังฆนายก ได้ถึงแก่มรณภาพ เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔

ต่อมาอีก ๓ วัน ก็ได้มีการรวบรัดตั้งสังฆนายกและสังฆมนตรีชุดใหม่ เพื่อสืบต่อการบริหารคณะสงฆ์แทนคณะสังฆมนตรีชุดเก่าที่สิ้นสภาพไป ดังประกาศต่อไปนี้ :-

๒๕๐

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

ประกาศ^{๗๒}

ตั้งสังฆนายก

ส.ค. พระวชิรญาณวงศ์
(สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์)

ตามประกาศลงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ตั้งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นสังฆนายกนั้น บัดนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) ถึงมรณภาพ ความเป็นสังฆนายกจึงสิ้นสุดลง ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

โดยที่พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) ได้รับการระบุเป็นผู้สั่งการแทนสังฆนายกมาแล้วหลายสมัย นับแต่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ดิสฺโส) เป็นสังฆนายก ครอบงำมาถึงสมัยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นสังฆนายกตลอดมา พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) ได้บริหารการคณะสงฆ์แทนสังฆนายกด้วยความเรียบร้อยเป็นผลดีแก่พระศาสนาเป็นเวลาเก้าปีเศษ และเป็นพระมหาเถระผู้ทรงคุณวุฒิปรีชาสามารถเพียบพร้อมด้วยศีลาจารวัตรพรหมจริยคุณ เป็นที่เคารพสักการะของพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ สมควรไว้วางพระทัยในการดำรงตำแหน่งสังฆนายกสืบไป

สมเด็จพระสังฆราช ทรงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ จึงทรงตั้งพระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) เป็นสังฆนายก บริหารการคณะสงฆ์ ตั้งแต่วันที่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๔

ผู้รับสนองพระบัญชา

เลียง ไชยกาล

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

อนึ่ง ในวันเดียวกันนี้ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งสังฆมนตรีชุดใหม่ ดังประกาศต่อไปนี้ :-

๗๒. แดงการณคณะสงฆ์ เล่ม ๓๙ ประจำเดือนพฤษภาคมและเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔, น. ๑๙๗ - ๑๙๘

ประกาศ^๑ ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี

ส.ค. พระวรวิริยญาณวงศ์
(สมเด็จพระวรวิริยญาณวงศ์)

ตามประกาศลงวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓ ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี ซึ่งมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นสังฆนายกนั้น บัดนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) ถึงมรณภาพ ความเป็นสังฆนายกจึงสิ้นสุดลง และคณะสังฆมนตรีจึงพ้นสภาพจากหน้าที่ ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

โดยที่สังฆมนตรี ซึ่งมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) เป็นสังฆนายก ได้บริหารการคณะสงฆ์สำเร็จเรียบร้อย เป็นผลดีแก่การพระศาสนาตลอดมา สมควรไว้วางพระทัยในการดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีต่อไปอีก จึงมีพระบัญชาให้ตั้งและแต่งตั้ง

๑. พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง
๒. พระธรรมโกศาจารย์ (ปลอด อุดตภาวิ) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง
๓. สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตติโสภโณ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา
๔. พระราชสุธี (ชอบ อนุจาวี) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา
๕. พระศาสนโศภน (จวน อุฏฐายี) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่
๖. พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การเผยแผ่
๗. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (นวม พุทฺธสโร) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ
๘. พระธรรมปาโมกข์ (วาสน์ วาสโน) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ
๙. พระธรรมดิลก (ปิ่น ปุณฺณสิริ) เป็นสังฆมนตรี

๒๕๒

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๔๔
 ผู้รับสนองพระบัญชา
 เลียง ไชยกาล
 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ไคนั่งสนายก

ทันทีที่พระบัญชาตั้งสังฆนายก และแต่งตั้งสังฆมนตรี ถูกประกาศออกมาอย่างเป็นทางการแล้ว อุบัติเหตุทางการเมืองภายในวงการคณะสงฆ์ก็เกิดขึ้นอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ เพราะบรรดาพระมหากษัตริย์เจ้าแผ่นดินต่างพากันอึดอัดและคับแค้นใจจนบอกไม่ถูก ด้วยคาดไม่ถึงว่า สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงสังฆปริณายก จะทรงมีพระบัญชาตั้ง พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) ให้เป็นสังฆนายก อย่างรวบรัดและรวดเร็วอย่างนี้ ทั้งนี้ เพราะยังมีพระมหากษัตริย์ที่มีความเหมาะสมกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร ซึ่งมีวิริยคุณและสมณฐานันดรศักดิ์เหมาะสมกว่า ควรจะได้รับควมไว้วางพระทัยให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายก แต่กลับได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา อยู่ดังเดิม

ความจริง การตั้งพระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม ให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายกในครั้งนี้ ถือว่าได้แต่งตั้งถูกต้องตามขั้นตอนของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ทุกประการ แต่วิธีการพิจารณาคัดเลือกตัวบุคคล เพื่อแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนี้ ได้กระทำกันอย่างรวบรัดเป็นการภายในเฉพาะคณะธรรมยุติกนิกายเท่านั้น พระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายมหานิกายไม่มีโอกาสได้ทราบเรื่อง หรือได้รับการปรึกษาหารือแต่อย่างใดเลย ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ คล้ายกับมีความจงใจที่จะผูกขาดตำแหน่งสังฆนายกให้ตกอยู่ในความครอบครองของพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะพระเถระที่ดำรงตำแหน่งสังฆนายก นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นต้นมา ล้วนแต่ผูกขาดอยู่กับพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายทั้งสิ้น กล่าวคือ :-

๑. สังฆนายก รูปที่ ๑ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาส (พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๔๘๙)
๒. สังฆนายก รูปที่ ๒ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส ดำรงตำแหน่งสังฆนายกสองสมัยติดต่อกัน (พ.ศ. ๒๔๘๙ - ๒๔๙๔)

๓. สังฆนายก รูปที่ ๓ พระศาสนโศภน (จวน จูญชัย) วัดมกุฏกษัตริยาราม พ.ศ.

๒๔๙๔

เมื่อพิจารณารายชื่อดังกล่าวนี้แล้ว จะเห็นว่าคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้พยายามดำเนินการทุกวิถีทาง ที่จะทำให้ตำแหน่งสังฆนายก ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดทางฝ่ายบริหาร ตกอยู่ในความครอบครองของพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายเท่านั้น แม้พระเถระฝ่ายมหานิกายจะมีคุณสมบัติเหมาะสมกว่า แต่ก็ไม่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนี้ นอกจากนั้นวิธีการพิจารณาเพื่อให้การแต่งตั้งสังฆนายกก็ทำกันเป็นการภายในเฉพาะคณะธรรมยุติกนิกายมาโดยตลอด สังฆมนตรีรูปอื่น ๆ โดยเฉพาะฝ่ายมหานิกาย ไม่มีโอกาสร่วมรับรู้แต่อย่างใดทั้งสิ้น ซึ่งในประเด็นนี้ พระธรรมโกศาจารย์^(๑) ได้กล่าวเปิดเผยในโอกาสต่อมาว่า :-

“การแต่งตั้งสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พระศาสนโศภน) เป็นสังฆนายก ในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ ไม่ได้มีการหารือกันในคณะสังฆมนตรีเลย สมเด็จพระสังฆราช (สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร) ทรงตั้งขึ้นมาโดยตกลงกับอธิบดีกรมการศาสนา (นายบุญช่วย สมพงศ์) เท่านั้น แม้นายกรัฐมนตรี คือจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ไม่ทราบ เมื่อมีการแต่งตั้งสังฆนายกขึ้นเช่นนั้น คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่ได้ประชุมกัน เพื่อจะทำข้อคัดค้านขึ้น ทั้งนี้ โดยเห็นว่าสังฆนายกที่เคยแต่งตั้งมาล้วนเป็นสมเด็จฯ ทั้งสิ้น แต่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ในขณะนั้นยังเป็นพระศาสนโศภน (รองสมเด็จพระราชาคณะ) ยังมีได้เป็นสมเด็จฯ จึงไม่ควรตั้ง เพราะสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร ก็ยังมีอยู่...” ^{๑๔}

การแต่งตั้งพระศาสนโศภน (จวน จูญชัย) เป็นสังฆนายก ในครั้งนี้ ได้กลายเป็นชนวนให้เหตุการณ์บานปลายออกไปมากยิ่งขึ้น เมื่อสำนักอบรมครูวัดสามพระยา (ส.อ.ส.) ภายใต้การนำของพระเทพเวที (ฟื้น ชุตินฺธโร) วัดสามพระยา ได้ยกประเด็น สองหัวสองหาง ขึ้นมาเป็นยุทธวิธีในการตอบโต้ ซึ่งหมายถึงว่าการปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จะต้องแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด สังฆนายกใครสังฆนายกมัน การปกครองในระดับล่างลงมาก็จะต้องแยกออกจากกัน จะทำเป็นแบบหัวเดียวสองหางอย่างที่เป็นอย่าง

(๑) พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีเถร) ราชบัณฑิต-วัดราชบุรย์บำรุง จังหวัดชลบุรี ในขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์ที่ พระราชสุธี สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา

๑๔. พระมหานคร เขมปาลี : คติประวัติศาสตร์ คำพิพากษาศาลทหารกรุงเทพฯ คดีอดีตพระพิมลธรรม, นายสังข์ พันธ์ในทัย, พระมหามานัส จิตตโม ป.ธ. ๖, พ.ม., M.A. พระมหานคร เขมปาลี ป.ธ. ๖, พ.ม., M.A. พระมหาสังเวียน เตชธโร ป.ธ. ๙, M.A., พิมพ์ที่ศูนย์การพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๐๙, น. ๑๕๕-๑๕๖

ในขณะนี้ไม่ได้ต่อไปอีกแล้ว ปรากฏว่าพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีความอดัดและคับแค้นใจต่อการตั้งสังฆนายกในครั้งนี้อยู่แล้ว ต่างพากันเห็นด้วยและเดินทางไปรวมตัวกันที่สำนักอบรมครูวัดสามพระยา เพื่อปรึกษาหารือถึงวิธีการที่จะทำเรื่องนี้ให้ปรากฏเป็นความจริงขึ้นมาให้ได้ ในที่สุดได้ตกลงทำเป็นหนังสือและออกสำลาลายเซ็นพระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายตามวัดต่าง ๆ เพื่อขอให้สนับสนุน แต่เมื่อข่าวนี้แพร่หลายออกไปเป็นที่รับรู้กันในวงนอก จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ไม่เห็นด้วย และขอร้องไห้หาวิธีอื่น ที่จะไม่ทำให้วงการคณะสงฆ์ต้องแตกแยกกันมากว่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้น^{๗๕}

เมื่อทางฝ่ายบ้านเมืองไม่เห็นด้วย และยังขอร้องมาในลักษณะเช่นนี้ พระเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายซึ่งเป็นผู้ก่อการ ต่างพากันตกอยู่ในภาวะคับขันมากยิ่งขึ้น ถ้าจะหยุดอยู่เพียงแค่นั้น ก็จะต้องพากันหัวขาดหมด เพราะรายชื่อได้ถูกเปิดเผยออกไปมากแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จำเป็นต้องเสี่ยงเดินหน้าต่อไป ชนิดตายเป็นตาย จากนั้นจึงรวมตัวกันออกสำลาลายเซ็นไปตามวัดต่าง ๆ ต่อไป

ในวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ คณะพระเถระดังกล่าวได้ไปขอลายเซ็นจากพระธรรมดิลก^(๑) วัดพระเชตุพน ปรากฏว่าท่านพูดบ้ายเบี่ยงในทำนองขออุเทศการณ์อีกระยะหนึ่งก่อน ทำให้พระเถรานุเถระเหล่านั้นเกิดความอดัดใจมากยิ่งขึ้น จากนั้นจึงพากันข้ามฟากไปหาพระธรรมไตรโลกาจารย์^(๒) วัดอรุณราชวราราม เพื่อขอให้ท่านเซ็นชื่อสนับสนุนดังกล่าว พระธรรมไตรโลกาจารย์ได้กล่าวแก่พระเถรานุเถระเหล่านั้นว่า :-

ผมเข้าใจและเห็นใจ ที่ท่านทั้งหลายต้องรวมตัวกันทำเรื่องนี้ และผมก็พร้อมที่จะเซ็นชื่อร่วมกับท่านด้วยความรู้สึกลักษณะเดียวกัน แต่ผมก็อยากจะให้ข้อคิดสั้น ๆ ว่า งานที่กำลังทำอยู่นี้เป็นเรื่องใหญ่มาก ถ้าทำสำเร็จก็เสมอตัว แต่ถ้าไม่สำเร็จก็มีหวังหัวขาดกันหมด ผมคิดว่าลำพังลายเซ็นของท่านทั้งหลายและของผม ไม่มีน้ำหนักพอที่จะผลักดันเรื่องนี้ให้สำเร็จได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็สมควรที่จะหยุดการเคลื่อนไหว แต่ถ้าจะทำเรื่องนี้ให้สำเร็จให้ได้ ผมเห็นอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือพวกท่านต้องไปเอาลายเซ็นของสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง (พระพิมลธรรม : อาจ อาสโม) มาให้ได้ ถ้าเอามาได้ผมยืนยันว่าต้องสำเร็จ และผมก็จะร่วมเซ็นชื่อกับท่านทั้งหลายด้วย ผมไม่หนีแน่นอน แต่ถ้าทำ

๗๕. คำสัมภาษณ์อาจารย์มัส พวงลำเจียก (อดีตพระมหามณเฑียร จิตตโฆ) เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๓ ที่สำนักงานกองงานข้าราชการพระไตรปิฎก มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ วัดมหาธาตุ

(๑) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (ปุ่นณสิริมหาเถร) วัดพระเชตุพน ดินพระชนม์แล้ว

(๒) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (จิตตภาณมหาเถร) วัดอรุณราชวราราม. มรณภาพแล้ว

แล้วก็อยากจะให้สำเร็จ ไม่อยากพากันไปหัวขาด...

เมื่อได้ฟังข้อคิดเห็นจากพระธรรมไตรโลกาจารย์เช่นนี้ พระเถรานุเถระเหล่านั้น จึงพากันอุกคึกขึ้นมาได้ จากนั้นจึงพากันไปพบพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ที่ภูมิจังหวัด วัฒนมหาธาตุ ในเวลากลางคืนของวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ นั้นเอง เพื่อกราบเรียนเรื่องทั้งหมดให้ทราบและขอให้ท่านเซ็นชื่อร่วมสนับสนุนด้วย แต่พระพิมลธรรมกลับกล่าวว่า :-

การที่พวกเราทำเรื่องนี้ขึ้นมาเป็นการดีแล้ว ที่รู้สึกเจ็บร้อนแทนหมู่คณะ ขออนุโมทนา แต่อย่าให้ผมต้องเซ็นชื่อร่วมด้วยเลย ไม่ใช่กลัวอะไรหรอก แต่ได้ตั้งใจไว้แล้วว่า จะขอเป็นคนกลางไปพูดถึงความถูกต้องและความเหมาะสมในที่ประชุมคณะสังฆมนตรี เชื่อว่าคณะสังฆมนตรีคงรับฟังผม และเรื่องคงจะยุติลงตามที่ท่านทั้งหลายต้องการแน่นอน ถ้าผมร่วมเซ็นชื่อด้วยก็เท่ากับร่วมเป็นใจทักไปทันทีเช่นเดียวกับพวกท่าน เมื่อเป็นเช่นนี้ ผมก็ต้องรักษามรรยาท คือไม่ควรพูดคัดค้านอะไรในที่ประชุมคณะสังฆมนตรี หรือหากจะพูดก็คงไม่มีน้ำหนัก เพราะผมกลายเป็นใจทักในเรื่องนี้ไปแล้ว...

แต่พระเถรานุเถระเหล่านั้นไม่ยอมฟังเหตุผล เมื่อขอร้องกันดี ๆ ไม่ได้ จึงเริ่มพูดกันด้วยคำหนัก ๆ เช่น ถ้าสังฆมนตรีไม่ยอมร่วมเซ็นชื่อในครั้งนี้ ก็ขอให้เอาผ้าถุงมาบ่วงแทนสบงก็ได้แล้ว...แต่พระพิมลธรรมก็ยังนิ่งเฉย ไม่แสดงอาการโกรธเคืองแต่อย่างใด ท่านยังคงยืนยันในเหตุผลเก่าอยู่อย่างเดิม ในที่สุดพระเถระบางรูปที่ร่วมเดินทางไปขอลายเซ็นในคืนวันนั้นด้วย ไม่สามารถจะอดทนต่ออาการนิ่งเฉยของพระพิมลธรรมต่อไปอีกได้ จึงได้กล่าวคำเปรียบเทียบกับออกไปอย่างเหลืออดว่า...**ไอ้ชาติลาวตาขาว...**^{๗๖}

เมื่อถูกด่าทอเปรียบเปรยอย่างรุนแรงเช่นนี้ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้แสดงอาการขมความรู้สึกบางอย่างให้ปรากฏออกมาเห็นได้ชัด จากนั้นท่านจึงเอ่ยปากพูดว่า ไหนหนังสือ ? เอามาดู เมื่ออ่านหนังสือฉบับนี้จบแล้ว ท่านจึงพูดว่า ถ้าจะให้ผมเซ็นชื่อร่วมด้วย ก็จะต้องขอแก้ไขหนังสือฉบับนี้ใหม่หมด พระเถรานุเถระเหล่านั้นต่างพากันพูดเป็นเสียงเดียวอย่างพร้อมเพรียงกันด้วยความปิติยินดีว่า ได้รับ ! ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่แล้วแต่พระเดชพระคุณฯ

พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ลงมือร่างหนังสือในคืนวันนั้นเอง โดยร่างเป็นสองฉบับ ฉบับหนึ่งถึงจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี และอีกฉบับหนึ่งกราบทูลแด่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก วัดบวรนิเวศวิหาร

๗๖. แสง อุดมศรี : คึกคัก, อมรการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๔, น. ๔๖ - ๔๘

เมื่อร่างเสร็จแล้วก็ส่งให้พระเถระเหล่านั้นพิมพ์ติด จนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์โดยไม่จำเป็นต้องแก้ไขแม้แต่ตัวอักษรเดียว ในระหว่างที่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) กำลังร่างหนังสือและพระเถระช่วยกันพิมพ์ติดอยู่นั้น พระกิตติวงศ์เวที^(๑) ต้องเดินทางไปมา ๗ ระหว่างวัดมหาธาตุกับวัดเบญจมบพิตร อยู่ตลอดเวลาเพื่อประสานงานและรายงานให้สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร ได้ทราบผลคืบหน้าอย่างต่อเนื่อง

เมื่อพิมพ์ติดเสร็จและตรวจทานเรียบร้อยแล้ว พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ก็หยิบปากกาออกมาเขียนชื่อ จากนั้นพระเถระานุเถระต่างพากันกราบลาด้วยความปิติยินดี และพากันไปขอให้พระธรรมดิลก วัดพระเชตุพน และพระธรรมไตรโลกาจารย์ วัดอรุณราชวราราม ร่วมเซ็นชื่อสนับสนุน ซึ่งพระเถระทั้งสองรูปก็ร่วมเซ็นชื่อสนับสนุนด้วยความเต็มใจ

วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ ผู้แทนของพระเถระานุเถระดังกล่าว ได้นำหนังสือไปมอบให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ที่ทำเนียบรัฐบาล ดังสำเนาหนังสือต่อไปนี้ :-

(สำเนา)^(๒)

จำนวนมาก

จังหวัดพระนคร

๑๕ มิถุนายน ๒๔๙๔

เรื่อง ขอลงถวายตำแหน่งสังฆนายกแด่สมเด็จพระวันรัต

ขอเจริญพรมายัง ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี และคณะรัฐบาล

อาตมภาพทั้งปวง พระเถระฝ่ายมหานิกาย ขอปิ่นทาบเวลาอันมีค่าของท่าน เพื่อโปรดหาโอกาสสงบบใจให้ดูลยพิจารณาเหตุการณ์ ดังจะขอเจริญพรต่อไป และถ้าชอบด้วยธรรมแล้ว ขอได้โปรดถวายความเป็นธรรมและความอุปถัมภ์แก่คณะสงฆ์มหานิกายตามสมควรแก่ฐานะและเหตุการณ์

อันการปกครองคณะสงฆ์ไทย ที่เป็นมาแล้วก็ดี ที่ยังเป็นอยู่ก็ดี มีหลักการส่วนใหญ่อย่างไร ฯพณฯ และคณะรัฐบาลย่อมทราบอยู่แล้ว จักไม่ปรารภถึง จักขอเจริญพรแต่เฉพาะรายละเอียด และผลได้ผลเสียของคณะสงฆ์มหานิกาย ซึ่งคาดว่า ฯพณฯ และคณะรัฐบาลอาจยังไม่หยั่งทราบ เท่านั้น กล่าวคือ

(๑) สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สุวรรณโชตมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร กทม.

(๒) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ : สร. ๐๒๐๑.๑๐/๑๔๕ เรื่องการปรับปรุงศาสนาพุทธ และการเปิดสังฆสภาตั้งประธาน รองประธานสังฆสภา และสังฆมนตรี พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๔๙๔

วิธีการดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ไทยในเวลานี้ เมื่อว่าโดยนิตินัย ก็ถือปฏิบัติตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ทุกประการ เว้นแต่บทบัญญัติข้อเฉพาะกาลเท่านั้น ใจความก็คือ คณะสงฆ์ไทยปกครองรวมกัน ไม่ให้แยกเป็นธรรมยุติหรือมหานิกาย พระเถระผู้จะมาดำรงตำแหน่งหน้าที่พระคณาธิการทุกชั้นไม่เลือกว่าจะเป็นมหานิกายหรือธรรมยุติใช้ได้ทั้งนั้น โดยให้ถือคุณสมบัติและสมรรถภาพเป็นเกณฑ์เบื้องต้นแรกเหตุการณ์ และการดำเนินงานก็เป็นไปตามนิตินัยด้วยดี

ครั้นต่อมา คณะสงฆ์ธรรมยุติจะเห็นอำนาจประโยชน์อย่างไร เหลือที่จะหยั่งทราบได้พยายามทุกทางในอันที่จะล้มเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงพยายามใช้ลูกศิษย์ เข้าแทรกซึมผสมโรงกับรัฐสภา แปรกฎหมายรัฐธรรมนูญบางวรรค จนทำให้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ เป็นโมฆะสำเร็จสมเจตนา ทางอ้อมพยายามบิดเบือนบิดเอื้อน ไม่เชื่อเพื่อในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ แอบรวมใจกันทำหนังสือคัดค้านนานาประการ เท่านั้นแล้วยังไม่พอแก่ปรารถนา จึงในที่สุดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ สมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบัน ผู้ทรงดำรงตำแหน่งสังฆมปิตรของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งเข้าใจว่า ท่านคงมีพระทัยลำเอียง หรือมิฉะนั้นก็คงทรงพระเจริญด้วยโมหเจตนา หนักไปฝ่ายข้างลูกจำนวนน้อย จึงได้ทรงสถาปนาพระองค์เองขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แล้วมีบัญชาสั่งให้เลขาธิการของพระองค์มีหนังสือเวียนถึงคณะสงฆ์ธรรมยุติทั่วราชอาณาจักร ไม่ให้ขึ้นต่อการปกครองตามระบอบ พ.ร.บ. ๒๔๘๔ ทั้ง ๆ ที่การปกครองระบอบนั้น มีพระเถระฝ่ายธรรมยุติดำรงตำแหน่งพระคณาธิการร่วมอยู่ด้วย แม้พระองค์เองก็ยังทรงยินยินรับดำรงตำแหน่งพระสังฆราชโดยการปกครองระบอบนั้นอยู่

ตั้งแต่นั้นมา การปกครองคณะสงฆ์ไทยก็แปรรูปจากนิตินัย คือคณะสงฆ์ธรรมยุติแบ่งแยกคณะของตนออกไปปกครองกันเองต่างหากจากสงฆ์คณะมหานิกาย โดยมีเจ้าคณะใหญ่บัญชาการโดยเฉพาะ ไม่ยอมขึ้นและไม่ยอมอยู่ภายใต้การปกครองของพระคณาธิการที่เป็นมหานิกาย ซึ่งคณะธรรมยุติถือปฏิบัติสืบมาอย่างไม่ละอายใจว่า พระเถระฝ่ายธรรมยุติปกครองพระมหานิกายได้ แต่พระเถระฝ่ายมหานิกายปกครองพระธรรมยุติไม่ได้ เลยเป็นการเลื่อมล้ำต่ำสูงตั้งแต่นั้นมา ยังมีที่ยิ่งกว่านั้น คือนับแต่ได้เปลี่ยนแปลงระเบียบการปกครองคณะสงฆ์แผนใหม่เป็นต้นมา คณะธรรมยุติพยายามเกียจกันทุกทางที่จะไม่ให้พระเถระฝ่ายมหานิกายดำรงตำแหน่งสูง โดยเฉพาะตำแหน่งสังฆนายก ทั้ง ๆ ที่คณะธรรมยุติไม่เลื่อมใส พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ๒๔๘๔ แต่คงเลือกเลื่อมใสเฉพาะการดำรงตำแหน่ง เข้าลักษณะที่ว่า ชอบเนื้อแต่เกลียดน้ำ ตามที่เจริญพรพรมามีหลักฐานข้อเท็จจริงดังนี้

๑. สังฆนายกองค์แรก คือสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ วัดบรมนิวาส

๒. สังฆนายกองค์ที่สอง คือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดเทพศิรินทราวาส แม้ท่านจะชราภาพพลภาพ ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ก็อุตสาหกรรมเป็นได้ โดยให้อุบยาแห่งตั้งผู้ทำการแทน ซึ่งไม่มีหลักการใด ๆ ที่บัญญัติไว้ว่า ให้ทำดั่งนั้น และผู้สั่งการแทนนั้นเล่า ก็คือพระศาสนโศภน ซึ่งเป็นธรรมยุติ

๓. สังฆนายกองค์ที่สาม คือองค์ปัจจุบัน ได้แก่พระศาสนโศภน

ตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์มา มีสังฆนายก ๓ รูป ถ้านับตำแหน่งผู้สั่งการแทนด้วย ก็เป็น ๔ รูป ทั้ง ๓ หรือทั้ง ๔ รูปนั้น เป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติทั้งหมด จึงเห็นได้ว่า คณะสงฆ์มหานิกายถึงจะมีจำนวนมากกว่าธรรมยุติหลายสิบเท่า ประกอบด้วยมีพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิและวิบุลย์อยู่ แต่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ดำรงตำแหน่งสังฆมิตร์ ท่านคงจะทรงเห็นว่า ตำแหน่งมีศักดิ์เหมือนลูกเมียน้อย ท่านจึงไม่ทรงเอื้อเลย นอกจากไม่ทรงเอื้อแล้ว ยังทรงยกเอาสิทธิของลูกเมียน้อยไปมอบให้ลูกเมียหลวงเสียอีก เช่น ตำแหน่งสังฆนายกปัจจุบันนี้ อันไม่มีส่วนได้ปกครองธรรมยุติเลย เป็นตำแหน่งปกครองเฉพาะสงฆ์คณะมหานิกายเท่านั้น เพราะคณะสงฆ์ธรรมยุติทั่วราชอาณาจักร สมเด็จพระสังฆมิตร์ได้ทรงใช้อำนาจด้วยฉันทาคติ รับผิดชอบต่อพระองค์เองเสียแล้วแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ แต่พระองค์ยังทรงกล้ามีอคติ ยกตำแหน่งสังฆนายก อันเป็นสิทธิของคณะมหานิกายโดยชอบธรรมโดยพฤตินัยไปมอบยื่นยกให้ลูกเมียหลวงของพระองค์เสียอีก

เมื่อพิจารณาโดยธรรมแล้ว ตำแหน่งสังฆนายกคราวนี้ ควรจะได้แก่สมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตร โดยประการทั้งปวง ตำแหน่งสังฆนายกที่ผ่านพ้นมาแล้ว ตกแก่พระเถระฝ่ายธรรมยุติทั้ง ๒ องค์นั้น เมื่อเพ่งถึงการนับถือวิบุลย์ตามระเบียบพระวินัยของสมเด็จพระบรมศาสดา ไม่เพ่งเล็งถึงผลได้ผลเสียของมหานิกายโดยเฉพาะแล้ว ก็พอหันกลับมาดูไมทนาสาธุการ แต่มาครั้งนี้เป็นการสุดวิสัยเหลือที่จะทนหลับหูหลับตาอนุโมทนาด้วยได้ โดยที่สมเด็จพระสังฆมิตร์ไม่ทรงพระเมตตาโดยควรแก่ฐานะและเหตุการณ์

แท้จริง เมื่อเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าเทียบเคียงกันด้วยสายตาอันบริสุทธิ์ และด้วยความหวังสันติของสังฆมณฑล ตลอดถึงความสวัสดิ์มงคลของรัฐบาลและประชาชนส่วนใหญ่แล้ว จะเห็นได้ดังนี้

๑. สมเด็จพระวันรัต กับ พระศาสนโศภน นั้น สมเด็จพระวันรัต เจริญด้วยวิบุลย์คุณวุฒิ และดำรงตำแหน่งสมณฐานันดรศักดิ์สูงยิ่งกว่าพระศาสนโศภน

๒. สมเด็จพระวันรัต เป็นพระเถระฝ่ายมหานิกาย ตำแหน่งสังฆนายกปัจจุบันเมื่อว่าโดยพฤตินัย เป็นตำแหน่งปกครองสงฆ์คณะมหานิกายโดยฝ่ายเดียวดังกล่าวแล้ว

๓. สมเด็จพระวันรัต ได้รับความเคารพนับถือ และความนิยมชมชอบจากคณะสงฆ์ และปวงชนฝ่ายมหานิกาย มีประมาณยิ่งกว่าพระศาสนโศภนหลายสิบเท่า

๔. คณะสังฆมณฑลปัจจุบันทั้งหมด (เว้นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ซึ่งท่านไปเข้าประชุมไม่ได้แล้ว) สมเด็จพระวันรัต เป็นอาวสุสูง ทั้งเป็นที่เคารพนับถือของคณะสังฆมนตรีทั้งฝ่ายธรรมยุติกและมหานิกาย

๕. ขณะนี้ พระมหาเถรชั้นสมเด็จพระราชาคณะที่ยังแข็งแรง และมีสมรรถภาพในการทำงานอยู่ ก็มีแต่สมเด็จพระวันรัตองค์เดียวเท่านั้น ถ้าจะว่าด้วยคุณสมบัติ คุณลักษณะ ตลอดจนเหตุแวดล้อม ทั้งส่วนอดีต อนาคตและปัจจุบันแล้ว สมเด็จพระวันรัตย่อมเหมาะสมแก่ตำแหน่งสังฆนายกโดยประการทั้งปวง

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ อาตมภาพ พระเถรานุเถระในนามคณะมหานิกายทั้งหมด จึงขอถือโอกาสรบกวนเวลาของ ฯพณฯ พร้อมทั้งคณะรัฐบาล ได้โปรดพิจารณาเรื่องนี้ด้วย วิจารณ์ญาณ แล้วดำเนินการให้สมเด็จพระวันรัตดำรงตำแหน่งสังฆนายก เพื่อเป็นมิ่งขวัญมงคลแก่คณะสงฆ์และประชาชนฝ่ายมหานิกายต่อไป

การที่อาตมภาพทั้งปวง ต้องทำสิ่งอันอาจเป็นเครื่องก่อความดั่งเจริญพรมานี้ ด้วยความรู้สึกเกรงใจและละอายแก่ใจเป็นที่สุด เพราะที่ถูกพระสงฆ์องค์เจ้าควรจะถือหลักสันติ แต่ก็ได้พร้อมกันพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว ที่ต้องผินใจปฏิบัติเช่นนี้ ก็ด้วยเล็งเห็นอำนาจประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นประมาณ ถ้าไม่รีบดำเนินการแก้ไขด้วยวิธีนี้ อาจจะมีผลส่วนใหญ่อิ่ง ทั้งส่วนคณะสงฆ์และส่วนรัฐบาล เพราะคณะสงฆ์มหานิกายมีความน้อยเนื้อต่ำใจในกรณีที่เกี่ยวข้องความเป็นธรรมโดยท่านเองนี้มานานแล้ว อาตมภาพทั้งปวง เฉพาะที่พร้อมใจกันขอร้องมานี้ หวาดเกรงไปว่า ถ้าคณะมหานิกายทั้งหมดพร้อมกันลุกขึ้นขอสิทธิอย่างไม่เป็นระเบียบ อันเป็นวิสัยของคนน้อยใจ เพราะถูกธรรมแล้ว ก็จะทำให้เกียรติของคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ และเกียรติของพระศาสนาในประเทศไทยเศร้าหมอง จึงตัดสินใจพร้อมกันดำเนินการขอร้องมายัง ฯพณฯ และคณะรัฐบาล โดยวิธีอันละม่อมนี้

ถ้าจะมองไปในทางอุทิศว่า พระสงฆ์องค์เจ้ายังมีกิเลสและก่อความสันติแล้ว ก็ขอรับสารภาพว่า เป็นความจริง จริง ๆ แต่หากเป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุที่ผู้ทรงอำนาจใช้อำนาจใช้กิลตปฏิบัติการ ผลก็ย่อมสมเหตุเป็นธรรมตาอยู่เอง หรือถ้าจะว่าตามความเป็นจริงของหลักการปกครองแล้ว ผู้มีอำนาจย่อมเป็นใหญ่ในโลก ถ้าอำนาจนั้นถูกแสวงสร้างขึ้นอย่างไม่เป็นธรรม และไม่ชอบกาลเทศะแล้ว ก็เป็นสิ่งที่น่าหวาดกลัวยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ เมื่อผู้ทรงอำนาจแสวงสร้างและมอบอาวุธให้พระศาสนโศภนซึ่งเป็นธรรมยุติ เป็นผู้ควบคุมกุม

๒๖๐

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

อำนาจเหนือพระเถระมหานิกาย ทั้ง ๆ ที่ตัวเขาไม่ได้มีส่วนได้เสียกับพระมหานิกายแล้ว ก็ เป็นสิ่งที่น่าหวาดเสียวอยู่มาก

จริงอยู่ พระศาสนโศภน เป็นพระมหาเถระผู้ใหญ่ฝ่ายธรรมยุติ ทั้งเป็นผู้สามารถ เฉลียวฉลาด เป็นที่ไว้วางใจของคณะธรรมยุติกิติ ถ้าคณะธรรมยุติหรือผู้นิยมธรรมยุติจะ พึงมีมติเช่นนี้ คณะสงฆ์มหานิกายเห็นใจ และขอขอบคุณที่มีน้ำใจกว้างขวาง กล้าเสีย สละความสามารถและสติปัญญาเพื่อคณะมหานิกายถึงเพียงนั้น แต่ก็มีความเกร็งเกรงอยู่ว่า ถ้าพระศาสนโศภนยังเป็นพระมหาเถระที่ยังติดกิเลสไม่เป็นสมุจเฉทแล้ว ก็ยากที่จะหลอกให้ คณะมหานิกายเชื่ออย่างสนิทใจได้ เท่าที่ได้ดำเนินการไปแล้ว คณะธรรมยุติห้วงคณะมหา นิกาย หรือห้วงตำแหน่งแน่ ถ้าไม่ห้วงตำแหน่งจริง ๆ แล้ว ก็ขอให้แสดงความจริงใจให้ คณะมหานิกายได้เชื่อถือบูชาต่อไป โดยยกตำแหน่งสังฆนายกให้แก่คณะมหานิกายเสีย

ที่สุดนี้ อาตมภาพทั้งปวง ขอแสดงความหวังเป็นอย่างมากว่า พวกฯ พร้อมทั้ง คณะรัฐบาลคงจะได้ตระหนักต่อพฤติกรรมอันเป็นข้อเท็จจริงที่กล่าวมา และพร้อมที่จะ สนองความขอร้องโดยธรรม ตามมติของพระสงฆ์คณะมหานิกายส่วนใหญ่เป็นแน่แท้ แม้ว่าหากจะมีเหตุอันอันใดบันดาลให้เรื่องแปรผันจากข้อขอร้องนี้โดยประการใดแล้ว ถ้า จะยังมีวิกฤตการณ์ไม่พึงปรารถนาเกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์แล้ว อาตมภาพที่ร่วมกัน ขอร้องมานี้ รับประกันไม่ได้ และขอเจริญพรเพื่อได้โปรดทราบไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

อนึ่ง ในทำนองเดียวกันนี้ อาตมภาพทั้งปวงได้ขอร้องไปยังสมเด็จพระสังฆราช เพื่อทรงพระกรุณาโปรดตามข้อขอร้องนี้ด้วยแล้ว

ขอเจริญพร

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

พระพรหมโมลี

၁။ အသံအသံအသံအသံ
 ၂။ အသံအသံအသံအသံ
 ၃။ အသံအသံအသံအသံ
 ၄။ အသံအသံအသံအသံ
 ၅။ အသံအသံအသံအသံ
 ၆။ အသံအသံအသံအသံ
 ၇။ အသံအသံအသံအသံ
 ၈။ အသံအသံအသံအသံ
 ၉။ အသံအသံအသံအသံ
 ၁၀။ အသံအသံအသံအသံ

(จำเริญ)^{๗๘}

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑๕ มิถุนายน ๒๔๙๔

เรื่อง ขอร้องให้ทรงพระกรุณาแต่งตั้งสมเด็จพระวันรัตเป็นสังฆนายก

เกล้าฯกระหม่อม พระเถระคณะมหานิกายซึ่งมีนามข้างท้ายนี้ ขอพระวโรกาส

๗๘. สื่อนานาภิกขุ (นามแฝง) : สงครามศาสนาพระธรรมยุติกกับพระธรรมวินัย ภาค ๑, สำนักพิมพ์ พ.
พิทยาคาร, พ.ศ. ๒๕๔๔, น. ๒๖ - ๓๑

กราบทูลแต่สมเด็จพระสังฆราชมหาสังฆปริณายก ทรงทราบ

ด้วยตามที่ฝ่าพระบาททรงพระกรุณาโปรดแต่งตั้งให้พระศาสนโศภน เป็นสังฆนายก สืบแทนสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ไปแล้วนั้น ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ว่า เป็นเหตุให้กระเทือนใจคณะสงฆ์มหานิกายอย่างสุดวิสัยที่จะนั่งสงบอยู่ได้ และถ้าไม่หาทางแก้ไขระบายนความขัดแย้งเสียได้ อาจบังเกิดผลอันไม่งดงามและไม่พึงปรารถนาขึ้นในสังฆมณฑล ซึ่งอยู่ภายใต้ร่มพระบารมีของฝ่าพระบาท ผู้พระสังฆมปิตรของคณะสงฆ์ไทยในเวลานี้ อย่างคาดไม่ถึง

ความจริง พระศาสนโศภนนั้น เมื่อว่าโดยคุณวุฒิและสมรรถภาพแล้ว ก็เป็นที่เชื่อได้ว่า จักเป็นผู้บริหารกิจการในตำแหน่งสังฆนายกได้ต่องค์หนึ่ง แต่เมื่อนำเข้าเทียบกับสมเด็จพระวันรัต ซึ่งเป็นพระเถระที่ดำรงตำแหน่งสมณฐานันดรศักดิ์สูงกว่าและเจริญวัยวุฒิกว่า เมื่อยึดถือพระธรรมวินัยของสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นมาตรฐานแล้ว สมเด็จพระวันรัต ควรที่จะได้ดำรงตำแหน่งสังฆนายกยิ่งกว่าพระศาสนโศภน นี้ว่าด้วยส่วนที่เกี่ยวกับบุคคล

เมื่อว่าด้วยเหตุผลแวดล้อมแล้ว คณะสงฆ์ ๒ คณะ ซึ่งต่างก็อยู่ภายใต้ร่มพระบารมีของฝ่าพระบาท ขณะนี้มีภาวะอันใด ฝ่าพระบาทคงทรงตระหนักพระทัยอยู่แล้ว เมื่อเป็นดังนี้ การที่ฝ่าพระบาททรงพระกรุณาโปรดพระศาสนโศภน ซึ่งต่ำศักดิ์กว่า เด็กกว่า แต่เป็นพระธรรมยุติเหมือนฝ่าพระบาทนั้น ย่อมเป็นชนวนชวนให้จิตใจของพระมหานิกาย ซึ่งเร่าร้อนอยู่แล้ว เพิ่มเติกริมความไวไฟขึ้นอีก อาจถึงขนาดไหม้สังฆมณฑลให้มอดมิดก็ได้

เมื่อว่าด้วยหลักบริหารโดยพฤตินัยในเวลานี้แล้ว อันตำแหน่งสังฆนายกนั้น ควรที่จะเป็นของพระมหานิกายโดยเฉพาะด้วยแท้ ไม่ควรจะสาธารณณะแก่พระธรรมยุติเลย ด้วยเป็นตำแหน่งหัวหน้าบริหารโดยถ่ายเดียว ก็การบริหารคณะสงฆ์ตาม พ.ร.บ. ๒๔๔๔ ในเวลานี้ จำกักอยู่ในวงเฉพาะพระมหานิกาย เท่านั้น ด้วยพระธรรมยุตินั้น เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้มีบัญชาสั่งให้แตกแยกจากพระมหานิกายไปขึ้นอยู่เฉพาะธรรมยุติกนิกายแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ แล้ว การที่ฝ่าพระบาทโปรดการให้พระเถระฝ่ายธรรมยุติมีอำนาจเหนือพระมหานิกาย แต่ไม่โปรดให้พระเถระฝ่ายมหานิกายมีอำนาจเหนือพระธรรมยุตินั้น คณะมหานิกายสันทั้งผอง ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิต ไม่สามารถที่จะสงบระงับดับกิเลสได้ ข้อนี้เป็นเหตุประการสำคัญ

ครั้นมาถึงวาระนี้ ฝ่าพระบาทมาทรงพระกรุณาโปรดแต่งตั้งพระศาสนโศภน ซึ่งเป็นพระธรรมยุติให้เทียบเคียงสมเด็จพระวันรัต ซึ่งเป็นพระมหาเถระที่คณะสงฆ์มหานิกายยกเป็นปูชนียะอย่างสูงในเวลานี้ จึงเป็นการเหยียดหยามและลดเกียรติพระมหานิกายอย่างมาก

เพื่อความสันติแห่งสังฆมณฑล และเพื่อขออภัยเชิญให้ฝ่าพระบาทยังทรงเมตตาใน
 อันที่จะให้คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้ฟังฟังพระบารมียึดถือเป็นร่มโพธิ์ทอง เสมอเหมือน
 และเท่าเทียมคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกแล้ว กล่าวกระหม่อมทั้งปวงขอพระวโรกาส ขอให้ฝ่า
 พระบาทได้ทรงพระกรุณาโปรดให้สมเด็จพระวันรัตดำรงตำแหน่งสังฆนายก เพื่อเป็นมิ่ง
 ขวัญมงคลแก่คณะสงฆ์มหานิกายสืบไป

จะทรงพระกรุณาโปรดได้หรือไม่ประการใด กล่าวกระหม่อมทั้งหลาย ขอพระวโร
 กาสได้โปรดประทานพระเมตตาให้ได้ทราบในเวลาอันสมควร

ควรมิควรประการใดสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรด

พระพินลธรรม

พระธรรมไตรโลกาจารย์	พระธรรมดิลก
พระศากยปุตติยวงศ์	พระมงคลเทพมุนี
พระราชาสุธี	พระมงคลทิพยมุนี
พระวิสุทธิสัมโพธิ	พระญาณรังษี
พระญาณโศภน	พระสุธรรมธีรคุณ
พระศรีสมโพธิ	พระธรรมถาวร
พระวีรธรรมมุนี	พระอมรเมธอาจารย์
พระวิเชียรธรรมคุณาธาร	พระวิเชียรมุนี
พระพุทธิญาณมุนี	พระราชโมลี
พระปริยัติบัณฑิต	พระศิลาจารย์พัฒน์
พระเทพเมธี	พระวิสุทธิสารเถร
พระวรญาณมุนี	พระปรางกรมุนี
พระญาณสมโพธิ	พระธรรมกิติ
พระธรรมภาณพิลาส	พระวิสุทธิโสภณ
พระปิฎกโกศล	พระประสิทธิ์ศีลคุณ
พระสังวรวิมล	พระวิมลมุนี
พระประสิทธิสุตคุณ	พระญาณกิติ
พระสาสนเทสจารย์	พระธรรมรังษี
พระวิเชียรภัก	พระอริยศีลสังวร
พระราชเวที	พระกิตติวงศ์เวที

๒๖๔

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

พระประสิทธิ์วิริยคุณ

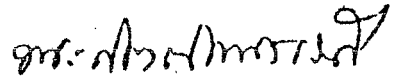
พระศรีสุธรรมมุนี

พระญาณนายก

พระวิสุทธิญาณมุนี

พระศรีสุทนต์มุนี

พระศรีวิสุทธิโมลี

ผู้รับรองสำเนา

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้รับหนังสือจากผู้แทนของพระเถระดังกล่าวแล้ว ก็ได้สั่งการให้หลวงชำนาญอักษร เลขานุการคณะรัฐมนตรี นำเรื่องนี้เสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาในวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ พร้อมกันนี้ก็ได้ตอบหนังสือให้พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ทราบ ดังสำเนานหนังสือต่อไปนี้ :-

(สำเนา)^{๗๔}

ที่ ธ. ๖๓๖๙/๒๔๙๔

สำนักนายกรัฐมนตรี

๒๒ มิถุนายน ๒๔๙๔

เรื่อง ขอให้ถวายตำแหน่งสังฆนายกแด่สมเด็จพระวันรัต

นมัสการมายัง พระพิมลธรรม

ลิขิตของพระคุณเจ้ากับพระเถระอีก ๔๖ รูป ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน ศกนี้ เรื่องขอให้ถวายตำแหน่งสังฆนายกแด่สมเด็จพระวันรัต พร้อมด้วยเหตุผลไปยังรัฐบาล ความพิสดารแจ้งอยู่แล้วนั้น

กระผมได้รับทราบแล้ว ด้วยความขอบพระคุณ และได้นำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณา เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนนี้ โดยได้เชิญอธิบดีกรมการศาสนามาชี้แจงในเรื่องนี้ด้วย ในที่สุดได้พิจารณาเห็นว่า เนื่องจากพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ บัญญัติให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รักษาการ จึงได้ตกลงให้กระทรวงศึกษาธิการรับไปพิจารณาดำเนินการต่อไปแล้ว

๗๔. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ: สร. ๐๒๐๑.๑๐/๑๔๕ เรื่องการปรับปรุงศาสนาพุทธ และการเปิดสังฆสภาตั้งประธาน รองประธานสังฆสภา และสังฆมนตรี พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๔๙๔

จึงขอเรียนมาเพื่อทราบ และขออ้อนมัสการมายังพระคุณเจ้าทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ข้อคิดเห็นในครั้งนี้นำด้วย

ขออัมมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

จอมพล

ป จ ๙

(จอมพล ป. พิบูลสงคราม)

นายกรัฐมนตรี

อนึ่ง ในวันเดียวกันนี้ หลวงชำนาญอักษร เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ได้มีหนังสือด่วนมากที่ ธ. ๖๓๗๐/๒๔๙๔ ถึงนายเลียง ไชยกาล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้ดำเนินการเรื่องนี้ให้เป็นไปตามมติของคณะรัฐมนตรี^{๙๐} ซึ่งนายเลียง ไชยกาล ก็ได้พยายามประสานงานเรื่องนี้อย่างหนัก เพื่อมิให้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต้องบานปลายออกไป จนกลายเป็นความแตกแยกอย่างเด่นชัดมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันนี้ ทางด้านพระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) และบรรดาพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ก็ได้พยายามแก้ปัญหาอย่างหนักเช่นเดียวกัน เพื่อรักษาสถานะของคณะธรรมยุติกนิกายให้อยู่ในฐานะได้เปรียบไว้ให้ได้

ส่วนพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้หยุดการเคลื่อนไหวทุกรูปแบบ ไม่ยอมพูดถึงเรื่องที่เกิดขึ้นว่า จะดำเนินการต่อไปอย่างไร ? หรือจะยุติลงอย่างไร ? คล้ายกับมีความเชื่อมั่นในทุกตัวอักษรที่ร่างมากับมือตนเองว่า มีหลักการ เหตุผลและข้อเท็จจริงต่าง ๆ ชัดเจนอยู่แล้ว ถ้าผู้ทรงอำนาจทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองมีความเป็นบัณฑิตอยู่บ้าง ก็จะได้รู้ได้ทันที่ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ ใครเป็นฝ่ายสร้างขึ้นมา ? และควรจะแก้ไขอย่างไร ? หรือถ้าไม่แก้ไขให้เป็นไปในทางที่พึงประสงค์แล้ว อะไรจะเกิดตามมา ? ดังนั้น ท่านจึงคงปฏิบัติศาสนกิจไปตามปกติ เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น หรือมองปัญหาที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยเหลือเกิน

เหตุการณ์ครั้งนี้ยังคงยืดเยื้อต่อไป โดยไม่มีผลอะไรคืบหน้าออกมาให้ใครๆ ได้ทราบเลย เมื่อเป็นเช่นนี้พระเถระฝ่ายมหานิกายระดับเจ้าคณะตรวจการภาค เจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาค เจ้าคณะจังหวัด และผู้แทนเจ้าคณะจังหวัด รวมจำนวนทั้งหมด ๗๑ รูป ทั้งราชอาณาจักร จึงได้เซ็นชื่อร่วมกันยื่นหนังสือลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ ถึงจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เพื่อสนับสนุนมติของพระเถระจำนวน ๔๗

๙๐. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน

รูปดังกล่าวแล้ว”

เมื่อพระเถระฝ่ายมหานิกายจำนวน ๗๑ รูป ได้ยื่นหนังสือฉบับนี้ต่อ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี แล้ว ทำให้เหตุการณ์ของคณะสงฆ์ในช่วงนี้ทวีความตึงเครียดเพิ่มมากขึ้น นายเลียง ไชยกาล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้พยายามประสานงานอย่างหนัก เพื่อคลี่คลายสถานการณ์ให้พระเถระทั้ง ๒ ฝ่าย ประชุมเจรจากลางกันให้ได้ ซึ่งในที่สุดสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ทรงยินยอมและมีบัญชาเรียกพระเถระทั้ง ๒ ฝ่าย จำนวน ๑๖ รูป ไปประชุมตกลงกันในวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ ที่ตึกนักพรต วัดบวรนิเวศวิหาร

บรรยากาศการประชุมตกลงกันในวันนั้น คณะธรรมยุติกนิกายยินยอมที่จะให้แต่งตั้งพระเถระฝ่ายมหานิกายเป็นสังฆนายก ถ้าพระเถระฝ่ายมหานิกายยอมรับเงื่อนไข ๓ ประการ^{๔๑} คือ :-

๑. การปกครองส่วนกลาง คณะสังฆมนตรีการบริหารร่วมกัน แต่การปกครองบังคับบัญชาให้เป็นไปตามนิกาย
๒. การปกครองส่วนภูมิภาค ให้แยกตามนิกาย
๓. ส่วนระเบียบปลีกย่อยอื่น ๆ จะได้ปรึกษาในภายหลัง

พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ซึ่งเป็นพระเถระฝ่ายมหานิกายรูปหนึ่งที่ได้เข้าร่วมประชุมในวันนั้น แม้จะไม่เห็นด้วยกับเงื่อนไขทั้ง ๓ ประการนี้ แต่เมื่อพระเถระฝ่ายมหานิกายรูปอื่น ๆ อยู่ในลักษณะนั่งเงียบ ไม่ยอมพูดอะไรออกมา ครั้นจะพูดเองก็ดูจะเป็นการตีรวนเหมือนกับจะไม่ยอมให้เรื่องยุติ ในที่สุดจึงนั่งเงียบบ้าง ซึ่งก็เท่ากับพระเถระฝ่ายมหานิกายทั้งหมดที่เข้าร่วมประชุมในวันนั้นให้การยอมรับเงื่อนไขดังกล่าวไปโดยปริยาย เมื่อเป็นเช่นนี้สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก จึงได้ทรงแจ้งให้ที่ประชุมทราบว่า พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) ได้ยื่นหนังสือลาออกจากตำแหน่งสังฆนายกแล้ว ดังสำเนาหนังสือต่อไปนี้ :-

๔๑. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน

๔๒. วชิรญาณวงศ์เทศนา : คณะธรรมยุต พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในการพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๐๓, น. (๑๔) - (๒๐)

(สำเนา)^{๑๓}

ที่ ๔๗/๒๔๙๔

วัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๕ มิถุนายน ๒๔๙๔

เรื่อง ขอประทานถวายคืนตำแหน่งสังฆนายก

ขอประทานกราบทูล ฝ่าพระบาท องค์สกลมหาสังฆปริณายก

วันนี้เกล้ากระหม่อมได้รับหนังสือของกระทรวงศึกษาธิการ แจ้งประกาศตั้งเกล้าฯ เป็นสังฆนายก เพื่อยืนยันเป็นทางการ รู้สึกเป็นพระมหากษัตริย์คุณ ล้นเกล้าฯ ที่ทรงไว้วางพระหฤทัยถึงทรงมอบหมายให้ดำรงตำแหน่งบริหารอันสำคัญ ที่ต้องรับผิดชอบใหญ่หลวงนี้ต่อไปอีก และรู้สึกเป็นเกียรติที่ปรากฏในประกาศนั้นว่า เกล้าฯ ได้บริหารการคณะสงฆ์แทนสังฆนายกด้วยความเรียบร้อยเป็นผลดีแก่พระศาสนา ข้อนี้ทำให้ยังเห็นน้ำพระหฤทัยว่า ทรงเป็นห่วงใยถึงความสงบเรียบร้อยแห่งสังฆมณฑลเป็นอย่างยิ่ง

แต่เกล้าฯ เห็นว่า เกล้าฯ เป็นผู้น้อย อาจเป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจผิดในการแต่งตั้งครั้งนี้ได้ จึงขอประทานถวายคืนตำแหน่งนี้ เพื่อได้ทรงโปรดพิจารณา เลือกพระมหาเถระผู้ทรงคุณวุฒิสามารถอุปถัมภ์ช่วยรับภาระบริหารต่อไป

ทั้งนี้ เกล้าฯ หาได้มีอคติหรือจะขัดพระบัญชาแต่อย่างใดไม่

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด

พระศาสนโศภน

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงแจ้งให้ทราบต่อไปว่า ได้อนุญาตให้พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) ลาออกจากตำแหน่งสังฆนายกแล้ว ตั้งแต่วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ และขอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการดำเนินการต่อไปในวันนั้นเอง ซึ่งท่านรัฐมนตรีก็ได้รับปากว่า จะได้พิจารณาให้มีการแต่งตั้งพระเถระรูปอื่นต่อไปแล้วด้วย

เมื่อสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ทรงชี้แจงจบลงแล้ว พระเถระที่เข้าประชุมในวันนั้น โดยเฉพาะพระเถระฝ่ายมหานิกายจำนวน ๘ รูป ต่างเกิดความรู้สึกงุนงงไปตาม ๆ กันว่า เป็นไปได้อย่างไร เพราะก่อนหน้านี้ไม่เคยมีข่าวอะไรกระเซ็นกระสายออกมาเลยว่า พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) ได้ยื่น

๑๓. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ : สร. ๐๒๐๑.๑๐/๑๔๕ เรื่องการปรับปรุงศาสนาพุทธ และการเปิดสังฆสภาตั้งประธาน รองประธานสังฆสภา และสังฆมนตรี พ.ศ. ๒๔๘๕ - ๒๔๙๔

ใบลาออกแล้ว เพิ่งมาเปิดเผยเมื่อพระเถระฝ่ายมหานิกายได้ให้การยอมรับหลักการสำคัญ ๓ ประการ ที่ฝ่ายธรรมยุติกนิกายยกขึ้นมาเป็นหัวข้อในการเจรจาครั้งนี้เอง แม้จะมีข้อชวนให้สงสัยว่า ใบลาออกของพระศาสนโศภน (จวน จุกุญจาญ) ฉบับนี้ เป็นการลงวันที่ และเดือนย้อนหลังหรือไม่ ? แต่ก็ไม่มีพระเถระรูปใดซักถาม เพราะจะทำให้เรื่องนี้ ต้องขยายตัวยืดยาวออกไปอีกโดยไม่ได้ประโยชน์อะไร

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่เหตุการณ์ได้คลี่คลายความตึงเครียดลงไปแล้ว พระเถระทั้งสองฝ่ายกับทางราชการได้ประชุมร่วมกันอีกหลายครั้ง เพื่อร่วมกันพิจารณาการแต่งตั้งสังฆนายกและสังฆมนตรี ซึ่งก่อนหน้านี้การแต่งตั้งสังฆนายกและสังฆมนตรีแต่ละครั้ง กระทำกันเป็นการภายในเฉพาะพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายเพียงไม่กี่รูปเท่านั้น แต่การแต่งตั้งสังฆนายกและสังฆมนตรีครั้งนี้ กลับต้องมีการประชุมพิจารณาร่วมกันระหว่างพระเถระทั้งสองฝ่ายกับทางราชการ คล้ายกับว่าพระเถระฝ่ายมหานิกายจะได้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ สักทีหนึ่ง จะต้องได้รับความเห็นชอบจากพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายอะไรทำนองนั้น

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๕

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๕ ซึ่งมีพระศาสนโศภน (จวน จุกุญจาญ) เป็นสังฆนายก อยู่ในตำแหน่งเพียงชั่วระยะเวลาอันสั้น คือได้รับพระบัญชาแต่งตั้งเมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ และต้องลาออกเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ เพราะแรงกดดันของพระเถระฝ่ายมหานิกายดังกล่าว ดังนั้น คณะสังฆมนตรีชุดนี้จึงถือว่าอยู่ในตำแหน่งระยะสั้นที่สุดกว่าสังฆมนตรีทุกชุด

เมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ผ่อนคลายความตึงเครียดลง และพระเถระทั้งสองฝ่ายได้ประชุมร่วมกับทางราชการ จนเป็นที่ตกลงกันได้เป็นอย่างดี ในที่สุดสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร ก็ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งเป็นสังฆนายก ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๔๔} ตั้งสังฆนายก

ส.ค. พระวชิรญาณวงศ์
(สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์)

ตามประกาศลงวันที่ ๑๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๔ ตั้งพระศาสนโศภณ (จวน อุฏฐายี) เป็นสังฆนายกนั้น ต่อมาวันที่ ๑๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๔ พระศาสนโศภณ ขอลาออกความเป็นสังฆนายกจึงสิ้นสุดลงตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

บัดนี้ ได้พิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นพระมหาเถระผู้ดำรงสมณฐานันดรศักดิ์สูง เจริญด้วยวัยวุฒิและคุณวุฒิ เพียบพร้อมด้วยศีลาจารวัตรพรหมจริยคุณ เป็นที่เคารพสักการะของพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์สมควรไว้วางพระทัยในการดำรงตำแหน่งสังฆนายกสืบไป

สมเด็จพระสังฆราช ทรงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๘ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ จึงทรงตั้งสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆนายก บริหารการคณะสงฆ์ ตั้งแต่วันที่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔

ผู้รับสนองพระบัญชา

เลียง ไชยกาล

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

อนึ่ง ในวันเดียวกันนี้ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งสังฆมนตรี ชุดที่ ๕ ดังประกาศต่อไปนี้ :-

๔๔. แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๓๙ ประจำเดือนกรกฎาคมและเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๔, น. ๒๐๓ - ๒๐๔

ประกาศ^{๔๕} ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี

ธ.ค. พระวชิรญาณวงศ์
(สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์)

ตามประกาศลงวันที่ ๑๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๔ ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี ซึ่งมีพระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) เป็นสังฆมนายกนั้น ต่อมาวันที่ ๑๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๔ พระศาสนโศภนขอลาออก ความเป็นสังฆมนายกจึงสิ้นสุดลงตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

บัดนี้ ได้พิจารณาเห็นว่า สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นพระมหาเถระผู้ดำรงสมณฐานันดรศักดิ์สูง เจริญด้วยวัยวุฒิและคุณวุฒิเทียบพร้อมด้วยศิลาจารวัตรพระหมจริยคุณ เป็นที่เคารพสักการะของพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์สมควรไว้วางพระทัยในการดำรงตำแหน่งสังฆมนายกสืบไป จึงมีพระบัญชาให้ตั้งและแต่งตั้ง

๑. พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง
๒. พระธรรมโกศาจารย์ (ปลด อุตตการี) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง
๓. สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การการศึกษา
๔. พระราชสุธี (ชอบ อนุจารี) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การการศึกษา
๕. พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่
๖. พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การเผยแผ่
๗. สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (นวม พุทฺธสโร) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ
๘. พระธรรมปาโมกข์ (วาสน์ วาสโน) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ

๙. พระธรรมดิลก (ปุ่น ปุณฺณสิริ) เป็นสังฆมนตรี

๑๐. พระเทพโมลี (พิมพ์ ธมฺมธโร) เป็นสังฆมนตรี

ประกาศ ณ วันที่ ๒๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔

ผู้รับสนองพระบัญชา

เลียง ไชยกาล

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

แยกการปกครอง

ภายหลังจากที่พระเถระทั้ง ๒ ฝ่าย ได้ประชุมร่วมกันที่ตำนกเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ พร้อมทั้งยอมรับหลักการ ๓ ประการ ซึ่งเรียกว่า ถกติกาทำนกเพชร ที่พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายยกขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญในการประชุมเจรจาดังนั้น จนทำให้เกิดการล่มสลายลง และมีการแต่งตั้งคณะสังฆมนตรีชุดที่ ๕ ขึ้นมาเป็นผลสำเร็จ เพื่อบริหารคณะสงฆ์สืบไป

ผลที่เกิดตามมาจากการประชุมดังกล่าว ทำให้การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด มีลักษณะเป็นอิสระไม่ก้ำก๋ายงานของกันและกันตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา กล่าวคือ ในเขตพื้นที่หนึ่ง ๆ จะมีเจ้าคณะ ๒ รูป รับผิดชอบการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนของนิกายใดนิกายนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ในจังหวัดหนึ่งจึงมีเจ้าคณะจังหวัด ๒ รูป ในอำเภอหนึ่งมีเจ้าคณะอำเภอ ๒ รูป และในตำบลหนึ่งมีเจ้าคณะตำบล ๒ รูป แต่เรียกชื่อต่างกัน กล่าวคือ :-

ระดับจังหวัด เช่น จังหวัดพระนคร (ปัจจุบันเรียกกรุงเทพมหานคร) เจ้าคณะฝ่ายมหานิกายเรียกชื่อว่า เจ้าคณะจังหวัดพระนคร ส่วนเจ้าคณะฝ่ายธรรมยุติกนิกายเรียกชื่อว่าเจ้าคณะธรรมยุตจังหวัดพระนคร

ระดับอำเภอ เช่น อำเภอพระนคร (ปัจจุบันเรียกเขตพระนคร) เจ้าคณะฝ่ายมหานิกายเรียกชื่อว่า เจ้าคณะอำเภอพระนคร ส่วนเจ้าคณะฝ่ายธรรมยุติกนิกายเรียกชื่อว่าเจ้าคณะธรรมยุตอำเภอพระนคร

ระดับตำบล เช่น ตำบลพระบรมมหาราชวัง (ปัจจุบันเรียกแขวงพระบรมมหาราชวัง) เจ้าคณะฝ่ายมหานิกายเรียกชื่อว่า เจ้าคณะตำบลพระบรมมหาราชวัง ส่วนเจ้าคณะฝ่ายธรรมยุติกนิกายเรียกชื่อว่า เจ้าคณะธรรมยุตตำบลพระบรมมหาราชวัง

แม้การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง เมื่อว่าโดยพฤตินัยก็มีส่วนแยกกันเด่นชัด

เหมือนกัน คือเมื่อคณะสังฆมนตรีประชุมเรื่องอะไรก็ตาม เมื่อมีมติที่แน่นอนออกมาแล้ว การสั่งงานก็จะส่งลงไปตามสายของแต่ละนิกาย เช่น งานในส่วนที่เกี่ยวกับองค์การปกครอง ซึ่งคณะสังฆมนตรีชุดที่ ๕ นี้ มีพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง และพระธรรมโกศาจารย์ (ปลอด อุตตภากริ) วัดราชาธิวาสวิหาร เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง ลักษณะการสั่งงานก็จะแยกส่งลงไปเฉพาะนิกายใดนิกายมัน ไม่ก้ำก๋ายกัน เช่น พระพิมลธรรม จะสั่งงานสายการปกครองลงไปถึงเฉพาะเจ้าคณะตรวจการภาค เจ้าคณะจังหวัด ฯลฯ ฝ่ายมหานิกาย ส่วนพระธรรมโกศาจารย์ สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง ก็จะสั่งงานสายการปกครองลงไปถึงเฉพาะเจ้าคณะธรรมยุตตรวจการภาค เจ้าคณะธรรมยุตจังหวัด ฯลฯ ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเท่านั้น

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๕ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกได้มีบัญชาเรียกเจ้าคณะธรรมยุตจังหวัด และเจ้าคณะธรรมยุตอำเภอ ทิวราชอาณาจักร มาประชุมซักซ้อมความเข้าใจในสายการปกครองเฉพาะคณะธรรมยุติกนิกาย เพื่อให้การปกครองดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและเป็นผลดีแก่การคณะมากยิ่งขึ้น^{๔๖}

ในส่วนของมหานิกาย แม้จะมีการแต่งตั้งเจ้าคณะแต่ละระดับ เพื่อให้รับผิดชอบงานปกครองคณะสงฆ์ตามสายนิกายของตน แต่ก็มิได้มีการเคลื่อนไหวอะไรเด่นชัดนัก จะมีก็เฉพาะพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ ซึ่งดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง เท่านั้น ที่รับแรงฟื้นฟูและสร้างสรรค์งานใหม่ ๆ ขึ้นมาให้มีรูปแบบหลากหลาย ซึ่งสามารถมองได้ทั้งในด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่และสาธารณูปการ เช่น :-

ด้านการปกครอง ได้ออกตรวจพื้นที่อยู่เสมอ ๆ พร้อมทั้งได้สั่งการให้เจ้าคณะสายมหานิกายแต่ละระดับในส่วนภูมิภาค ให้เอาใจใส่ดูแลวัดและพระภิกษุสามเณร ที่อยู่ภายใต้เขตปกครองของตน ให้มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ ให้สำรวจป่าช้าสาธารณะที่อยู่ใกล้วัดใดแล้วแจ้งต่อทางราชการขออนุญาตเข้าเป็นที่ดินของวัดนั้น ๆ คล้ายกับมีลักษณะเพื่อป้องกันมิให้พระสงฆ์นิกายอื่นเข้าไปยึดครองแล้วสร้างเป็นวัดขึ้นมา ซึ่งจะกลายเป็นปัญหายุ่งยากในภายหลังต่อไปได้

๔๖. วชิรญาณวงศ์เทศนา : คณะธรรมยุต พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในการพระเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๐๓, น. (๒๐)

ด้านการศึกษา เนื่องจากพระราชสุธี (ชอบ อนุจารี) สังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา ซึ่งมีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบงานด้านการศึกษาแผนกธรรมโดยตรง เป็นพระเถระสายวัดมหาธาตุ จึงได้มีการปรึกษานานหรือและเข้าใจร่วมกัน เพื่อจะให้มีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุ ให้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จากนั้นจึงได้ดำเนินการตรวจชำระและจัดพิมพ์คัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาขึ้นมา เช่น คัมภีร์ธรรมปัทมฎกตา มงคลทีปนี พระไตรปิฎก เป็นต้น เพื่อให้คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายทั่วประเทศมีคัมภีร์เหล่านี้ไว้เป็นของตนเองโดยเฉพาะ ซึ่งจะประโยชน์ต่อการศึกษาและค้นคว้าต่อไป

นอกจากนี้ยังมีการขยายการสอบธรรมสนามหลวงออกไปสู่ประเทศมาเลเซีย จัดตั้งโรงเรียนบาลีมัธยม การศึกษาพระอภิธรรม และส่งครูอาจารย์ตลอดจนพระนิสิตมหาจุฬาฯ ให้เดินทางไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศ เช่น ประเทศสหภาพพม่า อินเดีย ญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ด้วยหวังว่าเมื่อพระเหล่านี้สำเร็จการศึกษากลับมาแล้ว จะได้เป็นกำลังสำคัญช่วยสนองงานของคณะสงฆ์ในด้านการศึกษา ตลอดจนพระศาสนาและประเทศชาติในวงกว้างออกไปอีกด้วย

ด้านการเผยแผ่ ได้จัดตั้งกองการวิปัสสนาธุระ สังกัดองค์การปกครอง ขึ้นมา โดยใช้วัดมหาธาตุเป็นศูนย์กลาง จากนั้นก็ขยายสาขาออกไปสู่วัดต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด ตลอดจนถึงต่างประเทศ เปิดการสอนและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานขึ้นมาอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง เพื่อสนองความต้องการและอำนวยความสะดวกให้แก่พระภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกาที่สนใจต่อการศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ทั้งนี้ โดยมีเป้าหมายลึก ๆ อีกรูปแบบหนึ่ง เพื่อป้องกันพระเถระอาจารย์บางประเภทที่อยู่ตามป่าตามภูเขา มิให้ใช้รูปแบบของพระวิปัสสนาจารย์หลอกลวงพุทธศาสนิกชนให้หลงเชื่ออีกต่อไป

นอกจากนี้ยังได้เปิดตลาดเผยแผ่ออกไปสู่ต่างประเทศ ทั้งในกลุ่มประเทศเอเชีย ยุโรป และอเมริกา จนทำให้ประชาชนในประเทศนั้น ๆ ได้รู้จัก เข้าใจ เลื่อมใสและยอมรับพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบไทยกว้างขวางออกไปมากยิ่งขึ้น จนเป็นเหตุให้มีการสร้างวัดไทยขึ้นมาตลอดศักราชประชาชนขึ้นในกลุ่มประเทศเอเชีย ยุโรป และอเมริกา สืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบัน

ด้านสาธารณูปการ มุ่งวางฐานในการสร้างพระสงฆ์ให้มีความรู้ปฏิบัติชอบ ทั้ง

ในด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ เป็นหลัก ไม่เน้นการสร้างวัตถุ จนทำให้พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเป็นจำนวนไม่น้อย กลายเป็นผู้มีความรู้แตกฉานและลุ่มลึก ทั้งในด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระที่วงการต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศให้การยอมรับโดยทั่วไป เช่น พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) และพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ) เป็นต้น

จากการที่คณะสงฆ์แยกการปกครองออกจากรากันอย่างเป็นอิสระโดยพฤตินัย และต่างฝ่ายต่างริบเร่งฟื้นฟูสร้างสรรคงานในส่วนแห่งนิกายของตน ๆ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นต้นมา ทำให้ศูนย์กลางแห่งอำนาจของคณะสงฆ์แต่ละนิกายมีอยู่เพียง ๒ แห่ง คือวัดบวรนิเวศวิหารเป็นศูนย์กลางของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และวัดมหาธาตุเป็นศูนย์กลางของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายไปโดยปริยาย

ดังนั้น การแยกการปกครองคณะสงฆ์ดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นผลดีอีกรูปแบบหนึ่ง เพราะเป็นเหตุกระตุ้นให้แต่ละนิกายต้องคิดฟื้นฟูและสร้างสรรค์พัฒนางานแข่งกัน ถ้าแต่ละฝ่ายไม่มีความอิจฉาริษยา ซึ่งเป็นพื้นฐานอันสำคัญที่จะนำไปสู่การบีบคั้นบั่นรอนหรือกล่าวหาทำลายล้างกันโดยไม่ชอบธรรม แทรกซ้อนขึ้นมาคั่นกลาง ก็จะทำให้คณะสงฆ์แต่ละนิกายแข่งขันกันทำงานให้เป็นประโยชน์กว้างไกลออกไป จนกลายเป็นระบบที่สามารถสัมผัสได้อย่างเป็นรูปธรรม และงานเหล่านี้แหละจะกลายเป็นหลักประกันคุณภาพของคณะสงฆ์ให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมสืบต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๖

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๕ ซึ่งได้รับแต่งตั้งเมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ โดยมีสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร เป็นสังฆนายก ได้บริหารการคณะสงฆ์มาครบวาระ ๔ ปีแล้ว สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ จึงได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร เป็นสังฆนายก บริหารการคณะสงฆ์ต่อไปอีกสมัยหนึ่ง ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๔๔} คณิสัณายนก

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์
(สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์)

ตามประกาศลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔ ตั้งสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆนายกนั้น บัดนี้ ครบวาระที่จะพ้นหน้าที่ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ แล้ว

โดยที่สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) ได้รับการบริหารการคณะสงฆ์มาด้วยความเรียบร้อย เป็นผลดีแก่พระศาสนามาเป็นเวลาสี่ปีแล้ว และโดยที่สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นพระมหาเถระผู้ทรงอาวุโสในคณะสงฆ์ เพียบพร้อมด้วยศีลาจารวัตรพรหมจริยคุณ เป็นที่เคารพสักการะของพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ สมควรไว้วางพระทัยในการดำรงตำแหน่งสังฆนายกสืบไปอีก

สมเด็จพระสังฆราช ทรงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ จึงทรงตั้งสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆนายก บริหารการคณะสงฆ์ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔
ผู้รับสนองพระบัญชา
จอมพล ป. พิบูลสงคราม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

อนึ่ง ในวันเดียวกันนี้ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงคัย ได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งสังฆมนตรีชุดที่ ๖ ดังประกาศ ต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๔๔} ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์
(สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์)

ตามประกาศลงวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔ ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี ซึ่งมีสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆนายกนั้น บัดนี้ครบกำหนดวาระที่จะพ้นหน้าที่ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ แล้ว

โดยที่สังฆมนตรี ซึ่งมีสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆนายกได้บริหารการคณะสงฆ์สำเร็จเรียบร้อย เป็นผลดีแก่พระศาสนาตลอดมาสมควรไว้วางพระทัยในการดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีสืบต่อไปอีก จึงมีพระบัญชาให้ตั้งและแต่งตั้ง

๑. พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง
๒. พระธรรมโกศาจารย์ (ปลด อุตฺตการี) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง
๓. สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา
๔. พระเทพเมธี (ชอบ อนุจารี) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา
๕. พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่
๖. พระพรหมมุนี (ผิน อุวโจ) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การเผยแผ่
๗. สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (นวม พุทฺธสโร) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ
๘. พระธรรมปาโมกข์ (วาสน์ วาสโน) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ
๙. พระธรรมดิลก (ปิ่น ปุณฺณสิริ) เป็นสังฆมนตรี

๑๐. พระธรรมปิฎก (พิมพ์ ธมฺมธโร) เป็นสังฆมนตรี

ประกาศ ณ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔

ผู้รับสนองพระบัญชา

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

การบริหารคณะสงฆ์ของคณะสังฆมนตรีชุดที่ ๒ ดำเนินการไปได้เพียงปีเศษ ตำแหน่งสังฆมนตรีก็ว่างลง เมื่อสมเด็จพระพุทธมหาราช (นวม พุทธสโร) วัดอนงคาราม ซึ่งได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการติดต่อกันมาทุกสมัย ตั้งแต่สมัยที่ ๑ เป็นต้นมา ได้ถึงแก่กรรมภาพเมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๔ สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า สกลมหาสังฆปริณายก จึงได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งสังฆมนตรีเพิ่มใหม่ ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ

ตั้งและแต่งตั้งสังฆมนตรี

สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์

(สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์)

ตามประกาศลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔ แต่งตั้งสมเด็จพระพุทธมหาราช (นวม พุทธสโร) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ นั้น บัดนี้ สมเด็จพระพุทธมหาราช (นวม พุทธสโร) มรณภาพ ความเป็นสังฆมนตรีจึงสิ้นสุดลงตามความในมาตรา ๓๑ วรรค ๒ ข้อ (๑) แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔

สมเด็จพระสังฆราช ทรงอาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ มีพระบัญชาให้ตั้งและแต่งตั้ง

๑. พระธรรมดิลก (ปุ่น ปุณฺณสิริ) สังฆมนตรี เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ

๒. พระวชิรธรรมบุณี (ไสว จิตวิโร) เป็นสังฆมนตรี

ประกาศ ณ วันที่ ๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๙๙

ผู้รับสนองพระบัญชา

พลเอก ศรีสวัสดิ์ยุทธ

(หลวงสวัสดิ์ยุทธ)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

รักษาราชการแทน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

การบริหารคณะสงฆ์ ภายหลังจากที่ได้มีการแยกการปกครองออกเป็นอิสระต่อกัน โดยพฤตินัยแล้ว ไม่มีเหตุการณ์อะไรที่จะนำไปสู่การกระทบกระทั่งกันมากนัก เพราะต่างฝ่ายต่างเร่งฟื้นฟูและสร้างสรรค์งานในส่วนแห่งนี้อย่างขยันขันแข็ง ตามกำลังแห่งความสามารถและความตั้งใจ แต่ก็มีข้อสังเกตให้เห็นได้เด่นชัดมากขึ้นโดยลำดับว่า สายวัดมหาธาตุ มีลักษณะที่จะเป็นศูนย์แห่งอำนาจที่เข้มแข็งของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายมากยิ่งขึ้น เพราะสามารถขยายขอบข่ายงานทั้งด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่และสาธารณูปการ ออกไปครอบคลุมพื้นที่ ทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ ได้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น จนทำให้พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) และสถาบันวัดมหาธาตุ มีลักษณะโดดเด่นและล้ำหน้ากว่าพระเถระรูปอื่น ๆ และวัดอื่น ๆ ทั้งที่เป็นมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย อย่างเห็นได้ชัดเจน และลักษณะดังกล่าวนี้นับวันแต่จะโดดเด่นและล้ำหน้ามากยิ่งขึ้นโดยลำดับอีกด้วย

เค้าเงื่อนเผด็จการ

สถานการณ์ของคณะสงฆ์ในช่วงนี้ เริ่มพลิกกลับและส่อเค้าให้เห็นว่า จะต้องเกิดความยุ่งยากนานัปการตามมาอย่างแน่นอน เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับกลไกการปกครองคณะสงฆ์เป็นอย่างดี และได้พยายามประทับประคองการคณะสงฆ์ให้ดำเนินไปด้วยความเที่ยงธรรมมาโดยลำดับ ได้ก้าวลงจากเวทีแห่งอำนาจทางการเมืองและเดินทางไปลี้ภัยอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่น โดยการปฏิบัติของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และคณะ เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๐

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ ทำให้พระธรรมคุณาภรณ์ (พิน สุตินุโร) วัดสามพระยา เจ้าคณะจังหวัดพระนคร และผู้อำนวยการสำนักอบรมครู

วัดสามพระยา ซึ่งเคยดำเนินบทบาทเผชิญหน้าคณะธรรมยุติกนิกายมาโดยลำดับ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและยุทธกิจกรรมของสำนักอบรมครูวัดสามพระยาลงอย่างเจียบสนิท เพราะไม่มั่นใจในสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวแล้ว

ต่อมาวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๑ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น สุกิจตมมหาเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้สิ้นพระชนม์ลง และในขณะเดียวกันนี้ สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร ธงมณายก ได้เป็นผู้บัญชาการคณะสงฆ์แทนสมเด็จพระสังฆราช ตามความในมาตรา ๑๐ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๔

ความโดดเด่นและล้ำหน้าในเชิงแห่งการสร้างสรรคงานอย่างจริงจังของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ไม่ว่าจะเป็นการฟื้นฟูและส่งเสริมวิปัสสนาธุระอย่างเป็นระบบ จนเป็นเหตุให้อิสริยชนและอุบาสกอุบาสิกาคนสำคัญ ๆ ของวัดต่าง ๆ ทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย ต่างพากันมาศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่วัดมหาธาตุอย่างเนืองแน่น จนมีลักษณะห่างเหินจากวัดต่าง ๆ ที่ตนเคยไปบำเพ็ญกุศลมาเป็นเวลาอันยาวนาน มากยิ่งขึ้นโดยลำดับ การส่งเสริมการศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ การส่งเสริมให้ตรวจชำระและจัดพิมพ์หนังสือคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้พระภิกษุสามเณร ฝ่ายมหานิกายทั่วประเทศใช้ค้นคว้าและเล่าเรียนเป็นสัดส่วนของตนเอง การส่งพระสงฆ์ไทยไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศ การเดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทแบบไทย ณ ประเทศต่าง ๆ ทั้งในเอเชีย ยุโรป และอเมริกา การแสดงความเป็นมิตรไมตรีกับผู้นำของศาสนาต่าง ๆ ด้วยความสนิทใจ ตลอดจนการแวะไปเยี่ยมและสนทนาปราศรัยกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม อดีตนายกรัฐมนตรี ซึ่งพำนักลี้ภัยทางการเมืองอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่น ในระหว่างที่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้เดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนาและร่วมประชุมใหญ่สามัญประจำปีขององค์การฟื้นฟูศีลธรรม หรือที่นิยมเรียกกันว่าองค์การ เอ็ม. อาร์. เอ. (Moral Re - Armament) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นต้น

ความโดดเด่นและล้ำหน้าหลากหลายรูปแบบดังกล่าวนี้ กลายเป็นเป้าหมายอันสำคัญที่อิสริยชนบางท่านและพระเถระผู้ใหญ่อีกหลายรูป ทั้งที่เป็นมหานิกายด้วยกันเอง และนิกายอื่น ได้พยายามปะติดปะต่อให้เป็นปมแห่งปัญหาทางการเมือง เพื่อรวมสรุปมา

เป็นแนวทางในการสักดิ์วิถีทางของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ให้หลุดไปจากเวทีแห่งอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ไปในที่สุด ทั้งนี้ เพราะเมื่อพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) เดินทางกลับมาถึงประเทศไทยแล้ว บรรดามิตรสหายและบุคคลที่เคยอยู่ได้บังคับบัญชาของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อดีตนายกรัฐมนตรี ซึ่งมีทั้งนักการเมือง นักธุรกิจ ข้าราชการประจำ ข้าราชการบำนาญ และประชาชน ที่สนใจทางการเมือง ต่างพากันไปนมัสการ เยียนถาม ทานถึงสภาพความเป็นอยู่และสุขภาพของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อยู่เสมอ ๆ ในขณะที่เดียวกันคณะบุคคลที่ไม่หวังดีดังกล่าวก็ได้รายงานเรื่องนี้ให้ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ หัวหน้าคณะปฏิวัติ ได้ทราบทั้งทางตรงและทางอ้อมอยู่ตลอดเวลาว่า พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) จัดมหาธาตุ คือศูนย์กลางของคณะบุคคลที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยและจงรักภักดีต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม

เมื่อได้รับรายงานบ่อยครั้งขึ้น จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงเริ่มไม่ไว้วางใจต่อพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) มาโดยลำดับ กอปรด้วยเวลาที่จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เดินทางไปตรวจราชการในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) มีประชาชนและพระสงฆ์มาต้อนรับไม่มากเท่าที่ควร ผิดกับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ที่เดินทางไปตรวจการคณะสงฆ์ในโอกาสต่อมา ปรากฏว่าพระสงฆ์และประชาชนต่างพากันมาต้อนรับและอำนวยความสะดวกให้อย่างคับคั่งแน่นเป็นประวัติการณ์ พฤติกรรมทางการเมืองและข้อแตกต่างเหล่านี้มีผู้รายงานให้จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ หัวหน้าคณะปฏิวัติ ทราบอยู่ตลอดเวลา จนทำให้พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ถูกเพ่งมองในแง่ลบมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ

ในขณะเดียวกันนี้ สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร สังฆนายก และผู้บัญชาการคณะสงฆ์แทนสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งเคยให้ความไว้วางใจแก่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) จัดมหาธาตุ สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง เป็นพิเศษ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นต้นมา กลับแสดงลักษณะบางประการออกมาให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ได้ให้ความไว้วางใจแก่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ เป็นพิเศษ แต่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ก็มิได้แสดงอาการวิตกทุกข์ร้อนต่อกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการคณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนี้อย่างใด ตรงข้ามกลับมุ่งมั่นต่อการสร้างธรรมฐานในส่วนที่รับผิดชอบอยู่ ทั้งในส่วนของคณะสงฆ์และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง เหมือนมิได้คิดว่าจะมีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้นแก่ตนเองในอนาคตอันใกล้

วันที่ ๑๔ - ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๓ สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัด

เบญจมบพิตร ได้มีบัญชาให้มีการประชุมสัมมนานาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักร ทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย ขึ้นที่วัดมหาธาตุ พระนคร โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ ๔ ประการ^{๙๐} คือ :-

๑. เพื่อความเจริญแห่งการปกครอง
๒. เพื่อความเจริญแห่งการศึกษา
๓. เพื่อความเจริญแห่งการเผยแผ่
๔. เพื่อความเจริญแห่งสาธารณูปการ

การประชุมสัมมนานาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักร ทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย ครั้งนี้ สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร สังฆนายก และผู้บัญชาการคณะสงฆ์แทนสมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานกรรมการอำนวยการประชุม และสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ เป็นรองประธานกรรมการอำนวยการประชุม ส่วนพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักรที่เข้าร่วมประชุมครั้งนี้มีจำนวนทั้งหมด ๕๒๓ รูป คือ :-

เจ้าคณะตรวจการภาคทุกภาค ๑๒ รูป

เจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาคทุกภาค ๒๖ รูป

เจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัด ๑๐๖ รูป

เจ้าอาวาสในจังหวัดพระนครและธนบุรี ๓๗๙ รูป

พิธีเปิดการประชุมได้มีขึ้นในวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ เวลา ๑๓.๐๐ น. ณ พระอุโบสถวัดมหาธาตุ พระนคร โดยสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) รองประธานกรรมการอำนวยการประชุม ได้กล่าวรายงานต่อสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) ประธานกรรมการอำนวยการประชุม ซึ่งมีข้อความส่วนหนึ่งที่ส่อให้เห็นเค้าเงื่อนแห่งความคิดที่จะนำระบบปฏิบัติ หรือที่นิยมเรียกกันทั่วไปว่า ระบบเผด็จการ เข้ามาใช้ในวงการคณะสงฆ์ว่า :-

“...การปกครองคณะสงฆ์กับการปกครองฝ่ายบ้านเมือง ได้มีความเกี่ยวเนื่องกันมาแต่โบราณกาล ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในปัจจุบันนี้ทางฝ่ายบ้านเมืองได้มีการปรับปรุงและแก้ไขในด้านการปกครอง การสาธารณูปการ และการเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดความผาสุกสมบูรณ์แก่ประชาชนพลเมือง ทางฝ่ายคณะสงฆ์ก็สมควรที่จะได้มีการประชุม

๙๐. แอ่งการณคณะสงฆ์ เล่ม ๔๔ ภาค ๗ ประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓, น. ๕๔๔

ปรึกษาหารือ เพื่อความเจริญแห่งกิจการคณะสงฆ์ และประสานงานกับทางการบ้านเมือง ในส่วนที่เป็นไปโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย อันเป็นส่วนหนึ่งแห่งความเจริญของประเทศชาติและพระศาสนา ...” ๔๑

แม้สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) ประธานกรรมการอำนวยการประชุม ก็กล่าวเปิดประชุมในลักษณะคล้ายคลึงกันว่า :-

“...การประชุมสัมมนานาพระคณาธิการครั้งนี้ เป็นครั้งพิเศษ เพื่อความเจริญแห่งกิจการคณะสงฆ์ ประสานงานกับฝ่ายบ้านเมือง ซึ่งได้มีการปรับปรุงและแก้ไขกิจการในด้านการปกครอง การสาธารณูปโภค และการเศรษฐกิจ ให้เกิดความผาสุกสมบูรณ์แก่ประชาชนพลเมือง...ส่วนกิจการอันใดสมควรจะขอความอุปถัมภ์จากฝ่ายบ้านเมืองช่วยเหลือสนับสนุนให้เป็นการค้าจุนกิจการพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ควรขอความอุปถัมภ์จากฝ่ายบ้านเมืองโดยสมควร” ๔๒

ในขณะเดียวกันนี้ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ก็ได้ส่งสารถึงที่ประชุมสัมมนานาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักร ในวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ กล่าวเป็นเชิงปลาวรรณาเหมือนรู้ความในใจของพระมหาเถระทั้ง ๒ รูป ดังข้อความส่วนหนึ่งว่า :-

“...ถ้าหากทางคณะสงฆ์มีความคิดเห็นที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างไร กระผมก็ไม่ขัดข้อง และยินดีรับพิจารณาเพื่ออนุโลมให้เป็นไปตามความต้องการของคณะสงฆ์ เป็นต้นว่า ถ้าหากพระคุณเจ้าทั้งหลายปรารถนาจะแก้ไขพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเสียให้เหมาะสม และเป็นความดีความสะดวกแก่ฝ่ายสงฆ์ที่จะดำรงและเชิดชูพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น กระผมก็พร้อมที่จะรับพิจารณา และดำเนินการแก้ไขกฎหมายไปในทางที่เหมาะสม และที่ทางบ้านเมืองสามารถจะอำนวยให้ได้ ขอได้โปรดแจ้งให้กระผมทราบ ...” ๔๓

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาอีกแง่มุมหนึ่ง การประชุมสัมมนานาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักรครั้งนี้ นอกจากจะมีเค้าเงื่อนแห่งความคิดที่จะดัดระบบปฏิวัติ (เผด็จการ) เข้ามาสู่วงการคณะสงฆ์แล้ว ยังมีเค้าเงื่อนอีกรูปแบบหนึ่งที่สื่อให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า มีความต้องการที่จะให้พระคณาธิการระดับสูงทั่วประเทศ ซึ่งส่วนมากเป็นพระเถระฝ่ายมหานิกาย เดินทางมาร่วมงานพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

๔๑. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๕๖๙ - ๕๗๐

๔๒. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๕๗๗ - ๕๗๘

๔๓. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๕๘๖

กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น สุจิตตมหาเถร) จัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งจะมีขึ้นในวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๓ อันเป็นเวลาภายหลังจากการประชุมสัมมนานานาล้นสุดลงได้เพียง ๒ วันเท่านั้น

แต่เมื่อเริ่มการประชุมสัมมนานานาล้นแล้ว กลายเป็นการประชุมชั้นศึกษากาพระหว่าง สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ซึ่งสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร พยายามหนุนอย่างลึก ๆ ที่จะให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายกต่อไป โดยเปิดทางให้เป็นผู้เตรียมการและวางรูปแบบ ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการประชุมสัมมนานานาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักรครั้งนี้ กับ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ซึ่งกล่าวกันว่า ท่านเริ่มเขียนอักษรไทยตั้งแต่ ก - ข ไม่ลงกันกับสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) แล้ว

พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ถูกกำหนดให้เป็นผู้บรรยายเรื่อง ศาสนาของการปกครอง ในวันที่ ๑๙ และ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ณ พระอุโบสถวัดมหาธาตุ ส่วนสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) ก็ถูกกำหนดให้เป็นผู้บรรยายเรื่อง ศาสนาของการเผยแผ่ ในวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ณ พระอุโบสถวัดมหาธาตุ เหมือนกัน

ภายหลังจากที่พระคณาธิการได้ฟังการบรรยายของพระเถระระดับแกนนำทั้ง ๒ รูป จบลงแล้ว ต่างจับกลุ่มสนทนาวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างออซิ่งว่า พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) บรรยายได้คมคาย กว้างขวางและแจ่มชัด มีรูปธรรมที่สามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลได้อย่างชัดเจน การตอบปัญหาที่มีผู้เรียนถามไป ก็แจ่มแจ้งและเข้าใจโดยทั่วถึงกัน ไม่แสดงอาการไม่พอใจต่อผู้เรียนถามปัญหาออกมาให้ปรากฏแต่อย่างใด สมควรที่จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสังฆนายกต่อไปอย่างแท้จริง ฯลฯ

หนึ่งในระหว่างที่มีการประชุมสัมมนานานาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักรดังกล่าวนี้ พระธรรมวรนายก (สมบุรณ์ จันทโก) วัดอุดมธานี จังหวัดนครนายก เจ้าคณะตรวจการภาค ๔ (ขณะนั้นการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็น ๙ ภาค) และเลขาธิการกรรมการเจ้าคณะตรวจการภาค (ก.จ.ภ.) ได้นิมนต์เจ้าคณะตรวจการภาคและเจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาคฝ่ายมหานิกายทั้งหมดมาประชุมปรึกษาหารือกันเป็นกรณีพิเศษ

การประชุมปรึกษาหารือกันครั้งนี้ มีการพูดถึงบรรยากาศการประชุมสัมมนานานา และมีเรื่องพิเศษที่พระธรรมวรนายก (สมบุรณ์ จันทโก) ได้นำเสนอต่อที่ประชุมเพื่อพิจารณากันเป็นการภายใน คือการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยท่านได้แถลงหลักการและเหตุผลอันลุ่มลึกและแยบยลต่อที่ประชุม เพื่อโน้มน้าว

บรรดาเจ้าคณะตรวจการภาคและเจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาคฝ่ายมหานิกายทั้งหมดให้เข้าใจและยอมรับร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์ว่า :-

การสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่จะมีต่อไปในอีกไม่นานนี้ นับเป็นวาระของพระมหาเถระฝ่ายมหานิกายที่จะได้รับการสถาปนาโดยตรง ซึ่งขณะนี้พระมหาเถระที่เหมาะสมที่สุดอยู่ ๒ รูป คือ :-

๑. ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภณมหาเถร ป. ๙) วัดเบญจมบพิตร ซึ่งดำรงตำแหน่งสังฆนายก และรักษาการในตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช
๒. ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาโณทโยมหาเถร ป. ๙) วัดสระเกศ ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานสังฆสภา

เมื่อว่ากันตามอาวุโสทางสมณศักดิ์แล้ว ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภณมหาเถร) ควรได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๐ ส่วนท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาโณทโยมหาเถร) นั้น ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖

แต่เมื่อว่ากันถึงอายุพรรษาตามหลักพระธรรมวินัยแล้ว ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาโณทโยมหาเถร) ควรได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากมีอายุพรรษามากกว่า เพราะท่านเกิดเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ ขณะนี้ (พ.ศ. ๒๕๐๓) มีชนมายุได้ ๘๖ ปี ส่วนท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภณมหาเถร) มีอายุพรรษาน้อยกว่า เพราะท่านเกิดเมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ มีชนมายุได้ ๗๑ ปี

การจะสถาปนาพระมหาเถระรูปใดในจำนวน ๒ รูปนี้ ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ถือว่าเป็นผลดีแก่คณะสงฆ์มหานิกายทั้งสิ้น แต่ถ้าจะคำนึงถึงหลักพระธรรมวินัย ที่ให้พากันเคารพสักการะและนับถือพระมหาเถระที่มีอายุพรรษามากกว่าอย่างแท้จริงแล้ว ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาโณทโยมหาเถร) ย่อมสมควรอย่างยิ่งที่จะได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จากนั้นอีกไม่นานก็คงจะถึงวาระของท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภณมหาเถร) อย่างแน่นอน

สาเหตุที่เสนอหลักการและเหตุผลต่อที่ประชุมเช่นนี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นสาธารณชนได้ทราบ ว่า คณะสงฆ์มหานิกายมีความเคารพ สักการะ นับถือและยกย่องพระมหาเถระตามหลักพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง และสาเหตุสำคัญที่สุดอีกส่วนหนึ่งที่คณะสงฆ์มหา

นิกายโดยส่วนรวมจะพึงได้รับก็คือ พระมหาเถระฝ่ายมหานิกายจะได้มีโอกาสดำรงสถานะอันสูงส่งในขณะเดียวกันทั้ง ๒ ตำแหน่งบ้าง คือสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นพระมหาเถระฝ่ายมหานิกาย และสังฆนายกซึ่งจะต้องเป็นท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภณมหาเถร) อย่างแน่นอน ก็จะเป็นพระมหาเถระฝ่ายมหานิกายเช่นเดียวกัน โอกาสเช่นนี้คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายไม่เคยได้รับมาก่อนเลย ส่วนมากจะได้อย่างหนึ่งและเสียอีกอย่างหนึ่ง หรือเสียทั้งสองอย่างเลยก็มี ดังเป็นที่ทราบกันแล้ว

ถ้าที่ประชุมเห็นด้วยกับหลักการและเหตุผลตามที่เสนอมานี้ การบริหารคณะสงฆ์ก็คงจะดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย เป็นผลดีต่อพระศาสนาและประเทศชาติในวงกว้างออกไปอย่างแท้จริง เพราะเมื่อสมเด็จพระสังฆราชและสังฆนายกเป็นพระมหาเถระนิกายเดียวกันแล้ว อุปสรรคต่าง ๆ ที่จะทำให้ไม่เข้าใจกัน หรือเป็นเหตุขัดขวางการทำงานให้ล่าช้าก็คงไม่เกิดขึ้น สวเหตุที่เชื่อเช่นนี้ก็เพราะท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต เป็นพระมหาเถระที่มีความเฉลียวฉลาด สุขุมรอบคอบ และมุ่งมั่นทำงานเพื่อพระศาสนาและประเทศชาติอย่างจริงจังมาโดยตลอด และมีชนมายุยังไม่มากนัก...“

เมื่อพระธรรมวรนายก (สมบุรณ์ จันทโก) เจ้าคณะตรวจการภาค ๘ และเลขาธิการกรรมการเจ้าคณะตรวจการภาค (ก.จ.ภ.) ได้แถลงหลักการและเหตุผลเรื่องการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช จบลงแล้ว บรรดาเจ้าคณะตรวจการภาคและเจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาค ต่างพากันแถลงเหตุผลสนับสนุนและคัดค้านเรื่องนี้กันยาวนานเป็นพิเศษ แต่ในที่สุดเมื่อมีการลงมติแล้วเสียงส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ญาณทรมหาเถร) วัดสระเกศ สมควรอย่างยิ่งที่จะได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร สมควรดำรงตำแหน่งสังฆนายก เพื่อบริหารการคณะสงฆ์ต่อไป

ในระหว่างที่การประชุมสัมมนานาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักรใกล้จะสิ้นสุดลง เริ่มมีเสียงพูดวิพากษ์วิจารณ์ของพระเถระบางรูปออกมาว่า การที่พระธรรมวรนายก (สมบุรณ์ จันทโก) นิมนต์เจ้าคณะตรวจการภาคและเจ้าคณะตรวจการผู้ช่วยภาคฝ่ายมหานิกายไปประชุมปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับเรื่องการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์ต่อไปนั้น ล้วนเป็นการเดินตามแผนการอันแยบยลของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหา

๙๔. สรุปจากคำบอกเล่าของพระธรรมวรนายก (สมบุรณ์ จันทโกเถร) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๙ ที่กุฏิหอเย็น คณะ ๑ วัดมหาธาตุ กทม.

ธาตุ สังฆมณตริว่าการองค์การปกครอง ทั้งสิ้น เพราะพระธรรมวรนายนัน นอกจากจะเป็นศิษย์วัดมหาธาตุแล้ว ยังเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ท่านเป็นมือซ้ายที่ทรงศักยภาพของพระพิมลธรรมอีกด้วย

เสียงวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวขยายวงกว้างออกไปมากยิ่งขึ้น จนทำให้บรรยากาศการประชุมสัมมนาด้านพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักรเกิดความสับสน และเกือบจะประกอบพิธีปิดการประชุมฯ ไม่ได้ สายตาของพระเถระบางรูปเพ่งมองไปที่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ สังฆมณตริว่าการองค์การปกครอง แบบไม่พอใจและไม่เข้าใจว่า เหตุการณ์อย่างนี้มีสาเหตุที่แท้จริงมาจากอะไร และทำไมจึงเกิดขึ้น ? พร้อมกันนี้ก็มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ที่สะท้อนออกมาในมุมกลับอีกแง่หนึ่งว่า การเสนอสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ฉานโทยโย) วัดสระเกศ ให้ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช และให้สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร อยู่ดำรงตำแหน่งสังฆนายกต่อไปนั้น แท้ที่จริงก็เพื่อกันมิให้สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช และกันสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) มิให้ขึ้นไปดำรงตำแหน่งสังฆนายก นั่นเอง

สถานการณ์ของคณะสงฆ์ในช่วงนี้ เริ่มปั่นป่วนและสับสนจนจับต้นชนปลายไม่ถูก ในขณะเดียวกันก็เริ่มมีใบปลิวออกมาโจมตีพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุว่าเล่นการเมือง คิดทะเยอทะยานมักใหญ่ใฝ่สูง ฯลฯ แม้พระธรรมวรนายก (สมบุรณ์ จันทโก) เจ้าคณะตรวจการภาค ๘ และเลขาธิการกรรมการเจ้าคณะตรวจการภาค (ก.จ.ภ.) จะได้กล่าวยืนยันอย่างหนักแน่นในโอกาสต่อมาว่า เหตุการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นเป็นความคิดและการกระทำของตนเองทั้งสิ้น พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ไม่เคยทราบเรื่องนี้มาก่อน และไม่เคยมอบหมายให้ดำเนินการเรื่องนี้แต่อย่างใด ดังนั้น เรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดจึงไม่เกี่ยวกับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) แต่อย่างใดทั้งสิ้น

แต่การกล่าวเปิดเผยของพระธรรมวรนายก (สมบุรณ์ จันทโก) ดังกล่าว ไม่สามารถหยุดยั้งอะไรได้ เสียงวิพากษ์วิจารณ์ยังคงพุ่งเป้าไปที่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) อย่างต่อเนื่องว่า เป็นผู้อยู่เบื้องหลังเรื่องนี้ทั้งหมด เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นได้กลายเป็นชนวนหักเหที่สำคัญที่สุด ที่กลุ่มบุคคลที่มุ่งจะจัดพระพิมลธรรมได้นำมาเป็นเงื่อนไขทำลายความสัมพันธ์อันแนบแน่นที่เคยมีต่อกันระหว่าง สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร กับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ ซึ่งเคยเสี่ยงเอาชีวิตเข้าhunกันและกันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นต้นมา ให้แตกร้างจนไม่มีทางที่จะประสานให้แบบสนิทต่อกันได้อีก และทั้งหมดโอกาสที่จะฝ่าฝืนฝ่าฝืนกันและกันมีโอกาสต่อไปอีกด้วย

สำหรับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้กล่าวเปิดเผยแก่ผู้ใกล้ชิดถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นว่า ได้ทราบเรื่องเหล่านี้มาโดยตลอด แต่ตนเองมิใช่เป็นผู้คิดหรือมอบหมายให้ใครทำเรื่องนี้แต่อย่างใด ส่วนใครจะคิดหรือทำก็ถือเป็นเรื่องของเขา จะไปห้ามปรามอะไรไม่ได้ เพราะแต่ละท่านก็โตเป็นผู้ใหญ่กันแล้ว ที่เขาคิดและทำเรื่องนั้นขึ้นมา เขาคงมีเหตุผลของเขา ถ้าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจหรือสงสัยอย่างไร ก็ควรจะเรียกเขามาสอบถามได้ ไม่ควรจะเชื่อหรือปักใจลงไปโดยที่ยังไม่ได้เรียกเขามาถามว่า ทำไมเขาจึงคิดและทำเช่นนั้น ถ้าเขาแถลงเหตุผลให้ทราบไม่ได้ หรือเห็นว่าเรื่องที่เขาคิดและทำลงไปนั้นจะเป็นไปในทางไม่สงบ จะว่ากล่าวตักเตือนให้สติเขา หรือห้ามปราม ลงโทษทัณฑ์เขาอย่างใดก็ได้

เมื่อพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ปรารภคร้ามในใจแก่ผู้ใกล้ชิดเช่นนี้แล้ว จากนั้นท่านก็ไม่ยอมพูดถึงเรื่องนี้กับใครทั้งสิ้น และก็ยังไม่ยอมไปพบเพื่อชี้แจงเรื่องที่เกิดขึ้นแก่สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร แต่อย่างใด เพราะถือว่า ตัวท่านเองไม่ได้คิดและไม่ได้ทำเรื่องนี้ขึ้นมา ถ้าผู้ใหญ่สงสัยหรือเข้าใจคลาดเคลื่อนอย่างไรก็ควรจะเรียกไปพบ และก็พร้อมที่จะไปชี้แจงทุกเวลา แต่เมื่อผู้ใหญ่ไม่เรียก ตัวเองก็ไม่ได้คิดและไม่ได้ทำ การจะลงลานไปชี้แจงโดยที่ผู้ใหญ่ยังไม่เรียกสักคำนั้น ทำไม่ได้ และบัณฑิตเขาก็ไม่ทำกัน

การนิ่งเฉยของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น แทนที่เรื่องจะเงียบหรือยุติลงเพียงแค่นั้น แต่กลับกลายเป็นเรื่องที่อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจไปว่า ท่านเป็นผู้อยู่เบื้องหลังของเรื่องนี้ และบางฝ่ายก็เตรียมหาทางที่จะเล่นงานพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ด้วยข้อหาทางพระวินัยชั้นอุกฤษฏ์ เพื่อให้พ้นจากวิถีทางอย่างแท้จริงไปเลย แต่เมื่อเรื่องนี้ล่วงรู้ไปถึงพระศาสนโสภณ (ปลด อุตฺตการี) วัดราชาธิวาสวิหาร ซึ่งเป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง และเป็นพระเถระที่ฝักใฝ่ในเรื่องวินัยสนาธุระเช่นเดียวกับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) เหมือนกัน ท่านได้กล่าวเป็นการภายในว่า การทำเช่นนั้นไม่ถูก ถ้าจะกล่าวหาและลงโทษเขาย่างนั้น จะต้องมีการสอบสวนทวนความให้ถูกต้องตามกระบวนการของพระธรรมวินัยและกฎหมายเสียก่อน หากไม่ทำเช่นนั้นก็จะขอคัดค้านให้ถึงที่สุด เมื่อเป็นเช่นนี้ พระศาสนโสภณ (ปลด อุตฺตการี) วัดราชาธิวาสวิหาร จึงกลายเป็นพระเถระอีกรูปหนึ่งที่พระเถระบางรูปจะต้องหาทางขจัดลงจากเวทีแห่งอำนาจให้ได้

อย่างไรก็ตาม ในที่สุดวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร ก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ในขณะที่ทรงพระชนมายุ

ได้ ๗๑ พรรษา และนับเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ดังนั้น การสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชครั้งนี้เกิดขึ้นท่ามกลางเกมการเมืองของคณะสงฆ์ที่กำลังดำเนินไปอย่างเข้มข้น และมีการชิงไหวชิงพริบกันอย่างแยบยลลึกซึ้ง ในขณะที่เดียวกันนี้ ก็มีเสียงพูดโจษขานกันแพร่หลายออกไปอย่างลึกลับ ๆ ว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อยู่ ธาณโกญ) วัดสระเกศ ซึ่งเป็นพระมหาเถระที่วงการโหราศาสตร์ให้การยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้แตกฉานและลุ่มลึกในด้านโหราศาสตร์ที่หาใครเทียบได้ยาก ได้พยากรณ์ดวงชะตาของท่านและเหตุการณ์คณะสงฆ์ไว้ว่า ก่อนตายข้าจะได้เลื่อนอีกหนึ่งขั้น และต่อไปเมืองไทยจะมีสังฆราชขึ้น

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๓

คณะสังฆมนตรีชุดที่ ๒ ซึ่งได้รับแต่งตั้งเมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ โดยมีสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร เป็นสังฆนายก ได้บริหารการคณะสงฆ์มาครบกำหนดวาระสี่ปีแล้ว ดังนั้น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (ปลด กิตฺติโสภโณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร จึงได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้ง สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นสังฆนายก เพื่อบริหารการคณะสงฆ์ต่อไป ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๔๕}

ตั้งสังฆนายก

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช มีพระบัญชาให้ประกาศว่า ตามประกาศลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔ ตั้งสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) เป็นสังฆนายกนั้น บัดนี้ ครบกำหนดวาระที่ต้องพ้นหน้าที่ตามความในมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ แล้ว

^{๔๕}. แฉลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๔๔ ภาค ๕, ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓, น. ๓๖๑ - ๓๖๒

โดยที่ทรงพระดำริว่า สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) เป็นพระมหาเถระ ผู้ทรงคุณวุฒิปรีชาสามารถ เพียบพร้อมด้วยศีลาจารวัตรพรหมจริยคุณ เป็นที่เคารพ สักการะของพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์สมควรไว้วางพระหัตถ์ที่จะให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายก

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ จึงทรงตั้งสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) เป็นสังฆนายก บริหารการคณะสงฆ์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๓

ผู้รับสนองพระบัญชา

ปิ่น มาลากุล

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

อนึ่ง ในวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ทรงมีพระบัญชาแต่งตั้งสังฆมนตรีชุดที่ ๗ ตามที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) ได้พิจารณาและกราบทูลมา ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศ^{๔๖}

ตั้งคณะสังฆมนตรี

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช มีพระบัญชาให้ประกาศว่า ตามที่ได้ทรงตั้งให้สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) ดำรงตำแหน่งสังฆนายก ตามประกาศลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๓ แล้วนั้น

บัดนี้ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ สังฆนายก ได้เลือกสรรผู้ที่สมควรดำรงตำแหน่งสังฆมนตรี เพื่อบริหารการคณะสงฆ์แล้ว จึงมีพระบัญชาตั้งสังฆมนตรีตามความในมาตรา ๒๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ดังต่อไปนี้

๔๖. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน. น. ๓๖๓ - ๓๖๔

๑. ธรรมธรรมรัตนากร (ทรัพย์ ไผ่โก) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง
๒. พระธรรมคุณาภรณ์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษา
๓. พระธรรมวโรดม (ปุ่น ปุณฺณสิริ) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่
๔. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (วาสน์ วาสโน) เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การสาธารณูปการ
๕. พระธรรมวราภรณ์ (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครอง
๖. พระธรรมปาโมกข์ (วิน ธมฺมสาโร) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา
๗. พระธรรมจินดาภรณ์ (ทองเจือ จินฺตาทโร) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การเผยแผ่
๘. พระธรรมทัศนากธ (ทองสุข สุทฺธโส) เป็นสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การสาธารณูปการ
๙. พระธรรมมหาวิธานวัตร (ไสว จิตฺวิโร) เป็นสังฆมนตรี
ทั้งนี้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๓

ผู้รับสนองพระบัญชา

ปิ่น มาลากุล

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

อนึ่ง ในวันที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงมีพระบัญชาตั้งคณะสังฆมนตรีนั่นเอง สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) สังฆนายก คงจะเกรงว่า การแต่งตั้งสังฆมนตรีครั้งนี้มีการคัดสังฆมนตรีชุดเก่าออกไปหลายรูป เช่น พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) วัดบวรนิเวศวิหาร พระศาสนโศภน (ปลอด อุตตการี) วัดราชาธิวาสวิหาร พระธรรมปิฎก (พิมพ์ ธมฺมธโร) วัดพระศรีมหาธาตุ และพระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) วัดราชบูรพ์บ้าง เป็นต้น อาจจะทำให้พระมหาเถรานุเถระ พระภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชน ที่สนใจในเรื่องนี้ วิพากษ์วิจารณ์ไปในทางไม่เหมาะสมต่าง ๆ นานา

ดังนั้น สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) สังฆนายก จึงได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงถึงเบื้องหน้าเบื้องหลังของการแต่งตั้งคณะสังฆมนตรีให้คนทั่วไปได้ทราบ เพื่อจะได้เกิดความเข้าใจได้ถูกต้อง และเข้าใจในเจตนาอันแท้จริงของท่านเอง และพระประสงค์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ดังต่อไปนี้

คำแถลงการณ์ของทางการคณะสงฆ์^{๑๑} เรื่อง การแต่งตั้งคณะสังฆมนตรี

เนื่องในการแต่งตั้งคณะสังฆมนตรี ตามพระประสงค์ของสมเด็จพระสังฆราช ที่ได้ประกาศเป็นทางการให้ทราบทั่วกันแล้วนั้น ปรากฏว่ามีการเปลี่ยนตัวสังฆมนตรีหลายตำแหน่ง อาจมีผู้เข้าใจผิดเป็นอุกฤษฏ์แก่ท่านผู้พันตำแหน่งไปแล้วบ้างก็ได้ จึงขอแถลงให้ทราบว่า เหตุใดจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง ดังต่อไปนี้

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ มาตรา ๓๑ บัญญัติไว้ว่า “คณะสังฆมนตรีต้องออกจากหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์ เมื่อได้รับหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์มาเป็นเวลาครบ ๔ ปีแล้ว หรือลาออกทั้งคณะ หรือความเป็นสังฆนายกได้สิ้นสุดลง คณะสังฆมนตรีที่ออกนั้นต้องอยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินการต่อไป จนกว่าคณะสังฆมนตรีที่ตั้งขึ้นใหม่จะเข้ารับหน้าที่”

บทบัญญัติมาตรานี้ระบุไว้ชัดว่าคณะสังฆมนตรีมีอายุเพียง ๔ ปีเท่านั้น เมื่อครบ ๔ ปีแล้วต้องพ้นหน้าที่และต้องแต่งตั้งใหม่ การแต่งตั้งใหม่ก็ไม่มีบทบัญญัติมาตราใดในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ระบุ ว่า ต้องเลือกใหม่ทั้งหมด หรือต้องตั้งชุดเก่าทั้งหมด ทั้งนี้ ต้องแล้วแต่ความเหมาะสม เนื่องด้วยกาลเทศะ หากคณะสังฆมนตรีชุดเก่ายังเหมาะสมที่จะบริหารการคณะสงฆ์ต่อไป ก็จะต้องตั้งชุดเก่าทั้งหมดก็ได้ หรือจะเลือกตั้งใหม่ทั้งคณะ เพื่อให้คณะเก่าได้มีเวลาพักผ่อน และเพื่อเปิดโอกาสให้คณะใหม่ได้รับหน้าที่บริหาร เพื่อรับผิดชอบเสียบ้างก็ได้ หรือจะเปลี่ยนตามความเหมาะสมเป็นบางรูปก็ได้ เพราะตำแหน่งสังฆมนตรีมิใช่ตำแหน่งผูกขาด ที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา ๓๑ บัญญัติไว้ อย่างนี้ย่อมเป็นผลดีแก่การบริหารคณะสงฆ์ เพราะผู้รับภาระบริหารมานานตลอด ๔ ปี ย่อมมีความเหน็ดเหนื่อยทั้งร่างกายและจิตใจ สมควรจะได้หยุดพักผ่อนบำรุงสุขภาพพลานามัยเสียบ้าง เปิดโอกาสให้ผู้สามารถได้รับผิดชอบบริหารบ้าง เพื่อให้ได้มีความรู้ความชำนาญ

และความสามารถในการกิจการส่วนใหญ่ของคณะสงฆ์ ด้วยเหตุนี้แหละ จึงได้กราบทูลเรียน พระปฏิบัติแต่สมเด็จพระสังฆราชของคัมภีร์ปัจจุบันให้ทรงทราบ ว่า สมควรจะได้มีการสืบเปลี่ยนตัวผู้จะเป็นสังฆมนตรีผู้บริหารการคณะสงฆ์เสียบ้าง ก็ทรงเห็นชอบ จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงบ้างตามความเหมาะสม

อนึ่ง การเลือกบุคคลผู้จะเข้ามาดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีนั้น ย่อมต้องคำนึงถึง ความสำคัญหลายประการคือ

๑. ความรู้ความสามารถและความดีความชอบ
๒. การสนิทสนมเป็นกันเอง ไม่ถือเขาถือเรา
๓. อริยาคัยที่มุ่งสามัคคีระหว่างนิกายสงฆ์
๔. อริยาคัยที่มุ่งความเจริญร่วมกันในคณะสงฆ์ไทย ไม่เลือกนิกายใด
๕. อริยาคัยที่ยอมสละประโยชน์ส่วนตัว เพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่หมู่คณะ

ขอยืนยันว่า การเปลี่ยนแปลงในคณะสังฆมนตรีชุดปัจจุบันนี้ ได้พิจารณาเลือกตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น และเชื่อว่าท่านผู้ที่ได้รับเลือกเข้ามาจากตั้งใจช่วยกันบำเพ็ญกรณียกิจในตำแหน่งหน้าที่ของตนด้วยความพร้อมเพรียงปรองดองเป็นอันดี

ส่วนผู้ที่พ้นไปแล้ว อาจได้กลับเข้ารับหน้าที่ในรอบต่อไปอีกก็ได้ เมื่อท่านยังเหมาะสมและยังเป็นประโยชน์แก่หมู่คณะอยู่

ขอเรียนให้ทราบทั่วกันว่า ผู้ที่ได้รับเลือกเข้ามาดำรงตำแหน่งสังฆมนตรี ทั้งหมดนี้ มิได้มีท่านผู้ใดได้ชวนชวนยั่วยั้งแต่เลย ท่านเข้ามาด้วยความเห็นชอบของพระสังฆมติแล้ว

วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๓

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์

สังฆนายก

การที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) สังฆนายก ธิวัตรออกแถลงการณ์ฉบับนี้ในวันเดียวกับที่มีการตั้งคณะสังฆมนตรีนั้น แสดงให้เห็นถึงอาการร้อนรนผิดปกติ เพราะการตั้งคณะสังฆมนตรีทุกครั้งที่ผ่านมาไม่เคยมีการออกแถลงการณ์แต่อย่างใด และเมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ทั้ง ๕ ข้อ ที่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) กำหนดขึ้นมาเป็นแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกพระเถระที่เห็นว่ามีความเหมาะสมต่อการดำรงตำแหน่งสังฆมนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ แล้ว ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า ผิดกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในขณะนั้นเป็นอย่างมาก เช่น พระธรรมคุณาภรณ์ (พิน จุติน-

ธโร) วัดสามพระยา ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษาในคณะสังฆมนตรีชุดนี้ด้วย

ทั้งนี้ เพราะตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๙ เป็นต้นมา พระธรรมคุณาภรณ์ (ฟื้น ขุติโนโร) ในสมัยที่ยังดำรงสมณศักดิ์ที่พระปริยัติโกณ ได้เปิดสำนักอบรมครูวัดสามพระยา (ส.อ.ส.) ขึ้นมา การดำเนินกิจการหรือเป้าหมายหลัก ๆ ของสำนักแห่งนี้ก็คือ การรณคณะธรรมยุติกนิกายทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้ล้มกันไปข้างหนึ่ง ซึ่งการดำเนินบทบาทดังกล่าวนี้เป็นที่รู้กันทั่วไปในสมัยนั้น ทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร และเพิ่งจะมายุติบทบาทลงไปอย่างเงียบสนิท ภายหลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ก้าวลงจากเวทีแห่งอำนาจทางการเมืองอย่างแท้จริง โดยการปฏิวัติของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และคณะ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ดังกล่าวแล้ว

การคับเคืองชนกันอย่างรุนแรงและตรงไปตรงมาในครั้งนั้น ย่อมเป็นการยากที่จะทำให้สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) ซึ่งเป็นพระเถระชั้นแนวหน้าของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย กับพระธรรมคุณาภรณ์ (ฟื้น ขุติโนโร) ซึ่งเป็นพระเถระชั้นแนวหน้าอีกรูปแบบหนึ่งของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จะมองหน้ากันได้เต็มตา หรือจะมีความสนิทสนมเป็นกันเอง โดยไม่มีการถือเราถือเขาได้อย่างสนิทใจ

อย่างไรก็ตาม การตั้งคณะสังฆมนตรีชุดนี้ นอกจากจะมีเป้าหมายเพื่อกันพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ให้หลุดจากวงจรอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ ชนิดที่จะต้องทำให้ตายทั้งเป็นต่อไปแล้ว พระเถระอีกหลายรูปที่เคยเป็นพันธมิตรกับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ในรูปแบบต่าง ๆ ก็พลอยถูกกดดันให้หลุดจากวงจรอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ในครั้งนี้ ชนิดถอนรากถอนโคนกันไปเลยอีกด้วย กล่าวคือ :-

๑. พระศาสนโสภณ (ปลด อุตฺตการี) วัดราชาธิวาสวิหาร ซึ่งดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การปกครองในคณะสังฆมนตรีชุดที่แล้ว แม้ท่านจะเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แต่ก็มีภาพพจน์นับถือและสนิทสนมคุ้นเคยกับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ เป็นพิเศษ เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีอุปนิสัยฝักใฝ่ในด้านวิปัสสนาธุระอย่างจริงจังและลุ่มลึกเหมือนกัน นอกจากนี้ก่อนที่จะมีการตั้งคณะสังฆมนตรีชุดใหม่ ท่านยังได้ทราบมาเป็นการภายในว่า จะมีการเล่นงานพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ด้วยข้อกล่าวหาทางพระวินัยชั้นอุกฤษฏ์ และท่านเองก็ได้พูดเป็นการภายในว่า ถ้าไม่มีการสอบสวนทวนความให้ถูกต้องตามกระบวนการของพระธรรมวินัยและกฎหมายแล้วด่วนลงโทษ ก็จะขอคัดค้านให้ถึงที่สุด ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น และประการสำคัญที่สุดอีกส่วนหนึ่งก็คือ ท่านได้ทราบความประพฤติดันไม่เหมาะสมของพระมหาเถระผู้ทรงอำนาจ

บางรูปอย่างขัดแย้งกันไปอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ นอกจากจะถูกกดดันให้หลุดจาก วงจรอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ในครั้งนี้อันแล้ว ท่านยังตกเป็นเป้าหมายอันสำคัญที่สุดอีกรูปหนึ่ง ที่จะต้องถูกจัดด้วยวิธีการอันรุนแรงเคียงคู่กับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ ต่อไปอีกด้วย

๒. พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การเผยแผ่ในคณะสังฆมนตรีชุดที่แล้ว แม้ท่านจะเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แต่ก็มีความเคารพนับถือและสนิทสนมคุ้นเคยกับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ เป็นอย่างดี เพราะสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น สุจิตฺตมหาเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงโปรดปรานพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) เป็นกรณีพิเศษ อนึ่ง แม้พระพรหมมุนี (ผิน สุวโจ) จะมีได้กล่าวคำได้ออกมาเพื่อปกป้องพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) มิให้ถูกเล่นงานโดยไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัยและกฎหมาย แต่ท่านก็เป็นพระเถระรูปหนึ่งที่ได้ทราบความประพฤติอันไม่เหมาะสมของพระมหาเถระผู้ทรงอำนาจบางรูปอย่างขัดแย้งกันไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านจึงถูกกดดันให้หลุดจากวงจรอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ในครั้งนี้ไปด้วย

๓. พระธรรมปิฎก (พิมพ์ ธรรมธโร) วัดพระศรีมหาธาตุ ซึ่งดำรงตำแหน่งสังฆมนตรี (ลอย) ในคณะสังฆมนตรีชุดที่แล้ว แม้ท่านจะเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แต่ในฐานะที่เป็นพระเถระชาวจังหวัดอุบลราชธานี เช่นเดียวกับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ซึ่งเป็นพระเถระชาวจังหวัดขอนแก่น ย่อมจะมีความสนิทสนมและห่วงใยกันตามสายเลือดเป็นธรรมดา ดังเช่นสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาส ซึ่งเป็นพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และมีภูมิลำเนาเป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานี เคยแสดงความห่วงใยในสายเลือดเดียวกันต่อพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) อยู่เสมอ ๆ ด้วยการตักเตือน ให้ข้อเสนอนแนะและให้กำลังใจในการทำงานแก่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) มาโดยลำดับ ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ พระธรรมปิฎก (พิมพ์ ธรรมธโร) จึงต้องถูกกดดันให้หลุดจากวงจรอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ในครั้งนี้ไปด้วย

๔. พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) วัดราชบุรณาราม จังหวัดชลบุรี ซึ่งดำรงตำแหน่งสังฆมนตรีช่วยว่าการองค์การศึกษา และเป็นแม่กองธรรมสนามหลวงโดยตำแหน่ง ในคณะสังฆมนตรีชุดที่แล้ว นอกจากจะเป็นพระเถระสายวัดมหาธาตุ เป็นสัทธวัชาริกในพระอุปถัมภ์เดียวกันกับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) คือท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารีมหาเถร) แล้ว ยังเป็นมือขวาที่ทรงศรัทธาของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) และบริหารงานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการตรวจชำระจัดพิมพ์คัมภีร์ต่าง ๆ

ทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นสัดส่วนเฉพาะที่พระภิกษุสามเณรฝ่ายมหานิกายทั่วราชอาณาจักร จะได้ใช้เป็นอุปกรณ์ในการศึกษาค้นคว้าเล่าเรียนเป็นของตนเองอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านจึงต้องถูกกดดันให้หลุดจากวงจรอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ในครั้งนี้อย่างเหตุผลอันลุ่มลึกแตกต่างไปจากพระเถระทั้ง ๓ รูป ดังกล่าวข้างต้น

ดังนั้น เส้นสายของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ ในคณะสังฆมนตรีชุดใหม่ จึงไม่มีหลงเหลืออยู่เลย แม้พระธรรมรัตนกร (ทรัพย์ ไผสโภ) วัดสังเวช-วิศยาราม ซึ่งเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองในคณะสังฆมนตรีชุดนี้ จะเคยติดตามพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) อย่างใกล้ชิดมาเป็นเวลาอันยาวนาน แต่ก็คงจะผจญความถูกต้องตามพระธรรมวินัยและกฎหมายไว้ได้ยาก เพราะท่านคุ้นเคยกับงานบริการหรืองานสนองมาโดยตลอด หรือแม้พระธรรมคุณาภรณ์ (พิน ชุตินฺธโร) วัดสามพระยา ซึ่งเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การศึกษาในคณะสังฆมนตรีชุดนี้ จะเคยดำเนินบทบาทแบบหักไม่ยอมงอกับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายในนามสำนักอบรมครูวัดสามพระยา (ส.อ.ส.) มาเป็นเวลาอันยาวนาน แต่ก็เคยมีเรื่องกินใจกันอย่างลึกซึ้งกับพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ในคราวตั้งสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง และเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ ดังนั้น พระธรรมคุณาภรณ์ (พิน ชุตินฺธโร) คงจะถูกกดดันให้ต้องจำใจทำการบางอย่างมากกว่า ที่จะมีโอกาสได้ผจญความถูกต้องตามพระธรรมวินัยและกฎหมายไว้อย่างแน่นอน

เค้นพระพิมลธรรม

ภายหลังจากที่ได้มีประกาศแต่งตั้งคณะสังฆมนตรีชุดใหม่ โดยมีสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นสังฆนายก ตลอดจนได้มีการออกแถลงการณ์อ้างหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาคัดเลือกพระเถระเข้ามาเป็นสังฆมนตรี ดังกล่าวแล้ว แต่คณะสังฆมนตรีชุดใหม่ก็ยังไม่สามารถบริหารงานได้อย่างสะดวกราบรื่น เพราะยังมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์กันอยู่ทั่วไปในวงการคณะสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจในเรื่องนี้อีก

พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ กลายเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุด ที่พระสงฆ์ทรงอำนาจหลายรูปพากันเพ่งเล็งว่าเป็นตัวการอยู่เบื้องหลังให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าว ทั้งที่ความจริงแล้วท่านไม่เคยพูดหรือแสดงความเสียใจต่อการที่ต้องหลุดจากตำแหน่งสังฆมนตรีในครั้งนี้แต่อย่างใด ตรงข้ามท่านกลับพูดยืนยันอย่างหนักแน่นว่า จะพยายาม

ทำงานเพื่อพระศาสนาและประเทศชาติในตำแหน่งหน้าที่การงานที่รับผิดชอบอยู่ในขณะนี้ คือเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ สถานายกมหาวิทยาลัยพุทธธรรมราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และผู้อำนวยการใหญ่กองการวิปัสสนาธุระ (ที่ท่านตั้งขึ้นมาเอง) ต่อไปจนกว่าจะหมดโอกาสได้ทำงาน

เมื่อพระสงฆ์ผู้ทรงอำนาจ กระทำการบางอย่างลงไปด้วยอำนาจแห่งโศกาศติและโมหาคติ จนก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ขึ้นอย่างกว้างขวางในวงการคณะสงฆ์ดังกล่าวแล้ว แทนที่ท่านเหล่านั้นจะได้คิดทบทวนว่า ตนเองทำผิดพลาดอย่างไรหรือไม่ แต่กลับเพ่งเล็งไปที่คนอื่นว่า เป็นตัวการหรือยุยงให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ โดยคิดแต่เพียงว่า ตนเองมีอำนาจ จะทำอะไรก็จะต้องถูกเสนอไป ส่วนคนที่ไม่มีอำนาจ แม้นอนอยู่เฉย ๆ ก็จะต้องกลายเป็นผู้ผิดทุกประการ เมื่อเป็นเช่นนี้แผนการโค่นพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ให้สิ้นซาก จึงถูกกำหนดขึ้นเป็นขั้น ๆ โดยไม่จำเป็นต้องปราณีปราศรัย หรือหลบหลีกสายตาของชาวโลกกันอีกต่อไป ^(๑) กล่าวคือ :-

วันที่ ๓๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังกษนายก พระธรรมรัตนจักร (ทวีย์ โฆสโก) วัดสังเวชวิศยาราม สังกษมนตรีว่าการองค์การปกครอง พระธรรมคุณาภรณ์ (พื้น ขุติโนโร) วัดสามพระยา สังกษมนตรีว่าการองค์การศึกษา ได้ประชุมร่วมกับตำรวจสันติบาล ซึ่งมี พ.ต.อ. ประสงค์ สุวรรณสมบุญณ์ พ.ต.อ. เอื้อ เอมะปาน ร.ต.อ. สุพันธุ์ แรมฉลย์ รับทราบคำร้องเรียนของ พลตำรวจ เชาวดี วงศ์เกตุกร และนายวิรัช วัฒนานุกรณ์ ซึ่งร่วมกันกล่าวหาว่า พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ร่วมเพศทางทวารหนัก (เสพเมถุนธรรมทางเวจมรรค) กับตน จนสำเร็จความใคร่ ๑ ครั้ง

เมื่อสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) ได้รับทราบคำกล่าวหาดังกล่าวแล้ว แทนที่จะมอบเรื่องให้คณะวินัยธร ซึ่งมีอำนาจและหน้าที่โดยตรงในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ แต่ท่านกลับด่วนวินิจฉัยเองด้วยการเขียนหนังสือข้อความสั้น ๆ ลงบนกระดาษบันทึกข้อความ กราบทูลแด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (ปลด กิตฺติโสภณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร ดังสำเนาหนังสือต่อไปนี้ :-

(๑) อ่านรายละเอียดเรื่องนี้ใน พระพิมลธรรม (อาสภมหาเถร) : ผจญมาร, เทพนิมิตรการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๖

วันที่/...../.....

ขอประทานกราบทูล ได้ฝ่าพระบาท ทรงทราบ

เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๐๓ ทางการตำราจสันติบาล มีรองผู้บังคับการสันติบาล เป็นหัวหน้า พร้อมด้วยผู้กำกับการตำรวจสันติบาล ได้นำพยานในคดีเรื่องพระพิมลธรรม วัดมหาธาตุ เสพเมถุนธรรมทางเวจมรรคและทำอชฌมาจารปล่อยลูกกะ มายืนยันรับรอง คำให้การของตน ต่อหน้ากรรมการสงฆ์ มีเกล้ากระหม่อม พระธรรมรัตนกร สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง และพระธรรมคุณาภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดพระนคร โดยเจ้าหน้าที่ ตำรวจผู้ทำการสอบสวนได้จดบันทึกไว้ ได้อ่านให้พยานฟังที่ละคน ในฐานะเป็นผู้เสียหาย และเป็นพยาน พยานทุกคนให้การยืนยันรับรองว่าเป็นความจริง และคนหนึ่งให้การเพิ่มเติมว่า พระพิมลธรรม ได้เสพเมถุนธรรมทางเวจมรรคของตน ๑ ครั้ง เจ้าหน้าที่ได้บันทึก รายงานการประชุมไว้พร้อม และได้ลงนามรับรองไว้เป็นหลักฐาน ดังสำเนาที่ได้ถวายมา พร้อมนี้แล้ว

คณะกรรมการฝ่ายสงฆ์เห็นว่า พระพิมลธรรม ต้องศีลวิบัติ ขาดจากความเป็น ภิกษุแล้ว ไม่สมควรทรงเพศบรรพชิตในพระพุทธศาสนา และไม่ควรดำรงสมณศักดิ์ต่อไป จึงขอประทานเสนอได้ฝ่าพระบาท เพื่อทรงจัดการในชั้นปกครอง

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงกรุณาโปรด ฯ

เกล้า ฯ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์

๓ ก.ย. ๒๕๐๓

พร้อมกันนี้ เกล้า ฯ ได้แนบสำเนาคำให้การของเจ้าทุกข์และพยานถวายเพื่อ ประกอบพระดำริดำเนินการด้วยแล้ว

เกล้า ฯ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์

๓ ก.ย. ๒๕๐๓

สำเนาอันถูกต้อง

เมื่อสมเด็จพระสังฆราช ทรงรับหนังสือฉบับนี้ ซึ่งมีลักษณะบันทึกกราบทูลเสนอ มาเป็นการภายในมากกว่าที่จะเป็นทางการคณะสงฆ์ ก็ได้ทรงมีบัญชาคล้ายกับการ ภายในเหมือนกันไปถึงพระพิมลธรรม ดังสำเนาพระบัญชาต่อไปนี้ :-

๒๕๘

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

วัดเบญจมบพิตร

๘ กันยายน ๒๕๐๓

ถึง ท่านพระพิมลธรรม

ด้วยทางการตำรวจได้ทำการสอบสวนเรื่องความประพฤติของท่านได้ความประจักษ์แล้ว จึงเสนอเรื่องถวายสมเด็จพระสังฆนายก ฯ ได้เรียกประชุมคณะกรรมการพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นพยานสอบสวนปากคำพยานผู้ให้การไว้ มารับรองคำให้การของตน ต่อหน้าคณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นผู้ใหญ่ซึ่งเป็นพยานอีกครั้งหนึ่ง ก็ได้ความเป็นหลักฐานตรงตามการสอบสวนที่ทางการตำรวจได้ทำการสอบสวนมาแล้วนั้น

คณะกรรมการฝ่ายสงฆ์เห็นว่า ท่านถึงศีลวิบัติ ขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว ไม่สมควรทรงเพศบรรพชิตในพระพุทธศาสนา และไม่ควรดำรงสมณศักดิ์ต่อไป

ฉะนั้น จึงจึงส่ง บันทึกลงของสมเด็จพระสังฆนายก รายงานการประชุมคณะกรรมการและสำเนาคำให้การ มาถึงท่าน ขอให้ท่านพิจารณาตนด้วยตน ขอให้ท่านออกเสียจากสมณเพศ และหลบหนีตัวไปเสีย จะเป็นการดีกว่าที่จะปรากฏโดยประการอื่น ๆ เพื่อรักษาตัวท่านเอง และเพื่อเห็นแก่วัดและพระศาสนา และขอให้ปฏิบัติการตามคำแนะนำนี้ ภายในกำหนดเวลา ๑๕ วัน นับแต่วันที่ปรากฏในลิขิตนี้

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

ภายหลังจากที่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้รับพระบัญชาดังกล่าวแล้ว ท่านคิดแต่เพียงว่า การถูกกล่าวหาเช่นนี้เป็นเรื่องธรรมดาเหลือเกินสำหรับคนที่คิดจะเค้นล้นกัน แต่ข้อเท็จจริงจะเป็นอย่างไร ควรจะให้เป็นที่ของคณะวินัยธรที่จะพิจารณาสอบสวน อภิปรายที่เกิดขึ้นตามกระบวนการของพระธรรมวินัยและกฎหมาย มิใช่รีบร้อนเชื่อด้วยอำนาจแห่งโมหาคติเร็วเกินไปนัก เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านจึงได้มีหนังสือกราบทูลแด่สมเด็จพระสังฆราช เพื่อกราบทูลชี้แจงข้อเท็จจริงที่ถูกกล่าวหา ดังสำเนานหนังสือต่อไปนี้ :-

วัดมหาธาตุ พระนคร

๒๒ กันยายน ๒๕๐๓

ขอประทานกราบทูล ได้ฝ่าพระบาททรงทราบ

พระลิขิตนำบันทึกของสมเด็จพระสังฆนายก สำเนาคำให้การของพยาน และทรงพระ

ตามที่ได้ฝ่าพระบาทมีพระบัญชาแนะนำเกล้ากระหม่อมให้พิจารณาตนด้วยตน ให้ออกเสียจากสมณเพศ และให้หลบหนีตัวไปเสีย เพื่อรักษาตัวเอง และเพื่อเห็นแก่วัดและพระศาสนา นั้นเกล้ากระหม่อมได้พิจารณาและเล็งผลได้ผลเสียส่วนตนและส่วนรวมแล้ว เห็นว่า ถ้าปฏิบัติดังนี้ จักไม่เป็นผลดีแก่วัดและพระศาสนาส่วนรวม ทั้งจักเป็นผลเสียหายแก่ส่วนตัวอย่างไม่เป็นธรรมอย่างยิ่ง

อนึ่ง ในฐานะที่เกล้ากระหม่อมเป็นพระเถระผู้ใหญ่ และได้ทำคุณประโยชน์แก่พระศาสนาและประชาชนมาพอสมควร ดังที่ทรงทราบในได้ฝ่าพระบาท เมื่อมีเหตุการณ์สำคัญชนิดคอขาดบาดตายเกิดขึ้นแก่เกล้ากระหม่อมเช่นนี้ ในฐานะที่ได้ฝ่าพระบาททรงเป็นพระสังฆปิตุ สมควรที่จะทรงพระเมตตา เปิดโอกาสให้เกล้ากระหม่อมได้ใช้ความพยายามปลดเปลื้องมลทินของตนโดยเสรีโดยความเป็นธรรม ไม่ควรเร่งรีบเสือกไล่ไล่ส่งในเวลาอันจำกัดและจำเป็นเช่นนี้เลย แม้แต่เกล้ากระหม่อมซึ่งได้ยอมเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างสนองงานคณะสงฆ์และส่วนพระองค์อย่างร่วมเป็นร่วมตายมาถึงเพียงนี้ ก็ยังมิได้รับพระเมตตาปราณีในทางที่ชอบที่ควร แล้วผู้น้อยซึ่งอยู่ใต้ร่มพระบารมีจะเห็นเป็นอย่างไร ?

ฉะนั้น เกล้ากระหม่อมจึงขอโรกาสกราบทูลมา เพื่อได้ฝ่าพระบาทได้ทรงพระเมตตาพิจารณาสั่งให้ความเป็นธรรมแก่เกล้ากระหม่อมโดยชอบธรรมวินัยและระเบียบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อความสวัสดิของวัดมหาธาตุ ซึ่งขณะปัจจุบันมีได้ฝ่าพระบาทเป็นร่มโพธิ์อยู่เพียงพระองค์เดียว

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด

เกล้ากระหม่อม

(พระพิมลธรรม)

ต่อมาวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓ คณะสงฆ์วัดมหาธาตุ จำนวนทั้งหมด ๔๖๕ รูป ได้ยืนยันความบริสุทธิ์ของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) โดยทำหนังสือและเซ็นชื่อร่วมกันกราบทูลแด่สมเด็จพระสังฆราช เพื่อทรงทราบ มีความโดยสรุปว่า :-

พวกเกล้ากระหม่อม คณะสงฆ์วัดมหาธาตุ ผู้มีนามข้างท้ายนี้ มีความเสียใจอย่างสุดซึ้ง เหลือที่จะอดกลั้นยับยั้งนั่งนอนใจเป็นอุเบกขาอยู่ได้ ด้วยวิธีการปฏิบัติเช่นนั้น ไม่เป็นแต่เพียงเพื่อทำลายเจ้าอาวาสให้ยืนตายทั้งเป็นเท่านั้น แต่เป็นการทำลายสถาบันวัดมหาธาตุ อันเป็นชีวิตจิตใจของพวกเกล้ากระหม่อมด้วย การที่ท่านผู้ใหญ่ผู้มีอำนาจ จะใช้อำนาจโดยทางหนึ่งทางใด เพื่อลงโทษเจ้าอาวาสและสถาบันวัดมหาธาตุนั้น ก็สุดแต่ท่านผู้ใหญ่จะพึง

เมตตากรรณาใช้ดุลพินิจโดยรอบคอบที่ถ่วงกอบปรด้วยเห็นกาลไกลส่วนด้านพระธรรมวินัยนั้น พวกเกล้ากระหม่อมยังยึดมั่นอยู่ว่า ท่านเจ้าอาวาสของพวกเกล้ากระหม่อมเป็นผู้บริสุทธิ์ ทรงไว้ซึ่งศีลสมบัติ ควรแก่การกราบไหว้เคารพบูชาของพวกเกล้ากระหม่อมอยู่ด้วยความสนิทใจ

นอกจากนี้ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ทำหนังสือเจริญพร ขณฯ จอมพล ถนอมฯ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้ทราบความจริงตามที่เป็นจริง เพื่อป้องกันไม่ให้เข้าใจผิดไปตามเหตุผลที่บุคคลบางพวก อาจมาเลกสร้างแต่งขึ้นเพื่อประโยชน์ของตนและพวกของตน ดังสำเนาหนังสือต่อไปนี้ :-

วัดมหาธาตุพระนคร

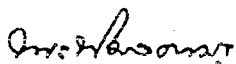
๒๖ กันยายน ๒๕๐๓

เจริญพร ขณฯ นายกรัฐมนตรี ที่นับถืออย่างยิ่ง

อาตมภาพยังมีสมณสัญญาว่า ตนเป็นพระสงฆ์ผู้ทรงศีลโดยปกติ อาตมภาพก็ตีการทำงานที่อยู่ภายใต้การกระทำของอาตมภาพก็ดี ขอรับรองโดยสมณสัญญาว่า ไม่เป็นภัยแก่ชาติแก่ศาสนาแต่อย่างใด ดังที่มีผู้เห็นไม่ตรงกันสำคัญผิดอยู่ในขณะนี้

ฉะนั้น จึงขอเจริญพรเพื่อโปรดทราบ และถวายเป็นความอุปถัมภ์ให้อาตมภาพได้มีโอกาสปฏิบัติกรณียกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จประโยชน์แก่ชาติและพระศาสนาโดยสะดวกตามควรแก่เหตุ และขออารักขาอย่าให้ผู้เห็นไม่ตรงกันและผู้มุ่งร้าย ใช้กำลังเข้าเกลียดกันและตัดหนทางเสียเลย จักเป็นมหากุศลอันประเสริฐของ ขณฯ และเป็นคุณประโยชน์แก่ชาติศาสนา อันอยู่ภายใต้ความอุปถัมภ์โดยตรงของ ขณฯ

ขออำนาจพระมาด้วยเมตตากรรณ

(พระพิมลธรรม)

เหตุการณ์ของคณะสงฆ์ในช่วงนี้มีลักษณะขุมนและสับสนมากยิ่งขึ้น ฝ่ายที่ต้องการโค่นพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ก็ได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงถึงความจำเป็นที่ต้องกระทำการลงไปเช่นนั้น เพื่อรักษาสถาบันวัดมหาธาตุและพระศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไป ในขณะที่คณะสงฆ์วัดมหาธาตุก็มีหนังสือกราบทูลแด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (ปลด กิตฺติโสภณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร กราบเรียนแด่ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังกายก

๓๐๒

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

ตลอดจนมีหนังสือเจริญพรแด่ ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี เพื่อทัก
ท้วงการลงโทษที่ไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัยและกฎหมาย พร้อมทั้งพากันยืนยันในความ
บริสุทธิ์ของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) และจะถวายความเคารพนับถือต่อไปโดยไม่เสื่อม
คลาย

ต่อมาสมเด็จพระสังฆราช ได้ทรงมีพระบัญชาผ่านลงมาโดยลำดับ จนถึงพระธรรม
รัตนกร (ทรัพย์ ไชลโก) วัดสังเวชวิทยาราม สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง เพื่อขอให้
พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ทำคำแถลงแก้ข้อกล่าวหาภายในเวลา ๕ วัน ดังสำเนาหนังสือ
ต่อไปนี้ :-

ที่ ๒๙/๒๕๐๓

วัดสังเวชวิทยาราม

๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๓

เรื่อง ให้แถลงแก้คำกล่าวโทษ

เรียน พระพิมลธรรม

สิ่งที่ส่งมาด้วย สำเนาหนังสือกรมตำรวจ ฉบับที่ ๙๐๙๗/๒๕๐๓

ลงวันที่ ๑๑ สิงหาคม ๒๕๐๓

ด้วยกรมตำรวจได้ยื่นเรื่องราวถวายสมเด็จพระสังฆนายก ตามสำเนาที่ส่งมาพร้อม
หนังสือนี้ กรณียได้ผ่านขึ้นไปโดยลำดับจนถึงสมเด็จพระสังฆราช มีพระบัญชาผ่านลงมา
ทางสมเด็จพระสังฆนายกฯ ให้เจ้าคุณแถลงแก้คำกล่าวโทษโดยด่วน สมเด็จพระสังฆนายก
แจ้งพระบัญชามายังองค์การปกครองและกำหนดเวลาแถลงแก้ภายใน ๕ วัน

ฉะนั้น ขอให้เจ้าคุณทำคำแถลงแก้เสร็จแล้วส่งไปยังผมภายในวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๐๓
เพื่อผมจะได้ดำเนินการต่อไปตามระเบียบ

เรียนมาด้วยความนับถือ

พระธรรมรัตนกร

สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง

เมื่อพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้รับหนังสือฉบับนี้แล้ว คิดว่ากำหนดเวลาที่
ให้ทำคำแถลงแก้คำกล่าวโทษเพียง ๕ วันนั้น กระชั้นชิดเกินไป ไม่สามารถจะทำได้
เฉียดรอบคอบได้ จึงมีหนังสือเรียนสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ขอยืดเวลาออกไปถึง
วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ดังสำเนาหนังสือต่อไปนี้ :-

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

๓๐๓

ที่ ๑๐๙/๒๕๐๓

วัดมหาธาตุ พระนคร

๒๔ ตุลาคม ๒๕๐๓

เรื่อง ขอความกรุณาเลื่อนเวลายื่นข้อแถลงแก้คำกล่าวโทษ

เรียน สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง

อ้างถึง หนังสือสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ที่ ๙๖/๒๕๐๓ ลงวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๓

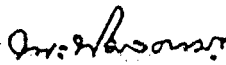
ตามหนังสือที่อ้างถึงนั้น ให้กระผมแถลงแก้คำกล่าวโทษภายในวันที่ ๒๕ เดือนนี้ รวมเวลา ๕ วันนั้น

เรื่องนี้ขอเรียนว่า คำกล่าวโทษมีข้อเท็จจริงซึ่งเกิดขึ้นมา จนบัดนี้เป็นเวลาหลายปีแล้ว และโดยเฉพาะคำกล่าวโทษนั้นเป็นข้ออยู่ในชั้นอุกฤษฏ์ ซึ่งสุดวิสัยที่จะให้ความคิดทบทวน ความจำมาแถลงให้ละเอียดสมบูรณ์ทุกประเด็นได้ในเวลากระชั้นชิด จำต้องสืบสวนค้นหา หลักฐานมาประกอบคำกล่าวแก้ให้ได้ตามวันที่กำหนดนั้นไม่ทัน

ฉะนั้น จึงขอเรียนมาเพื่อโปรดได้กรุณาอนุญาตเลื่อนเวลาแถลงแก้คำกล่าวโทษในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ เพื่อความชาวสะดวกในกรณีที่เกิดขึ้น และเพื่อความสวัสดิ์ของคณะสงฆ์ส่วนรวม

หวังว่า คงกรุณาอนุมัติด้วยเมตตาธรรมตามที่ขอร้องมานี้

เรียนมาด้วยความนับถืออย่างยิ่ง

(พระพิมลธรรม)

เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ

พระธรรมรัตนกร (ทรัพย์ ไผ่โก) วัดสังเวชวิทยาราม สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ได้นำหนังสือขอเลื่อนเวลายื่นข้อแถลงแก้คำกล่าวโทษนี้ไปเรียนปรึกษา สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆนายก จากนั้นจึงได้มีหนังสือที่ ๗๑/๒๕๐๓ ลงวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๐๓ แจ้งให้พระพิมลธรรม (อาจ อาสโก) ทราบ มีความโดยสรุปว่า สมเด็จพระสังฆนายกได้พิจารณาและอนุมัติให้เลื่อนเวลายื่นข้อแถลงแก้คำกล่าวโทษออกไปถึงวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ ได้ตามที่ร้องขอ

พระพิมลธรรม (อาจ อาสโก) ได้รับหนังสือฉบับนี้ในวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ ต่อมาอีกประมาณ ๒ ชั่วโมง จากเวลาที่ได้รับหนังสือดังกล่าว เจ้าหน้าที่กรมการศาสนา

ได้อัญเชิญพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช มาแจ้งให้ทราบดังต่อไปนี้ :-

พระบัญชา

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงอาศัยอำนาจตามมาตรา ๔๖ แห่งสภามณัติระเบียบพระคณาธิการ พุทธศักราช ๒๔๘๖ มีพระบัญชาให้พระพิมลธรรม เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ พระอารามหลวง จังหวัดพระนคร ออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ เหตุประพฤตชั่วอย่างร้ายแรง

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๒๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๓ เป็นต้นไป

ผู้รับสนองพระบัญชา

พระธรรมวโรดม

สังฆมนตรีว่าองค์การปกครอง

๒๕ ตุลาคม ๒๕๐๓

การโค่นล้มพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ ยังคงดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง โดยไม่จำเป็นต้องไปคำนึงถึงความถูกต้องตามพระธรรมวินัยและกฎหมายหรือความเมตตาปรานีให้เสียเวลากันอีกต่อไปแล้ว เพราะกลุ่มพระสงฆ์ผู้ทรงอำนาจได้ตัดพันธมิตรของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ไม่ว่าจะเป็นในฝ่ายคณะสงฆ์หรือบ้านเมือง ออกจนหมดสิ้น แม้ภายในวัดมหาธาตุเองก็ถูกแยกสลายออกไปเป็นจำนวนไม่น้อย เมื่อเป็นเช่นนี้ แม้พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) จะได้ร้องเรียนขอความเป็นธรรมไปยังกลุ่มผู้ทรงอำนาจ ทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และบ้านเมือง เพื่อขอให้มีการสอบสวนเรื่องที่เกิดขึ้นตามกระบวนการของพระธรรมวินัยและกฎหมาย แต่ก็ไม่เคยได้รับการผ่อนผัน หรือความเมตตาปรานีแต่อย่างใด

วันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) สังฆนายก ได้เรียกประชุมคณะสังฆมนตรี ณ พระที่นั่งทรงธรรม วัดเบญจมบพิตร โดยท่านได้เสนอข้อที่ประชุมคณะสังฆมนตรีว่า พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ และพระศาสนโศภน (ปลอด อุตตการี) วัดราชาธิวาสวิหาร ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชได้ทรงมีพระบัญชาให้ออกจากเจ้าอาวาส เหตุประพฤตชั่วอย่างร้ายแรงเหมือนกัน ได้ร่วมกันคัดค้านพระบัญชาว่า ไม่ถูกต้องด้วยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ และสภามณัติระเบียบพระคณาธิการ พุทธศักราช ๒๔๘๖ นั้น ไม่สมควรให้ดำรงอยู่ในสมณ

ศักดิ์ต่อไป ปรากฏว่าคณะสงฆ์มนตรีได้ให้ความเห็นชอบตามข้อเสนอทุกประการ โดยไม่มีรูปใดแสดงเหตุผลคัดค้านเป็นอย่างอื่น ดังนั้น สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ สังกษนายก จึงได้ทำหนังสือยื่นเสนอเรื่องนี้ขึ้นไปโดยลำดับ เพื่อให้มีพระบรมราชโองการถอดสมณศักดิ์ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) และพระศาสนโศภน (ปลด อุตตภาวิ) ตามมติคณะสงฆ์มนตรีต่อไป

แม้สถานการณ์ของคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองในขณะนี้ จะบังคับให้พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ทราบว่ามีช่องทางใด ๆ ที่จะได้รับความสะดวกปราณีอีกต่อไปแล้ว แต่ท่านก็ได้แสดงสปิริตแห่งความเคารพต่อคำสั่งให้ปรากฏ โดยยื่นหนังสือแถลงแก้คำกล่าวโทษอย่างสัน ๆ ต่อพระธรรมรัตนกร (ทรัพย์ โสโก) วัดสังเวชวิศยาราม สังกษมนตรีว่าการองค์การปกครอง ภายในกำหนดเวลาที่ได้รับผ่อนผัน ดังสำเนาหนังสือต่อไปนี้ :-

ที่ ๑๑๙/๒๕๐๓

วัดมหาธาตุ พระนคร

๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๓

เรื่อง แถลงแก้คำกล่าวโทษ

เรียน สังกษมนตรีว่าการองค์การปกครอง

อ้างถึง หนังสือที่ ๖๙/๒๕๐๓ ลงวันที่ ๒๐ ตุลาคม และหนังสือที่ ๗๑/๒๕๐๓ ลงวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๐๓

ตามหนังสืออ้างถึงแจ้งว่า กรมตำรวจได้ยื่นเรื่องราวกล่าวโทษกระหม่อม ถวายสังฆนายก เรื่องได้ผ่านไปจนถึงสมเด็จพระสังฆราช มีพระบัญชาทางสมเด็จพระสังฆนายก ให้กระหม่อมแถลงแก้คำกล่าวโทษภายในกำหนด ๕ วัน และกระหม่อมได้ขอเลื่อนเวลาขึ้นคำแถลงแก้คำกล่าวโทษภายในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ ซึ่งท่านได้แจ้งว่า สมเด็จพระสังฆนายก ได้อนุมัติตามที่ขอผ่อนผันไปแล้วนั้น

ด้วยความเคารพต่อคำสั่ง กระหม่อมขอแถลงว่า คำกล่าวโทษของบุคคลทั้ง ๕ ซึ่งสอบสวนมานั้น ไม่เป็นความจริง กระหม่อมขอเรียนด้วยสมณสัญญาว่า กระหม่อมมิได้กระทำความผิดตามคำกล่าวโทษนั้นเลย ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ทั้งนั้น

อนึ่ง ตามที่กระหม่อมได้ขอเลื่อนเวลาแถลงแก้คำกล่าวโทษ เพื่อที่จะสืบสวนค้นหาหลักฐานมาประกอบคำแถลงแก้คำกล่าวโทษนั้น ก็ด้วยมีความมุ่งหมายที่จะเสนอรายละเอียดถวายคณะสงฆ์มนตรีในฐานะที่เป็นพระผู้ใหญ่ด้วยกัน เพื่อให้พิจารณาในชั้นปกครองด้วยเมตตาปรารภนาตีดอกกันในวงพระผู้ใหญ่ด้วยกัน เพื่อที่จะให้งดการสั่งลงโทษกระหม่อมในทางที่ไม่สมควรแก่ภาวะก่อนแต่ที่ยังมิได้สอบสวนทวนถามให้ได้ความความจริง แต่บัดนี้

๓๐๖

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

เหตุการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากความหวังนั้นเสียแล้ว โดยคณะสังฆมนตรีหาได้รอฟังคำแถลงแก้คำกล่าวโทษของกระผมก่อนไม่ ได้สั่งดำเนินการไปแล้ว โดยมีได้คำนึงถึงคำแถลงแก้คำกล่าวโทษของกระผมและสภาพการณ์ที่แท้จริง

ดังนั้น การที่จะแถลงแก้คำกล่าวโทษโดยละเอียดนั้น จักไม่เป็นคุณประโยชน์อันใดแก่คณะสังฆมนตรีและแก่กระผมเอง ในขั้นนี้จึงยังมีเหลืออยู่แต่เพียงที่จะพิจารณาสั่งให้ดำเนินอธิกรณ์ตามสังฆานัติ ประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวินิจัยอธิกรณ์เท่านั้น ดังปรากฏตามหนังสือของท่าน ที่ ๗๓ /๒๕๓๐ ลงวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๓ นั้นแล้ว

ด้วยเหตุนี้ กระผมจึงขอแถลงแก้คำกล่าวโทษโดยย่อดังกล่าวแล้วเบื้องต้น ส่วนในข้อเท็จจริงโดยละเอียดนั้น กระผมขอสงวนไว้แถลงกล่าวแก้ในชั้นคณะวินัยธรต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถืออย่างสูง

(พระพิมลธรรม)

ต่อมาวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้มีพระบรมราชโองการถอดสมณศักดิ์ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ และพระศาสนโศภน (ปลอด อดุลาริ) วัดราชสิทธาราม ดังประกาศต่อไปนี้ :-

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ๙๘

เรื่อง ถอดพระสมณศักดิ์

ด้วยพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ฝ่าฝืนไม่ยอมปฏิบัติตามพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งคณะสังฆมนตรีได้พิจารณาแล้วมีมติว่า ไม่สมควรจะให้ดำรงอยู่ในสมณศักดิ์ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ถอด พระพิมลธรรม ออกจากสมณศักดิ์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๓

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ส. ธนะรัชต์

นายกรัฐมนตรี

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี^{๙๙}

เรื่อง ถอดพระสมณศักดิ์

ด้วยพระศาสนโศภน (ปลด อุตตการี) ฝ่ายินไม่ยอมปฏิบัติตามพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งคณะสังฆมนตรีได้พิจารณาแล้วมีมติว่า ไม่สมควรจะให้ดำรงอยู่ในสมณศักดิ์

จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ถอด พระศาสนโศภน ออกจากสมณศักดิ์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๓

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ส. ธนะรัชต์

นายกรัฐมนตรี

พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ยื่นหยัดต่อสู้กับกลุ่มบุคคลผู้ทรงอำนาจ ทั้งในวงการคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมือง มาโดยลำดับ ชนิดยอมหักไม่ยอมงอ จนต้องเหลือเพียงสมณญาณามที่ไ้เรียกตนเองว่า อาสนเถร ก็เพราะยึดมั่นอยู่ในหลักการสำคัญ ๔ ประการ^(๑) กล่าวคือ :-

๑. เมื่อรู้อยู่แก่ใจตนเองเป็นอย่างดีว่า มิได้ทำความผิดตามที่ถูกกล่าวหา การที่จะให้ไปขอรับรองให้วอนผู้ทรงอำนาจ เพื่อเอาตัวรอดไปคราวหนึ่ง ๆ นั้น ทำไม่ได้ เพราะจะเท่ากับเป็นการทำลายศักดิ์ศรีของตนเองอย่างน่าละอายใจที่สุด

๒. ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารีมหาเถร) องค์พระอุปัชฌาย์ เป็นพระมหาเถระที่เพียบพร้อมด้วยศีลสุตาติคุณ มีเกียรติคุณปรากฏเป็นที่ยอมรับกันทั่วประเทศสืบมาตราบเท่าปัจจุบัน ถ้าจะให้ลูกของท่าน ซึ่งมีได้ทำความผิดตามที่ถูกกล่าวหา ไปขอรับรองให้วอนผู้ทรงอำนาจ เพื่อเอาตัวรอดไปคราวหนึ่ง ๆ นั้น ทำไม่ได้ เพราะจะเท่ากับเป็นการทำลายเกียรติคุณของท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระอุปัชฌาย์ อย่างน่าละอายใจที่สุด

๙๙. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๙๒๔

(๑) ข้อความต่อไปนี้ พระพิมลธรรม (อาสภมหาเถร) ได้กล่าวเปิดเผยให้ (ผู้เขียน) ทราบ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ ที่ ภูมิลำเนา วัดมหาธาตุ กทม.

๓. วัดมหาธาตุ เป็นสถาบันเก่าแก่ที่ยิ่งใหญ่และมีศักดิ์ศรีเกรียงไกรมาโดยตลอด การจะให้สายเลือดอันเข้มข้นของมหาธาตุวิทยาลัย ซึ่งมีได้ทำความผิดตามที่ถูกกล่าวหา ไปขอร้องให้หัวหน้าผู้ทรงอำนาจ เพื่อเอาตัวรอดไปคราวหนึ่ง ๆ นั้น ทำไม่ได้ เพราะจะเท่ากับเป็นการทำลายเกียรติคุณของสถาบันวัดมหาธาตุอย่างไร้ศักดิ์ศรีที่สุด

๔. พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักคำสอนอันเป็นสัจธรรมไว้ว่า ธรรมย่อมชนะอธรรม และพึงเอาชนะคนกล่าวคำเท็จด้วยความสัตย์การที่จะให้ไปขอร้องให้หัวหน้าผู้ทรงอำนาจ เพื่อเอาตัวรอดไปคราวหนึ่ง ๆ ทั้งที่รู้ว่าคุณเองมิได้ทำความผิดตามที่ถูกกล่าวหา นั้น ทำไม่ได้ เพราะจะเท่ากับไม่แสดงความเคารพ สักการะ นับถือและบูชาต่อหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยการไม่กล้าพิสูจน์สัจธรรมข้อนี้ให้ปรากฏเป็นความจริงต่อสายตาของชาวโลก อย่างน่าละอายที่สุด

จับกุมพระอาสภเถร

กลุ่มบุคคลผู้ทรงอำนาจ โดยเฉพาะในวงการคณะสงฆ์ แม้จะได้ดำเนินการโค่นล้มพระพิมลธรรม (อาจ อาสภ) ลงถึงขนาดนี้แล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถบริหารการคณะสงฆ์ให้ดำเนินไปอย่างสะดวกราบรื่นได้ เพราะเมื่อมีการประชุมสังฆสภาคราวใด ก็จะถูกสมาชิกสังฆสภา ทั้งที่เป็นพระเถระรุ่นหนุ่มและที่มีอาวุโส เช่น พระธรรมราชานุวัตร (ฟู อุตตสิโว) แห่งวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ยื่นกระทู้ถามเรื่องนี้อยู่เสมอ ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้กลุ่มบุคคลผู้ทรงอำนาจดังกล่าวจึงเริ่มป้อนข้อมูลทางการเมือง ทั้งเรื่องคอมมิวนิสต์และการเป็นศูนย์กลางของบรรดาบุคคลที่เคยมีความสนิทสนมคุ้นเคยและจงรักภักดีต่อ จอมพล ป. พิบูลสงคราม อดีตนายกรัฐมนตรี ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ให้จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้ทราบเป็นระยะ ๆ

จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ไม่ค่อยรู้เรื่องต้นลีกลานบางแห่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในวงการพระเถระผู้ใหญ่เท่าไรนัก กอปรด้วยได้ทำการบางอย่างตามข้อเสนอแนะของพระเถระผู้ใหญ่ที่ทรงอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ไปบ้างแล้ว จึงเริ่มมีความเห็นคล้อยตามข้อมูลที่ได้รับมาโดยลำดับ ดังนั้น วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๐๓ เวลาประมาณ ๑๒.๓๐ น. นายตำรวจสันติบาลเป็นจำนวนมาก เช่น พ.ต.อ. เชื้อ เหมะปาน พ.ต.อ. ชีร ขวางกูร พ.ต.อ. วิศิษฐ์ แสงไชย ร.ต.อ. ชาญวุฒิ ไพธวัชร์ ร.ต.อ. อารยะ พรหมพันธุ์ ร.ต.อ. สุพันธุ์ แรมวัลย์ ฯลฯ จึงไปแจ้งหมายจับกุมพระอาสภเถร (อดีตพระพิมลธรรม) ที่กุฏิหอปริยัติ วัดมหาธาตุ โดยตั้งข้อหาว่า มีกบฏกระทำความผิดเป็นคอมมิวนิสต์ และกระทำความผิดต่อความมั่นคง

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

๓๑๑

กล่าวถึง พระธรรมคุณาภรณ์ (พิน ชุตินฺธโร) วัดสามพระยา เจ้าคณะจังหวัดพระนคร ดัง
สำเนาหนังสือต่อไปนี้ :-

นมัสการกราบเรียนพระคุณท่าน

วันนี้เวลาประมาณ ๑๒.๓๐ น. ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจสันติบาล ได้ทำการจับกุม
พระอาจารย์ อาสโภ วัดมหาธาตุ ในข้อหากระทำความผิดต่อความมั่นคงของรัฐ และกระทำ
การอันเป็นคอมมิวนิสต์ การกระทำความผิดนี้เป็นคดีอาญาอย่างร้ายแรง และเป็นการทำลาย
เพื่อให้สงฆ์แตกแยกอยู่ด้วย

ท่านผู้บังคับการสันติบาล ได้รับบัญชาทางวาจาจาก ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ให้
ทำการสืบค้นในวันนี้ จึงเรียนพระคุณท่าน ได้จัดการตามประสงค์ด้วย

พ.ต.อ. เชื้อ เอมะปาน

๒๐ เม.ย. ๖๕

เรียน ท่านสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง

เจ้าหน้าที่ตำรวจได้จับพระอาจารย์ อาสโภ ในข้อหาร้ายแรง ดังที่ปรากฏข้างบนนี้
ทางการต้องการให้จัดการให้สึก เพื่อสะดวกแก่การสอบสวนดำเนินคดี จึงขอมอบอำนาจ
ให้เจ้าคุณ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรง จัดการให้พระอาจารย์ อาสโภ ให้สละเพศบรรพชิต
ในคำวันนี้ เพื่อรักษาความปลอดภัยแห่งชาติและพระพุทธศาสนาไว้

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์

สังฆนายก

๒๐ เม.ย. ๒๕๐๕

เรียนเจ้าคณะจังหวัด

ได้โปรดจัดการ ตามบันทึกข้างบนนี้

ตามอำนาจหน้าที่

พระธรรมวโรดม

๒๐ เม.ย. ๒๕๐๕

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

๓. ที่นบวชได้โปรดถูก ๗๐๐ คนแล้ว ไปอยู่ทุกที่
ของพระสงฆ์ในสิบล้านปีและบวชตาม ๑๐๐๐ คน
ได้ขึ้นเทศน์ที่วัดต่างๆ มาแล้ว ๖๐ และยังมีคนมาบวช
หรืออุปสมบท ๑๐๐๐ คน ตามวัดในที่มีพระสงฆ์ได้
ทำบุญได้แก่ที่วัดและวัดต่างๆ มาเป็นอันมาก และยังมี
คนมาบวชนี้ และในที่มีพระสงฆ์ได้ ^{ได้}อุปสมบทแล้ว
๑๐๐๐ คนนี้ และอีกได้ทอดไว้จากสงฆ์ของพระสงฆ์
หมดแล้ว สันตราชที่ จะถูกในที่มีพระสงฆ์ได้บวช
ทำบุญมาหาไปตามวัดที่ตนได้ ไม่สามารถจะขึ้น
กับพระสงฆ์สักคนเลย ตลอด ๑๐๐๐ คนที่ตนได้บวช
จากสงฆ์ ซึ่งทวนกันที่วัดที่ตนได้บวชนี้
จึงต้องขึ้น กับพระสงฆ์ที่ตนได้บวชไปตามวัดที่ตนได้
บวชก็ได้ บัดนี้จึงจะไว้ จะกับพระสงฆ์ที่ตนได้
ในวัดที่ตนได้ แต่ขอพระสงฆ์ในสงฆ์ที่ตนได้
แต่งบวชที่วัดที่ตนได้

๔. สำหรับวัดที่ตนได้บวชที่ตนได้บวชที่ตนได้
นี้ พระสงฆ์ที่ตนได้บวชที่ตนได้บวชที่ตนได้
ของคณะสงฆ์ที่ตนได้บวชที่ตนได้บวชที่ตนได้

เมื่อพระธรรมคุณาภรณ์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) ได้รับหนังสือร้องเรียนขอความเป็นธรรมดังกล่าว จึงพร้อมด้วยพระธรรมมหาวิธานวัตร (ใสว จิตฺติโร) นำหนังสือของพระอาสภเถร ไปเรียนให้พระธรรมวโรดม (ทรัพย์ ไชยโก) สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองทราบ โดยได้เขียนบันทึกต่อท้ายหนังสือของพระอาสภเถร พระธรรมวโรดม ก็ได้เขียนบันทึกต่อท้ายเสนอ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆนายก แทนที่จะพิจารณาวินิจฉัยให้ความเป็นธรรม หรือชี้แจงเหตุผลไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม เพื่อรักษาภาวะของพระเถระผู้ใหญ่ที่เคยทำงานเพื่อพระศาสนาและประเทศชาติมาเป็นเวลาอันยาวนาน แต่สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) กลับบันทึกสั่งการลงมาอย่างเฉียบขาด โดยไม่มีความเมตตาปรารภนาถิ์ เยี่ยงสมณะกับสมณะจะพึงมีต่อกัน ดังสำเนาลายมือเขียนบันทึกโดยลำดับต่อไปนี้ :-

ขอประทานพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

พ.อ.จ. อ.ร. ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

ขอใ้โปรดเกล้าฯ ให้มีคำสั่งให้

พ.อ.ท.ท.ท.ท.

๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

ขอประทานพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

โปรดเกล้าฯ ให้มีคำสั่งให้

พ.อ.ท.ท.ท.ท.

๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

โปรดเกล้าฯ ให้มีคำสั่งให้

พ.อ.ท.ท.ท.ท. ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

พ.อ.ท.ท.ท.ท. ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

พ.อ.ท.ท.ท.ท. ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

พ.อ.ท.ท.ท.ท. ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

พ.อ.ท.ท.ท.ท. ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

พ.อ.ท.ท.ท.ท. ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

พ.อ.ท.ท.ท.ท. ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

พ.อ.ท.ท.ท.ท. ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

พ.อ.ท.ท.ท.ท.

๒๒๒ ๒๒๒ ๒๒๒

พระธรรมคุณาภรณ์ (พื้น ขุติโนโร) และพระธรรมมหาวิธานวัตร (ไสว จิตวิโร) ได้นำคำสั่งของสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฺฐายี) ส่งมหายก เดินทางกลับไปที่ดินบิดา บิด กง ๑ ภายในบริเวณกรมตำรวจ อีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระเจ้าวรวงศ์เธอได้ทราบว่าการร้องเรียน ขอความเป็นธรรมดังกล่าวไม่ได้รับการผ่อนผันหรือเมตตาแต่อย่างใด ท่านจึงตัดสินใจยื่น หนังสือที่เขียนไว้ในระหว่างที่ พระธรรมคุณาภรณ์ (พื้น ขุติโนโร) และพระธรรมมหา วิธานวัตร (ไสว จิตวิโร) นำหนังสือขอความเป็นธรรมของท่านไปยื่นต่อสังฆมนตรีว่าการ องค์การปกครอง ฯลฯ ดังกล่าว มอบให้แก่พระธรรมคุณาภรณ์ (พื้น ขุติโนโร) เพื่อยืนยัน ถึงความตั้งใจอันแน่วแน่ว่าจะไม่ลาสิกขาอย่างเด็ดขาด แต่จะขอเอาชีวิตบูชาพระรัตนตรัย ไปจนถึงที่สุด ดังลายมือเขียนหนังสือฉบับนั้นต่อไปนี้ :-

ใบคำกราบทูล

วัดบวรนิเวศ ๒๕๐๕

๒๐ เมษายน ๒๕๐๕

เรียน ท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ (เจ้าคณะกรุงเทพฯ)
ตามหนังสือของกรมการศาสนาที่ กส.๒๕๐๕.๒๖๖

ที่ ๑ เรื่อง ขอความเห็นชอบของคณะสงฆ์ธรรม ๙๕
กรมการศาสนาที่ กส.๒๕๐๕.๒๖๖ ในนามของคณะสงฆ์ธรรม ๙๕

ก่อน ดิฉันได้มากราบทูลขอความเห็นชอบจากท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ
ท่านเจ้าอาวาสฯ ได้มีคำสั่งให้ดิฉันไปกราบทูลขอความเห็นชอบจากท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ

ท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ ได้มีคำสั่งให้ดิฉันไปกราบทูลขอความเห็นชอบจากท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ

ท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ ได้มีคำสั่งให้ดิฉันไปกราบทูลขอความเห็นชอบจากท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ

ท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ ได้มีคำสั่งให้ดิฉันไปกราบทูลขอความเห็นชอบจากท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ

ท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ ได้มีคำสั่งให้ดิฉันไปกราบทูลขอความเห็นชอบจากท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ

ท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ ได้มีคำสั่งให้ดิฉันไปกราบทูลขอความเห็นชอบจากท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ

ท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ ได้มีคำสั่งให้ดิฉันไปกราบทูลขอความเห็นชอบจากท่านเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศฯ

ถึงแม้ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมุฏฐานิยาธิราชเจ้า
 กรมหมื่นมุนีหิรัญคามวณิช ประทับ ณ วัดสุทัศน์
 พุทธมณฑล และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมุฏฐานิยาธิราชเจ้า
 กรมหมื่นมุนีหิรัญคามวณิช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมุฏฐานิยาธิราชเจ้า
 กรมหมื่นมุนีหิรัญคามวณิช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้

๑๒๕/๑๖

เมื่อเขียนหนังสือปฏิญาณไม่ยอมสึกฉบับนี้เสร็จ และมอบให้พระธรรมคุณาภรณ์ (พิน สุตฺตโนโร) วัดสามพระยา พร้อมทั้งพระธรรมมหาวิธานูวัตร (ไสว จิตฺตวิโร) วัดไตรมิตรวิทยาราม เป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระอาสภเถร (อดีตพระพิมลธรรม) ก็นั่งขัดสมาธิ หลับตามือนับลูกประคำ ใจเจริญพระพุทธานุสสติ ๑๐๘ บท ไม่รับรู้เหตุการณ์อันทารุณโหดร้าย ที่เหล่าสมณะและเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองผู้มีจิตสันดานหนานั่นด้วยรากเง่าแห่งความชั่วร้าย คือความโลภ ความโกรธ และความหลง ได้เคยกระทำต่อท่านมาโดยลำดับ และจะกระทำต่อไปในอนาคตอันใกล้นี้ แต่อย่างไรก็ตาม

พระธรรมคุณาภรณ์ (พิน สุตฺตโนโร) ได้เดินเข้าไปยกมือไหว้พระอาสภเถร และพูดกระซิบเบา ๆ ว่า หมขอผ้าเหลืองก็แล้วกัน^{๑๐๐} พร้อมทั้งค่อย ๆ เปลี่ยนใจส่วนบนออกจากนั้นพระธรรมมหาวิธานูวัตร (ไสว จิตฺตวิโร) ก็เดินเข้ามากราบที่ตักของพระอาสภเถร พร้อมทั้งเปลี่ยนผ้าเหลืองส่วนล่างออกจากร่างกาย เมื่อเสร็จพิธีกรรมจุดกระชากลากดิ่งกัน อย่างป่าเถื่อนและโหดร้ายทารุณแล้ว พระธรรมคุณาภรณ์และพระธรรมมหาวิธานูวัตร จึงเดินทางกลับเมื่อเวลาประมาณ ๐๒.๐๐ น. ของคืนวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้นเอง

จากนั้น ก็เป็นรายการของเจ้าหน้าที่ตำรวจจุดกระชากลากดิ่งต่อมา โดยนายตำรวจคนหนึ่งได้แสดงสันดานแห่งพาลชนออกมาข่มขู่และใช้พละกำลัง จนทำให้นิ้วและแขนทั้งสองข้างของท่านเจ็บและบวมอยู่หลายวัน แม้จะถูกพระเถระผู้ใหญ่และเจ้าหน้าที่ตำรวจทำทารุณกรรมอย่างโหดร้ายและป่าเถื่อน ทั้งด้านจิตใจและร่างกาย เช่นนี้ แต่พระอาสภเถร (อดีตพระพิมลธรรม) ก็ได้แสดงอาการสะทกสะท้านหรือหวั่นไหวให้ปรากฏต่อหน้าเจ้าหน้าที่ตำรวจ ที่ทำการสอบสวนท่านเกือบตลอดคืนวันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้น แต่อย่างไรก็ตาม ตรงข้ามท่านกลับมีสีหน้ายิ้มแย้มและมีราศรีมองใส เหมือน

๑๐๐. พระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถร) : ผาฏุมาร, เทพนมมิตรการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๖, น. ๗๑

กับไม่มีอะไรเกิดขึ้น ...

รายการไค่นพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ ซึ่งเริ่มต้นมาจากพระเถระผู้ใหญ่ที่ทรงอำนาจ ทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นมา และมาถึงจุดสิ้นสุดด้วยการใช้อำนาจรัฐ จนทำให้ท่านต้องเขียนคำปฏิญาณตนขอเอาชีวิตบูชาพระรัตนตรัย ครองเพศเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ครองผ้ากาสาวพัสตร์ สีขาวแทนผ้ากาสาวพัสตร์สีเหลือง ที่ผู้มีใจโหดร้ายทารุณแย่งชิงเอาไป พร้อมทั้งเข้าอยู่จำพรรษาในฐานะเป็นอาคันตุกะ ณ สันติบาลาราม โดยความอุปถัมภ์ของรัฐด้วยข้อปฏิสันถารว่า มีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ และกระทำความผิดต่อความมั่นคงของรัฐภายในราชอาณาจักร นับตั้งแต่วันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นต้นมา

สิ้นยุคสังฆาธิปไตย

ภายหลังจากที่ได้ใช้อำนาจแบบรวบรัดไค่น พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ อย่างครบวงจร ทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และบ้านเมือง เรียบร้อยแล้ว แทนที่การบริหารคณะสงฆ์จะสามารถดำเนินไปด้วยความสะดวกราบรื่นและมีประสิทธิภาพตามสมควร แต่ก็ต้องประสบกับปัญหานานัปการ โดยเฉพาะจิตใจของผู้ใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม กลับต้องเผชิญกับความวิปริสารที่ตามแผดเผาให้ร้อนรุ่ม ทั้งในขณะหลับและตื่น จนกลายเป็นความหวาดระแวงอยู่ตลอดเวลา

วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๕ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (ปลด กิตฺติโสภณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร ซึ่งได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชรูปที่ ๑๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้สิ้นพระชนม์แบบปัจจุบันทันด่วน ในขณะที่กำลังเสด็จเข้าไปทรงน้ำ และมีพระอาการปวดพระเศียรจนเกินกำลังความสามารถที่จะทรงอดทนได้^{๑๑๑}

ในขณะเดียวกัน เมื่อถึงคราวเปิดประชุมสังฆสภาแต่ละครั้ง สมาชิกสังฆสภาทั้งที่เป็นพระเถระรุ่นหนุ่มและรุ่นอาวุโสที่ทรงสมณศักดิ์สูง มักจะยื่นกระทู้ถามและอภิปราย

๑๑๑. สังเวียน มีเผ่าพงษ์ : ชีวิตและงานของสังเวียน มีเผ่าพงษ์ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายสังเวียน มีเผ่าพงษ์), บัณฑิตการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๘, น. ๕๘ - ๖๑

๑๑๒. พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช วัดเบญจมบพิตร คณะสงฆ์ไทยพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในงานออกพระเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดเบญจมบพิตร, โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๐๕, น. -๓๔-

เกี่ยวกับคดีของพระอาสภเถร (อดีตพระพิมลธรรม) อยู่เสมอ ๗ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆนายก ตลอดจนสังฆมนตรีรูปอื่น ๆ ไม่สามารถจะตอบเรื่องนี้ให้เป็นที่น่าพอใจอย่างแจ่มชัดได้ความไม่เข้าใจกันระหว่างสังฆสภากับคณะสังฆมนตรี จึงกลายเป็นปัญหาเรื้อรังที่นับวันแต่จะหมักหมมมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ ในที่สุดความคิดที่จะยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า พระราชบัญญัติฉบับนี้มีความเป็นสังฆาธิปไตยมากที่สุด จึงถูกยกขึ้นมาพิจารณาและดำเนินการกันอย่างลับ ๆ ในกลุ่มพระเถระผู้ทรงอำนาจเพียงไม่กี่รูป โดยนำโครงสร้างของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้นมาเป็นแม่บทของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่

การยกร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ ดำเนินไปด้วยความสะดวกราบรื่น เพราะสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆนายก และผู้บัญชาการคณะสงฆ์แทนสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นประมุขฝ่ายบริหาร และประมุขของคณะสงฆ์ทั่วประเทศ ได้เคยกล่าวยืนยันไว้อย่างหนักแน่น ในวันเปิดประชุมสัมมนานาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักร จำนวนทั้งหมด ๕๒๓ รูป เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ ณ พระอุโบสถวัดมหาธาตุ พระนคร มีความส่วนหนึ่งว่า "...การปกครองคณะสงฆ์กับการปกครองบ้านเมืองได้มีความเกี่ยวเนื่องกันมาแต่โบราณกาล ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในปัจจุบันนี้ทางฝ่ายบ้านเมืองได้มีการปรับปรุง และแก้ไขในด้าน การปกครอง การสาธารณูปโภค และการเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดความผาสุกสมบูรณ์แก่ประชาชนพลเมือง ทางฝ่ายคณะสงฆ์ก็สมควรที่จะได้มีการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อความเจริญแห่งกิจการคณะสงฆ์ และประสานงานกับทางบ้านเมือง..."^{๑๐๓}

แม้จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ หัวหน้าคณะปฏิวัติ และนายกรัฐมนตรี ก็ได้เคยกล่าวยืนยันไว้อย่างหนักแน่นและชัดเจนว่า "...ในส่วนที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์นั้น ถ้าหากทางคณะสงฆ์มีความคิดเห็นที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างไร กระผมก็ไม่ขัดข้อง และยินดีรับพิจารณาเพื่ออนุโลมให้เป็นไปตามความต้องการของคณะสงฆ์ เป็นต้นว่า ถ้าหากพระคุณเจ้าทั้งหลายปรารถนาจะแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเสียใหม่ให้เหมาะสม และเป็นความดีความสะดวกแก่ฝ่ายสงฆ์ที่จะดำรงและเชิดชูพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น กระผมก็พร้อมที่จะรับพิจารณา และดำเนินการแก้ไขกฎหมายไปในทางที่เหมาะสม และที่ทางบ้านเมืองสามารถจะอำนวยให้ได้ ขอได้โปรดแจ้งให้กระผม ทราบ..."^{๑๐๔}

๑๐๓. แฉลงการณคณะสงฆ์ เล่ม ๔๔ ภาค ๗ ประจำเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓, น. ๕๖๔ - ๕๗๐

๑๐๔. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๕๖๖

ความพยายามของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ซึ่งเป็นพระเปรียญและนักธรรมรุ่นหนุ่มของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ที่มองเห็นความไม่เป็นธรรมในการปกครองคณะสงฆ์หลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะประเด็นที่ว่า เจ้าคณะฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ปกครองพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้ แต่เจ้าคณะฝ่ายมหานิกายไม่สามารถปกครองพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้ จึงได้ดำเนินการรวมตัวกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ เพื่อสร้างกระแสกดดันให้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และขอให้รัฐตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ ซึ่งมีลักษณะเป็นสังฆาธิปไตยและมีความเสมอภาคทางการปกครองต่อกันระหว่างคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย จนกระทั่งสภาผู้แทนราษฎรได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ขึ้นไว้ เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อให้คณะสงฆ์ทั้งสองนิกายได้ใช้เป็นแม่บทในการปกครองสืบต่อมา

ในระหว่างที่ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ เป็นแม่บทในการปกครองนั้น คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้คัดค้านทั้งวาทะและเป็นลายลักษณ์อักษรเสมอมาว่า พระราชบัญญัติฉบับนี้ขัดแย้งกับหลักพระธรรมวินัย และขัดแย้งต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ในประเด็นที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน พร้อมทั้งโต้แย้งว่า การปกครองคณะสงฆ์ควรจะเป็นไปตามหลักของพระธรรมวินัย ไม่ควรยึดรูปแบบการปกครองฝ่ายบ้านเมืองมาใช้ แต่ในขณะเดียวกันนี้ คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายกลับยึดตำแหน่งสังฆนายกให้ตกอยู่ในความครอบครองของพระเถระฝ่ายของตนไว้อย่างเหนียวแน่น จนกลายเป็นปัญหาขัดแย้งเกี่ยวกับการแต่งตั้งสังฆนายกในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ ขึ้นอย่างรุนแรง ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้น และกลายเป็นปมเงื่อนไขสำคัญให้เกิดการตามล้างตามผลาญกัน จนลึกลงมาถึงความถูกต้องตามกฎหมายของพระธรรมวินัย และกฎหมายว่าควรจะเป็นอย่างไร ?

ในที่สุดรัฐก็ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ ขึ้นมา เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นมา พระราชบัญญัติฉบับนี้มีทั้งหมด ๔๖ มาตรา และมีโครงสร้างคล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญการปกครองแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งใช้เป็นแม่บทในการปกครองประเทศอยู่ในขณะนั้น แม้ปัจจุบันนี้การปกครองประเทศเปลี่ยนไปเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว แต่รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ยังมีได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ตามกฎหมายบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า มีโครงสร้างเป็นสังฆาธิปไตยที่สุด เพราะมีการแบ่งแยกอำนาจการออกกฎหมาย การบริหาร และการพิจารณาวินัยจริยธรรม

ออกจากกันอย่างเป็นอิสระ ตามรูปแบบของระบอบประชาธิปไตย จึงสิ้นสุดลงตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นต้นมา ตราบเท่าปัจจุบันนี้

บทสรุป

การปกครองคณะสงฆ์สมัยปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลงอันสลับซับซ้อนเกิดขึ้นหลายประการ ซึ่งมีทั้งส่วนที่พิจารณาเห็นว่าเป็นผลดีและเสื่อมเสียอย่างร้ายแรง ชนิดที่บรรพชิตและคฤหัสถ์ส่วนใหญ่ ที่ประพฤติดีดีมั่นอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ต่างคาดไม่ถึงว่า ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ได้อย่างไร ? ทั้งนี้ เพราะความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีลักษณะรุนแรงและไร้ความเมตตาปรารถนาต่อกัน จนผิดวิสัยที่สมณะกับสมณะจะพึงกระทำต่อกันได้ถึงขนาดนี้นั่นเอง

ความเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ช่วงนี้ เริ่มต้นด้วยปี พ.ศ. ๒๔๗๕ พระภิกษุสามเณรจำนวนหนึ่งในวัดปทุมวนาราม ซึ่งเป็นวัดที่สังกัดอยู่ในคณะธรรมยุติกนิกาย ได้รวมตัวกันก่อการยึดอำนาจการปกครองภายในวัดจากเจ้าอาวาส แต่กระทำการไม่สำเร็จและต้องถูกขับไล่ (บีพพช.นัยกรรม) ออกจากวัดปทุมวนารามพร้อมกันนี้พระพรหมมุนี (อ้วน ติสฺโส) วัดบรมนิวาส ก็ได้รับบัญชาให้ไปอยู่ประจำที่วัดปทุมวนารามเป็นการชั่วคราว เพื่อควบคุมสถานการณ์ให้กลับคืนสู่สภาพปกติ

พระหัตถ์ ไสภโต และคณะ ซึ่งเป็นผู้ก่อการดังกล่าว ได้หลบไปอยู่จำพรรษาที่วัดดวงแข ซึ่งเป็นวัดที่สังกัดอยู่ในคณะธรรมยุติกนิกายเหมือนกัน เมื่อได้โอกาสนี้รวมตัวกันก่อการยึดอำนาจการปกครองภายในวัดดวงแขขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ทำการไม่สำเร็จอีกเช่นเคย เพราะสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกนิกายบัญชาการแทนพระองค์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ได้ขอให้กรมธรรมการ (กรมการศาสนาในปัจจุบัน) และกระทรวงศึกษาธิการ ช่วยดำเนินการกำจัด พระหัตถ์ ไสภโต อย่างเด็ดขาด จนในที่สุดพระหัตถ์ ไสภโต ต้องลาสิกขา และพระภิกษุสามเณรที่รวมก่อการด้วยกันต่างพากันแยกย้ายไปคนละทางสองทาง

ต่อมาต้นปี พ.ศ. ๒๔๗๗ พระภิกษุรุ่นหนุ่มฝ่ายมหานิกาย จำนวน ๓๐๐ รูปเศษ ซึ่งมีทั้งพระนักธรรม พระเปรียญ และพระราชาคณะ ได้รวมตัวกันประกาศเรียกชื่อคณะของตนเองอย่างเปิดเผยว่า คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ดำเนินการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ฝ่ายอาณาจักรยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนามีความเห็นว่าการบริหารคณะสงฆ์ภายใต้บทบัญญัติของพระ

ราชบัญญัติฉบับนี้ ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในระหว่างพระสงฆ์ทั้งสองนิกาย โดยเฉพาะประเด็นที่เปิดทางให้ เจ้าคณะฝ่ายธรรมยุติกนิกายมีอำนาจปกครองพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้ แต่เจ้าคณะฝ่ายมหานิกายกลับไม่มีอำนาจปกครองพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้

การเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาได้ทำกันอย่างต่อเนื่องและเปิดเผย แต่ก็ต้องประสบกับภาวะบีบคั้นจากคณะสงฆ์อีกฝ่ายหนึ่งและอิทธิพลบางท่านอย่างหนักหน่วง ในขณะที่พระมหาเถรานุเถระฝ่ายมหานิกายและบุคคลสำคัญ ๆ ในฝ่ายอาณาจักรอีกหลายท่าน ได้ให้ความสนับสนุนอย่างลับ ๆ และเปิดเผยอย่างเต็มที่ ในที่สุดฝ่ายอาณาจักรจึงได้ประกาศยกเลิก พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๔ สืบแทนต่อมา

วันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณมุนีจัตวราชบพิตร ได้สิ้นพระชนม์ และต่อมาวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๑ สมเด็จพระวันรัต (แพ ดิสุตฺตเทโว) วัดสุทัศนเทพวราราม ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นับเป็นสมเด็จพระสังฆราช รูปที่ ๑๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และนับเป็นพระมหาเถระของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายรูปแรกในรอบ ๔๔ ปี ที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชอีกด้วย โดยก่อนหน้านี้พระมหาเถระของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชติดต่อกันมาโดยลำดับ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๗ - ๒๔๔๐ นับเป็นเวลาอันยาวนานถึง ๔๓ ปี

ภายหลังจากที่ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๔๔ แล้ว คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายกลับไม่มีความเป็นเอกภาพพอที่จะผลักดันพระมหาเถระฝ่ายของตนขึ้นไปดำรงตำแหน่งสังฆนายก ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญที่สุดในการบริหารคณะสงฆ์ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ตรงข้ามกับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ซึ่งมีจำนวนวัดและพระภิกษุสามเณรน้อยกว่าหลายเท่าตัว และได้ทำการคัดค้านมิให้ยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ มาโดยตลอด แต่กลับแสดงความเป็นเอกภาพออกมาอย่างเด่นชัด จนสามารถผลักดันพระมหาเถระฝ่ายของตนให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายกติดต่อกันมาถึง ๙ ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๙๔

ในขณะเดียวกันนี้ พระมหาเถรานุเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ซึ่งทรงสมณศักดิ์ตั้งแต่สมเด็จพระราชาคณะลงมาถึงระดับพระราชาคณะชั้นสามัญ จำนวน ๒๒ รูป ได้เห็น

ซึ่งร่วมกันเป็นบัญชีทางว่า ยื่นหนังสือกราบทูลแด่สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดบวรนิเวศวิหาร มีความโดยสรุปว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ จัดรูปเป็นการเมือง และให้ขึ้นแก่ตำแหน่งการเมือง มุ่งเปลี่ยนแปลงการพระศาสนา ตั้งต้นแต่ให้รวมลัทธินิกายด้วยวิธีอันไม่เป็นตามคลองธรรม ผิดหลักพระธรรมวินัยและศาสนประเพณีนิยม จัดความประสงค์ของรัฐธรรมนุญ ก่อความระส่ำระสายร้ายรานในระหว่างนิกายของคณะสงฆ์ ทำให้การพระศาสนาเสื่อมลง ฝ่ายบ้านเมืองผู้มุ่งอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา จึงสมควรพิจารณายกเลิก พ.ร.บ. นี้เสีย ไม่ควรปล่อยให้อาณัติแก่พระศาสนา ควรปรับปรุงขึ้นใหม่ในรูปอุปถัมภ์ให้การบริหารคณะสงฆ์เป็นไปตามพระธรรมวินัยและศาสนประเพณี และเพื่อความเป็นธรรมแก่คณะสงฆ์ทุกนิกาย^{๑๐๕} จนทำให้เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ที่จะให้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต้องล่าช้าไปในที่สุด

วันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร) วัดเทพศิรินทราวาส สังฆนายก มรณภาพ ต่อมาวันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๔ พระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆมนตรีว่าการองค์การเผยแผ่ ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายกอุปใหม่ แต่ถูกคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายรวมตัวกันคัดค้านอย่างหนักหน่วง โดยพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ได้รับความกดดันอย่างหนัก จนต้องตัดสินใจเซ็นชื่อร่วมคัดค้านด้วย ซึ่งในที่สุดพระศาสนโศภน (จวน อุฏฺฐายี) ยอมตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งสังฆนายก และสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร สังฆมนตรีว่าการองค์การการศึกษา ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสังฆนายก บริหารคณะสงฆ์สืบต่อมา

ในช่วงนี้นับเป็นยุคทองของ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุ สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ในหลาย ๆ ด้าน เพราะนอกจากจะได้รับความไว้วางใจเป็นพิเศษจาก สมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภโณ) วัดเบญจมบพิตร สังฆนายก แล้ว ตัวท่านเองก็มีความมุ่งมั่นอย่างจริงจังต่อการคิดและสร้างสรรค์งานอันเป็นประโยชน์หลากหลายต่อพระศาสนาและประเทศชาติ จนกระทั่งเกียรติคุณของท่านและคณะสงฆ์ไทยได้แผ่ซจรไกลไปยังนานาอารยประเทศ ทั้งในเอเชีย ยุโรปและอเมริกา ชนิดที่ยังไม่มีพระสงฆ์ไทยรูปใดเคยกระทำและได้รับเช่นนี้มาก่อน

๑๐๕. สำนักหนังสือโรงเรียน และบันทึกคำชี้แจงประกอบหนังสือโรงเรียนเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๑๙, น. ๒๑ - ๒๒

บทบาทอันโดดเด่นเหล่านี้ ถ้าจะมองว่าเป็นเกียรติคุณเฉพาะตัวของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ของวัดมหาธาตุ ของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย หรือของคณะสงฆ์ไทยทุกนิกายก็ได้ ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับกาเพ่งมองว่า จะยึดจุดใดเป็นหลัก และมีเจตนาในการเพ่งมองอย่างไรใด เท่านั้น กล่าวคือ :-

ถ้าจะมองว่าเป็นเกียรติคุณอันโดดเด่นเฉพาะ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ก็ต้องยอมรับว่า เกียรติคุณของพระพิมลธรรมในช่วงนี้โดดเด่นจริง ๆ เพราะพระมหาเถรานุเถระและพระภิกษุสามเณร ตลอดจนพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ของประเทศ ต่างพากันคิดและยอมรับว่า งานต่าง ๆ ที่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้คิดและตัดสินใจทำลงไปนั้น ล้วนแต่ก่อให้เกิดคุณประโยชน์ต่อพระศาสนาและประเทศชาติในหลาย ๆ ด้าน

ถ้าจะมองว่าเป็นเกียรติคุณอันโดดเด่นเฉพาะวัดมหาธาตุเอง ก็ต้องยอมรับว่า วัดมหาธาตุในช่วงนี้ ได้กลับมาเป็นยุคทองอีกครั้งหนึ่ง เพราะเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจทางการปกครอง การศึกษา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์) การเผยแผ่ และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ที่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนต้องเดินเข้าเดินออกวัดมหาธาตุวันหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งที่มาติดต่อเกี่ยวกับสายงานทางการปกครอง มาศึกษา มาฟังธรรม และมาปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จนทำให้วัดใหญ่ ๆ โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ทั้งมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย พลอยได้รับความกระทบกระเทือนและอ่อนตัวลงไปมาก

ถ้าจะมองว่าเป็นเกียรติคุณอันโดดเด่นเฉพาะคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ก็ต้องยอมรับว่า คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายในช่วงนี้มีความเป็นเอกภาพทางการปกครองมากขึ้น มีการผลิตสื่อการเรียนการสอน ทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี ขึ้นมาเป็นสัดส่วนของตนเอง สามารถสกัดการขยายตัวของพระสงฆ์บางนิกายได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนอาจสูญเสียความได้เปรียบซึ่งเคยยึดครองมาเป็นเวลาอันยาวนานไปในที่สุดได้โดยไมยาก

ถ้าจะมองว่าเป็นเกียรติคุณอันโดดเด่นของคณะสงฆ์ไทยทุกนิกาย ก็ต้องยอมรับว่า การตัดสินใจสร้างศาสนสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ไทยกับคณะสงฆ์พม่า การตัดสินใจส่งพระมหาโชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.๙ (พระธรรมธีรราชมหามุนี) เดินทางไปศึกษาเทียบเคียงการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ประเทศสหภาพพม่า การตัดสินใจส่งพระสงฆ์ไทยไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ และการตัดสินใจเดินทางไปประกาศพระพุทธานุภาพรอบโลกถึงสองครั้ง ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๒ ที่พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) ได้ตัดสินใจทำลงไป ทำให้นานาอารยประเทศรู้จักพระสงฆ์ไทย รู้จักพระพุทธานุภาพแบบไทย และ

สนใจการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจากพระสงฆ์ไทย มากกว่าทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมา จนเป็นเหตุให้พระสงฆ์ไทยทั้งสองนิกาย ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และผู้น้อย ได้มีโอกาสเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ กันมากขึ้น และเป็นเหตุให้มีการสร้างวัดไทยขึ้นในประเทศนั้น ๆ ทั้งในเอเชีย ยุโรปและอเมริกา ดังเป็นที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

น่าเสียดายที่การปกครองคณะสงฆ์ในขณะนี้ จะต้องจบลงด้วยการโค่นล้มกันอย่างเอาเป็นเอาตายระหว่างพระเถระผู้ใหญ่กับพระเถระผู้ใหญ่ด้วยกัน บุปผเจตนาที่นำไปสู่การโค่นล้มกันและกันดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นการยากที่จะกล่าวชี้ชัดลงไปว่า เกิดจากพระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายธรรมยุติกนิกายหรือมหานิกาย แต่ก็มียุทธวิธีของพระเถระผู้ใหญ่ทั้งสองนิกายเข้าไปเกี่ยวข้องกับการโค่นล้มกันในครั้งนี้หลายท่าน และนับเป็นเรื่องที่น่าเสียดายมากยิ่งขึ้น เมื่อการกล่าวหาและลงโทษกันและกันในครั้งนั้น ได้กลายเป็นประวัติศาสตร์สีดำแห่งการปกครองคณะสงฆ์ไทยมาตราบเท่าปัจจุบัน ชนิดที่ไม่มีใครจะมาชำระล้างให้ขาวสะอาดได้ ทั้งนี้ เพราะกลุ่มบุคคลที่เป็นแกนนำในการโค่นล้มเหล่านั้น มิได้ทิ้งร่องรอยแห่งการกล่าวหาและลงโทษดังกล่าวไว้ได้กระทำถูกต้องตามกระบวนการของพระธรรมวินัยและกฎหมาย ตลอดจนจารีตประเพณีอันดีงามทางสังคม เพื่อให้อนุชนได้ศึกษาเป็นแบบอย่างสืบต่อมาแต่อย่างใด ตรงข้ามกลับใช้อำนาจเป็นธรรมแบบรวบรัด เพียงเพื่อต้องการที่จะโค่นล้มอีกฝ่ายหนึ่งให้แหลกลาญไปเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ซึ่งได้ทราบข้อเท็จจริงในระหว่างล้มป่วยอย่างหนัก และไปพักรักษาตัวอยู่ที่บ้านเขาสามมุข บางแสน จังหวัดชลบุรี จึงได้กล่าวเปิดเผยความในใจด้วยความโหม่นมั่งแก่ผู้ใกล้ชิดว่า ดูไม่นึกเลยว่า พระผู้ใหญ่จะใช้เล่ห์อันขนาดนี้ ใหุ้หายเสียก่อน จะให้ความเป็นธรรม จะไปกราบขอขมาโทษ^{๑๐๖} แต่ท่านก็มาถึงแก่อสัญกรรมเสียก่อน โดยไม่มีโอกาสได้จัดการเรื่องนี้แต่อย่างใดทั้งสิ้น

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในขณะนี้ ได้ทิ้งร่องรอยที่มีลักษณะถูกต้องชอบธรรม และเบี่ยงเบนคลาดเคลื่อนไปจากกระบวนการของพระธรรมวินัยและกฎหมาย หลายช่วงหลายกรณี ผู้สนใจศึกษาในเรื่องการปกครองคณะสงฆ์จะต้องพิจารณาให้รอบคอบว่า สิ่งใดถูกต้องชอบธรรมที่ควรนำไปเป็นแบบอย่างและสิ่งใดเบี่ยงเบนคลาดเคลื่อนไปจากกระบวนการของพระธรรมวินัยและกฎหมาย ที่ควรหลีกเลี่ยงและเลิกละ ผู้สนใจศึกษาจะต้องทำให้ได้ว่า บุคลากรในสังคมสงฆ์นั้น แม้จะได้ศึกษาเรียนรู้พระธรรมวินัยมาเป็นเวลาอันยาวนาน แต่ถ้ามิได้ฝึกฝนอบรมจิตใจของตนเอง เพื่อบรรเทากิเลสให้ผ่อนคลายลงไปถึงกับเลิกละได้

๑๐๖. ศ.อ. อารมย์ อารุณรณรงค์ : คำพิพากษาศาลทหารกรุงเทพฯ คดีพระพิมลธรรม, โรงพิมพ์สหประชาพานิชย์, พ.ศ. ๒๕๑๕, น. (๓)

อย่างเด็ดขาด ย่อมจะมีโอกาสทำความผิดพลาดมากบ้างน้อยบ้างเป็นธรรมดา ดังเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้นำมากล่าวไว้ใน การปกครองคณะสงฆ์ในบทนี้โดยลำดับมา ซึ่งจะทำให้ผู้สนใจศึกษาได้เข้าใจเบื้องต้นหน้าและเบื้องหลังเหตุการณ์เหล่านั้นได้เป็นอย่างดี.

บทที่ ๗

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

การอยู่ร่วมกันของคนเป็นจำนวนมากในสังคมขนาดใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นสังคมของบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม จะดำเนินไปได้อย่างมีสันติสุขยาวนานหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับหลักแห่งการประนีประนอมผลประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ ซึ่งจะทำให้คนส่วนใหญ่ในแต่ละสังคมยอมรับและเกิดความรู้สึกร่วมกันอย่างแท้จริงว่า ผลประโยชน์ที่แต่ละคนหรือแต่ละสังคมได้รับมานั้น เหมาะสม ถูกต้องและชอบธรรมตามความรู้ความสามารถและปริมาณงานที่แต่ละคนแต่ละสังคมรับผิดชอบแล้ว การอยู่ร่วมกันของแต่ละคนในแต่ละสังคมก็จะดำเนินไปอย่างมีสันติสุขถาวร แต่ถ้าตรงกันข้ามก็就会产生ปัญหานานัปการตามมา เริ่มตั้งแต่ความไม่เชื่อใจกันไปจนถึงการเช่นฆ่าล้างผลาญชีวิต เพื่อโค่นล้มกันและกันไปในที่สุด

สังคมของพระสงฆ์เป็นสังคมเก่าแก่ ที่ดำรงอยู่คู่กับสังคมของมนุษย์มาแต่สมัยบรรพกาล แม้บุคคลที่เข้ามาสู่สังคมของพระสงฆ์แต่ละยุค ๆ จะได้รับการพิจารณาถ่วงถ่วงมาอย่างถูกต้องตามรูปแบบของการอุปสมบทที่พระวินัยบัญญัติไว้ทุกประการ แต่เมื่อสังคมของพระสงฆ์ยังมากไปด้วยภิกษุที่เป็นปุถุชน และมีได้มุ่งมั่นศึกษาปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงขึ้นไปโดยลำดับอย่างแท้จริงแล้ว การแก่งแย่งหรือขัดแย้งกันในเรื่องของผลประโยชน์ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นวัตถุและจิตใจ ย่อมจะต้องเกิดขึ้นเป็นธรรมดา จะแตกต่างกันอยู่บ้างก็เพียงเฉพาะรูปแบบแห่งการแก่งแย่งหรือขัดแย้งกันนั้น อาจมีการปิดบังหรือซ่อนเร้นอำพรางไว้ เพื่อมิให้ตกเป็นเป้าสายตาของสังคมคฤหัสถ์มากเกินไปเท่านั้น แม้กระนั้นบางครั้งรูปแบบแห่งการแก่งแย่งหรือขัดแย้งกันในสังคมของสงฆ์อาจปะทุออกมาอย่างรุนแรงชนิดที่สังคมของคฤหัสถ์เองต่างพากันคาดไม่ถึงก็มี ดังเช่นพระเทวทัต คิดอุบายทำร้ายพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล หรือการตามล้างตามผลาญกันระหว่างพระสงฆ์กับพระสงฆ์ด้วยกันเอง จนลืมนึกถึงความถูกต้องอย่างแท้จริงตามพระธรรมวินัยว่าควรจะเป็นอย่างไร ซึ่งตัวอย่างเหล่านี้มิให้เห็นกันมาโดยลำดับตราบเท่าปัจจุบัน

เมื่อสภาพเหล่านี้เกิดขึ้นในสังคมของพระสงฆ์ ถ้าเป็นในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมายุอยู่ พระองค์ก็จะทรงประชุมสงฆ์พร้อมทั้งตรัสเรียกภิกษุผู้กระทำความผิดมาสอบถามจนได้ความจริงอันประจักษ์แล้ว จากนั้นก็จะทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นไว้เป็นข้อ ๆ โดยความเห็นชอบและยอมรับของสงฆ์ เพื่อป้องกันมิให้ภิกษุรูปอื่นได้ทำความชั่วทางกายและวาจาอีกต่อไป ต่อมาเมื่อมีภิกษุรูปอื่น ๆ ทำความผิดในลักษณะอื่น ๆ อีก พระองค์ก็จะทรงดำเนินการเช่นเดียวกัน จนกระทั่งสิกขาบทที่ทรงบัญญัติขึ้นโดยความเห็นชอบและยอมรับของสงฆ์ มีขอบข่ายครอบคลุมมิให้ภิกษุรูปอื่น ๆ อ้างเลศกระทำความผิดในลักษณะอื่น ๆ อีก ต่อไปได้

การบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนที่มีโทษหนักถึงขั้นประหารชีวิต เช่น ปาราชิก ๔ ข้อ หรือในส่วนที่มีโทษเบาบางเพียงให้สำนึกและปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น เช่น เติริยวัตร ๗๕ ข้อ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นไว้ด้วยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการเสมอเหมือนกัน* กล่าวคือ :-

๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์
๓. เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก
๔. เพื่อความอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของหมู่ชนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของหมู่ชนที่เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระศรัทธา
- ๑๐ เพื่อถือตามพระวินัย

ในขณะเดียวกันนี้ พระพุทธเจ้ายังได้ทรงเปิดทางกว้างให้แก่ฝ่ายอาณาจักร โดยให้ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องจัดอารักขา บังคับและคุ้มครองโดยชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย เพื่อว่าพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มาจะได้เดินทางมาสู่ขอบเขตทศิมา และท่านทั้งหลายที่มาแล้วก็จะได้อยู่สบาย* ลักษณะเช่นนี้ก็เท่ากับเปิดทางให้ฝ่ายอาณาจักรสามารถใช้กฎหมายของรัฐจัดภิกษุที่ไม่ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัย ขอบสร้างปัญหา ก่อความรำวฉานขึ้นในสังคมของพระสงฆ์ไม่รู้จักหยุดหย่อนนั่นเอง

๑. วินย. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑/๓๔/๒๖

๒. ที. ม. (ฉบับมหาจุฬาฯ) ๑๐/๑๓๔/๖๔

ต่อมาก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน พระองค์ก็ได้ตรัสแก่พระอานนทีไว้ว่า เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและวินัย ที่เราได้แสดงและบัญญัติไว้แล้วนั้นแหละ จักเป็นพระศาสดาของเธอทั้งหลาย” จากพระพุทธดำรัสนี้เท่ากับเป็นการยืนยันไว้ว่า แม้พระองค์จะเสด็จปรินิพพานไปแล้ว พระธรรมวินัยก็จะต้องอยู่ และภิกษุทุกคนหมู่เหล่าไม่ว่าจะเป็นชาติ ไตหรือภาษาใดก็ตาม จะต้องประพฤติยึดมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยนั้นตลอดไป

แต่เมื่อจำนวนของภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนมีปริมาณมาก และภิกษุที่มุ่งมันศึกษา ปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุคุณธรรมชั้นสูง ๆ ขึ้นไปมีปริมาณน้อย การแก่งแย่งหรือขัดแย้งกันก็จะต้องเกิดขึ้นในสังคมของพระสงฆ์ทุกยุคทุกสมัยมาเป็นธรรมดา เมื่อปัญหาที่เกิดขึ้นไม่สามารถยุติลงได้ในระหว่างพระสงฆ์ด้วยกันเอง ทางฝ่ายอาณาจักรก็ต้องยื่นมือเข้ามาช่วยแก้ไข เช่น ถวายความอุปถัมภ์ให้มีการสังคายนาเพื่อตรวจสอบพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง และถ้าจำเป็นก็จะใช้อำนาจรัฐเข้ามาช่วยจัดภิกษุบางเหล่าที่ไม่ปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยออกไป ดังการสังคายนาพระธรรมวินัยที่ได้กระทำกันมาโดยลำดับ ๆ

แม้ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้ามาสู่ประเทศไทยแล้ว สภาพแห่งการแก่งแย่งหรือขัดแย้งกัน ก็มีเกิดขึ้นในสังคมของพระสงฆ์โดยลำดับมา แต่พระสังฆเถระและผู้นำฝ่ายอาณาจักรก็ได้ช่วยกันประคับประคองแก้ไขปัญหาเหล่านี้อยู่เสมอๆ มา จนกระทั่งมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ขึ้นมา เพื่อให้คณะสงฆ์ได้ใช้เป็นรูปแบบในการปกครองกันเอง ซึ่งจะเป็นมาตรการอันสำคัญในการผดุงรักษาพระธรรมวินัยให้ดำรงอยู่ต่อไป

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์แต่ละฉบับ ที่ฝ่ายอาณาจักรตราขึ้นไว้นั้น มีลักษณะสอดคล้องและผสมกลมกลืนกับรูปแบบการปกครองของฝ่ายอาณาจักรแต่ละยุคแต่ละสมัย เช่น ในยุคที่ฝ่ายอาณาจักรใช้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ระบอบประชาธิปไตย หรือระบอบเผด็จการ เป็นแม่บทในการปกครองประเทศ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ก็มักจะมีรูปแบบสอดคล้อง และผสมกลมกลืนกับระบอบการปกครองของฝ่ายอาณาจักรในแต่ละยุคไปโดยปริยาย

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์แต่ละฉบับ มิใช่พระธรรมวินัย แต่เป็นกฎหมายแผ่นดินที่ฝ่ายอาณาจักรตราขึ้นไว้สำหรับเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการผดุงรักษาและส่งเสริมพระธรรมวินัย การตีความพระธรรมวินัยจะนำข้อกฎหมายมาหักล้างไม่ได้ แต่จะต้องตีความไปในทางรักษาพระธรรมวินัยไว้ให้เคร่งครัดที่สุด เมื่อเป็นเช่นนั้น

การประพฤติปฏิบัติของภิกษุทุกยุคทุกสมัยมา จึงมีลักษณะแตกต่างไปจากประชาชนโดยทั่วไป เพราะนอกจากจะต้องประพฤติดีมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดแล้ว ยังต้องปฏิบัติตามกฎหมายแผ่นดินและจารีตของแต่ละสังคมอีกด้วย ถ้าล่วงละเมิดส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็จะมีผลเกี่ยวโยงไปถึงอีกส่วนหนึ่งด้วย

ดังนั้น เมื่อพระราชบัญญัติคณะสงฆ์มีใช้พระธรรมวินัย ผู้นำฝ่ายอาณาจักรจึงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้สอดคล้องและผสมกลมกลืนกับรูปแบบการปกครองประเทศ อยู่เสมอมา เช่น ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แห่งกรุงธนบุรี พระองค์ได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทถวายแด่พระสงฆ์ขึ้นไว้เป็นพิเศษ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงมีพระราชดำรัสออกกฎหมายพระสงฆ์ขึ้นไว้ ๑๐ ฉบับ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว องค์พระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้นใช้ ต่อมาเมื่อรูปแบบการปกครองประเทศเปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐสภาก็ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ขึ้นใช้ หรือเมื่อรูปแบบการปกครองประเทศเปลี่ยนมาเป็นยุคแห่งการปฏิวัติรัฐประหาร ซึ่งนิยมเรียกกันว่า ระบอบเผด็จการ ก็ได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ ขึ้นใช้ ดังรายละเอียดของพระบรมราโชวาท พระราชดำรัส และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์แต่ละฉบับต่อไปนี้ :-

พระบรมราชาโชวาท ของ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แห่งอาณาจักรกรุงธนบุรี แม้บ้านเมืองจะอยู่ในภาวะสงครามทั้งภายในและภายนอกตลอดรัชสมัย แต่พระองค์ก็ได้ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง เยี่ยงบูรพพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ที่ผ่านมา ดังพระบรมราชาโชวาทที่ได้ทรงพระราชทานแด่พระสงฆ์ ที่มีปรากฏอยู่ในพงศาวดาร ซึ่งพระสด สิงหเสนี ได้ค้นพบและอัญเชิญมาพิมพ์ไว้ในหนังสือประวัติวัดอินทาราม ดังต่อไปนี้ :-

ขอพระผู้เป็นเจ้าจงตั้งสติอารมณ์ ปณิบัติตั้ง
อยู่ในพระอุปาปริสุทธศีล สังวรวินัยบัญญัติบริบูรณ์
อย่าให้พระศาสนาของพระองค์เศร้าหมองเลย แม้พระ
ผู้เป็นเจ้าจะขัดสนด้วยจตุปัจจัยทั้ง ๔ ประการนั้น เป็น
ธุระโยมจะอุปถัมภ์

ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวง มีศีลบริบูรณ์ในพระ
ศาสนาแล้ว แม้จะปรารถนามั่งสระฐริระโยม ๆ ก็อาจ
สามารถเชือดเนื้อและโลหิตออกมาบำเพ็ญทานได้."

๔. พระสด สิงหเสนี : ประวัติวัดอินทาราม (รวบรวมถึง พ.ศ. ๒๔๔๑) พระยาสังฆาภิรมย์จุฬามรรคาภิกขุ (สรวง ศรีเพ็ญ) พิมพ์แจกในงานฉลองพระพุทธรูปและรูปหล่อท่านเจ้าคุณพระทักษิณคณิศร (สาย), โรงพิมพ์พิมพ์ศรี, พ.ศ. ๒๔๔๒, น. ๑๒

ถ้าแลฝ่ายพระสงฆ์สมณทั้งปวง มิได้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้ แลละเมิดเสียให้มีโจรปล้นพระศาสนาขึ้นดูจครั้งนี้ เห็นว่าหามีความกะตัญญูกตตะเวที่ต่อพระศาสนาไม่ เปนใจด้วยสมณะสามเณรอันเปนโจรปล้นพระศาสนาจะเอาโทษแก่พระราชาคณะลงมาทั้งถานาณุกรม อธิการมหาเถรานุเถรอันดับผู้ใหญ่ผู้น้อยแลสามเณรอันมิได้ระวังระไวตรว้จตราว่ากล่าวกันนั้น เปนโทษเสมอด้วยโทษสมณคหบดีสมณะสามเณรอันเปนบาปลามกนั้น ฝ่ายพระราชาทั้งปวงถ้าแลผู้ใดมิได้ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้ ละเมิดเสียให้หญิงอันเปนปาวไพร่ลูกหลานพี่น้องญาติอาตมาแลเพื่อนบ้าน เปนคิลเภศ ทำคิลสมณะสามเณรให้เป็นปราชิก ทำลายพระศาสนาดูจครั้งนี้ เห็นว่าผู้นั้นอกะตัญญูหารู้คุณพระพุทธานุศาสนาไม่ เปนใจด้วยหญิงบาปหยาบช้า จะเอาโทษแต่มูลนายลงมาจนบิดามานดาญาติพี่น้องเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่ภอจะรู้เห็นมิได้ห้ามปรามเอามาว่ากล่าวนั้น เปนโทษ เสมอด้วยโทษสมณคหบดีหญิงคิลเภศอันเปนบาปหยาบช้า นั้นจะได้พร้อมกันช่วยกันรักษาพระศาสนาทั้งสองฝ่ายฉนี้ พระพุทธานุศาสนาจึงจะบริสุทธิเป็นที่ไหว้ที่บูชาแก่เทพามนุษย์ทั้งปวงสืบไปกว่าจะถ้วนห้าพันพระวษา

กฎพระสงฆ์

ฉบับที่ ๑

๑. กฎให้ไว้แก่ข้าทูลของทูลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายทหารพลเรือนฝ่ายหน้าฝ่ายใน ขอเจ้าจ้าวต่างกรม ฯ พระราชวังบวรสถานมงคลผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการแลสังกัดกระทรวงการ ราชอาคณะพระสงฆ์เจ้าอธิการอนุจร ฝ่ายคันทูลระวิปัสสนาธุระ อริยวาสีคามวาสีนอกกรุงในกรุงเทพมหานครหรือยุทธยาแลหัวเมืองเอก หัวเมืองโท เมืองตรี เมืองจัตวา ตะวันตกตะวันออกปากใต้ฝ่ายเหนือจงทั่ว

จึงพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทุกวันนี้มีพระราชประนิทานปรารถนาพระโพธิญาณสัพพัญญูประกอบด้วยพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ไทยเป็นท่ามดา กรรณจะให้เป็นประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งปวง จึงสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอนันตา สัมภारा ดิเรกเอกพิบูลสุนธรรราชศรีธา เป็นอัครมหาเสนาบดีมก พระพุทธศาสนาจำเริญศรีสวัสดิ์ทั้งพระบริยัติแลปฏิบัติสาสนา ให้ถาวรารุ่งเรืองไป เป็นที่เลื่อมใสมีศการบูชาแก่เทพยตามนุษทั้งปวง เสด็จออกพระธินั่งดูติดตามหาปราสาทโดยบุรพภูมิพร้อมด้วยอัครมหามนตรีกระวีชาติราชปโรหิตาโหรราชบัณฑิตยเจ้าพระบาทมณฑกษมาศ ทรงแจ้งราชวิจารณ์ญาณราพิงถึงพระบริยัติสาสนา พระไตรปิฎกนี้เป็นต้นประณิบัติมคผล ให้ได้โลกียสมบัติโลกุตระสมบัติ เพราะพระไตรปิฎก จึงมีพระราชโองการมาณะพระบันทูลสุรสิงหนาทดำรงว่า

๕. ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ ว่าด้วย กฎพระสงฆ์ พิมพ์แจกเป็นที่ระลึก เนื่องในการเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (โสม จนนมหารเถร) วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐, โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, พ.ศ. ๒๕๐๐. น. ๑-๓๒

โดยดำแต่ให้มีพระธรรมเทศนาแลสำแดงพระธรรมเทศนาให้ธรรมเป็นทานนั้น มีผลประเสริฐกว่าสรรพทานทั้งปวง ชื่อว่าให้พระนิพานเป็นทาน จนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสได้ทรงฟังแจ้งว่าผลานิสงส์เป็นอันมาก กราบทูลขอพรไว้ให้พระพุทธองค์มีพระพุทธปฏิมาตรัสสั่งเป็นพุทธบัญญัติไว้ ให้ผู้สำแดงและผู้มีพระธรรมเทศนาเป็นธรรมทานนั้นอุทิศผลไปถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเจ้า อนึ่ง แม้ผู้ที่มีอิทธิฤทธิ์จะกระทำพื้นสกลสมณวัตรให้ราบเสมอดั่งหน้ากลองไชโยเกริแล้วแลนิมนต์พระอรหันต์เจ้านั่งแถวหนึ่ง พระอนาคาแถวหนึ่ง พระสัทธาภาแถวหนึ่ง พระโสดาแถวหนึ่ง มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธานแนบไปในสกลสมณวัตร แลถวายจตุปัดจันทานทั้งสี่ มีจีวรเนื้อละเอียดดุจดังยอดทองอันอ่อนนนั้นก็ดี ผลานิสงส์ก็ได้เสมอเท่าให้มีธรรมเป็นทานครั้งหนึ่ง เหตุฉะนั้นจึงทรงพระกรุณาแสวงหาอุบายที่จะให้สมณพราหมณ์ เสนาบดีประชาราษฎรทั้งปวงให้ได้สมบัติทั้งสามประการ พ้นจากจตุรกายทุกข์ แลสงสารโภย จึงทรงอนุเคราะห์ให้ข้าทูลของทูลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยสมาทานพระไตรยาสรรณาคัมภีร์ห้าคิลแปดคิลสิบในสำนักนี้พระสงฆ์ทุกวันทุกเวลาเป็นปฏิบัติปฏิบัติของมหาบุศคลิเศศประเสริฐกว่าอาวาสบูชาจตุปัดจันทาน แม้จะถวายทานให้มาก กราบทำถึงพรหมโลกผลนั้นก็มิได้เสมอเท่าของพระราชกุศลปฏิบัติบูชา อนึ่งตั้งกองพระราชกุศลให้มีธรรมเทศนาเป็นธรรมทาน ให้ข้าทูลของทูลีพระบาทฟังดั่งให้พระนิพานเป็นทานเป็นปฏิบัติปฏิบัติของพระราชมหาบุศคลิอันจะนับประมาณผลนั้นมิได้ แลพระบริสุทธิไตรยปิฎกธรรมนี้ เมื่อบุพทลประพทุพเป็นสำมาการะวะแล้ว ก็มีผลอันจะนับประมาณมิได้ เมื่อประพทุพผิดมิได้สำมาการะวะในพระไตรยปิฎกธรรมนั้น ก็จะมีโทษแก่บุพทลอันมิได้การะวะนั้น เป็นครุโทษอันใหญ่หลวงหนักหนาทุกวันนี้สัตว์ทั้งปวงตั้งใจทำกุศลสิ่งใด ตรวดน้ำปราณาจะพบพระพุทธบาทสมเด็จพระศรีอาริยมุตไตรเจ้าๆ ก็ตรัสสั่งมาแก่พระมาโดยเทวเถระเจ้าว่า ให้ผู้สัตว์ทั้งปวงคำรบฟังพระมหาเวศสันดรชาฎกอันประดับด้วยพระคาถาพันหนึ่งนั้นจึงจะได้พบพระองค์ในอนาคต

แลทุกวันนี้ อนุประประชาราษฎรทั้งปวงลงบาง ให้มีพระมหาเวศสันดรชาฎกนี้ มิได้มีความสังเวชเลื่อมใสเป็นธรรมการะวะฟังเอาแต่ถ้อยคำตลกขบขันของอันผลประโยชน์มิได้ พระสงฆ์ผู้สำแดงนั้น บางจำพวกมิได้เล่าเรียนพระไตรยปิฎก ได้แต่เนื้อความแปลร้อยเป็นกาพย์กลอน แล้วก็มาสำแดงถ้อยคำตลกขบขันของหยาบช้า เหนแต่ลากสการเลี้ยงชีวิต มิได้คิดที่จะรำเรียนสืบไป ทำให้พระศาสนาพื้นเพอันเลื่อมใส ชวนกันประมาทในพระธรรมเทศนา จะได้เสียทุกขเวทนาในจตุรกายเป็นช้านาน จะมีได้พบพระพุทธบาทสาครดาพระศรีอาริยมุตไตรเจ้าในอนาคต เหตุฉะนั้นบรมกัตรัยพระองค์ใด จะมีพระมหากรุณาสมเคราะห์สัตว์ทั้งปวงให้พ้นจากอาบาศทุกขมิได้ละเมินเฉยเสียครั้งนี้ทรงพระกรุณาตรัส

อันตรายมิได้ จะมีผู้ใดกราบทูลพระกรุณาถวายเหตุไฉนชื่อผู้ประท้วงร้ายหามีได้ ไฉนชื่อประท้วงก็ตายทั้งสอง ประหนึ่งจะมีกลับไปแล้วก็บันดาลมิให้หนีพ้นจากชายพระปรีชาเทพยุตาก็ตลอดด้วยพระสุบินนิมิต ให้ทรงพระพิริบด้วยกำลังพระปัญญา ก็ได้ตัวไฉนชื่อแลพักพวกผู้ประท้วงเป็นสัจประจักษ์แจ้งแก่ข้าทูลของทูลีพระบาท ทั้งปวง แลสัตว์อันใหญ่หลวงประดุจลมโลกยกทำลายล้างพระศาสนาเสีย ทั้งนี้ เพราะเหตุพระสงฆราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย มิได้เอาใจใส่ตักเตือนว่ากล่าวตามพระวินัยบัญญัติ ละให้สงฆ์ศิษยานุศิษย์ไปเที่ยวชุมนอนทำกลโกหกคบค้ำกันทำร้ายแผ่นดินและพระศาสนา ฝ่ายฆราวาสข้าทูลของทูลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยก็ละเมินเสียมิได้เอาใจระงับรักษา ให้ไฉนชื่อผู้สัตว์เข้ามาทำอันตรายถึงในพระราชฐาน เปนอุประจានใกล้สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวฉนี้ ถ้าจะว่าตามโบราณราชกำหนดกฎหมาย ฝ่ายฆราวาสมิได้พ้นจากมหันตโทษอันจะพินาศฉิบหาย แต่หากทรงพระกรุณายกโทษไว้ เพราะเหตุยังมีได้มีพระราชกำหนดกฎหมายก่อนจึงงดไว้ให้ลงพระราชอาษาแก่ไฉนชื่อผู้ประท้วงแผ่นดินแลพักพวกโคติญาติกาถึงสิ้นชีวิตตามพระโอัยการแล้ว แลเกิดกาละกฐิทั้งนี้ดูมิควรนักหนา

แต่นี้สืบไปเมื่อน้ำ ให้พระราชาคณะจัดแจงตั้งแต่งภิกษุสามเณรบันดานออกกรุงในกรุงแขวงจังหวัด หัวเมืองเอกเมืองโทตรีจัตวา ให้เป็นราชาคณะแลอธิการ ให้มีตราตั้งแต่เป็นอักษรชื่ออารามเป็นอักษรชอมสำหรับตัวประจำที่ราชาคณะเจ้าอธิการทุกตำแหน่งทุกอาราม ถ้าแขวงใดเมืองใดพระสงฆมาก วัดหนึ่งให้มีอธิการหนึ่งอันดับเก้ารูปสิบรูปขึ้นไป ถ้าพระสงฆน้อยอารามหนึ่งให้มีอธิการหนึ่งอันดับสี่ห้ารูปขึ้นไป ให้ประณิบัติรักษาพระพุทธรูปพระสฎูปพระเจดีย์อย่าให้เป็นอันตราย ถ้าแลพระสงฆแลสามเณรแขวงจังหวัดเมืองเอกโทตรีจัตวา จะมีศรัทธาเที่ยวเข้ามาร่ำเรียนคัมภีร์วิปัสสนาธุระแลสมณกิจประการใด ก็ให้เขียนฉายาแลรัตนแลพระวระชาแลชื่ออุประณาอาจารย์ ตีตราราชาคณะหัวเมืองนั้น ๆ มาเป็นสำคัญ จะอยู่อารามใดเมืองใดก็ดี ให้เอาหนังสือแลตราสำคัญนั้นแจ้งแก่ราชาคณะเจ้าอธิการในกรุง ถ้าแลราชาคณะในกรุงเห็นหนังสือแลตราสำคัญแล้ว จึงให้รับไว้ร่ำเรียนคัมภีร์ตามกิจ ถ้าแลฝ่ายพระสงฆสามเณรณะกรุงเทพมหานครแขวงจังหวัดอารามใดศรัทธาจะใคร่เที่ยวไปจำพรรษาเล่าเรียนคัมภีร์วิปัสสนาธุระ ณแขวงจังหวัดหัวเมืองเอกเมืองโทเมืองตรีเมืองจัตวานั้น ก็ให้มีหนังสือสัญญาชื่อตัวแลตราชื่ออุประณาอาจารย์แลอารามตีตราราชาคณะเจ้าอธิการณะกรุงเป็นสำคัญ ไปแจ้งแก่เจ้าอารามเจ้าคณะแขวงจังหวัดหัวเมือง ๆ ใด แจ้งหนังสือสัญญาตราสำคัญแล้ว จึงรับตัวไว้ให้เล่าเรียนตามกิจพระวินัย อาการดังนี้แน้นจะชั่วแลดีจะได้สืบสวัญวาย อนึ่งก็เป็นที่ค่านับรู้จักเคำมูลแห่งกัน จะได้กระทำสงฆกัมมอุโบสถกรรมด้วยกันเป็นอันดี หากความรังเกียดแก่กันมิได้

อนึ่งถ้ากุลบุตรจะบวชเรียนอาลาปะจุตีกิติ ให้รู้ว่ากุลบุตรชื่อนั้นอยู่บ้านนั้น เป็นลูกหลานผู้นั้น ๆ

แลให้พระราชาคณะเจ้าหมู่เจ้าคณะอธิการ แลกรรมการหัวเมืองเอกโทตรัสจัดว่า นายอำเภอแขวงจังหวัดทั้งปวงกำชับว่ากล่าวสอดแนมระวังระไว ดูหมู่คณะในแคว้นแคว้น แขวงจังหวัดวัดวาอารามบรรดาขึ้นแก่ตน อย่าให้มีคนโกหกมารยาคิดทำร้ายแผ่นดินและพระศาสนาให้จุลาจลดูครั้งนี้ได้เป็นอันขาดทีเดียว ห้ามอย่าให้อนาประชาราษฎร์ทั้งปวงนับถือคบค้าประนีบดไถ้โกหก แม้นถึงพอกไถ้โกหกจะคบคิดกันทำประตกร้ายสักเท่าใดก็ไม่สำเร็จ แต่จะพากันตายพินาคฉิบหายสิ้นโคตเผ่าพันธุ์ เป็นอันตรายไปเอง ถ้าแลผู้ใดรู้เห็นว่าไฉ่เหล้าร้ายคิดกลโกหกมารยาแล้ว แลมิได้จับกุมว่ากล่าวบอกให้ทราบพลพระกรุณาละเมินเสียให้มีคนโกหกมารยาประตกร้ายแผ่นดินขึ้น ในแขวงจังหวัดบ้านเมืองประเทศวัดวาอารามคามนิคมแห่งใด ๆ จะเอาเจ้าคณะเจ้าอารามเจ้าอธิการเจ้าเมืองเจ้าบ้านแขวงจังหวัดประเทศนั้น ๆ เป็นโทษกระบด ดูโทษไฉ่คนโกหกคิดทำร้ายแผ่นดินแลพระศาสนาเป็นจุลาจล

กฎให้ไว้ณวันประหัดเดือนหกขึ้นแปดค่ำ จุลศักราชพันร้อยสี่สิบห้าปีเถาะเบญจศก

ฉบับที่ ๕

๕. กฎให้ไว้แก่สังกะธรรมการ พระสงฆราชาคณะอธิการอนุจร ในกรุงนอกกรุง หัวเมืองเอกเมืองโทเมืองตรีเมืองจัตวา ตะวันตกตะวันออกปากใต้ฝ่ายเหนือ ทุกอารามคามวาศรีหรือธัญวาศรีจทั่ว

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอนันตาสัมภาวาธิรอกเอกพิบูลสุนทรราชครัทธา เป็นอัครมหาสละนุบถัมพก พระพุทธศาสนาจำเรญศรีสวัสดิทั้งพระบริญติแลปฏิบัติศาสนา ให้ถาวรรุ่งเรืองไปเป็นที่เสื่อมใสเนมัสการบูชาแก่เทพยตามนุษย์ทั้งปวง เสด็จออก ณพระธินั่งดุสิตตามหาปราสาทโดยบุรพพาภิมุข พร้อมด้วยอัครมหามนตรีกระวีชาติราชปโรหิตาไหรราชบัณฑิตยเจ้าพระบาทบงกษมาศ มีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า

เป็นประเพณีในพระพุทธศาสนาสืบมาแต่ก่อน มีพระพุทธปฏิมาโปรดไว้ให้ภิกษุสามเณรอันบวชในพระศาสนามรรคาธุระสองประการ คือคันธธุระวิปัสณาธุระ เป็นที่ยุติหนองถึงน้ำจืดจะแปรไปในกิเลศวัตถุภามกิติ ย่อมคิดถึงธุระทั้งสอง จิตรนั้นก็สงบลง ที่กุลบุตรมีวาศนามากก็ได้มีคได้ผลพ้นสงสารทุกข์ ที่บุญน้อยสุดกำลังมีอาครองธุระทั้งสองแล้ว

ก็ดี ครั้นจะออกเปนฆราวาสจะหาเลี้ยงชีวิตก็มีได้ จำจะอยู่เลี้ยงชีวิตในสมณะให้
ลามกมลทิลในผ้ากาษาจะภักตรอันเปนธงไชยพระอารยเจ้า บางคาบที่บวชเข้าแล้วก็มิไเล
หาละธุระทั้งสองเสียไม่ อุสาห์ประณิบัติถึงมิได้ผลในชาตินี้ ก็เปนวาสนาติดตนไปในอนา
คต เปนประเวณีมนุษย์มีปณิยาพบนพระศาสนาเข้าแล้ว ก็มีความเพียรประณิบัติตามธุระ
ทั้งสองอยู่มิได้ยในสำนักนี้ครูอุประมาอาจารย์ ๆ ก็ตั้งใจสั่งสอนตักเตือนกำชับว่ากล่าวกัน
มิได้ละเมินพระศาสนาหามิได้ พระศาสนาก็บริบูรณ์มา แลภิกษุสามเณรทุกวันนี้ ลาง
บางบวชเข้าแล้วก็มิได้ประณิบัติตามธุระทั้งสอง เปนภิกษุไเลละบุรุษความเพียรนั้นเสีย ๆ
ประยชนิไปในชาตินี้ชาติหน้า เอาแต่กาษาจะภักตรเปนที่พึ่งเพื่อจะเอาแต่ความสบายให้
บริบูรณ์กายเนื้อหนัง ดูจพระพุทธรูปภาตริสว่าเหมือนโคแลกระบือ เกิดมาแต่จะบริโภค
อาหารให้จำเริญแต่เนื้อหนัง จะได้จำเริญศีลสมาธิปัญญานั้นหามิได้ แล้วก็มิได้อยู่ในนิสย
อุประมาอาจารย์ ๆ ก็เมินเสียมิได้กำชับว่ากล่าวให้ประพฤติแต่ตามอำเภอใจ มิได้รำเรียน
เอาธุระอันใดที่จะห้ามจิตรบาป ก็ชวนกันกระทำอะกุศลหยาบช้าทำร้ายแผ่นดินแลพระ
ศาสนา ให้เล้าหมองจนี้มีควรรักหนา

แต่นี้สืบไปเมื่อน้ำ ห้ามอย่าให้มีภิกษุไเลละวัฏะประณิบัติ และปติพานตัวว่าเปน
กิจวัด มิได้รำเรียนธุระทั้งสองฝ่ายอย่าให้มีได้เปนอันชาติทีเดียว อนึ่งบวชเข้าแล้วให้อยู่ใน
หมู่คณะสำนักนี้อุประมาอาจารย์ ๆ จงตั้งใจประณิบัติรักษาสิกขาบท อย่าไเลให้ศิษเ
เยียงอย่าง และพระศาสนาจะรุ่งเรืองขึ้นนั้นเพราะพระราชาคณะ ให้พระราชาคณะเร่ง
ตักเตือนพิจารณา เหน็ดศิษเควรจะรำเรียนคัมภีร์ธุระวิปัสณาธุระอันใดอันหนึ่งได้ ก็ให้รำเรียน
ธุระอันนั้น แล้วประณิบัติตามพระบริวัติปติปติสาคนา ให้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแก่
เทพามนุษย์ทั้งปวง แล้วให้พระราชาคณะเจ้าคณะอธิการ ทำบาญชีหางว่าวภิกษุสาม
เณรฝ่ายคัมภีร์ธุระวิปัสณาธุระ ส่งให้สังกะสีรธรรมการกราบทูลพระกรุณา จะได้ทรงพระ
ราชศรัทธาบำเพนพระราชกุศล แลให้พระราชาคณะเจ้าคณะอธิการสังกะสีรธรรมการกำ
ชับว่ากล่าวพระภิกษุสามเณรให้เนือง ๆ ถ้าภิกษุและสามเณรองค์ใดกักขละหยาบช้าสอนยาก
อุประมาอาจารย์จะว่ามีพัง สั่งสอนเปนหลายครั้งแล้วมิได้ประณิบัติตาม ให้กำจัดเสีย อย่า
ให้เข้าหมู่คณะได้เปนอันชาติทีเดียว พระศาสนาจึงจะรุ่งเรืองสืบไป

ถ้าแลพระราชาคณะเจ้าคณะอธิการภิกษุสามเณรสังกะสีรธรรมการผู้ใดมิได้กระทำตาม
พระราชกำหนดกฎหมายนี้ จะเอาตัวบาติโยมเปนโทษตามโทษานุโทษ

กฎให้ไว้ ณ วันอาทิตย์เดือนแปดขึ้นสิบห้าค่ำ จุลศักราชพันร้อยสี่สิบห้า ปีเถาะ
เบญจศก

ฉบับที่ ๕

๕. กฎให้ไว้แก่สังกะสีธรรมการ พระราชาคณะเจ้าอธิการฝ่ายคันธุระวิปัสณาธุระคามวาสีและวัณวาสี นอกกรุงในกรุงเทพมหานครแขวงจังหวัดหัวเมืองเอกเมืองโทเมืองตรีเมืองจัตวา ตะวันตกตะวันออกปากใต้ฝ่ายเหนือจงทั่ว

สมเด็จพระนารายณ์บรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอนันตาสัมภาราติเรกเอกพิบูลสุนทรราชครัทธา เป็นอัครมหาเสนาบดีมเหศวร พระพุทธศาสนาเจ้าเรณูศรีสวัสดิ์ทั้งพระปริยัติแลปฏิบัติศาสนา ให้ถวารารุ่งเรืองไปเป็นที่เลื่อมใสเนรมิตการบูชาแก่เทพยตามนุษย์ทั้งปวง “แสดงออกณพระธินั่งดุสิตตามหาปราสาทโดยบุรพภาภิมุข พร้อมด้วยอัครมหามนตรีกระวีชาติราชปโรหิตาโหรราชบัณฑิตยเจ้าพระบาทงกษมาศ จึงมีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า

ไฉนต้องเมณูปาราชิกแล้วมิได้กลัวบาปละอายแก่บาป ปฏิญาณตัวว่าเป็นภิกษุ เข้ากระทำการสงฆ์ด้วยพระสงฆ์ เป็นอุปัชฌายบวช ปดอมเข้าผูกโบสถ์รับกะถินกระทำการสงฆ์ในอุโบสถด้วยพระสงฆ์ กระทำเป็นโดยสังฆาจะลัทธิสมเภาด ให้สงฆ์กำมิไม่บริสุทธิ์ให้เสียครัทธาทานะทายก ไฉนต้องอุทินนาทานปราชิก กล่าวด้วยคำมารยาตสุวาทว่าเอาเงินไว้จะให้แก่เจ้าอยู่ครั้งสงฆ์สืบเป็นสังฆาจะลัทธิว่าบึงเอาทรัพย์ไว้เองนานประมาณปีหนึ่งมิได้ให้แก่เจ้าอยู่ แล้วปกปิดโทษไว้ปฏิบัติตนตัวว่าเป็นภิกษุสมณะเข้านั่งหัดกะบาทบวชเข้าผูกอุโบสถทำสงฆ์ด้วยสงฆ์ ให้พระศาสนาเศร้าหมอง แลไฉนต้องอุทินนาทานปราชิกมีผู้โจทแจ้งแต่พระธรรมราชมุนี ๆ ผู้ชำระพระศาสนาจะเอามาว่ากล่าวกลับเอาอธิการโทษของพระธรรมราชมุนีอันสงฆ์พิพากษาบริสุทธิ์แล้วถึงครั้งหนึ่งสองครั้งกลับมายกโทษพระธรรมราชมุนี แล้วว่ากล่าวหยาบช้าแก่พระธรรมราชมุนีผู้ชำระพระศาสนา ให้ได้ความอับระยดในท่ามกลางสงฆ์อีกเล่า และเอามลทินลทินโทษไปป้ายท่านผู้มีศีลบริสุทธิ์ พระสงฆ์ชำระว่ากล่าวแล้วอันนี้ หวังจะให้ทายกทั้งปวงที่ครัทธากระทำทุกุลไว้ สอดคล้องกินเหนงท่านผู้มีศีลบริสุทธิ์จะให้ผลของทายกนั้นน้อยไปมีควรรักหนา

แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าภิกษุองค์ใดต้องจัดปราชิกทั้งสี่แต่อันใดอันหนึ่งผิดแล้วให้มาบอกแก่สงฆ์จงแจ้งแต่ในอุโบสถเดียนั้น อย่าให้ปกปิดโทษจัดปราชิกไว้ปฏิบัติตนตัวเป็นสงฆ์สมณเข้ากระทำการสงฆ์อุปสมบทด้วยคณะสงฆ์ให้เป็นมลทินในสงฆ์ทั้งปวง ดูจนหนึ่งไฉนแล้วอันมิได้มีความละอายแก่บาปกลัวแก่บาป มิได้เกรงไทยในอนาคตเป็นอันชาติเดียว ถ้าแลมิฟังพระราชกำหนดกฎหมายนี้ แลตัวต้องจัดปราชิกแต่อันใดอันหนึ่งแล้วแลปกปิดโทษไว้เข้ากระทำการสงฆ์ด้วยพระสงฆ์ให้พระศาสนาเศร้าหมอง ถ้ามีผู้

ใจตนว่ากล่าวพิจารณาเป็นสัจ จะเอาตัวเป็นโทษถึงสิ้นชีวิตร แล้วให้บริวารบาทบริบ
เขียนติโยภยาติโยมจนหนัก อย่าให้เป็นเหยียงหย่างสืบไป

กฎให้ไว้ณวันอาทิตย์เดือนแปดขึ้นสิบห้าค่ำ จุลศักราชพันร้อยสี่สิบห้าปีเถาะเบบณจก

ฉบับที่ ๖

๖. กฎให้ไว้แก่สังกะสีธรรมการพระราชคณะเจ้าอธิการอนุจร แลข้าทูลของทูล
พระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยข้างหน้าข้างใน ฝ่ายทหารพลเรือนผู้รั้งกรมการนาประชาราชฐ
นอกกรุงในกรุงเทพมหานคร แขวงจังหวัดหัวเมืองเอกเมืองโทเมืองตรีเมืองจัตวาตะวันตก
ตะวันออกปากใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวงจงทั่ว

สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนีพระพุทธานุเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอนันตาสัมภา
ราตโรกเอกพิบูลสุนทรราชศรัทธา เปนอัครมหาเสนาบดีมกุฎ พระพุทธศาสนาจาเวณศรี
สวัสดิทั้งพระบริติแลปฏิบัติศาสนา ให้ถาวรารุ่งเรืองไป เปนที่เลื่อมใสเนรมิตการบูชาแก่
เทพยตามนุษย์ทั้งปวง เสด็จออกณพระที่นั่งดุสิตตามหาปราสาทโดยบุรพาภิมุข พร้อม
ด้วยอัครมหามนตรีกระวีชาติราชปโรหิตาโหรราชบัณฑิตยเจ้าพระบาทบงกษมาศ สมเด็จ
บรมบพิตรพระพุทธานุเจ้าอยู่หัวผู้ทรงทศพิธราชธรรมอันมหาประเสริฐดำรงเสนาบดีกล้านือ
กระหม่อมสั่งว่า

แต่ก่อนพระวาศผู้จะทำทานแก่ภิกษุสงฆ์โดยแต่เข้าหับพื้นหนึ่ง ก็มีผลปรากฏใน
ชั่วนี้ชั่วหน้า เพราะพระภิกษุผู้รับทานนั้นทรงศีลบริสุทธิ์ ฝ่ายพระวาศผู้จะให้ทานนั้นก็มิ
ปด้ายอมตักเตือนมิได้เกียดคร้าน จ่ายทรัพย์ตกแต่งทานประดิษฐานจงเปนจัดปัดเจียทาน
ตามพระพุทโธวาทตรัสสอนไว้ แลผู้ให้ผู้รับทั้งสองฝ่ายสุจริตจริง จึงให้ผลมากประจักษ์ใน
ชั่วนี้ชั่วหน้าสืบมา ทุกวันนี้ภิกษุแลสามเณรผู้รับทานรักษาศีลขบถนั้นก็พินเพื่อน มักมาก
โลภรับเงินทองของอันมีควรด้วยกิจพระวินัย สิ่งสมทรัพย์สิ่งของ เทียวมะสมะสานทำการ
ของพระวาศการศกการเบบจา เปนหมอนวดหมอยาหมอดู ใช้สอยอาษาการกระหัฐแลให้
สิ่งของต่าง ๆ แก่กระหัฐเพื่อจะให้เปนประโยชน์จะให้เกิดลาภเลี้ยงชีวิตรผิดธรรมมีควรนัก
แม้ว่าพระอุประคุตเถรเจ้าอันเป็นอรหรรตเหมือนน้ำเตมก็ละออมอยู่แล้ว เมื่อรับบิณฑาน
พระมหาเถรทั้งปวงที่จะพระมานพฬามาร เมื่อกระทำการฉลองพระวิหารแปดหมื่นสี่พันนั้น
จึงกล่าวแก่พระสงฆ์ทั้งปวงว่าข้าพระเจ้าจะได้อาหารที่ขอบธรรมที่โตมาฉันเป็นกำลัง ภิกษุ
องค์หนึ่งจึงรับว่าข้าพระเจ้าจะรับถวาย พระอุประคุตจึงถามว่า อาหารของท่านได้ด้วยเหตุ
อันใด ภิกษุจึงบอกว่าอาหารนี้ข้าพระเจ้าได้ด้วยผลทาน เมื่อครั้งข้าพระเจ้าเป็นภิกษุแต่

ชาติก่อนเป็นสกุลพราหมณ์แห่งหนึ่ง ทายกเขานิมนต์เข้าไปฉันมธุปายาสข้าพระเจ้าฉันอัมพันประมาณ ล้วงคอรากรมธุปายาสออกให้ทานแก่แม่สุนัขจิ้งจอก ด้วยผลทานนี้ให้บังเกิดอาหารทิพย์แก่ข้าพระเจ้าวันละสองบาตรเล็ก ข้าพระเจ้าถวายแก่พระผู้เป็นเจ้า พระอุประคุตห้ามว่า อาหารของท่านหาชอบธรรมไม่ เหตุว่าท่านบริโภคเหลือประมาณจำเปนให้ทาน แลภิกษุองค์หนึ่งจึงว่า อาหารของข้าพระเจ้าบังเกิดด้วยผลทานแต่ชาติก่อน ข้าพระเจ้าภิกษุเพื่อนข้าพระเจ้าเข้าไปฉันในเรือนบิดาข้าพระเจ้าวันละสี่รูปทุกวัน ด้วยผลทานนั้นก็บังเกิดอาหารทิพย์แก่ข้าพระเจ้าในชาตินี้วันละสี่บาตรเล็ก จะขอถวายพระผู้เป็นเจ้า พระอุประคุตเถรก็ห้ามเสียว่าอาหารแห่งท่านบังเกิดแต่ต้นหาสิ้นทวะ บิดาท่านรักท่านจึงพลอยให้ภิกษุสี่รูปฉัน เรามีควรจะบริโภค อนึ่งพระสาริบุตรเถรเจ้าป่วยอุทรโรค ๆ นั้นชอบฉันมธุปายาสหาย จึงบอกแก่พระโมคคัลลานะเถรเจ้า ๆ ก็ว่าจะไปปิ่นที่บาตรตามบุญเทวดาได้ฟังสนทนา ก็ไปสู่โยมอุปถากพระสาริบุตรเถรเจ้าเข้าบิณฑก จึงชนทั้งปวงถามว่า ท่านกระทำเบียดเบียนมนุษย์ดังนี้จะปราณาสิ่งใด เทวดาบอกว่าเราจะปราณาข้ามธุปายาส ให้ท่านทำถวายพระสาริบุตรเถรเจ้า ชนทั้งปวงจึงว่า เราจะทำถวายท่านจงออกไปเถิด เทวดาก็ออกจากกายชนทั้งหลาย ๆ ก็กระทำมธุปายาส เผลาเข้าไปใส่บาตรพระโมคคัลลา ๆ จึงนำมาถวายพระสาริบุตร ๆ พิจารณาก็แจ้งว่าอาหารนี้มีชอบธรรม เกิดแต่เทวดาไปเบียดเบียนบอกกล่าวขอข้ามธุปายาสจึงกล่าวว่าดูกรอาตุโลโมคคัลลา อาหารนี้มีเป็นธรรม แม้ได้เราจะขาดออกมาถึงแก่ความตาย ก็ดูประเสริฐกว่าบริโภคอาหารอันมีชอบธรรมนี้อีก ท่านจงไปเทเสียทั้งบาตรเถิด พระโมคคัลลาก็เทเสีย แต่มาทว่าพระโมคคัลลาคว่าบาตรเทอาหารตกเหนือดินด้วยอำนาจอาชีวะปาริสุทธิศีลอันบริสุทธิ์ พระสาริบุตรเถรเจ้าก็หายอุทรโรคในขณะนั้นเป็นเหี้ยมหย่างพระอาริยะเจ้าประพุดิมาชนี่

แลภิกษุทุกวันนี้บวชเข้ามิได้กระทำตามพระวินัยประณีต เหนแต่จะเลี้ยงชีวิตรผิดธรรม ให้มีแต่เนื้อหนังบริบูรณ์ประดุจโคกระบือ มีแต่จะบริโภคอาหารให้จำเริญเนื้อหนังจะได้จำเริญสติปัญญานั้นหามิได้ เป็นภิกษุสามเณรลามกในพระศาสนาฝ่ายฆราวาสก็ปราศจากบิณฑ มีได้รู้จะทำทานจนนี้เกิดผลน้อยมากแก่ตนหามิได้ มักภอใจทำทานแก่ภิกษุสามเณรอันผสมผสานทำการของตนจึงทำทาน บางคบาย่อมมักง่ายถวายเงินทองของเงินอะกะปิยะ มีควรแก่สมณะ ๆ ก็มีใจโลภลุ่มลุ่มทรัพย์เลี้ยงชีวิตร ผิดพระพุทธบัญญัติ จนี ได้ชื่อว่าฆราวาสหมู่นั้นให้กำลังแก่ภิกษุโจรอันปล้นพระศาสนา ทานนั้นหาผลมิได้ชื่อว่าทำลายพระศาสนา

แต่นี้สืบไปเมื่อนำ ห้ามมิให้ภิกษุสามเณรสมณะระหังฆราวาส ให้ผลไม้ดอกไม้ใบไม้แผ่นดิน แล้วอย่าให้ผสมผสานบอกกล่าวป่าวร้องเรียไรสิ่งของอันเป็นของแห่งฆราวาส อัน

ไชยญาติ แล้วอย่าให้ทำการศกแลทำเบญจการฆราวาสทั้งปวง แล้วอย่าให้เป็นหมอนวด หมอยามหมอตุ๋นต่าง ๆ แลให้นิยาแก่ภริยาอันไชยญาติ แลห้ามอย่าให้เป็นทูตใช้สอยนำข่าวสาร การฆราวาส แลห้ามบันดาการทั้งปวงอันกระทำผิดจากพระปาติโมกขสังวรวิโนย ภิกษุรูปใดมีอธิการข้อใหญ่สงฆ์ภิกษุสามเณรต้องแท้ เป็นฉายาเงาปารวชิก คารจะเสียอยู่ข้างการลามกในพระศาสนา เป็นที่สงไสยสงฆ์ทั้งปวงอยู่แล้ว อย่าให้เอาไว้ให้ศึกเสียเหตุภิกษุครั้งนี้ ครั้นกระทำผิดข้อใหญ่แล้วก็มีได้กลัวภิกษุในเณร กลัวภิกษุในปัจจุบันมากกว่าครั้งเณรมาตามหารับตามจริงไม่ มักทนสยดสลายบาลีให้การเคลือบแฝงฉนี้มิเป็นอันมาก

หนึ่งห้ามฝ่ายฆราวาสทั้งปวง อย่าให้ถวายเงินถวายของถวายนาแก้วแหวนแลสิ่งของอันมิควรแก่สมณเป็นต้น แลทองเหลืองทองขาวทองสำฤทธิแก่ภิกษุสามเณร แลห้ามอย่าให้ถวายบาตรนอกกว่าบาตรเหล็กบาตรดิน แลนิมนต์ใช้สอยพระภิกษุสามเณร ให้ทำการเบญจการศก แลให้บวชแลทำอายุตุลิกชนดูเคราะห์แลวาดเขียนแกะสลักเป็นรูปสัตว์ แลให้นำข่าวสารการฆราวาสต่าง ๆ แลห้ามบันดาการภิกษุสามเณรกระทำผิดจากพระปาติโมกขสังวรวิโนย ที่พรรณาห้ามแล้วนั้น อย่าให้ฆราวาสทำตามน้ำใจภิกษุสามเณรอันกระทำผิดเป็นอันขาดทีเดียว

ถ้าแลพระราชคณะเจ้าอธิการ ภิกษุสามเณรฆราวาสสังกะสิธรรมการผู้ใด ๆ มีกระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้ แลละเมิดเสียมิได้กำชับว่ากล่าวกัน กระทำให้พระศาสนาเศร้าหมองดูจนหนึ่งแต่ก่อนนั้น ฝ่ายพระราชคณะพระภิกษุสามเณร จะเอาญาติโยมเป็นโทษ ฝ่ายฆราวาสทั้งปวง จะให้ลงพระราชอาญาเหมือนตามโทษานุโทษ

กฎให้ไว้ ณ วันอาทิตย์เดือนแปดขึ้นสิบห้าค่ำจุลศักราชพันร้อยสี่สิบห้าปีเถาะแบบคก

ฉบับที่ ๗

๗. กฎให้ไว้แก่สังกะสิธรรมการพระสงฆราชคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยแลเจ้าคณะอธิการฝ่ายคันธุระวิปัสสนาธุระ นอกกรุงในกรุงเทพมหานคร แลหัวเมืองเอกเมืองโทเมืองตรีเมืองจัตวาตะวันตกตะวันออกปากใต้ฝ่ายเหนือจงทั่ว

ด้วยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอันนันทสัมภาราติเรกเอกพิบูลสุนทรราชครีธาเป็นอัครมหาเสนาอุปถัมภ์ พระพุทธศาสนาจำเริญศรีสวัสดิ์ทั้งพระบริวัติแลปฏิบัติศาสนาให้ถาวรรุ่งเรืองไป เป็นที่เลื่อมใสะมีสการบูชาแก่เทพยตามนุษย์ทั้งปวง เสด็จออกคณะพระธินั่งดูศิริมหาปราชสาท โดยบุรพพาภิมุข พร้อมด้วยอัครมหามนตรีกระวีชาติราชปโรหิตาโหรราชบัณฑิตยเจ้าพระบาทบงกชมาศ

ด้วยมีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่าเป็นพระเวณียงเมืองไท เมืองพม่า เมืองรามัญ ถวายกะดินทานแก่ภิกษุเจ้าพระวะชาแล้ว และออกพระวะชาใน พระวิหารเสมาวงล้อมต่าง ๆ แลใกล้กันนั้น ก็มีมาแต่ครั้งพระอรรพตาศิณาสพ ผู้ทรงพระ วิโนยไตรปิฎกนั้นมาเป็นชำนาน ตราบเท้าถึงล้างกรุงศรีอยุธยา แลทั่วพญาอินทรวง พระปัญญาพิณิจพิจารณาเห็นว่า พระสงฆ์ทรงพระวินัยไตรปิฎกอันยิ่ง รักษาพระศาสนา นั้นก็มีเป็นอันมาก ตราบเท้าถึงพระพุทธรูปศาสนาได้สองพันสามร้อยยี่สิบหกพระวะชาแล้ว แลทุกวันนี้ ท้าวพญาแสนาดิเษจะปราศจากปัญญา ย่อมรู้พิจารณาแจ้งเนื้อความผิดแลชอบอยู่ ฝ่ายพระสงฆ์ทรงพระวินัยเล่าก็มีมาก เป็นต้นว่าพระพิมลธรรม พระอาจารย์วัดโบสถ์ พระอาจารย์ วัดโคกเค็ล พระอาจารย์วัดโคกแสง ผู้ทรงพระวินัยชำนาญ ชำนาญ อันเป็นคู่กับ ครูพระธรรมราชมนี พุทธอาจารย์ต่อขึ้นไป ดูจสมเด็จพระสังฆราชผู้เถาทุกวันนี้เป็นที่ไต่ถาม แก่ศิษย์อันสงไสยในข้อพระวินัยนั้นก็มีเป็นอันมาก ถ้าแลเห็นว่าพระบาฬีว่าวัดมีเขตวง ล้อมต่าง ๆ ใกล้กัน ผู้จะทอดกะดินในวัดนั้น กะดินนั้นมิเป็นกะดิน พระสงฆ์รับภานนั้น มิเป็นรับเป็นภานเป็นแน่ ดังคำของพระธรรมราชมนี พุทธอาจารย์นี้ ดีร้ายพระอรรพตาศิณาสพผู้ทรงวินัยไตรปิฎกสืบมาแต่โบราณ ก็จะต้องท้วงว่ากล่าวบ้าง ประการนี้ก็มีได้มี เพราะเหตุท่านผู้วิเศษโบราณแต่ก่อนเห็นว่าต้องตามพระพุทธรูป มีอาณิสสงฆ์ห้าประการ คัมภีร์อภัยแก่พระสงฆ์อันได้จะอนุโมทนา แลเป็นอาณิสสงฆ์แก่ผู้ถวายกะดินทานเป็นอัน มากมั่นคงแล้ว จึงมิได้เคลือบแคลงท้วงท้วงว่ากล่าวกัน นิ่งท่ามาคัมภีร์บัดนี้แลพระธรรม ราชมนี พระพุทธรูป พระญาณวิริยะพวกศิษย์คบคิดกันว่ากล่าว ว่าทอดกะดินมาแต่ ก่อนในวัดอันใกล้กันหาเป็นกะดินไม่ ทั้งนี้เหมือนหนึ่งถ้าเลิกพระศาสนาอันพระอาริย์เจ้าผู้ วิเศษทรงพระไตรปิฎก ปุจฉาเรียบร้อยไว้เป็นติโดยพระวินัยอยู่แล้ว ให้ผิดจากชนพ พระศาสนาให้พระสงฆ์แตกออกถือเป็นสองฝ่ายวิวาจาจนแก่กัน ยังพระธรรมวินัยให้เสีย ประโยชน์แก่พระสงฆ์จะได้รับกะดินทาน แลทานทายกซึ่งจะได้ถวายกะดินด้วยศรัทธา เลื่อมใสนี้ เป็นคุณกรรมใหญ่หลวง ก็จะได้โทษทุกปี ๆ ไปกว่าจะสิ้นพระศาสนา จะเสีย ทุกขเวทนานั้น เมื่อไรเลยจะรู้สิ้นทุกข ทั้งนี้เพราะทฤษฎีมาณะถือว่ารู้พระวินัย อันพระ วิโนยนี้เป็นพุทธรูปโดยคำภีร์ภาพ แลจะรู้เอาเองโดยอัตตะโนมัตถอย่างพระธรรมราชมนี พุทธอาจารย์ แลมิได้เอาเยี่ยงอย่างท่านผู้วิเศษอันทรงพระวินัยไตรปิฎกแต่ก่อนอัน ประณิบัติมานั้น เหนจะฉิบหายทั้งอาจารย์แลศิษย์อันประณิบัติผิดนั้น ด้วยเหตุพระธรรม ราชมนีมีแต่ปัญญาปราศจากสติ อันธรรมดานุทลผู้มีสติประกอบด้วยปัญญา ถึงจะรู้สักเท่ารู้ แจ้งในยบบทบาทเห็นประหลาดแปลกอยู่แล้วก็ดี ก็มีอาจารย์ว่าก่อนอันมีสติระบกว่าพระวินัย นี้เป็นสาครภูกนักก็เอาสติระบกว่าไปถึงหย่างประเวณียงท่านผู้วิเศษโบราณอันประณิบัติมานั้น

มาเปรียบเทียบดูก่อน ถ้าผิดกันอยู่ก็มีอาจจะว่าออกได้เป็นอย่างดีผู้มีสติปัญญานั้นจนี้ นี่พระธรรมราชมนูนี้หาได้เรียนพระวินัย ในสำนักนี้อาจารย์ผู้ทรงพระวินัยสันตติเหมือนหย่าง พระสังฆราชผู้เฒ่าไม่ มีแต่ปัญญาหาสติไม่ ครั้นพบบทบาทอันใดเข้าเห็นประหลาด ก็คิดจะเอาแต่เกรียติยศให้ปรากฏ หากมีสติที่จะระงับถึงประเพณีท่านผู้วิเสศบุราณอันปรินิบัติมา ไม่ ก็ว่ากล่าวแต่ตามอำเภอใจ ถ้าเป็นสุภาวะวินัยธรรม ผู้เฒ่าที่ที่จะบำรุงพระพุทธศาสนา แม้ว่าเห็นข้อพระวินัยผิด ชอบประการใด ก็ชอบจะปฤกษาปรองดองแต่ผู้เฒ่าวินัยธรรม ด้วยกัน ให้เห็นผิดแลชอบจะเอาแต่พระศาสนาให้รุ่งเรืองขึ้น นี่แก่งให้แต่พระญาณวิริยะเดกน้อยผู้เป็นศิษย์ของตนให้ยุ่งเหยิงสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งนี้ เห็นในจิตคิดด้วยบาปทฤษฎีว่า ถ้าสมเด็จพระสังฆราชผู้เฒ่ายุ่งเหยิงพลัดแพ้พระญาณวิริยผู้น้อยอันเป็นศิษย์ตนแล้ว จะให้เกรียติยศนั้นปรากฏไปว่า สมเด็จพระสังฆราชผู้เฒ่าซึ่งทรงพระอนุเคราะห์โปรดตั้งขึ้นไว้นั้นหาสู้อันใดไม่ เกียถึงกันแต่กับพระญาณวิริยอันเป็นศิษย์ของตนนั้นก็หาสู้ได้ไม่ จะให้เกรียติยศของตนปรากฏไปจึงประพฤกษการทั้งนี้ แลว่านั้นก็หาแนสัดในน้ำใจไม่ กลัวไทยจะผิดจะได้หลบเอาความชอบ จึงแนะนำให้พระญาณวิริยผู้เป็นศิษย์ให้เข้าเป็นตัวว่า ตัวนั้นออกถือท้าย ครั้นเห็นเพลิงแล้ว กลับหาเข้าด้วยศิษย์ตนไม่ ไปเข้าชื่อด้วยสมเด็จพระสังฆราชแล้ว ๆ ก็กลับเข้าด้วยศิษย์ตนไปแล้ว แลกลับกลอกไปมาจนี้ เพราะหาเป็นองควินัยธรรมแท้ ได้ร่ำเรียนมาแต่ครูวินัยอาจารย์ อันสันตติไม่ จึงกลับกลอกอยู่นี้ ทำให้เสียประเพณีพระวินัยศาสนาเป็นหลายครั้ง ๆ บวคนากจัดหงษ์ให้สวดอุทิศบวคนากพร้อมกันคราวละเก้าองค์สิบองค์ สงฆ์ได้ต่อว่า ๆ อย่างว่าแต่เท่านี้เลย จะสวดคราวละหมื่นองค์ก็ได้ ครึ่งนั้นกระทำให้ผิดพระพุทธรูปบุญดี แลประเพณีพระอารยเจ้าผู้ทรงพระไตรปิฎกกระทำสืบมาแต่ก่อน ครึ่งนี้เล่าประเพณีและบาปในกะดินชั้นธ อันพระอรหรรตาสนาสผู้ทรงวินัยกระทำประติประติสืบ ๆ กันมาเป็นช้านาน หาผู้ใดจะหักท้วงไม่ ตราบเท่าทุกวันนี้ พระธรรมราชมนูนี้เป็นแต่โลกียหาทรงไตรปิฎกไม่ ได้ร่ำเรียนพระวินัยแต่สำนักนี้ครูอันสันตติชัดเจนในพระวินัยนั้นก็น้อย มีแต่ปัญญาเห็นเอาเอง ถึงมาทว่าท่านแต่ก่อนจะโลกิไตรจีวรรับกะดินทำผิดมา ถึงจะมีโทษนั้นน้อยเพราะว่ามีเป็นกะดินเท่านี้ แต่สงฆเหล่านั้นได้อยู่ผู้ถวายนาน ๆ นั้นก็เป็นสงฆทานมีอานิสงฆมาก แม้ว่าของพระอารยเจ้าแต่บุราณกระทำสืบ ๆ มา ต้องตามพระวินัยบัญญัติเป็นกะดินทานแท้ ถ้าผู้ภายหลังทำหกรานให้กะดินทานสาบสูญบัดนี้ ก็จะเป็นครูโทษสืบ ๆ ไปเป็นหนักหนากว่าโทษที่ว่าท่านทำมาแต่ก่อนผิดนั้น และจะเชื่อเอาคำพระธรรมราชมนูพุทธาจารย์ อันจะเลิกซึ่งกะดินทานให้ขาดกะดินจิวรลาภของสงฆเป็นอันมาก แลฝ่ายทายกก็จะขาดบุญที่จะได้ถวายกะดินทาน ดูจหนึ่งทำลายล้างพระเจติยสถานและพระ

ศาสนา เป็นมหันตโทษอันใหญ่หลวงนัก จะเชื่อเอาถ้อยคำนั้นมิได้

อนึ่งเห็นว่าพระธรรมราชมุนีพุทธทาสญาณเป็นสุภาพวิโนยธรรมาโหม มิได้อยู่ใน บังคับขันชาลมเด็จพระสังฆราชผู้เถาอันเป็นครู มีพระวิธสาทรวงพระวิโนยสันทัด ซึ่งทรง พระกรุณาโปรดตั้งไว้เป็นพญาสงฆ์สำหรับพิภกษาพระวิโนยแลหกรณผู้เถาผู้แก่ให้ในย แก่พระญาณวิริยผู้เป็นศิษยตน นำเอาเนื้อความกิจสงฆ์เข้ามาถวายพระพรแลอุดหนุน ถ้อยคำเอาโทษอันเป็นครุกรรมเข้ามาติดแปดไว้ในพระราชทาน นี่หากว่าสมเด็จพระสังฆ ราชแลราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ยั้งยืนในพระวิโนยถวายพระพรชัดไว้จึงพ้นโทษ หาไม่ก็จะ พลอยแปดปนด้วยอะกุศลโทษอันใหญ่หลวงเนื่อง ๆ ไปกว่าจะสิ้นพระศาสนามิชอบนัก ฝ่าย พระพุทธทาสญาณนั้นก็ไปเป็นอธิการวัดนาค ได้รับกะดินทานถึงสองปีสามปีแล้ว ๆ กลับ เข้าด้วยพระธรรมราชมุนีว่าไม่ได้เล่า ก็เห็นว่าพระพุทธทาสญาณเป็นภิกษุมาอย่าอิกะตัณญุมิ ได้รู้พระคุณครูอาจารย์แห่งตน ๆ จะรู้พระธรรมวินัยมีบุญขึ้นทั้งนี้ ก็เพราะน้ำลายอาลัยใน สมเด็จพระสังฆราช ชอบจะเจบร้อนบูชาสำมาคารวะเป็นอันดีจึงจะควร นี่ประพจน์ อิกะตัณญุมิอุดหนุนพระธรรมราชมุนีเข้าเป็นพักพวกต่อสู่สมเด็จพระสังฆราชผู้เป็นครูของตน ต่อแย้งถ้งเถียงให้ได้ความอาลัยอประหยศในท่ามกลางบริษัทนี้ ถ้าฝ่ายอาณาจักรมวาช จะชิงที่ถานยศถาคัดกิดแห่งท่านผู้มีพระคุณ ผิดประเพณีธรรมมิชอบหนักหนา แม้นยังถือ ทฤษฎีมานะขึ้นอยู่ ว่าลัดทิของตนถูก แลว่าพระอรหรรตาสินาสพผู้ทรงพระไตรปิฎก บร่ำบาราอาจารย์วินัย ผู้เถาผู้แก่ทั้งปวงกระทำสืบ ๆ มานั้นผิด ก็ได้ชื่อว่ายังพระธรรมวินัย ให้ฉิบหายเห่นสุดโทษ ๆ นั้นเสมอด้วยกระบิลภิกษุอันมัวเมาด้วยความรู้ อันฝ่ายพระพุทธา จารย์เป็นมหาอิกะตัณญุมิตรงตัว ถ้ามิได้คิดกลับหาความชอบเลย จะดื้อดั่งอยู่ด้วยทฤษฎี มานะเห่นโทษนั้น ดูจุมุสิละมานพอันเรียนศิลปสาครพิณแต่สำนักนิคฺติลาจารย์ แล้วอิกะ ตัณญุมิกลับสู่อาจารย์ หนึ่งดูเหตุะทัตถวณเป็นอิกะตัณญุมิเหยียบหลังพระโพธิสัตว์วณอัน มีพระคุณให้หลังหัก นั้นแลเหตุเป็นครุกรรมใหญ่หลวงลามกมาถึงพระราชทานทั้งนี้ เพราะพระธรรมราชมุนีพระพุทธานุจารย์พระญาณวิริย ไม่มีสำมาคารวะต่อสมเด็จพระสังฆราชผู้เถา อันทรงพระกรุณาโปรดตั้งขึ้นไว้ให้เป็นทีไหว์ที่บูชาพระวิโนยทั้งปวง ถ้าพระธรรมราชมุนีพระพุทธานุจารย์พระญาณวิริยมีสำมาคารวะดูหนึ่งถ้อยคำปติญาณ ว่าจะเอาสมเด็จพระสังฆราชเป็นที่บูชาแล้ว ในเนื้อความในสังฆกิจ ฝ่ายพระพุทธจักร จะเข้าแปดปนราชอาณาจักรได้ ก็จะต้องสงบอยู่แต่ในสมณกิจเป็นสัทธิตตสันสำเรจในสม เด็จพระสังฆราชแลพระธรรมราชมุนีพระพุทธานุจารย์พระญาณวิริยจะทำบังอาจหากลัวเกรงไม่ จึงเกิดเนื้อความมากมายทั้งนี้มีสมควรหนักหนา

แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้พระสงฆราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ให้อธิการรวามัญ

อธิการลาวอันดับทั้งปวง และสังกริยธรรมการราชบัณฑิตย ข้าทูลของทูลพระบาททั้งปวง เหาเนื้อความสงฆ์อันวิวาทกันด้วยกิจพระวินัย ดูจนหนึ่งพระธรรมราชมุนีพระพุทธานุชาจารย์ พระญาณวิริยมาถวายนพระพรครั้งนี้ เหากราบทูลพระกรุณา ให้หมั่นหมองพระไทยเป็น อันชาติทีเดียว แลให้ทูลแก่สมเด็จพระสังฆราชราชาคณะอธิการอันดับ ให้มอญลาวทั้งปวง พึงบังคับบัญชาสมเด็จพระสังฆราชผู้เดียว ถ้าแลเป็นเนื้อความมะหันตโทษต้องเข้ามาใน ราชอาณาจักร จำเป็นทูล ก็ให้เอาไปถูกษาด้วยข้าทูลของทูลพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยนักปราช ราชบัณฑิตย ให้พร้อมกันควรทูลแล้วจึงให้กราบทูลพระกรุณา

ถ้าแลพระสังฆราชราชาคณะอธิการอันดับสงฆ์ทั้งปวง แลสังกริยธรรมการราช บัณฑิตยข้าทูลของทูลพระบาทผู้ใด ๆ มิได้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้ จะเอาตัว ผู้กระทำผิดพระราชกำหนดกฎหมายนั้น เปนโทษตามโทษานุโทษ

กฎให้ไว้ ณ วันจันทร์เดือนสิบสองขึ้นสามค่ำ จุลศักราช ๑๑๔๕ ปีเถาะนักษัตรเบญจศก

ฉบับที่ ๘

๘. กฎให้แก่พระสุริยวงศ์ซ้ายขวาในนอก ให้กฎหมายบอกข้าทูลของทูลพระบาท ฝ่ายทหารพลเรือน แลข้าหลวงกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ขอเฝ้าเข้าเฝ้าต่างกรมฝ่าย หน้าฝ่ายในแลสังกริยธรรมการแลเมืองเอกเมืองโทเมืองตรีเมืองจัตวา ปากใต้ฝ่ายเหนือทั้ง ปวงจงทั่ว

ด้วยสมเด็จพระบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอนันตา สัมภาราติเรกเอกพิบูลสุนทรราชครีธา เปนอัครมหาเสนาบดีมณฑล พระพุทธศาสนาเจ้า เจริญศรีสวัสดิ์ทั้งพระบริบูรณ์แลปฏิบัติศาสนา ให้ถวารารุ่งเรืองไปเป็นที่เลื่อมใสเนรมิตการบูชา แก่เทพยดานุชยทั้งปวง เสด็จออกคณะพระธำมัญญะนามหาปราสาทโดยบุรพพาภิมุข พร้อมด้วยอัครมหามนตรีกระวีชาติราชประโรหิตาไหรราชบัณฑิตยเฝ้าพระบาทบังคมมาศ

ได้ทรงฟังพระราชคณะทั้งปวงถวายพระพรว่า พระพุทธจักรและพระราชอาณา จักรทั้งสองนี้อาไศรยกัน ฝ่ายพระสังฆเถรานุเถรอันรักษาพระพุทธจักรนั้นระงับกันตรว จตรารักษาพระศาสนา มิให้เป็นอันตรายแก่บ้านเมือง ครั้นเห็นว่าจะมีปาปะภิกษุอันตราย แล้วว่ากล่าวยังกันให้ไปถูกษาโทษผิดแห่งกัน แล้วตัดสินว่าตามพระวินัย บำบัดร้ายับโทษให้ คงบมิได้มีลามกในพระศาสนา ถ้าเกิดพวกภิกษุใจระมาหนักเหลือกำลังจะว่ากล่าว รนร้อน รวนกันเข้ามาถวายพระพรฟังพระราชอาณาจักร ฝ่ายพระมหากษัตริย์ ผู้รักษาพระ ราชอาณาจักรก็ช่วยอุปถัมภ์ตามพระมหาเถรานุเถรผู้รณรน รักษาพระพุทธศาสนาเป็น

ประเพณีมาจำเดิมแต่พระอรหันตเจ้าห้าร้อย มีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นประธาน เป็นเหตุด้วยพระภิกษุแก่ อันกล่าวประวัติขัตติยเป็นเสี้ยนพระศาสนา ก็ชวนกันเข้ามาถวายพระพรสมเด็จพระเจ้าอชาตศัตรูราช ๗ ก็เป็นสาสน์อุปถัมภ์ยกขอลงมายังคายนายระงับโทษ ดังนี้จนถึงทุติยสังคายณานาย ตติยสังคายณานาย จตุตถสังคายณานาย ปันจะมะสังคายณานาย จัตถสังคายณานาย ฝ่ายพระพุทธจักรพระราชอาณาจักรย่อมพร้อมกันทั้งสองฝ่าย ชวนกันชำระพระศาสนา (มิให้มีปาปะภิกษุทำลายพระศาสนา) ได้เป็นประเพณีสืบมาทั้งนี้จนถึงเมื่อสมเด็จพระมหากรุณาเจ้าเสด็จนิมิตถ์แล้ว พระพุทธศักราชล่วงไปได้พันห้าร้อยแปดสิบเจ็ดพระวษา ครั้นสมเด็จพระเจ้าประกรมมະภาณุราชูปถัมภ์ อันนับเนื่องสืบมาแต่บรมกระษัตริย์มหาลสมมุติวงศ์ ทรงพระบุญฤทธิ์อาณัติภาพปราบกระษัตริย์กรุงใหญ่ทั้งสาม มีสงครามอันชนะแล้วได้เอกราชภิเศกเป็นใหญ่ในลังกาทวีปทั้งปวง พิจารณาเห็นหมู่ภิกษุกลบุตรปรินิบัติต่าง ๆ มิได้ต้องแตกต่างกันประพจน์ผิดให้พระพุทธรักษาเสียมสูญไป จะไปสู่อบายภูมิเป็นอันมาก มีพระราชหฤทัยอันมีกำลังพระกรุณาตักเตือนเนื่อง ๆ จึงทรงพระราชดำริว่า โฉนดอาตมาจะบำรุงบวรพุทธรักษาให้วัฒนาถาวรขึ้นได้ จึงไว้พระกิจด้วยพระมหากัสสปเถระเจ้าอันอยู่ในอุทุมมกรัณพัทธารามมหาวินาร ทั้งพระพุทธจักรพระราชอาณาจักรสองฝ่ายกระทำย่ำยีปาปะภิกษุทั้งสองเหล่า คือภิกษุต้องประวาทิกเหล่าหนึ่ง แลภิกษุมักไปด้วยอาบัติเหล่าหนึ่ง พระราชทานผ้าขาวแล้วให้สึกออกจากเพศบรรพชิต ทรงชำระบวรพุทธรักษาให้ปราศจากมลทินด้วยพระไทยอันบริสุทธิคือโปรดด้วยกรุณา แต่จะให้เทพามนุษย์ทั้งปวงกระทำสการะบูชาซึ่งพระศาสนาอันบริสุทธิให้ได้ ผลพ้นจากสงสารทุกข์ แลทรงพระมหากรุณาแก่กลบุตรอันหาปัญญามิได้ ปรินิบัติผิดแล้วจะไปเสวยทุกข์เวทนาอยู่ในจักรุขเป็นอันช้านานหนักหนา เพราะตัวปิดปกโทษไว้ด้วยกลัวประจวบกับไทยะเห็นแก่ลาภสุขุอาบาปเป็นอาจินกาม์ ไปอยู่ในเพศบรรพชิตนั้น และเป็นประเพณีพุทธจักรช่วยกันรักษาพระพุทธรักษา ๗ จึงค่อยยืดยาวมาตราบเท่าบัดนี้ แลเรื่องราวพระเจ้าประกะมะภาณุราช แลเรื่องราวพระบรมโพนัดิตเจ้าเสวยพระชาติเป็นสมเด็จพระอัมรินทรา เสด็จลงมากับพระมาตลี นิมิตรเป็นสุนัขและพราณสุนัขลงมาชำระพระศาสนาครั้งศาสนาพระพุทธกัสสปเจ้า แล้วยังอุคคคำถามว่าจักเกิดขึ้นซึ่งสมณะสามเณรอุบาสกอุบาสิกาจะหัดอันเป็นบาปลามกในพระศาสนานั้น ขอพระไทยหนักว่ามีเสียที่ผู้รักษาพระพุทธจักรแลราชอาณาจักรเห็นมีความกะตัญญูกตตะเวทิต่อพระพุทธรักษา มีกรุณาแก่สัตว์จริง ๆ

แลทุกวันนี้เห็นฝ่ายพระพุทธจักรวางมือเสีย ประการหนึ่งเข้าใจว่าศาสนาถึงเพียงนี้แล้ว เห็นจะบำรุงให้วัฒนาถาวรขึ้นได้ จึงมิได้ระวังระไวว่ากล่าวกัน ให้เกิดมหาใจปล้นทำ

ลายพระสาสนา ทั้งสมณะแลตามเถรมิได้รักษาพระเจดุนาบริยสุทธินิคร่ำเรียนพระทั้ง
สองประการ แลชวนกันเที่ยวเข้าร้านตะหลาด ดูสีกา มีอาการกิริยาหนุ่มเดิรเหิรกระด้าง
หย่างมะรราวาษมิได้สำรวมรักษาศีลอันทรียหมิเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแก่ท่ายกแลเที่ยวดูไซน
หนังลคอนพ้อนขับแลเล่นหมากรุกสภาพนั้นทั้งปวงแลคบคิดกันกับกระหัดชายหญิงเล่นเบ๊ย
หย่างสมณตามเถรวัดบางจำ คบกระหัดชายหญิงสิบแปดคน ๆ คบสมณตามเถรเล่นเบ๊ย

ชอกสาวเป้าร้องรับเงินทองเข้าปลาอาหารทั้งปวงมาเลี้ยงชีวิต และ } ทำการ
สาร }

มรวาตให้ดอกไม้ผลไม้สิ่งของ หวังอาภิมถ์มะรราวาษ แลผูกพันทริภักมะรราวาษหญิงชาย

พ่อ }
เป็น } เลี้ยงพี่เลี้ยงน้องเลี้ยงแลคำรบบนอบยอบกายวาจาแก่มะรราวาษหย่างว่าทาส
แม่ }

ทาสฯ แลขอให้แนมนตด้วยมงคลสุทเปนต้นแก่มะรราวาษปวณาลาก แลมะรราวาษหญิง
ชายที่หาปัญามิได้ก็ผูกพันเสนาหาหนแก่หน้าอาภิมให้อาหารณผลาผลเปนต้น บำเรอแก่หมู่
ภิกษุบาปอลสี ได้ชื่อว่าเป็นกำลังแก่ภิกษุลามก อันกระทำอะเนสะนะกุละโทศกประเทศ
ร้ายกรกฤษมะรราวาษบันดาท่านจะมีผลมากกระทำให้หาผลมิได้ เพราะเหตุด้วยทำทานหา
เป้นทานเจตนาแท้ไม่ ให้หย่างนี้ชื่อว่าเป็นหมู่ลอลสี ๆ ภิกษุบาปมีน้ำใจทำลายพระสาสนา
แลฝ่ายมะรราวาษสีกาก็คุ่นเคยนำเอาอาภิมิด อาหารเป้นต้นออกมา บำเรอภิกษุ สามเณร
บาปอลสี นั้งในกฎีกักบังอันควรจะเกี่ยวพันพูดจาหยิกหยอก ลำผัสกายกระทำเมถุน
ธรรมได้นั้น ฝ่ายภิกษุสามเณรบาปลามก ครั้นคุ่นเคยเข้ากับสีกาแล้ว ก็เข้าบ้านนอนบ้าน
ผิดเพลาธาตุรี พูดจาสีการูปีก็มีความเสน่หารักใคร่ทั้งสองฝ่าย ลำผัสกายกระทำเมถุน
ธรรมเป้นปราชิก แลถึงคเถรโดยสังวาชเป้นครุโทษ ห้ามบัพพราดูประสมบท จะบวชมิเป้น
ภิกษุสามเณรเลย อย่างไ้ดีบวชอยู่วัดไฟ เสพเมถุนธรรมด้วยอิตทองมาก อีเพียน อีพิม
อีบุรรอด อีหนู อีเขียว แลไ้ทองอยู่เสพเมถุนธรรมกับอิตทองอิน แลเถรป็นอยู่วัดไฟเสพ
เมถุนธรรมกับอิตคุ่มเมียพระแพท และเถรทองเสพเมถุนธรรมกับอิตชีนนวนอยู่หลังวัดบางจำ
ใหญ่เป้นปราชิก ไ้เข้าบวชอยู่วัดพวาเสพเมถุนธรรมกับอิตชีนลาวจนมิบุตร ไ้ล้นบวชอยู่
วัดบางขุนพรหมจำงเขียนหนังสือเอาเงินให้อีป็นไรลนกู้สิบบาทแล้วเสพเมถุนธรรมกับอิตป็น
ไรลนเป้นปราชิก แลมหาสังกับชีแก้วอยู่วัดคงคาพิหารแต่สองต่อสองเป้นที่สงไสยไ้กลับปราชิก
เถรหนุ่มอยู่วัดเสาทงเข้าไปบ้านเป้นนิจกับประสกลีกา แลติดอยู่วัดหงนอนกับอิตบักกรรยา
นายฤททณเดียงในมุ้งเป้นคิลวิบัติไ้กล้ายาปราชิก เถรสาส์ปตนเป้นคนชั่วตัวเป้นเถร

ห้ามคลุมใส่ผ้าภาษาบางที่ทําอย่างภิกษุเป็นไทยะสังวาส แลปลอมบวดเป็นภิกษุอยู่ในพระศาสนา แลเณรอยู่ศิษย์พระนิกรมนอนในมุ้งกับอื่ทองคำภรรยานายกรมช้างแล้ว คบเณรเล่นเบี้ย แลมหาอินมหาจันวัดนากพูดกับอื่มุยในที่ลับเป็นที่สงไสยใกล้ฉายาปราชิก จนถึงพระนิกรมเป็นราชาคณะ ไม่มีหิริโอตัมปะเกรงสิกขาหยาบเข้าพูดจาเกี่ยวพานกับสีกาเป็นบ้ากาม ขอดรูปจับข้อมืออื่อิม ๆ ขบผ้าห่มส่งให้เอาผ้าไว้จับกอดนอน แลนอเณกคะเนกให้สีกาพัลลอยหน้าหาความอายไม่ มหาขุนศิษย์พระนิกรมก็จับแก้มอื่ขาว แล้วพูดจาเกี่ยวพานอื่สีกา ๆ รัยยอมถอดแหวนให้

แลผู้มีชื่อทั้งนี้ กระทำทุจริตผิดหนักหนาเป็นมหาโจรปล้นพระศาสนาชุกชุมขึ้นทั้งนี้ เพราะพระราชาคณะธิเบติพระเถรานุเถร ผู้เป็นอุปัชฌายาจารย์หาความกตัญญูกตตะเวทิต่อพระศาสนาไม่ มิได้ประพฤติตามพระพุทธปฏิมาสถิตาปริยานิธรรมเจดประการ มีประชุมชุมนุมพร้อมกันตรวจ์ตราว่ากล่าว ให้เหน็ดแลร้ายไม่มี หากว่าผู้มีชื่อมะรอาวเขาเนื้อความมาว่าจึงปรากฏขึ้นได้ เามาชำระว่ากล่าวขับเขี้ยวพันทนาการประจานโทษ ทเวนบกสามวันเรือสามวัน เพื่อจะมีให้ดูเยี่ยงกันทำลายพระศาสนา ทรงพระกรรณาจะไคร่ยกโทษพระราชาคณะทั้งปวงด้วยอีก แต่ให้งดโทษไว้ครั้งหนึ่งก่อน แลพระราชาคณะเป็นอธิบดีสงฆ์พระไตรปิฎก ควรจะรู้คุณพระศรีรัตนไตรว่า อาตมานี้เทพามะนุษย์ทั้งปวงกระทำน่ะมีสการคำรบบนบุพชาทั้งนี้ เพราะอำนาจอาตมาหามีได้ เพราะคุณพระรัตนไตรสถิตยอยู่เหนือเศียรเกล้าอาตมา ควรจะกะตัญญูกตตะเวทิสงของพระคุณรักษาพระพุทธศาสนา อย่าให้เศร้านมอจงได้ มาทว่าจะขัดสนประการใด ฝ่ายข้างพระราชอาณาจักรก็ได้ถวายปฏิญาณเป็นโยมชาดในพระศาสนาแล้ว ควรจะเอาเนื้อความข้อขัดในพระศาสนานั้นมาแจ้งถวายพระพรอันนี้ก็หามีได้ แต่ฝ่ายข้างพระราชอาณาจักรนี้เร่งร้อนรนนัก ให้นักปราชราชบัณฑิตยสังกะริยธรรมการ ออกมาประเดียงแจกกกฎหมายให้พระราชาคณะทั้งปวงเร่งกำชับตรวจ์ตรากัน รักษาพระจุฑาธุชสถิตีลปรณินิบัติตามคัมภีร์ธรรมวิปัสสนาธุระ แลพระราชกำหนดเก่าใหม่อยู่เมือง ๆ หนึ่ง ก็ยังมีสมณสามเณรเป็นมหาโจรปล้นพระศาสนาขึ้นมากมาย ดังนี้มีความหนักหนา

แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ห้ามมิให้สมณสามเณรเถรรูปีเยี่ยกระทำความชั่วทุจริตผิดด้วยพระวินัยบัญญัติบันดาพรณาทโทษมานั้น แลห้ามมิให้เอาเยี่ยงอื่ยอื่มีชื่อ อันกระทำความหยาบเข้าทำลายพระศาสนา อันกล่าวมาในต้นพระราชกำหนดนั้นทุกประการ

อนึ่งพระราชาคณะทั้งปวงก็ได้ถวายปฏิญาณว่าจะกำชับว่ากล่าวให้พระสงฆ์สามเณรรักษาชาติตระกูลพระชะตะสิกขาบทอันนี้ให้บริบูรณ์ พังดูก็เห็นหาหยุดไม่ กฎแต่ก่อนก็ให้ประกาศไปว่าจะเอาโทษทั้งสมณะและมะรอาวเขา แลให้สังกะริยธรรมการสอดแนมจับ

เอาตัวผู้ถวายเงินทอง แลภิกษุเถรเถรรูปรับผู้รับเงินทองให้ได้เอามาว่ากล่าว แลเถรเถรให้รู้สึกซาของตัวแลเล่าเรียนพระปริยัติ โยมวัดกับเถรเถรให้ถากขายดาญ่า แล้วถางวัดอาอารามให้เตียรให้พระสงฆ์เอาตราชกวาดพื้นอาอารามให้ราบรื่นเป็นพุทธรูชาจำเรญศรัทธา เทเวตามนุษยทั้งปวง

อนึ่งเถรเถรจะออกจากอาอาราม มีกิจไปใกล้ไกลแห่งใดก็ดี ให้หม่อมครองผ้า เหมือนกิริยาบิณฑบาตร ๆ โดยลำดับ อย่าให้ซึ่งรับจ้างหันวิวาทชกตักกันเป็นอันขาดทีเดียว แลหากิจนิมนต์มิได้อย่าให้เที่ยวเข้าบ้าน ถ้าและมีกิจธุระด้วยญาติแลบิดามานดาจะมาม้านั้น แลจะมีที่ไปใกล้ไกลแห่งใดก็ดีให้อาลาพระอุปราชาจารย์ให้รู้จักธุระก่อน จึงไปด้วยพรหมจารีเป็นเพื่อนพญาณกันสองรูปสามรูปด้วยกัน แลห้ามอย่าให้สมณะสามเณรคบหาสิกขาอัน ใ้ญญาติ เข้าไปบ้านนอนบ้านผสมผสานด้วยลาภภักเสนาหา ห้ามฝ้ายอุบาสิกขาอย่าทำสัจติดพันเป็นโยม ให้ผ้าให้อามิตให้อาหารจำเพาะสมณะแลสามเณรด้วยปราถนาเมถุนธรรม อันโทษหนักทำลายพระศาสนา ให้ตั้งใจศรัทธาถวายทานเป็นสงฆ์อย่างจำเพาะ ถ้าจำเพาะถวายเป็นบุษะลิกด้วยศรัทธาว่าเธอทรงศีลทรงอุดมคะคุณทรงปริยัติคุณ แลจะไปถวายถึงอาอารามนั้นให้ไปในเวลาเช้าจนเที่ยง ห้ามอย่าให้เข้าไปถวายในกุฎีแลนั่งในที่ลับที่กำบัง ให้ นั่งนอกกุฎีในที่แจ้ง มีเพื่อนสิกขากันรู้เห็นเป็นหลายคน แลฝ้ายสมณะสามเณรผู้จะรับทานนั้นอย่าให้นั่งรับในกุฎีที่กำบัง ให้มีเพื่อนพรหมจารียกกันออกมานั่งในที่แจ้งรับไทยทานตามศรัทธาสำเร็จแล้ว อย่าอยู่ช้า สนทนาไต่ถามอรรถธรรมที่สงสัยแต่ภอควรแล้วให้ สิกขาไปเสียจากอาอาราม แลห้ามทั้งสองฝ่ายอย่าให้ถวายแก้วแหวนเงินทองต่อมือจำเพาะหน้ารักษาไว้เอาใจไปยินดีด้วยแก้วแหวนเงินทองนั้นเป็นอันขาดทีเดียว

แลให้พระราชคณะเจ้าอธิการอันดับผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง ประพฤตตามสังฆาปะรียหานิยธรรม แลลงพระอุโบสถจงพร้อมกันทุกวันอุโบสถ ตามพุทธบัญญัติในพระอุโบสถ ชันถาวรระตะราใจทนากัน ให้ระกุกบอภาบัติอันนักเบาร้ายดีให้แจ้งโดยสยามภาษา ไทยตามพระบาฬินิทานเทศเหตุให้แจ้งจงทั่ว กำชับว่ากล่าวกันให้กวดขันจนหนักหนา จะให้สังกะรียธรรมการตรว้ทุกวันอุโบสถ จัดสันชำระมลทินโทษออกเสียจากพระศาสนา

ถ้าภิกษุเถรเถรรูปใดอาอารามใด ต้องอธิการถึงอันติมมะวัดอุปเป็นปราชิกแล้วให้พระราชคณะสิกขาแล้วบอกแก่สังกะรียธรรมการให้แจ้งด้วย จะได้คึกหน้าหมายไว้อย่าให้ ปลอมอุปสมบทสืบไป ถ้ายังเป็นข้อสงสัยแต่ถ้าว่าโทษใหญ่ฉายาปราชิกนั้น ให้เร่ง ชุมชุมพระราชคณะพระสงฆ์ภิกษา ควรจะเยียวยาได้ให้เยียวยารักษาชำระอาบัติ จงบริสุทธิในพระศาสนา ระงับอธิการให้สำเร็จแต่ในอาอารามนั้น ถ้าเยียวยามิได้จะมีให้อยู่ใน หมูในคณะแล้ว อย่าให้บิณฑบาตนิยกรมไป จไปปลอมอยู่เข้าหมู่เข้าคณะด้วยพระสงฆ์อาอารามอื่น

ให้พระราชคณะอธิการบอกสังกะยิธรรมการให้รู้จักตัวไว้ว่าภิกษุเถรเถรรูปนี้สอนยาก
ไม่ให้เข้าหมู่เข้าคณะแล้ว

อนึ่งรูปขี้อย่าให้อยู่ในอารามใกล้อารามเป็นอันขาดทีเดียว แลฝ่ายพระราชาชนนั้น
ให้มูลนายบิดามานดาตรวจตราว่ากล่าว สัตตริภาพอันเป็นปาวไพรบุตธิดาญาติ อย่าให้ไป
คบสมณะสามเณรประณีตด้วยความสะดวกนารีใครในเมณฺธธรรมทำลายศีลสมณะสามเณร
ให้เป็นปราชิก ทำลายพระศาสนาเป็นอันขาด ถ้าแลพระสงฆ์เถรเถรมีบิดามานดาญาติโยม
อันเป็นคณาญาติโดยแท้ มิได้เป็นอาคันตุกะแต่ตัวผู้เดียวมัน ก็ให้บิดามานดาคณาญาติ
ระวังดูแลเอาใจใส่ว่ากล่าวแก่บุตรนัดดาลูกหลานพี่น้องซึ่งบวคเป็นสงฆ์สามเณรนั้นให้บริสุทธิ์
อย่าให้มีมลทินในพระศาสนานั้น เป็นเหตุอันใดอันหนึ่งอันมิควรแก่สิกขาบทนั้น ก็ให้เอา
มาว่ากล่าวโดยเหตุจริงทุกประการ แลบิดามานดาญาติโยมภิกษุเถรเถรซึ่งทำผิดนั้น จึงจะ
พ้นโทษด้วย ถ้าแลบิดามานดาคณาญาติภิกษุเถรเถรที่กระทำผิดนั้น รู้เห็นแล้วคิดอ่านเป็น
ลูกหลานว่านเครือของตัวกลัวจะเป็นโทษ ขวบนกันปิดบังเสียมิได้นำเอาเนื้อความมาว่ากล่าว
ให้อูลามกมลนทิลอยู่ในพระศาสนาเหมือนครั้งนี้ มีผู้อื่นรู้เอามาว่ากล่าวพิจารณาสืบสวนได้
เนื้อความเป็นลจ จะเอาบิดามานดาญาติพี่น้อง ภิกษุเถรเถรซึ่งเป็นใจอยู่ในพระศาสนา
นั้นเป็นโทษด้วย

ถ้าแลฝ่ายพระสงฆ์สมณทั้งปวง มิได้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้แล
ละเมินเสียให้มีใจปล้นพระศาสนาขึ้นดูจครั้งนี้ เห็นว่าหาความกะตัญญูตตะเวทิตต่อพระ
ศาสนาไม่ เป็นใจด้วยสมณะสามเณรอันเป็นใจปล้นพระศาสนาจะเอาโทษแก่พระราชา
คณะลงมาทั้งถาณานุกรม อธิการมหาเถรานุเถรอันดับผู้ใหญ่ผู้น้อยแลสามเณรอันมิได้
ระวังระไวตรวจตราว่ากล่าวกันนั้นเป็นโทษเสมอด้วยโทษสมณคณสมณะสามเณรอันเป็นบาป
ลามกนั้น ฝ่ายพระราชาชนทั้งปวงถ้าแลผู้ใดมิได้ทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้ ละเมิน
เสียให้หญิงอันเป็นปาวไพรลูกหลานพี่น้องญาติอาตมาแลเพื่อนบ้าน เป็นคิลเภศทำคิล
สมณะสามเณรให้เป็นปราชิก ทำลายพระศาสนาดูจครั้งนี้ เห็นว่าผู้นั้นอกะตัญญูหารู้คุณ
พระพุทธศาสนาไม่ เป็นใจด้วยหญิงบาปหยาบช้า จะเอาโทษแต่มูลนายลงมาจนบิดา
มานดาญาติพี่น้องเพื่อนบ้านใกล้กันที่ภอจะรู้เห็นมิได้ห้ามปรามเอามาว่ากล่าวนั้น เป็นโทษ
เสมอด้วยโทษสมณคณหญิงคิลเภศอันเป็นบาปหยาบช้ามันจะได้พร้อมกันช่วยกันรักษา
พระศาสนาทั้งสองฝ่ายจนี้ พระพุทธศาสนาจึงจะบริสุทธิ์เป็นที่ไหวที่บูชาแก่เทพามนุษย
ทั้งปวงสืบไปกว่าจะถ้วนหัวพันพระราชา

กฎให้ไว้ ณ วันพุธเดือนสามแรมสิบแปดค่ำจุลศักราชพันร้อยห้าสิบแปดปีระกาเอกศก

ฉบับที่ ๕

๙. กฎให้ไว้แก่พระราชคณะเจ้าอธิการถานานุกรม } ใน
นอกร } กรุงเทพมหานคร

หัวเมือง } ๑
๒ } ปากใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวงจงทั่ว
๓ }
๔ }

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอนันตาสัมภาราติเรกพิบูลสุนทรราชครีทถวายเป็นอัครมหาสาสนูปถัมภ์กษัตริย์พุทธศาสนาจำเริญศรีสวัสดิ์ทั้งพระบริบูรณ์แลปฏิบัติศาสนานำให้ถาวรรุ่งเรืองไปเป็นที่เลื่อมใสในมัสการบูชาแก่เทพยดามะนุษย์ทั้งปวง เสด็จออกธรรมาสน์นั่งดุสิตตามะหาปราสาทโดยบุรพาพิมุข พร้อมด้วยอัครมหามนตรีกระวีชาติราชปโรหิตาโหรราชบัณฑิตยเจ้าพระบาททรงกรมมาด สังว่า

ณวัน ๙ ค่ำปีชวดจอกกเพลาลบค่ำ มหาสินซึ่งเป็นพระครูอยู่วัดนากกลางปลอมเข้าไปหาซึ่งข้าหลวงในกรมสมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้าอภัยธิเบศ จับตัวได้รับเป็นสัจว่า มหาสินได้เสกมนต์ธรรมด้วยซึ่งถึงข้าเรา แต่เดือน ๘ ปีชวดจอกกมาหลายครั้งจนถึงมีท้องลูก มหาสินขาดจากสิกขาบทเป็นปราชิกลามกในพระศาสนาได้เป็นสมณะปติญาณตนว่า เป็นสมณะปิดความชั่วไว้แล้วเข้ากระทำการสังฆกรรมมัจจุโบสถกรรมอุประสมบทกรรม เป็นคู่สวดบวชพระสงฆ์ถึง ๑๓ รูปนั้น เป็นอาจินนกะกัมมหันตโทษถึงอะเวจีมหานรก เพราะกระทำให้พระพุทธรักษาเสื่อมสูญเศร้าหมองมิควรนิกนหา

พระราชคณะ }
แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ให้ } เจ้าอธิการเอาใจใส่ระวังตรวจตราดู
ถานานุกรม }

รู้เห็นว่าอันดับนั้นติดพันอยู่ด้วยหญิงเฒ่ามัจจุปรกาศผิดพุทธวินัยอยู่แล้ว ก็ว่ากล่าวให้ประวิตออกเสียจากพระศาสนา อย่าให้เป็นปราชิกขึ้นได้ในพระศาสนา ดูจนหนึ่งอ้ายสินจันนี้ แลให้ประกาศแก่พระสงฆ์อันดับทุกวัดวาอารามจงทั่ว ถ้าพระสงฆ์องค์ใดกระทำความชั่วลามกอยู่แล้วก็ให้ประวิตออกเสีย อย่าให้เป็นมณฑลอยู่ในพระศาสนาทรงพระกรุณาหาเอาโทษไม่ ถ้าแลพระสงฆ์องค์ใด ปกปิดความชั่วไว้ ดูจนหนึ่งอ้ายสินเป็นมณฑลอยู่ในพระศาสนา

มีผู้ว่ากล่าวพิจารณาเป็นสัจ จเอาตัวเป็นโทษถึง ๗ ชั่วโมงแล้ว ให้ลงพระราชอาชาติโยม

พระราชาคณะ	}	อันดับซึ่งกระทำความผิดและเินเสียมีระวังตรวจตรากัน
ถาณานุกรม		
เจ้าอธิการ		

ให้เป็นลามกขึ้นในพระศาสนา

แต่ให้พระราชาคณะ เจ้าอธิการ ถาณานุกรม พระสงฆ์อันดับทำตามกฎหมายรับสั่งนี้จึงทุกประการ

กฎให้ไว้ ณ วัน ๖ + ๘ ค่ำปีชาลจอศก.
๔

ฉบับที่ ๑๐

๑๐. กฎให้ไว้แก่เจ้าพญาแลพญาพระหลวงเจ้าราชินิกุล ขุนหมื่นพันทนาย

ทหาร	}	มหาดเลขาขอผ้าข้าเจ้าต่างกรมฝ่าย	หน้า	}	แลกรมพระราชวังบวรสถาน
ฝ่าย					
พลเรือน					
			ใน		

มงคลแลกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขฝ่ายหลัง และผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการหัวเมือง

๑
๒
๓
๔

ปากใต้ฝ่ายเหนือทั้งปวงจงทั่ว

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอะนันทาสัมภาราติเรกเอกพิบูลสุนทรราชครัทธา เป็นอัครมหาเสนาบดีมพก พระพุทธศาสนา จำเริญศรีสวัสดิ์ทั้งพระบริญธิแลปติปติลาศนา ให้ถาวรารุ่งเรืองไป เป็นที่เลื่อมใสเนรมิตการบูชาแก่เทพยตามะนุษย์ทั้งปวง เสด็จออกณะพระที่นั่งดุสิตาามหาปราสาทโดยนุรพาพิมุขพร้อมด้วยอัครมหามนตรีกระวีชาติราชปะโรหิตาโหราราชบัณฑิตยเจ้าพระบาทงกษมาศสั่งว่า

ตั้งพระไทยทรงพระราชครัทธาจะท่านบำรุง พระพุทธศาสนา ให้บริบูรณ์ไป

	ภาค					
		กราบพระ				
แขก	จิวร	}	กระทำเป็นศรี	}		
ร้าน	สบง				แต่ง	นุ่งครองให้
จีน	สไบ				ขมวด	
					อั้งสะ	

เขาไปเยบย้อมเป็นผ้า

ต้องอาบัดเป็นมหานิดสักคืบทุกครั้ง ลางพวกก็ } แต่ง ลางพวกก็นุ่งห่มเป็นแต่ศรีกร้ากรน
ห่ม

จำปลั่งคาควัดคดบ้างไม่คาควัดคดบ้าง คลุมศีรษะบุหรี ดอกไม้ห้อยหู เติร } ตามกัน
กราย

ดูจมะร้าวราช้างจำพวกขึ้นพระพุทธรูปทางคาคะตุตโลกประเจียดถือ กระบี่ } ดูจ
กฤษ

พวกใจ ถึงพระพุทธรูปแล้วคุมกันเป็นพวก ๆ กลางวันเข้าถ้ำร้อง } หยอกสีกา
ลำน่าน

กลางคืนก็คลุมศีรษะตามกันตึงร้องปรบไ้ดูจมะร้าวราช้าง ลางจำพวกเป็นนักสวด สับปฐะ

ทายกนิมนสวดพระมาลัย ไม่สวดต้องตามเนื้อความพระบาท ร้องเป็นลำน่านาญวน } แล้ว
แขก
จีน
มอญ
ปาร์จ

ชั้นชาดูเปียก แกงบวดเมี่ยง } กลัวยอัยก็มีบ้างแลซึ่งพระสงฆ์สามเณรกระทำจุลาลาด
โบ

เป็นมหาใจปล้นพระสาสดานี้ เพราะพระสงฆ์ราชาคณะถนากฎาณุกรมเจ้าอธิการละ

เมินเสียมิได้ดูแลกำชับห้ามปราม

พระราชคณะ	}	พร้อมกันชำระพระสงฆ์ซึ่งเป็นอละชิยภิกษุพิจารณา
ถาณาณุกรม		
บัดนี้ให้		
สังกะเรียธรรมการ		
ราชบัณฑิตย		

รับเป็นลัจ ให้พระราชนานผ้าขาวสักออกเสียจากพระศาสนา เป็นคนร้อยปีสืบแปด สัก
แทนเป็นไพร่หลวงใช้ราชการที่หนัก หวังมิให้ดูเยี่ยงอย่างกัน

แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าผู้ใดเห็นพระสงฆ์กระทำอุลามกเป็นอละชิยภิกษุเสพสุรา
ยาเมา กินน้ำตานขม และตะหลกชนของเล่นเบี่ยนไก่ กระทำให้ผิดเบกษสมณะไม่ต้องด้วย

พระวินยบัญญัติ ให้ว่ากล่าวตักเตือน ถ้ามิฟังให้ไปบอก	เจ้าอธิการ	}
	เจ้าคณะ	

อนึ่ง ถ้าผู้ใดล้มตาย ห้ามอย่าให้เจ้าภาพนิมนพระสงฆ์สวดพระมาโดยให้นิมนสวด

แต่พระอธิการธรรม แลสวดให้สัรววดไปปรกติ อย่าให้ร้องเป็นลำนนำ	แขก	}	แลให้เจ้าภาพ
	จีน		
	ฝรั่ง		
	มอญ		

ปรนินิบัติเป็นแต่อุฐบานน้ำชายาเสียง อย่าให้เสียง	ชาล	}	เมียง	}	กล้วยฉัอย
	แกงบวด				
	ต้ม				
	โป				

กัด	}	เป็นอันขาด ถ้าพระราชาที่มาช่วยจะสวดพระมาโดยก็ตามเถิดแต่อย่าให้สวด
ของ		
เคี้ยว		

ตะหลก	}	ประการหนึ่ง ห้ามอย่าให้อนาปะชาราชภฏลูกค้าร้านแพแขกจีนไทย
เป็นลำนนำ		
ชนอง		

๓๖๔

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

ชายผ้าพระพรรณแก่พระสงฆ์สามเณรเป็นอันชาติเดียว ถ้าผู้ใดมิพึงยังคืบคหา }
 พระสงฆ์ }
 สามเณร }

ตะหลก } พระสงฆ์ }
 ให้สวดพระมาลัยเล่น } แลชายผ้าพระพรรณแก่ } ดูจนหนึ่งแต่หลัง จะ
 ขนอง } สามเณร }

เอาตัวเป็นโทษจงหนัก

แลให้สวดคัมภีร์บอกข้าพเจ้าลอลอง ฯ ให้กรมพระนครบาล นายอำเภอ ประกาศเข้า

แขก } มหาดไท }
 ร้องอนาประชาราษฎร ลูกค้ำวานิชพวงแพร้ว จิน } และให้ กลาไหม } มีตราไปถึง
 ไทย } กรมท่า }

หัวเมืองทั้งปวงจงทั่ว

กฎให้ไว้ ณ วัน ๓ + ๗ ค่ำ จุลศักราชพันร้อยหกสิบสาม ปีระกาศเร็นศก.
 ๑๓

พระราชบัญญัติ ลักษณะปกครองคณะสงฆ์

ร.ศ. ๑๒๑

มีพระบรมราชโองการ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า

ทุกวันนี้ การปกครองข้างฝ่ายพระราชอาณาจักร ก็ได้ทรงพระราชดำริแก้ไข และ จัดตั้งแบบแผนการปกครองให้เรียบร้อย เจริญยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นหลายประการแล้ว

และฝ่ายพระพุทธจักรนั้น การปกครองสงฆมณฑล ย่อมเป็นการสำคัญทั้งใน ประโยชน์แห่งพระศาสนา และในประโยชน์ความเจริญของพระราชอาณาจักรด้วย ถ้า การปกครองสงฆมณฑลเป็นไปตามแบบแผนอันเรียบร้อย พระศาสนาก็จะรุ่งเรืองถาวร และจะชักนำประชาชนทั้งหลายให้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาในทาง ประพฤติดีสมา ปฏิบัติและรำเรียนวิชาคุณ ในสงฆสำนักยิ่งขึ้นเป็นอันมาก

มีพระราชประสงค์จะทรงทำนุบำรุงสงฆมณฑลให้เจริญคุณสมบัติมั่นคงสืบไป ใน พระศาสนา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราเป็นพระราชบัญญัติไว้สืบไปดังนี้ว่า

หมวดที่ ๑

ว่าด้วยนามและกำหนดให้พระราชบัญญัติ

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้มีนามว่า พระราชบัญญัติลักษณะปกครอง คณะสงฆ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๑^(๑) พระราชบัญญัตินี้จะโปรดให้ใช้ในมณฑลใดเมื่อใด จะ ได้ประกาศในหนังสือพิมพ์ราชกิจจานุเบกษาเป็นสำคัญ

* บันทึกหมายเหตุเฉพาะมาตราแห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ นี้ เป็น พระนิพนธ์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

(๑) พุทธศักราช ๒๔๔๕

มาตรา ๒ ตั้งแต่ที่ได้ใช้พระราชบัญญัตินี้ในที่ใด ให้ยกเลิกบรรดากฎหมายแบบแผน ประเพณีที่ขัดขวางต่อพระราชบัญญัตินี้ มิให้ใช้ในที่นั้นสืบไป

หมวดที่ ๒

ว่าด้วยคณะใหญ่

มาตรา ๓ พระราชบัญญัตินี้ไม่เกี่ยวข้องกับนิกายสงฆ์ กิจและลัทธิเฉพาะในนิกายนั้น ๆ ซึ่งเจ้าคณะหรือสังฆนายกในนิกายนั้น ได้เคยมีอำนาจกล่าวบังคับมาก่อนประการใด ก็ให้คงเป็นไปตามเคยทุกประการ แต่การปกครองอันเป็นสามัญทั่วไปในนิกายทั้งปวง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้^(๒)

มาตรา ๔ สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ ตำแหน่ง คือ เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ ๑ เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ ๑ เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา ๑ เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง ๑ ทั้งพระราชาคณะเจ้าคณะรองคณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุติกา คณะกลาง ทั้ง ๔ ตำแหน่งนั้น ยกเป็นพระมหาเถระที่ทรงปรีกษาในการพระศาสนาและการปกครองบำรุงสงฆมณฑลทั่วไป ข้อการธุระในพระศาสนาหรือในสงฆมณฑล ซึ่งได้โปรดให้พระมหาเถระทั้งนี้ประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถรสมาคมตั้งแต่ ๔ พระองค์ขึ้นไป คำตัดสินของมหาเถรสมาคมนั้น ให้เป็นสิทธิ์ขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้^(๓)

(๒) หมายเอาคณะธรรมยุติกา ที่เคยได้พระบรมราชานุญาตให้ปกครองกันตามลำพัง แลวัดในกรุงอันยังแยกขึ้นกั้วภายในคณะนั้น ๆ การปกครองสามัญทั่วไปในนิกายทั้งปวงนั้นเช่นหน้าที่แลอำนาจเจ้าอาวาส เป็นต้นอย่าง ฯ

(๓) ในเวลาตั้งพระราชบัญญัตินี้ วังสมเด็จพระมหาสมณะ หรือสมเด็จพระสังฆราช มิแต่มีเจ้าคณะใหญ่ ๔ รูป เจ้าคณะรอง ๔ รูป คณะใหญ่ทั้ง ๔ นั้นต่างมิได้ขึ้นแก่กัน เมื่อกิจอันจะพึงทำร่วมกัน เสนาบดีกระทรวงธรรมการรับพระบรมราชโองการสั่ง ฯ เจ้าคณะรูปใด มีสมณศักดิ์สูง เสนาบดีก็พูดทวงเจ้าคณะรูปนั้น ๆ เป็นการกในการประชุม ในครั้งนั้นข้าพเจ้าเป็นกรรณ ฯ

ในแผ่นดินปัตยุบัน โปรดให้ข้าพเจ้าเป็นผู้บัญชาการคณะสงฆ์ได้ทั่วไป การประชุมตามพระราชบัญญัตินี้ ก็ชื่อว่าเป็นชั้นครวัตรวโดยนัย หรือกล่าวอีกโฉหารหนึ่งว่า ยังไม่ถึงคราวเรียกประชุมตามพระราชบัญญัติ ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้ายังบัญชาการอยู่ ข้าพเจ้าปรารถนาจะให้มีมหาเถรสมาคมคงมีขึ้นอยู่ด้วยประการหนึ่ง จึงยังคงเรียกประชุม แลบัญชาการอื่นจะพึงทำการสงฆ์ในประชุมนั้น ฯ

เจ้าคณะใหญ่รหโดยมาก มาได้บ้าง มาไม่ได้บ้าง เจ้าคณะรองเป็นผู้บัญชาการคณะมณฑลทั้งนั้น วังบ้างก็มี บางคราวไม่ครบกำหนดสงฆ์บัญญัติ ที่เป็นองค์ของสมาคมในพระราชบัญญัติ จึงเรียกพระราชาคณะชั้นธรรมเจ้าเพิ่มเติมด้วย นี่ประชุมโดยปกติอย่าง ๑ เรียกเจ้าคณะมณฑลหรือคณาจารย์เอกเจ้าประชุมด้วยก็มี นี่เป็นประชุมพิเศษอย่าง ๑ ฯ

หมวดที่ ๓ ว่าด้วยวัด

มาตรา ๕ วัดกำหนดตามพระราชบัญญัตินี้เป็น ๓ อย่าง คือ พระอารามหลวง
(อย่าง ๑) อารามราษฎร์อย่าง ๑ ที่สำนักสงฆ์อย่าง ๑

(๑) พระอารามหลวง คือ วัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าจำนวนในบาญชีนับว่าเป็นพระอารามหลวง

(๒) อารามราษฎร์ คือ วัดซึ่งได้พระราชทานวิสุงคามสีมา แต่มิได้เข้าบาญชีนับว่าเป็นวัดหลวง

(๓) ที่สำนักสงฆ์นั้น คือ วัดซึ่งยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

มาตรา ๖ ที่วัดและที่ขึ้นวัดนั้น จำแนกตามพระราชบัญญัตินี้เป็น ๓ อย่างคือ
ที่วัด ๑ ที่ธรณีสงฆ์ ๑ ที่กัลปนา ๑

(๑) ที่วัดนั้น คือที่ตั้งวัดจนตลอดเขตวัดนั้น เรียกว่าที่วัด

(๒) ที่ธรณีนั่น คือที่แห่งใด ๆ ซึ่งเป็นสมบัติของวัด

(๓) ที่กัลปนานั้น คือที่แห่งใด ๆ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงพระราชอุทิศเงิน
อากรค่าที่แห่งนั้นขึ้นวัดกิติ หรือที่ซึ่งเจ้าของมิได้ถวายกรรมสิทธิ์อุทิศแต่ผลประโยชน์อัน
เกิดแต่ที่นั้นขึ้นวัดกิติ ที่เช่นนั้นเรียกว่าที่กัลปนา

มาตรา ๗ ที่วัดกิติ ที่ธรณีสงฆ์กิติ เป็นสมบัติสำหรับพระศาสนา พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นอัครศาสนูปถัมภก ทรงปกครองรักษาโดยพระบรมราชานุภาพ
ผู้ใดผู้หนึ่งจะโอนกรรมสิทธิ์ที่นั้นไปไม่ได้^(๔)

มาตรา ๘ วัดใดร้างสงฆ์ไม่อาศัย^(๕) ให้เจ้าพนักงานฝ่ายพระราชอาณัติจักร
เป็นผู้ปกครองรักษาวัดนั้น ทั้งที่ธรณีสงฆ์ซึ่งขึ้นวัดนั้นด้วย

มาตรา ๙ ผู้ใดสร้างวัดขึ้นใหม่ต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน
จึงจะสร้างได้ และพระบรมราชานุญาตนั้น จะพระราชทานดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ผู้ใดจะสร้างที่สำนักสงฆ์ขึ้นใหม่ในที่แห่งใด ให้ผู้นั้นมีจดหมาย
แจ้งความต่อนายอำเภอผู้ปกครองท้องที่แห่งนั้น ให้นายอำเภอปรึกษาด้วยเจ้าคณะแขวงนั้น
ตรวจและพิจารณาห์ข้อความเหล่านั้นก่อน คือ

(๔) ไม่ใช่ห้ามเป็นเด็ดขาดทีเดียว เคยพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้โอนได้ก็มีแปลว่า ทำตาม
ลำพังไม่ได้ ต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ฯ

(๕) ร้างตามลำพัง หรือมีรูปเดียวหรือน้อยรูป เจ้าคณะเห็นไม่สมควรจะตั้ง สิ่งตอนไปเข้ากับวัดอื่นเสีย ฯ

- (๑) ที่ดินซึ่งจะเป็นวัดนั้น ผู้ขออนุญาตมีอำนาจโดยชอบด้วยกฎหมายที่จะยกให้ได้หรือไม่ ^(๖)
- (๒) ถ้าสร้างวัดในที่นั้น จะเป็นความขัดข้องอันใดในราชการฝ่ายพระราชอาณาจักรหรือไม่ ^(๗)
- (๓) วัดสร้างในที่นั้น จะเป็นที่ควรสงฆ์อาศัยหรือไม่ ^(๘)
- (๔) สร้างวัดขึ้นในที่นั้นจะเป็นประโยชน์แก่ประชุมชนในท้องถิ่นหรือไม่ ^(๙)
- (๕) วัดสร้างในที่นั้น จะเสื่อมประโยชน์แห่งพระศาสนาด้วยประการใดบ้าง เป็นต้นว่าจะพาให้วัดที่มีอยู่แล้วร่วงโรยหรือร้างไปหรือไม่ ^(๑๐)

ถ้านายอำเภอและเจ้าคณะแขวง เห็นพร้อมกันว่า ไม่มีขัดข้องอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๕ ข้อนั้นแล้ว ก็พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าคณะแขวงมีอำนาจที่จะทำหนังสืออนุญาตให้สร้างที่สำนักสงฆ์ขึ้น และให้นายอำเภอประทับตรากำกับในหนังสือนั้นด้วย และเจ้าของที่ดินนั้นจะต้องจัดการโอนโฉนดเนื้อที่วัดถวายแก่พระสงฆ์ตามกฎหมายก่อน จึงจะสร้างที่สำนักสงฆ์ได้

ข้อ ๒ ในการที่จะขอรับพระราชทานที่วิสุงคามสีมา สำหรับอารามเดิมที่ได้ก่อสร้างปฏิสังขรณ์ใหม่ก็ดี หรือจะสร้างที่สำนักสงฆ์ขึ้นเป็นอารามก็ดี ให้ผู้ขอทำจดหมายยื่นต่อผู้ว่าราชการเมืองนั้น ๆ ให้มีใบบอกเข้ามากราบบังคมทูล ฯ ถ้าในจังหวัดกรุงเทพฯ ก็ให้ยื่นจดหมายนั้นต่อกระทรวงธรรมการให้นำกราบบังคมทูล ฯ เพื่อจะได้พระราชทาน

- (๖) ผู้สร้างจะยกที่ดินตำบลใดเป็นวัด ต้องเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของที่ดิน หรือมีกรรมสิทธิ์เพื่อจะทำได้ ฯ
- (๗) ที่ขัดข้องแก่ราชการนั้น เช่นได้กะไว้ว่าจะต้องตัดถนนหรือจะสร้างที่ทำการรัฐบาลเป็นตัวอย่าง ฯ
- (๘) ที่สงฆ์ไม่ควรอาศัยนั้น เช่นอยู่ในตำบลที่ตั้งแห่งคนถือศาสนาอื่นเป็นอันมาก มีคนถือพระพุทธศาสนาน้อยไม่พอจะบำรุง อยู่ในตำบลที่มากเกินไปด้วยใคร่ เช่นเป็นถิ่นของหญิงแพศยา หรือใกล้โรงสุรายาฝิ่น หรืออยู่ในตำบลอันกันดารเกินไป ฯ
- (๙) ถ้าตั้งขึ้นในหมู่คนศาสนาอื่น ถือศาสนาอื่น หาเป็นประโยชน์แก่ประชุมชนในท้องถิ่นไม่ตั้งในหมู่คนถือพระพุทธศาสนา จึงเป็นประโยชน์ ฯ
- (๑๐) ในตำบลเดียว ชาวบ้านมีกำลังพอจะบำรุงได้วัดหนึ่ง ตั้งขึ้นอีกวัดหนึ่ง ชาวบ้านแยกกันออกเป็นทายาทของวัดนั้นบ้าง ของวัดนี้บ้าง วัดตั้งใหม่ ถ้าแข็งแรงชุกเอาทายาทมาได้มาก ก็ทำวัดเดิมร่วงโรย ถ้าไม่แข็งแรง ก็ร่วงโรยเอง เว้นไว้แต่ตั้งขึ้นในตำบลที่ห่าง ชาวบ้านไปมาไม่ถึงกัน หรือต้องไปทำบุญไกล ฯ

ใบพระบรมราชานุญาต^(๑๑)

ข้อ ๓ ถ้าจะสร้างอารามขึ้นใหม่ทีเดียว ต้องขออนุญาตอย่างสร้างสำนักสงฆ์ ก่อน ต่อได้อนุญาตนั้นแล้ว จึงจะขอรับพระราชทานที่วิสุงคามสีมาได้^(๑๒)

หมวดที่ ๔

ว่าด้วยเจ้าอาวาส

มาตรา ๑๐ วัดหนึ่งให้มีพระภิกษุเป็นเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง การเลือกสรรและตั้งเจ้าอาวาสพระอารามหลวงนั้น แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร แม้อารามราษฎร์ และ สำนักสงฆ์แห่งใด ถ้าทรงพระราชดำริเห็นสมควร จะทรงเลือกสรรและตั้งเจ้าอาวาสก็ได้^(๑๓)

มาตรา ๑๑ วัดในจังหวัดกรุงเทพ ฯ วัดหลวงก็ดี วัดราษฎร์ก็ดี ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเลือกและตั้งเจ้าอาวาส ให้เป็นหน้าที่ของพระราชาคณะผู้กำกับแขวง^(๑๔) ที่วัดนั้นตั้งอยู่ ที่จะปรึกษาสงฆ์และสัปบุรุษทายกแห่งวัดนั้นเลือกสรรพระภิกษุซึ่งเป็นเจ้าอาวาส ถ้าและพระราชาคณะนั้นเห็นว่า พระภิกษุรูปใดสมควรจะเป็นเจ้าอาวาส ก็ให้มีอำนาจที่จะทำตราตั้งพระภิกษุรูปนั้นเป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น และตราตั้งนั้น ต้องให้ผู้บัญชาการ กระทรวงธรรมการประทับตราเป็นสำคัญในฝ่ายพระราชอาณาจักรด้วย

มาตรา ๑๒ การเลือกสรรเจ้าอาวาสวัดในหัวเมือง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเลือกและตั้งเองนั้น ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะแขวงที่จะปรึกษาสงฆ์และสัปบุรุษทายกแห่งวัดนั้น เลือกสรรพระภิกษุซึ่งสมควรจะเป็นเจ้าอาวาส ถ้าปรึกษาเห็นพร้อมกันในพระภิกษุรูปใดก็ดี หรือเห็นแตกต่างกันเป็นพระภิกษุหลายรูปก็ดี ให้เจ้าคณะแขวงนำความเสนอต่อเจ้าคณะเมือง ฯ เห็นว่า พระภิกษุรูปใดสมควรจะเป็นเจ้าอาวาส ก็ให้มีอำนาจที่จะทำตราตั้งพระภิกษุรูปนั้นเป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น และตราตั้งนั้น ต้องให้ผู้ว่าราชการเมืองประทับตราตำแหน่งเป็นสำคัญในฝ่ายพระราชอาณาจักรด้วย

(๑๑) เดิมเจ้าวัดกับทายกผู้สร้างหรือปฏิสังขรณ์ เป็นผู้เข้าชื่อขอพระราชทาน มาบัดนี้ (คก ๒๔๕๗) จัดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะมณฑลกับเจ้าคณะเมืองจะขอเอง ฯ

(๑๒) เป็นธรรมเนียมที่ต้องรอกรว่าจะเห็น ว่า สำนักสงฆ์นั้นตั้งดี และเป็นหลักฐานพอจึงจะขอ ฯ

(๑๓) ทรงตั้งเจ้าอาวาสแห่งอารามราษฎร์นั้น พึงเห็นเช่นพระราชทานสัญญาบัตรตั้งให้เป็นพระครูเจ้าอาวาส มีสมณศักดิ์ต่ำกว่าพระครูเจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวง ภิกษุผู้ได้รับนั้นเป็นเจ้าอาวาสอยู่แล้วพบทั้งนั้น ฯ

(๑๔) ในรัชกาลที่ ๕ จัดคณะแขวงกรุงเทพ ฯ แล้วเฉพาะแขวงดุสิต มาในรัชกาลปัตยุบันได้จัดทั่วทุกแขวง รวมเข้าในคณะกลาง พระราชาคณะกำกับแขวงในพระราชบัญญัตินี้เป็นตัวเจ้าคณะแขวง มีตำแหน่งเสมอเจ้าคณะเมือง ถ้าไม่ได้อยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า ฯ

อนึ่ง เจ้าอาวาสทั้งปวงนั้น ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณศักดิ์ที่สูงกว่า ก็ให้มีสมณศักดิ์เป็น
อธิการ ^(๑๕)

มาตรา ๑๓ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้ คือ

- ข้อ ๑ ที่จะทำนุบำรุงรักษาวัดนั้น ตามกำลังและความสามารถ
- ข้อ ๒ ที่จะตรวจตราอย่าให้วัดนั้นเป็นที่พำนักแอบแฝงของโจรผู้ร้าย
- ข้อ ๓ ที่จะปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งอาศัยอยู่ในวัดนั้น
- ข้อ ๔ ที่จะรักษาความเรียบร้อย และระงับอธิกรณ์ในหมู่บรรพชิตและ
คฤหัสถ์ซึ่งอาศัยอยู่ในวัดนั้น
- ข้อ ๕ ที่จะเป็นธุระในการสั่งสอนพระศาสนา แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ให้
เจริญในสัมมาปฏิบัติตามควรแก่อุปนิสัย
- ข้อ ๖ ที่จะเป็นธุระให้กุลบุตรซึ่งอาศัยเป็นศิษย์อยู่ในวัดนั้น ได้ร่ำเรียนวิชา
ความรู้ตามสมควร ^(๑๖)
- ข้อ ๗ ที่จะเป็นธุระแก้สัปบุรุษและทนายผู้มาทำบุญในวัดนั้น ให้ได้บำเพ็ญ
กุศลโดยสะดวก ^(๑๗)
- ข้อ ๘ ที่จะทำบาญชีบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งอาศัยในวัดนั้น และทำรายงาน
การวัดขึ้นต่อเจ้าคณะ ^(๑๘)
- ข้อ ๙ ถ้าพระภิกษุสามเณรในวัดนั้นปรารถนาจะอยู่วัดอื่นก็ดี หรือจะไป
ทางไกลก็ดี เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสจะต้องให้หนังสือสุทธิเป็นใบสำคัญ^(๑๙) เว้นแต่ถ้าเจ้า
อาวาสเห็นว่า ภิกษุสามเณรรูปใดจะไปเพื่อประพฤติอนาจารในที่อื่นจะไม่ยอมให้หนังสือ
สุทธิก็ได้ แต่ต้องแจ้งเหตุให้พระภิกษุหรือสามเณรรูปนั้นทราบด้วย

(๑๕) เจ้าอาวาสเป็นพระอธิการ รองแห่งที่เรียกอีกไวหรรหนึ่งว่าเจ้าคณะหมวดเป็นเจ้าอธิการ ในบัดนี้
พระอุปัชฌายะ ก็เป็นเจ้าอธิการเหมือนกัน ฯ

(๑๖) ไม่ใช่จะต้องสอนเอง เป็นแต่ดูแลให้ได้เล่าเรียนด้วยประการใดประการหนึ่ง ฯ

(๑๗) เช่นรับนิมนต์พระให้ ช่วยจัดที่ให้อยู่ ให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้ ย่นลงว่า ช่วยเป็นสหายในการบุญของเขา ฯ

(๑๘) ผู้เป็นใหญ่เหนือตนในลำดับ กล่าวคือรองแห่ง ถ้าเจ้าคณะแขวงปกครองเอง ส่งเจ้าคณะแขวงที่
เกี่ยวข้องได้ ฯ

(๑๙) ในหนังสือสุทธินั้น สำหรับพระภิกษุ มีข้อสำคัญจะพึงแสดง คือเป็นผู้มีสังฆวาสนาสมด้วยสงฆ์ในวัด
ที่ไปจาก กล่าวคือได้ร่วมอุโบสถ ปวารณา สังฆกรรมอยู่ด้วยกัน นอกจากนี้ บอกชื่อภิกษุ ชื่อวัด
ที่ไปจาก ชื่อวัดที่จะไปอยู่ หรือตำบลที่จะไป ธุระเหตุไป ยิ่งบอกให้รู้ว่าอุปสมบทที่ไหน ใครเป็น
อุปัชฌายะ ใครเป็นกรรมวาจาจารย์ยิ่งดี สำหรับสามเณร ไม่มีชื่อว่าด้วยสังฆวาสนา เป็นแต่บอกให้รู้ว่า
เป็นสามเณรโดยปกติ ก็พอ ฯ

มาตรา ๑๔ เป็นหน้าที่ของบรรพชิตและคฤหัสถ์ บรรดาซึ่งอาศัยอยู่ในวัดนั้น จะต้องช่วยเจ้าอาวาสในการทั้งปวงอันเป็นภาระของเจ้าอาวาสนั้น

มาตรา ๑๕ บรรดาพระภิกษุสามเณร ต้องมีสังกัดอยู่ในบาญชีวัดใดวัดหนึ่งทุกรูป

มาตรา ๑๖ คฤหัสถ์ซึ่งอาศัยอยู่ในวัด ย่อมมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อพระราชกำหนดกฎหมาย^(๒๐) เหมือนพลเมืองทั้งปวง

มาตรา ๑๗ เจ้าอาวาสมีอำนาจเหล่านี้ คือ

ข้อ ๑ มีอำนาจที่จะบังคับว่ากล่าวบรรดาบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งอยู่ในวัดนั้น

ข้อ ๒ อธิกรณ์เกิดขึ้นในวัดใด ถ้าเป็นความตามลำพังพระวินัย เจ้าอาวาสวัดนั้นมีอำนาจที่จะพิพากษาได้ ถ้าเป็นความแย้ง แม้คู่ความทั้งสองฝ่ายยอมให้เจ้าอาวาสเปรียบเทียบ ก็เปรียบเทียบได้

ข้อ ๓ บรรพชิตกัฏฐิ คฤหัสถ์กัฏฐิ ถ้ามิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาส จะเข้าไปบวชหรือไปอยู่ในวัดนั้นไม่ได้^(๒๑)

ข้อ ๔ บรรพชิตกัฏฐิ คฤหัสถ์กัฏฐิ ที่อยู่ในวัดนั้น ถ้าไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาส ๗ จะไม่ให้อยู่ในวัดนั้นก็ได้^(๒๒)

ข้อ ๕ ถ้าเจ้าอาวาสบังคับการอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติหรือพระราชบัญญัติ และพระภิกษุสามเณรในวัดนั้นไม่กระทำตามที่ หรือฝ่าฝืนคำสั่ง หมิ่นประมาทเจ้าอาวาสกัฏฐิ เจ้าอาวาสมีอำนาจที่จะกระทำทัณฑกรรม^(๒๓) แก่พระภิกษุสามเณรผู้มีความผิดนั้นได้

ข้อ ๖ ถ้าเจ้าอาวาสกระทำการตามหน้าที่ โดยชอบด้วยพระราชกำหนดกฎหมาย ถ้าและคฤหัสถ์ผู้ใดขัดขืนหรือลบล้างอำนาจหรือหมิ่นประมาทเจ้าอาวาส ผู้นั้นมี

(๒๐) เช่นถูกเรียกเข้ารับราชการ ต้องเสียเงินค่าธรรมเนียมการ ถูกเรียกเป็นพยานต้องไปเบิกความที่ศาลเป็นตัวอย่าง ไม่ได้รับยกเว้นตจภิกษุ

(๒๑) คำว่า ไปบวช หมายความว่า เป็นคฤหัสถ์เข้าไปบวชแล้วอยู่ในวัดนั้นฯ คำว่าไปอยู่ในวัดนั้น หมายความว่าบวชในที่อื่น เป็นภิกษุหรือเป็นสามเณรเข้าไปอยู่เป็นเจ้าถิ่นฯ แต่คำในพระราชบัญญัติว่ากว้าง แม้จะขออาศัยสิมาวัดนั้นอุปสมบทแล้วจะพาไปอยู่ที่อื่น หรือภิกษุเป็นชาคันตุกะมา จะขออาศัยอยู่ชั่วคราว ก็อยู่ในฐานะจะต้องได้รับอนุญาตก่อนเหมือนกัน ฯ

(๒๒) หมายเอาคำสั่งเนื่องด้วยการปกครอง ฯ

(๒๓) ทัณฑกรรมนี้ หมายความว่า ลงโทษให้ให้ทำการ เช่นให้ใช้ตักน้ำ ขนทราย กวาด หรือกักตัวไว้ แต่ไม่ได้จำ ไม่ได้ขัง เป็นตัวอย่าง ไม่ใช่ลงอาญามี เมียนและมัด เป็นต้น

ความผิดต้องระวางโทษปรับครั้งหนึ่ง เป็นเงินไม่เกิน ๒๐ บาท หรือจำคุกเดือนหนึ่ง หรือ ทั้งปรับและจำคุกด้วยทั้ง ๒ สถาน ^(๒๔)

มาตรา ๑๘ ผู้ใดจะอุทธรณ์คำสั่งของเจ้าอาวาส ถ้าวัดในจังหวัดกรุงเทพฯ ให้ อุทธรณ์ต่อพระราชคณะผู้กำกับแขวง ถ้าวัดในหัวเมือง ให้อุทธรณ์ต่อเจ้าคณะแขวง

มาตรา ๑๙ วัดใดจำนวนสงฆ์มากก็ดี หรือเจ้าอาวาสวัดใดไม่สามารถจะกระทำการ ตามหน้าที่ได้ทุกอย่าง ด้วยความชราทุพพลภาพเป็นต้นก็ดี ในจังหวัดกรุงเทพฯ ฯ เมื่อพระ ราชคณะผู้กำกับแขวงเห็นสมควรจะตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นรองเจ้าอาวาส สำหรับ รับภาระทั้งปวงหรือแต่อย่างใดอย่างหนึ่งช่วยเจ้าอาวาส ก็ตั้งรองเจ้าอาวาสได้ รองเจ้า อาวาสมีอำนาจได้เท่าที่พระราชคณะซึ่งกำกับแขวงได้มอบนั้น แต่จะมีอำนาจเกินเจ้า อาวาส หรือกระทำการฝ่าฝืนอนุมัติของเจ้าอาวาสไม่ได้ ส่วนวัดในหัวเมือง ก็ให้เป็นอำนาจ และหน้าที่ของเจ้าคณะเมือง จะตั้งรองเจ้าอาวาสเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสได้เหมือนเช่นนั้น ^(๒๕) รองเจ้าอาวาสนี้ ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณศักดิ์สูงกว่า ให้มีสมณศักดิ์เป็นรองอธิการ

หมวดที่ ๕

ว่าด้วยคณะแขวง

มาตรา ๒๐ ในท้องที่อำเภอหนึ่ง ให้กำหนดตามพระราชบัญญัตินี้เป็นแขวงหนึ่ง ในจังหวัดกรุงเทพฯ ฯ จะโปรดให้พระราชคณะเป็นผู้กำกับคณะแขวงละรูป ส่วนท้องที่ใน หัวเมืองนอกจังหวัดกรุงเทพฯ ฯ นั้น แขวงหนึ่งให้มีเจ้าคณะแขวงรูปหนึ่ง แต่ถ้าแขวงใดมีวัด น้อย จะรวมหลายแขวงไว้ในหน้าที่เจ้าคณะแขวงใดแขวงหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่เจ้าคณะ มณฑลจะเห็นสมควร

มาตรา ๒๑ พระราชคณะผู้กำกับแขวงในจังหวัดกรุงเทพฯ ฯ นี้ จะโปรดให้พระ ราชคณะรูปใดเป็นผู้กำกับคณะแขวงใด แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร

ส่วนการเลือกตั้งเจ้าคณะแขวงในหัวเมืองนั้น เป็นหน้าที่เจ้าคณะเมืองจะเลือก สรรเจ้าอาวาสวัดซึ่งอยู่ในแขวงนั้นเสนอต่อเจ้าคณะมณฑล แล้วแต่เจ้าคณะมณฑลจะเห็น สมควร และให้เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจที่จะทำตราตั้งเจ้าคณะแขวง และตราตั้งนั้นต้องให้ ข้าหลวงใหญ่ ^(๒๖) ซึ่งสำเร็จราชการมณฑลประทับตรากำกับเป็นสำคัญข้างฝ่ายพระราช อาณาจักรด้วย อนึ่ง เจ้าคณะแขวงนี้ ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณศักดิ์ที่สูงกว่า ให้มีสมณศักดิ์เป็น

(๒๔) นี่เป็นฐานะของฝ่ายอาณาจักร หาใช่หน้าที่ของเจ้าอาวาสไม่ ฯ

(๒๕) ตำแหน่งรองเจ้าอาวาสนี้ ไม่จำเป็นจะต้องทุกวัด ฯ

(๒๖) ในบัดนี้ (๒๔๕๗) เรียกสมุหนายกบาล ฯ

พระครู ถ้าทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะทรงเลือกสรรหรือจะพระราชทานสัญญาบัตรราชทินนาม ตั้งเจ้าคณะแขวงให้มีสมณศักดิ์ยิ่งขึ้นไปได้ ^(๒๘)

มาตรา ๒๒ บรรดาวัดในจังหวัดกรุงเทพ ฯ อยู่ในแขวงใด ให้ขึ้นอยู่ในพระราชอาณาเขตกับแขวงนั้น ส่วนวัดในหัวเมือง วัดอยู่ในแขวงใด ก็ให้ขึ้นอยู่ในเจ้าคณะแขวงนั้น เว้นแต่วัดทั้งในกรุงเทพ ฯ และในหัวเมือง ที่โปรดให้ขึ้นอยู่เฉพาะคณะหรือเฉพาะพระราชอาคันตุกะรูปหนึ่ง ซึ่งทรงพระราชดำริเห็นสมควร ^(๒๙)

มาตรา ๒๓ ให้พระราชอาคันตุกะกับแขวงในจังหวัดกรุงเทพ ฯ มีฐานานุศักดิ์ตั้งฐานานุกรมตำแหน่งพระสังฆราชได้อีกรูปหนึ่ง เว้นแต่ถ้าพระราชอาคันตุกะนั้นมีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมเกิน ๓ รูปอยู่แล้ว ก็ไม่ต้องตั้ง

มาตรา ๒๔ พระราชอาคันตุกะกับแขวงมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ที่จะตรวจตราอำนวยการวัดและการสงฆ์^(๓๐) บรรดาซึ่งอยู่ในปกครองให้เรียบร้อย เป็นไปตามพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัตินี้

ข้อ ๒ ที่จะเลือกและตั้งรองเจ้าคณะแขวง^(๓๑) เจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส อันมีอำนาจเลือกตั้งได้ตามพระราชบัญญัตินี้

ข้อ ๓ ที่จะตรวจตราทูลเกล้าฯ ถวายการสั่งสอนพระศาสนาและการศึกษาในวัดซึ่งอยู่ในความปกครอง

ข้อ ๔ ที่จะไปดูแลตรวจตราการตามวัดขึ้นในแขวงนั้นเป็นครั้งเป็นคราวตามสมควร

ข้อ ๕ ที่จะช่วยระงับอธิกรณ์แก้ไขความขัดข้องของเจ้าอาวาส และวินิจฉัยข้ออุทธรณ์เจ้าอาวาส

(๒๘) มีธรรมเนียมว่า ในชั้นต้น เจ้าคณะมณฑลตั้งก่อนต่อทำการมานานโดยเรียบร้อย หรือมีความชอบจึงพระราชทานสัญญาบัตรพระครูมีชื่อ

(๒๙) วัดที่ขึ้นเฉพาะคณะนั้น เช่นวัดธรรมยุติกา ไม่ว่าอยู่ในกรุงหรือในหัวเมืองขึ้นเฉพาะคณะธรรมยุติกนิกาย แม้วัดในกรุงเทพ ฯ ที่ขึ้นทั่วๆ ไป ในคณะเหนือบ้าง ในคณะใต้บ้าง ในคณะกลางบ้าง ในเวลานั้น ก็นับเข้าในมาตรานี้ ฯ วัดที่ขึ้นเฉพาะพระราชอาคันตุกะนั้น เช่นโปรดให้พระราชอาคันตุกะรูปใดรูปหนึ่ง ผู้อยู่ต่างจังหวัด เป็นผู้กำกับวัดใดวัดหนึ่งเฉพาะวัด หรือน้อยวัดไม่ถึงจัดเป็นหมวด ฯ

(๓๐) "การวัด" เนื่องด้วยปกครองถิ่น เช่น รักษาความสะอาด ดูแลปฏิสังขรณ์ปกครองคน "การสงฆ์" เนื่องด้วยปกครองภิกษุตามเนระเช่นรับคนเข้าบวชให้โอวาทสั่งสอน จัดภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์ เป็นต้นว่า เป็นผู้แจกภัตตาหารหรือเป็นผู้จัดเสนาสนะ

(๓๑) ในกรุงเทพ ฯ เรียกเจ้าคณะหมวด

มาตรา ๒๕ พระราชาคณะผู้กำกับแขวงในจังหวัดกรุงเทพฯ มีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ ๑ รองเจ้าคณะแขวงก็ดี เจ้าอาวาสก็ดี รองเจ้าอาวาสก็ดี ที่พระราชาคณะนั้นตั้งได้ตามพระราชบัญญัตินี้ แม้ไม่สมควรจะอยู่ในตำแหน่งต่อไป เพราะความประพฤติก็ดี เพราะไม่สามารถก็ดี พระราชาคณะผู้กำกับแขวงมีอำนาจที่จะเอาออกจากตำแหน่งได้

ข้อ ๒ มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์หรือการเถียงแย้ง ในคำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาสวัดขึ้นในแขวงนั้น

ข้อ ๓ มีอำนาจที่จะบังคับว่ากล่าวพระภิกษุสามเณรในวัด ซึ่งขึ้นอยู่ในแขวงนั้น ในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

มาตรา ๒๖ พระครูเจ้าคณะแขวงหัวเมืองมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ที่จะตรวจตราอำนวยการวัดและการสงฆ์บรรดาที่อยู่ในปกครองให้เรียบร้อย เป็นไปตามพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

ข้อ ๒ ที่จะเลือกเจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส ตามความในพระราชบัญญัตินี้

ข้อ ๓ ที่จะตรวจตราทูลบำรุงการสั่งสอนพระศาสนาและการศึกษาในวัดซึ่งอยู่ในปกครอง

ข้อ ๔ ที่จะไปดูแลตรวจตราตามวัดขึ้นในแขวงนั้น เป็นครั้งเป็นคราวตามสมควร

ข้อ ๕ ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าอาวาส และวินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งของเจ้าอาวาส

ข้อ ๖ ถ้าเกิดเหตุหรืออธิกรณ์อย่างใดในการวัดหรือการสงฆ์ในแขวงนั้น อันเหลือกำลังที่จะระงับได้ ก็ให้รับนำความเสนอต่อเจ้าคณะเมือง

มาตรา ๒๗ เจ้าคณะแขวงมีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ ๑ มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์หรือการเถียงแย้ง ในคำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาสวัดขึ้นในแขวงนั้น

ข้อ ๒ มีอำนาจที่จะบังคับว่ากล่าวพระภิกษุสามเณรตลอดท้องที่แขวงนั้น ในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติ

มาตรา ๒๘ เจ้าคณะแขวงมีฐานานุกิตติตั้งฐานานุกรมผู้ช่วยการคณะได้ ๒ รูป คือพระสมุห์ ๑ พระใบฎีกา ๑ ถ้าเจ้าคณะแขวงนั้นได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระครูราชทินนาม ตั้งพระปลัดได้อีกรูปหนึ่ง ๑

มาตรา ๒๕ แขวงใดในจังหวัดกรุงเทพฯ กิติ ในหัวเมืองกิติ มีวัดมาก พระราชาคณะผู้กำกับแขวงในจังหวัดกรุงเทพฯ หรือเจ้าคณะเมืองนั้น เห็นสมควรจะมีผู้ช่วยตรวจตราการอยู่ประจำท้องแขวง จะตั้งเจ้าอาวาสวัดใดวัดหนึ่งในแขวงนั้น ให้เป็นรองเจ้าคณะแขวงกำกับตรวจตราการวัด ในตำบลหนึ่งหรือหลายตำบลก็ได้ และในแขวงหนึ่งจะมีรองเจ้าคณะแขวงก็รูปก็ได้ตามสมควร แต่รองเจ้าคณะแขวงรูปหนึ่งต้องมีจำนวนวัดอยู่ในหมวดนั้นไม่น้อยกว่า ๕ วัด จึงควรตั้ง ^(๓๑) และรองเจ้าคณะแขวงมีหน้าที่ฟังคำสั่งและเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะแขวง อนึ่งรองเจ้าคณะแขวงนั้น ถ้าไม่ได้อยู่ในสมณศักดิ์ที่สูงกว่า ให้มีสมณศักดิ์เป็นเจ้าอธิการ

หมวดที่ ๖

ว่าด้วยคณะเมือง

มาตรา ๓๐ หัวเมืองหนึ่ง ให้มีพระราชาคณะหรือพระครูเป็นเจ้าคณะเมืองรูป ๑ การเลือกสรรและตั้งตำแหน่งเจ้าคณะเมืองนี้ แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร ^(๓๒)

มาตรา ๓๑ เจ้าคณะเมืองมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ที่จะตรวจตราอำนวยการวัดและการสงฆ์บรรดาอยู่ในเขตเมืองนั้น ให้เรียบร้อย เป็นไปตามพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

ข้อ ๒ ที่จะตั้งรองเจ้าคณะแขวงเจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาสวัดในเมืองนั้น ซึ่งมีอำนาจตั้งได้ตามพระราชบัญญัติ

ข้อ ๓ ที่จะตรวจตราทำนุบำรุงการสั่งสอนพระศาสนา และการศึกษาในบรรดาวัดในเขตเมืองนั้น

ข้อ ๔ ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าคณะแขวงและระงับอธิกรณ์วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวงในเมืองนั้น

ข้อ ๕ ที่จะเลือกเจ้าอาวาสซึ่งสมควรเป็นเจ้าคณะแขวงเสนอต่อเจ้าคณะมณฑล

มาตรา ๓๒ เจ้าคณะเมืองมีอำนาจดังนี้ คือ

(๓๑) นี่เป็นแต่กำหนดโดยประมาณ ควรถือเอาย่านเป็นสำคัญ เช่นในย่านหนึ่งมี วัดเพียง ๓ หรือ ๔ วัด ก็ควรจัดเป็นหมวดได้ แต่เป็นหมวดที่ไม่เต็มจำนวน เจ้าหมวดควรมีผู้รั้ง ถ้ามีแต่ ๒ วัด ควรให้วัดหนึ่งขึ้นอีกวัดหนึ่ง ถ้าในย่านเดียวกันมี ๔ วัด จะแบ่งจัดหมวดหนึ่ง ๕ วัด อีกหมวดหนึ่ง ๓ วัด ดังนี้ไม่ได้ต้องรวมเป็นหมวดเดียว ฯ

(๓๒) คือเป็นตำแหน่งที่ทรงตั้ง

ข้อ ๑ มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาว่ากล่าวสั่งสมณฑลตลอดเมืองนั้น ในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

ข้อ ๒ รองเจ้าคณะแขวงก็ดี เจ้าอาวาสก็ดี รองเจ้าอาวาสก็ดี ซึ่งเจ้าคณะเมืองตั้งได้ตามพระราชบัญญัตินี้ ถ้าไม่สมควรจะคงอยู่ในตำแหน่งต่อไป เพราะความประพฤติที่ดี หรือเพราะขาดความสามารถก็ดี เจ้าคณะเมืองมีอำนาจที่จะเอาออกจากตำแหน่งได้

ข้อ ๓ มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวง

มาตรา ๓๓ เจ้าคณะเมืองมีฐานานุกิตติตั้งฐานานุกรมได้ ๕ รูป คือ พระปลัด ๑ พระวินัยธร ๑ พระวินัยธรรม ๑ พระสมุห์ ๑ พระใบฎีกา ๑ สำหรับช่วยในการคณะ

มาตรา ๓๔ หัวเมืองใดมีกิจการมาก จะทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระครูเจ้าคณะรองเป็นผู้ช่วยเจ้าคณะเมืองรูป ๑ หรือหลายรูป ตามแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร

หมวดที่ ๗ ว่าด้วยคณะมณฑล

มาตรา ๓๕ หัวเมืองมณฑล ๑ จะทรงพระกรุณาโปรดให้พระราชาคณะผู้ใหญ่เป็นเจ้าคณะมณฑลรูป ๑ พระราชาคณะรูปใดควรจะเป็นเจ้าคณะมณฑลไหนนั้น แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร

มาตรา ๓๖ ถ้ามณฑลใดมีกิจการมาก จะทรงพระกรุณาโปรดให้มีพระราชาคณะเป็นเจ้าคณะรองผู้ช่วยภาระมณฑลนั้นอีกรูป ๑ หรือหลายรูป ทั้งนี้แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร

มาตรา ๓๗ เจ้าคณะมณฑลมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ที่จะรับพระบรมราชานุมัติไปจัดการทำนุบำรุงพระศาสนาและบำรุงการศึกษาตามวัดในมณฑลนั้น ให้เจริญรุ่งเรืองตามพระราชประสงค์

ข้อ ๒ ที่จะออกไปตรวจตราการคณะสงฆ์และการศึกษา ในมณฑลนั้น ๗ บ้างเป็นครั้งคราว ^(๓๓)

ข้อ ๓ ที่จะตั้งพระครูเจ้าคณะแขวงตามหัวเมืองในมณฑลนั้น บรรดาซึ่งมิได้รับพระราชทานสัญญาบัตร

ข้อ ๔ ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าคณะเมืองในมณฑลนั้น

(๓๓) ในครั้งนั้น เจ้าคณะมณฑลอยู่ในกรุงเทพ ฯ แทบทั้งนั้น พระราชบัญญัติจึงเรียงไปตามนั้น ฯ

มาตรา ๓๙ เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ ๑ มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาพระภิกษุสามเณรทั่วทั้งมณฑลนั้น ในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติและพระราชบัญญัติ

ข้อ ๒ ที่จะมอบอำนาจให้เจ้าคณะรอง ออกไปตรวจจัดการในมณฑลได้ตามเห็นสมควรจะให้มีอำนาจเท่าใด แต่มิให้เกินแก่อำนาจและฝ่าฝืนอนุมัติของเจ้าคณะมณฑล

ข้อ ๓ ผู้มีตำแหน่งสมณศักดิ์ชั้นใด ๆ ในมณฑลนั้น นอกจากที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรแล้ว ถ้าไม่สมควรจะอยู่ในตำแหน่งเพราะความประพฤติผิด เพราะขาดความสามารถก็ดี เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจที่จะเอาออกจากตำแหน่งได้

ข้อ ๔ เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยของเจ้าคณะเมือง

มาตรา ๓๕ เจ้าคณะมณฑลมีฐานานุกิตติตั้งฐานานุกรมได้ ๖ รูป คือ พระครูปลัด ๑ พระครูวินัยธร ๑ พระครูวินัยธรรม ๑ พระสังฆรักษ์ ๑ พระสมุห์ ๑ พระใบฎีกา ๑ แต่ถ้าในฐานานุกิตติเดิมมีตำแหน่งใดแล้ว ไม่ต้องตั้งตำแหน่งนั้น

หมวดที่ ๘

ว่าด้วยอำนาจ

มาตรา ๔๐ เป็นหน้าที่ของเจ้ากระทรวงธรรมการ และเจ้าพนักงานผู้ปกครองท้องที่ จะช่วยอุดหนุนเจ้าคณะให้ได้กำลังและอำนาจพอที่จะจัดการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ

มาตรา ๔๑ พระภิกษุสามเณร ต้องฟังบังคับบัญชาเจ้าคณะซึ่งตนอยู่ในความปกครองตามพระราชบัญญัตินี้ ถ้าไม่ฟังบังคับบัญชา หรือหมิ่นละเมิดต่ออำนาจเจ้าคณะ มีความผิด เจ้าคณะมีอำนาจที่จะทำทัณฑกรรมได้

มาตรา ๔๒ ถ้าเจ้าคณะกระทำการตามหน้าที่ในพระราชบัญญัติ และคุณาสักผู้ใดลบหลู่ขัดขืนต่ออำนาจเจ้าคณะ ผู้นั้นมีความผิดต้องระวางโทษฐานขัดอำนาจเจ้าพนักงาน

มาตรา ๔๓ คดีที่จำเลยเป็นเจ้าอาวาสก็ดี หรือเป็นคดีอุทธรณ์คำสั่งตัดสินหรือคำสั่งของเจ้าอาวาสก็ดี หรือจำเลยเป็นรองเจ้าคณะแขวงหรือเป็นฐานานุกรมของเจ้าคณะแขวงก็ดี หรืออุทธรณ์คำสั่งรองเจ้าคณะแขวงหรือฐานานุกรมเจ้าคณะแขวงก็ดี ถ้าข้อวินิจฉัยคตินั้นอยู่ในลำพังพระวินัยบัญญัติ หรือในการบังคับบัญชาตามพระราชบัญญัตินี้ คดีเกิดขึ้นในแขวงใด ให้เจ้าคณะแขวงนั้นมีอำนาจที่จะตัดสินคตินั้นได้

คดีเช่นนั้น ถ้าจำเลยหรือผู้ต้องอุทธรณ์เป็นเจ้าของหรือรองเจ้าคณะเมืองหรือฐานานุกรมเจ้าคณะหัวเมืองใด ให้เจ้าคณะเมืองนั้นมีอำนาจที่จะตัดสินได้ ถ้าจำเลยหรือผู้ต้องอุทธรณ์เป็นเจ้าคณะเมืองหรือรองเจ้าคณะมณฑลหรือฐานานุกรมของเจ้าคณะมณฑลของรองเจ้าคณะมณฑลใด ให้เจ้าคณะมณฑลนั้นมีอำนาจตัดสินได้ ถ้าจำเลยหรือผู้ต้องอุทธรณ์เป็นเจ้าคณะมณฑลหรือเป็นพระราชาคณะผู้กำกับแขวง ให้โจทก์หรือผู้อุทธรณ์ทำฎีกายื่นต่อกระทรวงธรรมการให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา^(๓๔)

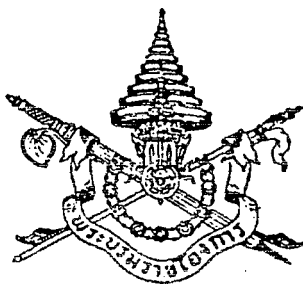
มาตรา ๔๔ พระราชาคณะหรือสังฆนายก ซึ่งโปรดให้ปกครองคณะพิเศษ นอกจากที่ได้กล่าวมาในพระราชบัญญัตินี้เช่นพระราชาคณะซึ่งได้ว่ากล่าววัดในจังหวัดกรุงเทพฯ หลายวัด^(๓๕) แต่มิได้กำกับเป็นแขวงเป็นต้นก็ดี มีอำนาจและหน้าที่ในการปกครองวัดขึ้นเหมือนพระราชาคณะผู้กำกับแขวงฉะนั้น

มาตรา ๔๕ ให้เป็นหน้าที่เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ที่จะรักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

ประกาศมา ณ วันที่ ๑๖ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑ เป็นวันที่ ๑๒๒๗๐ ในรัชกาลปัตยุบันนี้.

(๓๔) เมื่อทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณะขึ้นแล้ว เปลี่ยนเป็นถวายสมเด็จพระมหาสมณะก่อน แต่สมเด็จพระมหาสมณะทรงวินิจฉัยในมหาเถรสมาคมแล้ว ก็เป็นเด็ดขาดเหมือนกันตามพระราชบัญญัตินี้

(๓๕) หมายความว่าเดียวกับหมายเหตุที่ ๒๔

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พุทธศักราช ๒๔๘๔

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ ๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐)

อาทิตยทิพอาภา

พล.อ. พิชยนทรโยธิน

ตราไว้ ณ วันที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

เป็นปีที่ ๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

โดยที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติว่า สมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการคณะสงฆ์ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

บททั่วไป

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ให้เรียกว่า "พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔"

มาตรา ๒ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

* บันทึกหมายเหตุเฉพาะมาตราต่าง ๆ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ นี้ เรียบเรียงโดย หลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปากร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

มาตรา ๓ ตั้งแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้ ให้ยกเลิกบรรดากฎหมาย กฎและข้อบังคับอื่น ในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในพระราชบัญญัตินี้ หรือซึ่งแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๔ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงเพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ^(๑)

กฎกระทรวงนั้น เมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้บังคับได้

หมวด ๑

สมเด็จพระสังฆราช

มาตรา ๕ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช

มาตรา ๖ สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสถลมหาสังฆปริณายก และทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยบทแห่งพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๗ สมเด็จพระสังฆราช ทรงบัญญัติสังฆานัติโดยคำแนะนำของสังฆสภา^(๒)

มาตรา ๘ สมเด็จพระสังฆราชทรงบริหารการคณะสงฆ์ ทางคณะสังฆมนตรี^(๓)

มาตรา ๙ สมเด็จพระสังฆราชทรงวินิจัยอธิกรณ์ทางคณะวินัยธร^(๔)

มาตรา ๑๐ ถ้าไม่มีสมเด็จพระสังฆราช หรือสมเด็จพระสังฆราชไม่ทรงสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ชั่วคราว ให้สังฆนายกหรือสังฆมนตรีซึ่งรักษาการแทนทำหน้าที่บัญชาการคณะสงฆ์แทนสมเด็จพระสังฆราช ^(๕)

(๑) นอกจากกฎกระทรวง รัฐมนตรีมีอำนาจออกระเบียบตามความในมาตรา ๔๙ เกี่ยวกับศาสนสมบัติของวัด

(๒)-(๓) และ(๔) วิธีแต่งตั้งต่างกัน

“สังฆสภา” ตั้งโดยเงื่อนไชนแห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ จะนั้นเมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ประกาศนามสมาชิก โดยถือหลักตามเงื่อนไชนแห่งพระราชบัญญัติ สังฆสภาก็เป็นอันตั้งขึ้นแล้ว “คณะสังฆมนตรี” สมเด็จพระสังฆราชทรงตั้ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รับสนอง “คณะวินัยธร” ต้องออกสังฆานัติวางระเบียบการแต่งตั้งเสียก่อน แล้วสมเด็จพระสังฆราชทรงตั้งโดยพระบัญชา สังฆมนตรีรูปหนึ่งลงนามรับสนอง

(๕) วิธีตั้งผู้บัญชาการคณะสงฆ์แทนองค์สมเด็จพระสังฆราชเป็นการประจํานั้นเป็นอันยกเลิก

หมวด ๒

สังฆสภา

มาตรา ๑๑ สังฆสภาประกอบด้วยสมาชิก มีจำนวนรวมกันไม่เกินสี่สิบห้ารูป คือ

- (๑) พระเถระชั้นธรรมขึ้นไป
- (๒) พระคณาจารย์เอก
- (๓) พระเปรียญเอก

แต่ทั้งนี้ ถ้ามีจำนวนเกินกว่าที่กำหนด ให้เป็นสมาชิกตามลำดับ (๑) (๒) (๓) และตามลำดับอาวุโส ^(๖)

มาตรา ๑๒ ทุกคราวสมัยประชุมสามัญ สมเด็จพระสังฆราชทรงตั้งสมาชิกในสังฆสภา ตามมติของสังฆสภา ให้เป็นประธานสภาหนึ่งรูป เป็นรองประธานหนึ่งรูป หรือหลายรูปก็ได้

ในการตั้งประธานและรองประธานสังฆสภา ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการลงนามรับสนอง

มาตรา ๑๓ ประธานสังฆสภามีหน้าที่ดำเนินการกิจการของสภา ให้เป็นไปตามข้อบังคับ รองประธานมีหน้าที่กระทำการแทนประธานในเมื่อประธานไม่อยู่หรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้

ในขณะที่ยังมิได้ตั้งประธานและรองประธาน หรือในเมื่อประธานและรองประธานไม่อยู่ในที่ประชุม ให้สมาชิกเลือกตั้งกันเองขึ้นเป็นประธานการประชุมในคราวประชุมนั้น

มาตรา ๑๔ ในการประชุมสังฆสภาทุกคราว ต้องมีสมาชิกลงมาประชุมไม่ต่ำกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมด จึงเป็นองค์ประชุมได้

ในการประชุมสังฆสภาทุกคราว ถ้าไม่มีข้อขัดข้องทางพระวินัย นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ หรือผู้แทนจะเข้าฟังการประชุมด้วยก็ได้ และจะเสนอคำชี้แจงอย่างใดในที่ประชุมนั้นได้

(๖) ต้องถือลำดับ ๑-๒-๓ ก่อน แล้วจึงถือลำดับอาวุโส

สมมุติว่ามีตำแหน่งว่าง ๑ ตำแหน่ง มีพระที่ควรจะได้รับเป็นสมาชิก ๒ รูป รูปหนึ่งเป็นคณาจารย์เอก ๑๒ พรรษา อีกรูปหนึ่งเป็นเปรียญเอก ๑๕ พรรษา ต้องให้พระคณาจารย์เอกได้เป็นสมาชิก แม้จะมีพรรษาน้อยกว่าก็ตาม แต่ถ้าเป็นคณาจารย์เอกเหมือนกัน หรือเปรียญเอกเหมือนกัน จึงให้ผู้มีอาวุโสสูงได้เป็นก่อน

มาตรา ๑๕ สมาชิกภาพแห่งสังฆสภาสิ้นสุดลงเมื่อ

- (๑) ถึงมรณภาพ
- (๒) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ
- (๓) ลาออก
- (๔) สังฆสภาวินิจฉัยให้ออก โดยคะแนนเสียงเกินกว่าสองในสามของสมาชิก

ที่มาประชุม

มาตรา ๑๖ ญัตติที่จะรับเข้าปรึกษาในที่ประชุมสังฆสภานั้น จะเสนอได้สามทาง คือ ทางคณะสงฆ์มณฑลหนึ่ง ทางกระทรวงศึกษาธิการหนึ่ง และทางสมาชิกสังฆสภาหนึ่ง แต่ญัตติที่เสนอทางสมาชิกสังฆสภานั้น ต้องให้สังฆนายกรับรอง

มาตรา ๑๗ การลงมติข้อปรึกษานั้น ถ้ามิได้บัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นในพระราชบัญญัตินี้ หรือในพระธรรมวินัย ให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ^(๑)

สมาชิกคนหนึ่งย่อมมีเสียงหนึ่งในการลงคะแนน ถ้ามีจำนวนเสียงลงคะแนนเท่ากัน ให้ประธานที่ประชุมมีสิทธิชี้ขาดให้เป็นไปทางฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือจะให้ระงับเรื่องนั้นไว้ก็ได้

แต่การตีความพระธรรมวินัย ถ้ามีข้อสงสัย ให้ตีความไปในทางรักษาพระธรรมวินัยให้เคร่งครัดโดยไม่ต้องลงมติ

มาตรา ๑๘ ในปีหนึ่งให้มีสมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่ง หรือหลายสมัยแล้วแต่สภาจะกำหนด สมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่ง ให้มีกำหนดเวลาไม่เกินสามสิบวัน แต่สมเด็จพระสังฆราชจะโปรดให้ขยายเวลาออกไปก็ได้

วันเริ่มสมัยประชุมครั้งแรกให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนด

มาตรา ๑๙ สมเด็จพระสังฆราชทรงเรียกประชุมสังฆสภาตามสมัยประชุมและทรงเปิดปิดประชุม

การเปิดประชุม สมเด็จพระสังฆราชจะเสด็จมาทรงทำ หรือจะโปรดให้สังฆนายกทำแทนก็ได้

มาตรา ๒๐ เมื่อเป็นการจำเป็น สมเด็จพระสังฆราชจะทรงเรียกประชุมวิสามัญสังฆสภาก็ได้

อนึ่ง สมเด็จพระสังฆราชจะทรงเรียกประชุมวิสามัญสังฆสภา เมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการร้องขอ

(๑) ม. ๑๗ วรรค ๓ หมายถึงเมื่อเป็นปัญหาในการตีความพระธรรมวินัย ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีหลักฐานยืนยัน แต่ไม่หมายถึงการวินิจฉัยปัญหาข้อเท็จจริงในกรณีที่บังเกิดขึ้น

ในการนี้ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการลงนามรับสนอง

มาตรา ๒๑ สังฆานัติย่อมบัญญัติได้ในกรณี ดังต่อไปนี้

- (๑) กำหนดวิธีการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย
- (๒) กิจการที่มีบทกฎหมายกำหนดว่าให้ทำเป็นสังฆานัติ

มาตรา ๒๒ สังฆานัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวง ข้อบังคับและระเบียบต้องไม่ขัดกับพระธรรมวินัย ^(๑)

สังฆานัติ จะบัญญัติความผิดและกำหนดทัณฑ์ทกกรรมแก่บรรพชิตผู้ประพฤติล่วงละเมิดพระวินัยและสังฆานัติไว้ ให้เป็นไสดหนึ่งต่างหากจากโทษตามวินัยก็ได้

มาตรา ๒๓ ทัณฑ์ทกกรรมที่จะบัญญัติไว้ในสังฆานัติ เกี่ยวด้วยการปฏิบัติล่วงละเมิดพระวินัย และสังฆานัตินั้นให้กำหนดได้เจ็ดสถาน ดังนี้

- (๑) ให้สึกและห้ามอุปสมบท
- (๒) ให้สึก
- (๓) ให้ปัพพชาณียกรรม
- (๔) ให้พักหรือเวนคืนตำแหน่งหน้าที่
- (๕) ให้กักบริเวณ
- (๖) ให้ทำงานภายในวัด
- (๗) ให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอมาโทษ

มาตรา ๒๔ เมื่อสังฆสภาได้ร่างสังฆานัติขึ้นสำเร็จแล้ว ให้สังฆนายกนำขึ้นถวายสมเด็จพระสังฆราชเพื่อลงพระนาม และเมื่อได้ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์แล้ว ให้ใช้บังคับได้

ถ้าสมเด็จพระสังฆราชไม่ทรงเห็นชอบด้วยร่างสังฆานัตินั้น จะได้ประทานคืนมายังสังฆสภาภายในสิบห้าวัน นับแต่วันที่สังฆนายกนำขึ้นถวายก็ได้ หรือมิได้ประทานคืน

(=) เทียบกับทางบ้านเมืองได้ดังนี้

สังฆานัติ เท่ากับ พระราชบัญญัติ

กติกาสงฆ์ เท่ากับ พระราชกฤษฎีกา

กฎองค์การ เท่ากับ กฎกระทรวง

พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช เท่ากับ พระบรมราชโองการ

ข้อบังคับ เท่ากับ กฎสำนักนายกรัฐมนตรี

ระเบียบ (ทางคณะสงฆ์มนตรี) เท่ากับ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี

แต่ระเบียบนั้น กระทรวงศึกษาธิการมีสิทธิออกได้ตามที่พระราชบัญญัตินี้อนุญาตไว้

มาภายในสิบห้าวันนับก็ติ สังฆสภาจะต้องปรึกษากันใหม่และออกเสียงลงคะแนนลับ ถ้าและสังฆสภาลงมติตามเดิม ให้นำร่างสงฆาณัตินั้นขึ้นถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อสมเด็จพระสังฆราชมิได้ลงพระนามภายในเจ็ดวันแล้วให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการพิจารณา ดูถ้าเห็นสมควรก็ให้นำร่างสงฆาณัตินั้นเสนอประธานสังฆสภาภายในเจ็ดวัน ในกรณีเช่นนี้ให้ประธานสังฆสภาลงนามประกาศสงฆาณัตินั้น ให้บังคับได้

มาตรา ๒๕ สังฆสภามีอำนาจเลือกสมาชิกสังฆสภาตั้งเป็นคณะกรรมการวิสามัญ และมีอำนาจเลือกพระภิกษุซึ่งเป็นสมาชิกสังฆสภาหรือมิได้เป็นสมาชิกสังฆสภาก็ตาม ตั้งเป็นคณะกรรมการวิสามัญ เพื่อกระทำกิจการหรือพิจารณาสอบสวนข้อความอันอยู่ในวงงานของสังฆสภา หรือที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์

การประชุมคณะกรรมการวิสามัญ จะต้องมีการประชุมไม่ต่ำกว่ากึ่งจำนวนจึงเป็นองค์ประชุมได้

มาตรา ๒๖ สังฆสภามีอำนาจตั้งข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสังฆสภา เพื่อดำเนินการตามบทแห่งพระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๒๗ การโฆษณาข้อความที่เกี่ยวกับการประชุมสังฆสภา คณะกรรมการวิสามัญ สังฆสภา คณะสงฆมนตรี หรือคณะกรรมการที่คณะสงฆมนตรีตั้งขึ้นให้พิจารณาเป็นการลับ จะทำได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

หมวด ๓

คณะสงฆมนตรี

มาตรา ๒๘ สมเด็จพระสังฆราชทรงตั้งสงฆมนตรีขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยสงฆนายก รูปหนึ่ง และสงฆมนตรีอีกไม่เกินเก้ารูป ^(๔)

ในการตั้งคณะสงฆมนตรี ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ลงนามรับสนอง

มาตรา ๒๙ สงฆนายกและสงฆมนตรีอย่างน้อยสี่รูป ต้องเลือกจากสมาชิกของสังฆสภา นอกนั้นจะเลือกจากพระภิกษุผู้มีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ แม้มิได้เป็นสมาชิกของสังฆสภาก็ได้

สงฆมนตรีผู้มิได้เป็นสมาชิกสังฆสภา ย่อมมีสิทธิเข้าประชุมและแสดงความคิดเห็นในสังฆสภาได้ แต่ไม่มีสิทธิออกเสียงลงคะแนน

(๔) แม้ในมาตรานี้จะไม่บังคับจำนวนน้อยไว้ ก็ต้องมีอย่างน้อย ๕ รูป เพื่อให้สมบูรณ์ตามความในมาตรา ๒๘

มาตรา ๓๐ สังฆนายกต้องรับผิดชอบในการบริหารการคณะสงฆ์ ส่วนสังฆมนตรีผู้ได้รับแต่งตั้งให้บริหารองค์การใด ต้องรับผิดชอบในหน้าที่องค์การนั้น และสังฆมนตรีทุกรูปจะได้รับแต่งตั้งให้บริหารองค์การใดหรือไม่ก็ตาม ต้องรับผิดชอบร่วมกันในกิจการทั่วไปของคณะสังฆมนตรี

มาตรา ๓๑ คณะสังฆมนตรีต้องออกจากหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์ เมื่อได้รับหน้าที่บริหารการคณะสงฆ์มาเป็นเวลาครบสี่ปีแล้ว หรือลาออกทั้งคณะ หรือความเป็นสังฆนายกได้สิ้นสุดลง คณะสังฆมนตรีที่ออกนั้น ต้องอยู่ในตำแหน่งเพื่อดำเนินการต่อไป จนกว่าคณะสังฆมนตรีที่ตั้งขึ้นใหม่จะเข้ารับหน้าที่

นอกจากนี้ ความเป็นสังฆมนตรีจะสิ้นสุดลงเฉพาะรูป เมื่อ

- (๑) ถึงมรณภาพ
- (๒) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ
- (๓) ลาออก
- (๔) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการถวายความเห็นให้ลาออก

มาตรา ๓๒ สมเด็จพระสังฆราชทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะทรงตรากติกาสงฆ์ ตามที่ระบุไว้ในสังฆามัติ ^(๑๐)

มาตรา ๓๓ ให้จัดระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนกลาง เป็นองค์การต่าง ๆ คือ

- (๑) องค์การปกครอง
- (๒) องค์การการศึกษา
- (๓) องค์การเผยแผ่
- (๔) องค์การสาธารณูปการ

นอกจากนี้ จะให้มีสังฆามัตติกำหนดให้มีองค์การอื่นเพิ่มขึ้นอีกก็ได้

ทุกองค์การ ต้องมีสังฆมนตรีรูปหนึ่ง เป็นผู้ว่าการบังคับบัญชารับผิดชอบ ถ้าจำเป็นจะมีสังฆมนตรีช่วยว่าการก็ได้

มาตรา ๓๔ ระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในสังฆามัติ

(๑๐) วิธีการออกสังฆามัติโดยไม่ผ่านสังฆสภา เช่น วิธีการออกพระราชกำหนดในทางบ้านเมืองนั้น ไม่มีทางคณะสงฆ์และการออกกติกาสงฆ์จะออกได้แต่เท่าที่ระบุไว้ในสังฆามัตตินั้น การเปิดปิดสังฆสภา ต้องทำเป็นพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ไม่ใช่ทำเป็นกติกาสงฆ์อย่างพระราชกฤษฎีกาของทางบ้านเมือง.

มาตรา ๓๕ ให้มีเจ้าคณะตรวจการในภาคต่าง ๆ ตามที่จะมีสังฆานัติกำหนดไว้ เจ้าคณะตรวจการมีอำนาจหน้าที่ควบคุมสั่งการ และแนะนำชี้แจงกิจการอันเกี่ยวกับการบริหารคณะสงฆ์ ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย สังฆานัติ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ

มาตรา ๓๖ ภายใต้บังคับแห่งมาตรา ๑๒ มาตรา ๒๐ และมาตรา ๒๔ สังฆานัติ กติกาสงฆ์ และพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช อันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์นั้น ต้องมีสังฆมนตรีรูปหนึ่งลงนามรับสนอง^(๑)

มาตรา ๓๗ การแต่งตั้ง ถอดถอน หรือโยกย้ายพระอุปัชฌายะและพระภิกษุ อันเกี่ยวกับตำแหน่งการบริหารการคณะสงฆ์ให้กระทำตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดไว้ในสังฆานัติ

หมวด ๔

วัด

มาตรา ๓๘ วัดมีสองอย่าง

- (๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว
- (๒) สำนักสงฆ์

มาตรา ๓๙ การสร้าง การตั้ง การรวม การโอน การย้าย และการยุบเลิกวัด ให้เป็นไปตามกฎกระทรวง

การพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้กระทำโดยพระบรมราชโองการ ^(๑๒)

มาตรา ๔๐ ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด มีดังนี้

- (๑) ที่วัด คือที่ซึ่งตั้งวัดจนตลอดเขตวัดนั้น
- (๒) ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด
- (๓) ที่กัลปนา คือที่ซึ่งมีผู้จุติแต่ผลประโยชน์ให้วัด หรือพระศาสนา

มาตรา ๔๑ ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ จะโอนกรรมสิทธิ์ได้แต่โดยพระราชบัญญัติ

มาตรา ๔๒ วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง และถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรอง

(๑๑) กิจการที่ระบุไว้ในมาตรา ๑๒ (ตั้งประธานและรองประธานสังฆสภา) มาตรา ๒๐ (เรียกประชุมวิสามัญ) และมาตรา ๒๔ (ตั้งคณะสังฆมนตรี) ต้องให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรับสนอง.
(๑๒) ต่อไปนี้ การพระราชทานวิสุงคามสีมา ไม่ต้องออกเป็นพระราชบัญญัติ

เจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสรูปหนึ่งหรือหลายรูปก็ได้

มาตรา ๔๓ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

(๑) บำรุงรักษาจัดการวัดและสมบัติของวัดให้เป็นไปโดยระเบียบเรียบร้อย ตามสังฆานัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ

(๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่ในหรือพำนักอาศัย อยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย สังฆานัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ และระเบียบ

(๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัย แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์

(๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา ๔๔ เจ้าอาวาสมีอำนาจ ดังนี้

(๑) ห้ามบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่ในวัดนั้น ^(๑๓)

(๒) ขับไล่บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสให้ออกจากวัดนั้น

(๓) กระทำทัณฑกรรมแก่บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ที่มีถิ่นที่อยู่ในหรือพำนักอาศัย ในวัดนั้น ให้ทำงานภายในวัด หรือให้ทำทัณฑบน หรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย สังฆานัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ กฎหมาย ข้อบังคับ หรือระเบียบ

มาตรา ๔๕ บรรพชิตต้องมีสังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่ง และมีถิ่นที่อยู่เป็นหลักแหล่ง

หมวด ๕

ศาสนสมบัติ

มาตรา ๔๖ ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็นสองประเภท

(๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ทรัพย์สินของพระศาสนา ซึ่งยังมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง

(๒) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

มาตรา ๔๗ การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของ

(๑๓) อนุ (๑) (๒) คำว่าคฤหัสถ์ในที่นี้ ไม่หมายถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่เข้าไปในวัดโดยหน้าที่ราชการ

กระทรวงศึกษาธิการ

มาตรา ๔๘ ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลาง เมื่อได้รับความเห็นชอบของคณะสังฆมนตรีแล้ว ให้กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้งบประมาณนั้นได้

มาตรา ๔๙ ศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามระเบียบซึ่งกระทรวงศึกษาธิการจะได้ตราไว้ด้วยความเห็นชอบของคณะสังฆมนตรี

หมวด ๖

คณะวินัยธร

มาตรา ๕๐ การพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ ให้เป็นอำนาจและหน้าที่ของคณะวินัยธร

มาตรา ๕๑ ระเบียบการแต่งตั้งคณะวินัยธรมีทั้ง ระเบียบวิธีพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ก็ดี ให้เป็นไปตามสังฆานัติ

มาตรา ๕๒ คณะวินัยธรร่วมเป็นอิสระในการพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยและสังฆานัติ

หมวด ๗

บทกำหนดโทษ

มาตรา ๕๓ ผู้ใดกระทำการฝ่าฝืนต่อบทบัญญัติมาตรา ๒๗ มีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามเดือน

มาตรา ๕๔ ผู้ใด

(๑) มิได้รับบรรพชาอุปสมบทโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย แต่บังอาจแต่งกายเลียนแบบบรรพชิต

(๒) หมกสิทธิที่จะได้รับบรรพชาอุปสมบท แต่มารับบรรพชาอุปสมบทโดยปิดบังความจริง^(๑๔)

(๑๔) ความผิดตาม อนุ (๒) แห่งมาตรานี้ กฎหมายเก่า (จุลศักราช ๑๑๕๔) ลงโทษถึงประหารชีวิต และความผิดตาม อนุ (๓) กฎหมายเก่าก็ลงโทษแรงเท่ากับกฎหมาย

(๓) ต้องปาราชิกแล้ว ไม่สละการแต่งกายอย่างเพศบรรพชิต

(๔) ต้องคำวินิจฉัยถึงที่สุดให้สึกแล้วไม่สึก

มีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน

มาตรา ๕๕ ผู้ใดใส่ความคณะสงฆ์ไทย หรือพระภิกษุสงฆ์คณะใดคณะหนึ่ง อันอาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียหรือความแตกแยก มีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี ^(๑๕)

มาตรา ๕๖ ไวยาจักรผู้ใดกระทำการทุจริตต่อหน้าที่ที่มีความผิดต้องระวางโทษฐานเจ้าพนักงานใช้อำนาจและตำแหน่งหน้าที่ในทางทุจริตตามกฎหมายลักษณะอาญา

หมวด ๘

บทเบ็ดเตล็ด

มาตรา ๕๗ พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งตามบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ ให้ถือว่าเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมายลักษณะอาญา

มาตรา ๕๘ การปกครองคณะสงฆ์อื่นนอกจากคณะสงฆ์ไทย ให้เป็นไปตามกฎกระทรวง

มาตรา ๕๙ ให้กรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสังฆสภาและสำนักงานเลขาธิการคณะสังฆมนตรี เพื่อการนี้ ให้มีสิทธิเสนอค้ำชี้แจงในคณะสังฆมนตรี

บทเฉพาะกาล

มาตรา ๖๐ ก่อนที่จะได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยให้ครบถ้วน แต่อย่างช้าต้องไม่เกินแปดปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ออกสังฆาณัติ กติกาสงฆ์ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กฎกระทรวง หรือระเบียบใด ที่จะบังคับให้ต้องเปลี่ยนแปลงลัทธิอันได้นิยมนับถือและปฏิบัติกันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ^(๑๖)

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

(๑๕) ต่อไปนี้ การโฆษณาตีเตียนกันในระหว่างธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย มีโทษจำคุก ๑ ปี อนึ่งผู้สอนศาสนาอื่น ๆ ถ้ากล่าวใส่ความคณะสงฆ์ไทย ก็มีโทษตามมาตรานี้เหมือนกัน

(๑๖) ห้ามแต่ที่จะบังคับ แต่ถ้าไม่เป็นการบังคับเป็นแต่เพียงสังฆนิมิตต์รักษาธรรมเนียมแล้วนั้นย่อมทำได้

แต่เนื่องจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือคณะรัฐมนตรีในแต่ละยุค ส่วนมากจะมีความเข้าใจในเรื่องของคณะสงฆ์ไม่ดีพอ จึงไม่กล้าเข้าไปแตะต้องด้วยเกรงจะเป็นบาปกรรม จนเกิดวลีที่พูดกันมาติดปากว่า ชั่วช่างชี ดีช่างสงฆ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์จึงมักจะตกอยู่ในลักษณะทับถมและหมักหมมเสมอมา ยิ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์บางฉบับมีโครงสร้างที่คับแคบทางการบริหารด้วยแล้ว ย่อมจะเป็นตัวแปรอันสำคัญให้การใช้อำนาจตามกฎหมายมีลักษณะห่างไกลจากพระธรรมวินัยมากยิ่งขึ้น ชนิดที่น่าจะเรียกได้ว่าใช้อำนาจเป็นธรรม หรือใช้อำนาจเบี่ยงเบนพระธรรมวินัยไปในที่สุด เพราะผู้ที่มีความรู้ซ้ำของในพระธรรมวินัยอันเป็นภาษาปริยัตินั้น มิใช่ว่าจะเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยได้มากที่สุด และในขณะเดียวกันก็ได้หมายความว่า ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยได้มากที่สุด จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ซ้ำของในภาษาปริยัติได้ดีที่สุด

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พ.ศ. ๒๕๐๕

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร. *

ให้ไว้ ณ วันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

เป็นปีที่ ๑๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญ ในฐานะรัฐสภาดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ เรียกว่า "พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕"

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป^(๑)

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔^(๒)

มาตรา ๔ ภายในระยะเวลาหนึ่งปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ บรรดา กฎกระทรวง สัญญาณัติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับ และระเบียบเกี่ยวกับคณะสงฆ์ที่ใช้บังคับอยู่ในวันประกาศพระราชบัญญัตินี้ในราชกิจจานุเบกษา

* บันทึกกฎหมายเหตุเฉพาะมาตราต่าง ๆ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๐๕ นี้ เรียบเรียงโดย นายโชติ ทองประยูร ป.ธ.๗, เนติบัณฑิต

(๑) ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงเริ่มใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖

(๒) เรื่องต่าง ๆ ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ถ้าเรื่องใดได้นำมาบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติฉบับนี้ อีก ก็เป็นอันยังไม่ยกเลิก

นุเบกษา ให้คงใช้บังคับต่อไปเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับพระราชบัญญัตินี้ ทั้งนี้จนกว่าจะมี กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับ หรือระเบียบ ของมหาเถรสมาคมยกเลิก หรือมีความอย่างเดียวกัน หรือขัดหรือแย้งกัน หรือกล่าวไว้เป็น อย่างอื่น

มาตรา ๕ เพื่อประโยชน์แห่งมาตรา ๔ บรรดาอำนาจหน้าที่ซึ่งกำหนดไว้ใน สังฆานิติ กติกาสงฆ์ กฎองค์การ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ข้อบังคับและระเบียบ เกี่ยวกับคณะสงฆ์ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของพระภิกษุตำแหน่งใดหรือคณะกรรมการสงฆ์ใด ซึ่งไม่มีในพระราชบัญญัตินี้ ให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจกำหนดโดยกฎมหาเถรสมาคม^(๓) ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของพระภิกษุตำแหน่งใด รูปใดหรือหลายรูปร่วมกันเป็นคณะ ตามที่ เห็นสมควรได้

มาตรา ๖ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามพระราชบัญญัติ นี้ และให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงเพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ^(๔) กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้บังคับได้

หมวด ๑

สมเด็จพระสังฆราช

มาตรา ๗ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช

มาตรา ๘ สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสถลมหาสังฆปริณายก ทรง บัญชาการคณะสงฆ์และทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎ หมาย พระธรรมวินัยและกฎมหาเถรสมาคม^(๕)

มาตรา ๙ สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถร สมาคม

มาตรา ๑๐ ในเมื่อไม่มีสมเด็จพระสังฆราช ให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโส สูงสุดโดยพรรษาปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

(๓) กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๖) เป็นบทเฉพาะกาล ให้บังคับได้ภายในระยะเวลา ๑ ปี ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๔

(๔) นอกจากหน้าที่ตามมาตรานี้ ยังมีหน้าที่พิเศษตามมาตรา ๑๐ วรรคท้ายและมาตรา ๑๔

(๕) บัญญัติไว้เฉพาะเรื่อง "กฎมหาเถรสมาคม" ส่วนเรื่องข้อบังคับหรือระเบียบมหาเถรสมาคม มิได้บัญญัติไว้ แต่ถ้าข้อบังคับหรือระเบียบมหาเถรสมาคมเรื่องใด ได้กำหนดขึ้นตามกฎมหาเถรสมาคม ก็ เข้าอยู่ในหลักเกณฑ์ตามมาตรานี้ด้วยเหมือนกัน

ในเมื่อสมเด็จพระสังฆราชจะไม่ประทับอยู่ในราชอาณาจักรหรือไม่อาจทรงปฏิบัติหน้าที่ได้ สมเด็จพระสังฆราชจะได้ทรงแต่งตั้งให้สมเด็จพระราชาคณะรูปใดรูปหนึ่งปฏิบัติหน้าที่แทน ถ้ามิได้ทรงแต่งตั้งไว้ ให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ในกรณีที่สมเด็จพระราชาคณะ ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่แทนสมเด็จพระสังฆราช ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชได้ ให้สมเด็จพระราชาคณะรูปอื่นผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ในกรณีที่สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาไม่อาจปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชได้ ให้สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสรองลงมาโดยพรรษาลำดับปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ประกาศนามสมเด็จพระราชาคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชตามมาตรานี้ในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๑๑ สมเด็จพระสังฆราชพ้นจากตำแหน่ง เมื่อ

- (๑) มรณภาพ
- (๒) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ
- (๓) ลาออก
- (๔) ทรงพระกรุณาโปรดให้ออก

หมวด ๒

มหาเถรสมาคม

มาตรา ๑๒ มหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราชซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการโดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง^(๖) และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่ต่ำกว่าสี่รูป และไม่เกินแปดรูปเป็นกรรมการ

มาตรา ๑๓ ให้อธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง และให้กรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

(๖) "กรรมการโดยตำแหน่ง" นี้ กฎหมายมิได้กำหนดจำนวน มิได้กำหนดเวลาอยู่ในตำแหน่ง และมีได้กำหนดเรื่องการพ้นจากตำแหน่ง ฉะนั้น จะลาออกหรือสมเด็จพระสังฆราชจะมีพระบัญชาให้ออกหาได้ไม่ ต้องอยู่ในตำแหน่งตลอดไปจนกว่าจะพ้นจากสมณศักดิ์สมเด็จพระราชาคณะ

มาตรา ๑๔ กรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งอยู่ในตำแหน่งคราวละสองปี และอาจได้รับแต่งตั้งอีกได้

มาตรา ๑๕ นอกจากการพ้นจากตำแหน่งตามวาระตามมาตรา ๑๔ กรรมการมหาเถรสมาคมซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งพ้นจากตำแหน่ง^(๑) เมื่อ

- (๑) มรณภาพ
- (๒) พ้นจากความเป็นพระภิกษุ
- (๓) ลาออก
- (๔) สมเด็จพระสังฆราชมีพระบัญชาให้ออก

ในกรณีที่กรรมการมหาเถรสมาคมพ้นจากตำแหน่งก่อนวาระ สมเด็จพระสังฆราชอาจทรงแต่งตั้งพระราชคณะรูปใดรูปหนึ่ง เป็นกรรมการแทน

กรรมการซึ่งได้รับแต่งตั้งตามความในวรรคก่อน อยู่ในตำแหน่งตามวาระของผู้ซึ่งตนแทน

มาตรา ๑๖ ในเมื่อประธานกรรมการมหาเถรสมาคมไม่อาจมาประชุม หรือไม่อยู่ในที่ประชุมมหาเถรสมาคม และมีได้มอบหมายให้สมเด็จพระราชาคณะรูปใดรูปหนึ่ง ปฏิบัติหน้าที่แทน^(๒) ให้มหาเถรสมาคม แต่งตั้งสมเด็จพระราชาคณะรูปใดรูปหนึ่ง ปฏิบัติหน้าที่แทน การประชุมมหาเถรสมาคมเพื่อการแต่งตั้งนี้ ให้กรรมการซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยพรรษาเป็นประธานแห่งที่ประชุม

มาตรา ๑๗ การประชุมมหาเถรสมาคม ต้องมีกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการโดยการแต่งตั้งรวมกันมาประชุมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของกรรมการทั้งหมด จึงเป็นองค์ประชุม

ระเบียบการประชุมมหาเถรสมาคม ให้เป็นไปตามกฎหมายมหาเถรสมาคม^(๓)

มาตรา ๑๘ มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย เพื่อการนี้ให้มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับ วางระเบียบ หรือ

(๑) กรณีพ้นจากตำแหน่ง ยังมีอยู่อีกกรณีหนึ่งในเมื่อกรรมการโดยการแต่งตั้งได้เลื่อนมณศักดิ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ย่อมพ้นจากกรรมการโดยการแต่งตั้งเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ตามมาตรา ๑๒ จัดเป็นกรณีพ้นจากตำแหน่งโดยกฎหมาย

(๒) โดยบทบัญญัตินี้ ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม จึงมีอำนาจมอบหมายผู้ปฏิบัติหน้าที่ประธานที่ประชุมแทนได้ แต่จะมอบหมายผู้อื่นนอกจากสมเด็จพระราชาคณะไม่ได้

(๓) กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการประชุมมหาเถรสมาคม

ออกคำสั่ง โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยไว้บังคับใช้ ^(๑๑)

มาตรา ๑๕ การแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคมและการให้กรรมการมหาเถรสมาคมออกจากตำแหน่ง ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

หมวด ๓

การปกครองคณะสงฆ์

มาตรา ๒๐ การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม ^(๑๒)

มาตรา ๒๑ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้จัดแบ่งเขตปกครอง ดังนี้

- (๑) ภาค
- (๒) จังหวัด
- (๓) อำเภอ
- (๔) ตำบล

จำนวนและเขตปกครองดังกล่าวให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม ^(๑๓)

มาตรา ๒๒ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ให้มีพระภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับ ดังต่อไปนี้

- (๑) เจ้าคณะภาค
- (๒) เจ้าคณะจังหวัด
- (๓) เจ้าคณะอำเภอ
- (๔) เจ้าคณะตำบล

เมื่อมหาเถรสมาคมเห็นสมควร จะจัดให้มีรองเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะอำเภอ และรองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะนั้น ๆ ก็ได้

(๑๐) หลักเกณฑ์ในการตรากฎหมายมหาเถรสมาคมตามมาตรานี้ เป็นหลักเกณฑ์ทั่วไป แต่ยังมีหลักเกณฑ์พิเศษเป็นข้อยกเว้นอยู่อีกส่วนหนึ่งในมาตรา ๒๕

(๑๑) กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์

(๑๒) กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยจำนวนและเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคประกอบด้วย :-

๑. ระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดจำนวนและเขตปกครองอำเภอ พ.ศ. ๒๕๐๖

๒. ระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดจำนวนและเขตปกครองตำบล พ.ศ. ๒๕๐๖

มาตรา ๒๓ การแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุอันเกี่ยวกับตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตำแหน่งอื่นๆ^(๑๓) และไวยาวัจกรให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายเถรสมาคม^(๑๔)

หมวด ๔

นิคหกรรมและการระงับผิด

มาตรา ๒๔ พระภิกษุจะต้องรับนิคหกรรม ก็ต่อเมื่อกระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และนิคหกรรมที่จะลงแก่พระภิกษุ ก็ต้องเป็นนิคหกรรมตามพระธรรมวินัย^(๑๕)

มาตรา ๒๕ ภายใต้บังคับมาตรา ๒๔ มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายเถรสมาคม กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้การลงนิคหกรรมเป็นไปโดยถูกต้อง สะดวกรวดเร็ว และเป็นธรรม และให้ถือว่าการชอบด้วยกฎหมาย ที่มหาเถรสมาคมจะกำหนดในกฎหมายเถรสมาคม ให้มหาเถรสมาคมหรือพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ตำแหน่งใดเป็นผู้มีอำนาจลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย กับทั้งการกำหนดให้การวินิจฉัยการลงนิคหกรรมให้เป็นอันยุติในชั้นใด ๆ นั้นด้วย^(๑๖)

มาตรา ๒๖ พระภิกษุรูปใดล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และได้มีคำวินิจฉัยถึงที่สุด

(๑๓) "ตำแหน่งอื่น ๆ" หมายถึงตำแหน่งที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัตินี้ เช่น ในมาตรา ๒๒ และรวมถึงตำแหน่งที่ตราไว้ในกฎหมายเถรสมาคม ข้อบังคับหรือระเบียบมหาเถรสมาคมด้วย

(๑๔) ถูกฎและระเบียบดังต่อไปนี้-

๑. กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ และระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดวิธีปฏิบัติในหน้าที่พระอุปัชฌาย์ พ.ศ. ๒๕๐๗
๒. กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ และระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการร้องทุกข์ พ.ศ. ๒๕๐๖
๓. กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนไวยาวัจกร

(๑๕) มาตรานี้เป็นหลักการลงนิคหกรรม มีผลเท่ากับ-

- ๑ ห้ามมิให้ลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุผู้มิได้กระทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย
- ๒ ห้ามมิให้ลงนิคหกรรมอย่างอื่น นอกจากนิคหกรรมตามพระธรรมวินัย

(๑๖) กฎหมายเถรสมาคมมาตรานี้ มีหลักเกณฑ์เป็นพิเศษ แยกได้เป็น ๒ ส่วนคือ -

๑. ในตอนต้น บัญญัติหลักเกณฑ์ "เพิ่มขึ้น" คือนอกจากไม่ขัดกับมาตรา ๑๘ แล้ว ยังต้องไม่ขัดกับมาตรา ๒๔ และต้องเป็นไปโดยถูกต้อง สะดวก รวดเร็ว และเป็นธรรมด้วย
๒. ในตอนท้าย บัญญัติหลักเกณฑ์ "ลดลง" กล่าวคือถึงแม้จะไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ในมาตรา ๑๘ ก็ให้ถือว่าการชอบด้วยกฎหมาย

ให้ได้รับนิคหกรรมให้สึก ต้องสึกภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาที่ได้ทราบคำวินิจฉัยนั้น

มาตรา ๒๗ พระภิกษุรูปใดต้องคำวินิจฉัยให้รับนิคหกรรมไม่ถึงให้สึก ไม่ยอมรับนิคหกรรมนั้น หรือประพฤติล่วงละเมิดพระธรรมวินัยเป็นอาชญา หรือไม่สังกัดอยู่ในวัดใดวัดหนึ่งกับทั้งไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง^(๑๗) มหาเถรสมาคมมีอำนาจวินิจฉัยและมีคำสั่งให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้

พระภิกษุผู้ต้องคำวินิจฉัยให้สละสมณเพศตามความในวรรคก่อน ต้องสึกภายในเจ็ดวันนับแต่วันที่ได้ทราบคำวินิจฉัยนั้น

มาตรา ๒๘ พระภิกษุรูปใดต้องคำพิพากษาถึงที่สุดให้เป็นบุคคลล้มละลาย^(๑๘) ต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันที่ได้คดีถึงที่สุด

มาตรา ๒๙ พระภิกษุรูปใดถูกจับโดยต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา เมื่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการไม่เห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว^(๑๙) และเจ้าอาวาสแห่งวัดที่พระภิกษุรูปนั้นสังกัดไม่รับมอบตัวไว้ควบคุม หรือพนักงานสอบสวนไม่เห็นสมควรให้เจ้าอาวาสรับตัวไปควบคุม หรือพระภิกษุรูปนั้นมิได้สังกัดในวัดใดวัดหนึ่ง ให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจจัดดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้

มาตรา ๓๐ เมื่อจะต้องจำคุก กักขัง หรือขัง^(๒๐) พระภิกษุรูปใดตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาล ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติการให้เป็นไปตามคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลมีอำนาจดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้และให้รายงานให้ศาลทราบถึงการสละสมณเพศนั้น

หมวด ๕

วัด

มาตรา ๓๑ วัดมีสองอย่าง

(๑) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

(๑๗) พระภิกษุผู้ไม่มีสังกัดในมาตรานี้ ต่างกับในมาตรา ๒๗ คือ ต้องไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งด้วย

(๑๘) "บุคคลล้มละลาย" ตามพระราชบัญญัติล้มละลาย พ.ศ. ๒๔๘๓ ซึ่งถูกฟ้องในกรณีมีหนี้สินล้มพันตัว และมีหนี้สินไม่ต่ำกว่าหนึ่งพันบาท

(๑๙) "ไม่เห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว" ตามวิธีการที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ตั้งแต่มาตรา ๑๐๖ ถึงมาตรา ๑๑๔

(๒๐) "กักขัง" เพราะไม่ชำระค่าปรับ หรือไม่ส่งทรัพย์สินที่ถูกริบตามคำพิพากษาของศาล "ขัง" หมายถึง ถูกขังในระหว่างการพิจารณาของศาล

(๒) สำนักสงฆ์

มาตรา ๓๒ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัดและการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

ในกรณียุบเลิกวัด ทรัพย์สินของวัดที่ถูกยุบเลิก ให้ตกเป็นศาสนสมบัติกลาง

มาตรา ๓๓ ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด มีดังนี้

- (๑) ที่วัด คือที่ซึ่งตั้งวัดจนตลอดเขตของวัดนั้น
- (๒) ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด
- (๓) ที่กุฎีปนา คือที่ซึ่งมีผู้อุทิศแด่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

มาตรา ๓๔ ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ จะโอนกรรมสิทธิ์ได้ ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ และห้ามมิให้บุคคลโดยเอกชน^(๒๑) ขึ้นต่อผู้กับวัดในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นที่วัดและที่ธรณีสงฆ์

มาตรา ๓๕ ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ เป็นทรัพย์สินซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี^(๒๒)

มาตรา ๓๖ วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง และถ้าเป็นการสมควร จะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ ดังนี้

- (๑) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี^(๒๓)
- (๒) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
- (๓) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและ

(๒๑) "เอกชน" ในมาตรานี้ หมายถึงอายุความได้กรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่น โดยการครอบครอง อย่างสงบและเปิดเผย ด้วยเจตนาเป็นเจ้าของติดต่อกันเป็นเวลาสิบปี ตามมาตรา ๑๓๘๒ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หมายความว่า ผู้ที่ครอบครองที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ด้วยเจตนาเป็นเจ้าของติดต่อกันเป็นเวลาสิบปีหรือนานเท่าใด ก็ไม่ได้กรรมสิทธิ์

(๒๒) "การบังคับคดี" ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๔๕ (๒) หมายความว่า เจ้าหนี้ของวัดจะร้องขอให้ยึดที่วัดและที่ธรณีสงฆ์ขายทอดตลาด เพื่อบังคับชำระหนี้ตามคำพิพากษาไม่ได้

(๒๓) การจัดศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี คือให้เป็นไปตามพระวินัยและกฎกระทรวงในมาตรา ๔๐ บรรดาท้าย

คฤหัสถ์

(๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

มาตรา ๓๘ เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

- (๑) ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด
- (๒) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด
- (๓) สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัดทำงานภายในวัด หรือให้ทำทัณฑบาต หรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย ฎมฺหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม^(๒๔)

มาตรา ๓๙ ในกรณีที่ไม่มียเจ้าอาวาสหรือเจ้าอาวาสไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้แต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้ผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสมีอำนาจและหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าอาวาส

การแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดใน ฎมฺหาเถรสมาคม^(๒๕)

หมวด ๖

ศาสนสมบัติ

มาตรา ๔๐ ศาสนสมบัติแบ่งออกเป็นสองประเภท

- (๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ทรัพย์สินของพระศาสนา ซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง
- (๒) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลางให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมการศาสนา เพื่อกำหนดให้ถือว่ากรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย

การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดใน

(๒๔) โทษตาม (๒) และ (๓) คล้ายกับโทษปทัชชาขียกรรม แต่ไม่จัดเป็นนิคหกรรมตามมาตรา ๒๔ เพราะเป็นโทษตามกฎหมาย ส่วนเรื่องปทัชชาขียกรรมและทัณฑกรรม เป็นโทษตามพระวินัย จัดเป็นนิคหกรรมตามมาตรา ๒๔

(๒๕) ฎมฺหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส

กฎกระทรวง

มาตรา ๔๑ ให้กระทรวงศึกษาธิการจัดทำงบประมาณประจำปีของศาสนสมบัติกลางด้วยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม และเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้งบประมาณนั้นได้

หมวด ๓

บทกำหนดโทษ

มาตรา ๔๒ ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๒๖ มาตรา ๒๗ วรรคสอง หรือ มาตรา ๒๘ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน^(๒๖)

มาตรา ๔๓ ผู้ใด

- (๑) หมดสิทธิที่จะได้รับบรรพชาอุปสมบท โดยต้องปาราชิกมาแล้ว แต่มารับบรรพชาอุปสมบทโดยปิดบังความจริง^(๒๗)
- (๒) ต้องปาราชิกแล้ว ไม่ละการแต่งกายอย่างเพศบรรพชิต ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือน

มาตรา ๔๔ ผู้ใดใส่ความคณะสงฆ์ไทย อันอาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียหรือความแตกแยก ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าพันบาท หรือจำคุกไม่เกินหนึ่งปีหรือทั้งปรับทั้งจำ^(๒๘)

-
- (๒๖) ผู้ทำผิดตามมาตรา ๒๖ ประกอบด้วยมาตรา ๒๖ ฐานฝ่าฝืนคำวินิจฉัยลงนิกกรรมให้สึก ยังมีความผิดตามมาตรา ๔๓ (๒) อีกกระทงหนึ่ง เพราะต้องปาราชิกแล้วไม่ละสมณเพศ
- (๒๗) ผู้หมดสิทธิที่จะได้รับบรรพชาอุปสมบท คือผู้ที่ถูกห้ามอุปสมบทอย่างเด็ดขาดเรียกว่า "อภัพบุคคล" ตามพระวินัยได้บัญญัติไว้หลายประเภทและหลายกรณี ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ มาตรา ๕๔ (๒) บัญญัติไว้กว้างขวาง มีความหมายคลุมไปถึงอภัพบุคคลทุกประเภท แต่ในมาตรา ๔๓ (๑) นี้ บัญญัติไว้เฉพาะอภัพบุคคลในกรณีต้องปาราชิกเท่านั้น
- (๒๘) ลักษณะความผิดตามมาตรา ๔๔ นี้ เทียบได้กับความผิดฐานหมิ่นประมาทตามมาตรา ๓๒๖ และมาตรา ๓๒๘ แห่งประมวลกฎหมายอาญา การใส่ความคณะสงฆ์ไทยโดยวิธีการโฆษณา โดยเอกสาร หรือวัตถุอย่างใด ๆ ย่อมมีโทษหนักกว่าการกระทำโดยวาจา ส่วนเรื่องผลของความผิดนั้น ถึงแม้ความเสียหายหรือความแตกแยกจะยังไม่เกิดขึ้น เพียงเข้าอยู่ในลักษณะอาจก่อให้เกิดขึ้น ก็เป็นความผิด

หมวด ๘

เบ็ดเตล็ด

มาตรา ๔๕ ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร^(๒๙) เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา

มาตรา ๔๖ การปกครองคณะสงฆ์อื่น^(๓๐) นอกจากคณะสงฆ์ไทย ให้เป็นไปตามกฎกระทรวง

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพล ส. ธนะรัชต์

นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือโดยที่การจัดดำเนินการของคณะสงฆ์ มิใช่เป็นกิจการอันพึงแบ่งแยกอำนาจดำเนินการด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการถ่วงดุลย์แห่งอำนาจเช่นที่เป็นอยู่ตามกฎหมายในปัจจุบัน และโดยที่ระบบเช่นว่านั้น เป็นผลบั่นทอนประสิทธิภาพแห่งการดำเนินการ จึงสมควรแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่ให้สมควรแก่พระสังฆราช องค์สกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางมหาเถรสมาคม ตามอำนาจกฎหมายและพระธรรมวินัย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา.

(๒๙) "ไวยาวัจกร" ตามมาตรานี้ หมายถึงไวยาวัจกรตามมาตรา ๒๓ และมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายกระทรวงในมาตรา ๔๐ บรรทัดท้าย

(๓๐) "คณะสงฆ์อื่น" ที่มีอยู่ในขณะนี้ เช่น คณะสงฆ์อานันทิกาย และคณะสงฆ์จีนนิกาย

บทสรุป

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์มีใช้พระธรรมวินัย แต่เป็นกฎหมายแผ่นดินที่ฝ่ายอาณาจักรได้ตราขึ้นมา เพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นแม่บทในการปกครองตนเองอย่างเป็นสัดส่วน ซึ่งจะทำให้การผดุงรักษาและส่งเสริมพระธรรมวินัยดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

เมื่อฝ่ายอาณาจักรเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การประกาศใช้และยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ จึงเป็นอำนาจและหน้าที่โดยตรงของฝ่ายอาณาจักรที่จะดำเนินการเมื่อเห็นว่าบกพร่องหรือหละหลวม ไม่สามารถอำนวยความสะดวกในการบริหารคณะสงฆ์ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยหรือมีประสิทธิภาพได้ ฝ่ายอาณาจักรก็จะต้องพิจารณาแก้ไขอาจเป็นบางมาตราหรือยกเลิกทั้งฉบับก็ได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของฝ่ายอาณาจักรเป็นสำคัญว่าจะแก้ไขอย่างไร

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา โครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์แต่ละฉบับ มักจะสอดคล้องและผสมกลมกลืนกับโครงสร้างของระบอบการปกครองประเทศไปด้วย กล่าวคือเมื่อฝ่ายอาณาจักรอยู่ในยุคของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช โครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ก็จะเป็นแบบเดียวกันไปด้วย เช่น กฎพระสงฆ์ หรือพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เป็นต้น แต่ถ้าฝ่ายอาณาจักรเปลี่ยนมาเป็นยุคของระบอบประชาธิปไตย โครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ก็จะเป็นแบบประชาธิปไตย เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๔๘๔ เป็นต้น หรือถ้าฝ่ายอาณาจักรเปลี่ยนไปสู่ยุคปฏิวัติรัฐประหารซึ่งนิยมเรียกกันว่า ระบอบเผด็จการ โครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ก็จะเป็นแบบเผด็จการรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นต้น

การแก้ไขหรือยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นบางมาตราหรือทั้งฉบับก็ตาม ในปัจจุบันนี้กระทำได้ ๒ ทาง คือการเสนอร่างพระราชบัญญัติฯ เข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร โดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรซึ่งมีสมาชิกฯ ลงชื่อร่วมกันตามจำนวนที่กำหนดไว้ หรือคณะรัฐมนตรีเป็นผู้เสนอ จากนั้นก็จะเป็นไปตามขั้นตอนหรือกระบวนการของสภาผู้แทนราษฎรที่จะดำเนินการต่อไป

แต่เนื่องจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือคณะรัฐมนตรีในแต่ละยุค ส่วนมากจะมีความเข้าใจในเรื่องของคณะสงฆ์ไม่ดีพอ จึงไม่กล้าเข้าไปแตะต้องด้วยเกรงจะเป็นบาปกรรม จนเกิดวลีที่พูดกันมาติดปากว่า ชั่วช่วงชี ดีช่วงสงฆ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ จึงมักจะตกอยู่ในลักษณะทับถมและหมักหมมเสมอมา ยิ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์บางฉบับมีโครงสร้างที่คับแคบทางการบริหารด้วยแล้ว ย่อมจะเป็นตัวแปรอันสำคัญให้การใช้อำนาจตามกฎหมายมีลักษณะห่างไกลจากพระธรรมวินัยมากยิ่งขึ้น ชนิดที่น่าจะเรียกได้ว่าใช้อำนาจเป็นธรรม หรือใช้อำนาจเบี่ยงเบนพระธรรมวินัยไปในที่สุด เพราะผู้ที่มีความรู้เข้าใจของในพระธรรมวินัยอันเป็นภาษาปริยัตินั้น มิใช่ว่าจะเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยได้มากที่สุด และในขณะเดียวกันก็ได้หมายความว่า ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยได้มากที่สุด จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้เข้าใจของในภาษาปริยัติได้ดีที่สุด

ดังนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว พระราชบัญญัติคณะสงฆ์มิใช่พระธรรมวินัย แต่เป็นกฎหมายแผ่นดินที่ฝ่ายอาณาจักรได้ตราขึ้นมา เพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นแม่บทในการปกครองตนเอง ซึ่งจะทำให้การผดุงรักษาและส่งเสริมพระธรรมวินัยดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์จึงมีการแก้ไขหรือยกเลิกกันมาโดยลำดับ เพื่อให้เหมาะสมและมีลักษณะคล่องตัวไปตามสภาพแห่งความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งจะทำให้การปกครองคณะสงฆ์ การผดุงรักษาและส่งเสริมพระธรรมวินัยมีลักษณะคล่องตัวและดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นนั่นเอง.

การพิจารณาคัดเลือกพระสังฆาธิการให้ได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ จะต้องขยายขอบเขตให้กว้างขวางเพิ่มมากขึ้น ไม่ควรพิจารณาเพียงเฉพาะผลงานด้านการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุเป็นหลักดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะจะทำให้งานของคณะสงฆ์ที่ควรจะทำอีกมากมายต้องกลายเป็นอัมพาตไป นอกจากนี้ก็ควรกระจายสมณศักดิ์ไปให้แก่พระสังฆาธิการในต่างจังหวัดให้เพิ่มมากขึ้น วิธีที่จะทำได้ก็คือการแต่งตั้งพระสังฆาธิการในต่างจังหวัดให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาคซึ่งอยู่ในเขตปกครองภาคของตน ๆ มิใช่แต่งตั้งพระสังฆาธิการในกรุงเทพมหานครให้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวจนเกือบหมดสิ้นดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะเท่ากับเป็นการตัดหนทางที่จะไม่ให้พระสังฆาธิการในต่างจังหวัดได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ในชั้นสูง ๆ ขึ้นไปนั่นเอง

บทที่ ๘

สมณศักดิ์

การทำคุณงามความดี ไม่ว่าจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตน เช่น การประพฤติดีและปฏิบัติชอบตามแนวทางที่ถูกค้องตามหลักของศีลธรรมและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทางสังคม เป็นต้น หรือเพื่อประโยชน์สุขต่อส่วนรวม เช่น การเผยแพร่หลักศีลธรรม การกระตุ้นเตือนให้บุคคลในสังคมเกิดความสำนึกในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ ตลอดจนการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้คนส่วนใหญ่ได้มีโอกาสอยู่ดีกินดีและมีความหวังในชีวิต เป็นต้น ย่อมจะได้รับผลดีเป็นเครื่องตอบแทน มากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป ซึ่งผลดีในที่นี้ย่อมจะพิจารณาได้ทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม กล่าวอีกลักษณะหนึ่งก็คือผลดีทางวัตถุหรือจิตใจนั่นเอง

สมณศักดิ์ คือผลดีอย่างหนึ่งที่สะท้อนออกมาเป็นเครื่องตอบแทนแก่พระสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติชอบ และได้ประกอบศาสนกิจเป็นปรินิพพานิตประโยชน์โดยอนนกประการแก่พระศาสนาและประเทศชาติ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์นับตั้งแต่สมัยอาณาจักรกรุงสุโขทัยเป็นต้นมาตราบเท่าปัจจุบัน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประกอบพระราชพิธีตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ถวายแด่พระสงฆ์ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวดังต่อไปนี้มาโดยลำดับ เพื่อเป็นการส่งเสริมและให้กำลังใจต่อการที่จะประพฤติปฏิบัติชอบและประกอบศาสนกิจให้เป็นปรินิพพานิตประโยชน์ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป สำหรับสมณศักดิ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้งและเลื่อนถวายแด่พระสงฆ์ดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นผลดีที่พิจารณาได้ทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สุดท้ายใครจะยกประเด็นส่วนไหนขึ้นมาพิจารณาเท่านั้น

ความหมาย

สมณศักดิ์ คือยศของพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทาน มีหลายชั้น แต่ละชั้นมีพัดยศเป็นเครื่องกำหนด^๑ หรือสมณศักดิ์ คือเครื่องราชสักการะที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงถวายแก่พระสงฆ์ผู้ทรงศีล และมีความรู้ความสามารถเป็นพิเศษ เป็นการอุปถัมภ์พระสงฆ์ให้มีคุณสมบัติในการบำเพ็ญศาสนกิจ อันจะเป็นปัจจัยให้พระพุทธศาสนามั่นคงและเจริญแพร่หลายยิ่ง ๆ ขึ้น^๒

จากการนิยามความหมาย ๒ ประการดังกล่าวนี้ จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า สมณศักดิ์ คือฐานันดรศักดิ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งและเลื่อนถวายเฉพาะแก่พระสงฆ์ผู้มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ และประกอบศาสนกิจเป็นปรินิพพานุहित ประโยชน์แก่พระศาสนาและประเทศชาติโดยอเนกประการดังกล่าว โดยมีพระราชประสงค์ที่จะทรงส่งเสริมให้พระสงฆ์ผู้ทรงสมณศักดิ์ได้มีคุณสมบัติวิริยะในการประพฤติปฏิบัติชอบและประกอบศาสนกิจให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ส่วนประวัติและความเป็นมาของพระราชพิธีตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ถวายแก่พระสงฆ์นั้น มีมานานแล้วตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา กล่าวคือในระหว่าง พ.ศ. ๑๙๐๔ พระมหาธรรมราชา (ลิไท) ได้เสด็จขึ้นเสวยราชย์ ณ กรุงสุโขทัย ภายหลังจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราชประมาณ ๗๐ ปี พระองค์ได้โปรดให้ราชบุรุษไปอาราธนาพระมหาสวามีสังฆราชมาแต่ลังกาทวีป^๓ เพื่อให้มาประกาศพระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทแบบลังกา ให้เจริญแพร่หลายในกรุงสุโขทัย จากนั้นเป็นต้นมาพระพุทธศาสนาลัทธิดังกล่าวก็ได้รับการประดิษฐานตั้งมั่นในประเทศไทยสืบต่อมาโดยลำดับ แม้ปัจจุบันนี้ตำราภาษาบาลีที่คณะสงฆ์กำหนดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียน ตั้งแต่ชั้นประโยค ๑-๒ ถึงเปรียญธรรม ๙ ประโยค ล้วนแต่เป็นตำราภาษาบาลีที่แต่งขึ้นในประเทศลังกา (ศรีลังกาปัจจุบัน) เกือบทั้งสิ้น

๑. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, พ.ศ. ๒๕๒๕, น. ๗๗๑ - ๗๗๒

๒. กรมการศาสนา : ประวัติพระพุทธรูปแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑, โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๒๕, น. ๑๗๐

๓. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : ตำนานคณะสงฆ์, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๖๖

นอกจากนี้พระมหาสวามีสังฆราช คงจะได้นำระเบียบแบบแผน ประเพณีและ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาบางอย่างที่ใช้ปฏิบัติอยู่ในประเทศลังกาขณะนั้นมาเผยแพร่ใน กรุงสุโขทัยด้วย โดยเฉพาะสมณศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงลังกาทรงตั้งถวายแด่พระสงฆ์ นำเชื่อว่าท่านคงจะได้ถวายพระพรให้พระมหารัชมราชา (ลิไท) ทรงตั้งสมณศักดิ์ถวายแด่ พระสงฆ์ผู้ทรงคุณธรรม และได้ปฏิบัติศาสนกิจเป็นประโยชน์แก่พระศาสนาและประเทศ ชาติ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้กำลังใจให้พระสงฆ์ผู้ทรงสมณศักดิ์ได้ประพฤติปฏิบัติชอบและ ประกอบศาสนกิจ ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทั้งนี้ เพราะในลังกามีพระราชพิธีตั้งสมณศักดิ์ถวายแด่ พระสงฆ์มาเป็นเวลานานแล้ว

สมณศักดิ์ที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงลังกาทรงตั้งถวายแด่พระสงฆ์นั้น แยกออกเป็น ๒ ประเภท คือชั้นสูงเรียกว่า มหาสวามี และชั้นรองลงมาเรียกว่า สวามี ^๔ พระมหาเถระที่ ทรงสมณศักดิ์ชั้นมหาสวามีนั้น คงจะหมายถึงพระสังฆนายกที่ได้รับแต่งตั้งให้มีอำนาจและ หน้าที่สูงสุดเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในประเทศลังกา ส่วนสมณศักดิ์ชั้นสวามีนั้น คงจะหมายถึงพระมหาเถระที่มีอำนาจและหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ระดับรอง ลงมา

ส่วนข้อที่พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งราชทินนาม พระราชทานเป็นสมณศักดิ์นั้น ถือ ว่าเป็นพระราชประเพณีที่มีอยู่ทุกประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และประเทศที่เริ่มต้นพระราชประเพณีดังกล่าวนี้ น่าเชื่อว่าจะมีขึ้นที่ประเทศลังกาก่อนเป็นแห่ง แรก เพราะมีปรากฏอยู่ในหนังสือรามัญสมณวงศ์ว่า :-

“พ.ศ. ๒๑๐๔ พระเจ้ารามาริบัติ กรุงหงสาวดี (พม่า) มีพระราชประสงค์จะรวม พระสงฆ์ในรามัญประเทศ ซึ่งแตกต่างลัทธิกันอยู่เป็นหลายพวกให้เป็นนิกายอันเดียวกัน จึงส่งพระเถระเมืองหงสาวดีออกไปขอแปลงที่เมืองลังกา เมื่อพระเจ้าภูวเนกพาหุ พระเจ้า กรุงลังกา ทรงจัดการให้พระมอญเหล่านั้นได้ขอแปลงสมปรารถนาแล้ว มีรับสั่งให้นิมนต์ เข้ารับพระราชทานอาหารบิณฑบาตในพระราชวัง เมื่อทรงประเคนไทยธรรมเสร็จแล้วมี รับสั่งแก่พระเถระเหล่านั้นว่า การที่พระราชทานไทยธรรมต่าง ๆ ถึงจะมีมากมายสักเท่าใด ก็จะไม่ปรากฏพระเกียรติยศถาวรเท่ากับพระราชทานนามบัญญัติ เพราะไทยธรรมทั้งหลาย ย่อมกระจัดกระจายพลัดพลายหายสูญได้ แต่ส่วนราชทินนามนั้นย่อมจะปรากฏถาวรอยู่ ตลอดอายุไซ้ของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย มีรับสั่งดังนี้แล้วจึงพระราชทานราชทินนามแก่พระ มอญที่ไปขอแปลง ๒๒ รูป คือตั้งพระโมคคัลลานเถระให้มีนามว่า พระสิริสังฆโพธิธัมมิ

และพระมหาสิริเถระให้มีนามว่า พระติโลกกูรูสามี เป็นต้น*

ความข้อนี้ทำให้น่าเชื่อว่า ประเทศลังกาคงมีพระราชประเพณีตั้งราชทินนามเป็นสมณศักดิ์มาก่อนหน้านั้นนานแล้ว จากนั้นจึงแพร่หลายไปสู่ประเทศต่าง ๆ ที่รับเอาอิทธิพลแห่งระเบียบแบบแผน ประเพณีและลัทธิสงฆ์อย่างลังกามาเป็นแบบอย่าง

กล่าวสำหรับประเทศไทย พระราชประเพณีตั้งราชทินนามเป็นสมณศักดิ์เริ่มมีขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัยตอนปลายคือภายหลังจากที่พระมหาธรรมราชา (ลิไท) ได้โปรดให้ราชบุรุษไปอาราธนาพระมหาสวามีสังฆราชจากลังกา เพื่อให้มาทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทแบบลังกา ณ กรุงสุโขทัยแล้ว เพราะมีรายชื่อพระสงฆ์ที่빙บอกว่าได้รับพระราชทานราชทินนามเป็นสมณศักดิ์ปรากฏอยู่ในรัชสมัยนั้น เช่น พระสังฆราชา วัดมหาธาตุ, พระครูธรรมไตรโลก วัดเขาอินทร์แก้ว, พระครูยาโชด วัดอุทยานใหญ่, พระครูธรรมราชา วัดไตรภูมิป่าแก้ว, พระครูธรรมเสนา, พระครูญาณไตรโลก, พระครูญาณสิทธิ เป็นต้น

พระราชประเพณีดังกล่าวได้รับการปฏิบัติสืบต่อมาโดยลำดับจนถึงปัจจุบัน เช่น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีพระสงฆ์ที่ได้รับราชทินนามเป็นสมณศักดิ์ คือสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณธัมมจักขุ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว, พระพิมลธรรม วัดรามาวาส, พระธรรมโกคม วัดธรรมิกราช, พระธรรมไตรโลก วัดสุทธาสวรรค์, พระธรรมเจดีย์ วัดสวนหลวงสวรค์, พระศรีสังฆญาณมุนี วัดพญาแมน, พระศรีสมโพธิ วัดจันทน์, พระครูสันดานราชมุนี เมืองสวรรคบุรี, พระครูโมกขมุนี เมืองมโนรมย์, พระครูญาณบวร เมืองนครสวรรค์ เป็นต้น หรือในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๔) เช่น สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อู่) วัดสุทัศน์ฯ สมเด็จพระวันรัตน์ (เซ่ง) วัดอรุณราชวราราม, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (สณ) วัดสระเกศ, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) วัดมหาธาตุ เป็นต้น

ประเภทสมณศักดิ์

สมณศักดิ์ที่องค์พระประมุขของชาติ ทรงตั้งถวายแต่พระสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติชอบและประกอบศาสนกิจเป็นประทีปประโชติชนโดยชนกประการแก่พระศาสนาและประเทศชาติอยู่ในปัจจุบัน เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมีอยู่ ๒ ประเภท คือ :-

๕. อ้างแล้ว : เรื่องเดียวกัน, น. ๑๐ - ๑๑

๖. แสง อุคมศรี : ศักสมเด็จ, อมรการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๔, น. ๗

๑. สมณศักดิ์เกี่ยวกับความรู้ สมณศักดิ์ประเภทนี้ทรงตั้งถวายเฉพาะพระภิกษุสามเณรผู้สอบได้เปรียญธรรมตั้งแต่ ๓-๙ ประโยค เรียกว่าทรงตั้งเปรียญ แต่ละประโยค มีพดยศกำกับ โดยเฉพาะพระภิกษุสามเณรผู้สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค และ ๙ ประโยค ทางกรรมการศาสนาจะนิมนต์ให้เข้ารับพดยศและประกาศนียบัตรจากองค์พระประมุขของชาติ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก่อนวันวิสาขบูชา ๑ วัน เป็นประจำทุกปี

๒. สมณศักดิ์เกี่ยวกับผลงาน สมณศักดิ์ประเภทนี้แบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือพระครูสัญญาบัตร (พระครูชั้นตรี, พระครูชั้นโท, พระครูชั้นเอก และพระครูชั้นพิเศษ) และพระราชาคณะซึ่งแบ่งออกเป็น ๖ ชั้น คือพระราชาคณะชั้นสามัญ, พระราชาคณะชั้นราช, พระราชาคณะชั้นเทพ, พระราชาคณะชั้นธรรม, พระราชาคณะชั้นนริยบัฏ (รองสมเด็จพระราชาคณะ) และพระราชาคณะชั้นสุพรรณบัฏ (สมเด็จพระราชาคณะ)

สมณศักดิ์ทั้ง ๒ ประเภทนี้ มีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือพระภิกษุสามเณรที่มีอุตสาหะวิริยะสอบได้ภูมิธรรมเปรียญแต่ละประโยคก็จะได้รับพระราชทานพดยศ ผ้าไตร และประกาศนียบัตร ถือเป็นสมณศักดิ์เกี่ยวกับความรู้ ส่วนสมณศักดิ์เกี่ยวกับผลงานนั้น มหาเถรสมาคมจะทำการพิจารณาเป็นเบื้องต้นว่า พระสังฆาธิการรูปใดมีความเหมาะสมที่จะได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นใด จากนั้นก็จะเสนอรายชื่อพระสังฆาธิการเหล่านี้ขึ้นไปโดยลำดับ จนกระทั่งได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตั้งและเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว

อนึ่ง สมณศักดิ์เกี่ยวกับผลงานโดยเฉพาะระดับพระราชาคณะ หรือที่คนทั่วไปนิยมเรียกว่า เจ้าคุณ นั้น สามารถเทียบได้กับฐานันดรศักดิ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานแก่มรรควาส ดังนี้ :-

พระราชาคณะชั้นสามัญ	เท่ากับ	ขุน
พระราชาคณะชั้นราช	"	หลวง
พระราชาคณะชั้นเทพ	"	พระ
พระราชาคณะชั้นธรรม	"	พระยา
พระราชาคณะชั้นนริยบัฏ	"	เจ้าพระยา
(รองสมเด็จพระราชาคณะ)		
พระราชาคณะชั้นสุพรรณบัฏ	"	สมเด็จพระเจ้าพระยา
(สมเด็จพระราชาคณะ)		

การขอสมณศักดิ์

การขอรับพระราชทานตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ในสมัยก่อน พระมหากษัตริย์จะทรงพิจารณาวินิจฉัยด้วยพระองค์เองว่า พระสงฆ์รูปใดมีความประพฤติปฏิบัติชอบ และได้ประกอบศาสนกิจเป็นปรินิพพานิตประโยชน์โดยอเนกประการแก่พระศาสนาและประเทศชาติ จากนั้นจึงทรงตั้งและเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ ตามสมควรแก่ฐานานุรูปของพระสงฆ์แต่ละองค์

แต่ปัจจุบันนี้ ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองประเทศจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นประชาธิปไตย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์พระประมุขของชาติ และทรงใช้อำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศผ่านกลไกของรัฐ กล่าวคือทรงใช้อำนาจในการบัญญัติกฎหมายทางรัฐสภา ทรงใช้อำนาจในการบริหารประเทศทางคณะรัฐมนตรี และทรงใช้อำนาจพิพากษารรคดีต่าง ๆ ทางศาล โดยมีผู้รับสนองพระบรมราชโองการเป็นเรื่อง ๆ ไป เมื่อเป็นเช่นนี้การพิจารณาคัดเลือกเบื้องต้นว่าพระสงฆ์รูปใดมีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะได้รับการเสนอรายชื่อเพื่อให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ เบื้องต้นจึงเป็นอำนาจและหน้าที่โดยตรงของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรที่มีอำนาจและหน้าที่สูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ ตามความในมาตรา ๑๔ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕

ดังนั้น พระภิกษุที่จะขอรับพระราชทานตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ จะต้องมีความประพฤติครบถ้วนตามที่มหาเถรสมาคมได้กำหนดไว้ กล่าวคือจะต้องได้รับการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์ให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระสังฆาธิการตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งมาแล้วไม่น้อยกว่า ๕ ปี คำว่าพระสังฆาธิการหมายถึงพระภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางคณะสงฆ์ คือ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส, รองเจ้าอาวาส, เจ้าอาวาส, รองเจ้าคณะตำบล, เจ้าคณะตำบล, รองเจ้าคณะอำเภอ, เจ้าคณะอำเภอ, รองเจ้าคณะจังหวัด, เจ้าคณะจังหวัด, รองเจ้าคณะภาค และหรือเจ้าคณะภาค ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง โดยพระสังฆาธิการที่มีคุณสมบัติดังกล่าวจะต้องจัดทำประวัติของตนเองโดยละเอียดตามแบบฟอร์มที่ทางคณะสงฆ์กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

ประวัติพระสังฆาธิการ เพื่อขอพระราชทานสมณศักดิ์

๑. ชื่อ..... ฉายา..... อายุ..... พรรษา..... น.ธ..... ป.ธ.....
 วัด..... ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง.....

๒. สถานะเดิม ชื่อ..... นามสกุล..... เกิด..... ค่ำ ปี.....
 วันที่..... เดือน..... พ.ศ..... บิดา..... มารดา.....
 บ้านหมู่ที่..... เลขที่..... ตำบล..... อำเภอ.....
 จังหวัด..... เคยรับราชการหรือเคยปฏิบัติงานสำคัญมาแล้ว
 คือ.....

๓. บรรพชา วัน..... ค่ำ ปี..... วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....
 วัด..... ตำบล..... อำเภอ.....
 จังหวัด..... พระอุปัชฌาย์.....
 วัด..... ตำบล..... อำเภอ.....
 จังหวัด.....

๔. อุปสมบท วัน..... ค่ำ ปี..... วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....
 วัด..... ตำบล..... อำเภอ.....
 จังหวัด..... พระอุปัชฌาย์.....
 วัด..... ตำบล..... อำเภอ.....
 จังหวัด.....

๕. วิทยฐานะ ๑. พ.ศ..... สำเร็จ..... โรงเรียน.....
 อำเภอ..... จังหวัด.....
 ๒. พ.ศ..... สอบได้ น.ธ..... สำนักเรียนวัด.....
 อำเภอ..... จังหวัด.....
 ๓. พ.ศ..... สอบได้ ป.ธ..... สำนักเรียนวัด.....
 ๔. การศึกษาพิเศษ.....
 ๕. ความชำนาญการ.....

๖. งานปกครอง ๑. พ.ศ..... เป็น.....
 ๒. พ.ศ..... มีภิกษุ..... รูป สามเณร..... รูป ศิษย์..... คน
 อารามิกชน..... คน

๓. มีการทำอุโบสถกรรม(สวดปาฏิโมกข์) _____ มีพระภิกษุ
สวดปาฏิโมกข์ได้ _____ รูป
๔. มีการทำวัตรสวดมนต์ เข้า เย็น _____
๕. มีระเบียบการปกครองวัด _____
๖. มีกติกาของวัด _____
๗. มีอธิกรณ์ในวัด _____ เรื่อง คือ _____

๘. งานการศึกษา

๑. พ.ศ. _____ เป็น _____
๒. พ.ศ. _____ มีนักเรียน น.ธ.ตรี _____ รูป สมัครงสอบ _____ รูป
สอบได้ _____ รูป สอบตก _____ รูป มีนักเรียน น.ธ. โท. _____ รูป
สมัครงสอบ _____ รูป สอบได้ _____ รูป สอบตก _____ รูป
มีนักเรียน น.ธ. เอก _____ รูป สมัครงสอบ _____ รูป
สอบได้ _____ รูป สอบตก _____ รูป มีนักเรียนบาลี _____ รูป
สมัครงสอบ ป.ธ. _____ รูป สอบได้ _____ รูป สอบตก _____ รูป
๓. วิธีส่งเสริมการศึกษา _____

๙. งานเผยแผ่

๑. พ.ศ. _____ เป็น _____
๒. มีการทำพิธีมาฆบูชา _____ มีผู้มาประชุมทำพิธี
ภิกษุสามเณร _____ รูป ประชาชน _____ คน
๓. มีการทำพิธีวิสาขบูชา _____ มีผู้มาประชุมทำพิธี
ภิกษุสามเณร _____ รูป ประชาชน _____ คน
๔. มีการทำพิธีอัฐมีบูชา _____ มีผู้มาประชุมทำพิธี
ภิกษุสามเณร _____ รูป ประชาชน _____ คน
๕. มีการทำพิธีอาสาฬหบูชา _____ มีผู้มาประชุมทำพิธี
ภิกษุสามเณร _____ รูป ประชาชน _____ คน
๖. มีการอบรมภิกษุสามเณร _____
๗. มีการอบรมศีลธรรม _____
๘. มีผู้รักษาศีลพึงธรรมตลอดปี _____ จำนวน _____ คน
๙. มีกิจกรรมเกี่ยวกับการเผยแผ่ _____
๑๐. มีความร่วมมือกับคณะสงฆ์ หรือทางราชการในการเผยแผ่ _____
๑๑. มีผู้มาทำบุญเป็นประจำอยู่ที่วัด _____

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

๔๑๓

๘. งานสาธารณูปการ ๑. พ.ศ. _____ เป็น _____
 ๒. พ.ศ. _____ สร้าง _____ ลักษณะ _____
 กว้าง _____ ยาว _____ ราคา _____
 รวมค่าก่อสร้างทั้งสิ้น _____ บาท (_____)
 ๓. พ.ศ. _____ ปฏิสังขรณ์ _____ ลักษณะ _____
 กว้าง _____ ยาว _____ ราคา _____
 รวมค่าปฏิสังขรณ์ทั้งสิ้น _____ บาท (_____)
 ๔. มีการนำเพ็ญสาธารณประโยชน์ _____
 ๕. มีการพัฒนาวัด _____

๑๐. งานพิเศษ _____

๑๑. สมณศักดิ์ที่เคยได้รับมาแล้ว _____

พ.ศ. _____ เป็น _____
 พ.ศ. _____ เป็น _____
 พ.ศ. _____ เป็น _____

ขอรับรองว่าได้ทำประวัติถูกต้องตามความเป็นจริงในรายการทุกประการ

ลงชื่อ _____
 (_____)

เจ้าของประวัติ

รับรองว่าเป็นจริงตามนี้

ลงชื่อ _____
 (_____)

เจ้าอาวาสวัด _____

รับรองว่าเป็นจริงตามนี้

ลงชื่อ _____
 (_____)

เจ้าคณะตำบล _____

รับรองว่าเป็นจริงตามนี้

ลงชื่อ.....

(.....)

เจ้าคณะอำเภอ.....

ขอพระราชทานสมณศักดิ์ที่.....

ลงชื่อ.....

(.....)

เจ้าคณะจังหวัด.....

การจัดทำประวัติพระสังฆาธิการ เพื่อขอพระราชทานสมณศักดิ์ดังกล่าวนี้ ควรจัดทำขึ้นทั้งหมด ๖ ชุด โดยเจ้าของประวัติควรเก็บไว้ ๑ ชุด จัดส่งเจ้าคณะตำบล ๕ ชุด เจ้าคณะตำบลควรเก็บไว้ ๑ ชุด จัดส่งเจ้าคณะอำเภอ ๔ ชุด เจ้าคณะอำเภอควรเก็บไว้ ๑ ชุด จัดส่งเจ้าคณะจังหวัด ๓ ชุด เจ้าคณะจังหวัดควรเก็บไว้ ๑ ชุด จัดส่งเจ้าคณะภาค ๒ ชุด เจ้าคณะภาคควรเก็บไว้ ๑ ชุด ส่วนที่เหลืออีก ๑ ชุดนั้น ให้เจ้าคณะภาคจัดส่งเจ้าคณะใหญ่ต่อไป

สำหรับกำหนดเวลาการยื่นประวัติพระสังฆาธิการ เพื่อขอพระราชทานสมณศักดิ์นั้น เจ้าของประวัติจะต้องยื่นประวัติของตนต่อเจ้าคณะตำบลเป็นเบื้องต้น จากนั้นให้เจ้าคณะตำบลจัดรวบรวมประวัติพระสังฆาธิการฯ ดังกล่าวนำเสนอต่อเจ้าคณะอำเภอภายในวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ของทุกปี และเจ้าคณะแต่ละระดับจะต้องนำเสนอต่อเจ้าคณะสูงขึ้นไปตามขั้นตอน กล่าวคือ :-

๑. ให้เจ้าคณะอำเภอนำรายชื่อพระสังฆาธิการที่มีความเหมาะสมส่งเจ้าคณะจังหวัด ภายในวันที่ ๓๐ มิถุนายน ของทุกปี
๒. ให้เจ้าคณะจังหวัดนำส่งเจ้าคณะภาค ภายในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ของทุกปี
๓. ให้เจ้าคณะภาคนำส่งเจ้าคณะใหญ่ ภายในวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ของทุกปี
๔. ให้เจ้าคณะใหญ่พิจารณาแล้วนำเสนอกรรมการศาสนา ภายในวันที่ ๓๑ สิงหาคม ของทุกปี
๕. ให้กรรมการศาสนาดำเนินการนำเข้าพิจารณาในที่ประชุมมหาเถรสมาคมให้เสร็จสิ้น ภายในวันที่ ๓๐ กันยายน ของทุกปี
๖. ให้กรรมการศาสนาดำเนินการเสนอเรื่อง ภายในวันที่ ๑๕ ตุลาคม ของทุกปี

หลักเกณฑ์การพิจารณา

การพิจารณาคัดเลือกว่า พระสังฆาธิการรูปใดมีความเหมาะสมจะได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับพระครูสัญญาบัตรนั้น เจ้าคณะภาคจะเริ่มพิจารณากลับกรองคัดออกเป็นการภายในบ้าง จากนั้นจะนำรายชื่อพระสังฆาธิการที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุดเท่านั้นเสนอต่อเจ้าคณะใหญ่ เมื่อเจ้าคณะใหญ่ได้รับชื่อพระสังฆาธิการดังกล่าวแล้ว จะนิมนต์เจ้าคณะภาค และรองเจ้าคณะภาคในเขตปกครองของตนมาพิจารณาคัดสินร่วมกันอีกครั้งหนึ่งรายชื่อพระสังฆาธิการรูปใดผ่านการพิจารณาในขั้นตอนนี้ไปได้ ถือว่ามีผลไม่ต่ำกว่า ๙๐% ว่าจะต้องได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นใดชั้นหนึ่งอย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมณศักดิ์ระดับพระครูสัญญาบัตร

เมื่อผลการพิจารณากลับกรองระดับเจ้าคณะใหญ่เสร็จสิ้นแล้ว รายชื่อพระสังฆาธิการที่ผ่านการพิจารณาในระดับนี้จะถูกนำเสนอไปที่กรมการศาสนา และกรมการศาสนาจะนำเสนอต่อมหาเถรสมาคมเพื่อพิจารณา เมื่อถึงขั้นตอนนี้มหาเถรสมาคมจะตั้งอนุกรรมการมหาเถรสมาคมขึ้นมา ๒ คณะ คืออนุกรรมการมหาเถรสมาคมฝ่ายมหานิกาย มีอำนาจและหน้าที่พิจารณาคัดเลือกว่า พระสังฆาธิการฝ่ายมหานิกายรูปใดมีความเหมาะสมจะได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นใด และอนุกรรมการมหาเถรสมาคมฝ่ายธรรมยุติกนิกาย มีอำนาจและหน้าที่พิจารณาคัดเลือกว่า พระสังฆาธิการฝ่ายธรรมยุติกนิกายรูปใด มีความเหมาะสมจะได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นใด

การพิจารณาคัดเลือกในระดับอนุกรรมการมหาเถรสมาคมทั้ง ๒ คณะนี้ จะเน้นหนักไปที่สมณศักดิ์ระดับพระราชาคณะเสียมากกว่า กล่าวคือพระสังฆาธิการรูปใดสมควรได้รับพระราชทานตั้งให้เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ และพระราชาคณะรูปใดสมควรได้รับพระราชทานเลื่อนขึ้นเป็นพระราชาคณะราชชั้นราช ชั้นเทพ ฯลฯ เป็นต้น ส่วนสมณศักดิ์ระดับพระครูสัญญาบัตรดูจะไม่พิถีพิถันเท่าไรนัก เพราะถือว่าผ่านการพิจารณากลับกรองจากระดับเจ้าคณะใหญ่มาเป็นอย่างดีแล้ว จากนั้นอนุกรรมการมหาเถรสมาคมทั้ง ๒ คณะ จะนำรายชื่อพระสังฆาธิการที่ผ่านการพิจารณาเสร็จเรียบร้อยแล้วเสนอกรมการศาสนาเพื่อนำเสนอต่อมหาเถรสมาคมพิจารณากลับกรองและอนุมัติต่อไป

ส่วนหลักเกณฑ์การพิจารณาดังและเลื่อนสมณศักดิ์ ที่เจ้าคณะแต่ละระดับจนถึงอนุกรรมการมหาเถรสมาคมจะต้องยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการพิจารณาคัดเลือกว่า พระ

สังฆาธิการรูปใดมีความเหมาะสมที่จะได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ชั้นใดนั้น มีทั้งหมด ๑๑ ข้อด้วยกัน” คือ :-

๑. เป็นพระสังฆาธิการ

๒. ถ้าเป็นเจ้าอาวาส จะต้องดำรงตำแหน่งมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๕ ปีบริบูรณ์ โดยไม่นับแต่วันเป็นผู้รักษาการมารวมด้วย เว้นแต่กรณีที่จะยกย่องเป็นพิเศษ และเว้นแต่เจ้าอาวาสพระอารามหลวง

๓. ถ้าเป็นเจ้าคณะตำบล จะต้องดำรงตำแหน่งมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๕ ปีบริบูรณ์ โดยให้นับแต่วันที่เป็นเจ้าอาวาสมารวมด้วย แต่อย่างมากต้องไม่เกิน ๔ ปี

๔. ถ้าเป็นรองหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส และหรือรองเจ้าคณะตำบล ให้นำความในข้อ ๒ และข้อ ๓ มาใช้ โดยอนุโลมตามควรแก่กรณี แต่ต้องได้รับการแต่งตั้งในตำแหน่งนั้น ๆ ถูกต้องแล้ว

๕. ถ้าเป็นเจ้าคณะอำเภอ หรือเจ้าคณะจังหวัด หรือเป็นที่ปรึกษา ให้พิจารณาตามความเหมาะสมในการปกครอง

๖. ถ้าเป็นรองเจ้าคณะอำเภอ หรือรองเจ้าคณะจังหวัด หรือเป็นที่ปรึกษา ให้พิจารณาตามความเหมาะสมในการปกครอง

๗. ในอำเภอหนึ่ง ให้พิจารณาแต่งตั้งหรือเลื่อนได้อย่างละ ๑ รูป เว้นแต่กรณีพิเศษ (คือเจ้าอาวาสวัดหลวง, รองเจ้าอาวาสวัดหลวง และเขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ซึ่ง มีจำนวนวัดมาก พิจารณาตั้งได้ ๒ รูปเป็นกรณีพิเศษ)

๘. ผู้ที่จะได้รับการพิจารณาให้เลื่อนสมณศักดิ์ตามที่ขอมาได้ ก็ต่อเมื่อได้ดำรงสมณศักดิ์มาแล้วไม่ต่ำกว่า ๕ ปีบริบูรณ์ เว้นแต่กรณีที่จะยกย่องเป็นพิเศษ

๙. มีพระภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษาศรคคณะสงฆ์ขึ้นไป และมีพระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมจำนวนมากพอสมควร โดยนับย้อนหลังไป ๓ พ.ศ.

๑๐. การสาธารณูปการ

๑๐.๑ ในเขตปกครองหนกลาง ต้องมีจำนวนเงินที่ใช้จ่ายในการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์แล้วตั้งแต่ ๑,๐๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาท) ขึ้นไป (สำหรับพิจารณาแต่งตั้งใหม่) และตั้งแต่ ๕๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (ห้าแสนบาท) ขึ้นไป (สำหรับพิจารณาเลื่อน)

๑๐.๒ ในเขตปกครองหนเหนือ หนตะวันออก และหนใต้ ต้องมีจำนวนเงินที่

ได้ใช้จ่ายในการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์แล้วตั้งแต่ ๑๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งแสนห้าหมื่นบาท) ขึ้นไป ยกเว้นในเขตปกครองภาค ๔-๕ ต้องมีจำนวนเงินตั้งแต่ ๕๐๐,๐๐๐.๐๐บาท (ห้าแสนบาท) ขึ้นไป โดยให้เริ่มนับตั้งแต่เป็นผู้รักษาการหรือดำรงตำแหน่งปกครองนั้น เป็นต้นมา

ทั้งนี้ ไม่นับผลงานที่เป็นประธานในการก่อสร้างโรงเรียนของรัฐบาล หรือการก่อสร้างในวัดอื่น ถ้าจำนวนเงินไม่ครบตามหลักเกณฑ์ ให้พิจารณางานพิเศษเข้าประกอบด้วย

๑๑. การพิจารณาให้ขึ้นสมณศักดิ์

- ๑๑.๑ พระภิกษุมีวิทยฐานะ ป.ธ. ๗ ขึ้นไป ให้เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ
- ๑๑.๒ พระภิกษุมีวิทยฐานะ ป.ธ. ๕ - ๖ ให้เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นเอก
- ๑๑.๓ พระภิกษุมีวิทยฐานะ ป.ธ. ๓ - ๔ ให้เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นโท
- ๑๑.๔ พระภิกษุผู้เป็นพระครูฐานานุกรมตำแหน่งพระครูปลัด พระครูวินัยธร พระครูธรรมธร พระครูคู่สวด ให้เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นโท
- ๑๑.๕ พระภิกษุมีการสาธารณูปการจำนวนเงินเกิน ๒ ล้านบาท ขึ้นไป ให้เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นโท (ยกเว้นผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบล)

จากหลักเกณฑ์การพิจารณาดังกล่าวนี้นี้ เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะเห็นว่า คณะสงฆ์ได้ให้ความสำคัญแก่พระภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสายปกครองเท่านั้น ซึ่งก็มีลักษณะสอดคล้องกับโครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่รวมศูนย์อำนาจทั้งหมดไว้ที่พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัดและเจ้าคณะภาคเท่านั้น และผลงานของพระสังฆาธิการแต่ละระดับดังกล่าวนี้จะเน้นเฉพาะด้านสาธารณูปการคือการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุเป็นสำคัญ เพราะมีการกำหนดจำนวนเงินที่ใช้ในการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุไว้อย่างชัดเจน

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระสังฆาธิการแต่ละระดับ โดยเฉพาะระดับเจ้าอาวาส จึงเน้นด้านก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุภายในวัดของตนให้ใหญ่โตและมีจำนวนเงินสูงมากเช่น การสร้างหรือปฏิสังขรณ์อุโบสถ ศาลาการเปรียญ โรงเรียนพระปริยัติธรรม หรือกุฏิ เป็นต้น แต่ละรายการจะต้องใช้เงินนับราคาเป็นล้าน ๆ บาทขึ้นไป เพราะจำนวนเงินดังกล่าวจะทำให้มีผลต่อการได้รับพิจารณาให้ได้รับพระราชทานตั้งหรือเลื่อนให้ดำรงสมณศักดิ์ขึ้นต่าง ๆ ได้มากที่สุด โดยมิได้คิดในทางกลับกันว่า การก่อสร้างหรือปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุให้ใหญ่โต มีราคาเป็นล้าน ๆ บาทขึ้นไปนั้น จะกลายเป็นภาระที่ยิ่งใหญ่สำหรับเจ้าอาวาส โดยเฉพาะวัดในต่างจังหวัด เพราะรัฐและคณะสงฆ์ไม่มีเงินงบประมาณให้ เมื่อเป็นเช่นนี้ของกุญจึง

ต้องแจกกันข้ามเขต ผ้าป่าต้องทอดกันตลอดปี นอกจากนี้ก็มีการสร้างเครื่องรางของขลัง หรือวัตถุมงคลต่าง ๆ ออกจำหน่ายแจก โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมเงินไปใช้จ่ายในการก่อสร้างหรือปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุภายในวัดดังกล่าวแล้ว

หลักเกณฑ์การพิจารณาที่เน้นจำนวนเงิน ซึ่งใช้จ่ายไปในด้านการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุดังกล่าวนี้ ทำให้ความโดดเด่นของพระสังฆาธิการอยู่ในวงแคบ งานสร้างสรรค์อีกหลายด้าน เช่น การศึกษา การเผยแผ่ เป็นต้น จึงอ่อนตัวลงไปในอย่างน่าเสียดาย ทั้งนี้ เพราะพระสังฆาธิการรูปใดก็ตามที่มีใจรักงานด้านการศึกษาและเผยแผ่ ไม่อาจทุ่มเทความรู้ความสามารถให้แก่งานที่ตนถนัดได้อย่างเต็มที่ เมื่อเป็นเช่นนั้นงานของคณะสงฆ์ในด้านการศึกษา เช่น การจัดและส่งเสริมการศึกษา การสอน การเขียน หรือเรียบเรียงหนังสือประกอบการเรียนการสอนใหม่ ๆ จึงไม่เกิดขึ้น พระสงฆ์ไทยที่มีบทบาทโดดเด่นในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่คนทั่วไปให้การยอมรับนั้น ยังวนเวียนอยู่เฉพาะในพระเถระรุ่นเก่าเพียงไม่กี่รูป สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะหลักเกณฑ์การพิจารณาตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ยังอยู่ในวงแคบ เน้นเฉพาะผลงานด้านก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุดังกล่าวแล้วนั่นเอง

บทสรุป

ค่านิยมของบุคคลในสมัยก่อน ที่มีต่อพระภิกษุที่ได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ ไม่ว่าจะเป็นพระครูสัญญาบัตรหรือพระราชาคณะชั้นใดก็ตาม จะเปี่ยมล้นด้วยความเคารพเลื่อมใสและเชิดชูยกย่องด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพราะพระภิกษุที่จะได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ นั้น จะมีความรู้ความสามารถและประพฤติปฏิบัติชอบ กอปรด้วยมีผลงานโดดเด่นทั้งในส่วนที่เป็นปรินิพพานุทิศประโยชน์แก่พระศาสนาและประเทศชาติอย่างแท้จริง

แต่ปัจจุบันนี้ค่านิยมดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปมาก พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนไม่น้อยมีความรู้สึกต่อพระภิกษุที่ได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ด้วยพระคุณที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะหลักเกณฑ์การพิจารณาที่คณะสงฆ์กำหนดขึ้นมานั้นยังอยู่ในวงแคบ ไม่ครอบคลุมถึงพระสังฆาธิการที่มีผลงานโดดเด่นในด้านอื่นๆ เท่าไรนัก บางครั้งก็มีเค้าวเงินส่อไปในทำนองเล่นพรรคเล่นพวกให้เห็นอยู่เสมอๆ เข้าทำนองที่ว่าพระภิกษุที่ควรได้แต่ไม่ได้ ที่ไม่ควรได้แต่กลับได้ และบางครั้งยังมีความพยายามที่จะให้ได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ เพื่อนำมาเป็นเครื่องกำบังความย่อหย่อนในด้านศีลและสุตะของตนไปอย่างน่าเสียดาย

นอกจากนี้หลักเกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกที่อยู่ในวงแคบดังกล่าว เท่ากับเป็นเครื่องสกัดกั้นมิให้พระสังฆาธิการสามารถสะท้อนผลงานในส่วนที่ตนเองถนัดออกมาได้ เพราะพระสังฆาธิการเป็นจำนวนไม่น้อยที่มีความรู้ความสามารถและมีใจรักงานด้านการศึกษา แต่ไม่อาจส่งเสริมและอำนวยความสะดวก ไม่สามารถเขียนหรือเรียบเรียงหนังสือต่าง ๆ ที่จะอำนวยความสะดวกกว้างไกลและต่อเนื่องได้ ทั้งนี้ เพราะผลงานในด้านดังกล่าวนี้ดูเหมือนจะไม่ได้รับความสนใจจากผู้มีส่วนพิจารณาคัดเลือกให้ได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์นั่นเอง

ประเด็นสำคัญอีกส่วนหนึ่งก็คือ ลักษณะการพิจารณาคัดเลือกมักจะเชื่ออำนาจประโยชน์ให้แก่พระสังฆาธิการที่อยู่จำพรรษา ณ วัดต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร มากกว่าพระสังฆาธิการที่อยู่จำพรรษา ณ วัดในต่างจังหวัด กล่าวคือวัดหลายวัดในกรุงเทพมหานคร มีพระครูสัญญาบัตรและพระราชาคณะหลายรูป จนมีลักษณะฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็น เพราะงานที่รับผิดชอบมีน้อยเกินไป เพียงแค่รับผิดชอบพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดแค่ ๑๐ รูป/คน ก็มีโอกาสดำเนินการพิจารณาให้ได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์แล้ว ผิดกับพระสังฆาธิการในต่างจังหวัดที่จะต้องรับผิดชอบปกครองดูแลพระภิกษุสามเณรและงานอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งมีทั้งงานของพระศาสนาและประเทศชาติ แต่ทั้งจังหวัดกลับมีพระราชาคณะสามัญเพียงรูปเดียว และพระครูสัญญาบัตรอีกไม่กี่รูป

การพิจารณาคัดเลือกที่มีลักษณะเชื่ออำนาจประโยชน์ให้แก่พระสังฆาธิการ ซึ่งอยู่จำพรรษา ณ วัดต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร มากกว่าพระสังฆาธิการที่อยู่จำพรรษา ณ วัดในต่างจังหวัดนี้เอง ส่งผลให้พระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถไม่ยากออกไปอยู่จำพรรษา ณ วัดในต่างจังหวัด แต่กลับอยู่กันอย่างแออัดในกรุงเทพมหานคร ปัญหาขาดแคลนพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถในต่างจังหวัดมีอยู่ทั่วไป และนับวันแต่จะทวีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยผู้มีอำนาจและหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ระดับสูง จะมองเห็นปัญหานี้และหาทางแก้ไขอย่างไรหรือไม่ ย่อมเป็นการยากที่จะกล่าวให้ชัดเจนในที่นี้

ดังนั้น การพิจารณาคัดเลือกพระสังฆาธิการให้ได้รับพระราชทานตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์ชั้นต่าง ๆ จะต้องขยายขอบเขตให้กว้างขวางเพิ่มมากขึ้น ไม่ควรพิจารณาเพียงเฉพาะผลงานด้านการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุเป็นหลักดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะจะทำให้งานของคณะสงฆ์ที่ควรจะทำอีกมากมายต้องกลายเป็นอัมพาตไป นอกจากนี้ก็ควรกระจายสมณศักดิ์ไปให้แก่พระสังฆาธิการในต่างจังหวัดให้เพิ่มมากขึ้น วิธีที่จะทำได้ก็คือการแต่งตั้งพระสังฆาธิการในต่างจังหวัดให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาคซึ่งอยู่ในเขตปกครองภาคของตน ๆ มิใช่แต่งตั้งพระสังฆาธิการในกรุงเทพ

มหานครให้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวจนเกือบหมดสิ้นดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะเท่ากับเป็นการคัดหนทางที่จะไม่ให้พระสังฆาธิการในต่างจังหวัดได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ในชั้นสูง ๆ ขึ้นไปนั่นเอง และประเด็นสำคัญที่สุดก็คือการพิจารณาคัดเลือกพระสังฆาธิการให้ได้รับพระราชทานทั้งและเลื่อนสมณศักดิ์นั้น จะต้องคำนึงถึงความรู้ความสามารถและความประพฤติปฏิบัติชอบ ซึ่งมีผลงานดีเด่นในหลาย ๆ ด้านอย่างแท้จริง ย่อมจะทำให้คุณค่าและความหมายของสมณศักดิ์ดำรงอยู่ต่อไปได้อีกนาน หากมิเช่นนั้นก็จะอ่อนตัวลงไปตามลำดับ จนแทบจะหาคุณค่าและความหมายอะไรไม่ได้เลย.

๔๒๒

ราชูปถัมภ์, โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, พ.ศ. ๒๔๙๕

๒๔. ปณฺณอสุทธานิยา นาม มหุณฺนิมิกายภูฏกถาย (ตติโย ภากโต) มหุณฺนิมปณฺณาสกฺวณฺณนา จ
อุปรีปณฺณาสกฺวณฺณนา จ, โรงพิมพ์ไท, พ.ศ. ๒๔๖๓
๒๕. กรมการศาสนา : ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค
๑ - ๒, โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๒๕
๒๖. คณะหออาจารย์ : คู่มือสอบตั้งคัมภีร์ฯ ชุด ป.ม. (พิมพ์ครั้งที่ ๖), สำนัก
พิมพ์วัฒนาพานิช, พ.ศ. ๒๕๑๓
๒๗. คณินิจย์ จันทบุตร : การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. ๒๔๗๗ - ๒๔๘๔,
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๒๘
๒๘. โชติ ทองประยูร : คำบรรยายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕, โรง
พิมพ์ดำรงธรรม, พ.ศ. ๒๕๐๙
๒๙. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๕๗
๓๐. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๕๘
๓๑. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๗๕
๓๒. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๗๖
๓๓. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๗๗
๓๔. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๗๘
๓๕. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๘๑
๓๖. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๘๒
๓๗. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๘๕
๓๘. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๘๖
๓๙. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๘๗
๔๐. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๘๘
๔๑. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๘๙
๔๒. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๙๐
๔๓. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๙๑
๔๔. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๙๓
๔๕. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๙๔
๔๖. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๙๘
๔๗. แดลงการณคณสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๔๙๙

๔๒๓

๔๘. แดงการณคณะสงฆ์ : ฉบับรวมเล่ม พ.ศ. ๒๕๐๓
๔๙. ธนิต อยู่โพธิ์ : ตำนานสมณศักดิ์พระวันรัต และสมเด็จพระราชาคณะ
ผู้ทรงสมณศักดิ์ สมเด็จพระวันรัต ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
โรงพิมพ์คือพร, พ.ศ. ๒๕๑๖
๕๐. ชาราวงค์ - รักศรีวงศ์ : กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาหรือการปฏิวัติ
แห่งกาฬาวพัสดร์สังคม, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,
พ.ศ. ๒๔๘๒
๕๑. แนวพระราชดำริรักษาราช : ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานใน
งาน พระราชทานเพลิงศพ นายแพทย์ ม.ร.ว. จุฑมพร
เกษมสันต์ ท.ช. ท.ม., โรงพิมพ์คุรุสภา, พ.ศ. ๒๕๒๗
๕๒. ประชุมประกาศ รัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๖๔ - ๒๔๐๔ : คณะสงฆ์วัดอนงค์าราม
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหาไพฑูริย์อาจารย์
อินทโชตเถระ, โรงพิมพ์ดำรงธรรม, พ.ศ. ๒๕๑๑
๕๓. ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑ : ว่าด้วยกฎพระสงฆ์ พิมพ์แจกเป็นที่ระลึก เนื่องใน
การ เลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม จนน
มหาเถร) วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๐, โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, พ.ศ. ๒๕๐๐
๕๔. ประมวลพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส : การคณะ
สงฆ์, มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์
ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ ๕๐ ปี แต่วันสิ้นพระชนม์
แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส,
โรงพิมพ์ศรีศริตวรรษ, พ.ศ. ๒๕๑๔
๕๕. ประมวลพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสของรัชกาลที่ ๕ : โรงพิมพ์เฉลิมมณเฑียร,
พ.ศ. ๒๔๘๑
๕๖. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์,
พ.ศ. ๒๕๒๕
๕๗. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : ตำนานคณะสงฆ์, โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร, พ.ศ. ๒๔๖๖
๕๘. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, พ.ศ. ๒๕๑๗
๕๙. พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช วัดเบญจมบพิตร : คณะสงฆ์ไทย พิมพ์โดย

๔๒๔

เสด็จพระราชกุศล ในงานออกพระเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดเบญจมบพิตร, โรงพิมพ์การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๐๕

๖๐. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่าราชาธิวาส, สหธรรมิกสำนักวัดราชาธิวาส พิมพ์ถวายเป็นธรรมบรณการพระราชทานเป็นที่ระลึก ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๙๙
๖๑. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว : ปลุกใจเสือป่า, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๐๖
๖๒. พระประวัติ - พระคติพจน์ และเอกสารเกี่ยวกับงานมหาสมณานุสรณ์ : มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ ๕๐ ปี แต่วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ห้างหุ้นส่วนจำกัดนนทชัย (แผนกการพิมพ์), พ.ศ. ๒๕๑๔
๖๓. พระปลัดวรรณะ วรรณโณ : ประวัติธรรมยุตและมหานิกาย, รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๙
๖๔. พระพิมพ์ธรรม (อาสภมหาเถร) : ผจญมาร, เทพนิมิตรการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๖
๖๕. พระมหานคร เขมปาลี : คติประวัติศาสตร์ คำพิพากษาศาลทหารกรุงเทพฯ คดีอดีตพระพิมพ์ธรรม, นายสังข์ พัดไพบ, พระมหามนัส จิตตทโม ป.ธ.๖, พ.ม., M.A., พระมหานคร เขมปาลี ป.ธ.๖, พ.ม., M.A., พระมหาสังเวียน เดชธโร ป.ธ.๙, M.A., ศูนย์การพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๐๙
๖๖. พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) : พระพุทธศาสนากับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง, โรงพิมพ์ประสูรวงศ์, พ.ศ. ๒๕๒๐
๖๗. พระศต สิงหเสนี : ประวัติวัดอินทาราม (รวบรวมถึง พ.ศ. ๒๔๔๑) พระยาสังฆาภิรมย์อุดมราชภักดี (สรวง ศรีเพ็ญ) พิมพ์ในงานฉลองพระพุทธรูปและรูปหล่อท่านเจ้าคุณพระทักษิณคณิศร (สาย), โรงพิมพ์ยิ้มศรี, พ.ศ. ๒๔๔๒
๖๘. พระอุครคณาธิการ (ชวินทร์ ธรรมคำ) : ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, โรงพิมพ์

๔๒๕

การศาสนา, พ.ศ. ๒๕๐๖

๖๙. พรายสิงห์ (นามแฝง) : กำเนิดธรรมยุตและมหานิกาย (พิมพ์ครั้งที่ ๓), การพิมพ์พาณิชย์, พ.ศ. ๒๔๙๙
๗๐. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ : นิตยสารพุทธจักร ฉบับเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๒, โรงพิมพ์พระจันทร์, พ.ศ. ๒๔๙๒
๗๑. ร.ศ.ท. แสง มนวิฑูร : ศาสนวงศ์ หรือประวัติศาสนา (งานแปล), พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนฺโน), โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, พ.ศ. ๒๕๐๖
๗๒. ราชกิจจานุเบกษา : เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๖๖ วันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗
๗๓. เริง อรรถวิบูลย์ : ทำเนียบสมณศักดิ์สมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระราชาคณะ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, คณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร จัดพิมพ์ ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ ฐิติญาณมหาเถระ (วน วิจิตรกุล), ป. พิศนาคะการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๑
๗๔. วชิรญาณวงศ์เทศนา : คณะธรรมยุต พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในการออกพระเมรุพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๐๓
๗๕. วิไลเลขา บุรณศิริ และคณะ : ประวัติศาสตร์ไทย ๒, โรงพิมพ์คุณพินอักษรกิจ, พ.ศ. ๒๕๒๗
๗๖. ศ.อ.ศ. : ปาฐกถาพิเศษ เรื่องกลไกการปกครองคณะสงฆ์ และเรื่องสังฆเภท, การพิมพ์พาณิชย์, พ.ศ. ๒๔๙๔
๗๗. ศ.อ.อารมย์ อารุบรียงค์ : คำพิพากษาศาลทหารกรุงเทพฯ คดีอดีตพระพิมลธรรม, โรงพิมพ์สหประชาพาณิชย์, พ.ศ. ๒๕๑๕
๗๘. สมเด็จพระญาณสังวรญาณ : ความทรงจำ, สำนักพิมพ์แพร่พิทยา, พ.ศ. ๒๕๑๔
๗๙. สมุดปกเหลือง : เรื่อง ร่าง พ.ร.บ. การบริหารคณะสงฆ์ คำแถลงการณ์ก่อนพิจารณารายงานการประชุมร่าง พ.ร.บ. การบริหารคณะสงฆ์ที่พิจารณาแล้วและคำแถลงการณ์ โดยครบถ้วน พ.ศ. ๒๔๘๑, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๔๘๑
๘๐. สังเวียน มีเผ่าพงษ์ : ชีวิตและงานของสังเวียน มีเผ่าพงษ์ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์

๔๒๖

งานพระราชทานเพลิงศพนายสังเวียน มีเฝ้าพงษ์), บัณฑิตการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๘

๘๑. สำนักหนังสือร้องเรียน และบันทึกคำชี้แจงประกอบหนังสือร้องเรียนเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช ๒๕๔๔ : โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๘
๘๒. สัทนาศึกษา (นามแฝง) : สงครามศาสนา พระธรรมยุติกกับพระธรรมวินัย ภาค ๑, สำนักพิมพ์ พ.พิทยาคาร, พ.ศ. ๒๕๔๖
๘๓. สุขุม นวลสกุล และคณะ : การเมืองและการปกครองไทย, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง, พ.ศ. ๒๕๒๓
๘๔. เสี่ยม คุมพาวาส : สมเด็จพระสังฆราชสมัยจักรีวงศ์, สำนักพิมพ์รวมสาส์น, พ.ศ. ๒๕๐๘
๘๕. เสถียร โพธิ์นันทะ : ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย มกุฏราช วิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๑๙
๘๖. เสน่ห์ อามริก : ความคิดทางการเมือง จากเปลโตถึงปัจจุบัน (งานแปล), โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๒๒
๘๗. แสง อุดมศรี : ศักดิ์สมเด็จ, อมรการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๒๘
๘๘. แสง อุดมศรี : สมณศักดิ์ ๓๐, บริษัท ประยูรวงศ์ จำกัด, พ.ศ. ๒๕๓๐
๘๙. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ : สร. ๐๒๐๑.๑๐/๑๔๕ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง การปรับปรุงศาสนาพุทธและการเปิดสังฆสภาตั้งประธาน รองประธานสังฆสภา และสังฆมนตรี, พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๔
๙๐. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ : เอกสารรัชกาลที่ ๗ ค. ๑๔/๔ ฐานะการเงินแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๔

